

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

**ПАДЕЖИ КВАЛИФИКАТИВНОГ
ЗНАЧЕЊА У СТАНДАРДНОМ
СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Ментор:

Проф. др Нада Арсенијевић

Кандидат:

Мрс Јелена Редли

Нови Сад, 2015. године

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
Филозофски факултет

КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈСКА ИНФОРМАЦИЈА

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorska disertacija
Ime i prezime autora: AU	Mrs Jelena Redli
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Dr Nada Arsenijević, redovni profesor
Naslov rada: NR	<i>Padeži kvalifikativnog značenja u standardnom srpskom jeziku</i>
Jezik publikacije: JP	Srpski
Jezik izvoda: JI	Srpski i engleski
Zemlja publikovanja: ZP	Srbija
Uže geografsko područje: UGP	Vojvodina
Godina: GO	2015.
Izdavač: IZ	Autorski reprint
Mesto i adresa: MA	

Fizički opis rada: FO	Broj poglavlja: 4; broj stranica: 441; broj slika: 2; broj grafikona: 60; broj referenci: 207
Naučna oblast: NO	Srpski jezik i lingvistika
Naučna disciplina: ND	Sintaksa i semantika
Predmetna odrednica, ključne reči: PO	Srpski jezik, sintaksa i semantika, kvalifikativnost, kosi padeži
UDK	
Čuva se: ČU	
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	Glavni cilj ove doktorske teze jeste da sagleda i opiše padeže kvalifikativnog značenja u adverbijalnoj i adnominalnoj poziciji kao koherentnu celinu. Njen glavni zadatak koji vodi do postavljenog cilja jeste utvrđivanje sintaksičko-semantičkih karakteristika padežnih i predložko-padežnih konstrukcija, kao i sličnosti, odnosno razlike među njima. Da bi se utvrdilo da li se o kvalifikativnosti može govoriti kao o samostalnoj semantičkoj kategoriji, sagledava se pitanje prelaska, odnosno mešanja kvalifikativnosti s ostalim semantičkim kategorijama.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća: DP	
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	Predsednik: Dr Dušanka Zvekić-Dušanović Član: Dr Nada Arsenijević Član: Dr Jasmina Moskovljević-Popović

University of Novi Sad
Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Document type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code: CC	PhD dissertation
Author: AU	Jelena Redli, MA
Mentor: MN	Dr. Nada Arsenijević, full professor
Title: TI	Qualificative Cases in the Standard Serbian Language
Language of text: LT	Serbian
Language of abstract: LA	Serbian, English
Country of publication: CP	Serbia
Locality of publication: LP	Vojvodina
Publication year: PY	2015
Publisher: PU	Author's printing
Publication place: PP	

Physical description: PD	4 chapters; 441 pages; 2 pictures; 60 graphs; 207 reference units
Scientific field SF	Serbian language and linguistics
Scientific discipline SD	Syntax and semantics
Subject, Key words SKW	Serbian language, syntax and semantics, qualificaion, oblique cases
UC	
Holding data: HD	
Note: N	
Abstract: AB	The main objective of this PhD thesis is to identify and describe adverbial and adnominal grammatical qualificative cases as a coherent whole. Its main task, which leads to the set goal is to establish the syntactic-semantic characteristics of case structures with and without prepositions, as well as to look at the similarities or differences among them. In order to determine whether the qualification can be determined as an independent semantic category, the research examines the question of its interference with other semantic categories.
Accepted on Scientific Board on: AS	
Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	<p>president: Dr. Dušanka Zvekić-Dušanović</p> <p>member: Dr. Nada Arsenijević</p> <p>member: Dr. Jasmina Moskovljević-Popović</p>

САДРЖАЈ

Сажетак	ix
Abstract	xi
Списак скраћеница и симбола	xii
Списак слика	xiii
I. УВОД	1
1. ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ	1
1.1. ПРЕДМЕТ, ЗАДАЦИ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА	1
1.2. КОРПУС И МЕТОДОЛОШКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ	12
1.3. ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА	13
II. АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	15
1. АДВЕРБИЈАЛНИ КВАЛИФИКАТИВНИ ПАДЕЖИ У ДОМАЋОЈ	
ЛИНГВИСТИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ	16
1.1. КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ	18
1.2. КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ	26
1.3. КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ	32
1.4. КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ	39
1.5. КВАЛИФИКАТИВНИ ДАТИВ	47
2. СТРУКТУРА ПОЉА АДВЕРБИЈАЛНЕ КВАЛИФИКАТИВНОСТИ	48
2.1. СУБПОЉЕ НАЧИНА	48
2.1.1. МИКРОПОЉЕ ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	48
2.1.1.1. Основна карактеристика учесника у радњи	51
2.1.1.1.1. Дистрибутивност	52
2.1.1.1.1.2. <i>Форма</i>	55
2.1.1.1.1.3. <i>Квалитет</i>	60
2.1.1.1.1.4. <i>Извор</i>	70
2.1.1.1.1.4.1. Материја (фабрикатив)	71
2.1.1.1.1.4.2. Порекло	73

2.1.3.1. Спроводник	120
<i>2.1.3.1.1. Спроводник чини јединство са субјектом</i>	120
<i>2.1.3.1.2. Спроводник је ван субјекта</i>	125
<i>2.1.3.1.2.1. Неопходан помоћни материјал</i>	127
2.1.3.2. Заступник	127
2.1.3.3. Омогућивач	128
<i>2.1.3.3.1. Независни омогућивач</i>	131
2.1.4. МИКРОПОЉЕ МЕДИЈАТИВНОСТИ	139
2.1.4.1. Посредник-омогућивач	141
2.1.4.2. Посредник-извршилац	144
2.1.4.3. Посредовани	146
2.1.5. МИКРОПОЉЕ ОСНОВА/КРИТЕРИЈА	147
2.1.5.1. Прескриптив као основ радње	149
2.1.5.2. Импулс као основ радње	151
2.1.5.3. Инклузивност као основ радње	152
2.1.5.4. Локализатор-циљ као основ радње	154
2.1.5.5. Извор као основ радње	157
2.1.6. МИКРОПОЉЕ КОМПАРАЦИЈЕ	159
2.1.7. МИКРОПОЉЕ КВАНТИТЕТА	164
2.1.7.1. Интензитет радње	165
2.1.7.2. Брзина реализације радње	166
2.1.7.3. Досезање радње до екстремних граница	168
2.1.7.4. Поступност радње	168
2.1.7.5. Вршење радње у потпуном складу	169
2.1.7.6. Мера	170
2.1.7.7. Распон	170
2.2. СУБПОЉЕ ПРОПРАТНЕ ОКОЛНОСТИ	171
2.2.1. МИКРОПОЉЕ ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ УЧЕСНИКА У РАДЊИ	173
2.2.2. МИКРОПОЉЕ КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ПОЈЕДИНОСТИ	176

2.2.2.1. Пропратнооколносни конлатив	177
2.2.2.1.1. Конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу	177
2.2.2.1.1.1. <i>Актуелни квалификатив је пратећи детаљ</i>	177
2.2.2.1.2. Конструкције с прилошком вредношћу	180
2.2.2.1.2.1. <i>Пратећи детаљ</i>	180
2.2.2.1.2.2. <i>Пратећа околност</i>	181
2.2.2.2. Пропратнооколносни синелатив	183
2.2.2.2.1. Конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу	183
2.2.2.2.2. Конструкције с прилошком вредношћу	183
2.2.2.2.2.1. <i>Одсуство пратећег детаља</i>	183
2.2.2.2.2.2. <i>Одсуство пратеће околности</i>	184
III. АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ	187
1. ПОЈАМ (НОМИНАЛНЕ) СИНТАГМЕ	187
2. АДНОМИНАЛНИ КВАЛИФИКАТИВНИ ПАДЕЖИ У ДОМАЋОЈ	
ЛИНГВИСТИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ	190
2.1. КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ И ИНСТРУМЕНТАЛ	191
2.2. ЕКВАТИВНИ ГЕНИТИВ	201
2.3. ЕКСПЛИКАТИВНИ ГЕНИТИВ	202
2.4. ПОСЕБАН ТИП ГЕНИТИВА С ПРЕДЛОГОМ <i>ОД</i>	206
2.5. КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ	208
2.6. КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ	213
3. СТРУКТУРА ПОЉА АДНОМИНАЛНЕ КВАЛИФИКАТИВНОСТИ	217
3.1. СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА	221
3.1.1. МИКРОПОЉЕ ИНХЕРЕНТНОГ СВОЈСТВА	222
3.1.1.1. Интегрални део	225
3.1.1.2. Инхерентна особина	231
3.1.1.2.1. <i>Карактеристична особина</i>	231
3.1.1.2.2. <i>Форма</i>	235
3.1.1.2.3. <i>Афективни квалитет</i>	244

3.1.2. МИКРОПОЉЕ ПРИПИСАНОГ СВОЈСТВА	250
3.1.3. МИКРОПОЉЕ ИЗВОРА	256
3.1.3.1. Материја	259
<i>3.1.3.1.1. Састојци чијим спајањем настаје појам као целина</i>	259
<i>3.1.3.1.2. Метафоричка материја</i>	265
3.1.3.2. Порекло	267
<i>3.1.3.2.1. Припадност заједници или скупу истих ентитета</i>	268
<i>3.1.3.2.2. Место и време потицања</i>	273
<i>3.1.3.2.3. Научне области и људске делатности</i>	279
3.2. СУБПОЉЕ КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ПОЈЕДИНОСТИ	281
3.2.1. МИКРОПОЉЕ ПОКРЕТАЧА	285
3.2.2. МИКРОПОЉЕ МАНИПУЛАТИВНЕ СПОСОБНОСТИ	287
3.2.3. МИКРОПОЉЕ САСТАВНОГ ДЕЛА	289
3.2.3.1. Ознака	289
3.2.3.2. Одевни предмет	290
3.2.4. МИКРОПОЉЕ КОМИТАТИВНОСТИ	293
3.2.4.1. Конлатив	293
<i>3.2.4.1.1. Пратилац</i>	294
<i>3.2.4.1.2. Пратећи детаљ</i>	295
<i>3.2.4.1.2.1. Пратећи детаљ као неотуђиви део појма</i>	296
3.2.4.1.2.1.1. Пратећи детаљ и управни појам су један ентитет	296
3.2.4.1.2.1.2. Пратећи детаљ је неотуђиви продужетак управног појма	298
3.2.4.1.2.1.3. Пратећи детаљ је неотуђиви садржај управног појма	300
3.2.4.1.2.1.4. Пратећи детаљ је неотуђиви додаток управног појма	302
3.2.4.1.2.1.5. Пратећи детаљ је интегрални део тела управног појма	304
3.2.4.1.2.1.6. Пратећи детаљ у функцији копулативног предикатива	305
<i>3.2.4.1.2.2. Пратећи детаљ као отуђиви део појма</i>	306
3.2.4.1.2.2. 1. Пратећи детаљ је отуђиви садржај управног појма	306
3.2.4.1.2.2. 2. Пратећи детаљ је отуђиви додаток управног појма	309

3.2.4.1.3. Пратеће својство	313
3.2.4.1.3.1. Пратећа особина	313
3.2.4.1.3.1. 1. Унутрашњи аспект управног појма	313
3.2.4.1.3.1. 2. Карактеристична особина управног појма	314
3.2.4.1.3.1. 3. Психофизичке карактеристике	315
3.2.4.1.3.2. Пратећа околност	315
3.2.4.1.3.2.1. Пратећа околност у функцији копулативног предикатива	317
3.2.4.1. Синелатив	318
3.2.4.1.1. Одсуство пратиоца	319
3.2.4.1.2. Одсуство пратећег детаља	320
3.2.4.1.2.1. Одсуство пратећег детаља као неотуђивог дела	320
3.2.4.1.2.2. Одсуство пратећег детаља као отуђивог дела	323
3.2.4.1.3. Одсуство пратеће околности и пратећег стања	324
3.2.4.1.4. Одсуство пратећег својства	325
3.2.4.1.4.1. Одсуство карактеристичне особине	326
3.2.4.1.4.2. Одсуство форме	326
3.2.4.1.4.3. Одсуство афективног квалитета	327
3.2.4.1.4.4. Одсуство приписаног квалитета	327
3.2.5. МИКРОПОЉЕ НАМЕНЕ	329
3.2.5.1. Намена неживих ентитета	331
3.2.5.1.1. Намена је усмерена на објекат имплицираних радње	331
3.2.5.1.1.1. Интегрални део	331
3.2.5.1.1.2. Предмети, врсте задужења, храна	333
3.2.5.1.1.3. Ентитети које треба уклонити или спречити њихово деловање	335
3.2.5.1.2. Намена је усмерена на садржани појам	340
3.2.5.1.2.1. Ентитети у унутрашњости	340
3.2.5.1.2.2. Ентитети на површини	342
3.2.5.1.3. Намена је усмерена на садржатеља	342
3.2.5.1.4. Намена је усмерена на корисника	342

3.2.5.1.5. Намена је усмерена на активност	345
3.2.5.1.5.1. Намена средства	346
3.2.5.1.5.2. Намена локализатора	350
3.2.5.1.5.3. Намена објекта	352
3.2.5.1.6. Намена је усмерена на домен	352
3.2.5.1.7. Намена је усмерена на посесум	353
3.2.5.2. Намена живих ентитета	354
3.3. СУБПОЉЕ КОМПАРАЦИЈЕ	360
3.3.1. МИКРОПОЉЕ ПОРЕЂЕЊА ПО ЈЕДНАКОСТИ	361
3.3.2. МИКРОПОЉЕ ПОРЕЂЕЊА ПО НЕЈЕДНАКОСТИ	363
3.4. СУБПОЉЕ НАЧИНА	366
3.4.1. МИКРОПОЉЕ ФОРМЕ	368
3.4.2. МИКРОПОЉЕ КОМИТАТИВНОСТИ	369
3.4.2.1. Конлатив	369
3.4.2.1.1. Факултативни саучесник	369
3.4.2.1.2. Пратећа околност	370
3.4.2.2. Синелатив	372
3.4.2.2.1. Одсуство пратеће околности и стања	372
3.4.3. МИКРОПОЉЕ ИНСТРУМЕНТАТИВНОСТИ	374
3.4.3. 1. Омогућивач	374
3.4.4. МИКРОПОЉЕ ОСНОВА/КРИТЕРИЈА	375
3.5. СУБПОЉЕ КВАНТИТЕТА	377
3.5.1. МИКРОПОЉЕ МЕРЕ	378
3.5.2. МИКРОПОЉЕ СТЕПЕНА И РАНГА	381
3.5.3. МИКРОПОЉЕ СТАРОСНЕ ДОБИ	383
3.6. СУБПОЉЕ ЕКСПЛИКАЦИЈЕ	385
3.6.1. МИКРОПОЉЕ ЕКСПЛИКАТИВНОГ КВАЛИФИКАТИВА	387
3.6.1.1. Презентатив	387
3.6.1.2. Класификатив	392

3.6.1.3. Перцептив	397
<i>3.6.1.3.1. Квалификација према визуелном утиску</i>	398
<i>3.6.1.3.2. Квалификација према аудитивном утиску</i>	400
<i>3.6.1.3.3. Квалификација према олфакторном утиску</i>	400
<i>3.6.1.3.4. Квалификација према густаторном утиску</i>	401
3.6.2. МИКРОПОЉЕ МЕТАФОРЕ	403
3.6.2.1. Еквативна метафора	405
3.6.2.2. Еквативно-обличка метафора	408
IV. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	414
ИЗВОРИ	430
ЛИТЕРАТУРА	434

САЖЕТАК

Ова докторска дисертација представља допринос проучавању квалификативних падежа у стандардном српском језику. Будући да квалификативне падежне и предлошко-падежне конструкције нису проучаване, с једне стране, као систем који обједињује адвербијалну и адноминалну квалификативност, а с друге, као кохерентна целина типских значења, овде ће се понудити детаљнији опис њихових синтаксичко-семантичких карактеристика и сагледати могућности њихове класификације. Акцент ће бити стављен и на везу квалификативности са другим семантичким категоријама при чему ће се сагледати како њихове заједничке одлике, тако и оне дистинктивне. У циљу одређења централних и периферних значења која чине систем ширег, обједињујућег квалификативног значења, биће спроведена и квантитативна анализа ексцерпираних грађе, која треба да пружи увид у фреквентност и заступљеност ужих значења унутар појединачних микропоља, а затим и самих микропоља унутар ширих субпоља. Грађа која је ексцерпирана за ове потребе потиче из различитих функционалних стилова стандардног српског језика чиме се омогућује стицање јаснијег увида у стање у савременом стандардном идиому.

У првом, уводном поглављу представљен је тематски оквир овог истраживања, постављени су његови основни циљеви и методе којима ће истраживање бити спроведено, а затим су дати подаци о корпусу. Уз то, истакнут је и његов значај и допринос синтакси и семантици стандардног српског језика.

У другом поглављу, насловљеном *Адвербијална квалификативност*, дат је преглед претходних релевантних истраживања квалификативних падежа у адвербијалној позицији. Затим је изршена класификација падежних и предлошко-падежних конструкција, које су груписане у семантичка микропоља као чланове структуре ширих субпоља. Као основни критеријум узета је првенствено семантика падежних израза, а затим и семантика управног члана синтагме. С тим у складу, ово поглавље подељено је на два већа одељка која одговарају семантичким субпољима адвербијалне квалификативности, а у оквиру њих издвојена су микропоља са семантичким и синтаксичким карактеристикама. На крају анализе сваког микропоља дат је кратак преглед релевантних закључака и графички приказ фреквенције појединачних значења и синтаксичких модела.

Треће поглавље, *Адноминална квалификативност*, устројено је на исти начин као и претходно. На самом почетку, дефинисан је појам номиналне синтагме као споја супстантивне речи и њене одредбе у облику падежне, односно предлошко-падежне конструкције. Након тога, описана су претходна истраживања адноминалних квалификативних падежа, а затим је дат предлог успостављања структуре овог семантичког поља. Тако је предочено шест субпоља са сопственим семантичким микропољима, детаљно су описане њихове специфичности, које су сумиране у кратким закључцима употпуњеним подацима добијеним путем квантитативне анализе примера.

Четврто поглавље, *Закључна разматрања*, представља рекапитулацију теоријских основа и добијених резултата истраживања семантичких одлика квалификативних падежа и њихових структурних модела. Представљени су и основни закључци везани за структуру семантичких субпоља, који су подупрти графичким приказом доминантности појединачних микропоља унутар сваког појединачног субпоља, као и фреквенције њихових синтаксичких израза. Указано је и на везу категорије квалификативности са оним

семантичким категоријама које врше највећи утицај на њено формирање, као и на основе за даља истраживања квалификативних падежа као кохерентног система.

ABSTRACT

This doctoral thesis is a contribution to a study of qualificative cases in the standard Serbian language. Since qualificative case constructions with and without prepositions have not been studied, on the one hand, as a system that combines adverbial and adnominal category of qualification, and on the other, as a coherent whole of standardized meanings, this will provide a more detailed description of their syntactic and semantic characteristics and examine the possibility of their classification. Emphasis will be placed on the relationship of qualification with other semantic categories in which consideration will be given both to their common features and distinctive ones. In order to determine the central and peripheral meanings that constitute the wider uniting system of qualificative meaning, a quantitative analysis of the excerpted material will also be done, which should provide an insight into the frequency and prevalence of narrower meanings within a single microfield, and then those of the microfields within the broader subfields. The material excerpted for this purpose comes from different functional styles of the standard Serbian language allowing for a clearer insight into the situation in the contemporary standard idiom.

The first, introductory chapter presents a thematic framework of this study, sets its main objectives and the methods by which the research will be conducted, and then gives the corpus data. In addition, its importance and contribution to the syntax and semantics of the standard Serbian language is highlighted.

The second chapter, entitled *Adverbial qualification*, provides an overview of previous relevant research on qualificative cases in verbal position. It then gives a classification of case structures, which are grouped into semantic microfields as the members of larger subfields. The basic criterion is primarily the semantics of case expressions, then the semantics of a central member of the phrase. Accordingly, this chapter is divided into two major sections which correspond to the semantic subfields of adverbial qualification, and within them were allocated microfields with their semantic and syntactic features. At the end of each microfield analysis the relevant conclusions are summarized and graphical representation of the frequency of individual meanings and syntactic models is given.

The third chapter, *Adnominal qualification*, is structured in the same way as the previous one. At very beginning, it defines the concept of a noun phrase as a connection between a nominal and its modifier in the form of a case construction with or without prepositions. After that, the previous studies of adnominal qualificative cases have been described, and then a proposal of establishing the structure of the semantic field is given. Thus, six subfields with their own semantic microfields are presented and their specific features described in detail, summarized in brief conclusions complemented by the data obtained through quantitative analysis of the cases in question.

The fourth chapter, *Concluding observations*, is a recapitulation of the theoretical basis of the research results and semantic features to qualificative cases and their structural models. The main conclusions related to the structure of semantic subfields are presented and supported by the charts presenting the dominance of an individual microfield within each subfield, as well as the frequency of their syntactic expressions. The reference was also made to the connection of the category of qualification with those semantic categories that have the biggest impact on its formation, as well as to the basis for further research of qualificative cases as a coherent system.

Списак скраћеница и симбола¹

N _{GEN}	именица у генитиву	Supst	супстантивна реч
N _{DAT}	именица у дативу	V	глагол
N _{ACC}	именица у акузативу	V _{COP}	копула / копулативни глагол
N _{INST}	именица у инструменталу	Lex	лексичко језгро копулативног предиката
N _{LOC}	именица у локативу	∅	без предлога
N _{DEV}	девербативна именица	→	парафразира се
Adj	придев	↔	приближна семантичка еквивалентност
Advj	адвербијал	↔	потпуна семантичка еквивалентност
Num	број	~	померено значење
Comp	комплемент (допуна)	*	неграматична форма
ODet	обавезни детерминатор	↔	двосмеран семантички однос
Quant	квантификатор	⊃	хипонимни однос
NS	номинална синтагма	≠	није једнако / није еквивалентно
VS	глаголска синтагма	=	значи
Cl	клауза	+	повезује се
PP	предлошко-падежна конструкција	<	изведено од
Pron	заменица	[]]]]	хијерархијска структура конституената

¹ Симболично представљање делимично је преузето од Антонић (2007а).

СПИСАК СЛИКА

<i>Број</i>	<i>Страница</i>
1	54
2	89
3	96
4	96
5	117
6	118
7	138
8	139
9	146
10	147
11	158
12	159
13	163
14	171
15	171
16	176
17	186
18	186
19	249
20	249
21	255
22	258
23	280
24	280
25	286
26	287
27	291
28	291
29	327
30	328
31	358
32	359
33	362
34	363
35	368
36	372
37	372

38.....	373
39.....	375
40.....	379
41.....	381
42.....	383
43.....	400
44.....	401
45.....	411
46.....	411
47.....	413
48.....	414
49.....	415
50.....	415
51.....	417
52.....	417
53.....	418
54.....	419
55.....	420
56.....	420
57.....	421
58.....	421
59.....	422
60.....	423
61.....	424
62.....	424

I. УВОД

1. ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ

1.1. ПРЕДМЕТ, ЗАДАЦИ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Питање категорије квалитативности неодвојиво је од питања семантичких категорија уопште, о њиховом настанку и развоју. Проблем семантичких категорија и уопште категоризовања није нов. Појам категорија први је разрадио Аристотел, који је у *Категоријама* (ARISTOTLE 2008: 2–47), првом по реду и најзначајнијем логичком спису *Органона* категорију квалитета поделио на четири класе. Под првом он подразумева инхерентне особине по којима се ентитети одређују, друга се односи на њихове урођене капацитете или недостатке, трећу везује за тзв. афективне квалитете (афектације), којима се исказује каквоћа нечега на основу присуства датог квалитета (нпр. за мед се каже да је слadak зато што поседује сласт), те стога могу произвести одговарајуће чулне утиске и, на крају, четврта класа квалитета јесте форма, облик који припада неком ентитету (ИСТО: 11–13).

Као што се да приметити, према класичној, аристотеловској теорији, категорије се дефинишу помоћу својстава која њихови чланови морају задовољити да би испунили довољне и неопходне услове за припадност одређеној категорији. Другим речима, појаве припадају истој категорији само уколико се заснивају на заједничким одликама, при чему свака од њих има јасне границе и ниједан њен члан нема посебан статус.

У последњих тридесетак година постало је јасно да је категоризација сложенија од тврдњи аристотеловске логике. Тако се, као антипод овом традиционалном погледу, појавила нова теорија, *теорија о прототиповима*, коју је развила Еленор Рош (ROSCN 1999). Њено пионирско истраживање прототипских ефеката за циљ је имало да покаже постојање асиметрија међу члановима једне категорије, као и асиметричне структуре унутар категорија. У складу с тим, когнитивиста Џ. Лејкоф истиче да не морају сви чланови имати посебне одлике заједничке са датом категоријом (LAKOFF 1987: 16). Појам *централности* разматра се према томе да ли су неки чланови категорије бољи примери од других. Лејкоф такође наводи да неке категорије имају степене чланства и нејасне границе, као и да чланови могу бити на границама центра, али могу бити више

или мање централни (ИСТО: 12 и даље). О фазичности² граница семантичких категорија расправља и Џ. Тејлор (TAYLOR 1989) разматрајући прототипске категорије и супротстављајући своје гледиште гледишту класичног, аристотеловског, приступа категоризацији. Он констатује да, с обзиром на то да категорије имају фазичне границе, оне се могу стопити једна у другу, док неке атрибуте³ може делити само неколико чланова једне категорије. Може бити чак и таквих категорија чије атрибуте не деле сви њихови чланови.

Истраживања А. Бондарка (BONDARKO 1991) тичу се доследне примене концепата центра и периферије у испитивањима функционално-семантичких поља⁴ и идентификације зона њихових међусобних преклапања и нејасности граница између њих. Према његовим закључцима, *семантичка категорија квалитета* налази се у систему језичких средстава којима се изражавају квалитет, компарација, атрибуција, посесивност, квантитет, те тако чини функционално-семантичко поље са квалификативно-квантификативним нуклеусом (ИСТО: 98).

У теорији Бондаркове функционалне граматике, у којој је термин функционално-семантичко поље заправо еквивалент појму семантичка категорија, функционално-семантичка поља могу бити јаче или слабије граматикализована,⁵ односно могу имати јаче или слабије изражене центре, па чак и више од једног центра.

² Појам *фазичности*, који се односи на нејасност, неодређеност, непрецизност, у фокусу је студије М. Радовановића *Увод у фази лингвистику* (2009).

³ Тејлор прави терминолошку разлику између појмова *обележје* и *атрибут*, при чему се употребом појма *обележје* ограничава на апстрактне одлике класичног приступа категоризацији, док *атрибут* користи за алтернативне, некласичне теорије категоризације и каже да су они “the dimensions along which different entities are regarded as similar“ (TAYLOR 1989: 63).

⁴ Бондарко дефинише функционално-семантичко поље као двострано јединство форме и садржаја које обухвата конкретна средства датог језика са свим карактеристикама њихове форме и садржаја. Истовремено, подлогу сваком функционално-семантичком пољу чини одређена семантичка категорија која представља семантичку инваријанту, која уједињује хетерогена језичка средства и услове под којима она остварују интеракцију.

⁵ Граматикализовано, тј. синтактизовано и/или морфологизовано основно категоријално значење подразумева обухваћеност једном граматичком категоријом (чешћи случај) или то значење обухвата више од једне граматичке или лексичко-граматичке категорије (ПИПЕР 2005: 582). „Што је ужа класа јединица за коју је неки језички садржај обавезан, и/или што је више изузетака који нарушавају максималну

Од домаћих лингвиста, о овоме је веома детаљно писао и П. Пипер у раду *О полицентричности семантичких категорија* (ПИПЕР 2000) нагласивши да се у свакој семантичкој категорији може разликовати њен ужи и шири граматички центар и њена ближа или даља граматичка периферија (ИСТО: 834). Граматички центар једне семантичке категорије представљају њени јаче граматикализовани облици, док периферију чине они слабије граматикализовани, а то су лексичка средства којима се изражава категоријално значење.

Разматрајући семантичку категорију квалификативности, Пипер (2005: 830–868) разликује квалификативност у ужем и ширем смислу, при чему прва „подразумева особину као неодвојиво, инхерентно својство неке појаве, конкретне или апстрактне, предметне или процесуалне“ (ИСТО: 830). Фазичност категорије квалификативности огледа се у прелазним облицима између квалификативности у ужем смислу и осталих мање или више различитих значења. Другим речима, квалификативност у ширем смислу на различите начине преплиће се са неким другим семантичким категоријама.

Неодвојивост категорије квалификативности од неких других семантичких категорија у вези је с развојем језичких категорија из мисаоних. Да би исказао своје мисли, човек је мисаоне категорије на којима се заснивало његово свакодневно искуство (дакле, категорије простора и времена понајпре) претакао у језик, а како је расла његова потреба за исказивањем и сложенијих мисаоних процеса, расла је и важност неких апстрактнијих категорија, које је морао изразити већ постојећим језичким средствима (KORDIĆ 1999: 45–46; уп. и PIPER 2001: 19). Међу тим језичким средствима, своје место свакако имају и падежи, који су у лингвистичким истраживањима поимани на различите начине.

„Морфематички“ приступ, који предност у проучавању даје морфологији над синтаксом и по којем сваки падеж има свој наставачки део, за последицу има стварање низа падежних облика чији број у неким језицима може да буде и преко две стотине. Поборник морфематичког проучавања падежа био је Луис Хјелмслев који, не испитујући значења падежа у оквиру падежних синтагми и уз јединство њихове употребе, ствара вештачку конструкцију у којој нема органског система, већ система слободних значења (БЕЛИЋ 1998: 143–144). Хјелмслев је сматрао да падежи поседују кохерентна и

регуларност односа између неког језичког садржаја и облика њеног изражавања, таква појава је мање граматикализована и утолико је ближа лексици“ (ИСТО: 586).

апстрактна значења из којих су се могле извести њихове различите конкретне употребе. По питању општег падежног значења, уз њега је кључан утицај остварио Роман Јакобсон. У складу са структуралистичким веровањем у повезаност форме и значења, односно израза и садржаја (IVIĆ 1978: 156–157; БЕЛИЋ 1998: 147–148), обојица лингвиста су сматрала да су падежи носиоци одређених фундаменталних значења (*Gesamtbedeutung*), односно да свака конкретна реализација облика одређеног падежа подразумева исто опште, инваријантно значење у најразличитијим контекстима у којима се тај облик појављује, при чему се до значењских инваријанти долази истраживањем података уз помоћ методе компоненцијалне анализе (BLAKE 2011: 20–22).

Александар Белић није био поборник оваквог поимања падежа, односно посматрања сваке продуктивне сложеничке синтагме као падежне, сматрајући да је све то заједно знак флексије, а не деклинације (БЕЛИЋ 1998: 144). За њега падежни облик представља само облик самосталне речи, док су наставци несамосталних речи за суштину деклинације ирелевантни. Када су у питању падежна значења, свакако ваља поменути и то да Белић ова значења дефинише као „значења односа међу самосталним предметом и другим појмовима у реченици која у падежној синтагми добијају своју реализацију“ (ИСТО: 148). Јакобсонову претпоставку да се у падежним синтагмама увек налази специфично значење⁶ наш лингвиста потврђује, али и допуњује примедбом да специфично значење неке падежне синтагме мора у себи носити и опште значење од којег је постало, тако да и опште и специфично значење припадају синтагмама (ИСТО). Тако падежне синтагме имају свој унутрашњи развитак који их удаљава од категорије свог падежа и чини да прелазе у категорије других падежа.⁷

Поменуте Белићеве ставове подржава и Милка Ивић (1953–1954) у раду *О проблему падежне системе у вези са савременим схватањима у лингвистичкој науци*. Поред тога, она истиче своје неслагање са ставом Хјелмслева и Јакобсона да у основи сваког падежа лежи само једно значење. Друга њена замерка обојици лингвиста тиче се занемаривања чињенице да су падежи историјске категорије, екстензивног карактера (с

⁶ Јакобсон је у својим описима руског падежног система остао при својим темељним премисама о општем значењу падежа, тј. значењским инваријантама.

⁷ Ваљало би сад приметити да ова Белићева теоријска претпоставка и данас налази своје место у оквирима фази лингвистике (уп. РАДОВАНОВИЋ 2009).

ужим и ширим семантичким пољима чије су границе покретљиве). Она сматра да се на питање у којем оквиру егзистира падеж може одговорити уколико се утврди да ли се падеж остварује ван или унутар контекста, односно да ли је падеж морфолошка или синтаксичка категорија. Дакле, сама семантичка концепција падежа није довољна јер су лингвистичке појаве комплексне, те у том смислу ауторка опонира ставу Хјемслева који се једно време ослањао само на локалистичку теорију и функционално тумачење падежног система.⁸

Приступ падежној проблематици који је заступала М. Ивић близак је гледишту трансформационо-генеративне граматике у чијим су теоријским оквирима дати одговори, битно другачији од оних који су нудили Хјелмслев и Јакобсон. У својим првим фазама, ова се теорија није занимала за семантику, па тако ни за падежну проблематику. Ноам Чомски сматра да су падежи унапред одређени синтаксичком структуром те да су они или без икаквог значења или понављају значење које је већ остварено у њиховом непосредном контексту (IVIĆ 1978: 190–191; CEST 1996: 47–48).⁹

Током друге половине 20. века појавили су се и разни други приступи падежној проблематици (неки од њих као директна реакција на теоријске оквире трансформационо-генеративне граматике), који су поново укључили семантику у проучавање и опис падежа. Појава студије Чарлса Филмора *The Case for Case* и његове *теорије дубинских падежа* (FILLMORE 1967) представља један од преломних момената у развоју лингвистичке мисли 20. века будући да је допринела развоју функционалног приступа језику. Према тој теорији, предикат успоставља односе с одређеним бројем аргумената, и то на дубинском нивоу. Он, дакле, не говори о морфолошким изразима падежа на површинском плану, већ о дубинским падежима, тј. о семантичким односима: *агенсу, доживљивачу, инструменту, објекту, извору, циљу, месту и времену*.

⁸ За Хјелмслева темељну димензију падежног значења представља усмереност (директивност) с приближавањем и удаљавањем као крајњим тачкама значењског континуума. Дакле, и сама терминологија којом се користио у дефинисању падежних значења локалистички је мотивисана (BLAKE 2011: 20–21).

⁹ У *раној теорији* генеративне граматике, семантика је била потпуно искључена из граматике, која је представљала затворен систем правила потпуно независан од значења. Тек у фази *стандардне теорије*, с појавом књиге *An Integrated Theory of Linguistic Descriptions* Церолда Каца и Пола Постала (CEST 1996: 154), долази до удруживања семантике и граматике, а синтаксичке структуре почињу да се тумаче и на семантичком плану.

Семантику у проучавање падежа укључили су и други лингвисти. Ана Вјежбицка је у монографијама *Semantic Primitives* (WIERZBIЦКА 1972) и *The case for surface case* (WIERZBIЦКА 1980) приступила проучавањима семантике падежа уз успостављање другачијег модела описа и примену семантичког метајезика с намером да задржи могућност описивања падежа као семантички јединствене категорије, а да при том појединачна падежна значења постави у јасно структуриране и прецизно дефинисане односе како би се могло указати на њихове различитости, што би се постигло употребом специфичног семантичког метајезика. На овим основама заснована је њена *теорија семантичких примитива*, који означавају истоветне елементе у различитим дефиницијама указујући на сталну повезаност различитих падежних значења.¹⁰

Анализа падежних значења кроз успостављање семантичких мрежа, која се већ могла назрети у раду А. Вјежбицке, своје пуно остварење нашла је у *когнитивно-семантичком приступу* Р. Ланакера (LANGACKER 1987, 1991). Он се може сматрати једним од локалистичких приступа граматичком опису¹¹ и структуралистичком погледу сродном приступу опису категорије падежа, самим тим што оба у своје описе укључују семантичку компоненту.¹²

Питање утицаја ванјезичке категорије простора на функционисање језика у вези је с поимањем падежа које су неке теорије покушале да објасне из само једног, реалног значења јер се ишло за филозофским постулатом да је апстрактно мишљење проистекло из реалног. Тако је настала *локалистичка теорија падежа*, према којој се непросторна значења изводе из просторних (БЕЛИЋ 1999: 277; PIPER 2001: 51; ANDERSON 2011: 121–135). На терену домаће лингвистике, своју примену ова теорија нашла је још давне

¹⁰ О тзв. NSM теорији може се детаљно обавестити у чланку *Case in NSM. A reanalysis of the Polish dative* (WIERZBIЦКА 2011: 151-169), као и на званичном сајту Универзитета Грифит на којем се налазе подаци и бројни чланци у вези с проучавањима заснованим на овој теорији <http://www.griffith.edu.au/humanities-languages/school-languages-linguistics/research/natural-semantic-metalanguage-homepage/what-is-nsm>.

¹¹ Когнитивна граматика се на самом свом почетку појавила под називом *просторна граматика* (LANGACKER 1982).

¹² Ова два приступа се ипак суштински разликују по томе што је за структуралистички приступ карактеристично декомпоновање значења на саставне делове структуре методом компоненцијалне анализе, док когнитивносемантички приступ покушава да објасни на који начин падежна значења функционишу као кохерентне целине.

1858. године у Даничићевој *Србској синтакси* у којој се теорија „значења свих падежа изводи из локалног односа предмета мишљења према глаголској радњи“ (Белић 1999: 277). У новије време, на основама ове теорије, Предраг Пипер објашњава своја схватања језика у монографији *Заменички прилози (граматички статус и семантички типови)* (PIPER 1983), да би касније, у књизи *Језик и простор* (PIPER 2001), разрадио теорију *семантичких локализација*, где према њеним основним поставкама истиче могућност метафоричког преношења просторних критеријума у сфере које не припадају спацијалности, односно „транспоноване употребе примарно просторних језичких средстава“ (ИСТО: 103). У складу с овим приступом падежној семантици, Ј. Јанда сматра да се падежни системи словенских језика заснивају на конкретним просторним релацијама, који се метафоричким проширењима транспонују на друге, недимензионалне домене (JANDA 2002: 2).¹³

На основу изнетог, а надовезујући се на констатацију П. Пипера (2005: 720) да се „у синтаксичким структурама просторна значења увек изражавају у споју с неким другим категоријалним значењима“, те да се ниједно категоријално значење никада не изражава у чистом виду, и за категорију квалификативности могло би се рећи да се може довести у везу с категоријом простора.

Квалификативност се, наиме, остварује у две сфере: као адвербијална и адноминална детерминација.¹⁴ Квалификација неког конкретног или апстрактног, живог или неживог објекта представља исказивање његове *особине*, док квалификација процесуалне појаве (радње или стања) представља исказивање *начина*. Ако претходне примедбе П. Пипера применимо на ову семантичку категорију, биће јасно његово одређење начинског значења:

„Наћин се моће најкраће дефинисати као локализација акције у извесном облику њене реализације који је одрећен неком карактеристичном особином која се издвaja као најрељвантнија у датом тренутку, [...]. Мећутим, пошто се наћинским адвербијалима даје квалификација а к с и ј е, у њиховим значењима присутан је и процесуални мoменат као представа о извесном квалитету *kroz* који се нека акција остварује, дакле, облик односно

¹³ Ауторка наводи и семантичку структуру коју словенски језици међусобно деле на апстрактном нивоу. Тако се косим падежима исказују базична значења, која у основи имају исту семантику са значењима која наводи Пипер (2001: 51).

¹⁴ С. Павловић (2006: 194) ове две врсте детерминације термилошки одређује као *квалификативност* и *спецификативност*.

osobina kao *metafora puta* kojim akcija od potencijalne postaje realna.“ (PIPER 1983: 100)

У обе синтаксичке позиције појављују се различите падежне и предлошко-падежне конструкције којима се ово значење исказује, а у вези с тим искрсава један проблем. Наиме, у постојећој граматичкој литератури квалификативним падежима у српском језику доследно се додељивала детерминативна функција без експлицитног указивања на то шта се под детерминатором тачно подразумева осим да је реч о одредби. Тако се у сербо-кroatистичкој лингвистичкој традицији детерминатор углавном изједначава са појмом одредбе којом се управни члан синтагме ближе одређује. Тако Маретић (1963: 421–429) помиње да се поред субјекта, предиката и објекта, у реченици појављују и различити додаци и допуне, а о придевима који стоје уз именице каже да могу бити атрибути који именицу одређују према неком сталном својству или привесци (адјункције) којима се обележава неко привремено својство (ИСТО: 491).¹⁵

Александар Белић разграничава одредбе и допуне према семантичком критеријуму по којем прве исказују неку латентну особину управног појма, док друге допуњују њен семантички садржај чинећи с њом значењску целину. Белић (1998: 129) је указивао на могућност преласка допунских синтагми у одредбене онда када се њоме детерминисани појам издваја од осталих појмова исте врсте. Свој став илуструје примером квалификативног генитива (*човек добра понашања* и *девојка висока таса*) који ову транспозицију доживљава када изгуби посесивно значење и почне да обележава какву особину (ИСТО: 130).

Говорећи о зависним члановима реченице, Стевановић (1986³: 48) их дели на одредбе и допуне. Атрибутску функцију зависних супстантивних синтагми имају одредбе придевског типа које се међусобно не разликују на синтаксичком плану (ИСТО: 49), док допуне „врше функцију допуњавања речи на које се наслањају и од којих зависе“, а деле се на допуне глаголским и допуне именским речима (ИСТО: 74).

Ауторке *Граматице српског језика за странце* (MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009²: 455–456) разликују допуне које су условљене валентношћу управног глагола, а могу бити обавезне и необавезне зависно од тога да ли се њиховим испуштањем нарушава

¹⁵ Маретић (1899: 574) локативу у синтагми *брат по богу* додељује значење подударана, да би га затим одредио као допуну именици (1963: 593).

граматичност реченице. С друге стране, ту су и додаци, који нису условљени валентношћу глагола, и чије присуство, односно изостављање не утиче на граматичност реченице.

Детерминативни, односно одредбени карактер адноминалним квалификативним падежима додељују и Васић (1996: 39–41), Антонић (2005), Пипер (2005: 832–833), и Силић и Прањковић (2005: 265), док Мразовић и Вукадиновић (2009: 402) допуштају могућност и допунског карактера уколико улазе у валентност именице уз коју стоје.

С друге стране, има лингвиста који у детерминаторе не убрајају атрибуте, већ их сматрају необавезним члановима номиналних (KORDIĆ 1992: 29), придевских и прилошких синтагми (VUKOJEVIĆ 1995), који одређују начин референције именице, односно придева и прилога којима претходе, средствима више граматичким него лексичким, док атрибути прецизирају садржај именице лексичким средствима. Другим речима, детерминација се остварује помоћу придевских заменица, заменичких демонстративних придева, лексема *један* и *неки* у функцији неодређених чланова, разних квантификатора, али не и квалификативних придева.¹⁶

Значајни су и закључци М. Алановића (2012), који је добро уочио неопходност стабилнијег разграничења ових функција. Он сматра да је оправдано раздвојити концепте обавезности и факултативности, али не с обзиром на испуствост комплемената, већ с обзиром на то да ли они чине базичну валентност глагола или не. Тако, допуне које улазе у састав базичног модела валентности не могу бити факултативне, већ само испустиве (ИСТО: 156–157) те, стога, критеријум испуствости не може бити основ по којем се допуне раздвајају од додатака, већ само критеријум за утврђивање њихове синтаксичке обавезности у одговарајућим прагматичким околностима (ИСТО: 150). У принципу су допуне, за разлику од додатака, смисаоно неопходне како би се структурирала граматична реченица, док додаци то нису. Поред тога, допуне су предвидиви и морфосинтаксички специфични реченични чланови, а додаци нису ниједно од та два, већ су самосталнији те, самим тим, апсолутно испуствиви, што доводи до њихове позиционе мобилности у реченици као и способности мултипликације (АЛАНОВИЋ 2012: 154 према LAZARD 1994: 81).

¹⁶ Овакво одређење детерминатора заступа генеративна граматика, а прихватили су га и неки когнитивисти (BELAJ – KUNA 2013).

При том, аутор примећује да постоје и оне јединице које се сврставају и међу допуне и међу додатке зависно од тога у којој су мери испустиви и предвидиви. Према својој синтаксичко-семантичкој обавезности припадаће допунама, али зато, с друге стране, због своје морфосинтаксичке неспецификованости, имаће карактер додатака. Стога он сматра да би успостављање тројног система, који би чинили допуне, одредбе и адјункти као обавезни, проширујући додаци¹⁷, решило многе проблематичне случајеве у којима није једноставно одредити статус ових језичких јединица. Тада би критеријум за класификацију био тај да допуне карактеришу формална специфичност и синтаксичка неопходност, додатке ниједно од та два, док су адјункти само синтаксички неопходни да би реченица била граматична (Алановић, 2012, стр. 158).

Иако су истраживања ових синтаксичких средстава била усмерена на везу с категоријом квалификативности (најчешће, значење начина), она до данас остаје парцијално описана без прецизније систематизације значењских и структурних типова.

У том смислу, потреба за истраживањем синтаксе и семантике падежних и предлошко-падежних квалификативних конструкција очитује се у чињеници да, и поред постојећих значајних радова и расправа посвећених овој семантичкој категорији и њеним синтаксичким реализацијама, и описа падежа с квалификативним значењем у појединим граматицама српског језика, монографски, системски опис квалификативних падежа у српском језику још увек не постоји. И поред тога што се монографија И. Палића (2007) методично бави категоријом начина у бошњачком језику, обухватајући и падежне облике тог значења, предмет пажње српске лингвистике тек треба да буде шири и систематски приказ квалификативних падежа, који би обухватио како адвербијалну, тако и адноминалну квалификативност, са целовитом типологијом ужих значења с посебним синтаксичким изразом. Стога би требало понудити дефиницију квалификативности као семантичке категорије, која ће омогућити да се што прецизније одреди шта квалификативност јесте, а шта није, чиме би се квалификативност јасно диференцирала од других категорија.

Да би се испунио овај задатак, потребно је: а) утврдити синтаксичко-семантичке карактеристике падежних и предлошко-падежних квалификативних конструкција у савременом стандардном српском језику; б) утврдити сличности и разлике међу

¹⁷ Алановић (2012: 158) каже да би најоправданији термин ових јединица био обавезни додаци, али тада искрсава питање како се обавезност може укључити у концепцију факултативности додатака.

анализираним квалификативним конструкцијама; в) сагледати питање прелаза и мешања категорије квалификативности са осталим семантичким категоријама, првенствено са категоријом простора; г) описати квалификативне падеже као кохерентну целину, а не као низ изолованих синтаксичких конструкција; и д) дубљим семантичким анализама утврдити да ли се о квалификативности може говорити као о самосталној семантичкој категорији или се она у већој мери уклапа у просторни оквир.

Горенаведено задаје и тематски оквир, односно постављени циљ, којима је прилагођена структура рада. Она је организована је у три веће целине: *Поглавље 1* садржи преглед и критички осврт на бављење проблематиком како семантичких категорија уопште, тако и категорије квалификативности у иностраној и домаћој лингвистици. *Поглавље 2* и *Поглавље 3* чине две веће целине: адвербијална и адноминална квалификација. На почетку сваког од њих, даје се критички приказ ставова у граматицима и приручницима српског, хрватског, те српскохрватског језика у вези са квалификативним значењем и падежним јединицама којима се оно исказује. Унутар сваке целине извршена је класификација семантичких типова квалификативних падежа, полазећи од значења ка форми. При том, утврђени типови су представљени као микропоља унутар већих, семантичких субпоља која творе кохерентан систем. Да би се успешно обавио овај задатак, спроведена је синтаксичко-семантичка анализа квалификативних падежа уз сагледавање начина њихове реализације и ужих значења која преносе, уз посебно тежиште на употреби предлога, што пружа оквир за утврђивање зона преплитања с другим семантичким категоријама. Такође, спроведена је и квантитативна обрада добијених података с циљем да се, на основу фреквентности појединачних падежних конструкција, утврди које конструкције чине центар, а које периферију испитиване семантичке категорије. Овај приступ пружа увид у стање у стандардном српском језику и његове развојне тенденције у контексту употребе модела којима се исказује квалификативно значење. На основу добијених резултата, у *Поглављу 4* разматрају се везе квалификативности и осталих категорија, првенствено категорије простора и утврђује да ли се о квалификативности може говорити као о самосталној семантичкој категорији или се она у већој мери уклапа у неке друге семантичке оквире.

1.2. КОРПУС И МЕТОДОЛОШКО ОПРЕДЕЉЕЊЕ

Истраживање падежа квалификативног значења у стандардном српском језику заснива се на корпусу који чине књижевна дела настала у 20. веку, као и она која су настала на самом почетку 21. века како би се представила ситуација у савременом, стандардном српском језику. Територијална одређеност корпуса подразумева изворе настале на подручју које покрива српски језик, укључујући и српске писце који потичу с простора бивше Југославије. Ексерпција грађе спроведена је у духу савременог схватања о функционалној раслојености стандардног језика, те су уз примере из књижевних дела у корпус уврштени и примери из научног стила, посебно из области лингвистике, технике и медицине, публицистичког стила заступљеног у жанровски различитим текстовима из дневне и недељне штампе, те примери из административно-правног стила.¹⁸ У случајевима када није пронађено довољно примера за одређена ужа значења, при чему није било очекивано да буду ретки, наменски је коришћен електронски Корпус савременог српског језика на Математичком факултету у Београду (ЕК), који садржи текстове из различитих функционалних стилова. Из грађе је, међутим, морао бити изостављен разговорни стил јер би тада обим дисертације у превеликој мери премашивао норму коју она мора испунити.

Критеријум за редослед приказивања примера била је њихова фреквенција при чему се ишло од најбројнијих до оних најмање фреквентних. На неким местима овај принцип није испоштован, а разлог је тај што је требало утврдити значењске сличности или разлике у односу на околне групе примера. При том, грађу је чинило око 5000 примера, али су за рад, што је сасвим разумљиво, искоришћени само они најрепрезентативнији, којима је додата прецизна информација о извору.¹⁹

Основу методолошког поступка чине синхронијски приступ и семантичко-синтаксичка анализа уз вођење рачуна о лексичкој семантици управних глагола и именица, њихових квалификативних детерминатора, односно допуна, али и о контекстуалном окружењу у којем се налазе. Интерпретација исказа спроведена је уз

¹⁸ Примери из цитиране литературе наводе се различито зависно од тога да ли је за њихово разумевање неопходан шири контекст или се, будући да су типски, могу разумети на нивоу синтагме или речи. Стога су типски примери дати с глаголом у свом основном облику (инфинитиву).

¹⁹ Комплетан списак коришћених извора дат је на крају рада.

употребу парафраза, односно тражено је еквивалентно значење.²⁰ Аналитичко-дескриптивна метода примењивана је при испитивању формалне структуре квалификативних падежа, при чему је симболичко представљање модела с угластим заградама делимично преузето из генеративне синтаксе јер истиче хијерархијску структуру конституената²¹, што нам се учинило врло подесним за указивање на везе зависних чланова синтагми, како између себе, тако и у односу на њен центар. Семантичкој анализи се приступило у опису одређених синтаксичких конструкција и утврђивању примарног категоријалног значења, као и ради што прецизнијег одређења падежне семантике. У случајевима када није било лако утврдити било присуство квалификативне компоненте значења или пак базично значење, примењен је и когнитивистички, односно локалистички приступ и коришћена је теорија појмовне метафоре²².

1.3. ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Сагледавање квалификативних падежних и предлошко-падежних конструкција доприноси осветљавању њихових семантичких и синтаксичких карактеристика, чиме се утврђује њихова позиција у систему детерминативних синтаксичких јединица и даје кохерентна типологија. Применом формалне анализе утврђује се синтаксички статус ових језичких јединица, које функционирају не само као квалификативне одредбе, него и

²⁰ У овом раду оперише се термином *парафраза* и *експонент* уместо *трансформација* и *површински експонент*. Разлог је тај што термини других чланова наведених парова припадају трансформационом моделу генеративне теорије принципа и параметара, коју је почетком деведесетих година прошлог века радикално изменио сам њен творац, Ноам Чомски, уклонивши дубинску и површинску структуру као различите нивое синтаксичке интерпретације (EVANS – GREEN 2006: 750–751). Тако је настао минималистички програм, који „*teži ka tome da se zadrži samo ono što je konceptualno neophodno* – у теорији принципа и параметара, ниво дубинске и површинске структуре играла су важну улогу, али су, за разлику од фонолошке форме (PF, задужене за фонолошки облик реčenice) и логичке форме (LF, задужене за њену интерпретацију), прве две само теоријски конструкти, не следе ни из чега, па су стога методолошки небитни” (HALUPKA-REŠETAR 2011: 61–62).

²¹ О овом начину симболичког представљања обавестити се у (CARNIE 2000: 32, 47).

²² Појмовна метафора подразумева позајмљивање или упоређивање које се темељи на односу између *изворног (полазног) домена* (енг. *source domain*) и *циљног домена* (енг. *target domain*) (LAKOFF – JOHNSON 2003; GRADY 2007: 188-213; KÖVECSES 2010). “The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another.”

допуне (уп. нпр. *мирис са обале мора* : *мирис руже*). Посебан значај овог истраживања односи се на семантичку анализу падежних форми при чему се ужа падежна значења групишу унутар микропоља која, затим, граде надређенија субпоља, што омогућује њихово концептуално устројавање. Овакав приступ олакшава и тумачење извесних типова помоћу појмовних метафора стога што се метафоричким пресликавањима²³ конкретни домени, посебно домен простора, пресликавају на концептуално теже доступне, апстрактне домене као што су начин и особина, те се ови други тако тумаче у смислу првих (нпр. синтагма *рушевина од кује* почива на појмовној метафори КУЈА ЈЕ ОРОНУЛА ЗГРАДА, дакле, употреба генитива с предлогом ОД мотивисана је профилисањем²⁴ односа особине и њеног носиоца као полазног потенцијала из којег се развија (исходи) метафоризована особина). Значај оваквог сагледавања је у томе што овако схваћена недимензионална значења функционишу као кохерентне семантичке целине, чиме се потврђује да је њихов синтаксички израз семантички мотивисан.

На ово се наслања и расветљавање односа појединачних семантичких типова према другим сродним типовима, те се сагледавају зоне њихових преклапања. Тако, на пример, мешање значења начина и средства показује инструментал у примеру *шишити машиницом* јер је машиница средство којим се врши дата радња, али ако се постави у однос супротности према некој другој могућој радњи, нпр. *шишити макамама*, актуализоваће се начинско значење. Исто тако, преклапање начинског и временског значења присутно је у примерима типа *Владавина права се остварује поделом власти* где се инструментал може двојачко парафразирати: *Владавина права се остварује ТАКО ШТО / КАДА се подели власт*.

²³ *Пресликавање* (енг. *tapping*) представља кључни појам у теорији појмовне метафоре. Термин је преузет из математике и означава пројекцију једног скупа концептуалних ентитета на други скуп концептуалних ентитета односно когнитивни процес који аналошки повезује буквална значења са значењским екстензијама (уп. RADDEN – DIRVEN 2007: 27).

²⁴ *Профилисање* (енг. *profiling*) је једна од димензија конструисања значења (енг. *construal*), која означава концептуалну, когнитивну истакнутост у нашој представи (TAYLOR 1989: 84; RADDEN – DIRVEN 2007: 30; EVANS 2007: 172). Језички израз у овом процесу добија значење у оквиру непосредног контекста (*базе* – енг. *base*), који му тако приписује статус профила (LANGACKER 1987: 118; GELD 2006: 185).

II. АДВЕРБИЈАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ

Адвербијална квалификативност се у нашој синтаксичкој традицији идентификује као начин, односно као „адвербијална детерминација начинског типа“ (ПАВЛОВИЋ 2006: 194). П. Пипер (2005: 839) истиче да се у значењу начина као квалификације неке радње може уочити процесуални моменат као представа о квалитету који се остварује путем дате радње. Другим речима, начин се апстрактно схвата као пут остваривања неког процеса или стања. Важно је истаћи да Пипер, према основним поставкама локалистичке теорије падежа, истиче могућност метафоричког преношења просторних критеријума у сфере које не припадају спацијалности (PIPER 2001: 113–117). Овде је, заправо, реч о примерима „транспоноване употребе примарно просторних језичких средстава“ (ИСТО: 103).

У сербо-кroatистичкој граматичкој литератури, у којој се заступа бинoмни реченични модел С + П, прилошка или адвербијална одредба, односно адвербијал, најчешће је одређена увођењем у реченицу уз предикат (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 48; ПИПЕР И ДР. 2005: 47–48 и даље; SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 304; ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 311).²⁵ При том се испушта из вида да има модела с безличним глаголима (*дочекан са смехом, изговарајући са много бола*), као и оних у којима је глагол у функцији субјекта (*Веома је тешко на други начин протумачити*). Дакле, адвербијал се не уводи у реченицу преко предиката, већ преко глагола, односно предикатског глагола. Другим речима, адвербијали, односно адвербијалне допуне су одредбе и допуне глагола у служби предиката, а не предиката (PALIĆ 2011a: 205).²⁶

²⁵ Има и оних граматичара који не помињу предикат, него кажу да се адвербијали реализују уз глагол, односно одређују глаголски садржај, али не дају детаљнија објашњења (BRABEC – HRASTE – ŽIVKOVIĆ 1961⁴: 197; TEŽAK – VABIĆ 2003¹³: 235; СТАНОЛЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 273)

²⁶ Игругин Стевовић истиче да „прилог не одређује глагол у синтаксичком плану на нивоу језичке комуникације, већ у синтагматском плану језичке номинације. Време, место и начин које значе прилози битно се разликују од синтаксичких ф-ја времена (*tempus*) и начина (индикатив и модус) које значе предикативни глаголски облици (*Verbum finitum*). Затим, прилог долази и уз непредикативне глаголске облике, глаголске прилоге и инфинитив, који немају синтаксичке функције глаголских облика“ (СТЕВОВИЋ 1974-1975: 85). Исто тако, Палић примећује да синтаксичку валентност речи не условљава њихова функција у реченици, већ њена лексикограматичка својства, дакле, „*nemaju sintaksičku valentnost riječi time što su predikati, subjekti, objekti ili šta drugo u rečenici, nego time što pripadaju kategorijama glagola, imenica, zamjenica i dr.*“. Аутор свој став поткрепљује примерима на којима показује да у том смислу нема

1. АДВЕРБИЈАЛНИ КВАЛИФИКАТИВНИ ПАДЕЖИ У ДОМАЋОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ

Од појаве Даничићеве граматике (1858) квалификативни падежи се разматрају у оквиру синтаксе, најчешће у контексту њихових синтаксичких обележја, док су систематске анализе падежне семантике далеко ређе. При класификацији се падежни облици често разврставају према морфолошким карактеристикама на беспредлошке и предлошке (ДАНИЧИЋ 1858; МАРЕТИЋ 1963³; ВРАВЕС – НРАСТЕ – ЖИВКОВИЋ 1961⁴; СТЕВАНОВИЋ 1986³; ТЕЖАК–ВАВИЋ 2003¹³; СИЛИЋ – ПРАНЈКОВИЋ 2005). У неким граматикама се полази од синтаксичке улоге падежа (ВРАВЕС – НРАСТЕ – ЖИВКОВИЋ 1961⁴; ТЕЖАК – ВАВИЋ 2003¹³; ВАРИЋ I DR. 1997⁴; КАТИЋИЋ 2002³; СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992; КЛАЈН 2005), док је у неким падежна семантика у првом плану (ДАНИЧИЋ 1858; МАРЕТИЋ 1899, 1963³, СТЕВАНОВИЋ 1986³, АНТОНИЋ 2005).²⁷ Надаље се предлошки облици класификују према граматичким моделима или се, након уврштавања у морфолошки супротне групе, даје семантичка класификација уз навођење предлога за свако појединачно значење. Другим речима, падежи се не устројавају концептуално, већ као сноп дистинктивних обележја, те се уочавају падежи у којима је квалификативно значење очигледно, као и они који нису експлиците сврстани у падеже те семантике, али је из примера јасно да они могу означавати и квалификацију.

У сербо-кroatистичким граматикама најчешће се поштује дистрибутивни критеријум приликом основне класификације квалификативних падежа, те се конструкцијама у адноминалној позицији (уз именицу) додељује значење својства (квалитета), док се оне у адвербијалној (уз глагол) називају начинским. Међутим, овај критериј не следе сви граматичари, те се у њиховим граматикама заједно појављују и адвербијалне и адноминалне форме (ДАНИЧИЋ 1858; МАРЕТИЋ 1899, 1963³; ВРАВЕС – НРАСТЕ – ЖИВКОВИЋ 1961⁴). Ипак, у Даничићевој *Србској синтакси* (1858), која се бави само падежима у српском језику, као и у *Граматици и стилистици хрватскога или српскога књижевног језика*, односно *Граматици хрватскога или српскога књижевног*

разлике између реченице и синтагме (*купио је кућу већу од свих у том насељу* : *купити кућу већу од свих у том насељу*) (РАЛИЋ 2011: 55).

²⁷ *Нормативна граматика* (ПИПЕР – КЛАЈН 2013) је, колико нам је познато, у овом случају јединствена по томе што се у њој сваки падеж сагледава на основу оба критеријума: и према својој синтаксичкој и према семантичкој функцији.

језика Т. Маретића (1899, 1963), у којима је аутор користио примере махом преузете од Даничића, у опису квалификативног генитива напомиње се да се уз именицу у генитиву везује придевска одредба (ДАНИЧИЋ 1858: 53–59; МАРЕТИЋ 1963³: 525).

Сагледавање јасног система квалификативних значења отежано је тиме што су она бројна, врло често дата засебно, без успостављања једног надређеног значења из којег сва исходе, као што је случај код Маретића (1963³: 572–601), или се поделе заснивају на семантичко-функционалном критерију када је реч о беспредлошким формама, док се код предлошких, у оквиру сваког појединачног падежа, за сваки предлог понаособ дају његова могућа значења (уп. BRAVEС – HRASTE – ŽIVKOVIĆ 1961⁴, SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005). Одређени систем у извесном смислу постоји у оним описима који се заснивају било на доминантно синтаксичком критерију као у ТЕЖАК – ВАБИЋ (2003¹³), СТЕВАНОВИЋ (1986³), ВАРИЋ I DR. (1997⁴), КАТИЋИЋ (2002³), СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ (1992), КЛАЈН (2005), било на доминантно семантичком критерију на каквом своју класификацију заснива Антонић (2005), посебно уколико се хијерархизација успоставља уз истицање како општег (апстрактнијег) значења одређеног падежа, тако и посебних (конкретнијих), која се у њега стапају, уз указивање на могућност напоредне употребе више значења с истом синтаксичком вредношћу (уп. СТЕВАНОВИЋ 1986³ и АНТОНИЋ 2005).

Међутим, укрштање разних других критеријума за последицу има евидентно преклапање падежних класа и поткласа, што показује да оне нису систематизоване према чврстом семантичком принципу јер се поједини примери појављују као прототипични представници дате класе, поједини као носиоци и неког другог значења, док се код неких не може утврдити којој класи припадају. Тако, на пример, за генитив порекла Стевановић (1986³:193) каже да је он подврста посесивног генитива, али уједно и аблативног карактера. Међу примере таквог генитива он сврстава и пример *људи различних племена и језика*, у којем остаје нејасно како то људи могу потицати од језика или њима припадати. У том смислу, понекад је тешко одредити да ли се приликом указивања на сродност појединих категорија и њихових поткатегија, и у оквиру њих појединачних примера, истиче њихова сличност или разлика, односно да ли се одређена категорија проширује или се уводи нека нова.

Такав је случај и са терминолошким одређењем квалификативних падежа у неким граматицама. Квалификативним већина граматицара назива само беспредлошки генитив

у функцији атрибута (BRAVEС – HRASTE – ŽIVKOVIĆ 1961⁴: 223; BARIĆ I DR. 1997⁴: 562; KATIĆIĆ 2002³: 463; СТАНОЛЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 271; SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 202), Стевановић (1986³: 191, 456) му придружује инструментал с предлогом С(А), док их други идентификују само на основу синтаксичке функције (ТЕЖАК – ВАВИЋ 2003¹³: 241). Осталим падежним конструкцијама којима се управни појам ближе одређује према некој особини они приписују значења начина, материје, порекла и сл., без назнаке о припадности квалификативности као надређеној семантичкој категорији. У том погледу се једино разликују АНТОНИЋ (2005: 159–290) и ПИПЕР – КЛАЈН (2013: 329–387) који међу свим косим падежима (осим датива) експлицитно идентификују и оне с квалификативним значењем.²⁸

1.1. КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ

Генитив је семантички најразноврснији падеж у српском језику, а његова различита специфична значења произилазе из односа које успоставља с управним речима, као и из употребног контекста. Једно од таквих значења је и начинско, које могу имати како беспредлошки генитив, тако и онај с предлозима.

Начинско значење генитива бележе скоро све граматике које су овом приликом консултоване, при чему је опсег приказа начинских конструкција веома неуједначен. У најмањем обиму начински генитив региструју MARETIĆ (1899: 543; 1963³: 575), BRAVEС – HRASTE – ŽIVKOVIĆ (1961⁴: 227), ТЕЖАК – ВАВИЋ (2003¹³: 292) и СТАНОЛЧИЋ – ПОПОВИЋ (1992: 276–277), нешто више генитивних конструкција бележе SILIĆ – PRANJKOVIĆ (2005: 207–209) и ПИПЕР – КЛАЈН (2013: 336), док се највише примера може наћи у СТЕВАНОВИЋ (1986³: 190–192, 217, 237, 250–252, 267–268, 276, 284, 286, 292, 333–334) и АНТОНИЋ (2005: 159–60), која даје класификацију према семантичким типовима уз коментаре о мешању с пропратноколносним значењем и евентуалној конкуренцији с неким другим језичким средствима. Посебно место припада Р. Катичићу (2002³: 49, 92), који начински генитив бележи у оквиру шире групе тзв. предикатних проширака и „адвербних ознака“.

1.1.1. Када је реч о беспредлошком начинском генитиву, сви граматичари који га региструју слажу се у томе да је уз њега обавезна нека атрибуцка одредба. Тако

²⁸ Разлика између подела код ових аутора тиче се једино везе термина *квалификативни* и синтаксичке функције датих падежа. Док Антонић (2005) квалификативно значење приписује падежима и у атрибуцкој и у прилошкој функцији, Пипер и Клајн (2013) овај термин додељују само облицима уз именицу.

Стевановић (1986³: 192) истиче да се он „уопште не може употребити ни од једне именице уз коју не стоји неки придев“, што илуструје примерима узети *драге воље*, *ићи затворених очију* и сл. Сличног је мишљења и Антонић (2005: 159–160), која каже да је то „генитив с обавезним детерминатором“ чиме, заправо, имплицира да у својству ове одредбе не мора бити придев, већ било која супстантивна реч. То потврђује примерима *седети прекршених руку*, *викати из свег гласа* итд.²⁹

1.1.2. Конструкције са димензионалним, аблативним предлозима ИЗ, ОД и С(А) веома често добијају квалификативно значење. Код прототипичног значења аблативних предлога, у просторним сценаријима кретања, објекат локализације (ОЛ) удаљава се од локализатора (Л) као просторног полазишта, односно извора. Дакле, једна од концептуалних схема генитива представља извор, док је концептуална схема генитива с предлогом ОД удаљавање и одвајање од извора са којим ОЛ остварује спољни контакт. Исто удаљавање остварују и предлози ИЗ и С(А), али с представом о унутрашњем, односно површинском контакту између ОЛ и Л.

У већини постојеће литературе, најчешће се генитив с предлогом ОД описује као падеж којим се означава неко својство, квалитет неког појма, а уколико се и да̄ назнака о присуству аблативног значења, оно се само констатује као значење потицања, удаљавања, без подробнијег објашњења о томе на који се начин успоставља веза између аблативности и квалификативности.

Тако Даничић (1858: 180, 185) само констатује да је реч о пренесеном значењу места тамо где је јасно да генитив има начинско значење, као и тамо где би се о њему могло расправљати, нпр. *трудити се из све снаге*, *из сваког пања не може се светац истесати* и сл. С друге стране, генитив у примерима типа *маче Марко ноже из потаје*, *ићи од руке*, *дати нешто од ока*, *казати од прилике* за њега има месно значење, рекло би се право јер чак и не помиње да је употребљен у пренесеном смислу (Исто: 183, 241–242). Генерално узев, предлозима ИЗ, ОД и С(А) значења материје, односно начина приписују Маретић (1963³: 572): *Из шале смо одавде лећели – Не би с горега било*, Брабец, Храсте и Живковић (1961⁴: 226)³⁰: *Нови павиљон начињен је од дрвета и*

²⁹ Ауторка наводи и такве примере који потврђују да детерминатор није обавезан у свим типовима овог генитива, нпр. *напасти из заседе*, *гледати испод ока* (АНТОНИЋ 2005: 159–160).

³⁰ Аутори *Граматице српскохрватскога језика* (1961⁴) зачудо уопште не бележе предлог ИЗ ни у једном значењу.

стакла, Антонић (2005: 160, 162): *викати из свег гласа, смејати се од (свег) срца, ударен с леђа, сазидати кућу од камена*³¹, Силић и Прањковић (2005: 204, 207–208): *дотерати се од главе до пете, изменити из темеља, упињати се из петних жила, говорити с висине*, те Пипер и Клајн (2013: 336): *кукати из свег гласа, смејати се од свег срца*.

1.1.3. Метафоричка проширења у домен квалификације добија и генитив с перлативним предлогом ПРЕКО, који Маретић (1963³: 575–576) бележи у значењу какве претеране мере (*глобити преко мере*) и „противштине“ (*учинити преко нечије воље и заповести*). У примерима типа *договорити се преко писама, казати преко пророка*, аутор овој конструкцији приписује опште значење средства³² или пак даје напомену да је реч о развијеном основном значењу (MARETIĆ 1899: 540) што се слаже с Даничићевом констатацијом о пренесеном значењу правца (Даничић 1858: 281). Начинско и инструментално значење приписују овим изразима и остале граматике. Тако Брабец, Храсте и Живковић (1961⁴: 227) само наводе примере *радити преко мере, ићи преко реда, објавити преко гласника*, док Стевановић (1986³: 331–335) генитиву с предлогом ПРЕКО поклања изузетно много простора уз детаљна објашњења семантике појединачних конструкционих група. У *Синтакси савременог српског језика*, И. Антонић (2005: 160, 164) му приписује значења начина и средства: *погледати преко рамена, разговарати преко телефона*, док Силић и Прањковић (2005: 215) начинско значење не бележе, већ само инструментално и поредбено: *дознати преко пријатеља, радити преко својих могућности*.

1.1.4. У наведеним граматикама има случајева и да се исти примери, или бар типови примера, различито тумаче. Тако, на пример, значење генитива с предлозима ИЗ и С(А) (нпр. *убити из преваре, не би с горега било*), употребљеним у пренесеном смислу, Маретић (1899: 532) експлицитно идентификује као начинско, док је код Даничића (1858: 180) та идентификација имплицитна и иде преко идентификације места. За Маретића (1963³: 576) и Силића и Прањковића (2005: 207) генитив у примерима *Из шале смо одавде лећели, радити из љубави* има значење начина, док за Антонић (2005:

³¹ У вези с генитивом који се комбинује с глаголима с општим семантичким обележјем ‘правити’, ауторка наглашава да се, у зависности од конкретног глагола, значење испољава као материја, саставни (градивни) елемент или конверзија (АНТОНИЋ 2005: 139).

³² У овим примерима јасно се уочава значење посредника при извршењу радње, али га аутор не помиње.

166) и Пипера и Клајна (2013: 346) он има узрочно значење: *учинити из мржње/љубави, опростити из љубави*. Исто тако, изразу *без питања* Станојчић и Поповић (1992: 276) приписују начинско значење, а Силић и Прањковић (2005: 215) само основно значење лишености.

Начински генитив проучавали су наши језички стручњаци и у оквиру посебних радова и студија.

1.1.5. У раду *Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала*, М. Ивић (1955–1956а) посматра беспредлошки квалификативни генитив у односу према истозначном инструменталу. Генитивом се открива особина карактеристична за њеног носиоца у току вршења радње при чему таквом одређивању подлежу најчешће делови тела (*седети погнуте главе*) и нека психолошка страна личности, а само изузетно и одећа, тј. онда када она квалификује читаву личност те се генитив понаша као придев (*ићи изгужваних панталона = ићи изгужван*). Ауторка (Исто: 265) такође констатује да се генитив не може употребити уколико не постоји представа о јединству дела и целине као, рецимо, у случају ближег одређења положаја у којем се налази један део људског тела (**лежати главе на јастуку*) јер се тиме одређује само део, а не и целина.

На исти начин овај генитив тумачи и Фелешко (1995: 45) у студији о српскохрватском генитиву, наводећи примере типа *чекати заустављеног дисања, ићи разбијене главе*, истичући да се он у овим случајевима употребљава као предикативна одредба и као еквивалент придевске предикативне одредбе.

Питањем актуализације начинског значења беспредлошким генитивом с обавезним детерминатором бавио се и И. Палић (2007: 59–67) у монографији *Синтакса и семантика начина*. Надовезујући се на закључке које су изнели Ивић (1955–1956а) и Фелешко (1995), он закључује да употреба детерминатора уз беспредлошки генитив утиче на његово семантичко поприложење³³ чиме он постаје начинска синтаксичка јединица (Исто: 62). Његова улога је, при том, значајнија од улоге појма у генитиву јер

³³ Термин *поприложење* означава процес који захвата беспредлошке падежне изразе и којим падежни израз губи своје падежно значење, а добија неко од специфичних значења. Оно може бити морфолошко (*ући силом*), синтаксичко (*волету срцем*) и семантичко (*пливати свезаних руку*) (РАЉИЋ 2007: 61–62). Овај термин, као преводни еквивалент термина *адвербијализација*, користи и Рајна Драгићевић (2011: 97) објашњавајући конверзију као тип творбе речи. Аналогно овом, у употреби је и термин *попредложивање* (*препозиционализација*) који се односи на прелазак именица у предлоге (Исто).

се њиме успоставља однос супротности између различитих начина реализације радње што аутор илуструје примером *дисати отворених уста* : *дисати затворених уста* (Исто: 63). Палић даје још једну значајну примедбу у вези с условима за актуализацију начинског значења у овим конструкцијама, којима се у граматикама не придаје пажња (Исто: 64). Наиме, да би се могло говорити о начинском значењу, обавезни детерминатор мора означавати особину која је релевантна за учешће њеног носиоца у радњи (нпр. *гледати разрогачених очију*). Уколико дата особина није у том смислу релевантна, актуализоваће се пропратнооколносно или допусно значење (нпр. *седети прљавих ногу, ходати запуштене браде, говорити запушених уста*). Међутим, упозорава Палић, постоје и такви случајеви у којима ову дистинкцију није лако направити а тичу се примера као што је *стајати погнуте главе* где није сасвим јасно да ли погнута глава нужно утиче на начин стајања или не (Исто: 65). Ауторов закључак је да се ови изрази могу двојачко тумачити зависно од тога да ли ће се *стајање погнуте главе* поставити у однос супротности према *стајању уздигнуте главе* (при чему ће се тумачити у начинском смислу) или ће се тумачити као део низа *стајање накривљене/укошене/разбијене главе* и сл. где ће доћи до актуализације пропратнооколносног значења.

1.1.6. Генитивне предлошко-падежне конструкције са значењем начина заузимају велики део поменуте Фелешкове студије (1995). Међу њима аутор издваја генитив с предлозима ИЗ, ИСПОД, МИМО, ПРЕКО, БЕЗ и ПОПУТ од којих прва четири значења начина добијају транспозицијом просторног значења, те их и посматра у оквиру поглавља *Генитив у предлошко-падежним конструкцијама које се појављују у позицији прилошке одредбе за место*. За предлог ИЗ аутор каже да означава да радња долази из унутрашњости неког предмета те да се у начинском значењу остварује уз различите именице, нпр. *убијати из заседе, борити се из кућа, затрести се из темеља* (Исто: 87). О томе како у оваквим примерима долази до актуализације начинског значења, он не говори. У неким малобројним, лексикализованим изразима приметна је и обавезност заменичког детерминатора САВ као главног носиоца значења (*из свега гласа, из све снаге, из свег срца*) по чему се ове конструкције, према мишљењу аутора, приближавају начинском инструменталу типа *говорити тихим гласом* (Исто: 88). У својој даљој анализи, Фелешко примећује да је начинско значење генитива с предлозима ИСПОД и МИМО контекстуално условљено у великој мери јер се везује за глаголе одређене

семантике, нпр. *гледати испод ока, гледао је у страну, мимо Госпођице* (ИСТО: 91, 104). На сличан начин Фелешко види и понашање предлога ПРЕКО (ИСТО: 120): он у споју с именицама лексикализованим називима делова тела и у одговарајућем контексту престаје да обележава место у корист начина, што илуструју примери *Мрави му миле преко леђа* (место) : *Носим пушку преко леђа* (начин).

За разлику од ових предлога, предлозима БЕЗ и ПОПУТ Фелешко као основно не приписује значење места, те их проучава у посебном поглављу, насловљеном *Генитив у другим предлошко-надежним конструкцијама*. Као примере начинског значења генитива с предлогом БЕЗ наводи *одговорити без страха и пркоса, повући ороз без чекања, покућство је било наслагано без реда* (ИСТО: 141–142) из чега се види да начин у случају овог предлога схвата доста широко те њиме објашњава и значење пропратне околности у другом примеру и, донекле, у првом. Кад је реч о предлогу ПОПУТ, његово начинско значење Фелешко тражи у адвербијалним начинско-поредбеним реченицама, које показују да се радња управног глагола врши онако како се обично врши уз учешће појма у генитиву, нпр. *Страшна и себична жена која се попут ситне животиње умотала у своје злобно задовољство → Жена се умотала у своје задовољство као (што се и) ситна животиња (умотава)* (ИСТО: 148–149).

1.1.7. Генитивни предлог ПРЕКО био је предмет рада М. Ковачевића *Употреба приједлога преко у српскохрватском стандардном језику* (1981) у којем је извршена семантичка класификација конструкција с поменутиим предлогом. Аутор начинско значење приписује трима типовима: а) генитиву који начинско значење добија на основу контекста: *гледати (неког) преко наочара, говорити преко залагаја* итд., б) генитиву у устаљеним изразима *преко ноћи, преко воље, преко везе, преко реда*, и в) генитиву у фразеологизмима типа *прећи преко нечега, претурити нешто преко главе, протезати се преко губера, преломити преко колена* (ИСТО: 149–150). Осталим изразима који се у лингвистичкој литератури најчешће сматрају начинским, аутор приписује значење допуштања (*преко обичаја, преко реда*) и посредника, који дели на два главна типа (ИСТО: 150–154). У првом типу генитивом су формализовани неживи појмови, дакле, ентитети који не развијају посебну самоактивност. Међу њима, издваја се генитив са два значења: 1. омогућивач, у чијем се својству налазе називи средстава информисања (нпр. *позвати преко локалне ТВ станице, рећи преко телефона*), и 2. извршилац, којим је означена нека установа (нпр. *послати поруку преко швајцарске банке*). Други тип чине

генитивни референти³⁴ који означавају жива бића као омогућиваче управне радње при чему они могу развити извесну самоактивност ([...] *постигли су два гола преко Омановића*), а и не морају (нпр. *Слао је поруке преко босоногих дјечака*).

1.1.8. Начинском предлошком генитиву један део своје расправе посветио је И. Прањковић (2001: 19–20). Он овај генитив посматра у оквиру тзв. модала, „потпадежа“ који обележава начин у веома широком смислу. Прањковић истиче да је модал резултат транспозиције аблативног значења предлога ОД: *од срца (се смејати), од руке (полазити), од главе до пете*; ИЗ: *из темеља, из душе, из друге руке, из руке у руку, из шупљега у празно*; и С(А): *с висине (се обратити), с ногу (пасти), с краја на крај, с ноге на ногу* и сл. Изразито просторно порекло према Прањковићу има начински генитив с предлозима ИЗА (нпр. *иза леђа /радити/*) и ИСПОД (нпр. *испод руке /продати/, испод ока /гледати/*), док је специфичног социјативног порекла генитив с предлогом БЕЗ (минус-социјатив, како га он назива), нпр. *без журбе /возити/, без грешке /радити/*.

Предлогу ПРЕКО аутор приписује могућност актуализације три врсте начинских значења: 1. инструментално-начинског: *преко везе (запослити се), преко радија (чути), преко министарства (послати)*, 2. трансгресивно-начинског: *преко рамена, преко реда (упасти)* и сл., и 3. количинско-поредбено-начинског: *преко главе (бити у дуговима), преко мере (јести), преко очекивања (добити)* и сл. Што се тиче израза типа *преко срца, преко носа, преко ока, преко воље* и сл., Прањковић закључује да се у њима мешају трансгресивно-начинско и количинско-поредбено-начинско значење, те би стога могли чинити четврти семантички тип, који би био „*rezultat djelomične ili potpune frazeologizacije i/ili leksikalizacije*“ (ИСТО: 20).

1.1.9. У својој монографији, Палић (2007: 89–99) под начинским предлошким генитивом подразумева онај који се остварује уз предлоге ОД, ИЗ, С(А), ИСПОД, ИЗА, ПРЕКО, БЕЗ, (ИЗ)ВАН, ДО и ПОПУТ. Аутор је, заправо, начинио класификацију на основу навода у нашим граматикама, те покушао разрешити нека неслагања у вези с различитим тумачењима и чињеницама поткрепити то да у неким случајевима о начинском значењу не може бити речи. Његови најрелевантнији закључци могли би се свести на следеће.

³⁴ *Референција* је термин из лингвистичке семантике и значи однос између неког израза (*референта*) и онога шта тај израз представља. Разлика у односу на денотацију огледа се у томе што се референција не односи на појединачне лексеме, већ на изразе у контексту, док денотација укључује појединачне лексеме и независна је од израза (LYONS 1977: 174–177).

Начинске конструкције с аблативним предлозима ИЗ, ОД и С(А) чине скоро потпуно фразеологизиране језичке јединице што потврђује њихова семантика, нпр. *од ока* (отприлике), *од/с главе* (правилно, како треба), *са свег срца* (радо), *из дна/дубине душе* (искрено, отворено), *из свег гласа / пуна грла* (веома гласно) итд. Њихова склоност ка семантичком усложњавању потврђује се тиме што се уз генитив често појављују детерминатори САВ и ПУН или се генитивом формализују лексеме временске семантике (нпр. *из дана у дан*, *из часа у час*) због чега ови фразеологизирани изрази често имају нијансе квантификативног и временског значења (ИСТО: 90–91). Високу фразеологизираност показује и конструкција с предлогом ИСПОД, која има обележје [+негативан] јер означава „*da se neka radnja vrši na način koji u normalnim okolnostima nije primjeren*“, нпр. *испод ока* (непријатељски), *испод брка* (неразумљиво, нејасно) итд. (ИСТО: 92).

Најспорнијим изразима по питању означавања начина, аутор сматра оне с предлогом ПРЕКО, а разлог непрозирности види у ширини њихових значењских транспозиција (ИСТО: 93–96). Он ове конструкције дели на четири семантичка типа, којима се означава: а) посредник-омогућивач: *поручити преко изасланика*, *огласити се преко адвоката*, б) посредник-извршилац: *набавити преко предузећа*, *вратити преко суда*, в) квантитет: *пити преко мере*, *бити у послу преко главе*, и г) тип са доминантно начинским значењем (у великој мери фразеологизиран): *отићи преко воље*, *гледати преко нишана*, *питати преко реда*. У вези с изразима *преломити преко колена*, *превалити преко језика* и сл, Ковачевићеву напомену да су они само условно начински (КОВАЧЕВИЋ 1981: 147–148), Палић допуњује констатацијом да је та „условност“ последица лексикализованости начинског значења, односно његове нераскидиве повезаности с новим, глобалним значењем целог израза (РАЛИЋ 2007: 95).

Услове за актуализацију начинског значења конструкције с предлогом БЕЗ аутор види у успостављању изразите опозиције између радње и околности обележене генитивном конструкцијом, нпр. *они раде /претпоставља се плански/ : они раде без плана* (ИСТО: 96–97). Уколико такав однос није могуће успоставити, конструкција ће имати условно значење (*наљутити се без разлога*, *удаљити се без допуштења*, *урадити нешто без питања*) или пропратнооколносно (*ходати без паре у џепу*, *отићи у град без кишобрана*).

Што се тиче предлога ДО, Палић (ИСТО: 98) примећује да га граматике углавном не региструју у начинском значењу, осим Стевановића (1986³: 292) који му приписује значење интензитета као шире схваћеног квантитета. При том, он га подводи под начинско значење с чим се Палић не слаже, већ сматра да ове конструкције (нпр. *дизати до неба*, *задужити се до гуше*) начин означавају само секундарно. Слично томе, он сматра да се ни генитивом с предлогом ПОПУТ (нпр. *њихати се попут клатна*, *иминкати се попут жене*) не обележава чисто начинско значење јер „поређење по једнакости може бити само 'начин изгисања начина'“ (ИСТО: 99). Стога се, сматра он, ове конструкције могу назвати само поредбеноначинским.

1.2. КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ

Акузативу се у сербо-кroatистичкој литератури као примарна додељује функција ближег или правог објекта (МАРЕТИЋ 1963³: 582; ВРАБЕЦ – НРАСТЕ – ЖИВКОВИЋ 1961⁴: 229; СТАНОЛЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 223; АНТОНИЋ 2005: 195), те се стога најчешће везује за глаголе. Његово прототипично обележје јесте гранична директивност што значи да је појам у акузативу стварни циљ кретања (ПРАНЈКОВИЋ 1992: 2).

Када је реч о квалификативном значењу акузатива, у нашим се граматикама наводи акузатив с предлозима ЗА, КРОЗ, НА, ПО, ПОД, У и УЗ, при чему се не даје нарочито објашњење о избору између опозитних предлога У и НА, који су и најпродуктивнији у формирању начинског значења. Рекло би се да су врло ретке и напомене о просторној семантичкој основи ових акузативних конструкција када се има у виду да метафоричким проширењима просторног значења усмерености акузатив може бити употребљен и за исказивање различитих квалификативних значења.

1.2.1. Када је реч о предлогу КРОЗ, о транспозицији просторног значења први говори Даничић (1858: 456), наводећи да се значење места „по коме се што миче с њеднога краја на другий, или е само управљно тако“ „преноси [се] и на ствари умне, на станѣ и на радню“, што илуструју примери типа *ући кроз многе невоље, одговарати кроз сан*. Померено значење овој конструкцији приписује и Маретић (1899: 589), док је значење пропратне околности присутно у примерима типа *одговарати кроз сан/плач*,

коју при том потпуно одваја од начинског значења.³⁵ За разлику од њега, у примерима *говорити кроз сузе* и *подсетити кроз шалу* пропратнооколносно значење као подврсту начинског виде аутори *Нормативне граматике српског језика* (ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 371).

Међу начинске ове конструкције сврставају и аутори других граматика: Брабец, Храсте и Живковић (1961⁴: 231): *говорити кроз сузе*, Стевановић (1986³: 401): *одговарати кроз плач*, Силић и Прањковић (2005: 225): *гледати кроз властиту добит*, те Антонић (2005: 226): *гледати кроз трепавице*.

Међу поменутих граматичарима има и оних који овој конструкцији приписују и значење средства, те тако Даничић (1858: 456) каже да се њоме исказује и живи омогућивач, односно посредник радње кроз којег она метафорички пролази, нпр. *саздати кроз Исуса Христа*. Маретић (1963: 589) јој, такође, приписује исто значење: *добити кроз науку и одгојење*, као и Стевановић (1986³: 403): *видети кроз нечије очи*, који примећује да ове конструкције у примерима типа *гледати кроз црне наочаре* имају пренесено значење (ИСТО: 401) што је у складу са констатацијом Ј. Силића и И. Прањковића (2005: 225) да се такав акузатив често фразеологизира.

1.2.2. Што се тиче акузатива с предлогом НА, Маретић (1963³: 502–503) бележи примере у којима је акузатив резултат поделе целине на делове, нпр. *искидати на комаде*, као и оне који означавају метафорички правац, нпр. *умрети на пречац*, *говорити на сва уста*, *смрдети на сумпор*, *продати на добош* итд. (ИСТО: 506–513). Аутор даље наводи да ове конструкције имају значење средства, те да могу бити замењене беспредлошким инструменталом, што данас ипак представља архаичну форму. Просторно значење акузатива с предлогом НА има своје екстензије и у значења која аутор не наводи осим што примећује да се његово основно значење тешко уочава, нпр. *давати на почек*, *разделити приче на мушке и женске* (MARETIĆ 1899: 559).³⁶ Стевановић (1986³: 412–413) их пак експлицитно одређује као начинске (*поделити се на мале кантоне*, *дисати на плућа* и сл.), а придружује им и акузатив уз глагол *мирисати*

³⁵ У вези с тим, Палић (2007: 105) истиче своје неслагање, сматрајући овакав став превише крутим. Овај његов став има основа јер пропратна околност, у одређеним условима, јесте један вид квалификације о чему ће више речи бити касније у раду.

³⁶ Да се значење количине може у неким случајевима тумачити и у начинском смислу потврђује Маретићева констатација да се акузативом с предлогом НА може исказати „нашп на питање *kako?* (ili *koliko?*)“, нпр. *продавати на комад, на оку* и сл. (MARETIĆ 1899: 560).

(*мирисати на влагу*), којем додељује двоструку функцију – и допунску и одредбену у исти мах.

Начинско значење акузатива с предлогом НА помињу, додуше без додатних објашњења, и Брабец, Храсте и Живковић (1961⁴: 232): *заузети на јуриш, побећи на врат, на нос, одлучити се на брзу руку*, као и Тежак и Бабић (2003¹³: 296): *обрађивати земљу на исти начин*, те Станојчић и Поповић (1992: 276): *поступити на исти начин, спремити се на брзину, отворити врата на силу* и сл.

1.2.3. Значење циља преко којег прелази радња Даничић (1858: 539–540) констатује у конструкцијама с предлогом У, али не указује и на његова метафоричка проширења у значење начина иако такве примере региструје, нпр. *ухватити се у коштац, ткати у једну жицу, ићи у раскорак*.³⁷ Појам формализован акузативом са значењем каквог облика резултат је уобличавања састављањем или растављањем управних појмова, нпр. *савијати у китице, подерати у крпе* (ИСТО: 544–5), који настаје у резултату глаголске радње, односно значи, како Маретић (1899: 667) каже, „мијенјање или прелажење чега у друго стање“.

Занимљиво је да у *Граматици и стилистици хрватскога или српскога књижевног језика* (ИСТО: 666) акузатив у примерима *избројити у прсте* и *звонити у сва звона* Маретић сврстава у начински, док у граматици из 1963. године, на стр. 589, овом акузативу додељује значење пропратне околности, без икаквог повезивања с начинским значењем.

Начинско значење овај акузатив има и према Брабец – Храсте – Живковићу (1961⁴: 233): *ићи у корак, певати у сав глас*, и Стевановићу (1986³: 416): *изменити одлуку у длаку, говорити у један глас, савијати се у клубе својих невоља*. С њима се слаже и Антонић (2005: 226) с тим што указује и на дистрибутивно обележје овог акузатива, који се, дакле, појављује уз слободни акузатив у функцији објекта или уз непрелазни глагол: *везати у чвор, говорити у глас*, док Силић и Прањковић (2005: 226) додају да су ове конструкције више или мање фразеологизиране.

³⁷ Примере с прилошким изразом у ИМЕ и генитивом (нпр. *Да Срби плаћају одсеком у име свију дација*) Даничић не повезује са значењем омогућивача-посредника чији је формализатор акузатив с предлогом КРОЗ. Он значење дате конструкције описује у смислу „опирања“ – једног од месних подзначања, које стоји насупрот „примицању“. И у овоме се показује Даничићево локалистичко поимање падежа јер се опирање може разумети као удаљавање од извора (овде *дација*) и примицање циљу (*имену*).

1.2.4. Пратилачки карактер акузатива с предлогом *уз* указује на то да, како каже Даничић (1858: 552), оно што се простире уз нешто, с њим је заједно, нпр. *певати уз чаше*. У складу с овим одређењем, околосно значење овом акузативу приписује и Стевановић (1986³: 406), уз напомену да је ту ипак доминантније значење начина: *уступити уз пристојну награду*, те Силић и Прањковић (2005: 225): *пристати на нешто уз добру надокнаду* и Антонић (2005: 227): *поздравити се уз осмех*.

О чисто социјативном значењу говори Маретић (1899: 556) чак и тамо где се може говорити о начину вршења радње, те тако примере *попевати уз тамбуру*, *певати уз чаше* посматра исто као и пример *дати уз коња стотину дуката*.

Начинско значење акузатива с овим предлогом само се констатује у граматици аутора С. Тежака и С. Бабића (2003¹³: 296): *распрснути се уз силан прасак*. Исто тако и Стевановић (1986³: 407) само констатује да он има пренесено значење: *ићи уз нос*, а Силић и Прањковић (2005: 225) овакве изразе сматрају фразеологизмима.

1.2.5. Транспозицију циљног значења акузатива с предлогом *ПОД* у значење начина констатују скоро све консултоване граматике (Даничић 1858: 526–527; МАРЕТИЋ 1963: 588; ВРАБЕЦ – ХРАСТЕ – ЖИВКОВИЋ 1961⁴: 233; СТЕВАНОВИЋ 1986³: 426; АНТОНИЋ 2005: 226; СИЛИЋ – ПРАЊКОВИЋ 2005: 228; ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 373), али не иду даље од навођења примера, осим што Стевановић (1986³: 426) конструкције *под кирију*, *под интерес*, *под надницу* и *под најам* додатно тумачи као допуне са значењем терета. Нико не помиње ни конкуренцију предлога *ПОД* и *ПО* у исказивању начина иако се код Маретића (1963: 588) наилази на пример где је та конкуренција очигледна: *узети се с неким по руке*.

Акузатив с предлогом *ПО* у овом је значењу веома редак и не помињу га сви аутори. Даничић (1858: 524) само каже да конструкције типа *по сваки начин*, *по ту цену* имају „мање просто“ значење,³⁸ а додатна објашњења не дају ни Брабец – Храсте – Живковић (1961⁴: 232). Антонић (2005: 226) у квалификативном значењу бележи сасвим

³⁸ У савременом стандардном српском језику овакви су примери данас ван употребе, те се уз предлог *ПО* уместо акузатива остварује локатив (*продавати по одређеној цени*). Структуру израза *по сваки начин* Палић (2007: 112) види као последицу укрштања прилошких израза *на сваки начин* и *по сваку цену*, због чега је, по његовом мишљењу, у њима присутно и допусно значење: *доћи по сваки начин* → *доћи без обзира на то како*.

другачији пример у којем је акузативом формализован посесивни придев: [...] *и који се, по француски, зову пасажима* [...].

1.2.6. Неким акузативним конструкцијама с предлогом ЗА граматичари доследно додељују значење намене, док примере с начинским значењем, уз кратке коментаре, бележе само Стевановић (1986³: 436): *певати за себе, говорити за свој рачун, ни за живу главу не могу промијенити*, и Антонић (2005: 226): *водити (некога) за руку*.

1.2.7. Акузативне конструкције с наведеним предлозима биле су предмет проучавања и појединачних студија и радова из области српског језика. Први од њих је рад М. Ивић *О предлогу по у српскохрватском језику* (1951–1952) где ауторка један део посвећује дистрибутивном акузативу којим се означава сукцесивно издвајање „подједнаког броја јединки извесног подразумеваног мноштва“, нпр. *јести једну по једну крушку*, при чему се сукцесивни карактер обележава понављањем истог облика (Исто: 200–201). Иако се у раду не говори о могућем тумачењу ове конструкције у начинском смислу, овакву могућност види И. Палић (2007: 112–113), који потврду свог схватања проналази у могућности замене места управне именице и акузативне конструкције, која за резултат има јачање њене везе с глаголом без последица по семантику: *јести једну по једну крушку* → *јести крушке једну по једну*.

1.2.8. Када је реч о беспредлошком акузативу, Д. Гортан–Премк у студији *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику* (1971) квалификативно значење посматра у вези с категоријом објеката који остварују апстрактне односе. Ове објекатске синтагме одликују се, с једне стране, односом између глаголске радње и њоме обухваћеног објекта, при чему се процес који врши субјекат схвата као процес који он може и уме вршити, те на тај начин субјекат бива квалификован (Исто: 103).³⁹

С друге стране, објекатске квалификативне синтагме „које нису инициране неким активним објекатским односом“ (Исто: 104), у којима је значење вршења саме радње секундарно, а појам обухваћен глаголским процесом схваћен као појам којим се субјекат ангажује, развиле су се примарно као квалификативне. За нас су овде интересантне оне типа *свирати клавир* јер, како ауторка сматра, у себи носе семантичку компоненту „додирујући на посебан начин неки инструмент производити звуке“ (Исто: 106). Она

³⁹ Као најтипичније за овај семантички тип ауторка наводи синтагме с глаголом *знати* (*знати немачки и мађарски, знати књигу*), а затим и оне којима се исказују опажајни односи (*видети предмете, чути тонове* и сл.) (ГОРТАН–ПРЕМК 1971: 103–104).

даље наводи да су њима сличне акузативне конструкције с предлогом У (*свирати у клавиру*) и локативне с предлогом НА (*свирати на клавиру*), а у вези са значењском разликом између њих цитира Е. Фекета, који каже да се предлошки акузатив употребљава када је реч о дувачким инструментима и ударалкама, док је локатив карактеристичан онда када субјекат врши активну радњу у извесном тренутку при чему је у реченици исказан објекат, садржај, предмет извођења (ИСТО: 105–106).

У даљој поткласификацији, ниједна подврста, ни примарно ни интерферентно, није обележена квалификативним значењем осим оне коју ауторка назива „синтаagmaма с односима субјектових стања“, нпр. *боловати погану болест* (ИСТО: 109). Оне су, како каже, блиске синтаagmaма квалификативних односа јер акузативни референт ближе одређује стање у којем се налази субјект чинећи га специфичним начином његове реализације.

1.2.9. С поменутом монографијом Д. Гортан-Премк, студија Н. Арсенијевић (2003) чини целовиту синтаксичко-семантичку слику акузатива у српском језику. Ауторка је темељито представила акузатив с предлозима, при чему је регистровала и описала осам семантичких категорија међу којима се налазе и категорије с начинским, квалификативно-идентификативним и значењем критерија и основа (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 53–133).

Категорију начина Н. Арсенијевић сматра ужом од категорије квалификативности, истичући да се она заснива на квалификативном значењу везаном за особину дате глаголске радње. Анализирајући конструкције са начинским значењем (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 53–98), ауторка примећује да се акузатив појављује везан углавном само за предлоге НА, У, КРОЗ, УЗ, ПО и ЗА, а у неким примерима ту везаност карактерише и присуство обавезног детерминатора. Предлошки начински акузатив модификује радњу квалификујући вршиоца или објекат радње у време њене реализације, дајући коментар или означавајући пропратну околност. Анализиране конструкције сврстане су у четири значењске подгрупе, међу којима се издвајају значења: 1. „актуелне квалификације“ учесника у радњи (нпр. *окренути се на леђа, радити на исти начин, говорити у браду / кроз нос, гледати на једно око*), 2. „основне карактеристике“ учесника у радњи (нпр. *мирисати на дуње, резати у комаде*), 3. „пропратне околности“ уз коју се реализује радња (нпр. *шапутати кроз плач, продрети уз повике, говорити уз ракију*), и 4. квантификације (нпр. *ићи корак по корак, ниво језера је за метар виши*).

1.3. КВАЛИФИКАТИВНИ ИНСТРУМЕНТАЛ

У граматичкој литератури, падежне и предлошко-падежне конструкције у инструменталу редовно се издвајају као језичке јединице за изражавање начинског значења, које се остварују и у слободној форми и у форми с обавезним детерминатором. При том, не слажу се сви граматичари око тога који се све изрази могу сматрати начинским, као ни да ли неке од њих треба посматрати као праве прилоге или као начинске адвербијале.⁴⁰

1.3.1. У својој *Србској синтакси* Даничић (1858: 554–583) на доста места говори о инструменталу у пренесеном значењу. С обзиром на то да га нигде експлицитно не идентификује као начински, није јасно којим примерима приписује ово значење. При том, нигде не помиње ни појаву обавезне одредбе нити било које услове под којима инструментал не може стајати сам.

Међу инструменталним значењима које наш граматичар наводи, квалификативност се може уочити у примерима у којима се радња врши каквим оруђем. Такви су посебно они за које каже да „у пренесеномъ смислу може овако радња прелазити преко раднѣ, станя и другога чега умногъ“ (Исто: 558), нпр. *опасати се снагом, проговорити громовитим гласом*. Остала квалификативна значења, којима су каснији граматичари приписивали значења карактеристичне појединости и начина, Даничић не издваја као посебне семантичке категорије, већ их посматра у оквиру синтагми с метафоричким просторним значењем: *захвалити срцем, душом, платити главом, клонити духом, примити са свим срцем, сести с миром* (Исто: 562–577, 603–604).

1.3.2. Инструменталним падежним изразима с квалификативним значењем Маретић (1899: 578–579; 1963: 595) посвећује пажњу говорећи о значењу начина и пропратне околности, које сврстава у исту групу (нпр. *ходати редом, зборити*

⁴⁰ Консултована литература пружа обиље примера ове неуједначености. Лексеме *редом, силом, кришом, крадом, шапато* и сл. Даничић (1858: 554, 559), Маретић (1963: 595), Станојчић и Поповић (1992: 276), Антонић (2005: 256) и Пипер и Клајн (2013: 381–382) посматрају у оквиру падежних изрази, док их прилозима сматрају Белић (1999: 248), Стевовић (1974–1975: 89), Стевановић (1986³: 449), Барић и др. (1997: 275), Прањковић (1992а: 246) и Палић (2007: 75).

*шапатом, ићи народним послом*⁴¹), при том наводећи без посебног објашњења и примере инструментала који је постао прави прилог, нпр. *отворен широм, отићи кришом, отићи крадом* (MARETIĆ 1963: 595).⁴² Пропратнооколносно значење додељује и инструменталу с предлогом С(А) у примерима типа *говорити са сузама, стечен с правдом* и сл.⁴³ У вези с истом конструкцијом, говори о мешању начинског и значења друштва наводећи примере *говорити са сузама, примити са свим срцем, умрети с миром* итд. (MARETIĆ 1899: 582). Колико широко схвата значење средства види се по томе што примере као што су *проговорити громовитим гласом, писати кривим словима, говорити новим језицима* сврстава у исту групу у којој се налазе и *ранити се лебом* и *народ ће напунити куле новом пројом* (ИСТО: 577–578).⁴⁴ Што се тиче антонимних предлога ПОД и НАД, њихово основно, просторно значење транспонује се у значења начина, ознаке и „надвисивања“, нпр. *окумити под сиљем, остати под срамотом* (MARETIĆ 1963: 598).

1.3.3. У граматици Брабец – Храсте – Живковића (1961⁴: 238–239) начински инструментал (*пробијати се тешком муком, ходати ситним корацима*) одваја се од средства у пренесеном значењу (*стицати знање учењем, победити чврстином, прекинути питањем*), при чему се не наводи критеријум на којем почива оваква дистинкција. У сфери предлошког инструментала, као начински издваја се онај с предлозима ПОД (*одвести под оружјем, држати под стегом*) и С(А): [...] *кад је голорук народ с рогуљама кренуо да се бори за слободу; Свршио је разред с одличним успехом; казати с поносом* [...] (ИСТО: 240–241). Иако аутори не дају посебна објашњења, из њихове напомене да „način ne smemo shvatiti kao sredstvo“ јер „krenuti se može kolima, željeznicom итд., али не і roguljama“ јасно је да оваква дистинкција зависи од семантике управног глагола:

⁴¹ Маретићева непрецизност у тумчењу начина види се у томе што овом инструменталу на једном месту, без икаквог коментара, приписује начинско значење (MARETIĆ 1963: 595), док на другом истиче да је то значење у њему теже уочити (MARETIĆ 1899: 579).

⁴² У *Граматици и стилистици хрватскога или српскога књижевног језика* (1899: 577–580), међутим, нема помена о значењу пропратне околности.

⁴³ У овом значењу Маретић (1963: 598) даје само један пример инструментала с предлогом ПОД (*били су запријетили под смртном педесом*) уз напомену да су ове конструкције овде ретке.

⁴⁴ Прецизнијим разграничењем средства од начина, односно тога које би ентитете требало сматрати средством, а које не бавио се Палић (2007: 71–79).

1.3.4. Ни *Граматика хрватскога језика* (ТЕЖАК – ВАВИЋ 2003¹³: 300) није одређенија и даје махом исте примере, а од предлошких конструкција помиње само оне с предлогом С(А): *загледати се са занимањем, заспати с главом на столу, гледати с поштовањем*.

1.3.5. Начинском инструменталу доста простора посветио је Стевановић (1986³) доводећи га у блиску везу с инструменталом средства: „Од средства којим се радња врши често зависи и начин на који се она врши. [...]. Зато се оно помоћу чега се врши радња врло често осећа као начин њеног вршења.“ (ИСТО: 447–448). Преласком инструменталног у начинско значење, инструментал, по његовим речима, губи допунску и добија одредбену функцију (ИСТО: 449). Међу примерима беспредлошког инструментала приметан је и изванредан број њих који се остварују с обавезним детрминатором, што Стевановић не коментарише, нпр. *казати меканим гласом, удубити се свом снагом, цичати плачевним гласом* (ИСТО: 448).

Што се тиче предлошког инструментала, начинско значење аутор приписује прилошким изразима типа *тражити с напором, одговорити с великим стрпљењем, насмешити се с презиром*, не дајући никаква објашњења у чему се овај инструментал разликује од инструментала социјативног типа (ИСТО: 460). С друге стране, код примера инструментала с предлогом ПОД (*послати под стражом, корачати под славом, живети под срамотом* и сл.) он јасно каже да је реч о мешању начинског и околносног значења јер се околности врло често могу схватити и као начин на који се нека радња врши (ИСТО: 479).

1.3.6. Начински инструментал наводи се у граматици Силића и Прањковића (2005: 234) у блиској вези с инструменталом којим се означава средство (*платити чеком, спавати тврдим сном, говорити храпавим гласом*) мада се не даје објашњење у чему се та сличност огледа. У том значењу аутори бележе и инструментал с предлогом С(А): *примити са захвалношћу, одбити понуду с презиром, очекивати с великом зебњом* (ИСТО: 236), као и онај с предлогом ПОД уз апстрактне именице: *чувати под кључем, радити под притиском* (ИСТО: 238–239).

1.3.7. Позиционирање начинског инструментала у оквир ширег, квалификативног значења какво налазимо код И. Антонић (2005: 256–257) указује на то да ауторка ова два значења не сматра у потпуности истима. У основни семантички тип она сврстава три групе примера адвербијалног начинског инструментала. Прву чине

беспредлошки инструментали с обавезним детерминатором и без њега. Везивање појма у инструменталу за детерминатор ауторка објашњава избегавањем таутологије: *говорити тихим гласом, ходати брзим кораком*, а могућност његове реализације у слободној форми тиме што је детерминатор, заправо, присутан у лексичкој семантици зависног члана синтагме што у парафрази потврђује појава интензификатора уз прилог, нпр. *говорити шепатом* → *говорити веома тихо*. Друга група се састоји из функционално диференцираних израза са беспредлошким инструменталом, који је заступљен девербативном именицом као експонентом начинске клаузе, нпр. [...] „Север“ је реаговао *повлачењем из целог поступка* → ... „Север“ је реаговао *ТАКО ШТО се повукао из целог поступка*. Трећу групу чини фразеологизирани инструментал с предлогом ПОД у функцији придевско-прилошке одредбе: *Вредне ствари држао је под кључем* → *Вредне ствари држао је закључане*.

У начину на који посматра инструментал с предлогом С(А) типа *задржати с муком, бринути се о некоме с љубављу, корачати с уздигнутом главом* и сл., Антонић (ИСТО: 258–260) се слаже једино с Маретићем (1963) сврставајући га у посебан семантички тип са пропратнооколносним значењем. Иако ауторка не објашњава у чему је разлика између овог и начинског значења, мада даје веома детаљна објашњења сваке појединачне групе примера, на основу описа и примера које наводи да се претпоставити да она своје схватање гради на чињеници да се пропратнооколносно значење од начинског разликује по томе што појам у инструменталу не детерминише саму радњу, већ вршиоца радње у току њене реализације.

1.3.8. Сличан приступ у посматрању начинског инструментала имају и аутори *Нормативне граматике српског језика* (ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 381–382), који се од Антонић (2005) разликују једино у томе што под начински инструментал подводе и инструментал пропратне околности. У вези с тим, они дају и нормативну препоруку да у овим конструкцијама не треба изостављати предлог С(А), нпр. *Певала је и највише тонове са изузетном лакоћом* : **Певала је највише тонове изузетном лакоћом*.

1.3.9. Значајан помак у односу на тадашње граматике када је реч о синтакси и семантици инструментала учинила је Милка Ивић студијом *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој* (1954), у којој је извршила свеобухватну, исцрпну синтаксичко-семантичку анализу беспредлошког инструментала и инструментала с предлогом С(А). Ауторка издваја три типа беспредлошког инструментала: спроводнички

инструментал (ИСТО: 8–10), омогућивачки инструментал (ИСТО: 10–18) и инструментал основне карактеристике (ИСТО: 134–146), и, у оквиру инструментала с предлогом С(А), псеудосоцијативни инструментал (ИСТО: 195–210), који обухвата два подтипа: пратилачки инструментал и инструментал „карактеристичне појединости“.

Спроводнички и омогућивачки инструментал припадају инструменталу „оруђа“, а разлика између њих своди се на то што спроводник представља појам који је интегрални део субјекта и изводи радњу идентичну радњи субјекта (нпр. *копа мотиком* = он копа, мотика копа), док омогућивач није интегрални део субјекта, већ му само помаже да радњу изврши (*пије воду чашиом* = он пије, чаша не пије). Усвајајући Белићево схватање о функцијама одредбе и допуне (Белић 1998: 129), М. Ивић спроводничком инструменталу приписује допунску функцију, а омогућивачком одредбену (Ивић 1954: 15). Његова функција подразумева одређивање начинског пратилачког момента глаголске радње, односно откривање околности под којима се одређена глаголска радња врши. Овакво схватање начина као пратилачког момента радње у складу је са Белићевим тумачењем пратилачког момента у смислу могућности остваривања радње на различите начине.⁴⁵ Следећи Белићево широко схватање семантичке категорије начина, М. Ивић даље истиче да је начин вршења радње саставни део значења одређених глагола и додаје: „Према томе, сам је начински моменат обавезни пратилац остваривања глаголске радње, али је врста начина која долази у обзир произвољна...“ (ИСТО: 16). Међутим, спроводнички и омогућивачки тип није увек лако разликовати јер има примера у којима долази до њиховог преплитања, те и сама ауторка говори о прелазном типу који подлеже двострукој интерпретацији, нпр. *купити пријатељство обећањем, платити главом, јести прстима/кашиком/виљушком* (ИСТО: 23–28).

Други тип инструментала којим се често исказује начин, а који „открива... физички, морални, друштвени и сл. вид, лик кроз који се субјекат испољава у тренутку вршења“ М. Ивић назива инструменталом основне карактеристике (ИСТО: 144) и издваја три семантичка типа: 1. својство, узраст, професија, чин и сл. у ком се дато лице налази у тренутку вршења радње (*доћи гостом*), 2. вид, облик датог појма (*вејати крупним пахуљицама*), 3. број, мноштво, састав, формација датог појма (*долетати јатима*)

⁴⁵ А. Белић (1998: 82–84) сматра да су три пратилачка момента – место, време и начин – сталне компоненте реализованих глаголских облика, односно да се свака радња остварује на неком месту, у неко време и на неки начин.

(Исто: 135 и даље). Употреба овог инструментала везана је за могућност одређивања основне карактеристике једног именичког појма другим, при чему бар једна од основних релевантних особина датих појмова мора бити идентична.⁴⁶ Важно је поменути да се овим инструменталом често исказује начин вршења радње иако га М. Ивић, управо због тога што он остварује јединство са субјектом у датом тренутку, везује за инструментал спроводничког типа.

Транспозицијом социјативног значења предлога С(А) настаје тзв. псеудосоцијатив, који представља карактеристику главног појма, у донекле подређеном положају у односу на њега. У овоме је и основна разлика између псеудосоцијативног и социјативног типа инструментала, код којег се појам у социјативу односи самостално према главном појму (Исто: 195–210). Као два основна псеудосоцијативна типа, издваја се пратилачки инструментал и инструментал „карактеристичне појединости“. Начин остваривања неке радње често може да се обележи пратилачким инструменталом у ком се налази апстрактна именица са значењем особине или раположења, који прате вршење дате радње, нпр. *радити с вољом*, *погледати с мржњом*, *писати с разумевањем* итд. У оквиру инструментала „карактеристичне појединости“ М. Ивић (Исто: 200–210) издваја два значења. Прво је значење шире схваћеног органа као интегралног дела вршиоца, који се у тренутку вршења радње налази у одређеном стању, односно носи одређену особину (*корачати с уздигнутом главом*, *седети с прекрштеним ногама*, *спавати с главом на јастуку* итд.).⁴⁷ Друго значење овог инструментала јесте значење предмета који вршилац поседује у тренутку вршења дате радње, а који употпуњује представу о њему. Ове конструкције појављују се уз присуство обавезног детерминатора (*доћи с прљавим ципелама*, *доћи с исцепаном хаљином*).⁴⁸

⁴⁶ Палић (2007: 75) истиче да инструментал основне карактеристике често стоји на граници између начинског и неначинских значења, пружајући као доказ примере типа *дошла је удовицом* и *навалити хрпом*, у којима се мешају временско и квантификативно значење.

⁴⁷ Алтернативно овом инструменталу појављује се квалификативни генитив, али је он ограничен на ситуације у којима уз именицу стоји обавезни детерминатор (*корачати уздигнуте главе* : **корачати главе*).

⁴⁸ Палић (2007: 122) каже да поседовање предмета од стране субјекта у тренутку вршења радње не утиче на начин на који се дата радња врши због чега ови изрази означавају пропратну околност. О условима под којима се нека околност може тумачити у начинском смислу већ је било речи о делу о квалификативном генитиву.

На темељу истраживања инструменталних конструкција којима се исказују начинска значења, може се закључити да је М. Ивић поставила добру основу за даља испитивања овог падежа и услова у којима се реализује начинско значење.

1.3.10. Надовезујући се на већ поменуто граматике и студију М. Ивић, Палић (2007) ревидира неке закључке и допуњује их својим запажањима при том настојећи да разреши недоумице, неслагања и неуједначености у вези с разграничењем значења начина и других, неначинских значења. Тако он с правом сматра да за спроводнички инструментал није резервисано искључиво значење средства (спроводника), те да се у неким случајевима може тумачити у начинском смислу, посебно онда када се њиме означен појам постави у однос супротности према неком другом спроводнику (нпр. *кидати зубима* : *кидати прстима*) или у ситуацијама када долази до његове квалификације, нпр. *повлачити линије дрхтавом руком* (PALIĆ 2007: 75).

Када је реч о беспредлошком инструменталу с обавезним детерминатором, који спречава појаву таутологије (нпр. *говорити тихим гласом*), Палић износи своје неслагање с објашњењем М. Знике, која каже да је овде реч о поступном процесу током којег се глаголу прво придружује именица таутолошке природе, а затим се њој накнадно додаје одредба чиме се њена првобитно значење средства мења у значење начина (PALIĆ 2007: 76–77 према ZNIKA 1988: 112). Он сматра да се овакве именице чак ни у пренесеном смислу не могу тумачити као средства јер се не могу одвојити од датих радњи, те је стога овде реч о истовременом придруживању читаве синтагме глаголу.⁴⁹ И уопште у случају инструментала с обавезним детерминатором, да би се актуализовало начинско значење, детерминатор мора бити релевантан за реализацију радње. У вези с тим, Палић истиче следеће:

„То значи да се том одредбом мора оквалificirati важна uloga koju integralni dio вршиоца има у томе да се радња оствари управо у том облику у којем се остварила, а не у неком другом који би, да је та uloga промијенјена, такође дошао у обзир. Уколико одредба није у описаном смислу релевантна, не остварује се начинско значење, него значење средства или попутне околности (*погледала га је **plavim očima**, napisao je to **koščatom rukom*** и др.).“ (PALIĆ 2007: 78)

⁴⁹ Аутор истиче да се на исти начин понашају и инструментални изрази типа *кретати се косим правцем* и *ударити свом снагом* јер су неодвојиви од семантичког потенцијала глагола који одређују. Средствима се пак могу сматрати именице које имају значење блиско глаголу а представљају извориште радње: *гледати очима*, *слушати ушима*, *говорити устима* и сл. (PALIĆ 2007: 77).

Аутор је, такође, указао и на значај овог критерија у разликовању начинског пратилачког инструментала од пратилачких инструментала с осталим, неначинским значењима, посебно оног којим се исказује пропратна околност. Наиме, да би се инструменталом с предлогом С(А) актуализовало начинско значење, „sadržaj apstraktne imenice koja stoji u tom obliku mora biti neodvojiv od glagolske radnje, tj. mora doći do izražaja kroz samu glagolsku radnju, a ne pridodat radnji kao izvanjska okolnost“, нпр. *уочити с тешкоћом* (начин) : *уочити са жаљењем* (пропратна околност неначинског типа) (РАЛИЋ 2007: 119).⁵⁰

1.4. КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ

Начинском локативу у нашим је граматикама посвећено доста пажње. Он се најчешће наводи с предлозима У, НА, ПО и ПРЕМА, али има и оних граматичара који предлог ПРЕМА везују искључиво за датив. Сви се, међутим, слажу у томе да је начинско значење овог падежа настало метафоричким преношењем основног значења статичне просторности у изразима у којима апстрактна именица представља апстрактно место вршења радње (РАЛИЋ 2007: 124).

1.4.1. Примере начинског локатива с предлогом у региструју све консултоване граматике, а разлика се уочава једино код Даничића (1858) који их не идентификује експлицитно као начинске (што, уосталом, не чини ни за остале локативне изразе). Тако наш граматичар у овим изразима констатује присуство значења садржаности⁵¹ као облика у којем се манифестује, а тиме и квалификује објекат радње (*Продао кукурузе у клиповима*). Осим тога, „обколђно може што бити и радњомъ и станђем и другимъ

⁵⁰ Кад год постоји могућност двојаког тумачења, Палић (2007: 120) даје предност тумачењу у пропратнооколном смислу. Ради илустрације наводи пример *гледати с чуђењем*, који се може схватити начински уколико чуђење долази до изражаја кроз сам начин гледања, а пропратнооколно ако чуђење није уочљиво по самом гледању.

⁵¹ *Садржаност* је везана за концепт *садржатеља*, који представља једну од сликовних схема људског појмовног система. Њега Лејкоф (LAKOFF 1987: 271–273) дефинише као схему састављену од границе која се одликује унутрашњошћу и спољашњошћу, те стога оцртава најосновнију разлику између УНУТРА и СПОЉА („CONTAINER schema – a schema consisting of a *boundary* distinguishing an *interior* from an *exterior*. The CONTAINER schema defines the most basic distinction between IN and OUT“). Појам границе назире се и у Даничићевој дефиницији локатива с предлогом У, која каже: „Съ овимъ предлогомъ речъ у седмомъ падежу показуе да є онимъ што сама значи **обколђно** место где што бива“ (ДАНИЧИЋ 1858: 635 – истакла Ј. Р.).

чимъ умнимъ“, те се метафоричком садржаношћу може квалификовати и вршилац радње, нпр. *Да би у весељу дане проводила; Двоје мили у милости расло* (ИСТО: 637–639). За разлику од њега, Маретић (1963: 593) овакве конструкције одређује као начинске (*говорити у шали*), а исто чине и Брабец, Храсте и Живковић (1961⁴: 238): *живети у пријатељству, радити у договору (с пријатељима)*, без икаквих додатних коментара.⁵²

Стевановић (1986³) је у том смислу доста одређенији. Он истиче да основно значење места у унурашњости или унутар граница локативног референта има и локатив са значењем начина типа *изражавати се у алегоријама, свирати у четири руке* (ИСТО: 500). Међутим, он локативу у примерима, који несумњиво имају начинско значење, *говорити у одсечним нервозним реченицама, огласити се у тенорчићу, говорити у заменицама* приписује значење средства без објашњења у чему је разлика између, на пример, *изражавати се у алегоријама* и *говорити у заменицама* (ИСТО: 499).

Начински локатив бележе и Силић – Прањковић (2005: 233) у примерима *надирати у масама, радити у тајности* и сл. Они бележе и изразе којима, рекло би се неоправдано, начинско значење приписују на основу тога што представљају устаљене или фразеологизирани изрази, уз напомену да се налазе у функцији реченичних модификатора или конектора: *У неку руку, то је добро; Ми смо у најгорем случају трећи; Све у свему морамо бити задовољни; У противном случају све ћемо заборавити.*

О присутности обележја пропратне околности у неким контекстима у којима се остварује начински локатив с предлогом *у* говори једино Антонић (2005: 290), наводећи пример *Залупио је врата у бесу*. Ауторка такође указује на то да од семантике локативног референта зависи употреба обавезног детерминатора (нпр. *одговорити у оштријем тону*), као и да се поједини изрази везују за извесне професионалне домене (*враћати дуг у ратама, извршити плаћање у динарима, војници су стајали у строју* и сл.).

У погледу примера и тумачења, од Антонић (2005) се не разликује граматица Пипера и Клајна (2013). Додуше, једина разлика била би у томе што аутори *Нормативне граматике српског језика* запажају да се локативом апстрактно схваћеног средства може

⁵² Додатних коментара и објашњења нема ни у граматици Станојчића и Поповића (1992), а Тежак и Бабић (2003¹³) у оквиру начинског значења чак уопште не региструју локатив с овим предлогом.

исказати и начин испољавања нечега као што је то у примерима *Своја убеђења показали су и у добротворним приредбама*; Пад стандарда је изражен и у *порасту броја потхрањене деце* и сл. (ИСТО: 362).

Овом локативу највише је пажње посветила Т. Батистић у студији о локативу (1972) у којој локатив с предлогом у посматра у оквиру *локатива у корелацији са нуклеарним реченичким елементима и локатива у адвербијалној и прилошко-предлошкој функцији*. Први тип садржи локативне конструкције које стоје у корелацији с номинативом и у њима је „lokativom obeležen vid, oblik, odnosno mnoštvo, sastav u kome se javlja subjekt za vrijeme vršenja glagolske radnje“ (ИСТО: 92). Ауторка овај тип дели на две групе. У првој групи се налазе примери типа *овце пасу у стадима* → *пасу стада оваца*, *свјетлост је продирала у млазевима* → *продирали су млазеви свјетлости* (ИСТО: 87), али и они у којима је, како примећује Палић (2007: 124), реч о облику манифестације објекатског појма: *сатрти зло у корену*, *узети лек у већој дози* и сл. На тај начин овај локатив се повезује с инструменталом основне карактеристике какав је у изразима *птице лете јатима*, *вода надире валовима* (уп. Ивић 1954: 134—146). У другу групу Батистић (1972: 95—96) издваја локатив праћен обавезним детерминатором (нпр. *Болест се јавила у блажој форми*; *Ширили су тај догађај у оној првој фантастичној и страшној верзији*), те појаву овог семантичког деблокирања објашњава чињеницом да се овим именицама обележава неко својство инхерентно субјекту радње или њеном објекту.

Други тип локативних конструкција чине оне у адвербијалној функцији, које ауторка дели на две поткласе. Тако се издвајају локативи замењиви одговарајућим начинским прилозима (нпр. *извршити нешто у потаји* ⇔ *потајно*), при чему се уз неке глаголе појављују у својству допуне јер њихово испуштање може довести до промене у значењу (*живети са суседима у пријатељству* ≠ *живети са суседима*) или до неграматичности исказа (*Цео дан смо провели у пријатном разговору* ≠ **Цео дан смо провели*) (ИСТО: 161). Овој поткласи припадају и конструкције у којима је локативом формализовано име неког језика, при чему начинско значење ауторка објашњава могућношћу алтернације с одговарајућим начинским прилозима, нпр. *то се у руском изражава префиксацијом* ⇔ *то се руски изражава префиксацијом*. Међутим, њихов начински карактер доводи у питање Палић (2007: 125—126) истичући да оне имају апстрактно месно значење, а да се (инструментално)начинско значење може приписати само оваквим изразима с предлогом НА: *обратити се на француском* ⇔ *обратити се*

француски. Као чврст доказ Палић наводи немогућност алтернације ова два предлога, нпр. *обратити се на француском* ≠ **обратити се у француском*.

Другу поткласу чине конструкције које детерминишу радњу према облику у којем се она остварује (ВАТИЋ 1972: 162–163). И они су често замењиви начинским прилозима (*говорити у испрекиданим реченицама* ⇔ *говорити испрекидано*), а обавезност детерминатора условљена је тиме што локативни референт представља обавезни вид остваривања радње. С дуге стране, кад је реч о потенцијалном виду, одредба није обавезна (нпр. *написати проглас у стиховима*). Заједно с овим конструкцијама стоје и оне у којима је локативом формализована сама именица 'облик' или њој значењски сличне *вид*, *својство*, *стил* и др. Ови предлошки изрази појављују се у комбинацији са адјективном одредбом (нпр. *резимирати последице у смирењу тону*, *поставити питање у конкретнијем виду*) или са супстантивном допуном у генитиву која је замењива КАО-конструкцијом (нпр. *изразити у облику теза*, *манифестовати се у виду троуганог односа*, *дати изјаву у својству посланика* и сл.), а ако су у питању изрази У СТИЛУ, У ДУХУ И У ЗНАКУ, таква замена није могућа (нпр. *писати у стилу приморског песничтва*, *деловати у духу солидарности напредних људи*, *протећи у знаку пуне афирмације глумачких остварења*) (ИСТО: 164–165). Овим изразима Палић (2007: 125) придружује и оне који су склони фразеологизацији (нпр. *приказати у лажном светлу / у кривом огледалу / у ружичастој боји*, *урадити нешто у великом стилу*).

1.4.2. Начински локативни изрази с предлогом НА нису толико фреквентни као они с предлогом У, а неке их граматике чак и не бележе (ТЕЖАК – ВАВИЋ 2003¹³; СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992).⁵³ Као и у случају конструкција с предлогом У, и овде је начинско значење резултат преноса основног значења места, тачније супралокативности, која означава однос између објекта локализације и горњег дела, површине локализатора. Тако ово основно значење идентификује Даничић (1858: 616–617) у примерима *учити на туђим језицима*, *умрети на мукама*, *путовати на миру* уз једину напомену да је овде

⁵³ У Граматици српског језика за странце (МРАЗОВИЋ – ВУКАДИНОВИЋ 2009²: 399, 402), у одељку о предложним фразама, забележени су примери локатива с предлозима НА И У (*враћати се у тријумфу* и *обући се на брзину*) које ауторке одвајају од просторног и временског значења, али истичу да немају никакво специфично значење иако је јасно да је овде реч о начинском значењу, што потврђује и могућност парафразе начинским прилозима (*враћати се тријумфално*, *обући се брзо*).

локатив употребљен у пренесеном смислу, док Маретић (1963: 592) истиче његово начинско значење (нпр. *скакати на једној ноzi*), као и Брабец – Храсте – Живковић (1961⁴: 236): *На једном се вољу слабо оре; Треба бити на опрезу*.

Осим израза којима приписује чисто начинско значење (*страдати на правди бога, продужити на миру, устремити се на прстима ногу* и сл.), Стевановић примећује да има и таквих у којима долази до мешања значења начина и средства (*држати на узди, зарадити на надници, хранити на преслици и десници руци*) јер „средство за вршење радње често условљава начин на који се то врши“ (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 494). Овај последњи пример бележе и Силић – Прањковић (2005: 231), приписујући му искључиво значење средства, док о мешању ова два значења говоре у случају где је локативом формализовано име неког језика (*рећи на хрватском језику*). С друге стране, чисто начинским сматрају локатив у устаљеним, фразеологизираним изразима типа *ходати на прстима, оставити на миру, живети на високој ноzi*.

Могућност замене одговарајућим начинским прилозима код ових конструкција уочавају Антонић (2005: 291) и Пипер – Клајн (2013: 362): *на миру // мирно*. Они, такође, указују на чињеницу да се овај локатив употребљава уз глаголе *васпитавати* (*васпитавати на традицији / на српским народним песмама*), *зарађивати* (*зарађивати на секундарним сировинама / на препродаји некретнина*), *(ис)пећи* (*пећи на роштиљу*), *(ис)пржити* (*испржити на маслиновом уљу*), *(с)кувати* (*кувати на води / на пари*), а Антонић (2005: 291) додаје да је локатив уз ове глаголе експонент квалификативне клаузе с везником ТАКО ШТО, нпр. *Васпитава децу ТАКО ШТО их учи традицији / вредностима традиције*.

У студији о начину, Палић (2007: 126–127) изражава своје слагање са Стевановићем (1986³: 494) да локативне конструкције с предлогом НА врло често имају инструментално-начинско значење, те као примере таквог локатива наводи *скакати на једној ноzi, ходати на прстима* (код којих је израженије пренесено просторно значење) и *уништити кога на коцки, зарадити на клађењу, писати на енглеском* и сл. Ови изрази су специфични по томе што ретко имају конкуренте, а ако се и створи могућност за супституцију беспредлошким инструменталом (као што је то могуће у примерима типа *уништити кога на коцки ↔ уништити кога коцком*), онда се начинско значење повлачи у корист значења средства (PALIĆ 2007: 127). На истом месту, аутор бележи и

начинске изразе у којима се осећа присуство нијансе пропратнооколносног значења: *радити на миру, чекати на опрезу, живети на мукама*.

1.4.3. Конструкције с предлогом ПО наше граматике најчешће наводе уз локатив којим се означава критериј/основ на којем се темељи управна радња. Даничић (1858: 628–630) му приписује пренесено просторно значење: *казати по реду, ићи по злу, дозивати по имену, познати по очима* итд., а међу ове примере уврштава и оне које Маретић идентификује као средство: *послати по татару, поручити по звезди* (Даничић 1858: 628–629; МАРЕТИЋ 1963: 593). Маретић, такође, говори и о значењу „ознаке“: *Покупи ми триест Цетињана по избору добрих коњаника*, и „одговарања/приликовања“: *поранити по обичају, прославити по закону и по обичају* и сл. (МАРЕТИЋ 1963: 592–593)⁵⁴.

Начинско значење ових локативних изрза помињу каснији граматичари као што су Брабец – Храсте – Живковић (1961: 237): *Покупи ми триест Цетињана по избору добрих коњаника*; Тежак – Бабић (2003¹³: 298): *Дан се по јутру познаје*; Станојчић – Поповић (1992: 276): *поступити по плану, поређати по величини, испричати по реду* и сл.; Силић – Прањковић (2005: 232): *тећи по плану, поступити по закону, смрдети по нафталину, рећи по души*. С друге стране, искључиво значење средства приписује му Стевановић (1986³: 511): *дозивати по имену, видети по облику, тражити по звездама*, који констатује да има и таквих изрза у којима је реч о средству посебне врсте: *судити по обличју, видети по очима, радити по свом укусу и по својој вољи* итд.

Локативним изразима с предлогом ПО код којих се осећа присуство квалификативног значења неки граматичари приписују и више значења. Тако Силић и Прањковић, поред поменутог начинског значења, бележе и значење средства, посебно уз глаголе типа *(по)слати*: *Поруке смо вам слали по Марку, Смијете ли то послати по мени?* (SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 232). У значењу средства наводе их и Антонић (2005: 292–293): *поручити по сестри, послати по пријатељу*, и Пипер – Клајн (2013: 362), који истичу да ове конструкције значе „посредство, одн. оно на основу чега се стиже до нечег

⁵⁴ Између *Грамматике* (1963) и *Грамматике и стилистике* (1899: 574) видљиво је одређено неслагање, јер Маретић (1899) локатив с предлогом ПО сврстава под начин (нпр. *казати по реду / по истини, судити по себи*), додајући да може означавати и „неко подударане или слагање“.

другог“: *препознати по гласу, пронаћи по отисцима прстију, пратити по траговима*.⁵⁵

Посебну групу локативних израза с предлогом ПО у значењу основа/критерија издваја И. Антонић (2005: 294–295), делећи их према типу везника у клаузи која се појављује на дубинском плану: *Класификовала је примере по значењу* [← Класификовала је примере НА ОСНОВУ ТОГА КОЈЕ значење исказују], *По ходу је знала да је то Нада* [← НА ОСНОВУ ТОГА КАКО је ходала, знала је да је то Нада] и сл.

Имајући у виду значење које овом локативу приписује Антонић, треба истаћи да не постоји јединствен став око тога којој семантичкој категорији припада основ/критериј будући да „за основ / критериј једне глаголске радње могу да послуже различити елементи ванјезичке стварности“ (АНТОНИЋ 2011: 174–175). Ауторка надаље износи став да предлог ПО, који се везује за локатив, јасно упућује на значење основа/критерија. Ковачевић (1988: 125) сматра да је критериј само један од типова узрока, док га неки граматичари сврставају под начинско значење (ВАТИЋ 1972: 169; СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 276; РАЉИЋ 2007: 86, 127–129).⁵⁶

М. Ивић (1951–1952: 181) је прва указала на значење критерија локатива с предлогом ПО истакавши да је у том значењу он синониман предлогу ПРЕМА (онда када значи ‘у смислу, сходно’): *Све је учињено по твојој вољи*, и изразу ‘на основу чега’: *По*

⁵⁵ Овом констатацијом наши граматичари наведеним изразима имплицитно приписују значење основа/критерија иако издвајају посебну групу са значењем „сазнајног основа“, у којој предлогу ПО конкурише предлог ПРЕМА (ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 361): *Ако је судити по литератури о том предмету, решење још није нађено; По раније постигнутом договору Брзић је прешао у „Спартак“* и сл.

⁵⁶ У својим проучавањима детерминативних падежа на плану дијахроније и разматрањима категорије квалификативности, С. Павловић (2006: 194–250) истиче да њену управну ситуацију детерминишу различите семантичке улоге падежних и предлошко-падежних конструкција које се остварују у четири семантичка субпоља, међу којима је и субпоље критерија у ком се квалификативни детерминатори реализују у позицији критерија као основе на којој се темељи реализација дате ситуације. С друге стране, аутор указује и на чињеницу да се параметар критерија неретко доводи у везу са семантичким пољем узрока, па се отуда у неким примерима може сматрати поводом реализације додатно детерминисане управне радње (ИСТО: 241–242). Другачији приступ сагледавању значења основа/критерија има Н. Арсенијевић (2003/II: 99), која раздваја критериј од основа, дефинишући га као семантичку категорију која „претпоставља стварање компаративног односа који је у ширем смислу квантитативног карактера, с обзиром на то да се потенцира одмеравање (оцењивање) у којем се једној од сучељених страна приписује нормативна улога“ (*он је низак за кошаркаша*). С друге стране, основ представља темељ за реализацију радње, који ограничава или потпуно искључује друге могуће начине, нпр. *потврда се издаје на захтев странке*).

твом изразу лица могло се тачно оценили шта осећаиш. Ауторка, такође, напомиње да критериј може прерасти у узрок, посебно онда када се локативом формализују човекова психолошка стања „на основу којих човек поступа овако или онако, тј. која *побуђују* човека на такву и такву акцију“ (ИСТО: 183), односно „због којих човек поступа овако или онако“ (ИСТО: 185). Тако се може приметити да узрочно значење има локатив у значењу ‘на основу чега’, док у значењу ‘у смислу, сходно’ има начински карактер (PALIĆ 2007: 128).

Т. Батистић (1972: 165–173) критериј сматра начином у ширем смислу и региструје га у локативним изразима с предлозима ПО и ПРЕМА. Она истиче да они најчешће врше функцију начинских адвербијала те да се могу замењивати одговарајућим прилозима, нпр. *по заслуги* ⇔ *заслужено*, *по закону* ⇔ *законито*, *по споразуму* ⇔ *споразумно* (ИСТО: 166). Узајамна замењивост предлогом ПРЕМА могућа је онда када тај предлог нема поредбено значење, нпр. *цитирати по литератури* ⇔ *цитирати према литератури*, али *умрети по палатинском протоколу* ≠ **умрети према палатинском протоколу* (ИСТО: 169–170).

И. Палић (2007: 86) сматра да је „критериј“ посебна семантичка категорија која се приближава узроку онда када су јединице са значењем критерија испустиве (*њих треба сматрати добрим на темељу добра које су учинили* = *њих треба сматрати добрим јер су учинили добро*), док се начину приближава онда када су те јединице обавезне (*о њима треба судити не темељу онога што су учинили* = *о њима треба судити тако што ће се узети у обзир оно што су учинили*). Аутор добро примећује да се начинско значење конструкција са значењем критерија често актуализује преко поређења, нпр. *ради по угледу на учитеља* → *ради на Х начин, који је једнак начину на који би радио учитељ* (ИСТО: 87). Како значење критерија могу понети и предлог ПО и предлог ПРЕМА, њихова употреба условљена је двама моментима. Прво, употреба предлога ПРЕМА везује се за посебне функционалне стилове. Друго, што је степен фразеологизације предлошко-падежне конструкције виши, могућност алтернације ова два предлога је мања, нпр. *радити по плану* ⇔ *радити према плану*, *казати по души* ≠ **казати према души*, те управо могућност замене, сматра аутор, може указивати на начински карактер ових језичких јединица (ИСТО: 129).

1.5. КВАЛИФИКАТИВНИ ДАТИВ

Намерно остављен за крај прегледа граматичке литературе о адвербијалним квалификативним падежима, датив захтева посебну пажњу из два разлога. Први је тај што се он у нашим граматикама, почев од Даничића (1858) па све до савремених граматичара, не сматра падежом који може бити квалификативно употребљен. Други је везан за употребу предлога ПРЕМА, који је међу нашим граматичарима потакао доста расправе и неслагања. Питање који се падеж комбинује с њим, датив или локатив, већ дуго је предмет спора. Тако Маретић (1963: 591–592) доказ да се он комбинује с локативом налази у акценту и упућује на Даничића који исто то наводи у *Малој србској граматизи* (Даничић 1850: 78).⁵⁷

Тек с појавом монографије И. Палића (2007) датив с предлогом ПРЕМА разматра се као падеж који, у одређеним контекстима, може имати начинско значење. Заправо, реч је о значењу критерија начинског типа.

Доминантно семантичко обележје датива јесте директивност, а његов типичан лексички експонент управо предлог ПРЕМА. Палић (2007: 101–102) указује на то да „и типичним примерима ове врсте критерија предлог *prema* носи значењско обележје угледања“ (уп. ВАТИСТИЋ 1972: 169), али да се у овој предлошко-падежној конструкцији остварује значење критерија начинског типа онда кад поменути предлог не носи обележје угледања (нпр. *поступити према договору*, *наградити према заслуги*, *поредати према величини* и сл.).⁵⁸

⁵⁷ Даничић (1858: 633, нап. (*)) напомиње да је овај предлог некада био прилог ПРЕМО/ПРЪМО, и комбиновао се са дативом. Као доказ да сада стоји уз локатив наводи то што се речи у дативу и локативу међусобно разликују по акценту. Међутим, слабост овог критерија доказује И. Антонић (2011: 162) тиме што је, с једне стране, ова прозодијска разлика постојала у случају свега неколико именица, које су у дативу имале дугосилазни или краткосилазни акценат (*граду*, *масти*, *кџсти*), а у локативу краткоузлазни (*о граду*, *о масти*, *о кџсти*), а с друге, чињеницом да је она у савременом српском језику неутрализована чак и код поменутих именица.

⁵⁸ Када је реч о овој предлошко-падежној конструкцији у адноминалној позицији, студија И. Палића (2010) пружа исцрпну анализу датива с предлогом ПРЕМА у атрибутој функцији. Аутор сматра да је ова конструкција, у комбинацији с девербативним или деадјективним именицама, заправо кондензатор конструкције с декомпонованим глаголом, те да задржава значење које има транзитивна конструкција као полазна (*љубити / волети кога* → *осећати / исказивати љубав према коме*) (Исто: 320–322).

Овакво виђење ствари налазимо и у раду И. Антонић о предлогу ПРЕМА (2011) где се врло темељно разматра ова проблематика, те на примерима показује да „обележје директивности, које је, дакле и ван везе са предлогом ПРЕМА, општа, системска карактеристика датива, није нужно повезано са кретањем објекта локализације у простору у односу на локализатор [...]” (Исто: 172). Ова статичка директивност преноси се из поља спацијалности и на друга семантичка поља као што је поље основа/критерија, које се може концептуализовати и као локализатор у чијем се правцу агенс усмерава при вршењу дате радње. Стога, имајући у виду да је падежни облик који је обележен усмереношћу према локализатору управо датив, при чему није релевантно да ли се усмеравање остварује кретањем према локализатору или већ заузетим положајем окренутости, те да значење усмерености не подразумева смештање објекта локализације унутар граница локализатора, односно локативност – карактеристично обележје локатива, приклањамо се мишљењу да се предлог ПРЕМА остварује у споју са дативом, а не са локативом.⁵⁹

2. СТРУКТУРА ПОЉА АДВЕРБИЈАЛНЕ КВАЛИФИКАТИВНОСТИ

2.1. СУБПОЉЕ НАЧИНА

Субпоље начина одликује се падежним и предлошко-падежним конструкцијама којима се исказује начин на који се реализује управна радња. Тај начин може бити посредног и непосредног типа, на основу чега је ово субпоље подељено на седам микропоља са синтаксичким изразима који одговарају њиховој специфичној семантици: 1. микропоље основне карактеристике, 2. микропоље карактеристичне појединости, 3. микропоље инструментативности, 4. микропоље медијативности, 5. микропоље основа/критерија, 6. микропоље компарације, и 7. микропоље квантитета.

2.1.1. МИКРОПОЉЕ ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Термин *основна карактеристика* увела је М. Ивић у својој студији о српскохрватском инструменталу (Ивић 1954: 134–147). Она ово значење приписује слободном инструменталу у значењу средства, којим се открива „физички, морални, друштвени и сл. вид, лик у коме се субјекат испољава у тренутку вршења“, те га због његовог јединства са субјектом у моменту вршења радње везује за инструментал

⁵⁹ За исцрпније објашњење овог схватања в. АНТОНИЋ (2011) и РАЉИЋ (2010: 308–322).

спроводичког типа (ИСТО: 143–144). Везаност за тренутак вршења радње указује на његов околинални карактер који је резултат тога што особине релевантне за вршиоца у датом тренутку не морају бити део његове значењске представе (ИСТО: 141). Унутар овог инструментала, ауторка разликује три категорије: 1. „апозитивни тип“ којим се изриче својство, узраст, професија, чин и сл. у којем се налази вршилац у тренутку вршења радње (*доћи удовицом, умрети младићем*), 2. „инструментал обличја“ којим се открива у каквом се виду, облику јавља вршилац за време вршења радње (*падати капљицама, нападати локвицама, потећи бујицом*), и 3. „дистрибутивни инструментал“ у значењу количине, састава, формације у којој се вршилац радње јавља током њене реализације (*пролетати јатима, насрнути хрпом, изгорети огњем*).

На основу ових категорија, Палић (2007: 73–74) закључује да инструментал основне карактеристике „*vrlo često izriče način vršenja radnje*“ мада усложњен нијанасама временског и квантитативног значења и, на основу примера *отправили су их робовима*, додаје да не остварује јединство само са субјектом радње, већ и са њеним објектом (ИСТО: 71, нап. 95).

Употребу значења основне карактеристике Н. Арсенијевић (2003/II: 77) проширује на предлошки акузатив, који одређује на следећи начин: „Акузативне конструкције са значењем „основне карактеристике“ не детерминишу саму радњу, већ њен субјекат или објекат, који у току глаголске реализације добијају нови квалитет, облик, форму или им се приписује одређена особина“. Управо због те одлике, ове конструкције обележене су резултативношћу која се испољава „потенцирањем квалификације по облику (*савити косу у пунђу*) или по саставу, односно форми који настају у процесу дистрибуције (*исцепати дрво на комаде*).

У оквиру овог значења и М. Ивић и Н. Арсенијевић уочиле су примере са поредбеном нијансом значења. Компаративним инструменталом (који у савременом стандардном српском више није у употреби) обележава се „оно чему као да је једнако, на шта личи, потсећа дати појам у томе тренутку“, нпр. *Овијам ти се змијом око грла, Мрким вуком по пољу се вију* (ИВИЋ 1954: 145). Слично је и с акузативом који означава поредбени појам јер се реализује уз ограничен број глагола и то углавном глагола мириса и сличности, нпр. *мирисати на шафран, личити на циркуског разводника* (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 77–78). Начин се у овим примерима актуализује преко поређења по једнакости што потврђује могућност парафразе поредбеном конструкцијом с

везником КАО: *увија се КАО змија око грла, вију се по пољу КАО мрки вук, мирише КАО шафран*.⁶⁰

Микропоље основне карактеристике дели се на два семантичка типа. Првим се обележава основна карактеристика учесника у радњи, која подразумева да својство субјекта у тренутку вршења радње нужно утиче на начин њене реализације. На основу тога издвајају се значења дистрибутивности, форме, квалитета и извора са синтаксичким изразима у облику акузатива с предлозима НА и У (*исећи на квадрате, делити у подгрупе, везати у рен*), локатива с предлогом у (*саопитити у писаној форми*), беспредлошког генитива и инструментала с обавезним детерминатором (*лежати раширених руку, одговарати мукла гласа, гледати изгубљеним погледом, посматрати очима туристе*) и генитива с предлозима ОД и ИЗ (*начинити од блата, рађати се из веза жена са змајевима*).

Други семантички тип везује се за основну карактеристику саме радње, дакле, односи се на начин који радњу непосредно квалификује. У том смислу, непосредна квалификација подразумева упућивање на начин остваривања радње при чему актуелно својство саме радње, а не њеног вршиоца, нужно утиче на начин њене реализације. Синтаксичка средства исказивања овог значења врло су разноврсна: ИЗ/С(А)/ПРЕКО + N_{GEN}, N_{ACC} + У + N_{ACC}, НА + ODet N_{ACC}(НАЧИН), НА/У/КРОЗ + N_{ACC}, Ø/ODet N_{INS}, ПОД + N_{INST} и НА/У + N_{LOC}, а њима се формализују значења начина на разини општег појма (*расуђивати на прави начин*), начина околносног типа (*ићи под оружјем*) и начина просторног типа (*убити из потаје, бранити се са висине, погледати преко рамена, возити у риквери, стати раме уз раме, следити (покрет) кроз трепавице, враћати се околним путем*).

⁶⁰ На материјалу руског компаративног инструментала, Рахилина и Трибушинина (РАХИЛИНА – ТРИБУШИНИНА 2011: 12–15) показују да се прототипично значење не може увек пренети синонимном конструкцијом. У случају руског језика, компаративни инструментал се одликује посебним својством, које немају КАО-конструкције, а то је да може обележити сличност по форми, нпр. *Složil pis'mo treugol'nikom // *Složil pis'mo kak treugol'nik*. На повлачење овог инструментала из српског језика у корист поредбене конструкције утицала је законитост по којој када две конструкције постану међусобно веома блиске у погледу њихове семантичке и прагматичке функције, из језика бива уклоњена она мање фреквентна (ПАДУЧЕВА 2004; РАХИЛИНА – ТРИБУШИНИНА 2011: 12).

2.1.1.1. Основна карактеристика учесника у радњи

Значење основне карактеристике учесника у радњи имају акузативне и локативне конструкције којима се начин вршења управне радње везује за неко својство субјекта у датом моменту најрелевантније за њену реализацију, те је стога квалификација радње посредног карактера.

Ови прилошки изрази врше одредбену или допунску функцију и исказују начин вршења радње обележен резултатом до којег та радња доводи. Акузатив радњу квалификује на индиректан начин, преко њеног субјекта или објекта, који се манифестују у новом облику или добијају нову особину током реализације радње (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 77), док се локативом исказује метафоричка лоцираност као завршеност процеса трансформације. Зависност радње од њеног резултата указује на врсту модификације, те се нови облик субјекта или објекта радње испољава на два начина: као резултат процеса дистрибуције (*исећи сир на комадиће*) и као резултат процеса формирања (*везати косу у коњски реп, манифестовати с у олуји и ветру*). Стога се овакав акузатив и локатив називају и дистрибутивима, односно формативима⁶¹, а реализују се уз глаголе модификације и конверзије.

Прототипично значење акузативне конструкције с предлогом у јесте просторно значење контактне директивности објекта локализације и тродимензионалног локализатора током којег први улази у унутрашњост другог, док се употреба предлога НА везује за смештање ОЛ на површину Л.⁶² Та путања кретања концептуализује се као материја која заузима одређени облик.⁶³

Код локатива се, међутим, не може говорити о усмереном кретању ОЛ, већ о његовој смештености унутар граница Л.⁶⁴ С обзиром на чињеницу да облик представља

⁶¹ Термине *дистрибутивни* и *облички* Н. Арсенијевић (2003/II: 77, 80) додељује акузативу с описаним карактеристикама.

⁶² За предлог у прототипично је значење *интралокативности*, односно смештености у унутрашњост локализатора (PIPER 2001: 87; PRANJKOVIĆ 2001: 9).

⁶³ Д. Кликовац (2006: 164) облик посматра као метафоричко проширење садржатељског значења јер је „*oblik nekog predmeta definisan njegovom spoljnom površinom, granicom; ta spoljna površina metaforički se razume kao LJUSKA, ОМОТАЧ или RUHO u kojem se predmet nalazi...*”. Још је Даничић (1858: 636) указао на ово значење облика.

⁶⁴ Локативност је основно обележје локатива и, како истиче Пипер (2001: 28), представља одсуство директивности.

вид, односно начин постојања неког ентитета (КЛИКОВАС 2006: 167), јасно је да ове конструкције имају квалификативно–спецификативно значење, а употреба просторних предлога може се разумети помоћу појмовне метафоре ОБЛИК ЈЕ ОМЕЂЕНИ ПРОСТОР.

Дакле, акузативни референт представља метафоричку циљну тачку процеса садржаног у семантици управне речи, који се у својој завршној фази испољава у одређеном облику. Избор предлога НА и У пак зависи од начина на који перспективизујемо радњу. Предлог НА употребиће се уколико се дата радња концептуализује као дистрибутивна, док је предлог У резервисан за радњу интегративног карактера.⁶⁵

2.1.1.1.1. Дистрибутивност

Акузативом с предлозима НА и У квалификује се учесник радње која се модификује у процесу фрагментације и уобличавања. Ова модификација подразумева поделу неке веће целине на саставне делове, те је појам у акузативу најчешће заступљен именицама које означавају сегменте неког ширег појма и у функцији је квалификативне одредбе. У свим примерима везује се за неживе ентитете осим у једном: *древне богове могуће је делити на добре и зле* (ГН, 45). Значење акузатива с предлогом У, осим фрагментације, укључује и преобликовање објекта радње (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 80).

Циљност као главно обележје акузатива, у овим се сценаријима огледа у концептуализацији сегмената као циљне фазе процеса рашчлањивања, односно структурне дезинтеграције неке целине, што и јесте циљ глаголских процеса који означавају поделу. Присуство овог, прототипичног акузативног обележја оверено је и у парафрази у којој се уместо акузативне конструкције појављује начинско-намерна клауза с везником ТАКО ДА, нпр. *исећи на комадиће* → *исећи ТАКО ДА буде у комадићима*, *исећи на квадрате* → *исећи ТАКО ДА добије облик квадрата / буде у облику квадрата*:

V + [Advj [PP [НА N_{ACC}]]]

[...] па *исеците на квадрате* величине 4x4 цм (БЖ 8616) – [...] чуло се да је силник [...] *исечен на комаде* (ВЈС, 49) – Шунку и сир *исеците на комадиће*, а ротквице *нарежите на кришке* (БЖ 3382) – [...] а парадајз *исеците на кришке* (БЖ 3382) – [...] обично немирне, наилазе од Саве и дрхтуре изнад високих зграда на Обилићевом венцу па се *кидају на прамење* [...] (ВЈС, 4) – [...] *рашчлањују* течност *на одвојене делове* [...] (ИТП, 2).

⁶⁵ Условне употребе ових предлога с акузативом и локативом детаљно је проучила Н. Арсенијевић (2008а) испитавши и њихову везу с прототипичним просторним значењем како у конструкцијама просторне семантике, тако и у оним које имају квалификативно значење.

V + [Advj [PP [Y N_{ACC}]]]

[...] васкуларне синкопе (*деле се у подгрупе* [...]) (КТШ, 17) – Делјиве су оне облигације чији је предмет делјив и *може се раставити у аликвотне делове* [...]) (НЂ, 19).

Уколико уз квалификативну одредбу стоји неки нумерички квантификатор, формално се остварује облик генитива:

V + [Advj [PP [НА Quant_{NUM} N_{Gen} {← N_{ACC}}]]]

Поделили смо цигарилосе *на три дела* [...]) (КМ, 24) – [...] *делећи* га тако *на четири једнака дела* (АД, 90) – Улазни хол, централно постављен, *дели* вилу *на два крила* (КС, 30) – Осам апартмана, *распоређених на четири нивоа* [...] (КС, 76) – *Дели се на три групе* [...] (ГН, 15).

Појам у акузативу који пролази кроз процес модификације не мора бити експлицитно исказан. Њега могу заступати само конгруентни атрибути у облику описних и релационих придева, који указују на тип појма заступљен именицом на коју се односе, а разлог изостављања именице стилске је природе. У овом случају, уз глагол *делити (се)* по правилу се остварују два придева у односу координације:

V + [Advj [PP [НА Adj_{ACC}]]]

[...] семантичке типове *разврстава на лексичке* [...] и *творбене* [...] (РМ, 47) – Према карактеру санкције облигације *се деле на цивилне* [...] и *натуралне* [...] (НЂ, 21) – Према садржини радње, облигације *се деле на позитивне*, [...] и *негативне* [...] (НЂ, 19) – [...] да је древне богове *могуће делити на добре и зле* само по људским моралним критеријумима [...] (ГН, 45) – Прслине *се деле на вреле и хладне* [...] (ИТП, 7).

С друге стране, девербативне именице које означавају резултате каквих процеса појављују се с локативним допунама којима се изриче у каквом се стању налази објекат радње који пролази кроз одређени процес трансформације. Резултативност акузативног референта видљива је у парафрази, нпр. *дели се на скупљање у течном стању* → *дели се ТАКО ДА ЗА РЕЗУЛТАТ ПОДЕЛЕ ИМА скупљање у течном стању*:

V + [Advj [PP [НА [N_{DEV/ACC} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] целокупно скупљање метала или легуре која се хлади, *дели се на скупљање у течном стању*, *скупљање у стању стврђавања* и *на скупљање у чврстом стању* (ИТП, 1).

За разлику од конструкције с предлогом НА која има чисто дистрибутивно значење, уобличавање исказано акузативом с предлогом У у примерима овог типа резултат је двоструког процеса. Наиме, дати објекат се прво дезинтегрише да би, затим, делови настали тим процесом прошли кроз процес кумулације и тако били интегрисани у сасвим нов облик:

V + [Advj [PP [Y N_{ACC}]]]

[...] овај мађионичар из Фере већ је, изгледа, имао грдне сараднике а сви су били *организовани у тајне, концентричне, кругове* (ВЈС, 55) — [...] хемикалије *се могу класификовати у следеће класе*

2.1.1.1.2. Форма

(1) Облик у којем се испољава неки ентитет током реализације радње одређује начин њене реализације. То испољавање може бити реализовано као резултат глаголске радње, при чему у таквим сценаријима акузативни и локативни референти квалификују радње исказане трансформационим глаголима, односно глаголима модификације, конверзије и дезинтеграције. Најмногобројнији су глаголи који упућују на скупљање (*везати, скупити, склупчати, сложити се*) и проширивање димензија појма обухваћеног датом радњом (*распрсти се, ширити се, раскесити се, придизати се, ископати*), а у једном примеру присутан је глагол који означава промену облика објекта радње (*савити, кривити*):

V + [Advj [PP [Y N_{ACC}]]]

[...] две девојке, дугуљастих лица и с косом чврсто везаном у реп [...] (АД, 150) – [...] а све боре лица везане су му у чвор међу повијама (ПМ, 43) – [...] да комбинујете дуге огрлице и мараме око врата лежерно везане у троугао (БЖ 15528) – Најпосле је, згуснуту у лик и исправљену, снесе поред мене (АИ/ЛЖКН, 257) – Била је најпре звезда као и небројене око ње [...] да *би се* коначно распрсла у чипкасти цвет [...] (ЖЗ, 32) – Са рачвастих језика и танких усана, раскежених у злурад осмех [...] (ХЂЉ, 64) – [...] да *је* [...] било уочи рата ископано склониште, у цикцак (КД/УДК, 41) – [...] шири се изнад елегантног колена при дну у трокраку ожлебљену виљушку [...] (СС, 7) – Покаткад је, обрнуто, сврсисходније да *се* одвојени чворови уједине у једну ливену целину (ИТП, 9) – Загледали су једни друге, кривећи лица у страшне гримасе (ХЂЉ, 65).

Акузативна конструкција с предлогом у могућа је и у сценаријима у којима је реч о облику као резултату метафоричке трансформације објекта радње, као што је случај у примеру: склупчан у камен ужаса (ТА, 34). С обзиром на то да су акузативом формализоване именице ослабљене семантике, уз њих се појављује придевска одредба којом се експлицира њихов садржај и тако даје потпуна информација:

V + [Advj [PP [Y [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]

Оштре и немирне црте његовог лица сложиле су се с временом у смирен, као насмејан израз (АИ/АВ, 56) – [...] и увек бих видео да *је остао* на истом месту, скупљен у ногато обличје [...] (СС, 114) – Осуђеник *стаде да се придиже* у седећи положај [...] (ЖЗ, 16).

За разлику од акузатива који има обележје динамичности те се њиме истиче достизање циља активног учесника радње, статичност локатива указује на метафоричку садржаност пасивног учесника у резултату радње:

V + [Advj [PP [Y N_{LOC}]]]

[...] једно божанство које *се манифестовало* у олуји и ветру [...] (ГН, 43) – Видовити су веома често они људи који *се роде* у кошуљици [...] (ГН, 98) – У разним „редакцијама“ [...] опстао је чак до XVIII века [...] (ГН, 21) – Име бога Триглава *је сачувано* у именима највиших планинских врхова [...] (ГН, 50).

(2) Актуализовање начинског значења акузативним референтима са значењем одеће и уопште материјала могуће је само уколико је у позицији управног глагола повратни глагол *одевати се / облачити се* или трпни придев *одевен/обучен*, који имају локативну, акузативну рекцију респективно. Уколико то није случај, тј. ако је у централној позицији глагол *одевати*, он ће регирати беспредлошки акузатив, с објекатским значењем (*одевала сам грубе хаљине*):

$$V + [\text{Advj} [\text{PP} [\text{Y N}_{\text{ACC}}]]]$$

Ја сама *одевала сам се у грубе **тканине*** [...] (ХЂЉ, 157) – [...] две високе прилике – жену и мушкарца – *одевене у дугачке, беле **одоре*** [...] (ЖЗ, 29) – То чиним *одевена у мајчине **хаљине*** [...] (ПМ, 35) – На крају четврте године *обукла* ме је мајка у *нове **хаљине*** [...] (НБ, 64) – Чајкановић сматра да су данашња страшила по пољима, *обучена у **дроњке***, заправо некадашњи божански чувари (ГН, 70) – [...] женски су демони судбине, обично у виду младих жена, *обучених у беле **хаљине*** [...] (ГН, 193).

Акузативна конструкција уз овај глагол остварује допунску функцију јер је акузатив овде синтаксички обавезан. Његово изостављање резултовало би тумачењем радње као процеса који се одвија у реалном времену, са значењем *облачи се = ставља на себе одећу и престаје да буде го*. С друге стране, описни и присвојни придеви у функцији конгруентних атрибута именица у акузативу, иако нису синтаксички обавезни, актуализују семантичку диференцијацију значења тиме што се успоставља један сасвим другачији однос супротности од оног који би био присутан када би они били изостављени. Наиме, *одевати се у **грубе тканине*** у опозицији је према *одевати се у **меке тканине***, док би *одевати се у **тканине*** стајало у опозицији према *одевати се у **вуну, најлон, кожу*** и сл.

У том смислу, придевска одредба је и синтаксички и семантички обавезна једино онда када је у акузативу појам који је обавезно присутан у семантици глагола, односно онда када представља хипероним у односу на појмове конкретнијег значења (нпр. *одевени у **изношену одећу***):

$$V + [\text{Advj} [\text{PP} [\text{Y} [\text{NS} [\text{ODet}_{\text{ADJ}} \text{N}_{\text{ACC}}]]]]]$$

[...] и на њој је косац, *одевен у светлоплаво **радно одело*** [...] (АД, 170) – [...] иду од куће до куће босе, *одевене у **изношену одећу*** [...] (ГН, 64).

Одећа у коју се неко облачи може бити и метафоричке природе када је акузатив лексикализован апстрактном именицом, као у примеру *одевена у **маглу*** (ПМ, 64). С друге стране, у примеру *девојка преобучена у **мушкарца*** (ГН, 59) акузатив је лексикализован именицом са значењем живог бића овде, такође, метафорички употребљеном. Наиме,

именица *мушкарац* не представља живо биће као такво, већ је заступник одређеног начина одевања.

Резултативност се може исказати и конструкцијама у којима се, уместо појма у акузативу, уз предлог *у* остварује само придев који је у метонимијској вези с одећом (КЛИКОВАЦ 2006: 67),⁶⁸ чиме се читавом конструкцијом указује на промену боје⁶⁹:

V + [_{Advj} [_{PP} [_У Adj_{ACC}]]]

[...] зидови *окречени у бело*, и без украса (ХЋЉ, 96) – *Били су обучени у црно* [...] (ХЋЉ, 74) – [...] и *облаче се* углавном *у зелено* [...] (ГН, 151).

Уз глагол кретања, појављује се конструкција која означава одређени облик који је у процесу формирања или који се појављује у тренутку вршења радње:

V + [_{Advj} [_{PP} [_У N_{ACC}]]]

[...] и мисли које *су се* у њему све брже *кретале у дивљи и луди ковитлац* (АИ/АВ, 81) – Кад испред великог вагонског прозора *стану* да теку и струје површине башта и њива и *да се у ковитлац савијају* оживеле масе ограда [...] (АИ/ЈЖКН, 259).

(3) Вид, односно облик испољавања радње директно проистиче из облика у којем се појављује њен субјекат или објекат.⁷⁰ Осим значења облика као метафоричког садржатеља (КЛИКОВАЦ 2006: 164) чији је формализатор локатив с предлогом *у*, овај предлошко-падежни израз је и експонент посесора у клаузи с везником ТАКО ДА, нпр. у виду / у облику (→ ТАКО ДА има *вид/облик*).

Уз стативне глаголе, именице у плуралу означавају мноштво ентитета које повезују заједничке особине, интереси и сл. Уз глаголе *живети* и *јављати се* остварује се допуна у локативу као метафорички садржатељ⁷¹ субјекта радње, односно стања:

⁶⁸ Исти случај, за који у овом корпусу нема потврда, представљали би примери у којима су у позицији одредбе именице са значењем неке друге особине одеће, нпр. *пресвући се у чисто/суво* (КЛИКОВАЦ 2006: 67).

⁶⁹ Ову појаву уочила је и Н. Арсенијевић (2003/II: 79) описујући облички акузатив. О овом типу детерминације и уопште о прилошкој детерминацији којом се радња квалификује преко квалификације њеног вршиоца писала је и М.Ивић (уп. Ivić 1995: 264 и Ивић 1998).

⁷⁰ Д. Кликовац (2006: 164) истиче да је значење облика инхерентно начинско за разлику од контекстуално условљеног начинског значења локатива с предлогом *у*, као што је, на пример, случај са конструкцијама у значењу стања, нпр. *корачати у ћутању* (ИСТО: 134) или активности, нпр. *јурнути у галопу* (ИСТО: 143).

⁷¹ Термин преузет од КЛИКОВАЦ (2006).

Живе у групама [...] (ГН, 165) – Они *се* скоро увек *јављају* у већем броју, у „*јатима*“ [...] (ГН, 181).

Уз остале глаголе којима располаже овај корпус, остварују се прилошке одредбе. С обзиром на то да је реч о именицама опште те, стога, и ослабљене семантике (*облик, форма, вид, лик*), оне морају бити додатно детерминисане придевима којима се даје пуна информација о њиховом садржају (нпр. *обавести у писаном облику*). Начински карактер ових прилошких израза потврђује и замењивост начинским прилозима с интегралном семантиком форме, облика којима се обележава својство учесника радње, али и саме радње (нпр. *јављати се у јатима* ⇔ *јатомице*⁷², *обавестити у писаном облику* ⇔ *писмено*).⁷³

Међутим, често се уместо придевске одредбе реализује нека супстантивна допуна стога што се форма жели исказати у генеричком смислу (нпр. *замишљане у облику птица* ум. *замишљане у птичјем облику*) Ова два конструктивна типа не остварују прави конкурентски однос јер се избор између њих врши на прагматичком плану. Тако ће се, уколико творбене могућности именице у генитиву дозвољавају оба начина употребе, израз у *птичјем облику* употребити ако се жели истаћи конкретан облик испољавања, док ће израз у *облику птица* бити погоднији за генеричко исказивање и стављање акцента на именицу *облик*.

Реализација супстантивне допуне може бити условљена и тиме што присуство атрибута блокира могућност придевског образовања, нпр. *утече у облику мрке животиње* ≠ **утече у мркоживотињском облику*. Разлог овоме може бити и чињеница да творбене могућности квалификатора не дозвољавају придевско образовање (нпр. *учињено у облику јавно оверене исправе*).

Осим тога, постоје и такви случајеви у којима експликацију садржаја квалификатора врши релативна клауза (нпр. *урадити у облику који је дат*) којој конкурише трпни придев у функцији конгруентног атрибута (*урадити у датом облику*).

⁷² Овај прилог наводи С. Ристић (1990: 76), а потврду за његово постојање даје и РМС у којем се каже да значи ‘у јату, у јатима; у великом броју’ (РМС 2007, *јатомице*).

⁷³ О овом типу начинских прилога детаљно је писала С. Ристић у студији о прилозима за начин (Ристић 1990: 74–80).

Једна од одлика које привлаче пажњу јесте подударност значења обличког локатива и његових денотата – синонимних именица *облик, форма, вид* и *лик*. На основу њих, примери из корпуса груписани су на следећи начин:

а) Локатив је лексикализован именицом *облик*:

V + [Advj [PP [Y [NS [ODet N_{LOC}]]]]]

То што су *сачувани у свом древном облику* [...] треба захвалити чињеници [...] (ГН, 77) – [...] које су [...] *наставиле да живе* у народу *у неизмењеном облику* [...] (ГН, 95) – [...] *преживели* векове *у свом првобитном, потпуно очуваном облику* (ГН, 28) – [...] и у модерним приповеткама *се* „по правилу увек *замисљају у људском облику*“ (ГН, 43) – [...] древни словенски обичаји и веровања, *у овом или оном облику присутни* све до наших дана (ГН, 11) – Водени дух *се у изворном облику* још дуго *очувао* у веровању рибара [...] (ГН, 155).

V + [Advj [PP [Y [NS [N_{LOC} Comp_{CL}]]]]]

[...] онда испупчење *треба урадити у облику који је дат* (ИТП, 9, сл. 55. б).

Регистрован је и пример у којем значење основне карактеристике учесника у радњи није прозирно: *Орган из става 1. овог члана одузме дозволу правном лицу које обавља оспособљавање кандидата за возаче ако оно обавести у писаном облику тај орган да је престало да обавља обуку кандидата за возаче* [...] (ЗОБСНП, чл. 307). Према семантици глагола *обавестити* пре би се могло рећи да је реч о квалификацији радње, а не њених учесника. Међутим, с обзиром на то да *обавестити* значи ‘дати обавештење, информацију о некоме, нечему’ (СЕР, *обавестити*), видимо да је овде ипак реч о квалификацији учесника радње, односно њеног објекта (→ ... *ако оно да обавештење у писаном облику* ...).

б) Локатив је лексикализован именицом *форма*:

V + [Advj [PP [Y [NS [ODet N_{LOC}]]]]]

Али ако се понуда односи на уговор за чије закључење закон захтева посебну форму, она обавезује понудиоца само ако је *учињена у тој истој форми* (чл. 38. ЗОО) (НЂ, 30) – Заштитна мера, односно мера безбедности забране управљања моторним возилом сматра се извршеном када територијално надлежна организациона јединица Министарства унутрашњих послова [...] то возачу *саопшти у писаној форми* (ЗОБСНП, чл. 202) – *У сличној форми познати* су и многим несловенским народима [...] (ГН, 189) – [...] најчешће је „дрвен као пламен“ и *у тој форми је постао познат* [...] (ГН, 170) – [...] да ли *се* један уговор *може закључити* на било који начин, тј. *у било којој форми*, или *се може закључити* само *у одређеној форми* (НЂ, 38) – Споразум који *није био закључен у траженој форми* [...] (НЂ, 38) – Уговор који *није закључен у прописаној форми* [...] (НЂ, 40) – [...] јер су, бар наизглед, све друге митологије *пронашле* свој пут до света *у много пријемчивијој форми* од словенске (ГН, 11) – Тражио сам начин да *у сажетој форми представим* све оно што се данас зна [...] (ГН, 11) – [...] или нису имали смелости да своје претпоставке *изнесу у јасној форми* (ГН, 36).

V + [Advj [PP [Y [NS [N_{LOC} Comp_{CL}]]]]]

Понуда *треба да је изјављена у форми која је прописана за закључење уговора* чије се закључење предлаже (НЂ, 30).

в) Сродне претходнима јесу генитивне конструкције с предлошким изразима у ВИДУ, у ОБЛИКУ, у ФОРМИ, којима се јасно указује на значење формата:

V + [Advj [PP [У ВИДУ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [У ВИДУ [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]

Споразум о капари закључује се или у виду клаузуле [...] (НЂ, 41) – [...] која му се надокнађује у виду новчане ренте (чл. 195. стр. 2. ЗОО) (НЂ, 111) – Дужник се на застарелост позива најчешће у виду одбране [...] (НЂ, 157) – [...] испуњење те обавезе испољава се у виду једног претходног акта [...] (НЂ, 208) – [...] у којима се у улози налогопримца појављује лице које се у виду занимања бави обављањем туђих послова (НЂ, 215) – Међу негативне змајеве особине убраја се грамзивост, односно страст са којом он понекад сакупља људска блага, у виду злата, сребра и драгог камења (ГН, 172) – Такође, и мора се попут вештице може провлачити кроз кључаоницу, а ноћу исто тако може да напусти своје тело у виду лептира [...] (ГН, 184) – Та накнада обухвата штету која се, најчешће, јавља у виду трошкова [...] (НЂ, 63) – [...] без обзира на то да ли се она испољава у виду имовинске или неимовинске штете [...] (НЂ, 111) – Словени су веровали да се овај бог најчешће појављује у виду медведа [...] (ГН, 51) – Господар шуме, што је могући алтернативни назив за Велеса, код Јужних Словена се појављује у виду Господара вукова [...] (ГН, 52) – Разлози који уговор чине рушливим најчешће се испољавају у виду неког недостатка воље (битна заблуда, превара, претња) (НЂ, 57) – [...] као и да се, поштујући рок који му је одредио за извршење налога, уздржи од узнемиравања налогопримца у виду одустанка од уговора, односно опозива налога (НЂ, 184).

V + [Advj [PP [У ОБЛИКУ N_{GEN}]]]

[...] како утече из храма у облику мрке животиње (ГН, 61) – [...] да се код Срба о Бадњој вечери приноси жртва душама предака које су замишљане у облику птица [...] (ГН, 116) – [...] у том критичном периоду вампир се приказује у облику сенке [...] (ГН, 136) – Задржавање права својине има дејство према купчевим повериоцима само ако је учињено у облику јавно оверене исправе [...] (НЂ, 182) – Споразум о капари закључује се [...] у облику засебног уговора (НЂ, 41).

V + [Advj [PP [У ФОРМИ N_{GEN}]]]

Могу се појавити и у другим облицима, па и у форми лутајућег светла [...] (ГН, 167).

V + [Advj [PP [У ЛИКУ N_{GEN}]]]

Антипод Весни, Морана је богиња ноћи, зиме и смрти и најчешће се појављује у лику лепе девојке [...] (ГН, 65).

2.1.1.1.3. Квалитет

Начинско значење приписује се генитивним и инструменталним конструкцијама лексикализованим именицама којима је обележен неки интегрални део агенса или носиоца стања. Њима се исказује одређена карактеристика вршиоца радње која није сталног карактера, већ важи за време остваривања радње означене управним глаголом (Кончаревећ 2000: 308). Таква актуелна квалификација нужно утиче на начин реализације радње.

(1) Генитив интегралног дела појављује се уз динамичне глаголе (глаголе давања, говорења и кретања) и означава актуелно својство агенса или носиоца особине чије стање, расположење или својство које има у тренутку одвијања радње нужно утиче

на начин њене реализације. У том падежном облику стоје лексеме са значењем неког дела тела агенса или носиоца стања с обележјем [живо +]:

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]

[...] *седећи* на свом кревету *прекрштених ногу* (КМ, 22) – [...] *зрике полусклопљених очију* [...] (КМ, 33)⁷⁴ – Осим тога, *спавају* увек *отворених очију* [...] (ГН, 170) – Дуго је *лежао* тако, *раширених руку* као разапет [...] (АИ/АВ, 19) – [...] *спавао је отворених очију* (СС, 187) – *Дошла му је* обучена отмено и строго. Озбиљна. *Гордог држања* (ХЂЉ, 38) – *Тела сасвим опуштена* [...] и без мисли као било која од тих твари, *запловио сам* сад низ воду [...] (ТА, 32).

С обзиром на то да остваривање дате радње подразумева учешће интегралних делова тела или појмова који чине живо биће самим тим што су они његови неодвојиви делови, њихово експлицирање није информативно осим уколико се они квалитативно не одреде. То се постиже увођењем придевске одредбе уз именицу у генитиву, која на тај начин добија статус обавезног детерминатора. Квалификацијом интегралних делова вршиоца радње и сама се радња квалификује, чиме се актуализује значење начина (нпр. *лежао је раширених руку* ≠ **лежао је руку*). Другим речима, улога овог детерминатора огледа се у посредном диференцирању различитих начина реализације радње преко квалитативног одређивања интегралних делова њеног вршиоца (РАЛИЋ 2007: 63).⁷⁵ Тако беспредлошки генитив у овим конструкцијама семантичким поприложењем постаје синтаксичка јединица. Стога, семантика обавезног детерминатора такође има важну улогу у тумачењу читаве синтагме у начинском смислу (РАЛИЋ 2007: 64). Пример *лежати раширених руку* то лепо илуструје. Раширене руке указују на став тела, који је директно везан за значење глагола *лежати*. При том, могућност успостављања опозитног односа према изразу *лежати скупљених руку* такође омогућава актуализацију начинског значења.

⁷⁴ У овом примеру генитивом се исказује врло специфичан начин гледања. Глагол *зримати* укључује посебан образац покрета очима и значи 'разроко гледати' (РМС, *зримати*) при чему су очи отворене, те се генитивом *полусклопљених очију* начинско значење актуализује стављањем у однос супротстављања према уобичајеном начину таквог гледања.

⁷⁵ Описујући основну улогу квалификативног генитива у обележавању квалификативног значења, М. Ивић (1955–1956а: 263) је констатовала да откривање квалитета неког интегралног дела тела значи непосредно одређивање датог појма. У том контексту, занимљиво је да управо то непосредно одређивање дела води ка посредном одређивању начина вршења радње.

Уз глаголе перцепције, мировања, стања и кретања остварују се инструменталне конструкције којима се означава *положај* у којем се налази вршилац радње или део његовог тела.⁷⁶

V + [_{Advj} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{N_{INST}} Comp_{vs}]]]]]]

Са рукама везаним на леђима [...] *ишао* је [...] (АИ/АВ, 23) – Међу коферима, *са главом на највећем* од њих, *са лицем окренутим земљи*, *лежала* је Јелена (АИ/ЈЖКН, 252) – Дакле, ипак је неко *морао лежати* на тим коферима *са просутом косом и лицем у длановима* (АИ/ЈЖКН, 253) – Чашћавао је и пио поваздан *седећи* непомично на једном месту, [...], *са лепом главом забаченом и прислоњеном уза зид*, и *са лицем окренутим ка чађавој таваници* [...] (АИ/АВ, 60).

Истицањем положаја тела, односно изгледа, даје се информација о расположењу у којем се налази вршилац током реализације радње (Ivić 1995: 270) при чему то расположење нужно утиче на начин остварења радње. Могућност алтернације с конструкцијом C(A) + N_{INST} сугерише да се физичко стање схвата као пратилачка околност радње, нпр. *седети прекрштених ногу* ↔ *седети са прекрштеним ногама*, *ићи са рукама везаним на леђима* ↔ *ићи руку везаних на леђима*. Разлика између генитива и инструментала тиче се, с једне стране, фокализације, а с друге, маркираности инструментала у односу на генитив. У првом случају реч је о томе шта је говорнику у фокусу при избору између ова два синтаксичка решења: ако му је фокус на целини, изабраће генитив, док ће инструментал употребити у случају да жели истаћи детаљ у односу на целину.⁷⁷

С друге стране, немогућност парафразирања одговарајућим начинским прилогом последица је јаке везаности делова тела за вршиоца радње, те високог степена квалификације самог вршиоца, а не начина вршења радње.

⁷⁶ М. Ивић (1955–1956а: 265) истиче да се генитив не може употребити у одређивању положаја јер је фокус на ближем одређивању самог интегралног дела, док је за употребу квалификативног генитива неопходно да тај део буде од секундарног значаја. Ауторка своју тврдњу илуструје примером *лежао је главе на јастуку*, који тачно показује оправданост оваквог става. Без намере да споримо овај закључак, допунили бисмо га чињеницом да и примери типа *лежати раширених руку* такође означавају положај тела у датом тренутку, а то значење актуализује управо придевска одредба.

⁷⁷ Што се маркираности инструментала тиче, Палић (2007: 119) примећује да, иако се често многим инструменталним предлошко–падежним конструкцијама додељује начинско значење, неке од њих би требало укључити у јединице са пропратнооколносним значењем (*Они с великом радошћу ударе на Турке*), узрочно–намерним (*Ово дело Булинац је радио... са намером да Србе упозна са њиховом славном прошлошћу*) и сл.

Следећа група забележених примера показује да није увек могуће с потпуном сигурношћу утврдити да ли генитивне синтагме имају начинско или пропратнооколносно значење, односно да ли, у овим случајевима, став тела нужно одређује начин вршења радње:

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]

Унук Ивана Матулића је *седео повијене главе* [...] (АД, 103) – [...] па да га видим како *седи* на земљи, *леђа прислоњених уза зид*, [...] (СС, 186) – А Тане *оборене главе, и опуштених узда, јаше* у корак за њима (АИ/АВ, 66) – [...] али ипак *сам* [...] *ходао погнуте главе*, као кривац (АД, 122) – *Ишао је лежерно савијене главе*, сав наковрцан и намирисан [...] (КМ, 98) – *Стајала сам подигнуте главе* [...] (ХЂЉ, 57) – Затим *би* осуђеник закорачио у само средиште раскршћа, на место смрти обележено каменом и *стао*, одмах *истурене главе* [...] (ВЈС, 82).

Поставља се питање да ли, на пример, повијена глава у примеру *седео је повијене главе* нужно одређује начин седења, односно да ли интегрални део тела у овом и сличним примерима директно утиче на начин вршења радње. У оваквим случајевима могуће је двојачко тумачење. Ако се израз тумачи у смислу *седео је у таквом положају да је повио главу*, или се постави у однос супротности према *седео је уздигнуте главе*, начинско значење долази у обзир. Међутим, уколико се израз парафразира увођењем везника ПРИ ЧЕМУ, показаће се присуство пропратнооколносног значења: *седео је ПРИ ЧЕМУ је повио главу*.

Актуализација начинског значења зависи од још једног момента. Учешће генитивног рефернта мора бити садржано у семантичком потенцијалу управног глагола, те самим тим, и релевантно за реализацију радње. Послужићемо се једним примером ради илустрације реченог. Уколико синтагму *одговарати мукла гласа* поставимо насупрот синтагми *одговарати разрогачених очију*, биће нам јасно да прва има начинско значење, док га друга нема. Наиме, глас сам по себи учествује у реализацији радње одговарања тиме што га човек користи, док присуство очију није релевантно за тај чин. Такав интегрални део означава актуелно својство агенса или носиоца особине чије стање, расположење или својство које има у тренутку одвијања радње нужно утиче на начин њене реализације.

Психички процес који се одвија у субјекту такође одређује начин остварења радње посредно, односно преко квалификације стања у којем се налази субјекат у тренутку вршења радње. Конкретно средство генитиву најчешће је начински прилог у својству његовог семантичког синонима (*тешка срца* ↔ *нерадо*; *устрепталог срца* ↔

узбуђено). Могућност замене начинским прилогом мања је уколико квалификативни детерминатор означава стање самог вршиоца радње:⁷⁸

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]

Како сам касније дознао, дао ју је **тешка срца** [...] (ХЂЉ, 38) – Молила сам усрдно. [...] Устрептало срца (ХЂЉ, 9) – Тако растрзаних мисли [...] једва сам дочекала зору (ХЂЉ, 84).

Кад је реч о генитиву заступљеном именицама са значењем апстрактних појмова који чине неко живо биће, као што је *глас*, њему конкурише начински прилог настао од придевске одредбе (*мукла гласа* ⇔ *мукло*), као и инструментал с обавезним детерминатором (*муклим гласом*). Замену овим инструменталом омогућава семантика датих појмова, јер с обзиром на то да су они инхерентни живим бићима, не могу се од њих одвојити, те врше радњу једнаку радњи субјекта: [...] *он је морао* [...] *укочена погледа и мукла гласа, да одговара* [...] (АИ/АВ, 15).

Начин се унеколико другачије концептуализује када се генитивом исказује својство објекта радње: *Шумска мајка се* [...] *описује* као *потпуно нага, великих груди и дугих ноктију* [...] (ГН,149). Тада је начин реализације радње исказан глаголом *описивати* директно везан за особину објекта који се описује. Овде би генитив, заправо, могао бити део именичке синтагме у којој је изостављена управна именица *особа* (*Шумска мајка се описује као особа потпуно нага, великих груди*) или пак лексички део копулативног предиката (*Шумска мајка се описује овако: она је потпуна нага и великих груди*).

(2) Инструментал лексикализован називима органа и појмова инхерентних живим бићима (*очи, глас, поглед* и сл.) већина граматичара сврстава у јединице са значењем средства.⁷⁹ Међутим, уколико именице са поменутиим значењем стоје уз глаголе од којих се значењски не могу одвојити (нпр. *гледати изгубљеним погледом*), те су у том смислу саставни део радње, не може се говорити о средству чак ни у пренесеном значењу (РАЉС 2007: 77). Стога овакве синтагме имају чисто начинско значење, јер се уз глагол додаје читава инструментална синтагма са синтаксичким језгром у именици, а семантичким у обавезној одредби:

⁷⁸ И. Грицкат (1961: 73) је запазила да „што год прилог више значи квалитативни опис начина на који се радња врши („тихо“, „марљиво“, „енергично“) а мање стање које се приписује самом субјекту („тужно“, „весело“), то су могућности за стављање прилога веће“.

⁷⁹ Семантичка категорија инструменталности, односно средства најближа је категорији начина у систему семантичких категорија о чему ће бити више речи касније у раду (у т. 2.1.3).

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]

Само је *неким изгубљеним погледом гледала* све око себе (АИ/АВ, 30) – [...] а професора *гледао дрским погледом* [...] (НБ, 64) – [...] јер *гледа* на ствари и појаве *непомућеним погледом* [...] (НБ, 35) – [...] као што се рад мерцедесове машине ипак чује када се *ослушне заинтересованим слухом* [...] (СС, 110) – [...] али она је *настављала* мирно, *тихим гласом* (АИ/АВ, 70)⁸⁰ – [...] *рекао сам* још – ако можеш – *гласом сломљеним* [...] (СС, 143–144) – [...] *ослови* га *званичним тоном* први свештеник [...] (ЖЗ, 36) – *Говорила је пригушеним, муклим гласом* [...] (АИ/АВ, 30) – [...] он памти себе како, на отварању Школе, *говори узбуђеним старачким гласом* [...] (ВЈС, 72) – *бицикл је возило са најмање два точка које се покреће снагом возача* [...] (ЗОБСНП, чл. 7/32) – Месецима сам тада живео мирно и ведро, *радећи* свој посао *целом својом вољом и пуном снагом* (АИ/ЈЖКН, 277) – [...] *обрачунаћемо се* и ми и наши непријатељи *удруженим снагама* [...] (ПМ, 69) – Стога би и текст и илустрације у овој књизи, *удруженим снагама* [...], *требало да* стално *држе* читаоца [...] (ГН, 11).

Језик као средство изражавања представља начин исказивања мисли, те је садржан у семантичком потенцијалу комуникативних глагола (Ивић 1954: 239–240). Квалификацијом такве именице помоћу обавезне одредбе која јој даје информативну вредност, квалификује се и управна радња:

V + [Advj [NS [ODet N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUBST}]]]

[...] Ђорђе Нишлија, спадало које *говори невероватним наречјем* [...] (ВЈС, 17) – [...] птице у Солуну и птице у Африци *не говоре истим језиком* [...] (ПМ, 81) – [...] а да је [...] постала, *данашњим језиком речено*, нека врста ексклузивне робне куће (ВЈС, 75) – [...] он диже глас и *обраћа* му *се* увек *истим речима* (АИ/АВ, 77) – Прекинута, она *би* [...] *наставила* тамо где је стала, *истим речима* [...] (СС, 18) – Онда се питам да ли би она уопште *могла да пише* овим нашим *људским писмом* (АИ/ЈЖКН, 275) – [...] и *проговорио је језиком без речи* [...] (СС, 24).

Инструменталној конструкцији може конкурисати и прилог настао од посесивног придева, који указују на карактеристичне одлике са којима се управна радња изједначује, нпр. *говорити прасловенским језиком* ⇔ *говорити прасловенски*:

V + [Advj [NS [ODet N_{INST}]]]

[...] који су тада *говорили заједничким, прасловенским језиком* (ГН, 17) – Он је, иначе, једини човек који *говори француски ијекавским изговором* [...] (КМ, 73).

Генитивна допуна инструменталу у примеру [...] *рекао сам још – ако можеш* [...] *већ у том тренутку дикцијом мртвог човека* [...] (СС, 143–144) представља дубинског посесора који може имати улогу класификацијског модификатора (*рекао сам мртвачком дикцијом*), односно може представљати људска бића с карактеристичним особинама са којима се управни појам изједначује.⁸¹

⁸⁰ У овом примеру фазни глагол *настављати* имплицира присуство глагола *говорити*, те би читава конструкција у парафрази гласила *али она је настављала да говори мирно, тихим гласом*.

⁸¹ О овој врсти изједначавања биће речи на стр. 69 у анализи примера типа *проћох несигурним кораком детета*. Разлика између ове две групе примера односи се на то да у поменутој групи

Стања човека такође се могу тумачити као начин реализације глаголских радњи. Уколико је у функцији квалификатора стање које је специфичност живог бића, у парафрази се уместо обавезне одредбе у функцији конгруентног атрибута појављује начински прилог или начински прилошки израз НА Х НАЧИН, нпр. *умрети **насилном смрћу*** → *умрети **насилно** / **на насилан начин***:

V + [Adjv [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]

Рибе код нас *умиру **природном смрћу*** од старости [...] (КМ, 20) – [...] они који су са овог света отишли незадовољни или *умрли **насилном смрћу*** (ГН, 135) – [...] а које је отац *волео **анималном, сузном*** и због нечега *кајном **љубављу*** [...] (ПБ, 21) – Скендербег је *волео* моју сестру, *љубављу **страсном, озбиљном и поузданом*** (ХЂЉ, 27).

Када су у питању конструкције с именицом *сан*, оне се овом семантичком типу придружују на основу чињенице да активност сањања представља посебно стање у којем се налази човек приликом спавања. Изрази *правим сном*, *тупим сном* и *најдубљим сном* имају значења ‘добро’, односно ‘дубоко’:

V + [Adjv [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]

А кад, најпосле, сведем очи и заспим, ја *не **спавам правим сном*** [...] (АИ/ЈЖКН, 275) – Коначно *заспа **тупим сном*** после јела (АИ/АВ, 17) – [...] као да *најдубљим сном **спавам*** (НБ, 55).

Дакле, као и у случају генитива, обавештајна вредност појма у инструменталу додељује се квалификовањем неком одредбом (*гледати **изгубљеним погледом***, *умрети **природном смрћу***, *волети **страсном љубављу***) при чему се, с једне стране, избегава појава таутологије (**гледати погледом*, **умрети смрћу*, **волети љубављу*), а с друге, актуализује значење начина и појачава експресивност израза.⁸² То потврђује и могућност њихове замене начинским прилозима насталим од придева у функцији атрибута именица у инструменталу (*гледала је **изгубљеним погледом*** ⇔ *гледала је **изгубљено***, *рекао је **сломљеним гласом*** ⇔ *рекао је **сломљено*** итд.). Појмови у инструменталу, будући инхерентни вршиоцу радње, не представљају средства (као што је већ објашњено), већ би се пре могло говорити о адвербијалним унутрашњим објектима којима се исказује околност која прати вршиоца радње и истовремено му приписује извесну физичку

инструментални референт има искључиво значење начина, док у овим примерима начин произилази из значења средства.

⁸² С обзиром на то да се овим инструменталом не уноси нова информација у значењску представу радње јер је и он сам по свом облику део глаголског значења, М. Ивић (1954: 244) истиче да је његова функција да појача глаголско значење, те га назива *појачајним инструменталом*.

карактеристику: *гледала је ПРИ ЧЕМУ је имала изгубљен поглед, рекао је (нешто) ПРИ ЧЕМУ је имао сломљен глас.*⁸³

Поред тога, уколико инструменталну синтагму заступа трочлани израз, састављен по моделу V + [Adv + Adj_{INST} + N_{INST}], у парафрази се именица и одредба стапају у начински прилог, који подлеже прилошкој модификацији: V + [Adv1 + Adv2]: [...] и *погледа неким смешно забринутим погледом у Анику [...]* (АИ/АВ, 63) (→ и *погледа смешно забринуту* у Анику).

Замена начинским прилозима није увек изводљива, и то због:

- непостојања логичне везе између хомоформног начинског прилога и глагола у предикату: [...] *шапутао је неко промуклим гласом* (ХЂЉ, 160) (*шапутао је промукло) – [...] *говорио је [...] дубоким гласом [...]* (АИ/АВ, 13) (*говорио је дубоко) – [...] и *рекла* оним истим *стегнутим и мртвачким гласом [...]* (СС, 179) (*рекла је стегнуто и мртвачки) – [...] *само је Сима Нешић, мирољубиви терџуман кога нису оставили на миру, кроз одшкринути отвор на сандуку десним оком гледао* у сунце [...] (ВЈС, 19) (*гледао је десно);
- или зато што се одговарајући прилог не може извести: При том је *челичним гласом изговарао* име животиње [...] (АИ/ЈЖКН, 269) (*изговарао је челично) – *Неко је поред мене изговорио једну реч повишеним гласом* (АИ/ЈЖКН, 277) (*изговорио је повишено).

(3) *Интегрални део* учествује у актуализацији начинског значења и тако што успоставља хипониман однос према неком ширем појму (*фалсет* ⇔ *глас*, *зенице* ⇔ *очи*):

⁸³ Фелешко (1995: 88) с правом истиче да се начин овде темељи на значењу атрибута, што показују и наведене парафразе. Међутим, његова констатација, која произилази из овог става, да у таквим спојевима „именица чини лексичку основу за означавање начина, а одредба само уноси информацију о интезитету“ (ја додајем, и квалитету) чини се да нема основа. Наиме, овакве инструментале, који имају исти корен као и управни глагол, неки лингвисти сматрају унутрашњим (дубинским, семантичким) објектима. Тако А. Перелцвајг (PERELTSVAIG 1999; 2002) показује на материјалу руског (*Ja vas ljublju ljubovju brata*) и савременог хебрејског језика (*Dani xiyex xiyux same'ax* /Dani smiled a happy smile = *Дени се осмехнуо срећним осмехом* – пр. Ј. Р.) да постоје два типа унутрашњих објеката – тип А, адвербијални, и тип Б, аргументни, те да се руски и хебрејски УО слично понашају. Ауторка сматра да се адјунктни (адвербијални) УО у руском и савременом хебрејском користе за начинску модификацију због чега и захтевају присуство детерминатора.

V + [Advj [Ø N_{INST}]] / [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]

Пазите сад шта је рекла Нена оним својим чувеним **фалсетом** [...] (КМ, 74) – [...] сад је, сав присутан, гледао у Вука **спаљеним зеницама** (БЈС, 51).

Иако ове именице припадају истој семантичкој групи, у наведеним примерима начинско значење различито се актуализује. У првом случају, интегрални део представља посебну врсту (гласа),⁸⁴ својствену само људима, која је квалификована већ самом својом специфичношћу. Тиме је онемогућена појава таутологије (**рекла је гласом*) и отворен је пут квалификацији радње. У другом случају, радња, која се не може одвојити од дела тела који је спроводи, квалификује се посредно, преко квалификације датог органа помоћу обавезне придевске одредбе.

Обавезни детерминатор, такође, актуализује опозитни однос између органа који се појављују у пару:

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]

[...] Бранковић га је научио да чита **левим оком** једну, а **десним** другу страницу књиге [...] (ПМ, 49).

Овде се треба додатно осврнути на примере у којима је инструментални референт детерминисан заменицом СВОЈ. У литератури (Ивић 2008²: 260, РАЉИЋ 2007: 78) је уочена релевантност употребе ове заменице као факултативне одредбе уз описни придев при чему се читавом придевском синтагмом квалификују интегрални делови вршиоца радње. У таквим случајевима, заменица СВОЈ даје интегралном делу субјекта сталну карактеристику, која тада не важи само за дати моменат вршења радње нити само за дату радњу, те је начинско значење у другом плану. Насупрот томе, изостанак спољашњег обележавања посесора указивао би на привременост својства које детерминише радњу (Ивић 1971b: 307) чиме би се начинско значење несумњиво актуализовало:

V + [Advj [NS [Det_{PRON/CВОЈ} N_{INST}]]]

Пазите сад шта је рекла Нена оним **СВОЈИМ** чувеним **фалсетом** [...] (КМ, 74) – У њега је гледала Крстиница **СВОЈИМ зверским погледом** [...] (АИ/АВ, 42) – Касаба [...] може опет да дише **СВОЈИМ старим, правилним дахом** [...] (АИ/АВ, 88).

У оваквим случајевима поставља се питање да ли се употребом присвојне заменице начинском значењу одузима примарност, тј. да ли се о њему уопште може говорити (РАЉИЋ 2007: 78). О начинској детерминацији радње само у датом тренутку њене реализације свакако не, али обележје сталности ипак не умањује присуство начинске

⁸⁴ Фалсет се дефинише као ‘грлени глас посебне боје, по тону виши од природног регистра’ (СЕР, *фалсет*).

компоненте. Да илуструјемо то конкретним примером. Ако је зверски поглед стална карактеристика неког агенса, начин на који он гледа увек ће се управо по тој специфичности издвајати од осталих, „уобичајених“ начина гледања. При том, као што смо већ рекли, именице са значењем интегралних делова живих бића које су неодвојиве од радње исказане управним глаголом не могу се посматрати као средство, већ имају кључну улогу у томе да се радња оствари управо у датом облику (в. т. (2), стр. 63).

(4) Инструменталне конструкције чији је управни члан девербативна именица означавају *активности* које врши субјекат у току реализације радње а које су директно везане за његове интегралне делове. Начинско значење се у овим случајевима актуализује, с једне стране, конкретизацијом радње:

$$V + [_{Advj} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{INST}]]]$$

[...] али се уздржа и **тим истим започетим покретом** затвори врата (АИ/АВ, 87) – А Аника је прошла кроз светину полако, **новим кораком** [...] (АИ/АВ, 28).

а с друге конкретизацијом интегралног дела који спроводи дату акцију.

Појава супстантивне допуне у генитиву уз исте именице (*покрет, ударац, корак*) условљена је чињеницом да базични глаголи од којих су ове именице изведене за себе везују две врсте објеката: интегралне делове тела и предмете. Експлицирањем генитивне допуне са значењем интегралног дела, која је експонент објекта, обележава се квалитативна промена у виду заузимања новог положаја, нпр. *дадох знак покретом главе* → *дадох знак ТАКО ШТО покренух главу*:

$$V + [_{Advj} [_{NS} [_{N_{INST} Comp_{SUPST}}]]]$$

[...] само једним **покретом главе** дадох знак да је шала успела [...] (АИ/ЖКН, 249) – Тада је Милоје наредио покретом руке да сви изађу из собе [...] (СС, 185) – [...] који је тражио својим немим покретима главе [...] (СС, 187) – [...] и одмах затим једним страховитим ударцем десне руке удари жену [...] (АИ/АВ, 36).

Међу овим моделима, издвајају се и они у којима су инструменталне синтагме с обавезним детерминатором замењиве начинским прилозима (нпр. *подухватити брзим покретом* ↔ *подухватити брзо, изаћи мирним кораком* ↔ *изаћи мирно, уздићи се наглим трзајем* ↔ *уздићи се нагло*):

$$V + [_{Advj} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{INST}]]]$$

Просте и гадне плесачице које су **замамним покретима** одбацивале последње велове [...] (ХЂЉ, 42) – [...] и једним **брзим покретом** подухватили су занемелог Гргура [...] (ХЂЉ, 49) – *Једним силовитим покретом*, као истргнута, искочила је [...] (ХЂЉ, 10) – *Узимала сам књигу* [...] *спорим покретима* [...] (ХЂЉ, 129) – [...] изашао је мирним кораком (АИ/АВ, 89) – [...] ишао је брзим кораком (АИ/АВ, 23) – [...] који је прошао поред њега и **брзим кораком** силазио ка потоку [...] (АИ/АВ, 87) – [...] него да се опрости и изиђе обичним кораком [...] (АИ/АВ, 43) – *Кретао се* складно, и **одмереним кораком** (ХЂЉ, 37) – [...] па *се наглим трзајем* уздигао и усправио на

ноге [...] (СС, 188) – Дежмекасти Господар Јован *лаким ходом прелази* Доситејеву улицу [...] (ВЈС, 12) – [...] па *настави, лаким ходом*, поред ружних вишеспратница [...] (ВЈС, 7).

Као што је већ раније поменуто, и овде код трочланих израза долази до двоструке прилошке модификације по моделу V + [Adv1 + Adv2]: *Једним невероватно брзим и застрашујуће сигурним покретом Лука је зграбио Олвина* [...] (ХЂЉ, 149). (→ *невероватно брзо и застрашујуће сигурно Лука је зграбио Олвина*).

Интегрални делови могу учествовати и у актуализацији начинског значења обележеног поређењем по једнакости:

V + [Adj [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

Из тога лавиринта бора *гледале* су велике округле очи без трепавица, *погледом остарелог коња* (АИ/АВ, 58) – Када се одређени град *посматра очима туристе* [...] (КС, 88) – Ма нисмо још честито ни сели, *приђе* нам један келнерски геније, *кораком чувара светих тајни*, одмери нас и процеди: [...] (КМ, 61) – *Несигурним кораком детета* [...] *прођох* кроз ту стварност нижег реда (АИ/ЈЖКН, 255) – *Рећи ће* ми то *гласом совјетског генерала* [...] (СС, 174) – Зверао је и *чкљњо* око себе *лукавим погледом пацова* (ХЂЉ, 123).

Поредбена компонента значења у овим примерима огледа се у томе што се радња коју врши агенс детерминисане предикације пореди с имплицираном радњом чији је вршилац појам заступљен генитивном допуном, нпр. *Када се одређени град посматра очима туристе* → *Када се одређени град посматра ОНАКО КАКО га посматра туриста*. Допуна је у овим случајевима семантички обавезна јер би без ње читав израз био лишен смисла. Генитив у овим синтагмама може представљати и посесора инструменталног референта, нпр. *прођох несигурним кораком детета* → *прођох ТАКВИМ несигурним кораком КАКАВ има дете*, који уједно може имати улогу класификатора, одн. може представљати жива бића с карактеристичним особинама са којима се управни појам изједначује. Ову његову улогу потврђује могућност замене генитива класификативним придевом, нпр. *прођох несигурним кораком детета* ⇔ *прођох несигурним дечјим кораком*.

2.1.1.1.4. Извор

Падежне конструкције с општим значењем извора⁸⁵ имају ужа значења материје и порекла, која представљају метафоричко исходиште управног појма, а

⁸⁵ Назив *извор* користимо у оном значењу у којем га користи Љ. Шарић (2012: 10, нап. 5). Сматрамо да су разлози које она наводи оправдани, те да покривају цело значењско поље овог генитива. Наиме, ауторка извор посматра као место „od kojega ili prostorno ili metaforički što polazi, potječe, а као

остварују функције квалификативних адвербијала. Зависним чланом истиче се извориште управног појма, које може бити обележено оним од чега је нешто направљено, као и потицањем по рођењу, односно начину рођења. У том смислу, зависни члан је изворишна тачка из које детерминисани ентитет исходи, од које се метафорички удаљава.

Формална језичка средства за исказивање овог типа адвербијалне квалификативности којом се изражава опште значење изворишта јесте генитив с предлогом ОД у ужем значењу материјала од којег је шта направљено и генитив с предлогом ИЗ којим се исказује порекло субјекта предикације.

2.1.1.1.4.1. Материја (фабрикатив)

У основи је конструкције с предлогом ОД примарно значење просторне аблативности, која је погодна за пресликавање на значење материјала од којег је нешто направљено с обзиром на то да се материјал концептуализује као извор коначног производа. Прототипична конструкција овог типа садржи глагол *направити*, *начинити*, а од осталих глагола појављују се сви они којима се денотира ово значење: *(ис)клесати*, *(ис)тесати*, *(из)радити*, *саткати* и сл.⁸⁶

Семантичко обележје „малог растојања“ које је садржано у предлогу ОД (PIPER 2001: 79) уклапа се у метафоричко проширење⁸⁷ значења материјала на тај начин што

ekvivalent engleskom *source*. *Izvor* pokriva značenja i izvorišta i ishodišta. Sadržajna mu je prednost to što se u njemu preklapaju konkretno i metaforičko značenje, a formalna to što je kraći od drugih dvaju termina.“

⁸⁶ У својој студији, у делу о генитиву са значењем материје, Фелешко (1995: 107) истиче већи број детерминисаних глагола који имају шире схваћено значење ‘радити, стварати’, а које наш корпус не бележи, нпр. *постати*, *састојати се*, *монтирати*, *сазидати*, *смотати*, *створити*, *саставити*, *исплетсти*, *излити*, *скројити*. Сви ови глаголи означавају процес производње, односно фабриковања (ВРСРИ, *фабриковати*) због чега је овај генитив Г. А. Золотова назвала *фабрикативом*: „Фабрикатив – компонент, карактеризујући предмет по материјалу, веществу, из каторого предмет сделан, изготвлен“ (ЗОЛОВОТА 1988: 432).

⁸⁷ Термин *метафоричко проширење* или *метафоричка екстензија* везује се за појам појмовне метафоре и означава способност неког израза да „шири“ своје значење и изражава својства неког по природи потпуно различитог ентитета (уп. ŠARIĆ 1998; KLIKOVAC 2006: 21; GELD 2006: 194).

првобитни ентитет долази у блиску везу с извором као почетном тачком свог новог, трансформисаног лика.⁸⁸

Генитив материје налази се на граници основне карактеристике учесника у радњи и основне карактеристике радње јер има обележја оба микропоља. Материјом се квалификује и радња и учесник током радње управо стога што се процес трансформације материјала завршава у уобличењу завршног производа као циља.⁸⁹ На основу уже семантике генитивних референата издвоја се неколико подтипова:

а) Појам у генитиву означава *материју која потиче из природе*. Заступљен је конкретним именицама које означавају грађу (*блато, слама, дрво, со, камен* и сл.):

V + [Advj [PP [ОД N_{GEN}]]]

Пронели су ме кроза трошни зид конака, *начињен од блата и сламе* (ХЂЉ, 10) – Тај трећи син, или посинак, није имао матере, Бранковић га је *начинио од блата* [...] (ПМ, 47) – [...] статуе *начињене од дрвета или камена* [...] (ГН, 79) – Оба су била *начињена од углачане соли* [...] (ПМ, 36) – [...] да ли у том њиховом свету има места за слаткише који, као што је познато, *нису направљени* од речи већ *од шећера и чоколаде* (АД, 129) – [...] али поједини зидови у његовој близини, *направљени од камена и дрвета* [...] (КС, 31) – Такође, надгробни споменик *прави се од камена* [...] (ГН, 80) – [...] и кипове *исклесане од камена* или *изрезане од дрвета* [...] (ГН, 101) – [...] наводи се да је чак и седло тог коња било *израђено од сребра и злата* [...] (ГН, 50) – [...] а *од сребра и злата* вероватно су почели да се *израђују* тек у вековима непосредно пре примања хришћанства (ГН, 70) – Најчешће су идоли били од липе или од храста, *тесани су и од дела бадњака* [...] (ГН, 70).

⁸⁸ Нијансе процеса трансформације присутног у значењу материјала лепо је описала Љ. Шарић (2012: 23–24). Она истиче да се повезивање извора и резултата темељи на настанку новог производа путем трансформације материјала као почетне тачке, односно извора (*Паковање је направљено од дрвета и рециклираног картона*). Варијације оваквог пресликавања просторног односа присутне су у сценарију у којем ново стање настаје трансформацијом неког неименованог стања који је исходишна тачка на линији фиктивног кретања (*Тренер који је од НК Загреб створио првака*), као и у сценарију у којем су првобитни и нови облик у основи исти објекат јер нови настаје трансформацијом првобитног (*столна лампа од кутије вина*).

⁸⁹ Функцију генитива материје у предикатској структури с партиципом, оној која, заправо, представља копулативно-партиципски предикат, Фелешко разматра у односу на позицију детерминисаног члана. У реченици *Наш језик је био састављен од речи италијанских, француских* [...] партицип је део предиката и има функцију предикативног атрибута, што је случај и онда када копула недостаје (*столица с високим наслоном исплетеним од индијске трстике, на себи је имао одело скројено од енглеског шињела*). Такав атрибут спаја у себи функцију атрибута и предиката те аутор закључује да је та друга функција кључна у дефинисању генитивне конструкције као прилошке одредбе (ФЕЛЕШКО 1995: 107–108).

Ове именице могу се појавити и у својству допуне апстрактне именице *врста*, коју је тада неопходно одредити неким детерминатором. С обзиром на то да је у забележеним примерима именица *врста* у множинском облику, њено ближе одређење врше придевски детерминатор *разни* и ненумерички квантификатор *неколико*: *Сам идол у Аркони био је вешто израђен од неколико врста дрвета* [...] (ГН, 62) – *Рог у десној руци био је израђен од разних врста метала* [...] (ГН, 62).

б) Појам у генитиву означава *материјале* те је заступљен конкретним именицама којима се денотира каква сировина или грађа:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [_{OD} N_{GEN}]]]$$

Одећа јој је била по млетачком укусу, *скројена од најфиније свиле и броката јарких боја* (ХТЉ, 71) – [...] друг Топ уступа по веома повољној цени све његове копије једном приватнику са Воздовца, који *од целулоида израђује* новчанике и улошке за личне карте (КМ, 70) – Библиотеку је сам *радио од медијана* [...] (КС, 19) – [...] ретке ствари *начињене од мање трајне грађе* (ЖЗ, 25) – Једноставно, нисам *направљена од сличног материјала* (КМ, 51) – [...] гораше и ноћу и дању ватра *наложена од хрстових зрла* (ГН, 40).

в) Појам у генитиву метафорички означава *материју* на шта и упућују његови денотати у виду апстрактних, најчешће деадјективних, именица:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [_{OD} N_{GEN}]]]$$

[...] да ли у том њиховом свету има места за слаткише који, као што је познато, *нису направљени од речи* [...] (АД, 129) – [...] Стамбол–капија као да је била *саздана од вечите турске моћи* (ВЈС, 23) – [...] на мркој кадифи, *истканој од претамне светлости* [...] (ВЈС, 45).

Метафоризација значења именица *прашина* и *отпаци* може бити и резултат комбиновања конкретних с апстрактним именицама: *Могла је настати од прашине пролазности* [...] или *од отпадака страве* [...] (ВЈС, 5).

г) Генитивни референт је појам који означава *више истоврсних ентитета*: [...] као страшна наказа *састављена од раличитих животиња* (ГН, 66).

2.1.1.1.4.2. Порекло

Значење порекла се уклапа у шире значење извора у том смислу што порекло означава почетну тачку на којој је неко настао, односно на којој је рођен те се квалификативни детерминатор овог типа реализује уз креативне глаголе *родити се* и *настати*.⁹⁰

⁹⁰ У складу с овим одликама, Золотова (1988: 59) овај генитивни подтип, који обележава карактеристику лица, предмета као припадника категорије, групе појединаца, предмета, именује као *генератив*.

Према подацима из нашег корпуса, у адвербијалној функцији генитива порекла појављују се махом конструкције с предлогом ИЗ иако је њихов опсег употребе ограничен јер је исказивање порекла више одлика генитива с предлогом ОД (ФЕЛЕШКО 1995: 89). Међутим, овакво стање не зачуђује кад се погледа да се у позицији адвербијала налазе појмови који се концептуализују као садржатељи, те се потицање разуме као метафоричко удаљавање из њихове унутрашњости, што и јесте одлика предлога ИЗ:

V + [Advj [PP [ИЗ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ИЗ [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]

Билјарице [...] *рађају се из биљака или дрвећа* [...] (ГН, 148) – [...] јер *се рађају* како *из брака виле и човека*, тако и *из њихове слободне љубави* [...] (ГН, 150) – Ови змајевити јунаци *рађају се из веза жена са змајевима* [...] (ГН, 172).

Начинско значење се у синтагмама с овим генитивом актуализује детерминацијом радње преко неуобичајеног изворишта, те су и ентитети, који настају на овај начин, специфични (улавном је реч о вилама, змајевима и осталим митолошким бићима). Разлог због чега корпус не даје примере у којима извор и „производ“ представљају обична, људска бића могао би се потражити у чињеници да би у том случају експлицирање начина рађања/настајања било сувишно. Тако би, на пример, у најмању руку, било чудно рећи ?*јунаци се рађају из веза жена с мушкарцима*, али не и *змајевити јунаци рађају се из веза жена са змајевима*.

Када генитив означава појам чијом променом намене настаје нови ентитет, реч је о правом начинском значењу, које се реализује у споју с предлогом ОД, по моделу V + [Advj [PP [ОД N_{GEN}]]]: [...] *негде у близини студија начињеног од рибарског брода* [...] (АД, 164) [→ *Начињен је овако: неко је рибарски брод претворио у студио*]. И не само промена намене, већ и промена у виду физичке трансформације указује на начински карактер генитива што показује пример: *Верује се да змај настаје од змије* [...] (ГН, 171) [→ *Змај настаје ТАКО ШТО се змија физички трансформише*].⁹¹

⁹¹ О етимолошкој и митолошкој сродности змаја и змије в. у СКОК (1971, *змај*), ЧАЈКАНОВИЋ (1994: 185) и ПЕТРОВИЋ (1999: 29, 47, 50–53, 71).

2.1.1.2. Основна карактеристика радње

2.1.1.2.1. Квалификатор је заступљен именицом 'начин'

Начински прилошки изрази грађени по моделу НА Х НАЧИН представљају синтагматске прилошке изразе (КОВАЧЕВИЋ 2007: 21) којима се радња квалификује на посредан начин преко квалификације понашања вршиоца у току њене реализације (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 61).

Реч је о вишелексемским јединицама у којима је именица *начин*, формализована обликом акузатива, експонент категоријалне семантике што указује на обележавање начина „на разини оштег појма“ (РАЛИЋ 2007: 54), односно у његовом категоријалном значењу због чега је неопходно прецизирање значења ових адвербијала. Другим речима, именица *начин* захтева додатну детерминацију, односно присуство обавезног детерминатора чију улогу преузимају придевске лексеме у функцији конгруентних атрибута (*на необичан начин*), допунске и релативне клаузе (*на начин да се не угрожава или омета возач, на начин који је предвидео произвођач возила*), заменичке речи (*на тај начин*) и бројеви (*на три начина*). Њихова семантичко–синтаксичка вредност огледа се у томе што би, с једне стране, без њих читав израз био неинформативан, а с друге, они овим изразима дају прилошки карактер (РАЛИЋ 2007: 54–55).

Улога начинских прилошких израза јесте да попуне празно место у систему онда када за одређено значење нема еквивалентног прилога. С друге стране, постоје и такви прилошки изрази који имају конкуренте у виду прилога те, заправо, представљају вишелексемске спојеве настале декомпоновањем начинских прилога (РАДОВАНОВИЋ 2002: 26–27; КОВАЧЕВИЋ 2007: 21),⁹² којима се издваја неко инхерентно својство појма денотираног декомпонованом лексемом и бива експлицирано апстрактном именицом (РАДОВАНОВИЋ 2002: 26). Обавезност детерминатора тумачи се тиме што се прилог „декомпонује тако да се његова архисемска и све диференцијалне лексичке и лексичко–граматичке семе лексички осамостаљују постајући семантеме“ (КОВАЧЕВИЋ 2007: 21). Дакле, у односу конкуренције с начинским прилошким изразима стоје заменички

⁹² У погледу примењивости принципа декомпозиције, занимљиво је запажање М. Ковачевића који каже да, за разлику од групе начинских прилошких израза који су настали декомпозицијом, они којима не конкуришу прилози могу се сматрати синтагматским изразима „компонованим“ од семантема „које би у случају прерастања прилошког израза у прилог у лексички интегрисаној прилошкој семантеми имали статус семантичких компоненти“ (КОВАЧЕВИЋ 2007: 21).

прилози типа *овако, тако, онако*, који су, у односу на њих необележени јер немају стилских обележја⁹³, или начински прилози који су хомоформни придевима у својству обавезних детерминатора (нпр. *изражавати се на претеран начин* ⇔ *изражавати се претерано*). Тако, подела која следи заснива се управо на семантици обавезне придевске одредбе:

(1) Начинским прилогом се даје *вредносни суд* о начину реализације радње, који при том остаје неименован, а цела конструкција је замењива одговарајућим прилошким образовањем, нпр. *расуђивати на прави начин* ↔ *исправно/правилно расуђивати*; *употребити на занимљив начин* ↔ *занимљиво употребити*.⁹⁴

а) Обавезни детерминатор појављује се у форми описног придева:

V + [Advj [PP [НА [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC} (НАЧИН)]]]]]]

Како му се чини, да ли *расуђујем на прави начин?* (ХЂЉ, 54) – али је потребно знање да се оне *растумаче на прави начин* (ГН, 115) – [...] простор на којем су се [...] *извршавале* смртне казне, *на необичан начин* (ВЈС, 82) – [...] а затим што се *изражавала на начин тако претеран и необичан* [...] (ПБ, 21) – [...] *на волшебан начин створено* мишљење [...] (СС, 103) — [...] или *на симболичан начин* вам *каже* да сте светлост његовог живота (КС, 76) – Наиме, архитекта је камен *употребио на занимљив начин* [...] (КС, 31) – [...] нити да се позива на доказе за које зна да су лажни или *прибављени на незаконит начин* (КПЕА, 8.4/6) – [...] дужан је да те послове *обавља на прописан начин* [...] (ЗОБСНП, чл. 4) – [...] да му *на најупечатљивији начин предоче* шта чека оне који се дрзну да дођу у сукоб са вером (ЖЗ, 10) – Ова књига јесте покушај да се *на разумљив начин испрате и растумаче* трагови [...] (ГН, 11) – Човек *на неки мистериозан начин добија* дар немумштот језика [...] (ГН, 117) – Као огњена бића, *створена на магичан начин* [...] (ГН, 169).

⁹³ Упооређујући начинске и заменичке прилоге, Палић (2007: 55) примећује да су начински прилози ефикаснија средства јер је њима могуће указати на начин како без истицања његовог квалитета, односно његовом идентификацијом (*на овај начин нећеш ући у кућу*), тако и уз такво истицање (*на овакав начин нећеш ући у кућу*), док заменички прилози немају ту способност (*овако нећеш ући у кућу*).

⁹⁴ О исказивању вредносног суда о начину вршења радње писала је М. Ивић (1995: 262–263) повезујући га са значењем „коментара“, који се може исказати како акузативном конструкцијом с именицом *начин*, тако и одговарајућим прилогом (*смешно гестикулира* → *гестикулира на смешан начин*). У оба случаја, каже аугорка, дати коментар може се експлицирати додатном реченицом с релативизатором ШТО (*гестикулира на Х начин, што је смешно*), при чему Х представља начин вршења који је познат говорном лицу, те би се израз *на Х начин* могао заменити прилогом *овако*. Овај значењски тип С. Ристић (1990: 103–112) подводи под „прилоге са значењем оцене“, којима се изражава субјективни став говорника према садржају исказа у смислу оцене и емоционалног става. Надовезујући се на ова тумачења, Н. Асенијевић (2003/II: 72–73) додаје да се у овим конструкцијама коментар може односити и на избор једног од више могућих начина вршења радње при чему овај избор оцењује обликом компаратива или суперлатива, нпр. *развијају се на здравији начин* → *развијају се на Х начин што је здравије од Y начина*.

Међу овим примерима издваја се један у којем прилошки израз није глаголска одредба, те парафраза начинским прилогом нема значење истоветно претходној групи примера: [...] *и ја сам могао на необјашњив начин да уживам у свему* [...] (АИ/ЈЖКН, 260) [→ ?*ја сам могао необјашњиво да уживам у свему*]. Акузатив овде фунгира као реченична одредба којом се износи коментар о садржају реченице уведену релативизатором ШТО [→ *ја сам могао да уживам, ШТО је необјашњиво*].⁹⁵ У овом случају квалификација се односи на целу ситуацију исказану реченицом, а придевски карактер прилошкој одредби обезбеђује њена улога лексичког дела предиката [→ *То што/како сам ја могао да уживам, необјашњиво је*].

б) Улогу експликатора садржаја именице *начин* може имати и допуна у форми зависне (допунске и релативне) клаузе (нпр. *обављати превоз на начин да се не угрожава или омета возач*) или глаголске синтагме као кондензатора такве клаузе; нпр. *носити кацигу на начин прописан декларацијом произвођача кациге* [→ *носити кацигу на начин који прописује декларација произвођача кациге*]:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{HA} [_{NS} [_{NACC (НАЧИН)} Comp_{CL,VS}]]]]]

[...] превоз се мора *обављати на начин да се не угрожава или омета возач*, односно остали учесници у саобраћају (ЗОБСНП, чл. 87) – Возач не сме да *користи* аудио, односно видео уређаје *на начин да не чује звучне сигнале других учесника у саобраћају* [...] (ЗОБСНП, чл. 28) – [...] дужни су да у саобраћају на путу *користе* сигурносни појас *на начин који је предвидео произвођач возила* (ЗОБСНП, чл. 30) – Сваки учесник у саобраћају дужан је да *се понаша на начин којим неће ометати, угрозити или повредити друге учеснике* [...] (ЗОБСНП, чл. 3) – Возач и путник мотоцикла, мопеда, трицикла и четвороцикла *морају* за време вожње *носити* на глави закопчану хомологовану заштитну кацигу, *на начин прописан декларацијом произвођача кациге* (ЗОБСНП, чл. 91).

(2) Начинским прилошким изразом се означава *начин заснован на поређењу са типичним понашањем одређених особа* као представника врсте или групе. Као конкурентно средство акузативу не може се увек појавити прилог настао од посесивног придева (нпр. *чита на јеврејски начин* ≠ **чита јеврејски*), већ поредбена клауза (*чита ОНАКО КАКО / КАО ШТО читају Јевреји*), којом се указује на особеност једне особе или заједнице (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 73):

V + [_{Advj} [_{PP} [_{HA} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/POSS}} N_{ACC (НАЧИН)}]]]]]

[...] да су *удаљени* у самим лагумима, *на турски начин* [...] (ВЈС, 57) – [...] Бранковић је у сну научио да *чита* здесна улево *на јеврејски начин* [...] (ПМ, 57) – Засладите се овом дивном питом *припремљеном на енглески начин* (ПО 328557) – У складу са Уставом Републике Србије, њом *ће се управљати на демократски начин* уз пуно поштовање владавине права и мултиетничког

⁹⁵ О одредбама „додатног коментара“ као реченичним модификаторима детаљно је писала М. Ивић (1978), која и уводи овај термин.

карактера њеног становништва (ЕК) – Постоје људи који **на џентлменски начин прихватају** и победу и пораз (ПОЛ 26/6/2013) – То је екипа која **игра** готово **на мушки начин** – нападом из друге линије, а најмлађа је (ЕК).

У погледу замењивости начинским прилогом, не понашају се све акузативне конструкције исто. Оне у којима се у улози обавезног детерминатора налазе односни придеви којима се управни појам описује,⁹⁶ алтернација је могућа: **управљати на демократски начин** ⇔ **управљати демократски, прихватати на џентлменски начин** ⇔ **прихватати џентлменски, играти на мушки начин** ⇔ **играти мушки**.⁹⁷

Насупрот њима стоје прави односни придеви настали од именица у значењу етника, код којих таква алтернација није могућа због тога што би дошло или до суштинске промене значења, односно до реализације објекатске синтаксичке јединице (**читати здесна улево на јеврејски начин** ≠ ***читати здесна улево јеврејски** /језик/) или до неграматичности израза (**удавити некога на турски начин** ↔ ?**удавити некога турски, припремити питу на енглески начин** ≠ ***припремити питу енглески**).⁹⁸

(3) Прилошким изразом се истиче *идентичност или неидентичност дате радње*, односно *степен сличности или разлике* у начину на који дату радњу врши исти агенс у различитим приликама или је спроводе различити агенси (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 74). Детерминативну улогу најчешће врши придеви *исти* при исказивању идентичности, док је за исказивање неидентичности у тој улози најчешћи број *други* у придевској служби, а прилошки израз је најчешће замењив еквивалентним начинским прилогом (нпр. **живе на исти начин** ⇔ **живе исто**):

V + [_{Advj} [_{PP} [_{HA} [_{NS} [_{ODet_{ADJ, NUM, PRON} N_{ACC} (НАЧИН)]]]]]]}

[...] живот га је **хтео на исти начин** на који је и он хтео живот (ВЈС, 28) – [...] између народа Склавена и Анта који **живе на исти начин** [...]“ (ГН, 17) – [...] па их **се** људи **боје на исти**

⁹⁶ О односима присвојних и односних придева и њиховом разврставању у подразреде детаљније се обавестити у ЗНИКА (1999).

⁹⁷ Од придева на *-ски* који значе однос према предметима једне врсте творе се прилози истог облика, а из оваквог односа произашло је значење поређења које се пренело и на поредбено (начинско) значење прилога (СТЕВОВИЋ 1974–1975: 91).

⁹⁸ Овим значењским типом бавили су се и Арсенијевић (2003/II: 73) и Ковачевић (2007: 33–34). Обоје су уочили да овим прилошким изразима конкуришу семантички еквивалентни начински прилози, при чему Н. Арсенијевић истиче да се као алтернант појављује спој предлога ПО и прилога на *-ски* што илуструје примерима типа **грађени по јерменски – на јерменски начин**. Међутим, објашњење синтаксичко-семантичких услова под којима је замена оваквим прилозима могућа, односно њена ограничења, не даје ниједан аутор.

начин на који се боје гробаља [...] (ГН, 84) – [...] *бранило се на исти начин* као што се брани и од сваке друге штетне магије [...] (ГН, 94) – [...] да у преношењу поверљивих садржаја поштом, телефоном, телефаксом, електронским путем, или *на други посредан начин*, *поступа* са разумним опрезом [...] (КПЕА, 15.5.2/8) – [...] веома је тешко *на други начин протумачити* стихове [...] (ГН, 24) – А бива да се Јелена *јави* и другом приликом *на други начин* [...] (АИ/ЈЖКН, 263) – [...] због тога што га је поочим [...] *на особит начин провукао* кроз ногавицу [...] (ВЈС, 31) – Ја своју жену *волим на један сасвим посебан начин* [...] (КМ, 10) – [...] те да је и он био *коришћен* за гатање *на сличан начин* [...] (ГН, 69) – [...] и да увек, *на разне начине*, *прикривају* своје лице (ГН, 132).

(4) Прилошки израз актуализује начинско значење *довођењем управне радње у везу са неком другом радњом* (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 74). Улогу обавезне одредбе уз именицу *начин* у нашем корпусу обављају заменичке речи (показне заменице *тај* и *овај*), придев *следећи* и број, који упућују на део контекста којим се открива нека инхерентна особина управне радње, те тако, на посредан начин, квалификују радњу:

V + [Adj [PP [HA [NS [ODet_{ADJ, NUM, PRON} N_{ACC} (начин)]]]]]

А *говорио је*, отприлике *на следећи начин* [...]. *Био сам јуче у Венецији и ручао изванредне шкампе! Две порције пет хиљада лира!* [...] (КМ, 50) – Нагиби у калупу *могу да се израде на три начина* (ИТП, 9) – [...] ова вода *изазива* потпуни губитак памћења, и то *на два начина* (ГН, 110) – Иако је много словенских ритуала *на тај начин претопљено* у хришћанске обреде [...] (ГН, 16) – [...] демони га *на све начине наводе* на грех и уче га њему (ХЂЉ, 32).

Уколико се у детерминативној улози појави неодређена заменица *неки* или придев *известан* који има значење исто поменутој заменици,⁹⁹ начин вршења радње повезује се с неком другом, али неодређеном радњом.¹⁰⁰ Одговарајући еквиваленти акузативним конструкцијама у овом случају били би прилози *тако*, *овако*, *некако* (нпр. *спајати на неки начин* ⇔ *спајати некако*), док придеву *известан* конкурише управо заменица *неки* (нпр. *воleti на известан начин* ⇔ *воleti некако*):

V + [Adj [PP [HA [NS [ODet_{ADJ, PRON} N_{ACC}]]]]]

Један занимљив навод словеначког историчара Јосипа Мала *на неки начин спаја* обе представе ове мистериозне богиње [...] (ГН, 66) – [...] које је црква прихватила и *на неки начин „благословила“* (ГН, 26) – [...] и биље му *на неки начин саопштава* своју лековиту употребу (ГН, 117) – [...] човек, који *на неки начин стекне* дар намењен људима [...] (ГН, 118) – Постоји могућност да је *на неки начин повезана* и са русалкама [...] (ГН, 148) – То је због тога, што вас *на известан начин волим* [...] (КМ, 12).

Акузативна конструкција *на свој начин* реализује се уз глаголску лексему када се о начину вршења радње саопштава само то да је он својствен датом вршиоцу, као у

⁹⁹ Једна од употреба придева *известан* јесте 'кад се указује на неодређени, неидентификовани појам: неки, одређен, становит' (СЕР, *известан*).

¹⁰⁰ Акузативну конструкцију *на неки начин* ауторке *Граматице српскохрватског језика за странце* укључују међу субјективне додатке редуктивног карактера којима се изражава лични став говорника, тако да се ограничава (редукује) изнети садржај (МРАЗОВИЋ – ВУКАДИНОВИЋ 2009²: 495).

примерима: [...] *чудили су се и жалили га на свој начин* (АИ/АВ, 22) – *Била су два човека који су патили* [...] *сваки на свој начин, тајно и скривено*, [...] (АИ/АВ, 75). Овај прилошки израз врши функцију тзв. прилога с личним значењем, али нема конкурентног средства којим би се могао заменити јер у српском језику овакви прилози не постоје (КОВАЧЕВИЋ 2007: 34).

Као што се из свега изложеног види, начински прилошки изрази с акузативним спојем НА Х НАЧИН представљају веома продуктиван модел и често су замењиви начинским прилозима.¹⁰¹ С друге стране, немогућност такве замене условљена је творбеним, семантичким и контекстуалним моментима, те се може закључити да се начински прилошки изрази и прилози налазе само делимично у односу супституентности (КОВАЧЕВИЋ 2007: 32).

2.1.1.2.2. *Начин околносног типа*

Околносно–начинско значење има инструментал с предлозима ПОД и ПРЕД, и локатив с предлогом У, а квалификативни карактер ових конструкција огледа се у тумачењу начина с аспекта околности под којима се радња остварује, односно под (или у) којима се налази њен вршилац или трпилац. Овде је и основна разлика између околносног и пропратнооколносног значења, која се не смеју изједначавати (уп. РАЛИЋ 2007: 26, 64–65, 117). Наиме, околносним значењем, које настаје транспозицијом значења статичне просторности,¹⁰² начинско се значење актуализује преко околности које постају посебан вид реализације дате радње, те на њу нужно утичу (уп. *иду под оружјем* према *иду голоруки, без оружја у рукама*). Насупрот томе, пропратнооколносно значење подразумева присуство неког својства агенса које није

¹⁰¹ Именица *начин* се у овим прилошким изразима, поред облика акузатива с предлогом *на*, реализује и у облику беспредлошког инструментала. За овај други модел наш корпус не даје примере, али, према речима И. Палића (2007: 54), он је знатно ређи због чега њихова међусобна замењивост није увек могућа (*увјеравао ме је у то на сваки начин* ⇔ *увјеравао ме је у то сваким начином* према *окончали су то на успешан начин* ~ **окончали су то успешним начином*).

¹⁰² Динамичка просторност темељно је значење акузатива с истим предлогом, којим се, како примећује Палић (2007: 114), исказују четири семантичка типа: 1) поредбеноначинско значење (*живети под војнички*), 2) инструментално–начинско (*отићи под морање*), 3) циљно–начинско (*дати под закуп*), и 4) супститутивно–начинско (*купити овцу под овна*).

релевантно за остварење радње, а које дату радњу прати, нпр. *чекао је оборене главе* → *чекао је ПРИ ЧЕМУ је оборио главу*.

Начинско значење околносних инструменталних и локативних конструкција развило се метафоризацијом прототипичног значења сублокализације, односно интралокализације од којих оба представљају статичну просторну оријентацију. Блискозначност ових конструкција уочава се у чињеници да је, бар у неким случајевима, инструментал с предлогом ПОД замењив локативом с предлогом У (нпр. *умрети под кривицом* ↔ *умрети у кривици*, *учинити под објављеним условима* ↔ *учинити у објављеним условима* итд.).¹⁰³

(1) Начин је обележен метафоричким проширењем сублокативног значења, заступљеног у семантици предлога ПОД. У пренесеном смислу, сублокализација се тумачи као метафоричка прекривеност субјекта инструменталним референтом који га ближе одређује, а предлог ПОД побуђује у уму схему вертикалности.

а) Значење начина као транспоноване сублокализације обележено је посебним околностима, лексикализованим конкретним и апстрактним појмовима, под којима се налази вршилац или трпилац радње у току њене реализације:

V + [Adj [PP [ПОД N_{INST}]]]

За то је време Кнез [...] *самовао* у свом Конаку, стално *под присмотром* (ВЈС, 10) – [...] *под оружјем*, Стојан и његов противник *иду* у сусрет један другом (ВЈС, 33) – Молио га је да *под крсташ барјаком окупи* војску [...] (ХЂЉ, 44) – [...] испричао ми је да су Стефана и Гргура, оковане и *под стражом*, *довели* из Једрена (ХЂЉ, 47) – [...] и *добила* га натраг *под истим печатом* [...] (ПМ, 44) – [...] и наводи податак да се зграда суда *држи под кључем* (ЕК) – Невин, недужан је људски створ, па ипак живи и пати се, *умире* озверен, *под кривицом* [...] (ЕК) – [...] остаје словенско житије Константина Филозофа (Ћирила) *израђено под надзором самог Методија* (ПМ, 86).

Овакве околности се могу тумачити и као пратилачки елементи субјекта, односно објекта управне радње што потврђује могућност замене конструкцијама УЗ + N_{ACC} (нпр. *самовао је под присмотром* ↔ *самовао је уз присмотру*) и C(A) + N_{INST} (нпр. *иду под оружјем* ↔ *иду с оружјем*). Међутим, замена инструменталом с предлогом C(A) могућа је само онда када је инструментал лексикализован појмовима схваћеним више као

¹⁰³ Прањковић (2001: 9) сублокативним конструкцијама сматра оне у којима је објекат локализације нижи у односу на локализатор, односно оријентир је доњи део локализатора, а исто објашњење даје и Пипер (2001: 71) закључујући да се објекти локализују најчешће горњом површином. Аутор примећује и то да ове конструкције добијају и секундарно значење локализације у унутрашњости (*под морем*, *под муљем* према у мору, у муљу).

прагматички ентитети, онима који су на једнакој разини с вршиоцем/трпиоцем радње. Оба случаја потврђују мешање околносног значења са социјативним, при чему се инструменталом с предлогом ПОД истиче управо концепт подређености појму у инструменталу. С друге стране, немогућност такве замене узрокована је присуством обележја надређености инструменталног референта, а на такав однос указује управо супституција трпним глаголским придевом, нпр. *држати зграду под кључем* ⇔ *држати зграду закључану*.

б) Када су инструменталом формализоване конструкције са именицама типа *име* и *назив*, однос имена, назива према његовом носиоцу представља однос означитеља и означеног, а темељ за инструментално кодирање¹⁰⁴ с предлогом ПОД налази се у концептуализацији таквог односа. Ради се, заправо, о поимању означитеља као ентитета који се накнадно придружује његовом носиоцу¹⁰⁵ те је, стога, смештен изнад њега (TANASKOVIĆ FALETAR 2011: 257). Околносно–начинско значење у овим изразима актуализује поредбени однос који се успоставља између два ентитета, а оверен је у парафрази с прилошким везником КАО, нпр. *умрети под туђим именом* → *умрети као неко други*:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{ПОД} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{INST}]]]]]

[...] да је тај мој предак *морао умрети* гдегод у иностранству, и то *под туђим именом*, [...] (НБ, 17) – [...] шта у овом нашем смислу чинити и с феноменом *познатим под општим именом „антонимија“* (РМ, 45) – [...] *налазимо* их [русалке] и у Бугарској, а *под* [...] *другачијим именом* и код већине словенских народа [...] (ГН, 190) – [...] Рожанице, које *се* код разних словенских народа *јављају под разним именима* [...] (ГН, 193).

Исти однос успостављају и инструментали именица *лице* и *пасош*, који метафорички замењују особе: [...] да је тај мој предак *морао умрети* гдегод у иностранству, и то [...] *под лажним пасошем* (НБ, 17) [→ ... *морао умрети као неко други*]. У примеру: [...] да сваког дана *освану као неко други, под сасвим новим и непознатим лицима* [...] (ПМ, 34) тај однос је и експлицитно исказан поредбеном конструкцијом која претходни околносном адвербијалу.

в) У примерима у којима је инструментал лексикализован апстрактним именицама ослабљене семантике (*околност*, *услов*, *опис*), детерминативну функцију

¹⁰⁴ Кодирање је исказивање концепта језичким изразом (EVANS 2007: 17).

¹⁰⁵ У складу с концептуализацијом акције придруживања, Стевановић (1986: 480-481) овим изразима додељује социјативно значење, али истиче да предлози ПОД и СА нису еквивалентни јер се не могу увек заменити један другим, на шта смо већ указали.

врши обавезна придевска одредба, која доприноси обавештајности инструменталног референта. Алтернација с конструкцијом у + N_{LOC} (нпр. *учинити под објављеним условима* ↔ *учинити у објављеним условима*) могућа је стога што се околности и услови схватају и као метафорички садржатељи субјекта, који га окружују са свих страна те самим тим и ограничавају његово кретање (КЛИКОВАС 2006: 49). Ово отвара пут и алтернацији с генитивом с предлошким изразом у ОКВИРУ кад је квалификатор исказан множинским обликом (*учинити у оквиру објављених услова*):

V + [_{Advj} [_{PP} [_{ПОД} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{INST}]]]]]]

[...] *дошло је*, међутим, *под потпуно нејасним, сумњивим* [...] *скандалозним околностима* [...] (ПБ, 19) – Међутим, он је, ипак, дужан да прихвати понуду која је *уочињена под објављеним условима* [...] (НБ, 30) – [...] уговор *закључен под неморалним условом* [...] (НБ, 53) – Иако се дуго веровало да русалки има само код Источних Словена, [...] *налазимо* их и у Бугарској, а *под сличним описом*, [...] (ГН, 190).

Разлог за појаву супстантивне допуне уместо обавезног детерминатора тиче се три момента. Прво, неке именице имају таква семантичка ограничења да не подлежу адјективизацији без последица по значење (*под утисцима перспектива* ≠ **под перспективним утисцима*) или је она онемогућена присуством разних факултативних одредаба. Друго, генитивном допуном врши се топикализација дела, док придевски атрибут у први план истиче целину (*под дејством алкохола* ↔ *под алкохолним дејством*) (СТОЈАНОВИЋ 1996: 395). И на крају, генитивним обликом смањује се димензија емпатије, односно блискости, присности према појму исказаном њиме, док се емпатија појачава употребом присвојног придева (*под утицајем Сварога* ↔ *под Свароговим утицајем*) (IVIĆ 1995: 214):

V + [_{Advj} [_{PP} [_{ПОД} [_{NS} [_{N_{INST} Comp_{SUBST}}]]]]]]

[...] који је *заспао под утисцима најлепших перспектива за будућност* [...] (НБ, 61) – [...] *управља* возилом *под дејством алкохола* више од 2,00 mg/ml [...] (ЗОБСНП, чл. 330/4) – [...] ово је његова функција коју *обавља под утицајем* и са одобрењем *Сварога* [...] (ГН, 45) – Његов опис је *настао* касније, *под утицајем хришћанства* [...] (ГН, 52).

Глаголска синтагма у чијем се центру налази трпни глаголски придев иступа као допуна инструменталног референта и има функцију кондензатора релативне клаузе којом се идентификује управни појам синтагме: *пут је изграђена, односно утврђена површина коју као саобраћајну површину могу да користе сви или одређени учесници у саобраћају, под условима одређеним законом и другим прописима* (ЗОБСНП, чл. 7/2).

г) Посебне околности у којима се налази субјекат могу довести и до промене његовог стања. Семантичко ограничење које је узрок немогућности замене локативом с

предлогом у (*раде под оптерећењем* ≠ **раде у оптерећењу*) тиче се концептуализовања инструменталних референата као ентитета који својим деловањем успостављају контролу над субјектом. У том смислу, начин је обележен променом стања субјекта који се метафорички налази испод локализатора:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [_{ПОД} N_{INST}]]]$$

[...] а најопаснија су у ливеним предметима који *раде под оптерећењем* (ИТП, 6) – У резервоар се *доводи* сабијен ваздух *под притиском 6-7 кн/цм²* [...] (ИТП, 21) – [...] спречавали да *проведе* дуже од пола сата *под Танкосавиним погледом* [...] (СС, 102) – [...] две китњасте казальке, *раскречене под правим углом* [...] (ЖЗ, 23) – Тада се дешава, у срећним тренуцима, да *се појави* Јелена. Како, када, и *под којим видом и привидом* [...] (АИ/ЈЖКН, 259) – [...] још пре него што *се зауставила под углом од седамдесетак степени* (ЖЗ, 31).

(2) Начин је обележен метафоричким проширењем интралокативног значења којим се обележава да је ОЛ унутар или у границама Л. Околсно значење у примерима који следе произилази из временског и просторног, односно време и простор дешавања радње схватају се као скуп околности у којима се она врши или у којима се нешто налази:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [_{У} N_{LOC}]]]$$

[...] да *држиш пост у поклоњењу* три године [...] (ГН, 67) – Мисли се да зиму *проводи у зимском сну* [...] (ГН, 182) – [...] састанци вила *протичу углавном у игри и песми* [...] (ГН, 82) – [...] приказа са наспрамног лежаја у *магновењу се расточила* у непостојање. (ЖЗ, 23).

Када локализатор представља садржај околности које окружују управну радњу, начинско значење оверено је и могућношћу замене начинским прилогом (нпр. *живе у демократији и једнакости* ⇔ *живе демократски и једнако*):

$$V + [_{Advj} [_{PP} [_{У} N_{LOC}]]]$$

[...] наводећи ипак да од давнина *живе у демократији и једнакости* [...] (ГН, 15) – [...] *живи* још преко двадесет народа [...] у *толеранцији* (ГН, 18) – Дакле, њен култ су углавном *одржавале* жене, најпре јавно, а касније у *тајности* (ГН, 67) – [...] кнез Милош Обреновић наредио је да му *се у тајности начини* таква кошуља [...] (ГН, 200) – „Шта је требало да урадим – да га *сачувам у тајности*, само за себе?“ (ЖЗ, 13) – Призор осуђеника, чије *се* тело, везано и приковано за стуб, *грчи у грозној агонији* [...] (ЖЗ, 10) – Овај посао мора *се обавити у потпуној тишини* [...] (ГН, 107) – Верује се да *се* бауци у *потпуној тишини скривају* у целом свету [...] (ГН, 132).

(3) Начин је обележен метафоричким проширењем супралокативног значења, исказаног конструкцијом НА + N_{LOC}, којим се упућује на смештеност на горњој површини локализатора. Ово прототипично значење погодно је за метафоричка пресликавања на околсно–начинско, што потврђује парафраза клаузом с начинским везником ТАКО ШТО или поредбеном конструкцијом ТАКАВ КАКАВ, нпр. *настају на високим температурама* → *настају ТАКО ШТО их стварају високе температуре / у ТАКВИМ околностима КАКВЕ*

стварају високе температуре, односно супротстављање према неком другом начину на који се дата радња може вршити (нпр. *доћи на коњима* : *доћи пешке*).

Ове конструкције налазе се на периферији језичких јединица за исказивање начина јер показују висок степен мешања с неким другим семантичким категоријама. Тако се локатив у примеру *Вреле прелине настају првенствено на високим температурама* [...] (ИТП, 7) може тумачити у узрочном смислу [\rightarrow ... *настају првенствено ЗАТО ШТО их стварају високе температуре / ЗБОГ високих температура*], где се појава узрока типа 'разлог' директно везује за онај тип узрока којим се обележавају околности што предодређују одређене последице,¹⁰⁶ док је временско значење присутно у примеру *Нико јој никад није овако умирао на рукама* (ЕК) [\rightarrow *нико јој никад није овако умирао ДОК га је држала*].

Начин се меша и са средством, које је врло често уско са њим повезано јер у не малом броју случајева условљава начин на који се радња врши. У том смислу, у примеру: *Бабин и Скрајник одсечена су од општинског центра Љубовије и до њих се може доћи само пешице или на коњима* (ЕК), превозно средство упућује и на начин на који се долази до дотичних места [\rightarrow ... *до њих се може доћи само пешице или коњима*], док локатив у примеру *Преорана земља, несвесна човека на себи и његовог страха и немоћи, мирно се сушила на сунцу и мирисала на саму себе* (ЕК), означава да је сунце омогућивач одређеног начина промене тренутног стања субјекта [\rightarrow ... *мирно се сушила уз помоћ сунца*].¹⁰⁷

1.2.3. Начин просторног типа

Транспозицији значења простора у значење начина врло су подложни падежни и предлошко-падежни облици с примарним аблативним, циљним и перлативним значењима. Носиоце ових метафоризованих просторних значења представљају, респективно, генитив с предлогом ИЗ (*убити из номаје*), акузатив с предлозима НА и У (*дићи се на прсте*, *љубити се у уста*) и генитив с предлогом ПРЕКО (*погледати преко*

¹⁰⁶ О узроку типа 'разлог' детаљније се обавестити у ИВИЋ (1954а) и КОВАЋЕВИЋ (1988: 57–58).

¹⁰⁷ Разматрајући семантичко субпоље начинско-узрочне интерференције, Ковачевић (1988: 206) истиче да се акузативом с предлогом УЗ изражава омогућивачко-узрочно значење. Реч је, заправо, о учеснику који агенсу помаже да оствари радњу означену управним глаголом што се види у могућности појаве номинатива у парафрази нашег примера [\rightarrow *сунце ју је сушило*].

рамена), акузатив с предлогом КРОЗ (*провришитати кроз зубе*) и беспредлошки инструментал (*доставити електронским путем*).

Квалификација је у таквим случајевима обележена чињеницом да локализација радње утиче на начин њене реализације, а начинско значење се актуализује стављањем у однос изразите супротности према неком другом начину вршења радње. Када се у својству локализатора појави интегрални део вршиоца радње или носиоца стања, начин је обележен употребом специфичних покрета и положаја тела, односно његових делова при реализацији радње, нпр. *пити из уста*, *дићи се на прсте*, *бацити преко рамена* и сл.

2.1.1.2.3.1. Аблативно-начинско значење

Значење исходишта имају падежне и предлошко-падежне конструкције којима се исказују примарно просторна значења аблокративности (из N_{GEN} , од N_{GEN}), латералне локративности и аблативне ареалокализације ($C(A) N_{GEN}$) и постлокративности (ИЗА N_{GEN}).¹⁰⁸ Разноликост ових облика потврђује нарочиту склоност аблативних предлога ка преласку у предлоге с начинским значењем (СТЕВАНОВИЋ 1964–1965: 244; PRANJKOVIĆ 2001: 19–20; PALIĆ 2007: 90).

Транспозицију ових значења у начинско омогућавају падежни референти различите семантике, који показују мање или веће правилности по питању комбиновања с наведеним предлозима.

2.1.1.2.3.1.1. Начин као транспонована аблокративност

а) Квалитативни детерминатор уз динамичне глаголе лексикализован је именицама са значењем места.¹⁰⁹ Метафоричко проширење значења аблокративности генитивних конструкција с предлогом ИЗ омогућава скоро потпуну фразеологизираност предлошко–падежних израза. У неким примерима могућа је замена генитива начинским

¹⁰⁸ Термини су преузети из PRANJKOVIĆ (2001: 7–11) и ПАВЛОВИЋ (2000). С. Павловић (2000) даје разноврснију, бројнију и диференциранију терминологију јер њоме покрива дубље сагледавање просторних значења, што за потребе овог рада није било неопходно.

¹⁰⁹ За глаголе уз генитив у примерима [*он је*] *убијао из заседе*, *они нису хтели да се боре из кућа*, *све ће се затрести из темеља*, којем приписује функцију адвербијалне одредбе за начин, ФЕЛЕШКО 1995: 87). Међутим, наш корпус показује да је реч о динамичним глаголима, што може потврдити и ФЕЛЕШКОВ корпус.

прилозима који су његови лексички или семантички синоними (нпр. *убити из помаје* ⇔ *убити помајно, кришом*):

V + [_{Advj} [_{PP} [ИЗ N_{GEN}]]]

Пратила ме је радознано, *из прикрајка* [...] (ХЂЉ, 97) – [...] када је Карађорђе, први, *почео из помаје да пресреће* Турке [...] (ВЈС, 39) – [...] да га Срби, сумњичави, *не убију из помаје* (ВЈС, 35) – Новопечени пензионер често не уме ни да испуни а ни осмисли свој дан, док *из заседе вребају* апатија, осећање бескорисности, несигурност и незадовољство (ЕК).

б) Начин је обележен јединственошћу радње кад функцију квалификативног детерминатора врши неки *предмет* чија је семантика везана за објекат радње:

V + [_{Advj} [_{PP} [ИЗ N_{GEN}]]]

Чај се *служи из посебно дизајнираних шоља* [...] (КС, 84) – [...] и она му *гледа* судбину *из карата* [...] (ПМ, 45) – [...] јединствен град који *се рађа из једног литерарног дела* [...] (КС, 2) – Узећу кокице и *гледати из кревета* меч Федерера и Вавринке (ТЕЛ 1310702).

До актуализације начинског значења долази супротстављањем датог начина на који се врши управна радња према начину уз употребу неког другог (сличног) предмета. Тако се чај служи из шоља (а не из чаша), меч се гледа из кревета, а не из фотеле при чему се, у другом случају, првом конструкцијом конотира ситуација у којој агенс лежи, а другом она у којој седи. Присуство начинског значења потврђује и појава дубинске начинске клаузе с везником ТАКО ШТО, нпр. *гледати судбину из карата* → *гледати судбину ТАКО ШТО се тумаче карте*.

в) Када је у функцији квалификатора појам који је неспојив са семантиком управног глагола, начин је обележен неуобичајеношћу радње реализоване преко интегралног дела тела који је употребљен на специфичан начин. С друге стране, квалификацијом преко интегралног дела радња не мора бити обележена неуобичајеношћу. Довољно је да генитивна конструкција претрпи одређени степен фразеологизације па да начин реализације радње буде оквалификован као специфичан, по нечему особит (нпр. *примити из нечије руке* = *примити лично, директно од некога*):

V + [_{Advj} [_{PP} [ИЗ N_{GEN}]]]

[...] и она му је *пила* вино *из уста* (ПМ, 52) – [...] *из руке* кнеза Михаила је *примио* [...] Таковски орден [...] (ВЈС, 27) – Да, *из очију* ти се *види* како би то волела и хтела да разумеш, а то ми је доста (ЕК) – *Не може се из шаке или шаренице ока*, [...] *постављати дијагноза* (ПОЛ 53540).

г) За разлику од претходне групе примера, висок степен фразеологизације претрпели су генитивни референти у значењу каквог дела одеће, неке параметарске величине или дела тела, који квалификују радњу исказану глаголима говорења и аудитивних радњи, манипулације и кретања:

V + [Advj [PP [ИЗ N_{GEN}]]]

[...] и као **из рукава просту** колекцију фазона [...] (КМ, 10) – Поштује само једно песничко начело: **говори из душе** (ЕК) – [...] и да **си положила из цуга** све тестове [...] (КМ, 5) – Аникина неочекивана погибија **изменила је** варош **из основа** (АИ/АВ, 87) – Оно што су својим доласком у Америку пре више деценија урадили Битлси, **из темеља уздрмавши** устаљен ред ствари [...] (ЕК).

V + [Advj [PP [ИЗ [NS [ODet_{PRON(CBOJ), NUM(ПРВИ), ADJ N_{GEN}]]]]]}

[...] овдашњи учесници семинара о заштити интелектуалне својине имали су прилику да **цују из прве руке** – од Михе Трампуза, Андреја Рупника и Рока Корена (ЕК) – [...] а њега је, тврде, најлепше **доживети из птичје перспективе** (КС, 89) – [...] шта се све исподогађало с мојом бакутом и њеном рођеном кућом коју је **подигао из свог џепа** лично покојни деда Гаврило (КМ, 30).

Генитивни референт у оваквим спојевима означава брзину и количину реализације радње, као и материјалну способност, односно начин понашања вршиоца радње и замењив је изразима *с лакоћом, брзо, из првог пута, одмах, потпуно, коренито, самостално, надмено*, који функционишу као начински адвербијали, нпр. *просути фазоне из рукава = испричати фазоне с лакоћом, глатко, брзо* (СЕР, рукав); *положити тест из цуга = положити тест одједном, сместа, одмах* (СЕР, цуг).

2.1.1.2.3.1.2. Начин као транспонована латерална локативност и аблативна ареалокализација

а) Однос латералне локативности успоставља ОЛ који се налази или се креће са стране од Л (PRANJKOVIĆ 2001: 9) на шта указује и његова формализација генитивом с предлогом С(А). Транспозицију у начин ово значење постиже уз глаголе визуелне перцепције. Примарно просторно значење у овим конструкцијама нема само предлог, већ и именица *страна* чија инхерентна семантика указује на место збивања неког процеса:

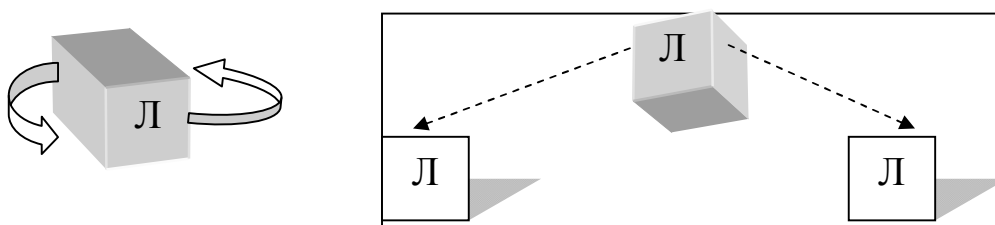
V + [Advj [PP [C(А) N_{GEN}]]] / [Advj [PP [C(А) [NS [ODet_{NUM N_{GEN}]]]]]}

Пошто често није имао пара да купи ново платно, сликао је на полеђини већ завршених слика. Ако икада пронађе каквог довољно блесавог мецену да му приреди изложбу, његова ће дела морати да висе, с таванице, да **би се видела са обе стране** (КМ, 57) – Кад их човек **посматра са стране**, учини му се да су то све сами голи кошаркаши (КМ, 46).

Међутим, да је реч о начинском, а не просторном значењу потврђује немогућност замене локативом с предлогом НА,¹¹⁰ којим би било актуализовано управо

¹¹⁰ На ову конкуренцију указао је Стевановић (1966: 67) истакавши да ове предлошко-падежне конструкције нису семантичко-синтаксички синоними јер се генитивом исказује не само место радње, већ и „кретање, најчешће, аудитивног и визуелног надражаја с места означеног генитивом према чулима која их примају“.

просторно значење, а кључну улогу у томе имала би перспективизација. Наиме, ако бисмо синтагму с генитивом *видети се са обе стране* претворили у синтагму с локативом *видети се на обема странама*, дошло би до потпуне промене перспективе због примарних значења генитивног предлога С(А) – удаљавање од почетне тачке – и локативног НА – налажење на површини локализатора, што би се графички могло представити на следећи начин:

Слика бр. 2: Разлика у перспективизацији односа исказаних синтагмама *видети се са обе стране* и *видети се на обема странама*

Како се види на слици, употребом локатива фокусира се референт и место на којем се налази, па је питање *Где посматрач стоји док гледа дела?*- *На обема странама (просторије)*, при чему нумерички детерминатор у нашој свести ствара слику двоструке рефлексије датог ентитета. С друге стране, генитив помера фокус са референта на перспективу посматрача захваљујући управо аблативном значењу предлога С(А), а питање које би се у том случају могло поставити јесте *Како посматрач види дела?* – *Са обе стране*.

б) *Димензија* је локализатор аблативног карактера чија се транспозиција у начин огледа у схватању висине као нечега надређеног, супериорног, те се и за ове изразе може рећи да су прошли кроз процес фразеологизације. У том смислу, генитивни израз у примеру: [...] *а осми су се некако са висине и супериорно бранили* (СС, 166) тумачи се као *бранити се с омаловажавањем, потцењивањем, презриво, надмено* (СЕР, висина).

Формализација ових појмова генитивно-акузативном конструкцијом уз глаголе кретања, актуализује посебан вид реализације радње супротстављен уобичајеном начину. То супротстављање оверено је већ тиме што се генитив и акузатив остварују уз предлоге С(А) и НА, који и сами стоје у односу супротности:

V + [Adjv [PP [C(A) N_{GEN} [PP [HA N_{ACC}]]]]]

[...] *на се отиснух низ улицу, све скачући с ноге на ногу* [...] (НБ, 66) – Премеитала сам се с ноге на ногу (ХЂЉ, 127) – Седећи, занесен и непомичан, везир је претурао с длана на длан калеме свих врста, боја и величина (ЕК).

2.1.1.2.3.1.3. Начин као транспонована постлокативност

Генитив с постлокативним предлогом ИЗА представља перцептивно исходиште објекта локализације с обзиром на то да се фокус посматрача помера с претходно познатог локализатора на локализатор који тек треба да буде обухваћен перцепцијом (ТАНАСКОВИЋ FALETAR 2011: 122). Метафоричким проширењем у недимензионално значење начина њиме се упућује на нешто негативно (РАЛИЋ 2007: 92), односно на околност која је неповољна за вршиоца радње:

V + [Adjv [PP [ИЗА N_{GEN}]]]

[...] који су довољно дуго *живели иза*, како се то некада говорило, *гвоздене завесе* [...] (АД, 175) – Могло би се рећи, рекао је, да *живимо иза живота* [...] (АД, 100) – Понекад, не научимо је како ваља и онда не смемо да се на позорници појавимо и *кријемо се иза других глумаца* који боље знају своје речи и кораке за тај пут (ПМ, 241) – Кад прође сокаком, сељаци му *се смеју иза леђа* и говоре да му је жена с Толом Дачићем (ЕК).

Квалификативно значење овог генитива актуализује се тек у споју с одређеним глаголима с којима он чини фразеологизирани израз. Стога генитив није експонент месне, већ начинске клаузе што потврђује и могућност замене начинским прилогом или успостављања опозитног односа нпр. *живети иза гвоздене завесе* ⇔ *живети изоловано, смејати се некоме иза леђа* : *смејати се некоме у лице/очи*.¹¹¹

2.1.1.2.3.2. Циљно-начинско значење

Начин је обележен метафоричким проширењем значења циља до којег досеже радња. Транспозиција прототипичног значења супралокативности у случају акузатива с предлогом НА и интралокативности код акузатива с предлогом У у начинско значење огледа се у схватању акузативног референта као метафоричког циља који, уз манипулативне глаголе и глаголе кретања, представља метафоризовано кретање по површини локализатора, односно улажење у његову унутрашњост. Локализатор одређује начин реализације радње ступањем у однос супротности према уобичајеном начину

¹¹¹ О значењу датих идиома в. у МАТЕШИЋ (1982: *željezna (gvozdena) zavjesa; govoriti, reći (smijati se, raditi i dr.) iza čijih leđa*).

вршења радње. Могуће је издвојити следеће подтипове у којима се значење начина различито актуализује:

а) Акузатив лексикализован именицама са значењем дела тела представља метафорички циљ до којег радња досеже или метафоричко место на које се смешта радња. Начинско значење се актуализује специфичношћу радње исказане глаголом кретања у којој се вршилац ставља на „нулту“ удаљеност у односу на локализатор.¹¹²

V + [Advj [PP [HA N_{ACC}]]]

[...] *дижурџи се на прсте* [...] (ТА, 35) – [...] али *се дигао на лакат* десне руке [...] (СС, 143).

V + [Advj [PP [У N_{ACC}]]]

Не знам шта ми је сметало, али изгледало је као да би и он волео да *се* мало *љуби* са неким глумцем *у уста* [...] (КМ, 60) – Разуме се, сиђох; и прилазећи му, *пољубих* га *у руку* што је мирисала на мокру земљу (ЕК) – Али он није због страха избегавао да ме *погледа у очи*, [...] (ЕК).

Изрази у којима се уз акузативни референт ове семантике појављује обавезни детерминатор претрпели су висок степен фразеологизације:

V + [Advj [PP [HA [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]

Да не бих *пушио на празан стомак* (ВС, 16) – [...] оно зујање које изазива ракија кад *се пије на немирно срце* [...] (АИ/АВ, 85) – [...] али Ристићка је и даље *грдила* помамљеницу *на сва уста* (АИ/АВ, 48) – [...] за човека који је лоше воље целог дана, каже се да је „*устао на леву ногу*“ (ГН, 131) – док се из неког мрачног кута не појави једна трудна жена, *обучена на брзу руку*, која им свари каву [...] (ЕК).

Посебну ситуацију представљају прилошки изрази у којима долази до репризе акузативног референта. Ови изрази представљају потпуно фразеологизиране конструкције настале на основу елипсе у којој је изостављена начинска клауза, нпр. *Тане се нађе очи у очи пред њом* → *Тане и она су се нашли једно пред другим тако што су окренули једно другоме очи у очи*.¹¹³

¹¹² О актуализацији начинског значења преко „нулте дистанце“ говори Палић (2007: 107, 110) посматрајући акузатив с предлозима НА и У у примерима типа *истрести у лице*, *скресати у брк*, *урадити нешто на очи детету* при чему истиче да се на нултој дистанци налазе вршилац радње и њен „трпилац“. Не оспоравајући могућност тумачења акузативних референата као трпилаца радње (јер они то на изврстан начин и јесу јер је реч о неодвојивим деловима човековог тела на које је радња усмерена), сматрам да је веома изражена и њихова просторна семантика стога што ове конструкције у споју с глаголима кретања у нашој свести изазивају представу о месту радње. Уз неке друге глаголе, представа о трпиоцу била би једина могућа (уп. *дизати се на прсте* : *бројати на прсте*).

¹¹³ Маретић (1963: 585) каже да се акузатив овде налази уместо инструментала, док се став о елиптичној употреби може наћи код Стевановића (1986: 397–398), као и код Силића и Прањковића (2005: 224) који овом акузативу приписују начинско значење. Мало другачију перспективу посматрања има

V + [Advj [NS [NACC [PP [У NACC]]]]]

Тане *се нађе очи у очи* пред њом (АИ/АВ, 66) – [...] да је најбоље бесловесну Танкосаву *довести очи у очи* са мојим несташним, добро смишљеним питањем (СС, 182) – [...] *стојим очи у очи* са кобиллом [...] (СС, 116) – Све се склањало око те жене и *остављало* њега самог *лице у лице* према њој (АИ/АВ, 82) – [...] а сам је *остао, прса у прса* са звоном [...] (СС, 185) – Варвара је, са својом јетрвом, са којом се добро слагала, *седела, леђа у леђа*, на клупи [...] (ЕК).

Идиоматизованим изразима с предлогом УЗ денотира се позиција у којој се агенс и коагенс истим деловима тела налазе веома близу један другоме. Реч је о сценарију у којем део тела заступа особу због чега су ови изрази метонимијски мотивисани:

V + [Advj [NS [NACC [PP [УЗ NACC]]]]]

Ближи Европи ћемо бити ако зановимо наше запуштено домаћинство и *станемо* им *раме уз раме*, сачувавши особености које и Европа цени и негује (ЕК) – Несумњиво је још 980. године кнез Владимир *поставио* њен идол у Кијеву, *раме уз раме* са идолима Перуна, [...] (ГН, 66) – [...] могли бисте и да размењујете електронске посетнице руковањем, музичке нумере *играјући* са неким *образ уз образ* и телефонске бројеве пољупцима [...] (ЕК) – Колико пута су они разговарали на том канабету, упола *лежећи, главу уз главу*, с укрштеним рукама, и опијали се дугим пољупцима (ЕК).

У основи ових конструкција веома је изражена просторна проксималност, која је утицала на то да се ови изрази тумаче у значењу ‘заједно’, ‘у блиској сарадњи’ (ŠARIĆ 2012a: 182), што је основ за актуализацију начинског значења.

б) Начин је обележен оним до чега радња доводи, тј. њеним *резултатом*, што представља завршну тачку метафоричког кретања. Начинско значење се актуализује супротстављањем начина исказаног акузативном конструкцијом према неком другом начину, нпр. *расти у стране* : *расти право*, *возити у рикверц* : *возити напред*:

V + [Advj [PP [У NACC]]]

Коракнуо сам, ипак, премда некако *у страну* а не напред [...] (АД, 168) – [...] са бујном косом и великом брадом која је *расла у стране* [...] (АИ/АВ, 13) – Једанпут је по ноћи *возио* од Славије до Теразија *у рикверц* (КМ, 88) – [...] а ја сам мирно *пошао* својим колицима мало *у рикверц* [...] (СС, 177).

2.1.1.2.3.3. Перлативно-начинско значење

Перлативност, којом се истиче усмерена локализација површином, односно унутрашњошћу локализатора (PIPER 2001: 70–71), веома је погодна за метафоричка проширења у значење начина. Уз глаголе кретања, перцепције, рецепције,

Танацковић Фалетар (2011: 193), који сматра да је у овом случају реч о специфичној употреби начинског акузатива. С обзиром на то да га он посматра као беспредлошки акузатив комбинован с предлошким, његов је став да је ту реч о посебној реализацији објекатског акузатива који се појављује уз прелазни глагол, нпр. *шетали смо руку под руку* → *шетали смо (тако да смо положили) руку под руку*.

комуникативне и когнитивне глаголе, начин овог типа представља метафоричко проширење значења пута којим се одвија нека радња, те се разуме као посебан начин реализације радње.

Разлика између перлативних предлога ПРЕКО и КРОЗ заснива се на опозицији сумарне према етапној перлативности (транслокативности). У првом случају, радња се концептуализује у укупности свих етапа кретања, при чему се све њене фазе симултано активирају, док је у другом случају истакнута секвенцијалност процеса. Другим речима, конструкције с предлогом КРОЗ актуализују значење ‘с једне стране (границе) локализатора на другу’ док то за конструкције с предлогом ПРЕКО није релевантно.¹¹⁴

а) Просторно значење генитива с предлогом ПРЕКО транспонује се у значење начина уколико таквом проширењу погодује контекст у којем кључну улогу најчешће има семантика управног глагола (КОВАЧЕВИЋ 1981: 147):

V + [_{Advj} [_{PP} [ПРЕКО N_{GEN}]]]

Немојте претрпавати уста јелом и *не говорите преко залогаја* (ЕК) – Судија држи папирић у руци, чита садржај, *погледа* ме *преко наочара*, па опет загледа цедуљу (ЕК) – Овај јој, ко зна шта, каже, на шта га она поносито и са презрењем *погледа преко рамена* (ЕК) – [...] *бацили смо последњи ситниш преко рамена* у воду, зажеливши нешто најлепше на свету (КМ, 23) – Не подижући се, жена ме је *погледала преко левог рамена* (АД, 92).

Осим семантике управног глагола, на понашање генитивних конструкција може утицати и одсуство, односно присуство детерминатора. То нам лепо показује последњи пример: *погледала ме је преко ЛЕВОГ рамена*. У оваквим случајевима, детерминатором се у прави план ставља просторно значење схваћено као начин, док његово одсуство утиче на то да се овакве конструкције схвате као фразеологизирани изрази у чијем тумачењу контекст не игра улогу: *погледати преко рамена* = ‘погледати с презрењем/омаловажавањем’ (СЕР, *раме*).

Генитив у спојевима и са осталим глаголима може се остварити као потпуно фразеологизиран израз, што читавој синтагми даје идиоматски карактер, нпр. *ломити преко колена* = ‘одлучити на брзину’ (СЕР, *колена*):

V + [_{Advj} [_{PP} [ПРЕКО N_{GEN}]]]

[...] и овакав један поглед свакако одговара: не судити на пречац, *не ломити преко колена* [...] (РМ, 13) – Како ли је тело изгледало, када Шмидлин *није могао преко усана да превали* одговарајуће речи (ЕК) – *Покушавала је да преко својих леђа претури* све тешкоће и да заштити брата и сестру [...] (ДАН 146215) – Налазио сам се на њиховом терену, оне су сестре, ко

¹¹⁴ Врло детаљно о односу ова два значења у контексту анализе глаголских префикса *пре-* и *про-* говори Белај (2008: 150–178, 204–252, 278–281, 288–292).

зна шта су све претуриле преко главе за тих петнаест година [...] (ЕК) – Наравно, проблем настаје у кризним временима када се неко пружа преко губера, не може да отплати големи кредит, па кућа оде на добош (ЕК).

б) Перлативно значење акузатива с предлогом КРОЗ транспонује се у значење начина актуализацијом представе о кретању дуж унутрашњости групе локализатора, који представља интегрални део тела, успостављајући однос супротности према уобичајеном начину реализације радње. У парафрази се појављује начинска клауза с везником ТАКО ШТО, нпр. *следи (покрет) кроз трепавице* → *следи (покрет) ТАКО ШТО гледа кроз трепавице, тј. чкиљи:*

V + [Adj [PP [КРОЗ N_{ACC}]]]

Петар одлази да оре а Стојан му, кроз трепавице, следи покрет (ВЈС, 32) – [...] зрике полусклопљених очију кроз трепавице [...] (КМ, 33) – Бол је резак. Кроз око допире у чело (ХЂЉ, 49) – [...] а не провршитати на уво, на слабину или кроз чврсто стиснуте зубе (СС, 206) – Тада странац проговори оним својим једноличним, досадним гласом, мало кроз нос (ЕК).

Неки од ових примера показују лабаву границу између просторног и инструменталног значења. С обзиром на то да човек кроз делове свога тела прима и шаље чулне утиске, акузативни референти могу означавати и спроводника радње (АРСЕНИЈЕВИЋ 1999: 114–115).¹¹⁵

Начин се актуализује метафоризованим изразима којима могу конкурисати начински прилози или начинска клауза, нпр. *сећао сам се кроз сиву копрену заборав* ⇔ *сећао сам се мутно, нејасно; напушта кавез своје борилачке вештине кроз отвор тог необичног вијугавог захвата* → *напушта кавез своје борилачке вештине ТАКО ШТО користи необичан захват:*

V + [Adj [PP [КРОЗ N_{ACC}]]]

Само у ретким приликама, кроз сиву копрену заборав, са неком чудном благошћу *сећао сам се* они давних сусрета [...] (ПД, 71) – [...] насликан како напушта кавез своје борилачке вештине кроз отвор тог необичног вијугавог захвата [...] (ПМ, 98) – [...] и овакав један поглед свакако одговара: [...] не гледати само кроз једну оптику (РМ, 13) – [...] и читане кроз посебне наочари [...] (ПМ, 100).

На метафорички карактер ових конструкција утиче и чињеница да су акузативом формализоване апстрактне именице, које, стога, често имају генитивну допуну.

в) Појмови просторне семантике, употребљени уз глаголе кретања и формализовани беспредлошким инструменталом – просекутивом, у одговарајућем контексту отварају могућност за тумачење перлативног значења у начинском смислу:

¹¹⁵ Значење средства је још израженије када се у својству локализатора налази каква активност заступљена девербативним именицама (в. т. 2.1.3).

V + [Advj [Ø N_{INS}]] / [Advj [NS [ODet N_{INS}]]]

Путовао је страном и пречацем [...] (АИ/АВ, 39) – Ништа не би било запажено, јер *се* јединица *враћала околним путем* [...] (ЕК) – [...] и обичај да *се* на сахрану *иде једним*, а *враћа другим путем* [...] (ГН, 80).

Веза овог инструментала с оним омогућивачког типа видљива је у могућности његовог тумачења као средства које помаже реализацију радње, нпр. *враћала се околним путем* ⇔ *враћала се помоћу околног пута / служећи се околним путем* (ИВИЋ 1954: 126).

Висок степен фразеологизације показује пример [...] *судбина детета може поћи лошим путем* [...] (ГН, 194), где је метафоричко проширење перлативног значења у начинско засновано на појмовној метафори ЖИВОТ ЈЕ ПУТОВАЊЕ, односно на концепту живота као пута, који може бити добар или лош.

Могућност парафразе начинским прилозима, те тиме и тумачење у начинском смилу, остварује и инструментал који стоји уз именицу *пут*:¹¹⁶

V + [Advj [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{INST}]]]

[...] изабрани лекар или други лекар који је прегледао или лечио особу која има возачку дозволу, је дужан да о томе одмах *писменим путем обавести* територијално надлежну организациону јединицу Министарства унутрашњих послова [...] (ЗОБСНП, чл. 193) – Решење у електронској форми којим се налаже уклањање возила *доставља се електронским путем* [...] (ЗОБСНП, чл. 296) – Ако дужник добровољно не испуни своју обавезу, поверилац има право да *судским путем тражи* њено извршење [...] (НЂ, 17) – Овај „табу крви“ доказује да окупљене стране *мистичним путем* заиста *постају* сродници [...] (ГН, 31) – [...] осим ако *се магијским путем не ослободи* помоћу расковника [...] (ГН, 195).

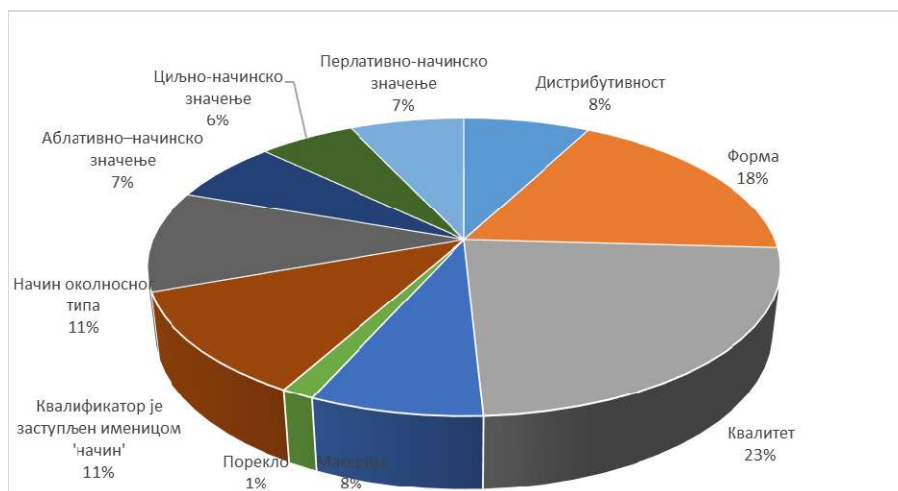
Ове синтагме карактерише присуство обавезног детерминатора, који се у парафрази замењује хомоформним начинским прилогом (*обавестити писменим путем* ⇔ *писмено обавестити*; *достављати електронским путем* ⇔ *достављати електронски* итд.).

* * *

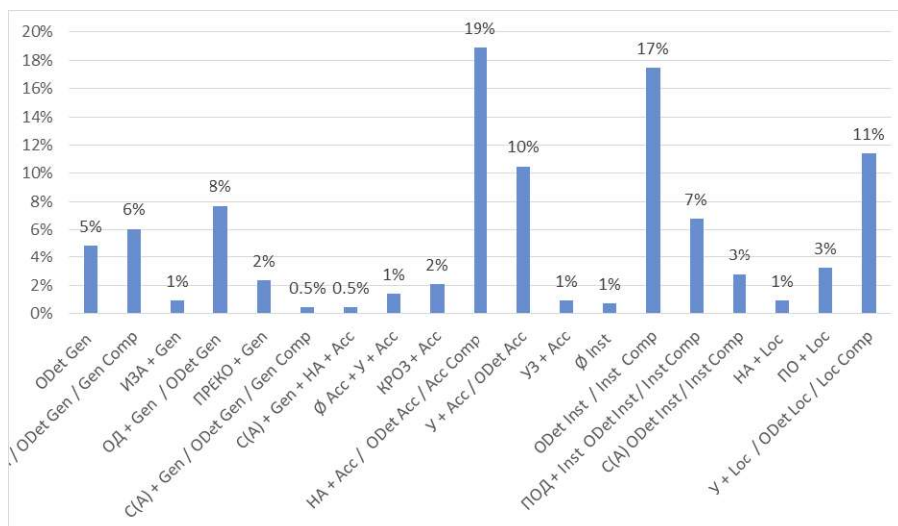
Микропоље *основне карактеристике*, са своја два подтипа – подтиповима *основне карактеристике учесника у радњи* и *основне карактеристике радње* – најобимније је и структурно и семантички. У оквиру оба значења најфреквентније су јединице са значењем *форме* (нпр. *везати у реп*, *ископати у цикцак*, *одевати се у грубе тканине*, *обавестити у писаном облику*) и *квалитета* (нпр. *седети прекривених ногу*,

¹¹⁶ Забележен је само један пример у којем овај инструментал иступа као адноминална одредба начинског типа: *Администрација исопротеренола интравенским путем нормализује СТ сегмент* (КТШ, 338).

дати *тешка срца*, гледати *изгубљеним погледом*), односно оне којима се радња квалификује преко квалификације њеног вршиоца, док су најбројнији структурни обрасци са спојем акузатива и предлога НА (нпр. *исећи на квадрате*, *расуђивати на прави начин*) и беспредлошког инструментала (нпр. *гледати изгубљеним погледом*, *дати знак покретом главе*, *изаћи мирним кораком*). Остале конструкције су обједињене израженијим просторним значењем у виду сублокативности, интралокативности, аблативности, директивности и перлативности.

Слика бр. 3: Фреквенција специфичних значења у микропољу основне карактеристике

Слика бр. 4: Фреквенција структурних модела у микропољу основне карактеристике

2.1.2. МИКРОПОЉЕ КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ПОЈЕДИНОСТИ

Под карактеристичном појединошћу традиционално се подразумева стално или привремено својство неког ентитета. Овај термин се први пут појавио у студији М. Ивић о српскохрватском инструменталу (Ивић 1954: 200–207), у којој га је ауторка везала за псеудосоцијативни инструментал заступљен именицама са значењем људских органа и саставних делова предмета, који с управним појмом остварују однос део-целина. Карактеристичну појединост ауторка одваја од значења квалитета, те тако квалитет приписује генитиву и инструменталу, а карактеристичну појединост везује само за инструментал, сматрајући је ширим значењем од значења квалитета стога што квалификација стања или особина агенса у тренутку вршења радње може имати и прилошку и у атрибутску функцију.¹¹⁷

У микропољу карактеристичне појединости фунгирају падежне и предлошко-падежне конструкције унутар два семантичка типа. Први се везује за пратилачка значења конлатива и синелатива. Конлативом се исказује присуство саучесника, пратећег детаља или околности уз вршиоца радње током њене реализације, док синелатив подразумева њихово одсуство. Тако као формализатори ова два значења иступају опозитни пар инструментал с предлогом С(А) и синонимна акузативна конструкција с предлогом УЗ (*живети са људима, ићи са рукама везаним на леђима, ходати са штапом, испратити са почастима, испитати са пажњом, славити уз песме и вино*) и генитив с предлогом БЕЗ (*отхранити без мушке главе у кући, молити без гласа, ходати без штапа, питати без воље*). Други семантички тип је значење намене, које остварује акузатив с предлогом ЗА (*користити за лечење*).

2.1.2.1. ПРАТИЛАЧКО ЗНАЧЕЊЕ (КОМИТАТИВНОСТ)

Микропоље комитативности¹¹⁸ карактерише „присуство или одсуство лица, предмета или појава које прате реализацију управне радње и на тај начин је детерминишу“ (Павловић 2006: 218). Комитативност представља организован систем јер се у фокусу пажње налазе бинарни опоненти *присуство пратећег елемента (конлатив)* и *одсуство пратећег елемента (синелатив)*, који су исказани опозитним

¹¹⁷ Ова значења су најдетаљније обрађена у радовима Ивић (1954) и Ивић (1955–1956а).

¹¹⁸ Термин је преузет од Г. А. Золотове (1988: 431) и С. Павловића (2006: 218).

предлошко-падежним паром $C(A) + N_{INST} : БЕЗ + N_{GEN}$.¹¹⁹ У том смислу, ово микропоље може се поделити на конлативну и синелативну комитативност (ПАВЛОВИЋ 2006: 218–219).

2.1.2.1.1. Конлатив

У овим сценаријима, начинско значење се актуализује преко околности које прате управну радњу, а представљају их *факултативни саучесник*, *пратећи детаљ*, и *пратећа околност* у функцији квалификативног детерминатора. Формализатор конлатива јесте инструментал с предлогом $C(A)$, који се у прототипичним сценаријима овог типа остварује у значењу социјатива.

Предлог $C(A)$ се у нашој лингвистичкој литератури не сврстава у димензионалне предлоге, односно сматра се предлогом којим се не исказује ниједан просторни однос. Тако И. Палић, разматрајући предлоге чије значење може прећи у начинско, закључује да је предлог $C(A)$ један од ретких који нема просторно значење. При том, то никако не значи да значење друштва није повезано са значењем простора јер „о односу ‘друштва’ не би могло бити говора без присуства двају појмова на истоме мјесту и у исто вријеме...” (PALIĆ 2007: 118).¹²⁰

Стога овом инструменталу у потпуности одговара назив „псеудосоцијативни“, како га је назвала и детаљно описала М. Ивић (1954: 195–210).¹²¹ Квалификативно значење ове конструкције везује се за овај тип инструментала јер се између вршиоца радње и појма у инструменталу успоставља однос метафоричког друштва који се манифестује као паралелно постојање у простору и времену. Метафоричко проширење социјативног значења у значење начина карактерише стварање просторно-временске везе између вршиоца и предмета, односно околности која га прати у току реализације

¹¹⁹ Треба истаћи да одсуство пратећег детаља не подразумева и одсуство комитативности управо стога што је овај њен тип формално експлициран предлошким генитивом (ПАВЛОВИЋ 2006: 218–219).

¹²⁰ Од овога одступа Танацковић Фалетар (2011: 242–246) сматрајући инструментални предлог $C(A)$ димензионалним предлогом. Свој став темељи на анализи коју врши уз помоћ методолошког апарата когнитвне лингвистике, доказујућу како се сва инструментална значења уклапају у схематични концепт паралелизма, односно конкретног или метафоричког просторног кретања паралелним путањама.

¹²¹ Поред инструментала карактеристичне појединости, М. Ивић (1954: 198) је издвојила и пратилачки инструментал који се, такође, реализује с предлогом $C(A)$.

радње, нпр. *шао је са рукама везаним на леђима* → *шао је ПРИ ЧЕМУ су му руке биле везане на леђа*.

Улогу пратећег детаља тако најчешће преузимају предмети које вршилац поседује у време реализације радње, док осећања која прате радњу и квалификују стање у којем је вршилац преузимају улогу пратеће особине. Често је пратећи детаљ заступљен именицама са значењем интегралних делова тела што га приближава улози коју има беспредлошки генитив.

Пратећа околност пак подразумева присуство девербативних именица које означавају какву активност, или именица које у својој семантици подразумевају неко дешавање. С обзиром на своје пратилачко својство, ове конструкције се реализују уз комуникативне и манипулативне глаголе, и глаголе кретања.

Конструкције са начинско-пратилачким значењем могу се поделити на два главна типа: 1. конструкције са атрибуто-прилошком вредношћу или начински актуелни квалификативи,¹²² и 2. конструкције са прилошком вредношћу.

2.1.2.1.1.1. Конструкције с атрибуто-прилошком вредношћу (социјативно-начински актуелни квалификативи)

2.1.2.1.1.1.1. Актуелни квалификатив је пратећи детаљ

(1) Пратећи детаљ се привидно везује за радњу јер се у време њене реализације просторно налази уз вршиоца (ИВИЋ 1954: 183–184; ПАВЛОВИЋ 2006: 223–224) и с њим остварује јединство. Лексичке експоненте овог значења представљају конкретне именице, најчешће оне са значењем неког интегралног дела и предмета.

Његова атрибуто-прилошка вредност огледа се у томе што инструментални референт истовремено и у потпуности квалификује и начин вршења радње и њеног вршиоца (*изводи се са затвореним ушима, жмурећи ...* → *изводи се ОВАКО: затвори уши, зажмури ...*):

V + [_{Advj} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]] / [_{Advj} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ, NUM} N_{INST}]]]]]

[...] најчешће *се појављује* [...] *са вучјим очњацима и канџама* [...] (ГН, 65) – Видовити су веома често они људи који *се роде* у кошуљици или *са по шест прстију* [...] (ГН, 98) – Занимљив је и обичај магијског бацања камена с десне ноге у даљ, што *се изводи* ритуално [...] *са затвореним ушима*, жмурећи [...] (ГН, 100).

¹²² Термин *начински актуелни квалификатив* овде се користи у оном значењу које му приписују Станојчић – Поповић (1992: 277).

Инструментални детерминатори лексикализовани интегралним деловима тела губе социјативно значење када им се дода нека просторна допуна:

V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

Мало касније *се појавио* на вратима [...] *са гаћицама* за купање *преко рамена* (СС, 115) – Одлучила је да *проведе* недељно поподне [...] *са том књигом у крилу* (СС, 101) – Ипак, моја жена *се појављивала* само *са марамицом у рукама* [...] (ЕК).

Начинско значење се у овом случају актуализује преко квалификације стања или вида у којем се испољава вршилац у току реализације управне радње (уп. *појавио се са гаћицама* → *појавио се и носио је гаћице* (у руци, торби итд.) : *појавио се са гаћицама преко рамена* → *појавио се овако: носио је гаћице преко рамена*). Немогућност замене начинским генитивом последица је отуђивости предмета од његовог посесора (**појавио се гаћица преко рамена*).

Када се у инструменталу налазе именице са значењем интегралних делова тела и појмова који чине живо биће, овај инструментал чини се веома сличним квалификативном генитиву:

V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp_{SUPST/VS}]]]]]

С рукама у крилу седео је на неком сандуку [...] (АИ/АВ, 71)– *Седела* је погнуто, немо, попут каквог уснулог старца, *са белим шакама ослоњеним о врх штапа* (ЖЗ, 37) – Чашћавао је и пио повоздан *седећи* непомично на једном месту, *са огромном песницом на столу* (АИ/АВ, 60) – И *седећи* тако на сандуку, пресамићен као сироче, *са лицем у длановима* [...] (АИ/АВ, 72) – Смогао сам снаге да унука Ивана Матулића *дочекам са осмехом на уснама* [...] (АД, 95).

Због ове његове одлике могло би се поставити питање зашто онда у систему не стоји заједно с њим.¹²³ Темељну разлику између ова два инструментала представља способност инструментала са значењем квалитета да квалификује радњу преко ближег одређења њеног вршиоца као целине (*ишао је са рукама везаним на леђима* → *ишао је руку везаних на леђима*). Поред тога, конкуренцију с генитивом омогућује и појава атрибута у форми трпног придева (**ишао је руку на леђима*). Насупрот томе, инструментал карактеристичне појединости квалификује радњу присуством неког детаља уз њеног вршиоца који га не одређује као целину (*седео је са песницом на*

¹²³ Углавном се овај инструментал, који је заступљен интегралним деловима тела, посматра као конкурентан генитиву. Тако Палић (2007: 121) каже да „konstrukcije ovog tipa jednim svojim dijelom (тј. оне које су лексикализоване органима – прим. Ј. Р.) стоје у систему заједно с одговарајућим падежним изразима и генитиву“ при чему наводи само оне примере на основу којих се може закључити да је то тачно (*ходати с уздигнутом главом* → *ходати уздигнуте главе*, *седети с прекрштеним ногама* → *седети прекрштених ногу*, *пливати са свезаним рукама* → *пливати свезаних руку*).

столу) због чега се он не може заменити квалитативним генитивом (уп. **седео је песнице на столу*, али *ишао је руку везаних на леђима*).

(2) Пратећи детаљ може остварити јединство и с објектом радње, који заузима субјекатску позицију у пасивним структурама. Он се налази уз трпиоца током реализације радње и на тај начин детерминише и њега и радњу, исказану манипулативним глаголима. Као лексички експоненти овог значења иступају:

а) делови тела: V + [Advj [PP [C(A) [NS [ODet N_{INST}]]]]]

Понекад су *замишљани* и *са само једним оком на глави* (ГН, 165) – И водењаци и русалке *описују се са распуштеном и дугом косом* [...] (ГН, 152) – Водени дух *се* понекад *описује са упадљиво црвеним очима или са козјим ушима* [...] (ГН, 155) – [...] мада их углавном *описују са дугачким и танким телом и несразмерно великом главом* (ГН, 167) – Понекад *се описују* и *са гвозденим зубима*, којима без проблема могу прегрести кости [...] (ГН, 189) – Понекад *се* ова „баба“ *описује са расплетеном, замршеном косом* [...] (ГН, 200).

V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] труп је *остављан* [...] окренут потрбушке, *са одсеченом главом између ногу* (ВЈС, 83).

б) предмети: V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]] / [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] како га у горњем углу хартије *цртају* деца, преполовљено, *са дебелим графитним зрацима* [...] (БЛ, 14) – [...] и син ју је редовно *затицао с неком од својих књига у крилу* [...] (ПМ, 102) – Он *се* такође *представља* [...] *са оклопом, шлемом и великим мачем* у једној руци, али и *са маслиновом гранчицом или фрулом у другој* [...] (ГН, 59) – [...] ипак *није могао да види* себе у униформи или, још мање, *са оружјем у рукама* [...] (АД, 106).

2.1.2.1.1.2. Конструкције с прилошком вредношћу

Прилошку вредност има инструментал с предлогом С(А) који у споју с несоцијативним глаголима исказује начин вршења управне радње. Дакле, тумачење радње у начинском смислу овде зависи од семантике инструменталног референта и детерминисаног глагола, те од природе глаголске радње (РАЛИЋ 2007: 119). На основу семантике квалификатора и односа који успоставља с управним појмом, ови инструментални изрази могу имати значења факултативног саучесника у радњи (*живети с људима*), пратећег детаља (*ходати са штапом*) и пратеће околности, која се дели на два подзначења: пратећу ситуацију (*славити уз песме*, *испратити са почастима*) и пратеће стање (*одахнути са задовољством*).

2.1.2.1.1.2.1. Факултативни саучесник

Значење факултативног саучесника остварује се уз факултативно социјативне и несоцијативне глаголе (ПАВЛОВИЋ 2006: 220). У овом значењу иступају именице с

обележјем [живо +], спецификујући ситуацију која прати реализацију радње (ПАВЛОВИЋ 2006: 237):

$$V + [\text{Advj} [\text{PP} [\text{C(A)}\text{N}_{\text{INST}}]]]$$

Живим са људима, крећем се међу предметима, али њу не може ништа више да дозове (АИ/ЉЖКН, 271) – *Проводим* време *са сестрићима*, Ањом и Вуком (ВС, 28) – *Са женама је испуњавао* дужност династе. *Са младићима је уживао* (ХЂЉ, 39) – Мурат Други *послао* их је у Смедерево *са богатом пратњом* [...] (ХЂЉ, 50) – *Допутовала је са малом пратњом* и оскудним пртљагом (ХЂЉ, 115) – [...] да су сељаци *прелазили* из Срема, *са великим санкама* и *коњима крвавих губица* [...] (БЛ, 16).

Начинско значење се актуализује успостављањем супротности између радње коју агенс остварује уз саучесника и радње коју остварује без њега, нпр. *живети са људима* : *живети сам, изоловано, без икога*. Други услов за актуализацију начинског значења јесте да инструментал буде лексикализован нерелационом именицом, док присуство релационих¹²⁴ актуализује социјативно значење, нпр. [...] *где је Гргур живео са матером* [...] (ПМ, 46).

2.1.2.1.1.2.2. Пратећи детаљ

Исто као и код конструкција атрибутско-прилошке вредности, и ове квалификују радњу тако што означавају предмет (у ширем смислу) који вршилац радње поседује у току њене реализације. Разлика је у томе што ови пратећи детаљи одређују начин на који се радња реализује без квалификације њеног вршиоца. С обзиром на то да је и овде реч како о неотуђивим, тако и о отуђивим предметима, лексичке експоненте овог значења представљају конкретне именице, најчешће оне са значењем неког предмета, а затим и интегралног дела тела:

а) Пратећи детаљ је предмет: $V + [\text{Advj} [\text{PP} [\text{C(A)}\text{N}_{\text{INST}}]]]$

Могла сам да заспим само са иконом Пречисте на грудима (ХЂЉ, 112) – Тада сам већ могао да *ходам, са штапом* [...] (ВС, 35) – [...] да су сељаци *прелазили* из Срема, *са великим санкама* [...] (БЛ, 16) – [...] да су ме [...] *пренели* заједно *са колицима* [...] (СС, 177).¹²⁵

Инструментални референт може бити експлициран и допуном у виду кондензоване релативне клаузе: *Причало се да је прото држао [...] у добрунској цркви*

¹²⁴ Именице које садрже релациону сему упућују на везу два предмета јер је у основи категорије релационалности успостављање односа између било којих ентитета (МЕЗЕНЦЕВА 2009: 64, 66).

¹²⁵ Прилог *заједно* има улогу интензификатора социјативног значења посебно онда када тај однос није саставни део глаголског значења, односно онда када нема типичног односа друшта (ИВИЋ 1954: 180).

клетвено бденије, [...] *са свећама запаљеним наопако* (АИ/АВ, 64) [→ ... *са свећама које су биле запаљене наопако*].

б) Пратећи детаљ који је лексикализован именицама са значењем интегралног дела тела појављује се у свега једном регистрованом примеру: *Не знам шта ми је сметало, али изгледало је као да би и он волео да се мало љуби са неким глумцем у уста и то са језиком* [...] (КМ, 60).

2.1.2.1.1.2.3. Пратећа околност

Квалификатором се означава пратећа околност, која се може манифестовати у два вида и то као: (1) пратећа ситуација и (2) пратеће стање.

(1) Пратећа ситуација квалификује радњу преко понашања субјекта детерминисане предикације у време реализације радње и на тај начин нужно утиче на начин остварења радње.

Акузативом с предлогом *уз* у овим се сценаријима концептуализује предикација која је субординирана у односу на ону исказану управним глаголом и која је одређује у смислу начина њене реализације, нпр. *дочекао је с друговима вече уз пиће и песму* → *дочекао је с друговима вече овако: пили су и певали*. При том, начинско значење у великој је мери условљено контекстом, односно семантиком глагола и именице у акузативу:

V + [Adj [PP [UZ N_{ACC}]]]

[...] на ком је толико пута *дочекао* с друговима вече *уз пиће и песму* (АИ/АВ, 83) – [...] него све оне чије рођење данас *славе уз песме, вино и мисе захвалнице* (ХЂЉ, 101) – [...] а *провео сам* скоро цео живот *уз његово музицирање и певање* (ВС, 10).

V + [Adj [PP [UZ [NS [N_{ACC} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] нераскидиво крвно сродство које се *склапа* церемонијално [...] *уз пристанак и присуство божанства* (ГН, 29) – [...] овај древни ритуал *одвија се уз „немушто изговарање“* [...] *одређених магичних речи* [...] (ГН, 96) – Процеси који се *обављају уз дифузионо засићивање површине челика* [...] (ИТП, 284).

Због присуства пратилачког значења, овој конструкцији је конкурентан начински инструментал с предлогом *с*(А). Њиме се обележава неки догађај који се за управну радњу везује као њена карактеристика (ИВИЋ 1954: 198):

V + [Adj [PP [C(A)N_{INST}]]]

Вучић је наредио да се Кнез има *испратити са свим почастима* (ВЈС, 14) – Карађорђе који га је, у јануару 1811, *сачекао са почастима* [...] (ВЈС, 73) – Затим, *могло би се рећи* да волим своју породицу, наравно *с оградама* (КМ, 49) – И даље је *трговао, са добитком* [...] (ВЈС, 43) – [...] ту је игру *играла са много погрешака* (ВЈС, 59) – [...] и *са неколико овлашних покрета* опет

приближио обали [...] (ТА, 32) – [...] *појављује се с треском и севањем* [...] (ГН, 129) – Протини људи су *дочекани* најпре *са смехом*, па после *са псовкама* (АИ/АВ, 67).

Разлика између акузатива и инструментала тиче се следећег. У акузативној конструкцији радња (нпр. *испратити*) и апстрактни ентитет (нпр. *почаст*) повезују се преко просторног значења проксималности (*испратити уз почаст*), док се инструменталом (*испратити са почастима*) формализује ентитет који прати радњу на метафоричкој линији паралелног кретања (ŠARIĆ 2012: 176).

Пратећом ситуацијом може се обележити и начин на који се испољава субјекат током неког стања у којем се налази или у току вршења радње:

V + [_{Advj} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]] / [_{Advj} [_{PP} [C(A)_{NS} [ODet N_{INST}]]]]

У разним „редакцијама“ и *с локалним изменама* *опстао* је чак и и до XVIII века [...] (ГН, 21) – [...] већ су продужили да *живе*, само *са хришћанском интерпретацијом* (ГН, 27) – То што су *сачувани* у свом древном облику, иако *са измењеним значењем*, треба захвалити чињеници [...] (ГН, 77).

V + [_{Advj} [_{PP} [C(A)_{NS} [N_{INST} Comp_{SUPST/CL}]]]]

Адвокат треба да уважи претпоставку да супротна странка *наступа са једнаким осећајем правичности* и *са једнаком увереношћу у своја права*, као и његов клијент (КПЕА, 43.1/25) – Откуд ти овде, Ана? — *упита* ме *са интонацијом којом бисте поздравили своју кућну помоћницу* да којим чудом сретнете код свог педикера (КМ, 59).

(2) Функцију квалификатора врши инструментал којим се обележава пратеће стање. Њиме се идентификује стање субјекта у време реализације радње, а испољава се у четири вида и то као: а) својство субјекта испољено током вршења радње, б) карактерна, лична особина и својство субјекта, в) субјектова осећања, и г) квалитет саме радње. Овим обележјем се испуњава услов за актуализацију начинског значења јер се садржај инструменталног референта испољава кроз саму радњу, а није му додат као нека спољашња околност у ком би се случају актуализовало значење пропратне околности (Ивић 1954: 200; РАЉИЋ 2007: 119).¹²⁶

Осим квалификације радње преко околности у којима се она врши, начинско значење потврђује и могућност супституције одговарајућим начинским прилогом (нпр.

¹²⁶ Антонић (2005: 259) овом инструменталу приписује значење пропратне околности која се везује за агенса током вршења радње, одвајајући га, при том, од квалификативног инструментала на основу тога што се комбинује са социјативним предлогом.

одахнути *са задовољством* ⇔ *одахнути задовољно*; испитати *са пажњом* ⇔ *испитати пажљиво*).¹²⁷

а) Инструментални референт обележава неко својство субјекта испољено током вршења радње, које не мора бити његова стална карактеристика, већ може бити и привременог карактера. Његови лексички експоненти јесу апстрактне именице којима се денотира неко расположење или особина која прати управну радњу (Ивић 1954: 197), на основу чега се овај подтип дели према ефекту који то расположење изазива:

а.1. Испољено својство има позитиван ефекат:

V + [Advj [pp [C(A)N_{INST}]]]

Анксиозност! *одахну* он *са задовољством* [...] (КМ, 95) – *Са занимањем гледам* у црвену фотељу [...] (СС, 112) – Детаљна лична и породична анамнеза *се мора узети са посебном пажњом* на детаље око синкопе (КТШ, 356) – [...] да Мушицки, неизоставно, призове себи оног слепог гуслара Филипа и да га *са пажњом испита* (ВЈС, 52) – Тада је *с миром* [...] почео да *спрема* поступно и полако све што је потребно за одлазак [...] (АИ/АВ, 38) – [...] деловао је као особа која *се с лакоћом сналази* у непознатом граду [...] (АД, 153) – [...] када сам о будућности *мислила* [...] *са надом* (ХЂЉ, 12) – А мени ваља живети, и чекати. *Живети са надом* у чекању (АИ/ЈЖКН, 266) – Према мени *се опходило* пријатно, и *са поштовањем* (ХЂЉ, 55) – [...] *са поштовањем* готово, *понавља се* реч [...] (АИ/АВ, 74) – Цару *се обратио са дужним поштовањем*, али достојанствено (ХЂЉ, 37) – [...] *утиљио се* у њу *са страхопоштовањем* (ХЂЉ, 123) – [...] баш као што *се* и према убијеном вуку *понаша с поштовањем* (ГН, 177) – *Говорио је* без покрета, *са топлином* у гласу и *искреношћу* у очима (АИ/АВ, 56).

У овом значењу инструментал је замењив акузативом с предлогом *уз*, а уколико се у функцији факултативног детерминатора нађе компаратив придева или неки придев који појачава значење зависне именице, обема конструкцијама конкурише компаратив начинског прилога: *трепћуће жуто светло – обавеза за све учеснике у саобраћају да се крећу уз ПОВЕЋАНУ опрезност* (ЗОБСНП, чл. 142/5) [→ ... да се *крећу опрезније*]; *Ту проводим сате, обузет својом слутњом, посматрајући са ВЕЋОМ пажњом непрегледно море људских лица* [...] (АИ/ЈЖКН, 272) [→ ... *посматрајући пажљивије*].

У случају детерминације описним придевима у облику позитива, у парафрази се реализују прилошке синтагме, нпр. *негују с ПОСЕБНОМ пажњом и усрђем* ⇔ *негују ПОСЕБНО пажљиво и усрдно*. С друге стране, оваква супституција није могућа када синтагматски однос успостављају некомбинабилни прилози (нпр. *саслушати са ПРИМЕРЕНОМ пажњом и са разумевањем* ≠ **саслушати ПРИМЕРЕНО пажљиво и*

¹²⁷ Издвојио се један пример који показује да реализација супстантивне допуне уз инструментал у трансформу повлачи појаву поредбене конструкције, одн. редуковане клаузе с везником КАО ШТО: [...] *обавеза је продавца да је чува са пажњом доброг привредника* [...] (НЂ, 179) [→ ... чува *пажљиво КАО добар привредник / КАО ШТО то чини добар привредник*].

разумљиво), али се у неким случајевима отвара могућност за замену прилогом исте семантике а различитог лексичког лика (нпр. *примити са ИСТИМ миром* ≠ **примити ИСТО мирно*, али *примити ЈЕДНАКО мирно*):

V + [Advj [PP [C(A)N_{INST}]]]

[...] он спада међу оне који *с ПОСЕБНОМ пажњом и усрђем негују* сопствену будућност [...] (ПМ, 45) – [...] *с ИЗУЗЕТНОМ пажњом он се посветио* изради једног азбучника [...] (ПМ, 61) – Ја сам за ручком, вечером, па и иначе, *са ОСОБИТОМ пажњом пратио* сваку реч [...] (НБ, 36) – [...] *обавезан је да управља* возилом *са НАРОЧИТОМ пажњом* (ЗОБСНП, чл. 34) – [...] *возач је дужан да вози са НАРОЧИТОМ опрезношћу*, тако да може благовремено да заустави возило (ЗОБСНП, чл. 23) – [...] да у преношењу поверљивих садржаја поштом, телефоном, телефаксом, електронским путем, или на други посредан начин, *поступа са РАЗУМНИМ опрезом* [...] (КПЕА, 15.5.2/8) – *Са ПОДЈЕДНАКО великом [...] посвећеношћу се бави* и дизајном (КС, 40) – [...] да *са ИСТИМ миром и поверењем у мудрост, праведност и доброту Божју прими* и благостање [...] (ХЂЉ, 21) – Оне су се *кретале и светлеле са РАВНОДУШНОМ тачношћу небеских мена* [...] (АИ/ЈЖКН, 261) – Адвокат *треба да са ПРИМЕРЕНОМ пажњом и са разумевањем* за недоумице, страхове или устручавања клијента, *саслуша* његов проблем [...] (КПЕА, 24.1/13).

Када се у функцији придевског детерминатора појави описни придев, начински прилог може конкурисати факултативној одредби: *Сто двадесет пари мртвих ушију ослушкивало је с НАПЕТОМ пажњом* [...] (ПМ, 54) → *ослушкивало је напето*.

а.2. Испољено својство агенса има негативан ефекат стога што стања и осећања формализована инструменталом успоравају, отежавају радњу. У парафрази се уместо инструментала појављује начински прилог као лексички синоним уколико семантика глагола то дозвољава (нпр. *пробијати се са муком* → *пробијати се мучно*) или као семантички синоним (нпр. *ући с напором* → ?*ући напорно*, али *ући тешко*). Има и таквих именица (*неверица, неразумевање*) које се не могу трансформисати у прилоге због својих творбених ограничења:

V + [Advj [PP [C(A)N_{INST}]]]

А кроз разговор о прочитаном *пробијала сам се* тешко и *са муком* [...] (ХЂЉ, 129) – [...] од Васине и Кнез-Михаилове *се, са муком, пробијају* неприкосновене светлости заласка (ВЈС, 57) – Не знам да ли је Драга најсрећнија када *с муком чуна* речи из мог стомака [...] (СС, 104) – [...] у почетку *с муком* и из нужде *подгрејавана* љубопитљивост [...] (СС, 111) – [...] и пре него што *ће са муком* [...] *замолити* сина за услугу (СС, 174) – [...] и тако *сам* напокон *ушао, с напором* [...] (АД, 163) – *С напором се пробијам* кроз тај народ (АИ/ЈЖКН, 272) – И ми смо одиста [...] *са тешким напорима* [...] *освајали* ров по ров (НБ, 67) – Директор књижевних програма *ме је и даље гледао*, премда сада *са јасно израженом одбојношћу* [...] (АД, 133) – *Михаило је гледао* право у те очи, заблештен и *с неверицом* [...] (АИ/АВ, 42) – *Са* страхом и *неразумевањем*, са поштовањем готово, *понавља се* реч [...] (АИ/АВ, 74).

Просторна локативна допуна није обавезна уз инструментал јер инструментални референт није интегрални део тела вршиоца радње, те није потребно семантичко

деблокирање. Његова функција огледа се у наглашавању смештености детерминисаног појма унутар његових граница (ВАТИСТИЋ 1972: 188):

V + [Advj [PP [C(A)N_{INST}]]]

[...] он јој је говорио с горчином у ГЛАСУ (АИ/АВ, 70) – [...] да ми, стидљив [...] с муком у ГРЛУ, болом у ОЧНИМ ДУПЉАМА [...] дође [...] (СС, 169) – Гледао ме је са благом паником у ОЧИМА (КМ, 96).

б) Начин је обележен карактерном, личном особином и својством субјекта, који детерминишу управну радњу преко његовог понашања или расположења:

V + [Advj [PP [C(A)N_{INST}]]]

[...] рекао је Стефан са нежношћу и поносом (ХЋЉ, 116) – Полако је кресао чакмак о кремен и са нежношћу држао запаљен труд [...] (АИ/АВ, 83) – [...] изложио је строго, и са ауторитетом [...] (ХЋЉ, 109) – Знало се да је то последњи бал у част великог кнеза и, с нестрпљењем, чекали су се дани [...] (ВЈС, 8) – О содомији су писали са ученом наклоношћу [...] (ХЋЉ, 94) – [...] Старац, је чак, и падао са достојанством [...] (ВЈС, 41) – [...] јер само неколико тренутака недостајало је Милоју да би са потребном достојанственошћу могао да изговори своју пословну реченицу (СС, 180) – [...] како енергија која се одушевљено и предано, са тако бесмисленом свирепишћу, троши (СС, 107) – [...] она говори [...] са истом уверљивом саучесничком искреношћу [...] (СС, 105) – [...] где ће ме нове девојке потајно гледати са љубопитљивошћу у дну очију [...] (СС, 199) – И ми смо одиста [...] са [...] нечувеном храброшћу, освајали ров по ров (НБ, 67) – [...] предусрео ме је берберин, са наковишћу својственом томе занату (НБ, 69) – [...] појединци се и рађају са способностима које се могу убројати у магијске (ГН, 94) – С годинама је све више пио, али увек с мером и укусом (АИ/АВ, 56) – Важно ми је да је све уклопљено са мером и стилом [...] (КС, 51).

в) Начин је обележен емоцијом субјекта, која детерминише управну радњу преко његовог понашања:

V + [Advj [PP [C(A)N_{INST}]]]

Дужни смо [...] с љубављу одговорити на оно што сте Ви изrekli (ХЋЉ, 132) – [...] али он ме и поред тога гледа са благом мржњом (КМ, 7) – Са страхом и неразумевањем, са поштовањем готово, понавља се реч [...] (АИ/АВ, 74) – Изговорио је то с крајњим презиrom [...] (АД, 102) – Пробуди се изговарајући гласно и са много бола реч „збогом“ (АИ/АВ, 82) – Са подједнако великом страишћу [...] се бави и дизајном (КС, 40) – Не могу до краја да испратим све те приче, мада их он говори са страишћу (ВС, 44) – [...] како се никада не бих оженила мачком која човека држи за руку, а зија у неке певаче из Велса и Богтепитаодакле с таквим одушевљењем (КМ, 91) – [...] или под кремаљским кулама са носталгијом мислити на барокну фасаду новосадске општине [...] (АМ, 10).

V + [ADV [PP [C(A)[NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] узвikuје комшија бакалин са извесним урођеним осећањем одвратности према ратовима (НБ, 57).

У следећим примерима није могућа замена начинским прилогом. Именица у инструменталу реализована је са супстантивном допуном која је експонент субјекта имплициране предикације, нпр. посматрала је с покорним обожавањем ПРАВОГ ВЕРНИКА → посматрала је с ТАКВИМ покорним обожавањем КАКВО осећа прави верник. Оваквом

се инструменталном конструкцијом радња квалификује путем поређења са својством којим се одликује генитивна:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [C(A) [_{NS} [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]$$

[...] која је ногу сасвим изблиза посматрала *с покорним обожавањем* ПРАВОГ ВЕРНИКА (СС, 17) – Казео је, *са дубоким кајањем* ЈЕДНОГ ТЕК ПРОБУЂЕНОГ ЈУТАРЊЕГ ПИЈАНЦА [...] (КМ, 23) – Мишелино се успут гребао *са жаром* ПРАВОГ СТВАРАОЦА (КМ, 56) – [...] додао је на то прота *са традиционалном пакошћу* ЦРКВЕ ПРЕМА ПРОСВЕТИ (НБ, 58).

г) Начин је обележен квалитетом саме радње, који долази до изражаја кроз сам чин њене реализације. Конкурентно средство инструменталу је начински прилог као његов лексички синоним (нпр. *користити са успехом* → *користити успешно*):

$$V + [_{Advj} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$$

[...] и Петкутин је *с успехом* код Питагоре почео налазити тргове читања Библије [...] (ПМ, 49) – И једно и друго *се, са успехом, користило* [...] (ВЈС, 36) – На тај начин смо могли да се уверимо *са колико сигурности могу да се савладавају* кривине [...] (ТС 2941).

У случају детерминације инструменталног референта описним придевима, у парафрази се реализују прилошке синтагме, нпр. *систематизовати са ПРИЛИЧНОМ поузданошћу* → *систематизовати ПРИЛИЧНО поуздано*:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$$

Праћењем ових сличности *може се са ПРИЛИЧНОМ поузданошћу* колико-толико *систематизовати* [...] (ГН, 38) – [...] а у Великом Тодору су многи истраживачи словенске митологије [...] *са РАЗЛИЧИТИМ успехом тражили* Тројана, Хромог Дабу, Црнобога [...] (ГН, 197) – [...] постојаност тог покрета *наслућујемо са АНАТОМСКОМ прецизношћу* [...] (СС, 9) – [...] и *са ЕЛЕКТРОНСКОМ прецизношћу зауставио се* на правој формулацији [...] (СС, 109) – *Сећам се са НЕВЕРОВАТНОМ јасноћом* свих околности [...] (СС, 10).

2.1.2.1.2. Синелатив

Генитивном конструкцијом с недимензионалним предлогом БЕЗ изражава се одсуство какве конкретне или апстрактне одлике у сценаријима лишености, у којима се ради о метафоричкој удаљености од локализатора.¹²⁸ Метафоричко проширење просторног односа у означавању непросторног начинског¹²⁹ заснива се на

¹²⁸ Ово значење Прањковић (2001: 20) назива „минус-социјатив“, а Павловић (2006: 218–219 и 236–238) генитивну конструкцију с предлогом БЕЗ назива синелативом и сврстава је у семантичко поље комитативности у ком функционише као опозитни пар конлатива, израженог конструкцијом C(A) + N_{INST}.

¹²⁹ У вези са предлогом БЕЗ Павловић (2006: 238) запажа да се овде ради о протолокализацији, односно о метафоричком преношењу просторних критеријума у непросторне сфере. Прасловенски предлог *bez(ъ) доводи се у везу са староиндијским *bahih* које има значење '(из)ван, напољу, споља', на основу чега се може претпоставити да се словенско значење предлошке конструкције *bez(ъ) + gen могло развити „на

квалификацији радње преко одсуства саучесника, конкретног објекта или својства формализованих генитивом (уп. ПАВЛОВИЋ 2006: 236–238) чиме се спецификује ситуација која прати реализацију управне радње. У тако кодираном сценарију концептуално је истакнут управо онај детаљ који недостаје током реализације радње, тј. којег је она „лишена”, који је од вршиоца метафорички удаљен. Стога ове конструкције стоје у директној опозицији према инструменталу с предлогом С(А).

2.1.2.1.2.1. Конструкције с атрибуто-прилошком вредношћу (ексклузивно начински актуелни квалификативи)

2.1.2.1.2.1.1. Актуелни квалификатив је пратећи детаљ

Пратећи детаљ је интегрални део тела или појам који чини живо биће. Његово одсуство истовремено квалификује и субјекат и радњу коју он врши, стављајући их тако у однос супротности према ситуацији у којој је дати детаљ присутан. Начинско значење може бити потврђено и присуством координираног начинског прилога који конотира значење генитивне конструкције (нпр. *говори СМИРЕНО и без суза*):

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] свечано *смо корачали*, ја *без ногу*, он на климавим ногама, кроз мрак (СС, 190) – [...] свет је угледао изгорелу жену која *говори* смирено и *без суза* (ВЈС, 65) – [...] и унапред *предвиђају* догађаје чак и *без икаквих помоћних предмета* (ГН, 116).

Неки интегрални делови тела у својству квалификатора радње допуштају парафразу начинским прилозима. Тада неки од њих пролазе кроз процес фразеологизације (нпр. *отрчати без главе* → *отрчати безглаво/сумануто/брзо*; *молити без гласа* → *молити ђутке/немо*):

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Баци корпе и као *без главе отрчи* кући (КМ, 45) – *Молила сам* усрдно. *Без гласа*. Устрептало срца (ХЂЉ, 9) – *Без речи и без гласа*, [...] *дадох знак* да је шала успела [...] (АИ/ЈЖКН, 249) – Понекад *би*, зазивајући милост Богомајке, *плакала*. *НЕМО*.¹³⁰ *Без гласа и без дрхтаја* (ХЂЉ, 20) – Похаран од многих, *остављен без баитине и блага* [...] (ХЂЉ, 52).

бази ексклузивне спацијалности која се везује за староиндијски прилог *bahih* – *бити без некога или нечега*“, које се могло концептуализовати као *бити у простору изван оног где се налази неко или нешто*.

¹³⁰ Начин исказан прилогом *немо* додатно је појачан генитивним референтом.

2.1.2.1.2.2. Конструкције с прилошком вредношћу

2.1.2.1.2.2.1. Одсуство факултативног саучесника

Начинско значење се актуализује супротстављањем ситуације у којој субјекат уз себе нема саучесника у радњи према ситуацији у којој је он присутан. У таквом сценарију, генитивна конструкција се може заменити придевом *сам* (који је и присутан у неким примерима) и прилогом *самостално*. Често се дешава да се квалификација генитивом интензификује напоредном употребом поменутог придева, нпр. *живео је САМ, без послуге*:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] и то како нас је *отхранила* редом *без мушке главе* у кући [...] (КМ, 20) – [...] а он је *живео* у великој згради крај добрунске цркве, сам, готово *без икакве послуге* (АИ/АВ, 12) – Владимир и Косара *поживели* су деценију и по у непомућеној слози. *Без порода* (ХЂЉ, 29) – [...] било је боље да то *обави САМ, без мене* [...] (АД, 121) – А *без пријатеља се не иде*, тако бар каже народ, ни на свадбу, ни на славу, ни на, сачувај Боже, са'рану (ЕК) – Куд ли је *пошла без мужа!* . . . гле, куд је потегла (ЕК) – [...] *одраста* као сироче *без мајке* у породици очеве праље (ЕК).

Да би се значење лишености актуализовало као начинско, мора недостајати детаљ или околност која природно прати управну радњу. Уколико то није случај, долази до актуализације допусног значења (РАЉИЋ 2007: 96), нпр. *отхранила нас је без мушке главе у кући* → *отхранила нас је сама / ИАКО није било мушке главе у кући*. Које ће значење бити доминантно, начинско или допусно, понекад зависи и од ширег контекста.

2.1.2.1.2.2.2. Одсуство пратећег детаља

Пратећи детаљ лексикализован је именицама са значењем предмета, при чему се његово одсуство током радње схвата као један од два могућа начина њене реализације, тј. као радња која се врши без употребе датог предмета насупрот радњи која се врши уз њега:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Ходам, са штапом напољу, у стану *без итана* [...] (ВС, 14) – [...] возило са првенством пролаза *сме давати* само посебне светлосне *знаке без сирене* [...] (ЗОБСНП, чл. 108) – Данима је *живео* без сна и *без јела* [...] (АИ/АВ, 38) – [...] и та бескрајна срећа која је жуборила у њему и *преливала се без сенке*, [...] (АИ/АВ, 35) – [...] а њихов пепео *се* обично *спуштао* непосредно у гроб, *без урне* [...] (ГН, 79).

У неким примерима долази и до прожимања начинског са временским, али и неким другим значењима (допусним и условним): [...] и *унапред предвиђају догађаје чак и без икаквих помоћних предмета* (ГН, 116) → *предвиђају догађаје и КАД / ИАКО немају*

помоћне предмете], и условним: [...] *она не би успела много да разазна без наочара за даљину* [...] (ЖЗ, 39) [→ *не би успела много да разазна КАД / УКОЛИКО не би имала наочаре за даљину*].

2.1.2.1.2.2.3. Одсуство пратеће околности

(1) Недостатак околности која би природно пратила реализацију радње исказује се генитивном конструкцијом која се често може заменити начинским прилозима с префиксима-негаторима *не-* и *без-*, нпр. *расипати се без престанка* → *расипати се непрестано*; *живети без греха* → *живети безгрешно*, те се као конкурентна средства у овој групи примера појављују прилози *непрестано*, *непромењено*, *безгрешно*, *безусловно*, *безрезервно*, *бесплатно*, *необјашњиво*:

V + [_{Advj} [_{PP} [БЕЗ N_{GEN}]]]

Та се прашина, *без престанка*, *расипа* [...] (ВЈС, 6) – [...] док је газда Никола *без престанка путовао* и играо са оном коцкарском срећом [...] (АИ/АВ, 31) – [...] или да му *пренесе* неко друго право, *без накнаде* (НЂ, 186) – [...] и са њом *долазе* на махове у мој живот сумња и немир и туга, *без лека* и *објашњења* (АИ/ЈЖКН, 251).

Овде би ваљало напоменути да на избор између синонима с префиксом *без-* и оног с префиксом *не-* утичу семантичке карактеристике датих префикса. Префикс *без-* значи одсуство појма у генитиву, а *не-* упућује на одсуство уз потпуно одрицање постојања датог појма (СТАНОЈЧИЋ 2000: 157). Поред тога, префиксом *без-* конотира се лишеност својства очекиваног у датом контексту, док је префикс *не-* у том погледу немаркиран (КИШ 2007: 390–391 према БОШКОВ 1981: 67).¹³¹

Уз глагол *живети* генитивна конструкција врши функцију допуне¹³²: [...] *који настоје да живе без греха* (ХЂЉ, 136) – [...] *како је слатко живети и трајати дуго, на једном месту и без промене* (АИ/АВ, 85).

¹³¹ У вези са конкурентношћу ових префикса Ковачевић (1983: 163) само констатује да „nisu орштег karatera i ne obuhvataju sve slucajeve“.

¹³² Проблемом синтаксичке функције адвербијала уз глаголе као што је *живети* бавио се М. Алановић (2012). Наиме, адвербијали који се везују за овај глагол обележени су синтаксичком неопходношћу јер би њиховим испуштањем дошло до неграматичности реченице, што их сврстава у класу допуна. Међутим, њих не карактерише морфосинтаксичка специфичност, односно предвидљивост граматичког облика што је неопходан услов за обављање допунске функције (уп. глагол *налазити се* захтева експлицирање места, док се уз глагол *живети* могу реализовати различите јединице: *живети са родитељима / сам / без греха / у Новом Саду*). Тако су они на основу прве одлике допуне, док се према

Понекад генитиву конкурише начински прилог као његов семантички синоним (нпр. *понављати се без реда* → *понављати се насумице*). У нашим примерима такве семантичке синониме представљају, поред наведеног, и прилози *чисто* (без акцената), *слабо* (без интензитета), *отворено*, *безрезервно* (без ограда), *инстинктивно* (без размишљања), *слободно*, *одважно* (без устручавања), *неприметно* (без знака), *одлучно* (без оклевања и питања), *ћутке/немо* (без речи), *скромно* (без самохвале):

V + [Adjv [PP [БЕЗ N_{GEN}/ N_{DEV GEN}]]]

[...] како је наука којом се баве утврдила да се неки датуми *понављају*, истина *без нарочитог реда* (ВЈС, 25) – [...] и сви га *користе без негативних конотација* (ГН, 18) – Милоје је [...] *рекао без акцената и интензитета* [...] (СС, 176) – Нашао се међу светом који га је као брата Руса *примио без ограда* [...] (ПБ, 21) – [...] и *бориле се* упорно [...] *без* много смисла и *размишљања* (АИ/АВ, 48) – Силази лепо из куполе и *без икаквог устручавања прелази* улицу [...] (КМ, 48) – *Нестаје* и умире као што нестају авети и присени, *без знака* и опроштаја (АИ/ЈЖКН, 251) – [...] и спремности да непознатим гостима, *без оклевања и питања, уступе* смештај, храну, пиће [...] (ГН, 15) – *Без речи би*, вероватно, *прошао* састанак [...] (СС, 118) – *Без речи прекора, без самоистицања*, [...] стално нас је *подсећао* [...] (ХЂЉ, 43).

У неким случајевима, конкуретно средство може бити и глаголски прилог садашњи, који потврђује преплитање с допусним значењем: [...] *мала шумска бића са великим зубима која, такође, без додира, утичу на путника тако што га устреле очима да падне* [...] (ГН, 168) [→ *утичу на путника ментално / не додирујући га* → *утичу на путника ИАКО га не додирују*]. Уколико се детерминатором исказује неуобичајен начин вршења радње, начинско значење биће доминантно у односу на допусно: [...] *и омогућује човеку да пусти сузу без плача* [...] (АИ/АВ, 39).

Некада је начинско значење појачано присуством додатних језичких средстава која, заједно с гентивом, квалификују радњу:

V + [Adjv [PP [БЕЗ N_{GEN}]]] // [Adjv [PP [БЕЗ [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]

Косу сам *чешњала ЈЕДНОСТАВНО, без украса* (ХЂЉ, 157) – [...] уколико се ови подаци *представе* у штампаном материјалу који се даје странкама и клијентима, или у средствима електронске комуникације, *НА ОДМЕРЕН НАЧИН*, истинито и *без самохвале* (КПЕА, 17.3/9) – [...] да се према колеги *опходи УЧТИВО, без омаловажавања, оговарања, вређања или другог напада на личност* (КПЕА, 32.1.1/19) – Овај посао *мора се обавити У ПОТПУНОЈ ТИШИНИ, без изговарања иједне речи* (ГН, 107).

С друге стране, до начинског тумачења може се доћи и посредно, преко квалификације субјекта или објекта радње, за шта је неопходан контекст:

другој приближавају одредбама. Због тога аутор предлаже да се адвербијали уз овакве глаголе назову адјунктима, који су маркарини синтаксичком обавезношћу и морфосинтаксичком неспецифичношћу.

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] освануло је НЕОБИЧНО Богојављење, не само **без леда** него и **без снега** (АИ/АВ, 27) – То значи да понуђени мора да **прихвати** понуду у целости, тј. *ОНАКВУ КАКВА ЈЕ, без икаквих измена, услова или резерви* (НЂ, 33) – **Без речи**, савршено *ТИХИ*, савршено *смо се разумевали* (СС, 118) – Пустио сам да *МИРНО комуницирамо без речи* (СС, 118).

Уколико контекст не пружа додатну информацију на основу које је јасно да се ради о начинској детерминацији радње, актуализоваће се пропратнооколносно значење (уп. *разумевати се МИРНО, без речи* → *комуницирамо ТАКО ШТО не говоримо* (начин) : *комуницирамо без речи* → *комуницирамо ИАКО не говоримо* (допусно) / *ПРИ ЧЕМУ не говоримо* (пропратна околност)).

(2) Активност која прати радњу квалификује је преко понашања субјекта имплициране секундарне предикације у време њене реализације (нпр. *чинити без помоћи ужади и чекрка* → *чинити самостално*):

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [БЕЗ [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]

Уговори закључени без сагласности заступника ограничено пословно способних лица (НЂ, 26) – [...] *мораће* још једном, после још једне дуже паузе да *настави без моје помоћи* (СС, 173) – Као да је то *чинила* сама од себе, *без помоћи ужади и чекрка* (ЖЗ, 31).

Генитивна допуна је експонент субјекта, нпр. *сагласност заступника* → *заступник се саглашава* или је он конотиран присвојном заменицом, нпр. *моја помоћ* → *ја помажем*. У таквим сценаријима, иако понегде долази до мешања с условним значењем (*Претостављам да бисте то на крају препознали* и *без моје помоћи* [...]) (ЖЗ, 21) [→ ... *ИАКО вам не бих помогао*]), начинско значење је оверено могућношћу замене прилогом *самостално* или придевом *сам* [→ *препознали бисте самостално/сами*]

(3) Одсуством пратећег стања радња се квалификује преко одсуства одређеног својства које је карактеристично за субјекат током њеног вршења. Исто као и код његовог семантичког опозита, и овај генитив исказује: а) својство субјекта испољено током вршења радње, б) карактерну, личну особину и својство субјекта, в) субјектова осећања, и г) квалитет саме радње. Генитив тог значења лексикализован је апстрактним именицама, а реализује се најчешће уз активне, али и неке стативне глаголе.

а) Стање којег је субјекат лишен може означавати неко психолошко понашање које на дати тренутак најчешће има позитиван ефекат. Конкурентно средство генитиву у неким случајевима може бити начински прилог као његов лексички или семантички синоним. Тако се у првој групи налазе конструкције: *без воље* → *безвољно/невољно*, док другу групу чине следећи генитиви: *без муке/напора* → *лако*; *без драматике, без жара* → *мирно*; *без грча* → *опуштено*:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Стојан корача уморно и узгред, као **без воље**, **пита** Петра [...] (ВЈС, 32)¹³³ – А овај акт? — **упита без збуњивања** тип (КМ, 57) – [...] где *се* други **одржавају без муке** [...] (ПМ, 97) – [...] тако танке да **без муке стају** и у кутију од шибица [...] (КМ, 6) – [...] али некада је добро **удахнути** ваздух **без напора** [...] (АД, 149) – **Без напора је тумачио** знакове [...] (ВЈС, 47) – [...] и лењо **се улива** у колено **без драматике** [...] (СС, 9) – [...] **дискутовао сам** чак онолико колико се то од мене очекивало, али **без жара** [...] (СС, 166) – [...] и да **могу да пишем** [...] и **без икаквих грчева**, ни у руци, нити у било ком делу тела [...] (ВС, 50) – [...] **без двоумљења прихватају** став [...] (ГН, 19) – [...] и та бескрајна срећа која је жуборила у њему и **преливала се без** сенке, и **сумње**, и помисли на зло (АИ/АВ, 35).

б) Одсуство позитивне карактерне и личне особине вршиоца радње концептуализује се као присуство негативне. Генитиву у овим примерима конкурише начински прилог с префиксом *без-* или *не-* (нпр. **вртети се без милости** → **вртети се немилосрдно**; **набацани без укуса** → **набацани неукусно**):

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

И круг је почињао опет да се **врти**, без престанка, **без милости** [...] (АИ/ЈЖКН, 276) – [...] како отимачи људски душа **оптужују без милости** (ХЂЉ, 164) – Ко је **осуђивао** без зазора и **без милости?** (ХЂЉ, 64) – [...] сви *би*, **без икакве милости**, бивали **осуђени** на смрт (ГН, 41) – [...] због неколиких препотентних комада намештаја **без укуса набацаних** у ниску, пет са четири велику просторију новоградње (СС, 178).

в) Актуализација начина преко одсуства извесне емоције у нашим примерима се своди на лишеност негативних осећања, конкретно осећања стида: **Ко је осуђивао без зазора и без милости?** (ХЂЉ, 64) – [...] да **напада опасне животиње и људе без зазора** (ГН, 127).

(4) Одсуство одређеног квалитета саме радње актуализује начинско значење тако што идентификује начин на који се радња врши без утицаја агенса како на ток радње, тако и на крајњи исход. У парафрази се појављују начински прилози који су најчешће лексички синоними генитиву (**без опасности** → **безопасно**, **без смисла** → **бесмислено**, **без успеха** → **безуспешно**, **без правилности** → **неправилно**), а нешто ређе и семантички (**без прелаза** → **чисто**, **без проблема/тешкоћа** → **лако**, **без остатка** → **потпуно**¹³⁴):

¹³³ За социјативну конструкцију лексикализовану именицом *воља* (*са вољом*), М. Ивић (1954: 198) каже да открива вољни моменат, те тиме и учешће подстрекача на акцију због чега ови изрази имају узрочно значење. Међутим, одсуство тог вољног момента промовише начинско значење на уштрб узрочног: уп. *Пита Петра безвољно* : **Пита Петра зато што не жели да га пита*.

¹³⁴ У овом примеру генитивна синтагма значењски се надовезује на прилог *потпуно*, при чему долази и до мешања са значењем квантификације.

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] и само *се* [...] **без најмањег прелаза, преламала** у тамну румен усана [...] (АИ/АВ, 62) – [...] **без проблема сам држао** прикључак [...] (ТС 1708) – **Ходао сам без проблема** [...] (ВС, 40) – [...] чак је **излазио** напоље **без проблема** [...] (ВС, 23) – Понекад се описују и са гвозденим зубима, којима **без проблема могу прегрести** кости [...] (ГН, 189) – [...] где је прегледност пута недовољна или се **обилажење** возила **не може извршити без опасности** (ЗОБСНП, чл. 66/5) – [...] који су затим, **без тешкоћа, спроведени** у Кулу Небојшу (ВЈС, 56) – **Потпуно, без остатака обузет** виђењем невиђеног [...] (СС, 16) – [...] и **разбија се** као танак млаз воде на камену, нечујно, и **без смисла** (АИ/ЈЖКН, 273) – [...] и **бориле се** упорно [...] **без много смисла** и размишљања (АИ/АВ, 48) – **Михаило је наводио** говор на Анику, али **без успеха** (АИ/АВ, 82) – [...] **погађа се** он и даље ни са ким, **без успеха** (ВЈС, 8) – Као да је у та два отегнута тона што су **трајала** по вољи, и **без икакве правилности** у измјени, била сва туга његовог живота и овог свијета (СМ, 196).

(5) Генитивне конструкције с предлогом БЕЗ ређе пролазе кроз процес фразеологизације, али таквих примера свакако има (РАЉИЋ 2007: 97): **Слушали су га, без даха** [...] (ВЈС, 47) – **И зато је ово баш овако написано, без грча** [...] (ВС, 50).

Значење израза *без даха* долази до изражаја кроз чин слушања (у овом примеру дакако, а иначе се може комбиновати и са чином гледања). Кроз дати чин, он добија посебан облик, нпр. *слушати с потпуном пажњом*.

Када је реч о генитивном изразу *без везе*, примећује се да он, у зависности од семантике управног глагола, алтернира с начинским прилозима *бесциљно, нелогично, неразумно, неповезано, нелогично* (РМС, *безвезно, веза*). Тако се, на пример, начинско значење конотира већ глаголом *базати* у првом примеру:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] **базаш**, онако **без везе**, за свој грош [...] (КМ, 2) – [...] мислите да ту жицу **можете да вучете без везе** [...] (КМ, 12) – **Зашто не би могло да се одговара** мало **без везе**, за промену, мислим, без жеље да се испада непрестано духовит? (КМ, 16).

2.1.2.2. Намена

Семантичка категорија намене означава службу или сврху неког ентитета, која је усмерена на потенцијалног корисника. Намена је обележена као концепт циља, што је главно акузативно обележје. Заправо, реч је о метафоричком проширењу просторног циљног значења јер се она испољава као метафоричка циљна локација на којој акузативни референт треба да оствари своју сврху. Директивност је у овом случају обележена неконтактношћу, односно контактношћу која у овим сценаријима остаје имплицитна. Стога је за ове конструкције карактеристична индиректност (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 112), што значи да појам који своју намену треба да оствари

кроз одређену активност не мора достићи оно што је обележено наменским квалификатором.¹³⁵

Квалификација радње према намени уз глаголске лексеме формализује се, како показују примери из нашег корпуса, акузативом с предлогом ЗА.¹³⁶ Акузативно кодирање мотивисано је чињеницом да контакт квалификованог и квалификатора није профилисан, већ се намена концептуализује као метафоричка циљна тачка на којој дати ентитет треба да оствари своју сврху. Та сврха, као његова употребна вредност, управо својом латентном особином квалификује успостављени однос између два ентитета.

На основу семантике акузативних референата, издвојили су се следећи типови адвербалних наменских квалификатора:

(1) Начин је обележен наменом која се односи на *активност* секундарне предикације, без обавезно експлицираног објекта, нпр. *користили су га за одбрану* → *користили су га да би се одбранили*:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{ЗА} N_{ACC}]]]

[...] које чак и људи невешти у магији *могу користити за одбрану* (ГН, 96) – Белац је такође *коришћен и за гатање* [...] (ГН, 69) – Она *се користила* најпре *за лечење и заштиту* [...] (ГН, 95) – [...] још неке птице *су кориштене за предвиђања* [...] (ГН, 116).

Уколико је активност усмерена на неки објекат радње, он је формализован супстантивном допуном у генитиву:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{ЗА} [_{NS} [_{N_{ACC}} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] а највише *се користи за лечење прехлада и кашља* (КС, 85) – Она *се користила* [...] неретко и *за наношење штете* непријатељу, *освајање љубљене особе, стицање благостања* и слично (ГН, 95–96) – [...] да *се продаје* на трговима и користи по потреби, као украс или *за брисање руку* [...] (ХЂЉ, 108).

¹³⁵ М. Ковачевић значење намене разликује од финалног значења по томе што намену приписује предметима као „objektivnu službu čega“, док намеру дефинише као деловање живог бића усмерено ка одређеном циљу због чега се основна разлика између наменских и намерних конструкција односи на необавезност достизања циља. С обзиром на то, наменским конструкцијама истиче се статичан вид ангажовања, док оне намерне карактерише динамичност, која се огледа у деловању ка конкретном циљу (Kovačević 1992: 124). Ипак, сматрамо да се и намена и намера могу сврстати под финално, обједињујуће значење циља, јер анализа примера показује да се и намена на концептуалном нивоу остварују као циљ.

¹³⁶ За предлог ЗА, осим просторног значења *постлокативности*, карактеристична су и недимензионална финална значења (PRANJKOVIĆ 2001: 9, 21).

(2) Начин је обележен наменом која се односи на *поступке* вршења одређених радњи: [...] *рожни слој који змија периодично одбацује у целини* [...] *може се користити за ритуале* лечења и подмлађивања [...] (ГН, 178)

(3) Начин је обележен наменом усмереном на самог *вршиоца радње*. Овај акузатив се појављује у фразеологизираним изразима и блокиран је заменичком одредбом:

V + [Advj [PP [ЗА [NS [ODet N_{ACC}]]]]]

[...] *базаш*, онако без везе, *за свој грош* [...] (КМ, 2) – [...] да не меша са сопственом имовином и не *располаже* њима у своје име и *за свој рачун* (КПЕА, 25.1.3/14).

Када се у акузативу појави повратна заменица СЕБЕ уз комуникативни глагол у једнини, реч је о намени усмереној на самог вршиоца радње, која се, при том, врши на посебан начин: *Псујем за себе* (ВС, 7).

Врло је чест случај да се овај акузатив комбинује с детерминаторима СВАКИ и САМ. Тада је читава конструкција замењива начинским прилозима *посебно*, *засебно*, *одвојено*:

V + [Advj [NS [ODet [PP [ЗА Pron_{ACC}]]]]]

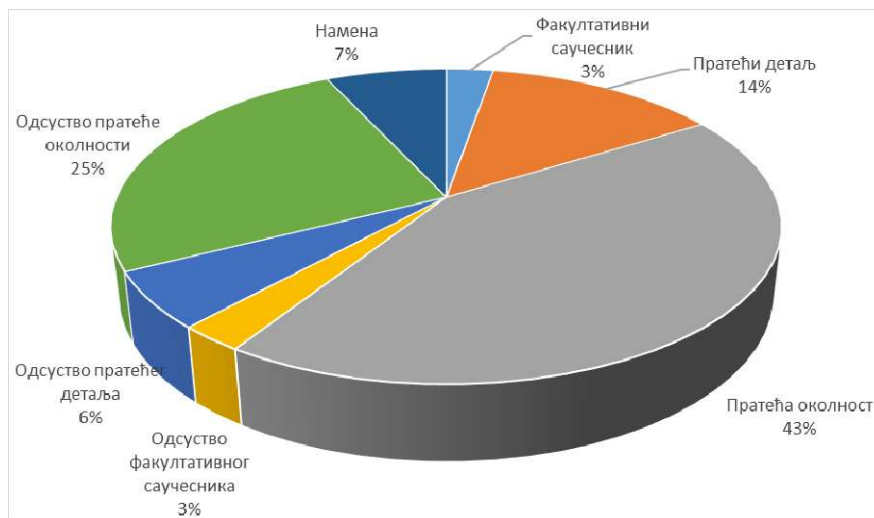
Уосталом, ако ни та двојица неће заједно, *нека дођу сваки за себе* [...] (ВЈС, 8) – Била су два човека који су *патили сваки за себе* [...] тајно и скривено, [...] (АИ/АВ, 75) – У овој визији зграда није објекат који *постоји сам за себе*, одвојен од контекста [...] (КС, 8).

(4) Начин је обележен наменом која се односи на *време радње*: [...] *и у простору који користите за заједничке, породичне тренутке* (БЖ 15476).

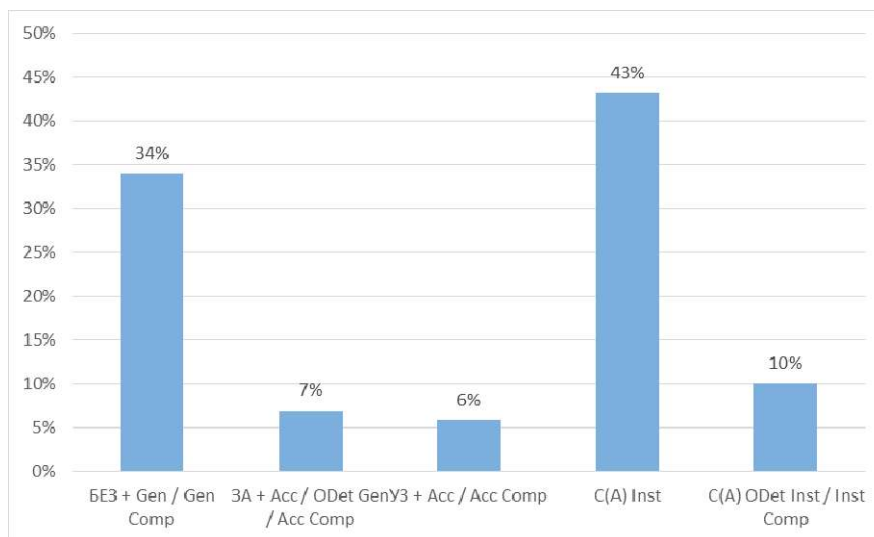
* * *

Центар *микропоља карактеристичне појединости* чине изрази са значењем конлативне и синелативне комитативности међу којима се издвајају ужа значења факултативног саучесника, пратећег детаља и пратеће околности (нпр. *живети са људима*, *ићи са рукама везаним на леђима*, *ходати са штапом*, *испитати са пажњом*, *славити уз песме и вино*, *испратити са почастима*, *одахнути са задовољством*, *отрчати без главе*, *ходати без штапа*, *питати без воље*), којима се исказује околност која прати глаголску радњу, односно недостатак такве околности. Основно синтаксичко средство за исказивање карактеристичне појединости представља опозитни пар инструментал с предлогом С(А) и генитив с предлогом БЕЗ. Примарно социјативно значење, односно „минус-социјативно“ значење ових предлога указује на пратилачки моменат који је у директној вези с категоријом карактеристичне појединости у којој се фокус пажње задржава на ентитету који прати радњу или њеног учесника. На

периферији овог микропоља налазе се изрази са значењем намене, којима се обележава служба или сврха субјекта и који се везују за веома узак круг глагола (нпр. *користити за лечење*). Као што показује спроведена анализа, ово микропоље семантички је продуктивније у односу на његов синтаксички израз.

Слика бр. 5: Фреквенција специфичних значења у микропољу карактеристичне појединости

Слика бр. 6: Фреквенција структурних модела у микропољу карактеристичне појединости

2.1.3. МИКРОПОЉЕ ИНСТРУМЕНТАТИВНОСТИ

Инструментативним квалификативом обележава се присуство инструмента који утиче на начин реализације радње. Употреба слободног инструментала у примерима где субјекат врши радњу предметом који је специјално предодређен за њено вршење указује на спроводнички карактер тако употребљеног појма. Значење средства доминантније је уколико инструментални референт представља само једно од могућих средстава која се употребљавају ради извршења радње. У том случају се не актуализује начинско значење јер се не откривају никакве посебне околности које прате реализацију радње нити икакав посебан начин употребе датог средства, нпр. [...] *пребирала је прстима по мојој коси* (ХЋЉ, 61).

Мешање значења средства и начина захтева одговор на питање којем значењу дати примарност у тумачењу. Средство за квалификативно семантичко поље везује чињеница да се самим фокусирањем једног инструмента именована радња аутоматски конкретизује и одваја од читавог низа потенцијалних реализација које би биле маркиране употребом неких других, за именовану радњу такође прикладних оруђа или средстава. Одређење вршења радње у начинском смислу могуће је успостављањем односа супротности између различитих средстава која се користе при вршењу радње (*ишати машиницом* : *ишати макама*). Дакле, начинско значење је доминантније уколико инструмент успоставља однос супротности према неком другом инструменту или уколико је употребљен на начин који није уобичајен за радњу изражену управним глаголом.

Из реченог произилази да је значење начина примарније уколико су испуњени следећи услови: 1. дато средство стоји у изразитом односу супротности према неком другом средству које се може употребити при реализацији радње, нпр. *Деца газе по плићаку, и лонцима и голим рукама хватају рибу* [...] (АИ/АВ, 54); 2. употреба средства које није уобичајено за вршење радње означене управним глаголом актуализује начинско значење (*ослушкивати стопалима, ногама, бедрима и прсима*).

Уколико ти услови нису испуњени, начинско значење неће се актуализовати. Наиме, ако глаголска семантика подразумева присуство и употребу датог средства, које при том није и само квалификовано тако да његова детерминација утиче на начин вршења радње, може се говорити једино о средству. Тако инструментал у примеру

руковати се мокрим рукама нема начинско значење, док га онај у примеру *повлачити линије државом руком* има (PALIĆ 2007: 71, 75).

Статус инструменталног квалификатива у нашој грађи имају интегрални делови тела агенса (*дати знак рукама*), те лична обележја чије постојање омогућава агенсу да оствари радњу (*одбрани се стрпљењем*). Функцију таквог средства преузимају, такође, предмети у ширем смислу. Заступљени су у сценаријима у којима субјекат остварује манипулативни однос с објектом (*шишати машиницом*).

Микропоље инструментативности семантички је врло разнородно, те се разна ужа значења појављују у оквиру ширих значења *спроводника* радње, *заступника* и *омогућивача*. Свима је заједничко то што представљају средство које учествује у вршењу радње, при чему оно може бити супротстављено неком другом могућем инструменту или пак може бити неуобичајено за дату радњу чиме се актуализује начинско значење ових израза. Ова три семантичка типа исказују се са свега неколико падежних и предлошко-падежних конструкција међу којима су беспредлошки инструментал, генитив с прилошким и предлошким изразима ПОМОЋУ, УЗ ПОМОЋ И ПУТЕМ, и акузатив с предлогом КРОЗ (*зауставити гласом*, *шишати машиницом*, *награђивати водом*, *вришити референдумом*, *стати лицем према вратима*, *прорицати помоћу пепела*, *кретати се уз помоћ белог штапа*, *полагати путем теста*, *разазнавати кроз звуке* и сл.).

2.1.3.1. Спроводник

2.1.3.1.1. Спроводник чини јединство са субјектом

Интегрални делови тела и појмови који чине живо биће иступају као заступници субјекта у реализацији управне радње и немају самосталност у односу на субјекат и вршење радње, јер њима субјекат остварује радњу (ИВИЋ 1954: 9). Иако се у лингвистичкој литератури њима приписује чисто значење средства (ИСТО: 8–10), у неким контекстима они имају статус спроводника квалификативног типа (PALIĆ 2007: 75–79).

Присвојни придев у функцији обавезног детерминатора појављује се у случајевима у којима би дошло до суштинске промене значења: *Али све је то грађено истом руком* [...] (БЛ, 15) у значењу ‘градио је исти човек’ према *грађено је руком* (а не

монтажним начином), или уколико би цео исказ био неграматичан: [...] *него да га својом појавом отера из свог среза у други* (АИ/АВ, 59).

а) Начинско значење се актуализује уколико је спроводник у односу супротности према неком другом спроводнику (нпр. *љушитити прстима* : *љушитити ножем*, *умивати сузама* : *умивати водом*, *показати очима* : *показати руком/прстом* итд.) или ако је лексикализован именицом која својом семантиком указује на одређени квалитет (ударати *песницама*):

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

[...] *љушитећи* несвесно *прстима* кору са бора (АИ/АВ, 17) – [...] и *сузама* си *умивала* душу своју [...] (ХЂЉ, 163) – *Не ваља сузама започињати*, да се *сузама* не *заврши* (ХЂЉ, 121) – [...] чији је неумитни ток он тако неопозиво *зауставио својим гласом* (СС, 13) – [...] *дајући* им знак помоћу показивача правца или, ако они не постоје, одговарајући знак *руком* (ЗОБСНП, чл. 32) – Када би *очима* *показао* ногу [...] (СС, 15) – [...] а непрестано му се издиже наборан образ како *језиком прати* кретање писаљке (АИ/АВ, 63) – [...] али и даље потмуло режи и *кези се очњацима* (ХЂЉ, 150) – Али он га је *пратио погледом* [...] (АИ/АВ, 18) – [...] пошто би га поздравила и *упитале* [...] више *погледом* него речима [...] (АИ/АВ, 22) – [...] да *се* о њој и сам *осведочи погледом* кроз сеновиту воду (ГН, 115) – *Моли* га *погледом* да проговори реч [...] (АИ/АВ, 73) – У 12:50 двојица момака *се* туку и *ударају песницама* [...] (ВС, 56) [...] *напињавајући* и *ослушкујући* најпре *стопалима*, *ногама*, па *бедрима* и *прсима* [...] (ТА, 32).

Начинско значење актуализује се квалификовањем спроводника помоћу факултативног или обавезног детерминатора. У оба случаја, он супротставља једног другом могућем спроводнику. У нашим примерима, ова одредба заступљена је придевима *леви* и *десни*:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

Окренућу га *ЛЕВИМ прстом*, а кад се Краљица јави, казаћу јој само две речи: „шех-шах!“ (КМ, 87) – *ДЕСНИМ кажипрстом* је поново *дотакла* површину воде (АД, 92).

V + [Advj [NS [ODet N_{INST}]]]

[...] Бранковић га је научио да *чита* *левим оком* једну, а *десним* другу страницу књиге, да *пише десном руком* српски, а *левом* турски (ПМ, 49).

Уколико би факултативна одредба изостала, доминантније би било значење средства због семантике управног глагола.

У примерима *Били су крвљу и браковима помешани са краљевским кућама* (ХЂЉ, 72) и [...] *и по томе што словенска божанства нису повезана родбинским или брачним односима* у људском смислу (ГН, 35), радњу квалификују два недвосмислено супротна средства: *крв* / *родбински односи* у значењу крвног сродства и *брак* / *брачни односи* у значењу сродства које није генетске природе.

Начинско значење је обележено могућношћу замене слободног инструментала начинским прилогом: [...] њихови **руком** резбарени **ножеви** [...] (ВЈС, 39) [→ њихови **ручно** резбарени **ножеви**].

б) Начинско значење се актуализује употребом средства које није уобичајено за вршење дате радње (нпр. *извињавати се* **очима** ум. *извињавати се* **речима**; *опрати* **косом** ум. *опрати* **водом**; *написати* **ружем/крвљу** ум. *написати* **оловком** и сл.):

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

[...] ценећи веома способност да живим у простору недекорисаном **речима** (СС, 108) – [...] и покушавам **речима** да набодем њене комплексе (СС, 116) – [...] опрала сам га јутрос **косом** [...] (ПМ, 35) – [...] тако што га устреле **очима** да падне [...] (ГН, 168) – Она ми непрестано, и узалудно, поручује **погледом** [...] (АИ/ЈЖКН, 273) – Чума или Куга је баба без ноктију, у црној одећи, која убија **погледом** (ГН, 200) – [...] само [...] **дахом** са длана, додирне ту материју [...] (ВЈС, 39) – [...] а затим **ружем** за усне написах преко огледала [...] (КМ, 16) – [...] и **осмехом** [...] извињавао се унапред [...] (СС, 16).

У неким примерима инструменталне конструкције у свој састав укључују и заменицу СВОЈ, о којој је већ било речи (в. стр. 6–8), и која врши службу факултативне одредбе. Факултативност је омогућена тиме што се инструменталним референтом квалификује глаголска радња у чији састав он иначе не улази, те се у таквим случајевима радња одређује начином који није уобичајен за њену реализацију:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

[...] да ли се извињавао **СВОЈИМ** крмељивим **очима**? (СС, 21) – **СВОЈИМ** **речима**, **мислима**, они стално јуришају на нешто [...] (ПБ, 27) – [...] бићу које кваси ноге, и **СВОЈИМ** **гласом** мења на изглед неумитан поредак ствари (СС, 13) – [...] да бих мирно ходао у тишини коју ћу правити **СВОЈИМ** **ногама** [...] (ВС, 53) – Ако их увреде [...] знају и да унаказе човека, ослепе га или усмрте **СВОЈИМ** **погледом** [...] (ГН, 147) – [...] узалуд је Петар Молер, **СВОЈОМ** **крвљу**, писао позиве за помоћ [...] (ВЈС, 35).

Наш трећи пример (**СВОЈИМ** **гласом** мења *поредак ствари*) показује да се о присуству начинског значења може говорити када заменица СВОЈ чини једину одредбу, односно онда када не стоји уз неки описни придев. У таквим случајевима, синтагма *својим гласом* функционише као квалификативни детерминатор радње исказане управним глаголом и може се трансформисати на следећи начин: *мења на изглед неумитан поредак ствари* **ТАКО ШТО** **користи сопствени глас**.

в) Особине, расположења и способности агенса представљају посебан начин вршења радње. Начинско значење показује парафраза с начинским прилогом и придевом који квалификује вршиоца радње, нпр. *супротставити се* **добротом** → *супротставити се* **ОВАКО**: *бити* **добар**:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

На мали грех *одговорила је великом врлином* (ХЂЉ, 63) – [...] да *се, све дубљом добротом, супротставља* Милошевој злости [...] (ВЈС, 61) – Господар Јеврем је знао да *ће* Кнез и Анастасијевић већ *истерати* своје, један *жестином* а други *благошћу* [...] (ВЈС, 79) – Ако их *увреде* [...] *лепотом* на коју су завидне, знају и да унаказе човека [...] (ГН, 147) – [...] јер то *може бити кажњено гневом старог бога* (ГН, 26) – Све је понела а од патње *покушала да се одбрани стрпљењем* [...] (ВЈС, 60) – [...] да *ћу се* једном *искупити* неким *врло-врло усредсређеним сећањем* [...] (ТА, 29) – [...] *може да ме забави својим бесмисленим вештинама* (СС, 110).

Инструментални изрази с обавезном одредбом лексикализовани су именицама које су саставни део радње иако се не изједначавају са самом радњом, те је неопходно да се оне додатно одреде (РАЉИЋ 2007: 77):

V + [Advj [NS [ODet N_{INST}]]

Месецима сам тада живео мирно и ведро, *радећу* свој посао *целом својом вољом* [...] (АИ/ЈЖКН, 277) – Да их *својим скромним снагама* [...] *припремим* да испуне оно због чега су рођени (ХЂЉ, 134) – [...] оно што *сам* му сваког трена *говорила читавим својим бићем* (ХЂЉ, 60) – [...] као што *сам* [...] *покушавао*, премда *крајње слабишим напорима*, да *размрсим* јутро [...] (АД, 154).

Када је реч о примерима са супстантивном допуном, њено присуство условљено је семантичким ограничењима именица у инструменталу. Допуна је у овим случајевима неопходна јер се њоме експлицира садржај инструменталног референта. Генитив као допуна појму у инструменталу представља посесора: [...] *само врховима јагодица*, [...] *додирне* ту материју [...] (ВЈС, 39) [→ *јагодице имају врхове*] – [...] *рећи ће последњим атомом снаге* [...] (СС, 170).

Генитив може бити и појам који се налази у одређеном стању: *Знаци се дају рукама, односно положајем тела овлашћеног лица* [...] (ЗОБСНП, чл. 166) [→ *знаци се дају положајем КОЈИ/КАКАВ заузима тело, одн. вршилац радње*] или пак идентификатор инструменталног референта: [...] *јер је Драга прећутно, својим даром прилагођавања* [...] *успевала да понуди савез против свог осталог света* (СС, 106) [→ *прилагођавање је дар*].

Облик у којем се појављује субјекат у тренутку вршења радње може бити исказан именицама са значењем одређене особине која је директна последица радње означене датим глаголом.¹³⁷ Начинско значење оверено је могућношћу замене овог

¹³⁷ О условима употребе инструментала овог типа М. Ивић каже следеће: „Сама појава одређивања основне карактеристике једног именичког (предметног) појма другим именичким (предметним) појмом мора бити условљена посебним односима између ових појмова. Потребно је да бар једна од основних релевантних особина у збиру особина тих предметних појмова буде идентична (река може да тече *млеком, медом, вином*, али не може *циглом* или *прозором* или *кутијом*, тј. потребно је да

инструментала одговарајућим начинским прилозима уколико то творбене могућности именице дозвољавају (*зрачити белином* → *зрачити бело*, *расти тоном и значењем* → *расти тонски и значењски*):

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

[...] један узак појас жала [...] *заблиста* *неупоредивом светлуцавом глаткоћом* [...] (ТА, 32) – Поље са бројкама *зрачило је јарком белином* (ЖЗ, 23) – [...] испод којих су живели и *сопственим пламеном сијали* ветрови [...] (АИ/ЈЖКН, 262) – [...] светови од којих су трепавке, не успевајући да задрже сав сјај, *блештале танким одсевима жеженог, загаситог злата* у чудесним преливима (АИ/ЈЖКН, 262) – [...] тврде, убедљиве речи падале су [...] и све више *расле тоном и значењем* [...] (АИ/ЈЖКН, 269).

Поред тога, начин може бити обележен и неком психичком страном личности, која тада не квалификује само радњу, већ и особу која је врши: [...] *ћутао сам таквим одушевљењем и срећом* [...] (СС, 175) [→ *ћутао сам и био сам одушевљен и срећан*].

г) Интегрални делови живих бића и појмови који их чине подложни су и фразеологизацији, што је одлика великог броја инструменталних израза (РАЉИЋ 2007: 79). Њима често конкуришу начински прилози и прилошки изрази, или придеви који су њихови семантички синоними, нпр. *окренути се (некоме) срцем* → *окренути се (некоме) емотивно*. Лексичка синонимија није могућа управо због метафоричке употребе именица у инструменталу:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

[...] закleo сам се да ћу се и делом окренути против султана, као што *сам увек био окренут срцем* (ХЋЉ, 50) – Да ли, бар начас, *срцем пожели* да уђем [...] (ХЋЉ, 55) – [...] јавно исповеда оно што није *прихватио душом* [...] (ХЋЉ, 107).

Такви су и изрази с обавезним детерминатором, нпр. *пуним плућима* → *у потпуности*, *другим очима* → *другачије*, *главом без обзира* → *безглаво*, *голим грудима* → *ненаоружан*:

V + [Advj [NS [ODet N_{INST}/ N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

Али све је то *грађено истом руком* [...] (БЛ, 15) – [...] и *удисао је* живот *пуним плућима* [...] (АД, 87) – *Другим очима поче да гледа* на све око себе (АИ/АВ, 28) – Пита га после судија, прича госн Суле који је читаву ствар *гледао рођеним очима*, [...] (КМ, 86) – [...] и колико пожртвовања да се *удари голим грудима* на овакво једно утврђење [...] (НБ, 67) – [...] али деловало је подједнако неухватљиво као и какав сев *осмотрен крајичком ока* (ЖЗ, 26) – [...] премда *крајичком ока* [...] *пратим* како се Даниел Атијас и он поздрављају [...] (АД, 95) – [...] и *истрчала* из собе *главом без обзира* (СС, 185).

појам обележен инструменталом буде, у овом конкретном случају, некаква течност, нешто што тече као и река, што је, дакле, по тој својој основној особини идентично с реком), а да осим те једне основне релевантне особине буде и таквих које нису заједничке за оба појма.“ (ИВИЋ 1954: 140–141).

2.1.3.1.2. Спроводник је ван субјекта

Предмети иступају као спроводници радњи исказаних глаголима манипулације и давања. При том, њихова употреба може бити садржана у семантичком потенцијалу датог глагола и тада начинско значење актуализује опозиција према неком другом могућем предмету (нпр. *написан руком* : *написан машином*). С друге стране, може бити реч и о употреби предмета неуобичајеног за дату радњу (*дириговати боцом*):

V + [Advj [Ø N_{INST}]] / [Advj [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

[...] како да *шишам*? [...] *Мораћу* овако, *машиницом*, на кратко (ВС, 17) – [...] а Суле им *диригује боцом* „Кјантија“ и пева [...] (КМ, 23) – Возач који *показивачем правца даје* прописани знак, мора давати знак све време вршења радње возилом ... (ЗОБСНП, чл. 32) – *Знаци се дају* [...] *уређајима за давање светлосних и звучних знакова*, [...] (ЗОБСНП, чл. 166).

Инструментал који се остварује у пасивним и безличним конструкцијама такође означава спроводника радње, који се супротставља неком другом могућем спроводнику (нпр. *написан руком* : *написан писаћом машином*). Међутим, поставља се питање да ли се у основи ових конструкција ипак налази значење субјекта агенса, нпр. *написан руком* → *рука пише*, *саобраћај је регулисан светлосним саобраћајним знаковима* → *светлосни саобраћајни знаци регулишу саобраћај*.¹³⁸

V + [Advj [Ø N_{INST}]] / [Advj [NS [ODet N_{INST}]]]

Писмена форма састоји се из писмене редакције уговора на одређеној исправи која је *написана руком, писаћом машином или другим средством* (НЂ, 39) – возило које се креће раскрсницом на којој је саобраћај *регулисан светлосним саобраћајним знаковима* [...] (ЗОБСНП, чл. 57) – [...] на ножу *украшеном ситним рупицама* [...] (ПМ, 36) – [...] копља су била *обележена белим и црним пругама* [...] (ГН, 50) – Фасаде *украшене скулптурама, фрескама и мозаицима* [...] (ХЂЉ, 90) – Ипак, вест да ће до краја ове године у салонима моћи да се купи BMW *покретан искључиво електричном енергијом* [...] (ТС 2219) – Возило које је подешено да њиме управља особа са инвалидитетом *може*, на захтев те особе, *бити означено налепницом* [...] (ЗОБСНП, чл. 24) – Адвокатска канцеларија *не сме да буде означена путоказом* изван зграде, нити *путоказом* у згради [...] (КПЕА, 28.4.2/16) – Код теретних и прикључних возила, терет *се означава прописаном таблом*, код осталих возила *црвеном тканином*, а у условима смањене видљивости *црвеним светлом или светлоодбојном материјом црвене боје* (ЗОБСНП, чл. 113) – [...] а гробови су *означавани* најчешће *каменим споменицима*, али и *дрвеним штаповима или високим хумкама земље* [...] (ГН, 79).

У неким примерима присуство, односно одсуство субјекатског значења зависи од семантике управног глагола, нпр. *нож украшен ситним рупицама* → ?*ситне рупице украшавају нож*. Оваква парафраза је могућа једино у случају када се глагол *украсити* тумачи у значењу ‘послужити као украсни предмет, као украс’ (СЕР, *украсити*). Из ове

¹³⁸ М. Ивић (1954: 256) овај инструментал издваја у посебну групу истичући да је он у генетичкој вези с инструменталом оруђа, те сличан спроводничком типу, као и узрочном инструменталу.

дефиниције јасно је да се ради о средству које служи нечему, односно о спроводнику агенса радње.

У осталим примерима оваква парафраза је могућа, нпр. *покретан електричном енергијом* → *електрична енергија напаја, покреће, означено налепницом* → *налепница означава*. Прелазак инструментала у номинатив указује на везу са субјекатским инструменталом, али само на синтаксичкој равни. Семантички, он нема улогу агенса јер појмове као што су *налепница, путоказ, табла* и сл. не карактерише самоактивност, те зависе од агенса који дату радњу врши користећи их као средства.¹³⁹ Из овога је јасна повезаност инструментала агенса и инструментала оруђа самим тим што се предмет формализован инструменталом не одликује самоактивношћу те се може схватити као оруђе радње (Ивић 1954: 256–257).

Пример [...] *на је тај ритуал извођен неском или празним рукама* (ГН, 18) интересантан је стога што у оквиру исте синтагме наилазимо на супротстављање омогућивача (*несак*) и спроводника (*руке*).

Пут актуализацији начинског значења из значења средства отвара и одсуство квантификације, односно плурализације именица у значењу превозних средстава, посебно у оним случајевима када је из контекста јасно да није реч о једном возилу, већ о више њих:

$$V + [_{Advj} [\emptyset N_{INST}]]$$

Скромним паробродом, у кратким етапама, *обишао сам* неколико медитеранских градова (АИ/ЈЖКН, 268) – На пример, може се *кренути бродом* из [...] (АИ/ЈЖКН, 277).

Дакле, за информацију није битно да ли је тај који је дошао све време био у једном броду или је председао, већ је битно то да се ради о броду као превозном средству, а не о аутомобилу, возу и сл. (МИКЕЅ – ДЕЖЕ – ВУКОВИЋ 1972: 22).

¹³⁹ Разматрајући разлике између спроводничког и омогућивачког инструментала, М. Ивић (1954: 51) констатује да, с обзиром на то да се обележје самоактивности везује искључиво за бића, наше језичко осећање нам не дозвољава да ово својство припишемо појмовима са значењем предмета чак ни онда када би се то могло учинити. Ауторка ову тврдњу поткрепљује примером *послати колима*, којем је врло сличан наш пример *покретан електричном енергијом*, где инструментални референт представља појам који се разуме као покретач дате радње, дакле, као такав којем би се могла приписати самоактивност.

2.1.3.1.2.1. Неопходан помоћни материјал

Посебну врсту предмета представља предмет који је искоришћен, потрошен или интегрисан у резултат радње (ИВИЋ 1954: 19; ПАВЛОВИЋ 2006: 199–200). Он је, дакле, оруђе које остварује резултативно значење глаголске радње, а у неким случајевима и објекат над којим агенс врши радњу (ИВИЋ 1954: 20):

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

[...] и други Јеврејин који је **водом** *награђивао*, а **ватром** *кажњавао* [...] (ПМ, 85) – [...] а потом је *узасио* огањ **вином** [...] (ПМ, 55) – Бабица, која је бдила крај постеле моје мајке *крпећу се румом* [...] (НБ, 18).

Тако у примеру *крпети се румом*, рум, с једне стране, представља објекат радње јер га субјекат пије, док, с друге, обележава посебан начин реализације радње.

2.1.3.2. Заступник

Заступничко значење има слободни инструментал именица са значењем органа и појмова у сфери живих бића, који иступају, с једне стране, као носиоци одређеног стања (ИВИЋ 1954: 101 и даље), а с друге, као објекти који су у потпуности обухваћен радњом, те доспевају у одређено стање:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

[...] срећом *се једном ногом одупро* о точак колица [...] (СС, 188) – [...] и да *се стопалом прислони* на ивицу свог дрвеног боравишта (СС, 15) – *Била ми је окренута леђима* (АИ/ЈЖКН, 267) – [...] када *се ослонио леђима* о њу [...] (ЖЗ, 8) – Ипак, није рад да уђе: пуно је а приметио је да, *окренут лицем* шанку а *леђима* гласовима не разуме шта се говори (ВЈС, 13) – Мајка је седела на ниској столици, а ја на поду, *наслоњена образом* на њено колело [...] (ХЂЉ, 61) – [...] и главе *спуштене* на земљу, али *теменом*, не *челом*, преклињао је и молио ћерку да му опрости (ПБ, 22) – [...] закleo сам се да ћу *се* и *делом окренути* против султана, [...] (ХЂЉ, 50) – Такви, просто су присилили оца да *се* и *срцем* [...] *окрене* нашем зету [...] (ХЂЉ, 22).

V + [Advj [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

[...] у којима је покојник *остављан* потрбушке, *лицем ка земљи* [...] (ГН, 135) – [...] нисам *стао лицем према вратима* [...] (СС, 143) – Тешко је *стајао својом руком на моме рамену* [...] (СС, 190).

Пошто орган иступа као заступник субјекта у реализацији управне радње и истовремено као њен објекат, јер и трпи вршење радње, овај инструментал се употребљава уз глаголе који значе вршење извесних покрета одређеним деловима тела, у највећем броју случајева, у пасивној и рефлексивној структури. Начинско значење оверено је у парафрази где се уместо инструментала може појавити објекатски акузатив или начински прилог, нпр. *стати лицем према вратима* → *стати ОВАКО: окренути*

лице према вратима, прислонити се **стопалом** на ивицу → прислонити **стопало** на ивицу.

Из примера [...] а сада их, уништене и **телом** и **духом**, трговци робљем препродају у бесцење на пијацама [...] (ХЂЉ, 79) није најјасније да ли је реч о значењу заступника субјекта или објекта радње с обзиром на могућност двојаког тумачења: [→ они су уништили своје тело и свој дух], односно [→ неко им је уништио тело и дух]. Стога у оваквим случајевима шири контекст разрешава дилему. Како било, овакви примери могу се тумачити у начинском смислу што потврђује могућност супституције инструментала начинским прилогом [→ ... уништени **телесно** и **духовно**].

2.1.3.3. Омогућивач

Предмет који се користи при реализацији радње не мора обавезно спроводити њено извршење пошто га субјекат може употребити тако да га не стави у одређену акцију једнаку извођењу саме радње (ИВИЋ 1954: 12–13). Постоје глаголи који у своју семантику укључују присуство омогућивача, те се тада начинско значење актуализује супротстављањем два или више различитих омогућивача (РАЉИЋ 2007: 72), нпр. **отерати штаповима** : **отерати виком**, **показати лулом** на брег : **показати прстом** на брег. У парафрази се појављује начинска клауза с везником ТАКО ШТО и глаголом **користити**, нпр. **отерали су је штаповима** → **отерали су је ТАКО ШТО су користили штапове**, као и могућност употребе прилошких израза **ПОМОЋУ**, **УЗ ПОМОЋ**, **СЛУЖЕЋИ СЕ** и **сл.**

(1) Квалификативни детерминатор је заступљен именицама са значењем предмета, и у једном примеру живог бића (**кретати се уз помоћ обученог пса водича**), који олакшавају, омогућавају извршење радње. Постоји могућност међусобне алтернације генитивних конструкција с предлозима **ПОМОЋУ**, **ПОСРЕДСТВОМ**, **ПУТЕМ**, **ПРЕКО** и слободним инструменталом, нпр. **отерали су је штаповима** → **отерали су је помоћу штапова**, **одрећи се уговором** → **одрећи се помоћу/ посредством/ путем/ преко уговора**. Омогућивачко значење потврђује и позиција инструментала уз манипулативне и каузативне глаголе:

V + [_{Advj} [Ø N_{INST}]]

Пуњење батерије може да се **обавља** класичним **прикључком** из градске мреже [...] (ТС 2341) – [...] али су је момци **отерали штаповима** (АИ/АВ, 72) – [...] један старац који је **дугим штапом** веома вешто **одбијао** све нападе коњаника [...] (ПМ, 40) – [...] да су **удаљени** у самим лагумима, на турски начин, **свиленим гајтанима** [...] (ВЈС, 57) – [...] као и исечке из часописа на којима је **интервенисао цртежом** (КС, 8) – [...] свако од тих путовања, **представљено линијама** [...] (ВЈС,

68) – Стране *се могу уговором* унапред *одрећи* позивања на одређене промењене околности [...] (НЂ, 74) – Двадесети век нас је [...] поучио да *се* и другачије *може гледати* на ствари, *оптиком*, то јест *алатом* такозване „фази“ (*fuzzy*) *логики* [...] (РМ, 12) – Разуме се да ми је на то одговорила мати, и *папучом* *изјурила* из собе [...] (НБ, 36) – [...] а папас Аврам му ћутке *показа лулом* на брег (ПМ, 73).

Начин може бити обележен и неубичајеном употребом предмета у својству омогућивача радње:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

Поврх свега још пише: МОЛИМО ЦЕЂЕНЕ ГОСТЕ ДА *НЕ ЧИСТЕ* ЦИПЕЛЕ *ЗАВЕСАМА*, *ПЕШКИРИМА И ЂЕБАДИМА* (КМ, 81) – Стизали смо, дакле, пешаком и *чистили* блато са ципела *правом* у тамо неком жбуњу (КМ, 61) – Мати та писма *везује косом* *Ђелсомине Мохорович* [...] (ПМ, 103) – [...] бранило се на исти начин као што *се брани* и од сваке друге штетне магије: [...] понекад и *тетоважом* (ГН, 94).

Када је реч о конструкцијама у којима је појам у инструменталу лексикализован именицом *писмо*, која се реализује уз глаголе слања, обавештавања, мешање са значењем посредништва потврђује чињеница да глагол *послати* у својој семантици садржи представу о коришћењу омогућивача при вршењу радње јер значи ‘дати посредним путем’ (ИВИЋ 1954: 14):

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

[...] које је благовремено *послао писмом, телеграмом* или на други поуздан начин [...] (НЂ, 65) – О променама из правила 29.2 адвокат *може циркуларним писмом* да *обавести* само своје клијенте и сараднике, [...] (КПЕА, 29.2/17) – [...] *извињавајући се једним неискреним писмом* Скендербегу [...] (ХЂЉ, 101).

Генитивна конструкција с попредложеном именицом *помоћу* и прилошким изразом *уз помоћ* указује на то да је реч о предмету који није специјално предодређен за вршење дате радње, већ га субјекат користи као помоћно средство (нпр. није могуће рећи **сећи помоћу ножа*). Иако ове конструкције несумњиво означавају средство којим се врши радња, управо супротстављање вршења радње *помоћу* неког предмета према вршењу без њега омогућава актуализацију начинског значења:¹⁴⁰

V + [Advj [PP [ПОМОЋУ N_{GEN}]]]

[...] осим ако *се* магијским путем не *ослободи помоћу расковника* [...] (ГН, 195) – До митског блага цара Радована *може се доћи* само *помоћу ове траве* (ГН, 111) – *Прориче се* и *помоћу пепела, коњске потковице* [...] (ГН, 114) – [...] *бранило се* на исти начин као што се брани и од

¹⁴⁰ Разматрајући међусобну замењивост генитивних конструкција с предлогом *ПРЕКО* и предлошких израза *ПОМОЋУ/УЗ ПОМОЋ*, Палић (2007: 95) износи став да је код ових других доминантније значење средства него начинско. С обзиром на то да аутор овим конструкцијама надаље не поклања више пажње, може се претпоставити да свој став темељи на базичном значењу ових израза, које укључује посебну врсту инструменталности (PRANJKOVIĆ 2001: 26).

сваке друге штетне магије: *помоћу разних амајлија* [...] (ГН, 94) – Ту је вода [...] одлазила у шупљину испод платоа, одакле *се*, вероватно *помоћу нумне*, поново *подизала* и уливала у језеро (АД, 90) – Уколико *се* моторно возило *вуче помоћу ужетата или круте везе* [...] (ЗОБСНП, чл. 72).

V + [Advj [PP [ПОМОЋУ [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]

[...] док *се помоћу кашике за ципеле* будете *увлачили* у прошлогодешњи костим за купање (КМ, 34).

V + [Advj [PP [УЗ ПОМОЋ N_{GEN}]]]

Слепа особа која самостално учествује у саобраћају као пешак, *треба да се креће уз помоћ белог итана* [...] (ЗОБСНП, чл. 24) – У градским условима вожње, аутомобил *може да се креће* искључиво *уз помоћ електричне енергије* [...] (ТС 2341) – Слепа особа која самостално учествује у саобраћају као пешак, *треба да се креће уз помоћ* [...] *обученог пса водича* (ЗОБСНП, чл. 24).

Предмети могу омогућавати извршење радње и индиректно тако што субјекат, вршењем имплициране радње над њима, остварује радњу исказану управним глаголом, нпр. *наћи ће га преко исправа* → *наћи ће га ТАКО ШТО ће испитати, проверити његове исправе*]:

V + [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]

[...] не би ли *преко ново откришеног црепа, накита или слабо урезаног слова открио* порекло [...] (СС, 10) – [...] а *наћи ће га само преко хазарских исправа* [...] (ПМ, 63) – Отац Милоје *ушао је* у мој живот *преко чабра* у коме је квасио ноге [...] (СС, 13) – Све ове понуде проследићемо домаћим фирмама, чланицама, а која се чиме бави лако *ћемо пронаћи преко нашег регистра или компакт-диска* (ЕК) – Поред крвних мрља „лична карта“, односно трагови неке особе *могу се утврдити преко: пљувачке, коришћене чаше, флаше, конзерве, жвакаће гуме или четкице за зубе* (ЕК).

По овом свом односу који успостављају с управним глаголом, ови се прилошки изрази приближавају онима посредничког типа, али се, за разлику од њих, не одликују никаквом самоактивношћу.

(2) Омогућивач може бити лексикализован и именицама са значењем апстрактних појмова који су експоненти секундарне предикације или њених објеката нпр. *грешила сам речима* → *грешила сам ТАКО ШТО сам говорила / ТАКО ШТО сам изговарала извесне речи, потврди потписом* → *потврди ТАКО ШТО се потпише*:

V + [Advj [Ø N_{INST}]]

[...] и *ласкају* јој *кићеним бесмислицама* (ХЂЉ, 68) – *Грешила сам речима* (ХЂЉ, 35) – Тако смо избегли демонима који истражују грех *почињен речима* (ХЂЉ, 63) – Можда се бојала да би *речима противљења мојој жељи створила* бездан међу нама (ХЂЉ, 62) – *Поразила* вас је *молитвом*, најјачим оружјем које човек има (ХЂЉ, 137) – Непосредне (изричите) су оне изјаве воље које *се чине поступцима* чија је непосредна сврха да покажу одређену вољу (на пример, *речима изговореним или написаним или другим знацима* који су уобичајени у промету) [...] (НЂ, 28) – [...] настојања у логици и лингвистичкој теорији да *се* [...] *једноставним логичким метајезиком представе* семантички дистинктивни случајеви квалификација [...] (РМ, 52) – [...] и ако клијент *својим потписом* или на други поуздан начин изричито *потврди* да му је на такве ризике указано [...] (КПЕА, 12.3/7)– [...] кад *смо* већ у првој рунди *изгубиле* меч *техничким*

нокаутом? (КМ, 27) – И неким несвакидашњом *вештином* [...] *успевао је* да у исти мах буде срдачан [...] (ХТЈ, 56) – А то значи да смо научили да *умемо одмеравати* [...] *интуицијом* [...] (РМ, 13).

V + [Adjv [NS [ODet N_{INST}]]]

Сликовном техником се снима првих 48 сати развоја ембриона [...] (БЖ 15538) – [...] да *утиче* на ток поступка и доношење одлуке *непрофесионалним средствима* [...] (КПЕА, 41.1.1/23) – Мој матори *написа* једног дана *белом бојом* на прамцу „ЧАМАЦ“ (КМ, 13).

Постоје и такви случајеви у којима замена инструменталом није могућа, као што је то у примеру [...] *поједине одредбе уговора треба тумачити* једне *помоћу других* (НЂ, 51) [→ **поједине одредбе уговора треба тумачити једне другима*]. Разлог је синтаксичке природе а тиче се присуства броја у позицији зависног члана. Замена слободним инструменталом у оваквој конструкцији могла би довести до померања значења и тумачења инструментала као датива са значењем адресата где би лексема *другима* значила ‘другим људима’.

(3) Код конструкција с попредложеним инструменталом ПУТЕМ, концептуализација канала кроз који радња метафорички пролази још је израженија. Њиме се истиче праволинијско пресецање унутрашњости локализатора:

V + [Adjv [PP [ПУТЕМ N_{GEN}]]]

Теоријски испит се *полаже путем теста* [...] (ЗОБСНП, чл. 233) – АП Војводина [...] – *путем капиталних улагања учествује* у изградњи, опремању и развоју инфраструктуре [...] (САПВ, 29/13) – [...] које су ова знања *стицале* вероватно *путем предања* (ГН, 96) – [...] у том смислу нас је [...] аристотеловска „тврда“ логика, као ментални алат своје врсте, *путем науке и образовања* понајвише, доиста *подучавала* [...] (РМ, 12) – Али, обавеза предаје *може се извршити* и *путем тзв. симболичне предаје* (traditio simbolica) [...] (НЂ, 178) – [...] *примењује* се правило о конвалидацији *путем извршења* (чл. 73. ЗОО) (НЂ, 30) – [...] одређени саобраћајни знакови, односно поруке *могу бити пренети путем знакова* [...] (ЗОБСНП, чл. 135).

V + [Adjv [PP [ПУТЕМ [NS [ODet N_{GEN} / N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] *могу да узрокују* синкопе *путем различитих механизма* (КТШ, 318) – [...] ако се празнина не може попунити диспозитивним законским одредбама, то *мора учинити суд, путем тзв. допуњујућег или квалификованог тумачења уговора* (НЂ, 52).

2.1.3.3.1. Независни омогућивач

Ознакама особина или додатних активности лексикализује се независни омогућивач посредством којег субјекат врши радњу и који при том развија наглашенију самосталност у односу на агенс (Ивић 1954: 83–85; Павловић 2006: 202–203). Та самосталност се огледа у томе што такав појам „изазивајући извесне околности изван самог вршиоца, преко њих, посредством њих, одржава, омогућује дато стање или радњу“ (Ивић 1954: 83). Ови инструменти не иступају као објекти радње, односно не имплицира

се присуство глагола *користити*, док је код осталих омогућивача, који означавају конкретне ентитете, то случај. Лексичке експоненте овог инструментала представљају апстрактне именице које стоје уз транзитивне глаголе и глаголе стања. Девербативним именицама кондензује се зависна клауза с везником ТАКО/ТИМЕ ШТО, а долази и до мешања с узрочним значењем.

(1) Квалификативно значење је обележено посебним начином извођења радње. Инструменталним референтом исказаним девербативном именицом у значењу активности и резултата радњи кодира се секундарна, начинска предикација, нпр. *заклања се ћутањем* → *заклања се ТАКО ШТО ћути*, а концептуализује се као пут којим се одвија радња. Реч је о средству схваћеном као дужи процес којим се ствара посебно окружење у којем је могућа реализација радње:

V + [_{Advj} [Ø N_{DEV INST}]]

[...] само *ћутњом*, ако икако, могу све боје дуге да *се сведу* на једно осећање [...] (СС, 189) – [...] и *неразумљивим мумлањем дозива* Анику (АИ/АВ, 46) – *Изгоне се виком, лупањем* [...] (ГН, 132) – [...] а затим га *плаше урлицима и неприродним, грохотним смехом* (ГН, 168) – [...] када су захтевале да *својим оклевањем не заустављам* њихову срећу (ХЂЉ, 35) – Стога би и текст и илустрације у овој књизи, [...] *међусобним преплитањем, требало да* стално *држе* читаоца [...] (ГН, 11) – [...] у којој је довољно безопасно *непристајањем освојити* углед човека са ставом (СС, 106) – [...] *треба* рашчланити и затим *спојити заваривањем* [...] (ИТП, 9) – [...] поседује способност да *изненади иновативним решењем*, [...] (КС, 11) – [...] они су тај бедем *разорили силним експлозијама* (ВЈС, 4) – „Зашто то мислите?“ *одврати питањем* осуђеник [...] (ЖЗ, 11) – [...] *поздрављали* су управљаче града *гласним узвицима* [...] (ХЂЉ, 92).

У извесним контекстима, независни омогућивачи се концептуализују као канали кроз који дати процес метафорички пролази, те је њихов синтаксички лик замењив акузативом с предлогом КРОЗ (*заклања се ћутањем* → *заклања се кроз ћутање*):

V + [_{Advj} [Ø N_{DEV INST}]]

[...] Пашић *се* и сада прво *заклања ћутањем* [...] (ВЈС, 11) – [...] али *се* изјава воље *може учинити* и *пасивним понашањем (нечиђењем, ћутањем)* (НЂ, 28) – [...] да *се* човек *може одбранити* од напада вукова *викањем* [...] (ГН, 156) – Власи у Србији верују да су некада таласони *настајали добровољном жртвом* [...] (ГН, 195) – Ситне чарке *окончавали су прећутним помирењем* [...] (ХЂЉ, 154) – Кочина је крајина [...] за Србе *завршила поразом* (ВЈС, 27) – расправа *се завршава начелним опажањима* [...] (РМ, 59) – [...] због тога даје и дар видовитости, који се у осталим случајевима *може добити* само *рођењем* (ГН, 98) – Иако га нису прихватили, он им *се певањем враћао* (ВЈС, 47) – [...] ми смо их *задобили ратом* [...] (ХЂЉ, 109) – [...] или располажу својом зарадом или имовином коју су *стекли својим радом* (НЂ, 26) – [...] непросторна значења *добijена метафоризацијом или метонимизацијом* њиховог примарног просторног значења [...] (РМ, 58) – И никада *није*, попут других жена, *јецајима* и сузама *олакшавала* себи дане и ноћи, [...] (ХЂЉ, 20) – У смраду, мемли и мраку, *постом и молитвом тражио је* светлост и избављење (ХЂЉ, 28) – Јемчи [...] слобода да *се говором, писањем* [...] или на други начин *траже, примају и шире* обавештења и идеје (УРС, чл. 46) – *Песмом сам зазивала* Њену милост (ХЂЉ, 112) – А то значи да смо научили да *умемо одмеравати* [...] *строгом анализом* [...] (РМ, 13) – Возач је неспособан за безбедно управљање возилом када *се стручним прегледом утврди* да је у толикој мери уморан,

[...] (ЗОБСНП, чл. 187) – [...] може да *се испита* једноставним функционалним **тестовима** [...] (КТШ, 319) – [...] човек настоји да непосредно, [...] **бајањима**, *контролише* природу и мистичне силе [...] (ГН, 93) – У свакој жени има ђаво кога *треба убити* или **послом или рађањем** [...] (АИ/АВ, 76).

V + [Advj [NS [ODet N_{DEV INST}]]]

Поклонодавац може опозвати поклон ако поклонопримац **својим понашањем** [...] *покаже* велику незахвалност (НЂ, 188) – [...] *дужан да својим професионалним и другим јавним деловањем доприноси* владавини права, законитости и правичности [...] (КПЕА, 2).

Специфичне активности заступљене су и именицама којима се означавају разни облици друштвеног деловања и разна правна акта, као и односи између два или више лица:

V + [Advj [Ø N_{DEV INST}]]

Председник Републике *бира се* на непосредним изборима, **тајним гласањем** [...] (УРС, чл. 114) – **Помиловањем или амнестијом** изречена казна *може се* [...] *опростити* у целини или делимично (УРС, чл. 145) – Такав уговор *се*, међутим, *може раскинути* неформалним **споразумом** [...] (НЂ, 40) – [...] заштиту свог права поверилац *може остварити* и **приговором** (НЂ, 17) – Владавина права *се остварује* слободним и непосредним **изборима**, уставним **јемствима** људских и мањинских права, [...] (УРС, чл. 3) – Председник Републике: [...] 2. **указом проглашава** законе [...] (УРС, чл. 112) – Чак и обавеза крвне освете престаје када *се* две завађене стране *вежу кумством* (ГН, 31) – Сувереност потиче од грађана који је *врше референдумом, народном иницијативом* [...] (УРС, чл. 2) – [...] већ им *се законом или управним актом намеће* обавеза да закључе одговарајуће уговоре [...] (НЂ, 23).

V + [Advj [NS [ODet N_{(DEV)INST}]]] / [Advj [NS [N_{(DEV)INST CompSUPST}]]]

[...] већ продавац **посебном одредбом** уговора *задржава* право својине, ради обезбеђења исплате цене (НЂ, 182) – У тзв. романским правима *се* раскид уговора због неизвршења *може остварити* само **судском одлуком** (тзв. судски раскид, [...]) (НЂ, 69) – Владавина права *се остварује* [...], **независном судском влашћу** [...] (УРС, чл. 3) – Дужност је свих покрајинских органа и организација да [...] **посебним мерама и активностима помажу** међусобно уважавање и упознавање различитих језика, култура и вероисповести у АП Војводини (САПВ, чл. 7) – [...] и по томе што словенска божанства *нису повезана родбинским или брачним односима* у људском смислу (ГН, 35) – **Начином рада и живота** адвокат *треба да доприноси* значају, друштвеној улози и правној неопходности адвокатури (КПЕА, 10.2/6).

Метафорички канал могу представљати појмови који представљају резултате имплицираних радњи, нпр. *призивати ритуалом* → *призивати кроз извођење ритуала*, *стицати приходима* → *стицати кроз остваривање прихода*:

V + [Advj [Ø N_{(DEV)INST}]]

По ко зна који пут, бог који *се призива* овим паганским **ритуалом** [...] (ГН, 64) – [...] *представљају се* својим самосталним **пројектима** и најрецентнијим **радовима** [...] (КС, 6) – [...] клинички *се може презентовати сликом* драматичне генерализоване дисаутономије [...] (БК, 375) – АП Војводина своје приходе *стиче*: [...] **приходима** од имовине чији је титулар [...] (САПВ, чл. 63) – [...] све што смо *стекли сопственим искуством* преносили смо на њих (ХЂЉ, 154) – И исто тако необуздано расипао је чак и оно *стечено грехом* (ХЂЉ, 72) – [...] *сопственим примером* и постојањем, стално нас је *подсећао* [...] (ХЂЉ, 43) – Адвокат *не сме* да нуди своје професионалне услуге, нити да *стиче* клијенте **рекламом**, [...] (КПЕА, 13.2/7) – Да му *истином о туђој љубави исповедим* своју (ХЂЉ, 59) – Чајкановић *многим примерима доказује* [...] (ГН, 43) –

И никада *није*, попут других жена, јецајима и *сузама* олакшавала себи дане и ноћи, ни *сузама* смиривала пламен снажних осећања (ХЂЉ, 20) – [...] човек настоји да непосредно, *чини*ма [...] контролише природу и мистичне силе [...] (ГН, 93) – [...] бол *се* никада не представља светлошћу [...] (АД, 164).

Суштинска разлика између ове две конструкције тиче се наглашене секвентности, односно поступности процеса формализованог акузативом.¹⁴¹ С друге стране, инструменталом се означава директнији, праволинијски однос између инструменталног референта и вршиоца радње чиме се губи значењска нијанса поступности у реализацији жељеног циља (ТАНАСКОВИЋ ФАЛЕТАР 2010: 196). Управо та одлика инструментала – трајање, односно дужина реализације радње – мотив је за концептуализацију начина као метафоричког канала. При том, употребом акузатива наглашава се посредни карактер њиме кодираниог појма (нпр. *завршава*ти се **кроз** *опажања*), док се инструменталом, управо због његовог непосреднијег, директнијег карактера, истиче значење средства (*завршава*ти се **опажањима**).

Поред акузатива с предлогом КРОЗ, као конкурентно средство инструменталу појављује се глаголски прилог садашњи којим се истиче истовременост управне радње и радње имплициране инструменталом, нпр. *за*добили смо их **ратом** → *за*добили смо их **ратујући**.

Начин је обележен и активношћу којом се конотира да вршилац радње обавља одређене покрете или ставља своје тело у одређен положај:

V + [Advj [Ø N_{DEV INST}]]

Славље *се* званично завршавало *витешким надметањем* [...] (ХЂЉ, 92) – Сусед му објасни како је Мирко, *добовањем*, давао тајне знаке [...] (ВЈС, 27) – Шетам и *шетањем се спремам* да одем [...] (ВС, 41) – Водени дух [...] каткада *ритмичним ударцима* о стеновито дно наређује напад своје војске [...] (ГН, 155).

V + [Advj [NS [ODet N_{DEV INST} / N_{DEV INST} Comp_{SUPST}]]]

[...] класична ручна кочница уступила је место електронској која *се активира притиском на дугме* (ТС, чл. 5295) – *Истим замахом уклоњени су* и сви преградни зидови [...] (ЖЗ, 26) – [...] а не прикрива га *геометријски стилизованим трком преко детаља* [...] (СС, 9) – [...] а она ми *игром уснама казује* нешто (ИА/ ЈЖКН, 273) – [...] змије *су истеривали* из коже *ударцима прута* [...] (ПМ, 83).

г) Омогућивачи су лексикализовани конотатима поступака којима се идентификује негативан однос између субјекта и објекта. Слободни инструментал се овде остварује уз каузативне глаголе, али је значење средства чија је намена кажњавање

¹⁴¹ О семантички сродној акузативној конструкцији с предлогом КРОЗ биће више речи у делу о микропољу медијативности.

примарно условљено семантиком именица у својству денотата. Реч је о девербативним именицама, које су експоненти предикације зависне начинске клаузе, нпр. *казни Мирка бичевањем по табанима* → *казни Мирка ТАКО ШТО га избичује по табанима*:

V + [Advj [Ø N_{DEV INST}]]

[...] а не може се ничим *спречити* ни *одазнати*, ни *борбом ни смрћу самом* (АИ/АВ, 72) – [...] и *казни Мирка бичевањем по табанима* (ВЈС, 28) – Своје редове вилењаци *обнављају утапањем* људи (ГН, 152) – Иначе *ће се убити самопрекорима* (ХЂЈ, 108) – Зато сам се и осмелила да *ударам* [...] *оптужбама* (ХЂЈ, 84) – [...] или их *убијају гласним смехом* [...] (ГН, 192).

V + [Advj [NS [ODet N_{DEV INST} / N_{DEV INST} Comp_{SUPST}]]]

Ако дете учини прекршај прописа о безбедности саобраћаја на путевима, *казниће се новчаном казном* прописаном за учињени прекршај родитељ, [...] (ЗОБСНП, чл. 318) – Уколико је возач приликом насилничке вожње проузроковао саобраћајну незгоду, *казниће се казном затвора* од 45 до 60 дана и 17 казених поена (ЗОБСНП, чл. 329).

Таква радња може се разумети и као активност која произилази из неког инхерентног својства појма у својству супстантивне допуне, и представља начин на који вршилац радње делује на њен објекат:

V + [Advj [Ø N_{DEV INST}]]

Сматрате ли да *ћете развејати* мрак *сјајем* ваше ломаче? (ЖЗ, 11) – [...] као какав големи Африканац који *се храни и одева и чисти самим зрачењем природе* [...] (ТА, 31).

(2) Резултате процеса заступају девербативне именице и њихове супстантивне допуне, којима се кодирају предикације с објектима као пасивним учесницима радње, нпр. *остварује се поделом власти* → *остварује се ТАКО ШТО се подели власт*. Да би се могло говорити о начинском значењу, глаголска именица мора бити пореклом од динамичног глагола.¹⁴² Разлог је тај што се начин, како је већ речено, схвата као метафорички пут којим се радња одвија, те оваква глаголска именица наглашава обележје процесуалности.

Давање предности девербативима у односу на одговарајуће глаголе двоструко је мотивисано. С једне стране, употреба номинализованих средстава уместо вербалних утиче на „економичност, синтетичност, безличност (анонимност), неовремењеност, немодалност, статичност и сл.“ језичког исказа (RADOVANOVIĆ 1990: 15). С друге стране, девербализацијом се фокус помера с објекта на радњу, која инструментализацијом постаје својеврсно средство омогућивачког типа (нпр. *крвно сродство се склапа ТАКО*

¹⁴² Ово нам илуструје пример: [...] или се *стиче* кушањем некакве посебне чорбе или ретког биља, или се *добија поседовањем неког предмета* (ГН, 118) где се инструментал може тумачити у временском или, евентуално, условном смислу [→ добија се *КАД се дође у посед неког предмета* / *АКО се поседује неки предмет*], али никако у начинском.

ШТО се помеша или испије крв → *крвно сродство се склапа мешањем или испијањем крви*).

Синтаксичке структуре у којима се појављују ови глаголи (осим глагола *настати*) с начинским детерминаторима јесу, с једне стране, конструкције с правим објектима, а с друге, пасивне структуре у којима је субјекат трпилац радње што је у складу с чињеницом да се ови двочлани начински детерминатори остварују уз креативне глаголе (*оствар(ива)ти се, извршити, склапати, настати, постићи, представити*), конверзне (*стицати/стећи, добити, допуњавати, приносити, обезбеђивати*), каузативне (*спасавати, ослободити*), стимулативне (*доприносити, утицати*), моционе (*преносити, враћати*), затим уз деструктивни глагол *поништити*, когнитивни *предвиђати*, глагол интерперсоналног односа *увредити* и сл.

У парафрази се уместо девербативне именице у инструменталу појављује клауза с начинским прилошким изразом, као и у случају инструменталних израза с генитивном допуном која је експонент објекта, нпр. *жртве се приносе прилагањем предмета* → *жртве се приносе НА ТАЈ НАЧИН ШТО људи прилажу предмете* или начинским везником, нпр. → *жртве се приносе ТАКО ШТО људи прилажу предмете*. Као што се види из парафразе, начинско значење се потврђује могућношћу увођења начинског прилошког израза НА ТАЈ НАЧИН, затим, начинског везника ТАКО ШТО, али и начинског прилога ОВАКО [→ *жртве се приносе овако: људи прилажу предмете*]:

V + [_{Advj} [_{NS} [_{N_{DEV INST} Comp_{SUPST}]]]}

Ова наклоност је толика да се чак може рећи да је змајева дужност да брани, а да су супротни случајеви реткост и да су *настали бркањем змаја са алом и аждајом* (ГН, 170) – [...] *приносе се* жртве *прилагањем предмета* да се виле умилоствиве (ГН, 148) – *Нисам хтела да га спасавам одрицањем од Стефана* (ХЂЉ, 63) – [...] који својим приступом и *трансфером знања доприноси* да се код ученика развија логичко мишљење [...] (БЖ 15498) – [...] *предвиђало се и раскопавањем земље* [...] (ГН, 114) – Свако је слободан да *испољава* своју веру или убеђење вероисповедања, *обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе*, [...] (УРС, чл. 43) – [...] па је наша инстинктивна реакција била да *контрирањем управљачем спречимо* неконтролисано заносење (ТС 2941).

Ове конструкције специфичне су по томе што се начинско значење врло често меша с неким другим значењима. Тако су забележени квалификатори који истовремено припадају следећим семантичким категоријама:

а) начин и време, нпр. *владавина права се остварује поделом власти* → *владавина права се остварује ТАКО ШТО / КАД се подели власт*:

V + [Advj [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

Владавина права *се остварује* [...] *поделом власти*, [...] и *повиновањем власти* Уставу и Закону (УРС, чл. 3) – [...] нераскидиво крвно сродство које *се склапа* церемонијално, *узајамним симболичним мешањем или испијањем крви* [...] (ГН, 29) – [...] од клијента прима новац или имовину за које може основано да посумња да су *стечени прањем новца* [...] (КПЕА, 31.2.6/18) – [...] које *се могло добити успостављањем кумовске везе* [...] (ГН, 131) – „вер контрол” технологија која *применом најсавременијих решења* у унутрашњој конструкцији *обезбеђује* равномерно распоређивање притиска по газећој површини [...] (ТС 2941) – [...] да *утиче* на ток поступка и доношење одлуке [...] *обраћањем органима и лицима* [...] (КПЕА, 41.1.1/23) – Особеност овог случаја продаје је у томе што *се предајом ствари не преноси* својина на купаца [...] (НЂ, 182) – Ово *се лечи саливањем олова* [...] (ГН, 133) – [...] где *се* свако непријатељство моментално *завршава понудом братимства* (ГН, 31) – [...] што *се постиже применом материјала или боја за калупе* [...] или *локалним загревањем калупа* пре уливања (ИТП, 5) [...] да узме нешто од новца *добијеног продајом стоке* [...] (ВЈС, 39) – [...] па чак и сматрали да *се, ангажовањем на спречавању комунистичког зла, ослободио* кривице [...] (АД, 120) – Светлосни *знак упозорења даје се* узастанним или наизменичним *паљењем* *дугих светала* [...] (ЗОБСНП, чл. 59) – *Светлосни знак упозорења даје се* узастанним или наизменичним *паљењем* *дугих светала* (ЗОБСНП, чл. 60)..

б) начин и услов, нпр. *може се изменити познавањем будућности* → *може се изменити ТАКО ШТО / АКО се познаје будућност*:

V + [Advj [NS [ODet N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

Познавањем будућности она *се могла изменити*, [...] (ГН, 113) – [...] тако да *се* облигација *може испунити* само *предајом тачно одређеног предмета* или *извршењем тачно одређене радње* [...] (НЂ, 20) – [...] одступа се и од правила да *се* уговор *не може раскинути једностраном изјавом воље* [...] (НЂ, 47) – [...] соматостатин *може превенирати* постпрандијалну хипотензију *смањењем протока* [...] (КТШ, 316) – Конвалидација *се може извршити* и *одрицањем* (изричитим или прећутним) *од права* на поништај уговора [...] (НЂ, 58) – [...] то право *може остварити истицањем посебног приговора* [...] (НЂ, 68) – Хипогликемијске реакције које *могу настати комбинавањем сулфонил-урее са алкохолом* [...] (КТШ, 322) – Ако их *увреде случајним гажењем места* где играју, *мућењем воде* на њиховом извору [...] знају и да унаказе човека [...] (ГН, 147).

С обзиром на то да је условно значење везано за потенцијалну реализацију радње, оно је најчешће омогућено или присуством модалног глагола с којим управни глагол твори сложени предикат или обликом потенцијала.

На присуство начинског значења директно указује и прилошки израз *на овај начин*, који упућује на садржај исказан инструменталним референтом: [...] *јер НА ОВАЈ НАЧИН, коришћењем мањих доза компакт детерџента, потрошачи могу да остваре уштеду у енергији и потрошњи воде* [...] (БЖ 15509).

в) начин и узрок, нпр. *ако их увреде гажењем места где играју* → *ако их увреде ТАКО ШТО / ЈЕР газе место где играју*:¹⁴³

¹⁴³ Позивајући се на одређење значења омогућивача М. Ивић, која каже да се њиме откривају „околности, услови под којима се глаголска радња врши“ (Ивић 1954: 15), Палић (2007: 73) примећује да

V + [Advj [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

Ако их увреде случајним гажењем места где играју, мућењем воде на њиховом извору, посматрањем њиховог купања, знају и да унаказе човека [...] (ГН, 147) – Извештајима својој влади, тај господин умало да му сасвим поништи улогу у историји (ВЈС, 19) – Учесник у саобраћају је дужан да [...] са пута уклони предмет, односно материју која се на коловозу нашла његовим чињењем [...] (ЗОБСНП, чл. 22).

г) Значењска интерференција може бити вишеструка, што показују контексти у којима долази до преплитања начинског, временског и условног значења, нпр. стиче се кушањем чорбе → стиче се ТАКО ШТО / НАКОН ШТО / АКО се куша чорба:

V + [Advj [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

[...] или се стиче кушањем некакве посебне чорбе или ретког биља, [...] (ГН, 118) – АП Војводина своје приходе стиче: наплатом пореза, такса и других накнада; [...]; трансфером буџетских средстава; примањем донација и других давања без накнаде; из других извора (САПВ, чл. 63) – [...] јер је батерије могуће допуњавати прикључивањем аутомобила на градску електро мрежу [...] (ТС 2341) – [...] јер му се ритуалним ложењем бадњака заправо враћа изгубљена снага (ГН, 103) – [...] она се могла изменити, на пример, одустајањем од неког планираног подухвата (ГН, 113).

(3) Независни омогућивач може имати и неке друге падежне форме, али су оне далеко ређе у односу на беспредлошки инструментал:

V + [Advj [PP [ПОМОЋУ / ПУТЕМ N_{GEN}]]]

Она ће знати шта сам помислила помоћу теленатије [...] (КМ, 46) – [...] бранило се на исти начин као што се брани и од сваке друге штетне магије: помоћу разних амаџија и бајања [...] (ГН, 94) – АП Војводина [...], путем одговарајућих фондова, подстиче иновационе делатности и развој и популаризацију научног и технолошког стваралаштва на територији АП Војводине (САПВ, 29/10).

У својству независног омогућивача појављују се људска и натприродна бића, која, самим тим што имају обележје [живо +], развијају недвосмислену самоактивност:

V + [Advj [PP [УЗ ПОМОЋ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [УЗ ПОМОЋ [NS [ODet N_{GEN}]]]]]

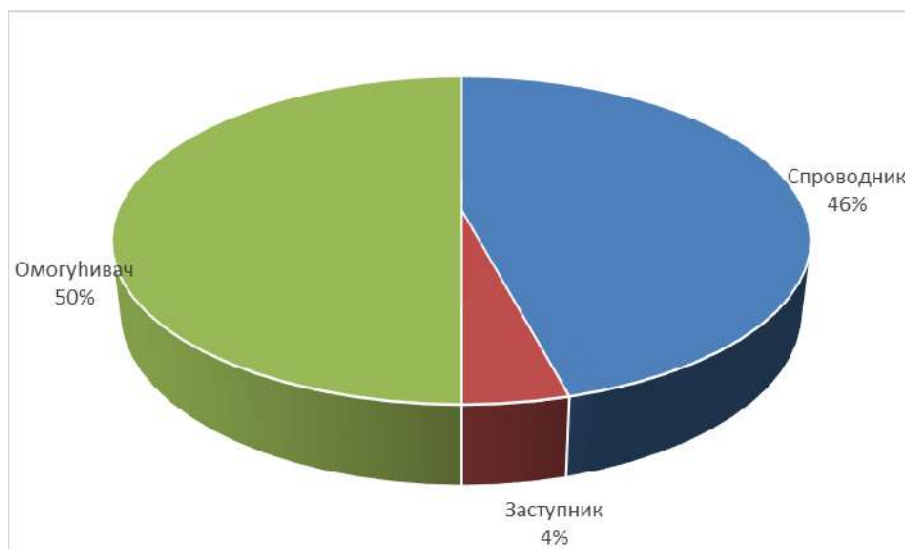
[...] дужан је да безбедно укључење изведе уз помоћ лица [...] (ЗБСП, чл. 33) – [...] да се, уз помоћ демонских сила, промени Божја воља (ХЋЈ, 163) – [...] кренуо је, уз помоћ кнеза Маврогенија, у Беч [...] (ВЈС, 55).

* * *

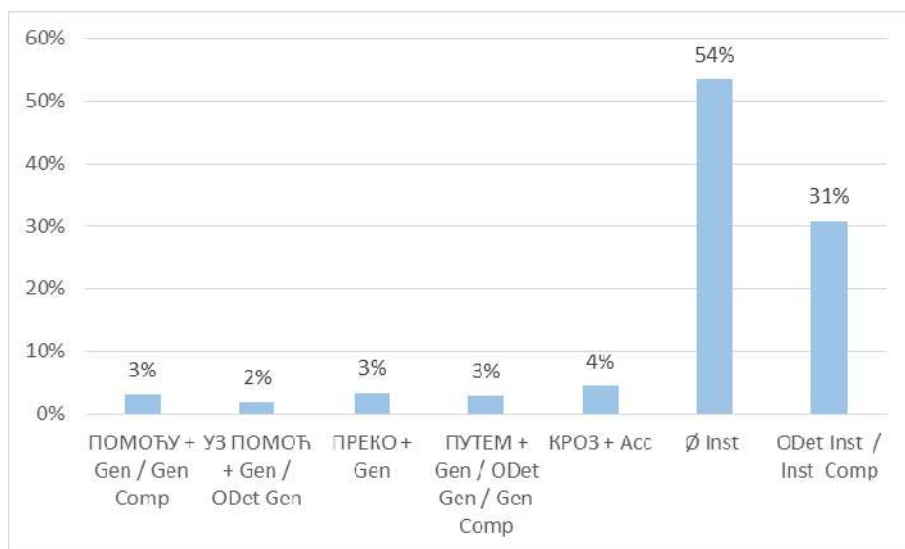
Од свих забележених синтаксичких јединица које фунгирају у микропољу инструментативности, најпродуктивнији је беспредлошки инструментал јер је он управо и основно синтаксичко средство исказивања семантичког средства без обзира на то да ли је реч о спроводничком или омогућивачком типу, који чине и центар овог микропоља. Разлика између ова два ужа значења огледа се, с једне стране, у неулажењу предлошких

овакво одређење у великој мери пружа подлогу за преплитање омогућивача с категоријом узрока јер је он и иначе близак појму „изазивач“.

конструкција у поље спроводника, а с друге, у функцији коју преузимају синтаксичке јединице, те тако спроводник има допунску, а омогућивач одредбену функцију.

Слика бр. 7: Фреквенција специфичних значења у микропољу инструментативности

Слика бр. 8: Фреквенција структурних модела у микропољу инструментативности

2.1.4. МИКРОПОЉЕ МЕДИЈАТИВНОСТИ

Семантичка категорија медијативности, односно заступништва, заснива се на посредном реализовању радње управне предикације и блиска је категорији инструментативности. Параметар према којем се ове две категорије разликују јесте

самоактивност која је својствена категорији медијативности.¹⁴⁴ У фокусу пажње могу се наћи заступник (посредник) или заступани (посредовани), те се на основу тога ова категорија може поделити на категорију *медијатора* и категорију *медијата* (ПАВЛОВИЋ 2006: 209–218), чије присуство утиче на начин реализације радње.

На синтаксичком плану ове падежне и предлошко-падежне конструкције врше функцију квалификативних детерминатора проагентивног типа, који представљају атипичне начинске адвербијале јер се примарно појављују као семантички експоненти агенса пресупониране предикације, и то у улози посредника. Услов за реализацију значења посредника укључује обележје [самоактивност +], односно жива бића развијају личну активност која омогућује реализацију управне радње (ИВИЋ 1954: 32).

Субординација агенса на синтаксичком плану означава раздвајање агентивног значења од позиције граматичког субјекта (VASIĆ 1996a: 93–94), односно његово придруживање беспредлошком инструменталу и предлошко-падежним формама ПРЕКО / У ИМЕ / НА ИМЕ + N_{GEN}, КРОЗ + N_{ACC}, ПО + N_{LOC}, и изједначавање с аргументима адвербијалног типа. Семантички критеријум за декодирање агенса у неком од наведених косих падежа подразумева помереност фокуса пажње са правога вршиоца радње на посредника, при чему његова удаљеност од протипичног субјекта и статусно нижа синтаксичка функција имплицирају „његову ослабљену или ограничену контролу и одговорност за настанак или само исход радње која му се приписује” (АЛАНОВИЋ 2006: 109).

Метафоричко проширење проагентивног значења постиже се укључивањем овог примарно неначинског значења у начинско што потврђује чињеница да прави агенс предикације остварује управну радњу на посебан начин, односно користећи посредника, који иступа у његово име. Оваква укљученост посредника у радњу схвата се као посебна околност под којом се остварује управна радња и која се као таква схвата као начин (РЕДЛИ 2013: 92–93). На основу степена самоактивности коју посредник развија у вршењу радње, категорија медијатора се дели на две поткатогеорије: 1. посредника-омогућивача, који не развија посебну самоактивност која би могла утицати на спречавање или другачије вршење радње, и 2. посредника-извршиоца, који

¹⁴⁴ Када је у питању посредничка и привидно посредничка функција инструментала, који је старог индоевропског порекла, поред ознака за органе и предмете појављују се ознаке којима су обележене именице са значењем бића (ИВИЋ 1954: 30-51).

самоактивност развија у потпуности тако да представља право вршиоца радње (КОВАЧЕВИЋ 1981: 152–154).

Како показује ексцерпирана грађа, у овом микропољу ужа значења се исказују генитивом с прилошким изразима ПОСРЕДСТВОМ, ПРЕКО, ПУТЕМ и У ИМЕ (нпр. *послати преко анђела*, *надzirати посредством повереника*, *износити доказе преко браниоца*, *остварити путем представника*, *примити у име клијента*) и акузативом с предлогом КРОЗ.

2.1.4.1. Посредник-омогућивач

Као и слободни инструментал, који у радњи учествује директно, деловање проагенса формализованог генитивом с попредложеним изразом ПОСРЕДСТВОМ и предлогом ПРЕКО, такође обележено је његовим директним учешћем. При том, он на себе преузима улогу посредника-омогућивача, који омогућује реализацију управне радње покренуту од стране агенса-иницијатора остварујући са њим извесно јединство,¹⁴⁵ што потврђује и парафраза „X остварује радњу тако што користи Y”. Дакле, посредник у оваквом сценарију има обележје [живо +] јер је због своје улоге активан учесник у радњи (ИВИЋ 1954: 31–32), док је појава неживих ентитета у овој улози омогућена чињеницом да агенс посредством њих врши управну радњу:

(1) Уз предлошке изразе ПОСРЕДСТВОМ, ПОМОЋУ, ПРЕКО и ПУТЕМ, појављује се генитив лексикализован ознакама живих бића, а у позицији управне предикације налазе се глаголи чија семантика захтева ангажовање посредника као носиоца радње идентичне оној коју обавља субјекат (ПАВЛОВИЋ 2006: 209).¹⁴⁶ Употреба форме ПОСРЕДСТВОМ има функцију исказивања вршења радње од стране неког другог лица, тј. посредника на шта указује и сама етимологија датог адвербијализираног облика:

V + [_{Advj} [_{PP} [ПОСРЕДСТВОМ N_{GEN}]]]

[...] да злоупотребљава улогу браниоца да би клијенту, или *посредством клијента* који је у притвору или на издржавању казне, другим притвореницима или затвореницима кришом *дотурао* писма [...] (КПЕА, 40.1.4/23) – У оправданим случајевима изјава и потпис пуномоћја *могу се прибавити* [...] *посредством лица* у које и странка и адвокат имају поверење [...] (КПЕА,

¹⁴⁵ О разликама између значења омогућивача и посредника-омогућивача детаљно говори Ковачевић (1981: 152–154) разматрајући семантичке улоге генитива с предлогом ПРЕКО.

¹⁴⁶ Овај тип инструментала, који М. Ивић (1954: 33, 52–53) назива „инструменталом посредничке функције“, изгубљен је још у прасловенском језику, али се може констатовати да су његови трагови остали у окамењеној фрази *посредством некога*, која је и данас у употреби.

23.2/13) – [...] Вајс је највише трговао управо са Кањижом и околним местима, у првом реду посредством женине родбине (ЕК) – То му је предочено, посредством гласника, у сну, и Kowalsky се те јесени подвргао операцији (ЕК).

V + [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]

Сувереност потиче од грађана који је врше референдумом, народном иницијативом и преко својих слободно изабраних представника (УРС, чл. 2) – Преко сестара се ородио са Црнојевићима, Балшићима и Топијама (ХТЉ, 22) – Ниједна реч из те књиге послата преко Анђела није сишла с неба да ми је он није казивао у перо [...] (ЕК) – [...] признао је да јој је писао преко вашег сина (ЕК) – Ти си писао она свињска писма преко Ирчевог оца [...] (ЕК).

(2) У својству посредника појављују се предмети и групе предмета или појава, као денотати секундарних вршилаца радње:

V + [Advj [PP [ПОМОЋУ N_{GEN}]]]

бицикл је возило са најмање два точка које се покреће снагом возача, односно путника, која се помоћу педала или ручица преноси на точак, односно точкове [...] (ЗОБСНП, чл. 7/32).

V + [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]

[...] на крају се сва та снага до подлоге преноси само преко пнеуматика (ТС 2941) – [...] 'водени бар', а који се опет, преко хоризонталног прозора, везује са салоном [...] (КС, 34) – тролејбус је аутобус који се преко проводника напаја електричном енергијом (ЗОБСНП, чл. 7/43) – [...] најважнији је део аутономије воље, будући да се она остварује претежно преко уговора (НЂ, 23) – [...] који преноси притисак преко еластичне гумене дијафрагме [...] (ИТП, 21).

V + [Advj [PP [ПРЕКО [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST} / ODet N_{GEN}]]]]]

[...] да су категорије квантификације и квалификативности највише међусобно повезане управо преко категорије градуелности [...] (РМ, 24, нап. 19) – [...] који су посредовани преко вазодепресорних араа [...] (КТШ, 317).

V + [Advj [PP [ПУТЕМ N_{GEN}]]]

Уколико полицијски службеник или надлежни инспекцијски орган у контроли саобраћаја путем видео надзора или фото записа утврди да је возило паркирано [...] (ЗОБСНП, чл. 296) – Рачунар би у тренутку проласка поред сензора активирао путем хидраулике кочницу (ТС 2941).

Проагентивно значење акузативне конструкције с предлогом КРОЗ остварује се уз глаголе различите семантике, а лексикализован је денотатима живих бића, који иступају као самоактивни посредници управне предикације:

V + [Advj [PP [КРОЗ N_{ACC}]]]

Овим су Бог Отац, Син и Дух хтели да сва створења учествују у Њиховој вечној срећи кроз човека Адама [...] (ЕК) – Кроз жену се Бог ованплотио, дошавши на земљу као човек (ЕК) – [...] оптерећен од детињства меланхоличним оцем и његовом болесном амбицијом да кроз сина, који треба да постане светац, откаје и своје грехе [...] (ЕК).

V + [Advj [PP [КРОЗ [NS [N_{ACC} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] и кроз уста владике Данила у свом спеву Његош је казивао своја суморна осећања и црне мисли [...] (ЕК) – Говори кроз уста великог броја хришћанских Светих који су се посветили у Светој Гори (ЕК) – У тој мисли, изреченој кроз уста тог државника, и у чињеници да је то стварно тако, треба тражити узрок хајци против КПЈ [...] (ЕК) – Пишући породичну хронику,

Ковач врло храбро и без прећуткивања **кроз уста својих јунака** износи бритке мисли и оштре ставове [...] (ЕК).

Акузативом с предлогом КРОЗ кодира се и тзв. спроводник посредничког типа¹⁴⁷ који је лексикализован денотатима неживих појмова. Он се концептуализује као канал кроз који радња метафорички пролази и у чијем се облику агенс испољава:

V + [Advj [PP [КРОЗ N_{ACC}]]]

А то значи да смо научили да унемо одмеравати [...] **кроз** комплементарне теоријске **апарате** [...] (РМ, 13) – Сутрадан би опет све заборављао јер смо му давали онај први број из комплета, у коме је Хитлер тек почињао да се афирмише **кроз пивчугу** (КМ, 31) – Он је разазнавао свет **кроза звуке**. **Кроз мирисе** (ХЂЉ, 54) – Утицај тржишне привреде на социјални и економски положај запослених уклађује се **кроз социјални дијалог** између синдиката и послодаваца (УРС, чл. 82) – **Кроз игру духа и мисли** [...] ми смо се сједињавали [...] (ХЂЉ, 129) – [...] божанствима на која човек вриши посредни утицај **кроз** сложене религијске обреде [...] (ГН, 93) – [...] али и присутан у њему **кроз дела осталих богова** (ГН, 38) – [...] карактер целисходности, који се испољава **кроз** њену заштитну и доказну функцију (НЂ, 38).

Перлативни карактер овог предлога указује на однос међусобног контакта, као и на захваћеност посредника глаголским процесом. У оваквом случају наглашена је реализација радње у етапама и трајност процеса који води ка циљу. Значење пружања, тј. кретања кроз одређено место метафорички се проширује на значење посебног начина реализације радње помоћу посредника-канала, што је видљиво у парафрази „Х остварује радњу тако што користи Y / помоћу Y, који радњу спроводи”.

Нијансу временског значења акузатив с предлогом КРОЗ добија онда када се њиме конотира неко стање или активност који се дешавају паралелно с управном радњом, док тумачење у начинском смислу омогућује чињеница да дато стање/активност директно утиче на облик реализације управне радње (РАЛИЋ 2007: 104), нпр. *разговарала сам кроз молитву и сузе* → *разговарала сам ДОК сам се молила и плакала* / *разговарала сам ОВАКО: молила сам се и плакала*:

V + [Advj [PP [КРОЗ N_{ACC}]]]

Кроз молитву и сузе разговарала сам с Господом и Његовом Мајком (ХЂЉ, 112) – Оне могу бити мањег интензитета, које се изражавају **кроз плач, вику, свађу** [...] (ЕК) – [...] и, расплакавши се, **кроз јецање** ми казује да су из куће изашли тренутак пре но што ју је граната погодила [...] (ЕК) – Она не крије сузе, **кроз јецај прича**: „Свако од нас би да што пре изађе из болнице и оде својој кући [...] (ЕК) – Улазак у чланство Француске академије, задовољава онај чувени принцип бесмртности, каже **кроз смех** Влада Величковић и додаје [...] (ЕК).

Примарно перлативна локативна конструкција с предлогом ПО, уз глагол давања (*послати*), који уједно подразумева и кретање посредника у простору у циљу преношења

¹⁴⁷ Термин *спроводничко-посреднички* преузет је од Арсенијевић (2003/II: 209).

неке поруке (ИВИЋ 1951–1952: 185), употребљава се у начинском значењу када се њоме исказује функција посредника који је живо биће.¹⁴⁸

V + [Advj [PP [ПО N_{LOC}]]]

[...] није смио да напише оно писмо, а када га је већ написао, *није смио да га пошаље по служавки* [...] (ЕК) – [...] а затим сам у сваком следећем писму запиткивао да ли је примио паре које сам му наводно послао по људима у које је он имао поверења [...] (ЕК).

Како забележена грађа показује, ова конструкција у значењу посредника није нарочито продуктивна у савременом српском језику.¹⁴⁹

2.1.4.2. Посредник-извршилац

Посредник-извршилац кодиран је генитивом с предлошким изразима ПОСРЕДСТВОМ и ПУТЕМ и предлогом ПРЕКО. Субјекат у овим сценаријима, иако на синтаксичком плану има улогу агенса, заправо је само „наручилац“ дате радње, а посредник је њен једини извршилац с обзиром да сопственом активношћу може утицати на њено остварење или неостварење.

(1) У својству посредника-извршиоца налазе се именице са значењем људских бића, који врше радњу у име „надређеног“ агенса, нпр. *адвокат надзире израду преписа посредством поузданог повереника* → *адвокат надзире израду преписа ТАКО ШТО га у његово име надзире поуздани повереник*:

V + [Advj [PP [ПОСРЕДСТВОМ N_{GEN}]]]

У циљу чувања тајне адвокат *треба* [...] да лично, или *посредством поузданог повереника, надзире* израду преписа, копија или снимка поверљивих исправа (КПЕА, 15.5.4/8) – То писмо је затим, *посредством Копице и Ракоцавлевича, пutowало* брзо, и стигло, пре Павла (ЕК) – Шајнер оде у Рим где *посредством језуита успе* да се Галилеј изведе пред суд инквизиције (ЕК) – Француски радио и телевизија, који су *посредством специјалних извештача* из Београда, *пренели* инаугурацију четвртог по реду председника [...] (ЕК).

V + [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]

Свако коме се суди за кривично дело има право да сам или *преко браниоца износи доказе* у своју корист (УРС, чл. 33) – Држалац стана и друге просторије има право да сам или *преко свога заступника* и уз још два пунолетна сведока *присутствује* претресању (УРС, чл. 40) – Путем колективних права припадници националних мањина, непосредно или *преко својих представника, учествују* у одлучивању [...] (УРС, чл. 75) – [...] било би свакако занимљиво *истражити* тај однос, као и, *преко Крочеа*, Колингвудов однос према философији историје Ђанбатиста Вика [...] (ЕК).

¹⁴⁸ За разлику од локатива с предлогом ПО, слободни инструментал се користи за обележавање средства, лексикализованог именицама са обележјем [живо –] (ИВИЋ 1951–1952: 187–188).

¹⁴⁹ Њена продуктивност већа је у сакралним текстовима преводне литературе (уп. REDLI 2013: 94).

Спој именица с обележјем [живо +] и предлошког израза ПУТЕМ није продуктивно средство у значењу посредника-извршиоца и везује се (како корпус показује) за административно-правни функционални стил :

V + [Advj [PP [ПУТЕМ N_{GEN}]]]

Грађани АП Војводине своје право на покрајинску аутономију *остварују* [...] **путем** својих слободно изабраних **представника** (САПВ, чл. 5) – обезбеђујући да ти предлози буду **пренети** Странама **путем Извршног секретара Економске Комисије за Европу** најкасније деведесет дана унапред [...] (ЕК).

(2) Када појам у генитиву означава установу, институцију, медије и сл., тада се јавља као посредник–извршилац радње назначене манипулативним глаголом (КОВАЧЕВИЋ 1981: 159), нпр. *прибавити изјаву и потпис **посредством** уобичајених средстава комуникације* → *уобичајена средства комуникације (људима) прибављају изјаву и потпис:*

V + [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ПРЕКО [NS [ODet N_{GEN}]]]]]

[...] која је и **преко радија** и **преко комитета** била *сугерисана* [...] (СС, 165) – Општина, **преко својих органа** [...] *обавља* и друге послове одређене законом (УРС, чл. 190) – Данас *сам чула преко Б 92*, мислим да је рекао Ацо Томић, нисам потпуно сигурна [...] (ЕК) – [...] радни народ од дна до врха државе и друштва непосредно и **преко својих самоуправних органа** *одлучује* о свим јавним пословима (ЕК) – [...] и о њима *ће се извести* на начин који је сврсисходан **преко гласила секције** (ЕК).

V + [Advj [PP [ПУТЕМ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [ПУТЕМ [NS [ODet N_{GEN}]]]]]

[...] као и огласи *уочињени* **путем штампе, радија, телевизије** или на који други начин [...] (НЂ, 30) – АП Војводина **путем својих органа**: – *доноси* Статут и *одлучује* о промени Статута (САПВ, чл. 27) – Припадници националних заједница које чине бројчану мањину у укупном становништву АП Војводине, **путем изабраних националних савета** *остварују* облик аутономије, [...] (САПВ, чл. 25) – Свака Страна *ће*, у року од месец дана од дана одлуке, *обавестити* друге стране, **путем секретаријата**, о било којим променама [...] (ЕК).

Када је реч о генитиву лексикализованом именицом *средство*, њему конкурише слободни инструментал, који региструје и наш корпус:

V + [Advj [PP [ПОСРЕДСТВОМ/ПУТЕМ [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] изјава и потпис *могу се прибавити* **посредством уобичајених средстава комуникације** [...] (КПЕА, 23.2/13) – Надлежни суд *може спречити* ширење информација и идеја **путем средстава јавног обавештавања** [...] (УРС, чл. 50).

V + [Advj [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

У оправданим случајевима изјава и потпис пуномоћја *могу се прибавити* **уобичајеним средствима комуникације** [...] (КПЕА, 23.2/13).

Оваква алтернација омогућена је управо семантиком генитивног референта јер је значење средства, поред просторног, једно од основних значења слободног инструментала.

2.1.4.3. Посредовани

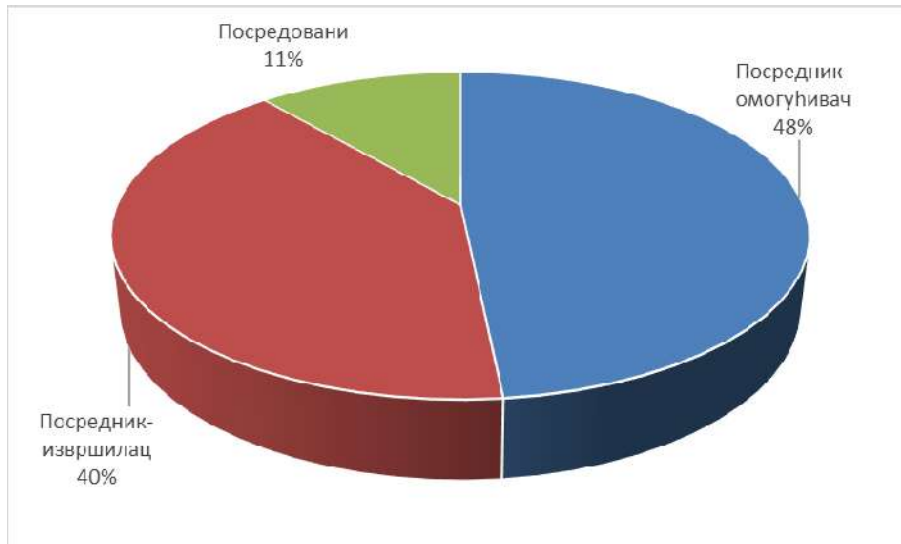
Посебан вид испољавања проагенса остварује генитив с предлошким изразом У ИМЕ. У овим сценаријима долази до инклузије проагенса у агенс, односно у сферу његовог имена (ПАВЛОВИЋ 2006: 217), при чему се предлошким изразом У ИМЕ кодира иницијатор, односно извор акције. Унутарсинтагматско значење конструкције с предлогом У јесте значење „садржаности” агенса. У том смислу, а наши примери то и показују, овом генитивном конструкцијом, која се реализује уз глаголе манипулације, примања, кретања, идентификује се концепт заступништва и наменског деловања. (РЕДЛИ 2013: 93)

V + [Advj [PP [У ИМЕ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [У [NS [ODet N_{ИМЕ}]]]]]

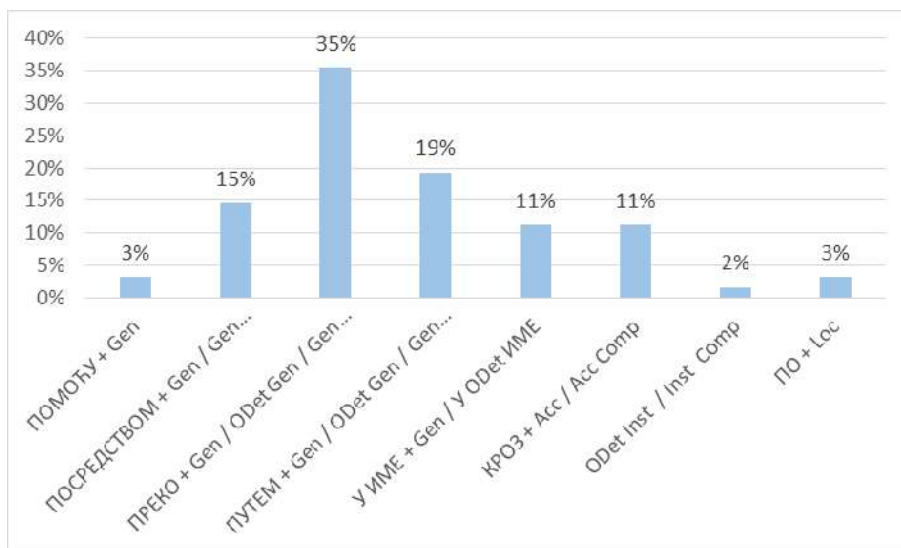
На начин описан у правилу 25.1. Кодекса адвокат ће поступити и када новац, хартије од вредности или друге имовинске вредности од трећег лица *прима у име* [...] *клијента* (КПЕА, 26.2/15) – [...] да *у име клијента не ступа у разговоре* или преговоре са супротном странком [...] (КПЕА, 32.1.9/19) – Записано је да *су се у име Црнобога одигравали* најразличитији ритуали [...] (ГН, 46) – [...] да *се* на гозбама *обређују* жртвеним пехаром *у име богова добра и зла*, и то не само ради молитве за сопствено добро [...] (ГН, 47) – [...] па чак и да *у име богова одлучују* о рату или миру (ГН, 73) – Понуда мора да потиче од лица које жели да *закључи* уговор *у своје име* (НЂ, 29) – Иста биографија описује начин на који су свештеници Триглава *прорицали у његово име* (ГН, 50).

* * *

Семантички центар микропоља медијативности чини значење посредника, док је основни падежни облик генитив, који за себе везује предлошке изразе с имплицираним значењем посредништва (ПРЕКО, ПОСРЕДСТВОМ, ПУТЕМ), при чему су управо најпродуктивнији изрази с попредложеним прилогом ПОСРЕДСТВОМ, што је и очекивано. У строго условљеним лексичко-семантичким контекстима, односно уз именице са значењем људских бића или уз именицу *уста*, која се својом семантиком чврсто везује за аниматне појмове, значење посредништва обележава акузатив с предлогом КРОЗ, чије се прототипично значење просторне перлативности метафорички проширује на медијативност.

Слика бр. 9: Фреквенција специфичних значења у микропољу медијативности

Слика бр. 10: Фреквенција структурних модела у микропољу медијативности

2.1.5. МИКРОПОЉЕ ОСНОВА/КРИТЕРИЈА

Семантичким пољем критерија као начинске категорије идентификује се „основа на којој се темељи реализација управне радње“, односно оквир који ту реализацију модално лимитира (Павловић 2006: 238–239) и тако утиче на начин њене реализације. Ова семантичка категорија може се појавити у сферама других семантичких категорија, као што су, на пример, каузалност¹⁵⁰ и услов,¹⁵¹ а у оквиру квалификативног

¹⁵⁰ Ковачевић (1988: 125–140) критериј сматра једним од субпоља категорије узрока.

семантичког поља разматрају се само оне критеријске конструкције које на базичном плану добијају интерпретацију начинског типа (ПАВЛОВИЋ 2006: 238-239).

У сфери основа/критерија остварују се конструкције у којима се управним глаголима денотирају неке људске активности. Њихову детерминацију врше именице чија семантика упућује на обавезност, односно пожељност извршења радње, као и оне које означавају неко физичко својство субјекта/објекта предикације. У парафрази се појављује начинско-поредбена клауза с везником ОНАКО КАКО и генитив са предлошким изразом НА ОСНОВУ, односно зависна клауза с моделом НА ОСНОВУ ТОГА КАКО, нпр. *регулисати **правилима** саобраћаја* → *регулисати ОНАКО КАКО / НА ОСНОВУ ТОГА КАКО **налажу правила саобраћаја***. Могућа је и алтернација са конструкцијом ПРЕМА + N_{DAT}, нпр. *регулише се **према правилима саобраћаја***.

На основу семантике падежних референата, издваја се пет семантичких типова у оквиру значења основа. Тако значење прескриптива, којим се радња ограничава, имају конструкције Ø N_{INST} (*одредити **Уставом и Законом***), НА ОСНОВУ + N_{GEN} (*закључити **на основу закона***) и ПРОТИВНО + N_{DAT} (*понашати се **противно обавези***), при чему се конструкцијом НА ОСНОВУ + N_{GEN} обележава и импулс за извршење радње (*испитати **на основу симптома***). Инклузивност која управну радњу метафорички локализује у унутрашњост квалификатора обележава се прилошким изразима у ОКВИРУ + N_{GEN} (*обучавати у **оквиру плана и програма***) и у СКЛАДУ C(A) + N_{INST} (*трансформисати у **складу са хришћанском религијом***). Конструкције ПРЕМА + N_{DAT} (*регулисати **према правилима уговора***) и ПО + N_{LOC} (*израчунавати **по формули***) појављују се у значењу локализатора-циља¹⁵² као основа радње. Основ се, такође, испољава и као извор радње

¹⁵¹ Има и таквих конструкција у којима се примећује мешање значења основа с условним значењем, нпр. *Лице за које постоји основана сумња да је учинило кривично дело може бити притворено само на основу одлуке суда [...] (УРС, чл. 30) [→ ... може бити притворено само **ако суд одлучи**]. Када је реч о критерију-услову, генитивом су тада формализоване именице *наредба, налаз, одлука*, односно површински експоненти радњи које спроводи субјекат дубинске предикације: *Искључење возача се спроводи **на основу наредбе овлашћеног полицијског службеника** (ЗОБСНП, 279/4) – Управљач јавног пута мора обезбедити да се, **на основу налаза инспектора за јавне путеве, сачини** пројекат [...] (ЗОБСНП, чл. 156).**

¹⁵² Датив с предлогом ПРЕМА, који алтернира с локативом с предлогом ПО, у значењу основа на којем се темељи радња концептуализује се као апстрактни локализатор-циљ у чијем се правцу усмерава агенс приликом вршења радње (АНТОНИЋ 201: 175).

формализован конструкцијама ИЗ + N_{GEN} (*читати из додира*), НА ОСНОВУ + N_{GEN} (*реконструисати на основу записа*) и С(А) + N_{GEN} (*посматрати са реалније тачке гледишта*).

2.1.5.1. Прескриптив као основ радње

Начин је обележен лимитативима који ограничавају и тиме усмеравају реализацију радње. Он је лексикализован ознакама прескриптива (норме), те се у овом значењу појављују разна правна акта, облици друштвеног деловања као параметри оцене, који су засновани на објективним чињеницама и сл.

(1) Метафоризација основе на којој се темељи дата радња везана је за употребу слободног инструментала са значењем основа квалификативног типа. Слободни инструментал је најчешће заступљен у пасивним структурама, уз транзитивне глаголе, односно у сценаријима у којима субјекат постаје од секундарне важности (те је, стога, анонимизиран), а у прави план иступа експлицитни прескриптив којим се управна радња сравањује с оквиром у којем се реализује:

V + [_{Advj} [Ø N_{Inst}]] / [_{Advj} [_{NS} [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

[...] *покрајинским прописима могу се установити* додатна права припадника националних мањина (УРС, чл. 79) – Међусобно првенство пролаза учесника у саобраћају, који на раскрсници светлосним саобраћајним знаковима истовремено добијају право пролаза, *регулише се правилима саобраћаја* (ЗОБСНП, чл. 20) – Постојање сукоба интереса и одговорност при његовом решавању *одређују се Уставом и законом* (УРС, чл. 6) – Начин рада Скупштине *уређује се пословником Скупштине* (УРС, чл. 46) – Средства новчаних казни су приход адвокатске коморе републике, а начин њиховог коришћења *уређује се статутом адвокатске коморе републике* (ЗОА, чл. 52) – *Актом Владе*, односно *надлежног тела извршног органа* ближе се *уређује* организација и начин рада Тела за координацију [...] (ЗОБСНП, чл. 8) – *Решењем о привременој забрани бављења адвокатуром одређује се* и трајање привремене забране (ЗОА, чл. 28).

У овим конструкцијама начинско значење оверено је могућношћу замене изразима НА ОСНОВУ и У СКЛАДУ С(А), нпр. *регулише се правилима саобраћаја* → *на основу правила саобраћаја / у складу са правилима саобраћаја*. Посебност ових примера, који припадају административно-правном функционалном стилу и у којима је инструментал лексикализован именицама типа *правило*, *пословник*, *закон* и сл., огледа се у томе што се у парафрази може појавити и глагол *усклађивати/ускладити*, који потврђује присуство значења прилошког израза у СКЛАДУ С(А) [→ *међусобно првенство пролаза учесника у саобраћају регулише се ОВАКО: усклађује се са правилима саобраћаја*].

У активној структури, инструменталом се кодира објекат имплициране предикације с начинским везничким изразом ТАКО ШТО: *Већином гласова свих народних*

посланика Народна скупштина: [...] бира судије и заменике јавних тужилаца (УРС, чл. 105) [→ **ТАКО ШТО КАО КРИТЕРИЈУМ УЗИМА ВЕЋИНУ ГЛАСОВА СВИХ НАРОДНИХ ПОСЛАНИКА Народна скупштина: [...] бира судије и заменике јавних тужилаца.**

(2) Ексклузивно контактном падежном конструкцијом НА ОСНОВУ + N_{GEN} у сфери критеријског квалификатива примарно се реферише о локализатору на спољној страни просторног оријентира (ПАВЛОВИЋ 2008: 292). Лексички експонент предлошког израза представља именица *основа*, која означава површину, односно именица чија семантика подразумева простор.¹⁵³

Начинско значење ове конструкције актуализује се у оним случајевима у којима је присутно значење угледања што омогућава замену ове конструкције конструкцијама с предлозима ПРЕМА и ПО, односно предлошким изразом у СКЛАДУ С(А), нпр. *уговор је закључен на основу закона* → *уговор је закључен према закону / у складу са законом*:

V + [Advj [PP [НА ОСНОВУ N_{GEN}]]] / [Advj [PP [НА ОСНОВУ [NS [ODet N_{GEN}]]]]]

У случају кад је уговор *закључен* у посебној форми, било *на основу закона* било по вољи странака [...] (НЂ, 40) – Службена употреба других језика и писама *уређује се законом, на основу Устава* (УРС, чл. 10) – *На основу Националне стратегије*, на предлог Тела за координацију, Влада *доноси* Национални план безбедности саобраћаја на путевима [...] (ЗБСНП, чл. 12) – [...] код уговора који се *закључују на основу општих услова* које је саставила једна страна (НЂ, 23) – Мере за R, D и В *одабирају се на основу конструктивних услова* (ИТП, 17).

(3) Инструменталом с попредложеним прилогом ПРОТИВНО исказује се кршење одређеног критерија. Он је опозитни пар датива с предлогом ПРЕМА и локатива с предлогом ПО (ПАВЛОВИЋ 2000: 95), који начинско значење актуализује у споју с ограниченим бројем глагола:¹⁵⁴

V + [Advj [PP [ПРОТИВНО N_{DAT}]]]

[...] као у Исуса Христа који је *противно свим законима природе дигао* Лазара из гроба (СС, 179) – [...] да би штету претрпео тиме што *би се* извршни дужник и даље *понашао противно својој обавези* (ЕК) – [...] забрани овлашћеном лицу, органу или организацији управљање саобраћајем које се *изводи противно закону и другим прописима, техничким нормативима и стандардима*

¹⁵³ Могло би се рећи да је овај предлошко-именички спој прошао кроз процес фразеологизације, те у одређеним лексичким окружењима прерастао у прилошки израз уз који се појављује генитивни референт.

¹⁵⁴ Уз остале глаголе, датив с овим предлошким изразом остварује допусно значење, нпр. [...] *ако је противно закону била искључена јавност на главној расправи* (ЕК) [→ *ако је била искључена јавност на главној расправи ИАКО то закон не налаже*] – *Било их је четрдесет на броју; неки су, противно травничким обичајима, чак и жене довели* (ЕК) [→ ... *неки су чак и жене довели ИАКО то не допуштају травнички обичаји*].

[...] (ЕК) – [...] сакупља, обрађује, складишти или одлаже радиоактивни отпад **противно прописаном начину и прописаним условима** (ЕК).

2.1.5.2. Импулс као основ радње

Начин је обележен функционисањем појмова који делују као импулс за извршење управне предикације у сценаријима у којима човек иступа као њен извршилац. Импулс може бити концептуализован као критериј-агенс, критериј-пацијенс и критериј-околност.

(1) У првом случају, критериј на којем се темељи радња кодиран је беспредлошким инструменталом, а реализује се у пасивној структури и у активној предикацији бива промовисан у агенса: *Начин рада и избора Савета националних заједница уређује се покрајинском скупштинском одлуком и пословником Скупштине* (УРС, чл. 40) [→ *Покрајинска скупштинска одлука и пословник Скупштине уређују ...*].

Начинско значење оверено је чињеницом да се у парафрази може појавити клауза с начинским везничким изразом ОНАКО КАКО: [→ ... *уређује се ОНАКО КАКО прописују скупштинска одлука и пословник скупштине*].

(2) Критериј-пацијенс у парафрази доживљава промоцију у објекат . Једно од средстава његове формализације јесте генитив с предлошким изразом НА ОСНОВУ, нпр. *испитати на основу симптома* → *испитати ОВАКО: проучити тренутне симптоме*:

V + [Adj [PP [НА ОСНОВУ N_{GEN}]]]

требало би опширно испитати на основу тренутних симптома [...] (КТШ, 357) – *Прориче се* [...] *на основу укуса крви* итд. (ГН, 114).

(3) Критериј може бити обележен околностима које окружују реализацију управне радње. Те околности представљају имплицирану радњу чији извршилац може бити: 1. субјекат детерминисане радње: [...] *већ су „божје мишљење“ тумачили на основу прорицања* (ГН, 116) [→ *тумачили су ОНАКО КАКО су прорекли*], и 2. субјекат имплициране радње: [...] *јер је тумачио пророчанства на основу понашања белог пастува* [...] (ГН, 61) [→ *тумачио је пророчанства ОНАКО КАКО се понашао бели пастув*].

2.1.5.3. Инклузивност као основ радње

Начин је обележен критеријем чије се метафоричко проширење заснива на инклузивној локализацији.¹⁵⁵ Критеријски квалификатив могуће је идентификовати инклузивно-спацијалном конструкцијом $У + N_{Loc}$, односно конструкцијама с предлошким изразом у ОКВИРУ уз генитив и у СКЛАДУ $S(A)$ уз инструментал, који управну радњу локализују „у унутрашњост имплицитно или експлицитно проскрибованог модела као оријентира“ (ПАВЛОВИЋ 2006: 247).

Датом процесу може се приписати интегративни карактер, при чему ће „резултат његовог деловања бити протумачен као продукт центрипеталне силе, што у језичком погледу значи употребу предлога *у*“ (АРСЕНИЛЕВИЋ 2008: 156). Лексичке експоненте интралокационе локативне конструкције представљају именице *оквир* и *склад*.

(1) Конструкцијама с предлошким изразом у ОКВИРУ радња се своди, како и сам израз каже, на оквир у којем је њена реализација остварива. У том смислу, она се квалификује као усклађена с оним у чијим оквирима делује, односно с оним што иступа као својеврсни „налогодавац“ који утврђује начин њеног извршења. То потврђује парафраза с начинском клаузом и везничким изразом ОНАКО КАКО и глаголом *налагати/наложити*, нпр. *обучавати у оквиру плана и програма* → *обучавати ОНАКО КАКО налаже план и програм*:

$V + [_{Advj} [_{PP} [У ОКВИРУ N_{GEN}]]] / [_{Advj} [_{PP} [У ОКВИРУ [_{NS} [ODet N_{GEN} / N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]$

Образовање лица за занимање возач моторног возила, као и ученика који се за возаче *обучавају у оквиру редовног наставног плана и програма* [...] (ЗОА, чл. 207) – Република, јединица територијалне аутономије и јединица локалне самоуправе, *у оквиру својих права и дужности, обезбеђују* средства [...] (ЗОБСНП, чл. 17) – АП Војводина *сарађује* с територијалним заједницама и другим облицима аутономије других држава *у оквиру спољне политике* Републике Србије [...] (САПВ, чл. 16) – [...] *уређује* урбанистичко, просторно и развојно планирање *у оквиру мера економске политике Републике Србије* (САПВ, чл. 29) – [...] *утврђује и води* политику *у оквиру права и дужности АП Војводине* у областима њене изворне надлежности, [...] (САПВ, чл. 48).

Међутим, начинско значење није толико прозирно у случајевима у којима се у својству одредбе налазе појмови чија је семантика таква да не могу иступати као „налагодавци“. Стога се радња може усклађивати само с основом на којој се врши, али не

¹⁵⁵ Познато је да у савременом језику постоји низ локативних конструкција са предлозима *У* и *НА* које у својству предлошких израза уз генитив обележавају врло често лоцирање у апстрактном смислу (ВАТИСТИЋ 1972: 155).

и са прописаним начином: *У вршењу надзора надлежна министарства у оквиру свог делокруга предузимају и предлажу мере за остваривање и заштиту јавног интереса [...]* (ЗОА, чл. 298) – [...] *прописује прекршаје и прекршајне казне за повреде прописа које доносе у оквиру своје надлежности [...]* (САПВ, чл. 27) – [...] *утврђује и води политику [...]* у оквиру основа које утврђује Скупштина (САПВ, чл. 48).

Када је реч о конструкцијама с предлошким изразом у СКЛАДУ С(А), значење усклађивања начина вршења радње с начином који прописује инструментални референт експлицитније је исказано него у претходној групи. Међусобну замењивост ове две конструкције потврђују следећи регистровани примери (уп. *учествовати /у образовању/ у складу са својим делокругом рада* и *предузимати и предлагати мере у оквиру свог делокруга*):

V + [Advj [PP [У СКЛАДУ С(А) N_{INST}]]] / [Advj [PP [У СКЛАДУ С(А) [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] да у складу са својим делокругом рада *учествују* у саобраћајном образовању и васпитању (ЗОБСНП, чл. 6) – Орган који врши надзор над стањем путева *дужан је да се стара* да се отклоне настале опасности на путу у складу са својим надлежностима (ЗОБСНП, чл. 294) [...] који, у складу са законом, *заступају* на територији Републике Србије (КПЕА, чл. 2.2/3) – [...] сачини појединачан пројекат за санирање ризичних деоница и опасних места и *предузме* мере за санирање високо ризичних деоница пута и опасних места у складу са тим пројектом (ЗОБСНП, чл. 156) – [...] или је *трансформисали* у складу са хришћанском религијом (ГН, 25) – У складу са традицијом, посебан зачин у кокпиту *дају* спортска седиштима са препознатљивим карираним дезеном [...] (ТС 5295) – [...] који су опет временом *мењани* у складу са преласком словенских народа у хришћанство [...] (ГН, 18).

У примерима [...] *живи* још преко двадесет народа у складу са вековном традицијом заједничког живота у толеранцији (ГН, 18) и *Вилењаци, иначе, живе* у складу са природом [...] (ГН, 151) видимо да централну позицију заузима глагол *живети*, који примарно не означава вољну радњу, већ стање. Међутим, значење основа је омогућено тиме што се у комбинацији с критеријским квалификативом значење овог глагола помера са стања на свесно, вољно понашање које се усклађује с оним што означава детерминатор. Стога је могуће да се у парафрази појави глагол *понашати се*: [→ преко двадесет народа *понаша се* у складу са вековном традицијом заједничког живота у толеранцији] и [→ *Вилењаци се понашају* у складу са природом].

(2) Значење усклађивања здружено је са значењем локализатора у конструкцијама којима конкурише датив с предлогом ПРЕМА и локатив с предлогом ПО, нпр. *поступати у складу са тим знацима* → *поступати према тим знацима*. И сам циљ:

V + [Advj [PP [У СКЛАДУ С(А) N_{INST}]]]

[...] доносе стратегију и годишњи план безбедности саобраћаја на путевима на свом подручју у складу са Националном стратегијом и Националним планом (ЗОБСНП, чл. 13) – [...] оснива огранак привредног друштва [...] који се у складу са прописима уписује у регистар привредних друштава (ЗОБСНП, чл. 207) – [...] возачу, односно инструктору вожње, одузима се постојећа возачка дозвола, односно дозвола (лиценца) и издаје возачка дозвола, односно дозвола (лиценца), у складу са лекарским налазом у којем је исказан мањи степен здравствене способности [...] (ЗОБСНП, чл. 194) – [...] пешак је дужан да поступа у складу са тим знацима (ЗОБСНП, чл. 97) – Ванредни превоз се мора обавити у складу са условима који су одређени у дозволи за ванредни превоз (ЗОБСНП, чл. 115) – Учесници у саобраћају дужни су да се придржавају ограничења, забрана и обавеза изражених саобраћајном сигнализацијом и да поступе у складу са њиховим значењем (ЗОБСНП, чл. 132) – [...] мора бити извршена у складу са смерницама које одређује произвођач возила [...] (ЗОБСНП, чл. 250).

V + [Advj [PP [У СКЛАДУ С(А) [NS [ODet N_{INST}/ N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

Казнени поени који су возачу изречени за време поседовања пробне возачке дозволе важе [...] у складу са одредбама овог закона (ЗОБСНП, чл. 197) – [...] Кодекс ће бити примењен у складу са смислом његових начела (КПЕА, 2.7/4) – Адвокат заступа независно, у складу са својим уверењима [...] (КПЕА, 4.1/4) – [...] даје сагласност да је пројекат израђен у складу са утврђеним режимом саобраћаја (ЗОБСНП, чл. 158) – [...] пре него што се возило привремено региструје у складу са ставом 1. овог члана [...] (ЗОБСНП, чл. 277) – Практична обука кандидата за возача особа са инвалидитетом, може се обављати на возилу произведеном или преправљеном у складу са његовим потребама (ЗОБСНП, чл. 231).

Када су инструменталом формализоване деадјективне именице или оне девербативне код којих је порекло од глагола прозирније него код осталих сродних именица, алтернација са конструкцијом ПО + N_{Loc} није могућа (поступати у складу са сигнализацијом → *поступати по сигнализацији):

V + [Advj [PP [У СКЛАДУ С(А) N_{INST}]]]

Уколико се приликом надзора утврди да правно лице не обавља пробну вожњу на прописан начин и у складу са одобрењем [...] (ЗОБСНП, чл. 310) – Учесници у саобраћају дужни су да поступају у складу са саобраћајном сигнализацијом [...] (ЗОБСНП, чл. 20) – [...] укаже помоћ повређенима, односно прву помоћ или медицинску помоћ у складу са својим знањима, способностима и могућностима (ЗОБСНП, чл. 168).

2.1.5.4. Локализатор-циљ као основ радње

(1) Апстрактни локализатор кодиран је међусобно замењивим конструкцијама ПРЕМА + N_{DAT} и ПО N_{Loc} (BATASTIĆ 1972: 169–173; PALIĆ 2007: 101–103).

а) У дативним конструкцијама с предлогом ПРЕМА, значење основа је резултат метафоричког проширења директивног значења. Радњу у том смислу карактерише усмереност према апстрактном циљном локализатору (уп. АНТОНИЋ 2011: 175) с којим се радња усклађује. Употреба директивне конструкције, дакле, мотивисана је чињеницом да само значење циља подразумева извесно усклађивање да би се он досегао.

Дативу с предлогом ПРЕМА (нпр. *регулисати према правилима уговора*), којим се граматикализује значење критерија начинског типа (PALIĆ 2007: 101), конкурише локатив с предлогом ПО (*регулисати по правилима уговора*), генитив с предлошким изразом НА ОСНОВУ (*регулисати на основу правила уговора*) и инструментал с изразом У СКЛАДУ С(А) (*регулисати у складу са правилима уговора*). У парафрази, уместо датива се појављује начинска клауза с везником ОНАКО КАКО [\rightarrow *регулисати ОНАКО КАКО налажу правила уговора*]:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{PREMA} N_{DAT}]]]

Учесници у саобраћају дужни су да *поступају према знацима*, односно *наредбама* која дају овлашћена лица [...] (ЗОБСНП, чл. 20) – Ако је возило својина више лица, *региструје се* на име једног од власника, *према њиховом споразуму* (ЗОБСНП, чл. 271) – [...] налогопримац је дужан да *изврши налог према упутствима* које је добио од налогодавца [...] (НЂ, 184).

V + [_{Advj} [_{PP} [_{PREMA} [_{NS} [_{ODet} N_{DAT} / N_{DAT} Comp_{SUPST}, CL]]]]]

Подела уговора на именоване и неименоване *извршена је према њиховом законском регулисању* (НЂ, 44) – [...] друга страна *има право* на накнаду штете коју због тога трпи *према општим правилима о накнади штете* настале повредом уговора (чл. 523. ЗОО) (НЂ, 180) – [...] тако да се питање накнаде трошкова, као и накнаде за обављени посао, *регулише према правилима уговора о пуномоћству* (НЂ, 185) – [...] слобода сваког појединца да сам, тј. *према сопственој вољи, обликује* своје правне односе (НЂ, 23) – Постоје различите врсте форми, које се могу *поделити према*: (1) *начину њиховог испољавања*, (2) *према њиховом дејству* и (3) *према начину настанка форме* (НЂ, 39) – Подела уговора на формалне и неформалне *извршена је према условима који су неопходни за њихов настанак* (НЂ, 44).

Критеријски квалификатив као своју допуну може имати субјекатски генитив, нпр. *извршити према времену трајања престације* \rightarrow *извршити према времену за које траје престација*, *записати према сећањима очевидаца* \rightarrow *записати према ономе чега / онако како се очевици сећају*:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{PREMA} [_{NS} [_{ODet} N_{DAT} / N_{DAT} Comp_{SUPST}]]]]]

Подела је *извршена према времену трајања престације* (НЂ, 20) – [...] како је *записао, према сећањима очевидаца* [...] (ВЈС, 62) – [...] да су ово зли духови у служби разних чаробњака који зло *наносе према жељи својих господара* (ГН, 133) – [...] лакше може да се *одреди према промени његових линеарних мера* [...] (ИТП, 1).

(2) Метафоричко преношење просторне дистрибутивности садржане у значењу перлативног предлога ПО на значење основа реализује се у сценаријима где се локативна конструкција концептуализује као апстрактан темељ по којем се простире управна радња, односно као апстрактан локализатор који пресеца радња (АНТОНИЋ 2011: 175), а потврђује се могућношћу парафразе предлошким изразом НА ОСНОВУ (ЧЕГА). У зависности од лексичке семантике управног глагола и локативне конструкције с предлогом ПО, значење основа остварује се на два начина (РЕДЛИ 2012: 95):

а) У првом случају, локативом се формализују именице типа *заповед, уредба, формула*, које својом семантиком упућују на обавезност или пожељност извршења радње на начин који се прописује:

V + [Advj [PP [ПО N_{LOC}]]]

[...] уколико су повреде тих одредби *кажњиве* и *по овом закону* (ЗОБСНП, 352/1) – Образовање лица за занимање возач моторног возила, [...] *врше* средње стручне школе *по прописима* које доноси министар надлежан за образовање (ЗОБСНП, чл. 207) – [...] одређује се и *израчунава по формули* [...] (ИТП, 1) – Теоријска обука у управљању возилом *се остварује по прописаном програму обуке* (ЗОБСНП, чл. 213) – [...] легуре са мањим температурним интервалом кристализације [...] *стврдњавају се по међуфазној схеми* [...] (ИТП, 2).

V + [Advj [PP [ПО [NS [ODet N_{LOC} / N_{LOC} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] да је древне богове *могуће делити* на добре и лоше само *по људским моралним критеријумима* [...] (ГН, 45) – [...] страни држављанин који *није уписан* у именик адвоката *по одредбама овог закона* може да обавља послове адвокатуре у појединим случајевима [...] (ЗОА, чл. 14) – Изгласавањем прихватања одговора Народна скупштина *наставља да ради по усвојеном дневном реду* (УРС, чл. 129).

Има случајева и када се не може са сигурношћу утврдити да ли локативна конструкција има значење угледања или временско значење с обележјем антериорности: *Суштинска аутономија Аутономне Покрајине Косово и Метохија уредиће се посебним законом који се доноси по поступку предвиђеном за промену Устава* (УРС, 182/2) [→ *доноси се НАКОН ШТО се утврди поступак*]. Ова антериорност је садржана и у начинском тумачењу ове конструкције, што показује и парафраза читаве конструкције [→ *доноси се ОВАКО: прво се утврди поступак па се, затим, на основу њега, доноси закон*].

б) Основа с којом се сравњује управна радња може се везивати за неку особину, потенцијал њеног објекта, нпр. *вукодлак се може препознати по длакавим длановима* [→ *вукодлак се може препознати НА ОСНОВУ ТОГА ШТО има длакаве дланове / вукодлак се може препознати ОВАКО: погледа се да ли има длакаве дланове*], или пак за имплицирану радњу коју он врши, нпр. *вампир би се открио по отисцима стопа* [→ *вампир би се открио НА ОСНОВУ ТОГА ШТО оставља отиске стопа / вампир би се открио ОВАКО: оставио би отиске стопала*]:

V + [Advj [PP [ПРЕМА [NS [ODet N_{DAT} / N_{DAT} Comp_{SUPST}]]]]]]]

Треба рећи да *се* у породици Бранковића наследства *додељују према боји браде* (ПМ, 39) – [...] па *се* „центар“ и „периферија“ чак и принципски *разграничавају према (не)подложности језичким контактима и структурним иновацијама* [...] (РМ, 42) – Ова подела *извршена је према делјивости предмета* (НЂ, 19) – [...] с тим што се нормална својства *не одређују* само *према уобичајеној могућности употребе ствари*, него и *према конкретной могућности употребе* [...] (НЂ, 63) – [...] *подесити* примену медикамената *према поремећеној фармакокинетици* [...] (КТШ, 322).

V + [Advj [PP [ПОН_{LOC}]]]

Мисли се да се вукодлак може препознати [...], рецимо **по** длакавим длановима, спојеним обрвама [...] (ГН, 162) – [...] на коме се трава разликује од околине, **по** боји [...] (ГН, 82) – [...] и могу открити човека **по** мирису (ГН, 129).

V + [Advj [PP [ПО [NS [N_{LOC} Comp_{SUPST}]]]]]

Мисли се да се вукодлак може препознати [...] **по** истој дужини кажипрста и средњег прста [...] (ГН, 162) – [...] неки кажу да би се вампир открио **по** отисцима стопа [...] (ГН, 137).

2.1.5.5. Извор као основ радње

Начин је обележен извором, односно основном реализације радње, која представља метафоричко проширење просторног значења екстралокализације. Генитивне конструкције с предлогом ИЗ могу се тумачити у значењу основа због његовог примарно просторног, аблокативног значења. У сценаријима ексклузивне локализације, формализованим примарно аблативном екстралокализованом конструкцијом (ПИПЕР 2005: 727), генитивни референт представља исходишну тачку из чије унутрашњости радња метафорички почиње да се удаљава од свог изворишта:

V + [Advj [PP [ИЗ N_{GEN}]]]

V + [Advj [PP [ИЗ [NS [ODet_{PRON/ADJ} N_{GEN} / N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] али могу **из** прича, **из** много верзија једне исте приче да саставим измишљену успомену на њега [...] (СС, 17) – [...] можда се може назрети **из** једне новести [...] (ПМ, 46) – Вишњић му је читао, **из** додира, оно питање [...] (ВЈС, 52) – [...] а **из** многих примера знамо [...] (ГН, 52) – Ако уговарачи нису одредили рок враћања зајма, нити се он може одредити **из** околности зајма [...] (НЂ, 192) – То се види **из** разлике ординати м-н [...] (ИТП, 6) – [...] тема није „лингвистичка фази логика“ него „лингвистика виђена **из** угла фази логике“ (РМ, 11) – [...] када се посматрају **из** тог угла [...] (РМ, 60).

Концепт основе одговара оваквом виђењу односа јер се, како наш корпус показује, генитивом квалификују радње исказане когнитивним глаголима и глаголима перцепције, односно глаголима који у датом контексту имају наведена значења, а спознаја нечега темељи се на спознајној основи.¹⁵⁶ Ово потврђује парафраза у којој се уместо генитивне конструкције појављује клауза с предлошким изразом НА ОСНОВУ. Начинско значење оверено је присуством везника КАКО у конструкцијама у којима је генитивом формализована нека девербативна именица, нпр. читао је **из** додира → читао

¹⁵⁶ Примерима овог типа Фелешко (1995: 89) приписује функцију ситуационе одредбе која детерминише радњу преко најшире схваћеног значења 'сазнавати, закључивати' (**Из онога што сам доживио** и **из** прича које сам слушао тачно је да смо се љубоморно борили – Како је познато **из** истраге – **Из** те моје преосјетљивости за музику [...] моји су у дјетињству **закључили** да... – Како је рат **из** перспективе цивилизованог човјека **протуприродна** појава).

је НА ОСНОВУ ТОГА ШТА осећа кад додирује / читао је ОВАКО: додиривао је (нешто) и НА ТАЈ НАЧИН тумачио], док се упитно-односна заменица за особину КАКАВ појављује тамо где се у својству генитивног референта налази права именица, нпр. *одредити из околности зајма* → *одредити НА ОСНОВУ ТОГА КАКВЕ су околности зајма*.

Значење критерија–извора имају и конструкције с изразом НА ОСНОВУ, који уједно, као што је горе речено, конкурише истом семантичком типу генитива с предлогом ИЗ. Конструкција НА ОСНОВУ + N_{GEN} има предност у оним случајевима када се у позицији управног глагола налазе конструктивни глаголи:

V + [_{Adj} [_{PP} [НА ОСНОВУ N_{GEN}]]]

Хронологија Бранковићевог живота и деловања најбоље се *васпоставља на основу писане исповести* [...] и *на основу једне житејне иконе* [...] (ПМ, 38) – [...] *реконструисано је на основу малобројних сачуваних записа* других народа, али и *на основу обичаја и народног стваралаштва* (ГН, 24).

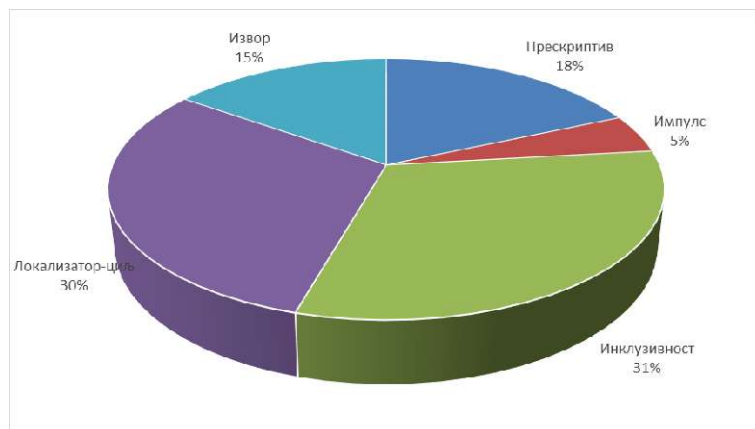
Као опозит конструкцији с предлогом НА, која се развила из просторне директивности, генитивном конструкцијом с предлогом С(А) исказује се начин као метафоричка просторна аблативност. Основа на којој се темељи радња концептуализује се као полазна тачка радње: [...] *посматрајући* ствар *са реалније тачке гледишта* [...] (НБ, 62) – [...] *гледано са становишта језичке структуре њене* [...] (РМ, 11).

Има и таквих израза који су прошли процес фразеологизације, при чему је код неких значење основе прозирније: *Добро је то саставио момак Пера* [...]! *Све из главе, све слободноручно* (КМ, 10) – [...] *чак их и арапски географ Масуди у X веку помиње „по чувењу“* [...] (ГН, 72), па тако *саставити из главе* значи 'саставити по сећању' (РМС, глава), односно 'на основу онога чега се сећа', а *по чувењу* 'на основу причања, казивања других' (РМС 2007, чувење). С друге стране, код израза с високим степеном фразеологизације, као што показује пример *Аника га и не зна, и он њу познаје* само *из виђења* (АИ/АВ, 47), значење основе се не може реконструисати. Наиме, *познавати некога из виђења* значи 'познавати некога површно по физиономији (из чешћих сусрета)' (РМС 2007, виђење), те је питање да ли то заиста значи и *?познавати некога на основу тога што га виђа*.

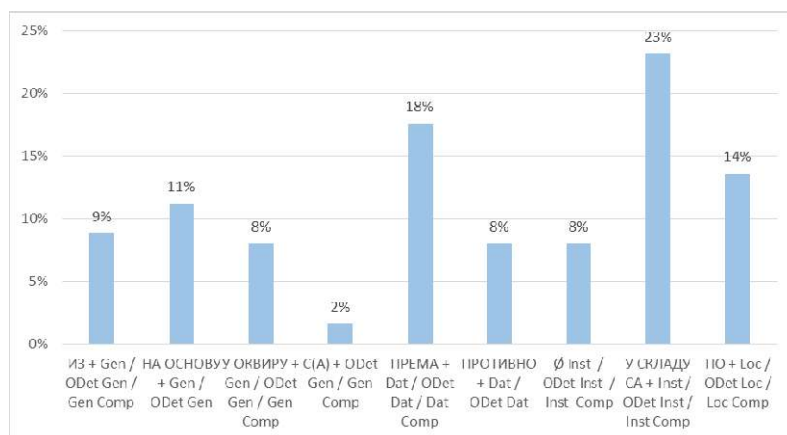
* * *

Центар микропоља основа/критерија чине инструменталне конструкције с предлошким изразом у СКЛАДУ СА и дативне с предлогом ПРЕМА, којима се исказује усклађивање радње с основом на којој се она темељи. Стога су и ужа значења *инклузивности* и *локализатора-циља* најпродуктивније. Од свих регистрованих, значење

угледања се формализује најразноврснијим предлошко-падежним формама због чега се може сматрати веома контекстуално условљеним. С друге стране, сва ова значења (с изузетком значења извора) повезује чињеница да се у највећем броју случајева њихови синтаксички изрази могу наћи у административно-правном и научном функционалном стилу.

Слика бр. 11: Фреквенција специфичних значења у микропољу основа/критерија

Слика бр. 12: Фреквенција структурних модела у микропољу основа/критерија

2.1.6. МИКРОПОЉЕ КОМПАРАЦИЈЕ

Предлошко–падежне конструкције у функцији компаративних квалификатива остварују се у облицима генитива с предлогом ПОПУТ и акузатива с предлогом НА.

У сербо-кroatистичкој литератури, првенствено у граматикама, генитиву с предлогом ПОПУТ најчешће се додељује поредбено значење. Тако је код Маретића (1963: 575): *попут оног чељадета* (нпр. *говориш и радиш*), Стевановића (1986: 356): *Пламте очи попут огња жива* и Станојчић – Поповића (1989: 278): *Он трчи попут ветра*.

Поредбено значење овог генитива унеколико другачије одређују аутори *Нормативне граматике српског језика*, који генитивно поређење у потврдним реченицама дефинишу као поређење по једнакости, док се поређење по неједнакости остварује у одричним, нпр. *Она (ни)је лепа попут њене сестре* (ПИПЕР–КЛАЈН 2013: 339). С друге стране, за ову конструкцију Прањковић (2001: 29) каже да има значење сличности, односно симилатива.¹⁵⁷ Као начински, односно поредбеноначински, овај генитив дефинишу граматичари као Тежак и Бабић (2003¹³: 292): *Летио је попут млазњака*, и Палић (2007: 99): *Њише се попут клатна*.

Анализирајући акузативне конструкције са начинским значењем, Н. Арсенијевић (2003/II: 81–84) закључује да се акузатив који служи за поређење појављује у конструкцији с предлогом НА и сврстава га у тип основне карактеристике учесника у радњи стога што се карактеристичне особине детерминатора приписују субјекту или објекту глаголске радње (*личити на оца, мирисати на дуње*).

Микропоље компарације није тако разноврсно ни семантички ни синтаксички. Генитивом с предлогом ПОПУТ и акузативом с предлогом НА кодирају се значења поређења по једнакости (*милиити попут мрави*) и поређење својстава носилаца неке особине (*личити на деду, мирисати на вино*).

(1) Генитивом с предлогом ПОПУТ обележава се поређење по једнакости којим се указује на истоветност између чланова поређења. Поредбено значење може бити одређено као неоствариво, нереално, или оствариво, реално зависно од тога да ли ће се у парафрази употребити клауза с поредбеним везником КАО ДА, која је маркирана контрафактивношћу,¹⁵⁸ односно КАО ШТО (маркирана фактитивношћу), или пак њихова редукована варијанта КАО. Оба избора су могућа, а којем ће се дати примат зависи од тога да ли се жели поредити својство субјекта, односно објекта током радње, нпр. *седела је попут уснулог старца* → *седела је КАО ДА је уснули старац (а није)*] или сама радња, нпр. *седела је попут каквог уснулог старца* → *седела је КАО ШТО седи уснули старац*].

¹⁵⁷ На значење поредбених конструкција различито гледају Прањковић (2001: 29) и Пипер–Клајн (2013: 339). Док им први додељује значење сличности, други ово значење приписују „генитиву у споју с локативним конструкцијама типа *у облику, у духу, у виду, у својству, у стилу, у тону*“, нпр. *Направила је торту у облику срца*.

¹⁵⁸ Милка Ивић (1977: 3) указује на то да, поред фактивних предиката, којима се исказује истинитост садржаја допунске реченице, постоје и контрафактивни – они који имплицирају неистинитост информације у допунској реченици – као и нефактивни који су у погледу фактивности немаркирани.

На основу семантике генитивних референата, издвајамо неколико типова компаративног квалификатива:

а) Квалификативни детерминатор је носилац обележја [живо ±] са којим се остварује поређење по једнакости. Начин је обележен поређењем понашања агенса детерминисане предикације с агенсом имплицитне радње при чему агенс имплицитне радње иступа као типичан представник таквог понашања:

V + [Advj [PP [ПОПУТ N_{GEN}]]]

А где се гребете? — нагну се према мени **попут** јавне **туџибабе** [...] (КМ, 97) – Седела је погнуто, немо, **попут** каквог уснулог **старица** [...] (ЖЗ, 37) – На нашем броду, мој оче, посада мили попут **мрава** [...] (ПМ, 35) – Демонски поглед убрзо је, **попут** оштрог **шила**, проникао кроз слојеве туђег меса [...] (ЖЗ, 8) – [...] Скила је **попут** глазбала с дубоким гласом [...] могао да уобличи само костур мелодије [...] (ПМ, 97) – [...] која у случају чеоног судара омогућава да се вратило **попут** телескопа скраћује (ТС 5515).

Други члан поређења може бити и материјална манифестација неког обољења или нека појава:

V + [Advj [PP [ПОПУТ N_{GEN}]]]

Тек се покоја стиропорска санта [...] препушта сумраку, **попут** белог, прљавог **трмба** (БЛ, 16) – [...] привукла ме је, **попут** експлозије светлости, фина изрека [...] (ПД, 67) – Његов грохот још дуго је, **попут** грмљавине, одзвањао каменим ходником (ЖЗ, 15).

б) Начин може бити обележен и поређењем понашања објекта детерминисане радње преко поређења с објектом имплицитне радње, нпр убацивали су га у хелију **попут** вреће → убацивали су га у хелију **КАО ШТО** убацују врећу:

V + [Advj [PP [ПОПУТ N_{GEN}]]]

[...] а потом је неко болно застењао, док су га, **попут** вреће, убацивали у хелију (ЖЗ, 15) – [...] рожни слој који змија периодично одбацује у целини, скидајући је **попут** чаране [...] (ГН, 177).

(2) Акузатив је, за разлику од генитива, увек резервисан за поређење својстава носилаца неке особине, нпр. личи на деду → изгледа исто као и деда / има лик сличан дедином; мирисао је на вино → мирисао је ОНАКО КАКО мириши вино и увек је реч о денотацији стварног поређења. Акузативни референти одликују се обележјем [живо ±], а остварују се уз глагол личити и глаголе олфакторне перцепције (мирисати, баздити). На основу концепта на којем се заснива поређење, издвајају се следећи подтипови:

а) Уз глагол личити, акузатив је најчешће лексикализован појмовима са значењем живих бића и конкретних предмета, који се одликују препознатљивим изгледом. На лексикализацију акузатива именицом с одређеним обележјем утиче обележје детерминисаног појма. Другим речима, живо се пореди са живим, а неживо са неживим. Особина по којој се дати појмови пореде уочљива је визуелно на шта указује и

семантика глагола *личити*, у којој је садржан појам физичког изгледа (СЕР, *личити*), те се у парафрази појављује предикација ‘X изгледа исто као Y’:

V + [Advj [PP [НА N_{ACC}]]]

Гле како Миодраг *личи на деђу и баку*, и обратно (КМ, 39) – Е, онда је наишао један страشان шмекер. [...] *Личио је на оног глумца Питер О' Тула* [...] (КМ, 49) – Понекад је читао чак и француске новине помажући се малим цепним речником. *Личио је* све време *на уличног Буду* [...] (КМ, 53) – Да постане масер, да држи дијете; да *личи на стару, тврдо кувану кокошку*, шта ли? (КМ, 16) – Зимом, док се грејао на мангалама, из киоска је куљао густ бели дим, тако да *је* читава ствар *личила* помало *на Баба Јагину кућу*, тренутак пре него што узлети (КМ, 53).

Сличност међу апстрактним појмовима заснива се на примарним својствима акузативног референта, која у свести стварају неку конкретну, прототипичну представу:

V + [Advj [PP [НА N_{ACC}]]] / [Advj [PP [НА [NS [N_{ACC} Comp_{SUSPST}]]]]]

[...] и онај који пита и онај који одговара труде се из петних жила да испадну што духовитији. Читава ствар ми *личи на пинг-понг* (КМ, 16) – [...] неки фазон коме се свет неће смејати, који *неће личити на свечани пролазак циркуса „Адрија“* [...] (КМ, 34) – [...] некако ми се више није дало да се гребом о Мишелина, мада *је* цела ствар јаче *личила на феноменалан провод* (КМ, 66).

б) У примерима у којима се у централној позицији налази неки од глагола ольфакторне перцепције типа *мирисати*, *баздити*, акузатив је лексикализован именицама са значењем хране, пића, хемијских средстава, зачина, биљака и осталих појава препознатљивог мириса.¹⁵⁹

V + [Advj [PP [НА N_{ACC}]]]

Усред оног експреса који је *баздио на кисео купус* [...] (КМ, 43) – [...] а новине су *баздиле на сензације и тек отиснуту штампарску боју* (КМ, 54) – [...] а после ће доћи пролеће, носиће се опет кожни виндјакерци и *замирисаће на ментол жвакере и семенке* [...] (КМ, 58) – [...] човек чији је дах *мирисао на зачињено слатко вино* (ХЂЉ, 110) – Врт је *мирисао* [...]. *На опало лишће*. [...] (ХЂЉ, 59) – Увек вам пале цигарету златним упаљачем, придржавају капуте, одмичу и примичу столице, а *миришу на дуван за лулу* [...] (КМ, 10) – [...] то се, на сунцу, отвара земља и *мирисала на старе смрти, пробуђено семе и на глисте* (ВЈС, 46) – [...] чије су одаје, топле, *мирисале на ванилију* и очуван спокој (ВЈС, 47) – Вождов образ је *мирисао на барут* (ВЈС, 49) – [...] ваздух је *мирисао на морску траву* [...] (ВЈС, 56) – Тамо су, из дана који је био сав од јасног,

¹⁵⁹ Овакве појмове Ковачевић (1988: 99–100) назива *ефекторима воња*, сврставајући их у категорију узрока, која се преплиће са поредбено-начинским значењем. У таквим синтагмама, детерминатор и детерминисани појам не коегзистирају у простору и времену (осим када је реч о генитиву с предлогом ОД: *Шума одише густим воњем од трулежи и гљива* – али овде је ипак реч о адноминалној детерминацији и алтернацији с беспредлошким квалификативним генитивом: ... *воњ трулежи и гљива* – нап. Ј. Р.). Генитив овде има исти статус с инструменталом и акузативом (*мирише печуркама / на печурке*) где се успоставља веза с агенсом, док изједначавање с локативом није могуће јер се њиме не актуализује агентивно значење (*мирише по печуркама* → *околина мирише, а не саме печурке*). М. Ивић (1954: 94–95), такође, акузативу приписује поредбено значење, али не и инструменталу за који каже да има само значење агенса.

светлосног ткања, крочили у влагу Небојшиних лагума: *мирисало* је **на мокар камен**, зло и безнађе (ВЈС, 57) – [...] у којој сигурно *мирише на испражњену а непроветрену, расхлађену и неочишћену кафану* у праскзорје [...] (СС, 194).

Особина по којој се дати ентитети пореде најзначајнија је за стварање представе о детерминисаном појму, а формализација акузативном конструкцијом с предлогом НА актуализује квалификативно значење тако што саопштава о врсти мириса са којом је подударан мирис појаве која се пореди (Ивић 2007: 299–301).¹⁶⁰ На основу тога да ли се квалификатор остварује уз глагол *мирисати* или *баздити*, међу забележеним примерима издвајају се они који представљају пријатан чулни доживљај и они који изазивају непријатан доживљај.¹⁶¹

Када је у функцији компаративног детерминатора неки апстрактан појам, поређење се често заснива на некој његовој примарној особини преко које се успоставља метафорички однос између детерминисаног појма и појма у акузативу:

V + [Advj [PP [НА N_{ACC}]]]

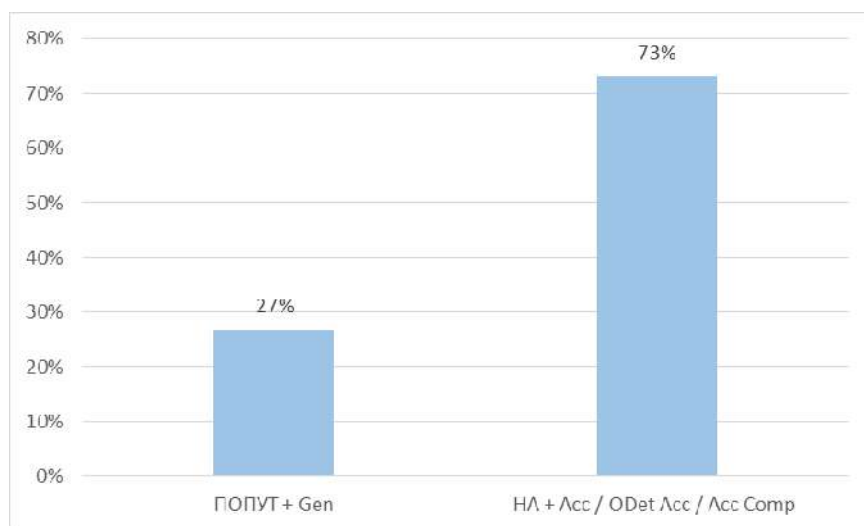
[...] а новине су *баздиле на сензације* и тек отиснуту штампарску боју (КМ, 54) – [...] то се, на сунцу, отварала земља и *мирисала на старе смрти*, пробуђено семе и на глисте (ВЈС, 46) – [...] чије су одаје, топле, *мирисале на* ванилију и *очуван спокој* (ВЈС, 47) – [...] *мирисало је на* мокар камен, **зло и безнађе** (ВЈС, 57) – Врт је *мирисао на јесен*. [...]. **На ране магле** (ХЋЉ, 59).

* * *

У центру микропоља компарације као посебног начинског типа налази се генитив с предлогом ПОПУТ као прототипичим предлогом за исказивање поређења. Ова предлошко-падежна форма представља контекстуално неусловљену синтаксичку јединицу којом се исказује само поредбено и ниједно друго значење. С друге стране, акузатив с предлогом НА је периферно средство изражавања овог значења јер служи за поређење својстава носилаца неке особине, те се квалификација тек условно везује за радњу означену управним глаголом.

¹⁶⁰ О утисцима који се стичу чулом мириса и начинима на који се то исказује у српском језику М. Ивић је посветила читав рад (Ивић 2007).

¹⁶¹ У вези с глаголским антонимним паром *мирисати* : *смрдеати*, М. Ивић (2007: 299) запажа да се глагол *мирисати* према глаголу *смрдеати* односи као немаркиран према маркираном јер се, између осталог, може употребити кад је реч и о пријатном и о непријатном мирису, док је глагол *смрдеати* резервисан само за исказивање непријатних утисака (*ту дивно мирише / ту грозно мирише*, али **ту дивно смрди*). Ову одлику констатује и Н. Арсенијевић (2012: 87) додајући да извори мириса/смрада могу бити директни у виду природних емитера (*омирисао је црни лук*) и индиректни у својству локализатора извора (*мирисао је бочицу*).

Слика бр. 13: Фреквенција структурних модела у микропољу компарације

2.1.7. МИКРОПОЉЕ КВАНТИТЕТА

У лингвистичкој литератури врло често се констатује да квалитет и квантитет чине дијалектичко јединство (РАЛИЋ 2007: 27), јер су те семантичке категорије врло блиске једна другој. Тако Пипер (2005: 830) сматра да квалификација и квантификација чине један категоријални комплекс са неколико семантички и синтаксички блиских категорија, од којих су за овај рад значајне мероничност (део-целина) и негација. По његовом мишљењу секундарност категорије квантитета у односу на квалитет испољава се у томе што се квантитет увек односи на особину неког предмета, а не непосредно на њега те се „količinom može smatrati izraženost razlike u osobini, odnosno stepen udaljavanja od jedne osobine i približavanja drugoj“ (PIPER 1983: 93).

Начин прерастања квантитета у квалитет показују синтаксичка средства којима се исказују ужа значења унутар семантичког микропоља квантитета. Димензивним квалификативом се, дакле, исказује мера која утиче на начин реализације радње и најчешће је реч о фразеологизираним изразима.¹⁶²

¹⁶² Морфолошки поприложени инструментали именица *сила*, *грохот*, *шapat* у примерима типа *Ипак није покушала да ме силом задржи* (ХБЈ, 62) – *Аника се смејала грохотом* (АИ/АВ, 46) – *Говорила је готово шapatом* [...] (АИ/АВ, 85) нису предмет овог рада јер је реч о инструменталу у функцији правог прилога.

Падежне и предлошко-падежне конструкције које фунгирају у овом семантичком микропољу исказују различите односе као што су: 1. интензитет радње: ИЗ + ODet N_{GEN} (*трудити се из петних жила*), У/НА + ODet N_{ACC} (*говорити у пола гласа, викати на сав глас*), ODet N_{INST} (*замахнути свом силином*), 2. брзина и реализација радње: ПРЕКО + N_{GEN} (*настати преко ноћи*), НА + N_{ACC} (*судити на пречац*), 3. досезање радње до екстремних граница: ДО + N_{GEN} (*описивати до детаља*), НА + (ODet) N_{ACC} (*борити се на живот и смрт, изврећати на мртво име*), 4. поступност радње: N_{ACC} + ПО + N_{ACC} (*гојити се килограм по килограм*), У + N_{LOC} (*одвијати се у фазама*), 5. вршење радње у потпуном складу: У + N_{ACC} (*пратити у стопу*), 6. мера: У + N_{ACC} (*порасту у висину*), Ø N_{INST} / ODet N_{INST} (*летети том дужином*), и 7. распон: ОД + N_{GEN} + ДО + N_{GEN} (*преносити од уста до уста*), ОД + N_{GEN} + КА + N_{DAT} (*сањати од краја ка почетку*).

2.1.7.1. Интензитет радње

Начин је обележен интензитетом радње, који се актуализује метафоричким преношењем значења удаљавања из унутрашњости локализатора:

$$V + [\text{Advj} [\text{PP} [\text{ИЗ } N_{\text{Gen}}]]] / [\text{Advj} [\text{PP} [\text{ИЗ } [\text{NS} [\text{ODet } N_{\text{Gen}}]]]]]$$

[...] *туде се из петних жила* да испадну што духовитији (КМ, 16) – Никад нисмо *проговорили* више од десетак речи *из једног цуга* (КМ, 53) – [...] које сам *из све снаге заклатио* [...] (СС, 183) – [...] мада су *се* [...] *тудили из све снаге* [...] (СС, 183).

Начин се схвата као интензитет реализације радње или потпуни склад уколико појам у акузативу квалификује радњу исказану комуникативним и акустичким глаголом. Обавезни детерминатор у том случају иступа као модификатор акузативног референта. Његово испуштање у конструкцији с предлогом у, додуше, не доводи до неграматичности исказа, али утиче на промену његовог значења, нпр. *говорити у пола гласа* (= говорити смањеном јачином) : *говорити у глас* (= говорити истовремено):

$$V + [\text{Advj} [\text{PP} [\text{У } N_{\text{Acc}}]]] / [\text{Advj} [\text{PP} [\text{У } [\text{NS} [\text{ODet } N_{\text{Acc}}]]]]]$$

Том молитвом, коју нисмо разумевали, *обраћали смо се*, сви у *један глас*, сваки дан богу (НБ, 75) – Модерно је шапутати или *говорити у пола гласа* (КМ, 13) – Чесма је *жуборила у сав глас* [...] (АИ/АВ, 36)¹⁶³.

¹⁶³ У вези са спојем генитива и заменице сав, Фелешко (1995: 88) истиче да су овакви примери малобројни, те у извесној мери слични начинском инструменталу типа *говорити тихим гласом, ићи одлучним кораком* и сл.

До бесмисла, међутим, доводи испуштање детерминатора у примеру: [...] и *викао на сав глас да вечерас неког мора убити* [...] (АИ/АВ, 75). Израз *викати на глас* не би био граматичан јер је обележје гласноће садржано у семантици глагола *викати* (не може се *викати тихо*).¹⁶⁴

Случај је нешто другачији кад је реч о глаголу визуелне перцепције. Тада акузативни референт, заступљен денотатима дела тела, иступа као локализатор интралокативног карактера, а факултативни детерминатор интензификује начин реализације радње: *Седео сам мирно и гледао те ПРАВО у очи* (СС, 118).

Начинско значење инструментала доследно лексикализованог именицама *снага*, *силина*, *интензитет* актуализује се преко метафоризације просторног паралелизма агенса и снаге коју он користи при вршењу радње:

V + [Advj [NS [ODet N_{INST}]]]

Један турски војник копљем *погоди* ту везену птицу *таквом силином* [...] (ПМ, 73) – [...] и *паде свом тежином* на под (АИ/АВ, 49) – [...] све ће бити добро ако сад, *свом силином, замахне* песницом [...] (ВЈС, 39) – Мисао о Јеленином писму *наилазила је* [...] *неједнаком снагом* (АИ/ЈЖКН, 274) – [...] *викали су удвострученом снагом* (АИ/АВ, 68) – [...] кад се погрешна мисао најлакше усели у нас и *необичном снагом устали* на једном одређеном предмету (АИ/ЈЖКН, 275) – [...] *није могао да удара свом снагом* у врата [...] (АД, 95) – *Удвострученом снагом* јој се *примичем* (АИ/ЈЖКН, 273) – [...] *одбацујући* ту недоличну помисао *свом снагом своје честитости* (ХЂЉ, 55) – [...] када је недвосмислено *присутна свим интензитетом свог смрада* (СС, 179).¹⁶⁵

2.1.7.2. Брзина реализације радње

Начин који је обележен брзином реализације радње исказују изрази с именицама у значењу временских одсека, које су, стога, подложне фразеологизацији.

Уз егзистенцијалне глаголе типа *постати*, *настати*, генитив лексикализован именицом *ноћ* тумачи се као параметарска величина, тј. брзина реализације радње, те се, у том смислу, остварује као потпуно фразеологизиран израз са значењем 'одједном, за кратко време, брзо, нагло' (РМС 2007, *ноћ, преконоћ*):

¹⁶⁴ Разматрајући конструкције НА + N_{ACC} и У + N_{ACC} као пар који карактерише опозиција *дистрибутивност* : *кумулятивност*, Н. Арсенијевић (2008а: 157) запажа да ова опозиција није карактеристична за други члан пара говоре у *глас* : *говоре на глас*, те да предлог НА у том случају обележава интензитет радње.

¹⁶⁵ Значење интензитета може се приписати и изразу *целим собом* у примеру [...] *удисао га је, целим собом* (ВЈС, 56).

V + [Advj [PP [ПРЕКО N_{GEN}]]]

Сељани су хвалили дечака који је, **преко ноћи**, постао човек [...] (ВЈС, 39) – [...] није реч о нечему што настаје преко ноћи (КС, 92).

Појам у генитиву може бити и део тела који квалификује радњу исказану глаголом *пити*. Сама семантика глагола (као и глагола *јести*) и множински облик појма у генитиву утичу на то да се он разуме као параметарска величина, односно брзина реализације радње (уп. РМС 2007, *нога*), те је у том смислу потпуно фразеологизиран: [...] кафа се пије с ногу [...] (КС, 90).

Квалификативно-квантификативни акузатив с предлогом НА лексикализован је именицама *брзина*, *пречац*, које својим значењем 'пречица' (СЕР, *пречац*) метафорички означавају брзину:

V + [Advj [PP [НА N_{ACC}]]]

[...] и овакав један поглед свакако одговара: не судити на пречац [...] (РМ, 13) – Није ми промакло да је више пута на брзак склањао неки књижевни лист [...] (КМ, 53) – [...] или се љуби праштајући се на брзину (ПМ, 104) – Планови су на брзину допуњени [...] (АД, 101).

Када је реч о беспредлошком инструменталу, он је готово доследно лексикализован именицом *брзина*.¹⁶⁶:

V + [Advj [NS [ODet N_{INST}/ N_{INST} Comp_{SUPST}]]]

[...] телескоп хрли увис незамисливом брзином [...] (ЖЗ, 31) – [...] време пролази муњевитом брзином [...] (АД, 121) – Ветар који ми се примицао дизао је са борова, с крша и с воде танку сенку, као прашину, и носио је [...] све већом брзином (АИ/ЈЖКН, 257) – Даље хлађење може да се обави и већом брзином (ИТП, 284) – [...] кад шутнеш лопту а она лети [...] баш том брзином, [...] (ВС, 51) – Свет се разлизио необичном брзином [...] (АИ/АВ, 70) – Возач бицикла не сме да се креће бициклистичком стазом брзином већом од 35 km/h (ЗОБСНП, чл. 89) – [...] могу се кретати великом брзином [...] (ГН, 137) – Док смо возили у колони нешто бржим темпом [...] (ТС 1708).

С обзиром на то да стоји уз глаголе кретања, те да је брзина инхерентна сваком кретању, детерминација инструменталног референта је обавезна. Тако се у својству обавезних детерминатора појављују описни придеви и показне заменице којима конкуришу одговарајући прилошки изрази, нпр. *хрлити незамисливом брзином* → *хрлити незамисливо брзо*; *летети том брзином* → *летети тако брзо*. При том, описним се придевима увек конотира неки екстреман или бар већи степен интензитета (*незамислива*, *муњевита*, *необична*, *велика*, *бржа*).

¹⁶⁶ У једном се примеру појавила именица *темпо*, али она је свакако синонимна с именицом *брзина* јер означава 'брзину кретања тонова' (СЕР, *темпо*).

2.1.7.3. Досезање радње до екстремних граница

Радњу која досеже до екстремних граница (РАЛИЋ 2007: 107) квалификују генитивни израз *до детаља* којем конкурише начински прилог *детално* и акузатив с предлозима НА и У.

Адлативност као прототипично значење генитива с предлогом ДО има метафоричка проширења на значење начина, која су утемељена на чињеници да се количина квалитета радње концептуализује као резултат, односно крајња тачка до које доводи реализација радње:

V + [Advj [PP [ДО N_{GEN}]]]

Описивао сам Танкосави *до детаља* [...] (СС, 12) – [...] још јуче после подне сам је *смислио до последњег детаља* (СС, 180) – [...] где су остали *сачувани до детаља* [...] (ГН, 25) – Да би се то установило, *морају се до танчина упоредити* геноми човека (потпуно завршен 2004) и шимпанзе (ЕК) – [...] те догађаје *разголићене до кости*, тај до белог усијања доведен сиже илуструју гравуре [...] (ЕК).

Аналогно метафоричком проширењу адлативности у случају генитива, значење контактне директивности се у овим сценаријима пресликава на начин тако што акузативни референти представљају циљну фазу реализације радње која резултира одређеним интензитетом:

V + [Advj [PP [НА N_{ACC}]]] / [Advj [PP [НА [NS [ODet N_{ACC}]]]]]

[...] присталице хазарског кагана *боре се на живот и смрт* [...] (ПМ, 78) – Али, вратимо се нашој старој кући, коју је *на једвите јаде подигао* још после онога рата, [...] (КМ, 32) – [...] и *изврећа* мога деду *на мртво име* [...] (КМ, 32) – [...] а толико се спремали да *се проведу на мртво име* [...] (КМ, 5) – [...] *шармирала* сам једног финог типа из Финске *на мртво име* [...] (КМ, 59).

V + [Advj [PP [У N_{ACC}]]]

То казивање *у длаку потврђује* и Швајнцер, који наводи бројку од 62 војника ЈНА [...] (ЕК) – Обично шармантни, лако „театрални“, својствени неком ко позорницу *познаје у души* (ЕК) – *Познаје* кметовске куће и кметове *у главу* (ХЋЉ, 124) – [...] па онда био је и два пута из школе отпуштен те *знао у прсте* школске законе [...] (НБ, 46).

2.1.7.4. Поступност радње

Посебан граматички облик за исказивање поступности радње представљају прилошки изрази с предлогом ПО у којима долази до репризе акузатива:

V + [Advj [NS [N_{ACC} [PP [ПО N_{ACC}]]]]]

Лова је одлазила и долазила. Одлазила у огромним количинама, *стизала кап по кап* (КМ, 58) – Подигао сам скупљену шаку и гледао како из ње [...] *кап по кап, истиче* сва вода (АД, 160) – [...] *упутила се* полако, *корак по корак*, према Господар-Милошу [...] (ВЈС, 62) – [...] али *се примицати, корак по корак*, грозно споро [...] (ТА, 33) – И ми смо одиста *стоњу по стоњу, корак по корак* [...] (НБ, 67) – [...] док *се будете* неутешно *гојиле, килограм по килограм*, [...]

(КМ, 34) – *Једно по једно прилазили смо* [...] (СС, 179) – *Открива је комад по комад* [...] (ПМ, 45).

Овакво понављање речи указује на сукцесивни карактер ових израза¹⁶⁷ чиме се актуализује начинско значење ових конструкција. Наиме, прилошким изразима с поновљеним именицама означава се количина, која се у начинском смислу тумачи на основу тога што се супротставља начину који није сукцесивног карактера, нпр. *гојити се килограм по килограм* (полако, поступно, помало): *гојити се* (уопште, без назнаке о брзини, количини).¹⁶⁸

Поступност исказана локативом с предлогом у квалификује радњу преко њене сегментације. Начинско значење актуализује се супротстављањем вршења радње у деловима према вршењу радње у целисти:

V + [Advj [PP [Y N_{LOC}]]]

Скромним паробродом, у кратким *етапама*, *обишао* сам неколико медитеранских градова (АИ/ЈЖКН, 268) – Учење је дуг и сложен процес. Најчешће *се одвија у фазама* (ЕК) – [...] синдикати су јединствени и у захтеву да регрес *мора бити исплаћен* одједанпут а не у *деловима* (ЕК).

2.1.7.5. Вршење радње у потпуном складу

Када је реч о вршењу радње у потпуном складу, на уму се има начин који подразумева да њу обавља више вршилаца тако као да је обавља један (РАЛИЋ 2007: 107). Формализатор овог значења је акузатив с предлогом у, чије се базично значење контактне директивности пресликава на значење усклађености на темељу чињенице да појам означен радњом улази у сферу акузативног референта:

V + [Advj [PP [Y N_{ACC}]]] / [Advj [PP [Y [NS [ODet N_{ACC}]]]]]

Једног од њих, неког кошаркаша, *пратила сам у стону* око три недеље, отприлике (КМ, 49) – А Тане оборене главе, и опуштених узда, *јаше у корак* за њима (АИ/АВ, 66) – Овако, *ударајући у једну жицу* са једносмерном оријентацијом на директни комично-сатирични ефекат, у Басариној *Новој Страдији* није *страдала* једино оквирна историјска истина [...] (ПОЛ 29/08/2009).

У последњем примеру, појам у акузативу ближе је одређен детерминатором *један* као својеврсним појачивачем значења усклађености, који је имплицитно присутан и

¹⁶⁷ М. Ивић (1951–1952: 200–201) ово сматра посебним дистрибутивним значењем сукцесивног карактера које се остварује „повнављањем речи којом је означен део количине“. Уп. и РАЛИЋ (2007: 112).

¹⁶⁸ Примери: *Давали смо му број по број* [...] (КМ, 31) и [...] *Вук је проверавао реч по реч* [...] (ВЈС, 51) унеколико су другачији. У њима функцију квалификатора врши само акузатив с предлогом ПО, док је први члан ове номиналне синтагме објекат радње.

у осталим изразима: *пратити у стону* → *пратити у једну (исту) стону, јахати у корак*
→ *јахати у један (исти) корак*.

2.1.7.6. Мера

Акузативом с предлогом у и беспредлошким инструменталом формализоване су именице са значењем мерних јединица *висина, дужина, ширина, дубина, растојање*, а начинско значење актуализује се њиховим међусобним супротстављањем, што је видљиво чак и унутар истог примера:

V + [Adjv [PP [y N_{ACC}]]]

Почетком века *порастао* је у *висину* [...] (АД, 102) – [...] стабло наставља да расте у дебљину и у деловима који су престали да *расту у дужину* (ЕК) – Тиме је настала једна, интимна, уметничка збирка која не *иде у ширину* већ у *дубину* (ЕК).

У случају инструментала, квантитет и начин с једне стране, мешају се са значењем простора и средства с друге:

V + [Adjv [Ø N_{INST}] / [Adjv [NS [ODet N_{INST}]]]

[...] кад шутнеш лопту а она *лети* [...] баш *том дужином* [...] (BC, 51) – [...] сада их полако *мерим дужином, растојањима* од полазне тачке [...] (BC, 45).

2.1.7.7. Распон

Начин је обележен распонем између почетне и крајње тачке. Најчешће се ради о фразеологизираним изразима формализованим генитивом с корелативним предлозима, којима се појачава квантитативна компонента значења (PALIĆ 2007: 91):

V + [Adjv [NS [PP [OD N_{GEN} [PP [DO N_{GEN}]]]]]]]

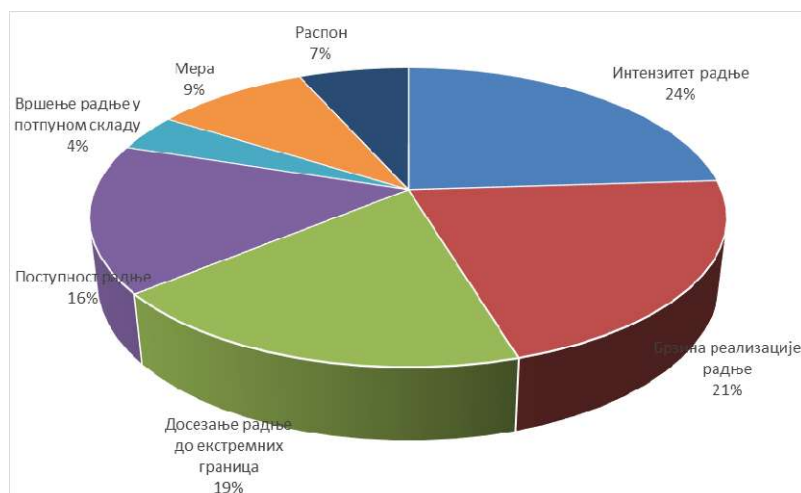
У касаби, где се [...] свака њена реч *преноси од уста до уста* [...] (АИ/АВ, 74) – [...] он је, као и увек у то доба дана, *читао* енциклопедију ради личног образовања. И то редом. *Од слова до слова* (КМ, 74) – [...] ако се *читају* одређеним редом *од слике до слике* [...] (ПМ, 87) – Онај што дрско *загледа* сваког *од главе до пете?* (ЕК).

Исто значење исказује и генитивно-дативни фразеолошки израз у којем се предлозима ОД и КА денотира процес који не мора достићи завршну тачку: [...] *Бранковић је у сну научио* [...] да *сања снове од краја ка почетку* (ПМ, 57).

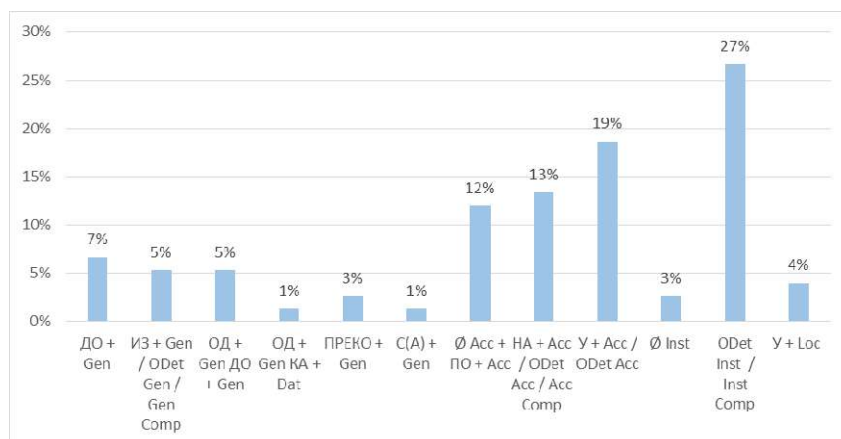
* * *

Микропоље квантитета веома је нестабилно у систему начинских јединица због своје велике контекстуалне условљености и високе фразеологизираниости израза. Ове његове одлике уједно су и разлог зашто се у његовом центру не може наћи само једно значење и један синтаксички израз, већ се унутар њега издвајају значења интензитета, брзине реализације радње и досезања радње до екстремних граница. Најфреквентнији

структурни образац је беспредлошки инструментал блокиран обавезним детерминатором или каквом супстантивном допуном са малом разликом у односу на неке друге падежне изразе.

Слика бр. 14: Фреквенција специфичних значења у микропољу квантитета

Слика бр. 15: Фреквенција структурних модела у микропољу квантитета

2.2. СУБПОЉЕ ПРОПРАТНЕ ОКОЛНОСТИ

Друго велико субпоље у семантичком пољу квалитативности чини пропратна околност. У прегледу литературе већ је речено како на ово значење (посебно у односу према начинском) гледају наши лингвисти, а овде ћемо указати на његова основна обележја.

Основна дистинкција у односу на значење начина тиче се чињенице да пропратна околност која окружује радњу не утиче нужно на начин њене реализације. Реч је о предикацији која се истовремено реализује с управном радњом, али јој је подређена

јер не мења њен квалитет (Тодоровић 2014: 407). Тако, на пример, у изразу *чекати погнуте главе* генитивни референт не квалификује чин чекања у смислу начина, већ само ближе одређује агенса у току вршења дате радње. Другим речима, дата особина није релевантна за реализацију радње јер није присутна у семантици глагола којим се управна радња исказује,¹⁶⁹ те се неће тумачити у начинском смислу (РАЛИЋ 2007: 64), што потврђује и парафраза у којој није могуће употребити начински везник ТАКО ШТО или прилошки израз НА ТАЈ НАЧИН ШТО, већ неки од пропратнооколносних као што су И/А ПРИ ТОМ, ПРИ ЧЕМУ:¹⁷⁰ *чекао је погнуте главе* → *чекао је ПРИ ЧЕМУ је погнуо главу* (**чекао је ТАКО ШТО / НА ТАЈ НАЧИН ШТО је погнуо главу*).

Када је реч о другом битном показатељу начинског значења – супротстављању – јединице с пропратнооколносним значењем међусобно не остварују однос бинарне опозиције, већ се врши избор једне околности из скупа многих других могућих међу којима не постоји никаква посебна веза (РАЛИЋ 2007: 32). Тако ће, на пример, инструментал у примеру *ходати са штапом* имати начинско значење јер се супротставља ходању без штапа као помоћног средства. Насупрот томе, инструментал у примеру *трчати са гас-маском* само је један од могућих пратилачких детаља исказане радње (уп. *трчати са гас-маском* : *трчати с капом / с наочарима / с књигом* итд.

Дакле, основна разликовна обележја начинског и пропратнооколсног значења подразумевају: 1. релевантност/нерелевантност особине за остварење детерминисане радње, односно уграђеност/неуграђеност у семантику управног глагола и 2. могућност/немогућност успостављања односа супротности међу детерминаторима.

¹⁶⁹ Наш корпус пружа опозитни пар примера с истим глаголом, који лепо илуструју ову разлику: *лежала је раширених руку* (начин) : *лежала је просуте косе* (пропратна околност).

¹⁷⁰ Према М. Радовановићу (1977: 93), разлика између везника И ПРИ ТОМ и А ДА ПРИ ТОМ тиче се чињенице да је први семантички неутралнији, док се другим истиче нереализованост пратеће предикације. Исто тако, И. Палић (2007: 150) сматра да „је уз везник *a da* načelno uvijek moguće uvrstiti prilog *pritom*, koji se može smatrati verifikatorom takva značenja“. Међутим, М. Ковачевић нуди другачије везничко решење јер поменути везници уводе независнословену реченицу, која обележава радњу напоредну с радњом на површинском плану. Тиме се нарушава правило по којем зависној реченици одговара увек једна прилошка одредба што представља неподударност језичких средстава на нивоу прости и сложене реченице. Због тога парафраза пропратнооколносних детерминатора треба да садржи везник ПРИ ЧЕМУ (Тодоровић 2014: 407 према Ковачевић 1991: 68).

На основу ових карактеристика, у овом се субпољу издвајају следећа семантичка микропоља с одговарајућим синтаксичким средствима за исказивање појединачних значењских подтипова: 1. микропоље основне карактеристике учесника у радњи, и 2. микропоље карактеристичне појединости. Као што се види, оба микропоља садрже семантичке профиле карактеризације вршиоца радње, а не радње.

2.2.1. МИКРОПОЉЕ ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ УЧЕСНИКА У РАДЊИ

О пропратнооколном значењу говори се онда када се квалификује вршилац током неког процеса, односно активности. Квалификативна компонента значења произилази из чињенице да у датом процесу учествују ентитети инхерентни вршиоцу радње или носиоцу стања, дакле, они који с њим остварују јединство, а значење пропратне околности условљено је чињеницом да положај у којем се налази дати део тела не утиче нужно на начин остварења радње.

Микропоље основне карактеристике учесника у радњи чине конструкције с атрибутско-прилошком вредношћу чији је синтаксички израз беспредлошки генитив. Он је формализатор инхерентног својства вршиоца радње те се стога удружује с обавезном придевском одредбом. Особина исказана овом одредбом, при том, квалификује вршиоца радње, али није релевантна за њену реализацију, те се стога не може говорити о начинском значењу (*чекати оборене главе, ући набрана чела, доћи спуштена погледа* и сл.).

(1) У овим сценаријима, актуелно својство вршиоца радње не утиче нужно на начин њене реализације. Његов формализатор је беспредлошки генитив лексикализован именицама са значењем интегралних делова аниматног појма.

а) Интегрални део или инхерентна особина означава у каквом се облику јавља вршилац радње у тренутку њене реализације. У парафрази се појављује клауза с везником ПРИ ЧЕМУ у којој пропратнооколносни детерминатор постаје објекат, нпр. *чекао је оборене главе* → *чекао је ПРИ ЧЕМУ је оборио главу*. Могућа је и замена инструменталом с предлогом С(А), који се тада појављује у улози пратећег детаља радње [*→ чекао је с обореном главом*].

У првом типу ових конструкција, функцију обавезног детерминатора врше описни и трпни придеви, и придев *пун* с генитивном допуном, који указују на

карактеристичну особину интегралног дела у тренутку вршења радње или стање у којем се он тренутно налази:

V + [Adj [NS [ODet N_{GEN}]]]

[...] **оборене главе**, терзија је чекао да им се придружи [...] (ВЈС, 19) – [...] које је Михаило слушао замишљен, **оборене главе** (АИ/АВ, 78) – Али он је мировао **погнуте главе** (ХЂЉ, 65) – Милоје је јео кобасицу и сир, Драга меко кувано јаје, **погнуте главе** [...] (СС, 176) – [...] почеће да кружи око мојих колица, **главе погнуте**, [...] (СС, 173) – [...] пошто ће ући у моју собу једног дана **набрана чела** [...] (СС, 170) – Млад, **црвених очију**, са стакленим ноктима на руци, иде ка Цариграду [...] (ПМ, 45) – Онда би искрсавао тај Турчин, стражар, са светилком: **благих очију**, заливао је водом из легена земљу под Јевремом [...] (ВЈС, 7) – [...] мала је шла [...] са пркосно стегнутим уснама и **оборених очију** (АИ/АВ, 27) – **Разрогачених очију** слушали су како помахнитали слуга вређа њиховог оца (ХЂЉ, 149) – Олвин је кркљао **исколачених очију** (ХЂЉ, 149) – Причала о својој мајци. Све **сувих очију** [...] (ХЂЉ, 20) – Вишњић, који је обично певао **спуштених капака** [...] (ВЈС, 51) – А понекад се будио **очију пуних осушених суза** [...] (ПМ, 98) – **Отворених уста**, са бичем у руци, посматрала су је чобанчад са високог шанца (АИ/АВ, 52) – Са руком на скривеном ножу, **стегнутих зуба**, савлађујући дрхтање, Михаило је пролазио улицама [...] (АИ/АВ, 38) – [...] и пре него што ће [...] грунути међу нас **опасно искежених чељуст** (СС, 180) – Лежала је цео дан тако пресамићена, **просуте косе** [...] на јечерми од плаве свиле (АИ/АВ, 52) – Мисли се да је ноћу јахао манастирске и сеоске коње и они су збиља освањивали у пени, каљави и **уплетених грива** (ПМ, 87) – Корачала сам поред ње **згрчене утробе** (ХЂЉ, 120) – [...] тек што је ушао, нагнут према Аники, **раширених руку** [...] (АИ/АВ, 68) – [...] па да га видим како сед на земљи, [...] **великих ногу** [...], **босих слоновских стопала** [...] (СС, 186) – [...] враћао се свакога дана кући тако **убрњаних прстију** од мастила [...] (НБ, 64).

Уколико се у улози обавезног детерминатора појави глаголска синтагма с трпним придевом и просторним адвербијалом, профилише се карактеристичан положај, односно место које интегрални део заузима у датом тренутку:

V + [Adj [NS [N_{GEN} Comp_{VS}]]]

[...] и **главе спуштене на земљу**, али теменом, не челом, преклињао је и молио ћерку да му опрости (ПБ, 22) – Клечала би **очију упртих у свети лик** [...] (ХЂЉ, 20) – [...] кнез Михаило јаше, **руке управљене ка југу** [...] (ВЈС, 24) – [...] почеће да кружи око мојих колица, [...] **очију прикованих за неки проблем** [...] (СС, 173).

б) Вршилац радње се квалификује преко свог физичког изгледа током реализације глаголског процеса при чему функцију квалификатора имају појмови који нису органи, али јесу неодвојиви делови живог бића (*дах, поглед, израз, крв*):

V + [Adj [NS [ODet N_{GEN}]]]

[...] ја сам слеђен, **зауостављеног даха**, замро од обожавања [...] (СС, 16) – [...] да ми, стидљив, **спуштена погледа** [...] дође [...] (СС, 169) – Причала о својој мајци. Све [...] **бистрог погледа** (ХЂЉ, 20) – Дошла му је обучена отмено и строго. Озбиљна. [...] **Хладног израза и укоченог погледа** (ХЂЉ, 38) – [...] он је морао [...] **укочена погледа** и мукла гласа, да одговара [...] (АИ/АВ, 15) – Причала о својој мајци. Све **сувих очију** и **бистрог погледа** (ХЂЉ, 20) – На свет је дошао помешане крви [...] (ХЂЉ, 22).

С обзиром на то да се у функцији детерминатора појављују девербативи, у парафрази на њихово место долазе глаголске лексеме као заступници секундарне

предикације с пратилачким значењем, нпр. *одговарао је укочена погледа* → *одговарао је ПРИ ЧЕМУ је укочено гледао*]. Као што се из примера види, функцију обавезног детерминатора има описни или трпни придев, које замењују начински прилози.¹⁷¹

Последњи пример унеколико је другачији јер детерминаторску функцију не заузима девербатив, већ апстрактна именица *крв*, која у споју с придевом *помешан* чини фразеологизирани израз. Стога се као њен супституент појављује синтагма са поредбеним везником КАО и именицом одговарајуће семантике [→ *на свет је дошао КАО мешанац*].

(2) Када пропратнооколносни детерминатор остварује јединство са објектом радње, тј. када се у његовој функцији појављује интегрални део трпиоца, он трпиоца квалификује преко његовог физичког изгледа током глаголског процеса.

У парафрази се уместо генитивне синтагме може појавити трпни придев као делимични синоним, али тада информација о томе који део трпи радњу остаје непозната, нпр. *одвели су га свезаних руку* → *одвели су га свезаног*:

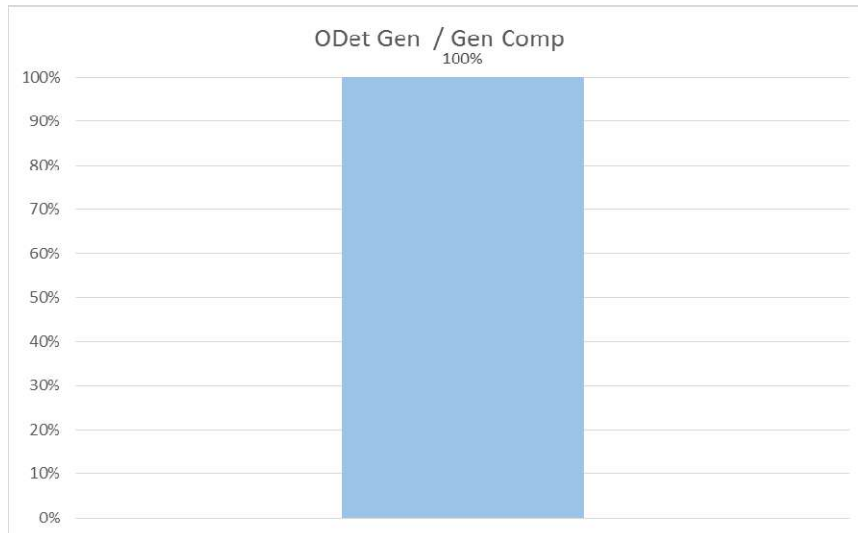
V + [_{Adj} [_{NS} [ODetN_{GEN}]]]

Свезаних руку, и пониженог, *одвели су га* у Преспу (ХЂЉ, 28) – Техника инфузије смоле *учинила је* ово пловило јачим, али *лакше структуре* [...] (ТС 5569).

* * *

Основно и једино синтаксичко средство за исказивање основне карактеристике учесника у радњи у микропољу основне карактеристике учесника у радњи јесте беспредлошки генитив с обавезном придевском одредбом или неком семантичком допуном. Он је у потпуности контекстуално условљен што значи да његово значење зависи од семантике глагола који одређује.

¹⁷¹ Забележен је свега један пример у којем је трпни придев у својству допуне детерминисан адвербијалом. У нашем примеру он се појављује као конструкција у функцији објекта: [...] *погледа прилепљеног за твоје усне* [...] и ја сам *окретао своју главу* (СС, 119).

Слика бр. 16: Фреквенција структурних модела у микропољу основне карактеристике учесника у радњи

2.2.2. МИКРОПОЉЕ КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ПОЈЕДИНОСТИ

Карактеристична појединост у оквиру пропратнооколносног значења остварује се као својство субјекта које се у току неке радње налази уз њеног вршиоца као пратећи детаљ, пратећа особина и пратећа ситуација. Међутим, за разлику од оне начинског карактера, карактеристична појединост пропратнооколносног типа не утиче на начин реализације радње.

Дакле, улогу пратећег детаља најчешће преузимају предмети које вршилац поседује у време реализације радње, нпр. *допутовала је са [...] оскудним пртљагом* (ХЂЉ, 115), док осећања која прате радњу и квалификују стање у којем је вршилац преузимају улогу пратеће особине, нпр. *Са стидом мисли о томе [...]* (ВЈС, 13). Пратећа ситуација пак подразумева лексикализованост девербативним именицама са значењем какве активности или именицама које у својој семантици подразумевају неко дешавање, нпр. *[...] сто двадесет мртвих душа ступило се на њих са циком и урлањем* (ПМ, 55).

У микропољу карактеристичне појединости функционирају конструкције с конлативним и синелативним значењима, које могу имати атрибутско-прилошку и прилошку вредност. Тако, конлативно значење имају инструментал с предлогом С(А) и акузатив с предлогом УЗ, док је синелативно резервисано за генитив с предлогом БЕЗ, који је опозитни пар поменутом инструменталу. При том, пропратнооколносни конлатив може се поделити на два главна типа (исто као и социјативно-начинске конструкције): 1.

конструкције са атрибутско-прилошком вредношћу или актуелни квалификативи, и 2. конструкције са прилошком вредношћу.

2.2.2.1. Пропратнооколносни конлатив

Значење конлатива, као и у субпољу начина, подразумева околности које прате управну радњу, али у случају пропратнооколносног значења, оне не утичу на начин њене реализације, већ само привремено квалификују вршиоца. Тако се у оквиру овог значења издвајају семантички типови пратећег детаља и пратеће околности (*ићи са стегнутим уснама, трчати с гас-маском, казати уз осмех, треснути уз фијук, приметити са чуђењем, бележити са задовољством* и сл.)

2.2.2.1.1. Конструкције са атрибутско-прилошком вредношћу

2.2.2.1.1.1. Актуелни квалификатив је пратећи детаљ

Пратећи детаљ у функцији пропратнооколносног детерминатора остварује јединство са субјектом радње. Стога се он привидно везује за радњу јер се у време њене реализације просторно налази уз вршиоца (ИВИЋ: 1954: 183–184, ПАВЛОВИЋ 2006: 223–224). У својству пратећег детаља забележене су конструкције лексикализоване именицама са значењем интегралног дела тела и појма који чини живо биће.

(1) Интегрални део у својству пратећег детаља има исту функцију као и онај са значењем начинског квалификатива типа *седети с рукама у крилу*. С друге стране, разлика у односу на квалификаторе из микропоља основне карактеристике учесника у радњи (нпр. *клетати очију упртих у свети лик, причати бистрог погледа*) тиче се чињенице да се и унутар субпоља пропратне околности као и у субпољу начина карактеристична појединост кодира инструменталом конлативног, односно пратилачког типа:

V + [_{Advj} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{N_{INST}} Comp_{SUPST}]]]]]]

[...] како ме *чека са ногама у води* [...] (КМ, 6) – [...] *седа* је под само кандило и *са рукама скритеним у крилу* чекала човека (АИ/АВ, 49) – [...] *пробудио се* [...] *с косом под јастуком и лаким боловима у устима* (ПМ, 100) – [...] док он *лежи* као укочен *са парафинском сузом у оку*, из даљине дофуравају лагано слова К Р А Ј [...] (КМ, 26) – *Са руком на скривеном ножу* [...] Михаило је *пролазио* улицама [...] (АИ/АВ, 38) – [...] или просто *луњају* скокаком, *с рукама у џеповима* [...] (АИ/АВ, 45).

У првом типу ових конструкција као допуна инструменталном референту појављује се супстантивна допуна с примарним просторним значењем (*чекати са*

ногама у води). Њоме се профилише карактеристичан положај или место које интегрални део заузима у датом тренутку, што представља исти случај као и код раније описаног околносног квалификатива. Разлика у односу на поменути тип тиче се чињенице да су ове конструкције (бар како наш корпус показује) продуктивније у овом значењу.

Мање су продуктивне конструкције у којима улогу обавезног детерминатора има описни придев и генитив као допуна придеву *пун*, које означавају карактеристично својство које интегрални део има у тренутку вршења радње или стање у којем се он тренутно налази:

V + [Advj [PP [C(A) [NS [ODet N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] мала је ишла [...] *са пркосно стегнутим уснама* и оборених очију (АИ/АВ, 27) – [...] узјахао је свога мирног вранца и *са душом пуном горчине вратио се* у Добрун (АИ/АВ, 57) – [...] и како су вас неке друге, већ одебљале жене гледале завидљиво *са устима пуних кремита* [...] (КМ, 35) – [...] паук је седео у његовом дому, ту, пред њим, *са тим лицем чедног страсника* (ВЈС, 55).

(2) Појам у акузативу у функцији пропратнооколносног детерминатора обележава неко психичко стање у којем се налази субјекат током реализације управне радње. При том, он са датом радњом остварује месно и временско јединство што је у директној вези с његовим обележјем изразите контактности и директивности која одговара главном обележју акузатива уопште – обележју циља:

V + [Advj [PP [УЗ N_{ACC}]]]

[...] а пословно-сувопарна службеница заборави да вам уз љубазан осмех каже: [...] (АМ, 11) – Тако се пребогати Јован Добрача клањао, уз осмех [...] (ВЈС, 43) – Ноћ у којој *су се* житељи два Берлина уз сузе, осмехе и загрљаје спојили над рушевинама омраженог зида најавила је и уједињење поцепане Немачке [...] (ЕК).

Директивност акузативног референта и његова метафоричка путања по којој он прати неки други ентитет везане су за концепт паралелизма због чега се појављује конкуренција с конструкцијом C(A) + N_{INST}, нпр. *казати уз осмех* → *казати с осмехом*. Међутим, разлика између ова два конкурентна предлошко-падежна облика заснива се на чињеници да се инструменталом губи из вида појам контактности, што се види из следећих група примера:

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]

[...] како трчи, *са смехом*, кроз неки тежак кал [...] (ВЈС, 39) – Мораш ли то, синко? унтао је старац *са малим осмехом* или се то Добрачи причинило, и умро [...] (ВЈС, 41) – [...] Рига од Фере памти, *са смешком* [...] (ВЈС, 55) – Модроока лепотица чека, *са сузама у својим модрим очима*, да се г. Шћепановић, то јест г. Голужа изјасни о неким важним стварима (ЕК).

Да би се могло говорити о пропратнооколносном значењу, у неким случајевима инструментални референт мора бити допуњен неком месном допуном. У супротном, цео израз имао би социјативно значење (уп. *лежала је са раном на јечерми* : *лежала је са раном*):

$$V + [_{Advj} [_{PP} [C(A) [_{NS} [(ODet) N_{INST} Comp_{SUPST, vs}]]]]]$$

Лежала је цео дан тако пресамићена [...] *са великом црном раном на јечерми од плаве свиле* (АИ/АВ, 52) – [...] и *настави да пише са оним истим смешним и забринутим изразом на лицу* (АИ/АВ, 63) – [...] ако се нешто чује када се прислони глава уз земљу, *са увом припијеним уз тле* [...] (ЕК).

Међутим, експликација месне допуне (*на лицу*) није неопходна када је инструменталом формализована именица *израз*, јер је израз неодвојиви део (људског) лица, те се не може схватити као пратилац одвојен од њега, односно не може бити речи о правом социјативном значењу. У том случају, а с обзиром на то да ова именица има неодређену семантику, довољно је присуство неке експликативне допуне или обавезне придевске одредбе:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]$$

Ту *се нагну* преко стола ка Роберту Манцуки, *с изразом крајње конспирације на лицу* (КМ, 99) – Овде, наиме, има и дама ... – *замјауках с анђеоским изразом лица* (КМ, 40) – *Вирио је* кроз њих *с изразом научника* који управо изучава кретање бубашвабе по дну беле глатке каде [...] (КМ, 94)

У својству допуне може се појавити и релативна клауза, којом се садржај појма у инструменталу експлицира у смислу истицања активности коју врши:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [C(A) [_{NS} [N_{INST} Comp_{(SUPST)CL}]]]]]$$

Келнеришка је *стајала* изнад стола *са изразом на лицу који је сликовито захтевао да најпре покажемо лову* (КМ, 62) – „Драги пријатељи, навијачи репрезентације Србије, *одлазим* усправно, *са погледом који не пада на под* (ЕК) – [...] ако се нешто чује када се *прислони* глава уз земљу, [...], *са мислима које сврлају у дубину земље* кроз геолошке наслаге [...] (ЕК).

(3) Пропратнооколносни детерминатор, лексикализован истим семантичким типом именица, може остваривати јединство и с трипоцем радње, нпр. *очешљала ме је са раздељком на среди* (= *очешљала ме је ТАКО ДА ЈА ИМАМ РАЗДЕЉАК НА СРЕДИ*):

$$V + [_{Advj} [_{PP} [C(A) [_{NS} [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]$$

[...] *очешљала ме са раздељком на среди* [...] (НБ, 64) – *Сећам* га се заиста живо [...] *са* [...] *биографијом на лицу* [...] (СС, 16).

Да би се могло говорити о детерминацији објекта, а не субјекта радње, пропратнооколносни детерминатор мора бити квалификован неким придевским образовањем: *Сећам* га се заиста живо [...] *са тим кучећим осмехом* [...] (СС, 16). У овом случају, на пример, израз *сећам га се с осмехом* тумачио би се као *сећам га се при чему*

се ЈА смешкам, док сећам га се **с тим кучећим осмехом** значи сећам га се како је ОН имао тај кучећи осмех.

2.2.2.1.2. Конструкције с прилошком вредношћу

2.2.2.1.2.1. Пратећи детаљ

(1) У својству пратећег детаља налазе се денотати разних конкретних предмета. Инструментални пропратнооколносни детерминатор обележава предмет који се налази уз вршиоца радње током њене реализације. Присуство датог предмета представља посебну околност у којој се радња остварује, али не утиче нужно на њено остварење:

V + [Advj [PP [C(A)N_{INST}]]]

[...] натерао бих оног мог пуковника код куће да трчи на осми спрат без лифта и то **са гас-маском** (КМ, 81) – Беже људи Ресавском улицом у 12:20, **с кутијама и коферима**, [...] (ВС, 56) – Допутовала је **са** малом пратњом и **оскудним пртљагом** (ХЂЉ, 115) – Мурат Други послао их је у Смедерево **са** богатом пратњом и **даровима** [...] (ХЂЉ, 50) – Ја изађем **са том торбом** на улицу (ВС, 41) – [...] он **с исуканом сабљом стоји** под дрветом [...] (ПМ, 43) – Мислио је да су се вратили кући **с еснапом** (ПБ, 23) – [...] уђе најпре крупан кључар **са подигнутом бакљом** [...] (ЖЗ, 36) – [...] а за њим је кренула читава булумента задригле, разуларене братије, **са подигнутим бакљама и задигнутим мантијама** [...] (ЖЗ, 5) – Са сваког путовања тај се опасник враћао **са добитком више** [...] (ВЈС, 79) – [...] млади Ристић је пијан и напола ношен друштвом отишао Аники, **са суботњим пазаром** [...] (АИ/АВ, 49) – И ја **с капом**, али без рупа у коси, изађем у зиму (ВС, 18).

Експлицирањем места на којем се налази пратећи детаљ током реализације управне радње, врши се додатна квалификација и то на два начина:

а) Експликацијом дела тела као локализатора пратећег детаља, уједно се квалификује и вршилац радње преко свог изгледа у датом тренутку:¹⁷²

V + [Advj [PP [C(A)[NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

Вишњић, који је обично певао [...] **са мреном одсутности на лицу** [...] (ВЈС, 51) – [...] прелази улицу, **с пешикиром око врата** и **са четкицом за зубе у руци** [...] (КМ, 48) – [...] зар и ви нисте стигли у Београд **с коферчетом и земљињем у руци** [...] (КМ, 30) – [...] седи преко пута мене у тој великој црвеној фотели **са обавезном чашиом сока од нара у руци** [...] (СС, 113) – [...] **са ножем у руци, звера** око себе (АИ/АВ, 22) – Отворених уста, **са бичем у руци, посматрала** су је чобанчад са високог шанца (АИ/АВ, 52) – [...] доћи ће ми твој син, хаирлија, **са цијелим суботњим пазаром у рукама** (АИ/АВ, 48) – [...] дуго седим непомичан **са кофером на коленима** [...] (АИ/ЈЖКН, 265) – [...] иду од куће до куће босе, одевене у изношену одећу и **са венцима од траве, житарица и винове лозе на главама** (ГН, 64) – [...] док је зец спавао **са свом оном винчугом у себи** [...] (КМ, 22) – Увек се ружујете **са шеширом на глави?** – упита Зое саветника (ЕК).

¹⁷² Регистрован је свега један пример пропратнооколносне квалификације објекта радње преко пратећег детаља: [...] од када сам га затекао у углу собе **са флашом ракије међу ногама** [...] (СС, 189).

б) Експликацијом места изван субјекта, ствара се визуелна представа о самом пратећем детаљу и његовој локацији без података о изгледу вршиоца радње:

V + [Advj [PP [C(A)[NS [N_{INST} Comp_{SUPST, VS}]]]]]

[...] од тог времена увек *спавам са будилником испод јастука* [...] (КМ, 58) – [...] да *седим* крај отвореног прозора, ујутру, *са чашицом воде поред себе* [...] (ВС, 50) – Најзад, једна жена га посаветова да *заноћи с ножем умоченим у сирће* [...] (ПМ, 46).

2.2.2.1.2.2. Пратећа околност

Пратећом околношћу се идентификује процес који прати реализацију радње. Као и у случају конструкција у микропољу карактеристичне појединости начинског типа, оне са значењем пратеће околности могу се манифестовати у два вида и то као 1. пратећа ситуација и 2. пратеће стање.

(1) Значење пратеће ситуације имају акузатив с предлогом УЗ и инструментал с предлогом С(А) о чијим је сличностима и разликама било речи у делу о значењу пратећег детаља. Именице којима је ово значење лексикализовано припадају типу девербативних именица насталих од активних глагола:

V + [Advj [PP [УЗ N_{ACC}]]] / [Advj [PP [УЗ [NS [ODet N_{ACC}]]]]]

[...] и тада *је*, право из сунчаних небеса, *уз фијук, треснула* бомба [...] (ВЈС, 19) – [...] пошто су врата *уз тресак затворена* [...] (ЖЗ, 15) – [...] адвокат *има право да* из предмета у коме је заступање у току, *уз објективан приступ*, стручно *обрађује* коначно решена процесноправна питања [...] (КПЕА, 20.3/11).

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]

У том часу сто двадесет мртвих душа *стухило се* на њих *са циком и урлањем* (ПМ, 55) – [...] да су ту [...] *са криком* у ову исту воду *тонули* полуумлаћени људи (ТА, 33) – [...] *тргнувши се* нагло *са промуклим вриском* [...] (АИ/АВ, 43) – [...] већ су *упадали* у опустеле турске дућане и напуштене турске куће, *са узвиком*: [...] (ВЈС, 41) – [...] он би, *будећи се с јауком*, хватао за дуван [...] (АИ/АВ, 39) – Са сваког путовања тај *се* опасник *враћао* са добитком више и *са замислима* које је Кнез оберучке прихватио (ВЈС, 79) – Тако она *долази* увек, *са љупком шалом, са музиком или мирисом* (АИ/ЛЖКН, 249) – [...] а за хришћане, [...] 30. новембар, дан Св. Андрије, *требало је да осване са њиховом победом* (ВЈС, 25) – [...] и пуно корито *се преливало с пљуском* (АИ/АВ, 36) – Жућкаста, влажна маса прозвиждала *би* кроз ваздух и *са пљеском падала* [...] (СС, 12) – [...] смотуљак врелог теста *са пљеском урони* у корито [...] (СС, 12) – [...] која испусти врата и *с тупом јеком паде* у собу (АИ/АВ, 36) – [...] како *је* уз ствар Уставобранитеља *пристао са чистим уверењем* да је доношење Устава неизбежно [...] (ВЈС, 9).

(2) Пропратноколносни детерминатор је пратеће стање, којим се идентификује стање субјекта у време реализације радње. Зависно од семантике именица у инструменталу, остварује се као: а) психичко стање субјекта испољено током вршења радње, б) карактерна, лична особина и својство субјекта, и в) субјектова осећања.

а) Психичко стање или психички процес који се одвија у субјекту обележава околност која прати реализацију радње. Да детерминатор не утиче нужно на остварење радње, већ квалификује самог вршиоца, показује парафраза у којој се инструментал не може заменити начинским прилогом, већ описним придевом у функцији актуелног квалификатива, нпр. *бележи фразе са задовољством* → *бележи фразе задовољан* (**задовољно бележи фразе*). При том, дато стање може имати позитиван или негативан ефекат зависно од семантике његовог денотата:

а.1. Психичко стање има позитиван ефекат:

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]

[...] који *са извесним пакосним задовољством* већ неколико година *бележи* фразе за посмртни говор [...] (НБ, 18) – *Са олакшањем* које је било очигледно, први *се* мом смењу *придружио* Благоје (СС, 183) – [...] чиме *ће* удвостручити овогодишњи наградни фонд и *са поносом угостити* конкуренцију тенисера јачу него икада до сада (ЕК) – Све што *је* по замућеним обрисима могла *са извесношћу* да *закључи* [...] (ЖЗ, 39).

а.2. Психичко стање има негативан ефекат:

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]

Са стидом мисли о томе [...] (ВЈС, 13) – [...] и *ослушкивати, са грозом, са језом* [...] (ТА, 33) – И сав свет *са неверицом и чуђењем посматра* те првене и зелене светлаце [...] (АИ/АВ, 74) – [...] почео је, *са стрепњом, да припрема* њено остварење (ВЈС, 42) – [...] *пробудио се* [...] *с* косом под јастуком и *лаким боловима* у устима (ПМ, 100) – Тако *сам се* не једном *будио* усред ноћи, [...] *са немиром* у утроби [...] (АИ/ЈЖКН, 276).

б) Пропратна околност је обележена карактерном и личном особином субјекта:

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]

Мислим, те кишобране које *носе са крајњом озбиљношћу* (КМ, 51) – Иако су *се* заиста *трудили, са дирљивом усрдношћу*, [...] (СС, 184) – [...] он спада међу оне који *с* посебном пажњом и *усрђем негују* сопствену будућност [...] (ПМ, 45) – [...] *са неком чудном благошћу сећао* сам *се* оних давних сусрета са незнанцима [...] (ПД, 71).

V + [Advj [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

Ако је из дома руског изасланика *изашио са неком тмином у себи* [...] (ВЈС, 71) – Тако сам *се* не једном *будио* усред ноћи, *са горчином у устима, са немиром у утроби* [...] (АИ/ЈЖКН, 276).

в) Пропратна околност је обележена емоцијом субјекта:

V + [Advj [PP [C(A) N_{INST}]]]

[...] дадох знак да је шала успела, да може ући, да је *чекам са радошћу* (АИ/ЈЖКН, 249) – *Намрштио се, са гађењем* [...] (ВЈС, 10) – [...] *окретао би се с гнушањем* [...] (АИ/АВ, 14) – *Са страхом сам га послушао* (СС, 119) – Прво је *учинио са жаљењем* [...] (ВЈС, 74) – *Са мржњом у срцу стајао сам и зледао* како целат вади из свог турбана дугачку иглу украшену зеленим полумесеком од емајла (ХЋЉ, 48) – [...] где *ће* ме нове девојке потајно *зледати* [...] *са мало, сасвим мало страха* у осмејку [...] (СС, 199) – Осим тога, *са усхићењем сам открила* дела нашег великог научника Веселина Чајкановића [...] (ЕК) – [...] и *ослушкивати, [...] са жудњом* да се чује, крике и плач [...] (ТА, 33).

2.2.2.2. Пропратнооколносни синелатив

Сценарији у којима се генитивом с предлогом БЕЗ обележава однос одсуства неког ентитета исти су као и у случају начинског синелатива с том разликом што се конструкцијом која функционише у субпољу пропратне околности обележава лишеност која не утиче нужно на сам начин вршења радње, већ се њоме квалификује њен вршилац у тренутку реализације. Синтаксичко средство за исказивање овог значења јесте генитив с предлогом без (*слушати без гласа и покрета, стајати без сукње, отворити без оклевања, плакати без дрхтаја, спуштати се без страха* итд.).

У парафрази се појављује негирана клауза с везником ПРИ ЧЕМУ, нпр. *слуша без гласа и покрета* → *слуша ПРИ ЧЕМУ не говори и не покреће се*. У неким случајевима, поред негиране предикације може се појавити и она с глаголом који одражава антониман однос према глаголу реализованом у полазној конструкцији (нпр. *слуша ПРИ ЧЕМУ ћути*).

2.2.2.2.1. Конструкције с атрибутивно-прилошком вредношћу (ексклузивни пропратнооколносни квалификатив)

Атрибутивно-прилошку вредност имају конструкције са значењем пратећег детаља чији недостатак квалификује субјекат у току радње. У својству денотата овог значења иступају именице са значењем појмова који чине живо биће, чије одсуство не утиче на сам чин радње:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [_{БЕЗ} N_{GEN}]]]$$

[...] и *слуша* [...] *без гласа и покрета* (АИ/АВ, 74) – [...] *сахранили би га без суза*, са хладним и достојанственим некролозима о величини дела (ЕК) – [...] она се заљуља и *паде без свести* .

2.2.2.2.2. Конструкције с прилошком вредношћу

2.2.2.2.2.1. Одсуство пратећег детаља

Пратећи детаљ којег је неки појам лишен најчешће је лексикализован денотатима одевних предмета, а спорадично се појављују и остале именице које означавају разне друге конкретне предмете:

$$V + [_{Advj} [_{PP} [_{БЕЗ} N_{GEN}]]] / [_{Advj} [_{PP} [_{БЕЗ} [_{NS} [_{N_{GEN}} Comp_{SUPST}}]]]]]$$

Извините, господине, али *не можете* унутра *без кравате* (КМ, 87) – Лако одевена, [...] *без папуча, створи се* [...] пред Турчином (АИ/АВ, 75) – [...] она је већ *стојала* преда мнош *без сукње*, [...] (СС, 202) – [...] и са њом *долазе* на махове у мој живот сумња и немир и туга, *без лека* и објашњења (АИ/ЈЖКН, 251) – И ја с капом, али *без руна у коси, изађем* у зиму (ВС, 18).

2.2.2.2.2.2. Одсуство пратеће околности

Одсуство пратеће околности и у овом се микропољу манифестује као одсуство пратеће ситуације и одсуство пратећег стања.

(1) Одсуство пратеће ситуације испољава се у два вида:

а) Прпоратнооколносно значење актуализује се преко понашања субјекта детерминисане предикације у време реализације радње, нпр. *слушао га је без речи* → *слушао га је ПРИ ЧЕМУ није проговарао*]. Могућност конкуренције с одговарајућим начинским прилогом (нпр. *слушао га је ђутке, немо*) није сигнал за тумачење читаве конструкције у начинском смилу јер начин на који се понаша вршилац радње не модификује саму радњу:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN} / N_{DEV GEN}]]]

Долазила бих до његовог киоска, а он би ми *без речи одвајао* најновије стрипове [...] (КМ, 52) – [...] прекрсти се пред њим три пута и *поклони без речи* (АИ/АВ, 49) – Стефан га је *слушао без речи* (ХЂЉ, 148) – *Нестаје и умире* као што нестају авети и присени, *без* знака и *опроштаја* (АИ/ЈЖКН, 251) – [...] Михаило приђе полагао собним вратима и *отвори без оклевања* (АИ/АВ, 86) – Тако им је *прошла* година дана *без правог споразума* и *без коначног прекида* (АИ/АВ, 39) – [...] *заплака* први пут у животу, наглас и *без уздржавања* (АИ/АВ, 72) – [...] *признаде* он *без колебања* [...] (ПМ, 66) – [...] јер је правило да се таква понуда сматра одбијеном ако *није прихваћена без одлагања* [...] (НЂ, 31) – Фотограф је стамбени облик *овековечео без коментара* (КС, 36).

У неким примерима пропратна околност интерферира са допусним значењем, нпр *прихватио је позив без размишљања* → *прихватио је позив ИАКО није размислио*:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN} / N_{DEV GEN}]]]

Зато је, без размишљања, прихватио позив [...] (ВЈС, 70) – Када је завршио, *изашао је без речи* (ХЂЉ, 68) – У неко доба дигне се и *оде* готово *без поздрава*, а сутрадан опет дође (АИ/АВ, 45) – [...] мучи ме највише то што непрестано *упадаш* у моју собу *без куцања*... (КМ, 93).

б) Пратећа ситуација може бити детерминисана и преко понашања субјекта секундарне предикације у време реализације радње, нпр.

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] често *се догађа без упозорења* [...] (ВТ, 15) – [...] зато што *се* то *збило без упозоравања*, нагло (ЖЗ, 27) – [...] али неке ствари *се* доиста *догађају без икакве наше намере* [...] (АД, 157).

Иако се генитивне конструкције у овим примерима могу заменити начинским прилозима *непланирано, ненајављено, нагло*, немогућност тумачења у начинском смилу проистиче из чињенице да субјекат главне предикације и субјекат предикације имплициране генитивном конструкцијом нису исти. Тако се *нешто што се догађа без упозорења* заправо *догађа ПРИ ЧЕМУ НИКО на то није упозорио*, односно *неке ствари се*

догађају **без** икакве **наше намере**, тј. *догађају се ПРИ ЧЕМУ / ИАКО ми то нисмо намеравали*. Другим речима, управна радња налази се изван сфере деловања субјекта имплицитно присутног у генитивној конструкцији, те ће се читав израз тумачити у пропратнооколном или допусном смислу.

(2) Одсуство пратећег стања манифестује се као:

а) Одсуство одређеног менталног, психофизиолошког и физичког стања субјекта, које је очекивано за дату ситуацију:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{DEV GEN}]]]

Добрача је, не **без чуђења**, **налазио** у себи неку опрезну суровост [...] (ВЈС, 39) – [...] зашто **се обрео**, **без вида**, међу људима (ВЈС, 49) – Сећам се, рецимо, да сам већ **без икакве ватре и узбуђења присуствовао** бурним састанцима [...] (СС, 165) – Понекад **би**, зазивајући милост Богомајке, **плакала**. Немо. Без гласа и **без дрхтаја** (ХЂЉ, 20) – А у октобру, кад је поподневно сунце житко и кад га човек **није без** краја и **замора** [...] (АИ/ЈЖКН, 250) – **Дофуром** пред њега потпуно **без даха** [...] (КМ, 54) – Тела сасвим опуштена [...] и **без мисли** као било која од тих твари, **запловио сам** сад низ воду [...] (ТА, 32) – [...] као да је **погинула** без борбе и **без самртних мука** (АИ/АВ, 87) – А мени ваља живети, и чекати. **Живети** са надом, у чекању. Па и **без наде** (АИ/ЈЖКН, 266).

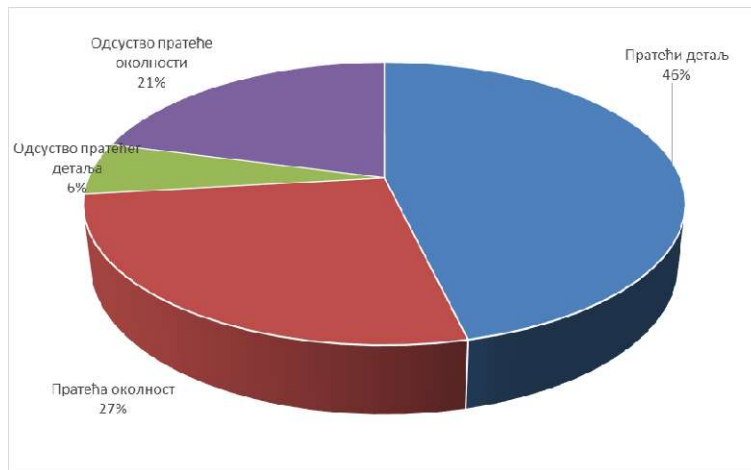
б) Одсуство карактерне и личне особине субјекта или његових емоција:

V + [Advj [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

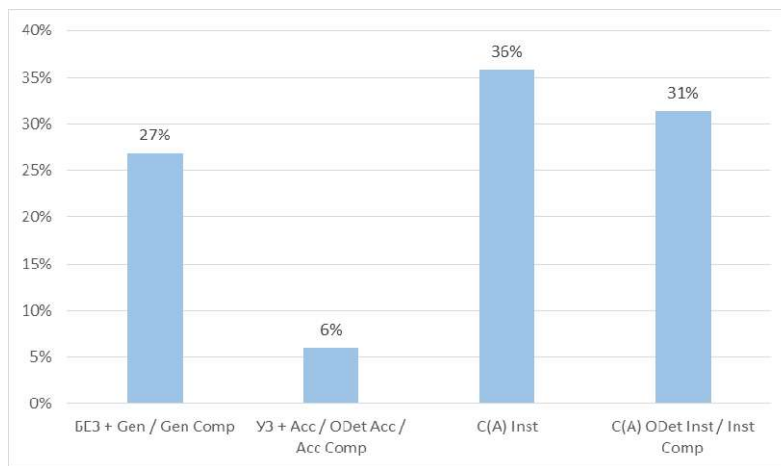
Аника га је **слушала** мирно, [...] **без подругљивости** (АИ/АВ, 60) – [...] он је **без стида и зазора пројахао** кроз саму чаршију (АИ/АВ, 65) – Приправна да **без страха и зазора оде** на сваки двор (ХЂЉ, 19) – [...] мора да живи тако да [...] **без стида изађе** пред лице Господње (ХЂЉ, 136) – Аника га је **слушала** мирно, без речи, **без саучешћа** [...] (АИ/АВ, 60) – [...] само **се спушта, без страха**, у добри бездан (ВЈС, 48) – [...] када сам о будућности **мислила без страха** [...] (ХЂЉ, 12) – [...] први пут **сам прошао** поред уснулог вапита **без икаквог страха** (АД, 122).

* * *

Исто као и у случају карактеристичне појединости из субпоља начина, и ово значење у свом центру има инструментал с предлогом С(А) и њему супротстављен генитив с предлогом БЕЗ, али је продуктивност конструкција овог семантичког типа нешто мања у погледу бројности примера. Субпоље пропратне околности у погледу система овог семантичког микропоља стоји, заправо, тачно насупрот субпољу начина, при чему тумачење у једном или другом смислу зависи искључиво од семантике глагола и његовог детерминатора.

Слика бр. 17: Фреквенција специфичних значења у микропољу карактеристичне појединости

Слика бр. 18: Фреквенција структурних модела у микропољу карактеристичне појединости

III. АДНОМИНАЛНА КВАЛИФИКАТИВНОСТ

1. ПОЈАМ (НОМИНАЛНЕ) СИНТАГМЕ

1.1. Учење о синтагми као језичкој јединици која чини јединство значења и функције утемељио је Александар Белић (1998: 128), који је у својим синтагматским студијама проучавао односе између синтагме и реченице и својства која их одликују, те установио разлику утемељену на разумевању везе између чланова. Тако синтагму карактерише јединство значења и функције, а реченицу двојство које се огледа у односу субјекта и предиката; синтагма је нешто што је дато као готово, као статика, оно се само описује, док се реченица заснива на динамици односа између субјекта и предиката (Белић 1953–1954: 2). Заправо, Белић је разрадио теорију синтагматике као науке о спојевима речи у реченици и свео је на питање два односа – значења и функције.

Јединство значења и функције огледа се у Белићевом схватању синтагме као споја самосталних речи које су са управном речју органски повезане (ИСТО).¹⁷³ На основу ове карактеристике, он синтагме дели на сложене, тј. оне које се не налазе ни у каквом узајамном односу, али су обједињене заједничком функцијом, и просте – оне које увек имају унутрашње јединство представе или значења (Белић 1998: 128).

Друга његова подела, на одредбене и допунске, тиче се односа управних и зависних делова синтагме. Одредбене¹⁷⁴ су оне у којима се „каква особина која је латентна у језичком потенцијалу речи – открива зависном речју синтагме: *сиво небо, сухо дрвце, брзо похитају, јасно угледају* и сл.“, док су допунске оне у којима се „у зависној речи синтагме открива саставни део појма који је изван њега, али са којим дотични појам чини органску целину: *орати земљу, сећи дрва, сећи тестером, орати ралицом* итд.“ (ИСТО: 129).

Белићево схватање о разлици између синтагме и реченице прихвата и М. Стевановић дефинишући синтагму као „јединство појма или представе (било у значењу

¹⁷³ Да би илустровао шта тачно подразумева под органском повезаношћу скупова речи у синтагми, Белић помиње схватање Џона Риса и његово значајно дело „Zur Wortgruppenlehre“, Prag, 1928.

¹⁷⁴ У свом раду о синтагмама, Белић одустаје од назива *одредбена синтагма* и прелази на термин *описна* због тога што су, како истиче, и одредбене и допунске у извесном смислу одредбене, те додаје: „Ја их и називам на више места детерминативним. После тога је незгодно задржати назив одредбени (који је уствари једнак са називом „детерминативни“) само за једну врсту тих синтагма“ (Белић 1953–1954: 5, нап. 1).

било у функцији)“, док је реченица „веза двају појмова који се ствара у време њене употребе у језику“ (СТЕВАНОВИЋ 1986: 155). Истичући ову разлику, он следи Белића у томе што обојица одступају од Сосировог одређења синтагме као споја речи који обухвата и синтагму и реченицу. Његова подела синтагми у складу је са Белићевом, те тако одредбене синтагме дефинише као оне које се састоје од главне, управне речи и речи која је одређује, док се допунске одликују таквом везом у којој „зависни члан допуњава главни или управни члан овога скупа речи“ (ИСТО: 153). Као што чини и Белић, обе врсте синтагми назива детерминативним или зависним стога што се одликују јединством појма, односно представе (ИСТО: 153–154).

Аутори средњошколске граматике (СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 185) синтагму одређују као „посебан тип синтаксичке јединице односно конструкције“ за чију је творбу важна особина именица, придева, прилога и глагола „да њихово значење може бити одређено или допуњено значењем других синтаксичких јединица“. Конституенти или чланови синтагме, наводе аутори, деле се на главни или управни члан (реч) који чини лексичко језгро синтагме, и зависни конституент, који се својом синтаксичком функцијом везује за главну реч. Неке синтагме имају и трећи конституент – помоћну реч коју најчешће представља предлог, а такав спој предлога с именичком синтагмом у неком од зависних падежа чини предлошко-падежну конструкцију (ИСТО: 251–252). Према синтаксичкој функцији коју врше, зависне конституенте деле на одредбене и допунске.

Силић и Прањковић (2005: 261–262) синтагму схватају нешто другачије и не поистовећују је са спојем речи. Спој речи или синтагмом јесте синтаксичка јединица која се састоји од најмање две пунозначне, међусобно повезане речи (тагмема) – главне и зависне (нпр. *мирно море, градити кућу*). Прелазак споја речи у синтагму условљен је његовим укључивањем у реченицу, односно изласком главног члана из свог основног облика (номинатива једнине, инфинитива), нпр. *мирно море* → *Воле пловити мирним морем, градити кућу* → *Градили су кућу три године*. У том смислу, кажу аутори, „синтагмом се сматра изванреченичном јединицом, а синтагма унутарреченичном“.

1.2. Када се говори о номиналној синтагми, говори се о појму ширем од појма именичка синтагма јер се у функцији номинала могу појавити све именске речи, односно супстантиви – именице, придеви, заменице и бројеви (KORDIĆ 1992: 27). Међутим, позицију управног члана најчешће заузима именица. Остале именске речи

могу се употребити у улози супстантива само онда када је њихова функција деиктичка, када упућују на именицу која се већ појавила у познатом контексту, али и тада улога управног члана припада именици на коју оне упућују (ИСТО: 28–29).¹⁷⁵ Ближе одређивање номинала састоји се у детерминацији његовог садржаја преко атрибута, као несамосталног реченичног члана, који врши синтагматску функцију унутар номиналне синтагме.¹⁷⁶

1.3. Посебну врсту детерминације представља адноминална квалификација којом се у номиналној синтагми (првенствено именичкој) управна именица детерминише помоћу неке друге именице која је, на тај начин, ближе одређује (БЕЛИЋ 1998: 167). Тако се главном члану синтагме приписује неко привремено или трајно својство чиме се он издваја из скупа истих или сличних ентитета те на тај начин бива спецификован у односу на њих.¹⁷⁷ Изрицање тог својства врши атрибут, а зависно од односа који успоставља с управном именицом, он може бити конгруентан и неконгруентан. Овом приликом, синтаксичко-семантичкој анализи биће подвргнути

¹⁷⁵ О статусу управног члана номиналне синтагме Пипер (ПИПЕР И ДР 2005: 35) каже следеће: „У главном делу именског израза је именица, или заменичка именица (*ја, ко, неко, нико* и сл.), или *нека друга реч употребљена као да је именица*“ (истакла Ј. Р.). При том, за Пипера *именски израз* није у потпуности исто што и номинална синтагма. Он је скуп речи организованих око именице (нпр. *Јована и Светлана уче*) који се састоји од главног и зависног дела, али то може бити и сама именица (нпр. *Јована учи*). Именски изрази се повезују у синтагме, које представљају „пунозначне речи повезане истом синтаксичком и семантичком функцијом“ (ИСТО: 34). Детаљније о појму именског израза в. у ПИПЕР И ДР. (2005: 33–118).

¹⁷⁶ Према мишљењу М. Знике (1987: 192), да би се нека реч могла назвати атрибутом, она се мора везати за именицу или неку именску реч у функцији именице. Другим речима, увођењу атрибута у реченицу мора претходити постојање неке именице у некој синтаксичкој категорији преко које се дати атрибут посредно повезује с предикатом, те стога не представља реченични члан. Другачији статус атрибуту дају Силић и Прањковић (2005: 279) одређујући га као несамостални реченични члан.

¹⁷⁷ Квалификацију именичког појма С. Павловић (2006: 395) термилошки одређује као *спецификативност*, којој додељује посебно семантичко поље у ширем пољу детерминације. Карактеристичну појединост која има улогу актуализатора управне именице, аутор назива *спецификатором*. Овај појам није ни у каквој вези с појмовима *спецификације* и *спецификатора* који се користе у генеративној граматици, а чију позицију заузимају детерминатори у оном значењу које им приписују генеративисти (уп. VUKOJEVIĆ 1995: 232).

неконгруентни атрибути, који, за разлику од конгруентних, не остварују обличко слагање с управном именицом и појављују се у свим косим падежима.

Неконгруентним атрибутима посебну пажњу поклатио је М. Ковачевић (1992: 9–29) у својој студији *Кроз синтагме и реченице* разматрајући њихове семантичке типове. Предност термину *неконгруентни атрибут* Ковачевић даје у односу на термин *предлошко-падежна конструкција у функцији атрибута* јер овај други не обухвата прилоге у атрибутој функцији (ИСТО: 9). Под истим термином Пипер (2005: 47) подразумева *атрибутски именски израз* у односу синтаксичке зависности „од другог именског израза који он одређује као његов неконгруентни атрибут“. Будући да је у нашој литератури врло уобичајен израз *предлошка синтагма*, Клајн (2005: 223) се приклања термину *предлошко–падежна синтагма* или *предлошко–падежна конструкција* јер таква синтагма по функцији није једнака предлогу, већ прилогу.

Наше је опредељење, међутим, да користимо термине *падежна* и *предлошко–падежна конструкција* стога што се у овом раду бавимо управо падежним и предлошко–падежним конструкцијама у исказивању квалитативности.

2. АДНОМИНАЛНИ КВАЛИФИКАТИВНИ ПАДЕЖИ У ДОМАЋОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ ЛИТЕРАТУРИ

У досадашњој сербо-кroatистичкој лингвистичкој литератури посвећеној адноминалним падежима којима се означава квалитет, постоји одређена разуђеност у њиховом дефинисању и типологији. Оно око чега се већина слаже јесте да су формални изрази овог значења генитив и инструментал, оба блокирана обавезним придевским детерминатором, који се остварују по моделима $N + [_{ATR} [O_{Det}_{ADJ/DES} N_{GEN}]$ и $N + [_{ATR} [C(A) O_{Det}_{ADJ/DES} N_{INST}]]$. Терминолошка разноликост резултат је различитог схватања значења квалитета и квалитативности уопште, те се говори о генитиву са значењем ознаке, грађе или материје, и раскида (МАРЕТИЋ 1963: 572–576), квалитативном генитиву (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 191–193; ИВИЋ 1955–1956; ФЕЛЕШКО 1995: 42–49; СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ – МИЦИЋ 1992: 271–272; КЛАЈН 2006: 236), квалитативном генитиву (МРАЗОВИЋ – ВУКАДИНОВИЋ 2009²: 353; VASIĆ 1996: 39–40; АНТОНИЋ 2005: 159–163; ПИПЕР 2005: 835). Међу ауторима варирају и различита типолошка решења у зависности од тога шта се подразумева под значењем квалитета. Ипак, већина је сагласна у томе да

се на синтаксичком плану овај генитив појављује у функцији неконгруентног атрибута, који одређује управни појам преко особине, својства, порекла и сл.¹⁷⁸

2.1. КВАЛИФИКАТИВНИ ГЕНИТИВ И ИНСТРУМЕНТАЛ

Квалификативним падежима већина граматичара назива само беспредлошки генитив у функцији атрибута (BRAVEC – HRASTE – ŽIVKOVIĆ 1961: 223; BARIĆ I DR. 1997: 562; KATIĆIĆ 2002³: 463; СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 271; SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 202, КЛАЈН 2006: 236), Стевановић (1986³: 191, 456) му придружује инструментал с предлогом С(А), док их други идентификују само на основу синтаксичке функције (ТЕЖАК – ВАВИЋ 2003¹³: 241). Осталим падежним конструкцијама којима се управни појам ближе одређује према некој особини они приписују значења материје, порекла и сл. без назнаке о припадности квалификативности као надређеној семантичкој категорији. У том погледу се једино разликују АНТОНИЋ (2005: 159–290) и ПИПЕР – КЛАЈН (2013: 329–387), који међу свим косим падежима (осим датива) експлицитно идентификују и оне с квалификативним значењем.¹⁷⁹

2.1.1. У категорију квалификативног генитива све наше граматике сврставају конструкције у којима се генитивом обележава неки интегрални део (*јунак бијела лица, црни наусница*), инхерентна особина (*цвијет лепога мириса*), али Даничић (1858: 53–59) и Маретић (1899: 525) појам квалитета схватају шире, те у категорију квалификативног генитива сврставају и порекло детерминисаног појма (*Срби закона турскога у Босни*).¹⁸⁰ С друге стране, Стевановић (1986³: 192) раздваја значења својства и порекла иако напомиње да генитив порекла на одређени начин означава квалитет детерминисаног појма. Њихова је основна разлика у томе што је генитив порекла изразитије посесивног

¹⁷⁸ Говорећи о функцији генитива који квалификује неки именички појам, одређени аутори се одлучују за другачија термилошка решења. Тако ауторке Граматике српског језика за странце (MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009²: 350) користе термин *додатак*, В. Васић (1996: 39) (*синтагматски*) *детерминатор*, а И. Антонић (2005: 159–160) *квалификативни детерминатор*.

¹⁷⁹ Разлика између подела код ових аутора тиче се једино везе термина *квалификативни* и синтаксичке функције датих падежа. Док Антонић квалификативно значење приписује падежима и у атрибутској и у прилошкој функцији, Пипер и Клајн овај термин додељују само облицима уз именицу.

¹⁸⁰ Док Даничић (1858: 53) овај генитив термилошки не одређује, већ само каже да се њиме „показује какво је друго што, чему припада стварь којој је она име“, Маретић га назива генитивом својства и извора (MARETIĆ 1899: 525), односно ознаке (ИСТО: 572).

карактера, те је управној именици истовремено и одредба и допуна (ИСТО: 193), док је квалификативни генитив увек у функцији одредбе.

Исте функције које има квалификативни генитив Стевановић приписује и инструменталу, док се по значењу само донекле поклапају. Дакле, и инструментал има функцију атрибута (*фес с кићанком, лице с крупним очима*) и означава саставни део управног појма (ИСТО: 456). Избор између ова два падежа зависи од тога да ли се жели истаћи одвојивост или одвојено посматрање детерминисаног појма и његовог детаља. Поред тога, аутор истиче обавезну употребу инструментала када је интегрални део неки ситан детаљ (*плавуша с великим младежом*) или кад означава неку привремену особину (тада има атрибутско-прилошку функцију), нпр. *девојка с бледилом на лицу једва одговори*, јер несталност и привременост временски представљају одвојивост (ИСТО: 457–458).

2.1.2. Аутори *Граматице хрватско-српског језика* (BRAVEC – HRASTE – ŽIVKOVIĆ 1961) уопште не наводе квалификативни инструментал, а адноминалном квалификативном генитиву, односно генитиву „каквоће“, додељују функције атрибута (*партизани поносна и храбра срца*) и предиката (*бити рода јуначкога*). Остала квалификативна значења ова граматика региструје као материју и саставни део код генитива с предлогом Од којим се исказују и године, својство и величина (*Старац Фочо од стотине љета; човек од речи; срце од јунака; село од тридесет кућа; бити од челика*) (ИСТО: 226).

2.1.3. Другачију класификацију падежног система примењују аутори средњошколске граматике (СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 265–280). Примарни критериј на основу којег су падежи класификовани јесте падежна конституентска вредност, те су падежи којима се означава квалитет, спецификација материје од које је именички појам и сл. сврстани у класу именичких јединица које се, по својим обележјима, подударују са квалификативним придевима, нпр. *плаве косе = плавокос, од гуме = гумен* (ИСТО: 267), а на функционалном плану се појављују као атрибути, копулативни и допунски предикативи и актуелни квалификативи (ИСТО: 271). У ову класу падежа у адноминалној позицији аутори укључују квалификативни генитив (нпр. *човек високог раста*) и инструментал с предлогом С(А), којима се конкретизују вредности неке карактеристичне особине именичког појма (нпр. *девојка са црним очима*), те генитив с предлогом Од који има градивно значење (нпр. *ваза од кристала*) (ИСТО: 272–273).

2.1.4. У *Граматици српског језика за странце* (MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009²), чије је тежиште на синтаксичком опису језика, падежи квалификативног значења идентификују се као додаци у именичкој фрази: именичка фраза у генитиву (*девојка плавих очију*) и предложна фраза (*девојка са црним очима*), којима се исказује нека особина управне именице (ИСТО: 354–355), затим пратећи додаци којима се обележавају неке „пратеће или недостајуће околности“ (*младић с трубом, човек без руке*).

2.1.5. У нацрту приручника *Основи граматике српског језика* (VASIĆ 1996) адноминалној детерминацији посвећена је много већа пажња него што је то до тада био случај. Као један од типова синтагматске детерминације издвајају се падежи са детерминативним (квалификативним) значењем, који преко функционалног и семантичког јединства остварују и позиционо, те су међусобно нераскидиво везани, нпр. *Заљубио сам се у девојку црне косе* (ИСТО: 39). Осим позиције уз именицу, ауторка региструје и модел са детерминатором као лексичким делом предиката (*Црњански је био великог талента*).

Квалификативни генитив је забележен у три модела: с обавезним детерминатором, с предлогом и у слободној форми, док су за инструментал резервисани предлошки модели са детерминатором и без њега. С управном именицом ова два падежа већином остварују исте односе: однос интегралности дела и целине (*човек риђе косе – човек са великим носем*), инерентности неке особине (*девојка веселе нарави – професор са искуством; слика тамне боје – стан са централним грејањем; жена од укуса*), одсуства интегралног дела или инхерентне особине (*човек без руке/савести – човек с ногом*¹⁸¹). Остала значења резервисана су за појединачне падеже, те се генитивом обележава још и једначење (*осмех пријатеља, злато од детета*), издвајање према просторној или временској припадности (*лице са екрана, друг из детињства*), порекло или припадност (*човек са југа, Милић од Мачве*), особина по пореклу/саставу (*чаши од кристала, торта од ораха*), а њиме се може и конкретизовати неки типски појам (*чин храбрости, последњи дани лета*). С друге стране, инструментал се употребљава када се жели истаћи придруженост једног појма другоме на основу припадности (*жена с*

¹⁸¹ Значење одсуства интегралног дела или инхерентне особине инструментал остварује комбинавањем с предлогом С(А), где одсуство детерминатора на површинском плану указује на лишеност дела тела, односно присуство његове замене (= човек који има дрвену ногу).

дететом, човек с наочарима) и спецификација по саставу, обличју и сл. (*супа с резаницима, блуза са џеповима*).

2.1.6. У *Хрватској граматици* квалификативни генитив аутори називају двојако: генитив својства или генитив квалитативни (BARIĆ I DR. 1997: 562). Они на примеру показују како од реченица од којих је једна с квалификативним генитивом као лексичким делом копулативног предиката (*Упознао сам човјека. Човјек је добре нарави*) атрибуцијом прво настаје релативна реченица (*Упознао сам човјека који је добре нарави*) да би затим од ње настала номинална синтагма (*Упознао сам човјека добре нарави*). Значај оваквог погледа на овај семантички тип адноминалног генитива управо је у расветљавању односа који њиме исказана особина успоставља према свом носиоцу када је у позицији уз именицу и када се налази уз копулу.

2.1.7. Исти приступ сагледавању овог проблема налазимо и у *Синтакси хрватскога књижевног језика* Р. Катичића, који истиче да се генитив својства јавља и као предикат чинећи синтаксичку и семантичку целину са именицом коју одређује „i onda se preoblikuje svim preoblikama kojima se i иначе predikati preoblikuju“ (KATIČIĆ 2002³: 441–2). Уз примере типа *ученик спорих покрета, старчић обријана лица*, аутор квалификативном генитиву прикључује и генитив порекла (*господа племенита свитла рода*), при чему га терминолошки тако не одређује, већ и за њега каже да је генитив својства (ИСТО: 465).

2.1.8. Аутори *Српске синтаксе* (Симић – Јовановић 2002) адноминалне квалификативне падеже, који припадају широј групи конструкција с претежно квалификативним значењем, сврставају у домен статичке квалификације, односно означавања особина као таквих. Оно што ову граматику издваја од осталих јесте приступ који се заснива и на одређивању квалификативног значења на основу тонске и комуникативне доминације генитива и његове акценатске истакнутости у односу на детерминисани појам (ИСТО: 458). Аутори овом типу придружују и генитив порекла (*тежаци кришћанског закона*), а то објашњавају констатацијом којом припадност повезују са својством: „[...] припадници су и истовремено носиоци те вере, као свог обележја“. При том, генитив порекла карактерише двосмерна посесивност јер како закон (вера) припада тежацима, тако и они припадају закону самим тим што спадају у ред људи хришћанске вере (ИСТО). Најинтересантнијом категоријом квалификативног генитива у овој се граматици сматра експликативни генитив типа *круг дивљења, мржње*,

зависти, сплет риђе седе косе, бисерје ноћаише кише. Мноштво примера употребљених ради илустрације показује да је овде, заправо, реч о генитиву који је део метафоричких израза. Њега карактерише право посесивно значење, усложњено већим бројем односа који подразумевају не само облик, већ и начин постојања детерминисаног ентитета, затим двосмерни однос посесије, манифестован у међусобној припадности управног и зависног појма, али и у особини која управном појму припада (ИСТО: 467–468).

2.1.9. Клајнова *Грамматика српског језика* (КЛАЈН 2005) уопште нема одељак о падежима, а у *Граматици српског језика за странце* квалификативно значење има само генитив којим се исказује својство или обележје управне именице, нпр. *младић висококог раста, кућа танких зидова* (КЛАЈН 2006: 236), док се инструменталу типа *сандук с благом* додељује значење пратње.

2.1.10. У погледу овакве класификације, подударна с овом је и *Грамматика хрватског језика* Ј. Силића и И. Прањковића, који, осим термина *квалитативни* користе и термин *генитив својства*, а информацију о значењу својства (квалитета) проширују напоменом да је реч о својству неотуђивог предмета или његовог дела (ŠILIĆ–PRANJKOVIĆ 2005: 202). Као подврсту овог генитива, они наводе и тзв. генитив доби (*мушкарац средњих година, деца раног узраста*) у којем се квалификативно и временско значење мешају тако што се особина предмета исказује временским обележјима (ИСТО: 203). Што се тиче других падежа, значење квалитета региструју код инструментала с предлогом С(А) у атрибутој функцији (*соба с погледом на море, чај с лимуном, старац са сиједом брадом* и сл.) без помена о конкуренцији с квалификативним генитивом (ИСТО: 237).

2.1.11. У *Синтакси савременог српског језика*, И. Антонић (2005) даје детаљан синтаксичко–семантички опис падежа у српском језику, у који је укључила и примере с адноминалном квалификацијом. Анализу је спровела користећи интегрални приступ, а у неким детаљима служила се и оним теоријама језика које су усмерене прагматички и когнитивно, при чему је падежне односе осветлила у првом реду на нивоу реченице, па онда и на нивоу синтагме. Падеже с квалификативним значењем поделила је на основу односа детерминације, тачније околносне детерминације, који они остварују с управном именицом (АНТОНИЋ 2007). Она све квалификативне падеже у адноминалној позицији

дефинише као падеже „у функцији квалификативног детерминатора којим се именички појам одређује у погледу особине“ (АНТОНИЋ 2005: 159, 225, 255, 291).

Квалификативни генитив уз именицу ауторка дели на четири типа: 1. основни семантички тип (*човек седе браде, жена од укуса, чудо од детета, аутомобил године*), 2. генитив одсуства карактеристичне појединости (*жена без капе, кутија без поклопца*), 3. еквативни генитив (*осмех Мона Лизе, ход балерине*), и 4. генитив материје (*блуза од свиле, торта од ораха*) (ИСТО: 159–162). У основни семантички тип инструментала она сврстава конструкције с предлогом НАД типа *цвет над цветовима*, а инструменталу који алтернира с генитивом (*девојка с плавим очима*) додељује значење карактеристичне појединости. Врло сличан њему је инструментал саставног дела са детерминатором (*очи с црним трепавицама, кутија с дрвеним поклопцем*) и без њега (*торта с орасима, пита с месом*). У вези с друга два типа, И. Антонић истиче да је њихово квалификативно значење условљено контекстом у великој мери (ИСТО: 256–258).

2.1.12. Аутори *Нормативне граматике српског језика* под квалификативним генитивом подразумевају онај којим се исказује опште значење особине (ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 335–336). Он поседује и ужа значења, те се тако у атрибутивној употреби јављају примери *дечак дуге косе, честитка од срца, напад с леђа, особа од поверења*, а региструју и генитив који је лексички део предиката (*она је веселе нарави*). Као квалификативно, посматрају још само значење материје, које се остварује у синтагмама *сако од твида, чај од нане*.

Кад је реч о инструменталу, квалификативно значење приписују облику с предлогом С(А) који врши функцију атрибута и означава неку карактеристичну појединост, неиспустиви део целине (*коњ с белом гривом, пацијент са сломљеном ногом, кола са аутоматским мењачем*) код којег је, за разлику од квалификативног генитива, фокус на карактеристичном делу. С друге стране, бележе и примере код којих се део или својство дате целине не подразумева, те се реализују без атрибута (*кошуља с монограмом, колач с јагодама*) (ИСТО: 380–381).

2.1.13. Прва значајна студија у којој је посвећена пажња квалификативном значењу јесте монографија М. Ивић *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој* (ИВИЋ 1954). За нас је овде од значаја и поглавље о инструменталу с предлогом С(А) у оквиру којег се посматра тзв. псеудосоцијативни инструментал типа *девојка с плавим очима*. Ауторка овај инструментал назива инструменталом *карактеристичне*

појединости и истиче да се њиме, када има придевску функцију (дакле, у номиналним синтагмама), обележава орган који употпуњује представу о лицу којем припада, али да може обележити и неки предмет који дато лице има уз себе, нпр. *гомилица чобана с накуљеним, црним хаљинама* (Исто: 203). Конкурентно средство овом инструменталу, запажа она, јесте квалификативни генитив који, такође, обележава категорију карактеристичне појединости, а разлика између њих тиче се обележености генитива: док се инструментал употребљава у свим случајевима, генитив долази у обзир само онда кад је реч о интегралним деловима тела и осталим појмовима који чине живо биће, а никако предмет (Исто: 204–5).¹⁸² Поред тога, инструменталом се открива карактеристика посебног саставног дела целине, док генитив служи за откривање карактеристике својствене личности као целини (Исто: 205).

2.1.14. Даљу разраду односа између ова два падежа, као и веома значајан допринос расветљавању значења квалитета дала је М. Ивић у свом раду *Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала* у којем је истакла однос између два падежа у погледу квалификације (Ивић 1955-1956а). Ауторка је констатовала да оба падежа служе за обележавање особине неког ентитета, те да је њихова међусобна замена могућа само онда када је реч о појму којим се обележава неки интегрални део тела (нпр. *старац беле браде* ↔ *старац са белом брадом*, али *човек средњег раста* ≠ **човек са средњим растом*). С друге стране, замена је онемогућена у синтагмама у којима је инструменталом формализован предмет који се као посебан и посебно одређен детаљ укључује у представу о конкретној личности (*син са сјајном звездом на челу* ≠ **син сјајне звезде на челу*). Улога квалификативног генитива је, дакле, откривање особине карактеристичне за дати појам, што се постиже квалификацијом његовог интегралног дела тела који с њим чини целину, при чему такав квалитет мора непосредно квалификовати и сам појам (Исто: 263). У том смислу квалификативни генитив се понаша као прави придев.

¹⁸² Разматрајући семантичка ограничења у употреби квалификативног генитива, Б. Куна (2010: 76) истиче да тврдња о његовој везаности за одређивање искључиво живих бића не одговара данашњем стању у језику. Он добро примећује да је то контрадикторно самом називу *инструментал карактеристичне појединости* (па и термину *категирија карактеристичне појединости* – нап. Ј. Р.) јер управна именица у овој синтагми означава управо нешто неживо, а оквалификована је генитивном конструкцијом. Потврду овој тврдњи илуструје примерима *кућа високе моде*, *аутомобил луксузне класе* и сл.

2.1.15. Синтаксичко–семантичку анализу квалификативног генитива спровео је и приказао Фелешко (1995) у својој студији *Значења и синтакса српскохрватског генитива*. Језичку грађу испитивао је узимајући у обзир и дубински план исказа, као и улогу језичког контекста и значење речи. Као основну функцију овом генитиву Фелешко приписује функцију атрибутског детерминатора и значење поседовања извесне особине. Он такође сматра да се квалификативни генитив удружује с обавезном одредбом, додајући да је његова суштина управо у томе што баш тај атрибут указује на квалитет центра синтагме. Упоредјујући ситуацију у српском и пољском језику, аутор закључује да се у пољским генитивним синтагмама најчешће појављује именица најопштијег значења, нпр. боје, врсте, облика, док су српске синтагме специфичне по томе што је у тој позицији велики број именица ужег значења. Тако се са значењем квалитета појављују апстрактне именице које обележавају интегралну особину живих бића и предмета (*писац првог реда, колутови разних величина и боја*), као и именице које означавају интегрални део центра синтагме (*кицош кратких руку, риба белог трбуха, капут кратких рукава*). Специфичност српског (српскохрватског) језика огледа се управо у типу из ове друге групе, који није познат осталим словенским језицима. Фелешко сматра да је адноминални квалификативни генитив конкурентан немотивисаном придеву (*очи плаве боје ⇔ плаве очи*).¹⁸³

Осим атрибутски, примећује даље Фелешко, генитив може бити и предикативно употребљен (ИСТО: 44 и даље), у функцији именског дела предиката (*али си бар био добра срца, били смо истих година*) при чему субјекат не мора бити експлицитно исказан, већ може бити означен личним наставком глаголског дела предиката. Ова појава, односно одсуство било које именске речи у улози субјекта, објашњава се управо њеном тесном повезаношћу са предикативном функцијом квалификативног генитива.

2.1.16. У раду *Падежне и предлошко-падежне конструкције као именички додаци са значењем „карактеристичне појединости“ у дјелима Анђелка Вулећића* (1983) и студији *Кроз синтагме и реченице* (1992), М. Ковачевић је проучавао именичко–падежне синтагме са значењем карактеристичне појединости. Он карактеристичну појединост сматра много ширим појмом него што то чини М. Ивић, надређеним

¹⁸³ Веза мотивисаног придева и именице може се посматрати као веза две именице, што значи да је мотивисани придев онај који конкурише падежном облику (ФЕЛЕШКО 1995: 156).

другим значењима.¹⁸⁴ Посматрајући је као квалитет интегралног дела који се управном појму приписује као његово стално или привремено својство, аутор издваја две семантичке категорије. Прву чине типови синтагми у којима зависни и управни члан остварују однос део–целина при чему интегрални део чини како посебан део појма, тако и нека његова инхерентна особина (ИСТО: 158–163). Генитив и инструментал које Ковачевић убраја у овај тип означавају: а) неки интегрални део: N + ODet N_{GEN} (нпр. *човјек сиједе косе*, *господин средњих година*), N + од ODet N_{GEN} (*балавац од петнаест година*), N + с(А) ODet N_{INST} (*дијете с дугом косом*), б) недостатак интегралног дела N + БЕЗ N_{GEN} (*човјек без грјеха*), в) материју: N + од N_{GEN} (*сандук од јеловине*), и г) пратилачки појам: N + Ø N_{INST} (*враг с роговима*).

У другу семантичку категорију Ковачевић (1983: 163–167) сврстава оне синтагме у којима карактеристичну појединост представљају бића и предмети из реалног света, у својству пратилачког појма којим се открива изглед надређеног ентитета. И у вези с овим типом он потврђује закључке М. Ивић о употреби псеудосоцијативног инструментала у овом значењу (*човјек са црном капом*) (уп. Ивић 1954: 201–210).

Ковачевић, такође, посматра и трансформационе могућности свих наведених типова синтагми, као и њихове синонимне облике. За синтагме првог семантичког типа констатује да се могу заменити одговарајућом придевском лексемом (нпр. *човјек сиједе косе* → *човјек са сиједом косом* → *сиједи човјек*; *опанак од коже* → *кожни опанак*) зато што, осим атрибутске функције, имају и атрибутско значење (ИСТО: 156–160). Специфичност генитива с предлогом БЕЗ огледа се у томе што се синонимни придев деривира префиксима *без-* и/или *не-* (*човјек без грјеха* → *безгрешни (неогријешени) човјек*). Од овога одступа инструментал карактеристичне појединости зато што атрибутски карактер има само његова функција, док значење није атрибутско, већ псеудосоцијативно, те се као једини његов синоним појављује релативна клауза с глаголом *имати* (*враг који има рогове*) (ИСТО: 159).

У вези с инструменталом другог семантичког типа Ковачевић (ИСТО: 164–165) закључује да је трансформ релативна реченица с глаголом *имати* који може (а и не мора) бити допуњен неким прилошким изразом када се карактеризација врши преко неког

¹⁸⁴ О томе како ово значење схвата М. Ивић (1954: 200–207) већ је било речи у оквиру адвербијалне квалификативности.

другог живог бића или предмета (нпр. *жена са двоје дјеце* → *жена која има (уза се) двоје дјеце*).

2.1.17. Квалификативни генитив и инструментал у расправи И. Прањковића *Недимензионални приједлози* посматрају се у оквиру значења *квалитатива* (PRANJKOVIĆ 2001: 27). Аутор издваја четири типа овог значења: 1. прототипично значење које се исказује беспредлошким генитивом (*папир бијеле боје*), 2. *социјативно–квалитативно* формализовано инструменталом с предлогом С(А) (*столица с наслоном, лађа с јарболима* и сл.), затим 3. њему антониман *негативни или ексклузивни квалитатив* у облику генитива с предлогом БЕЗ (*човјек без својстава, обитељ без дјеце, кошуља без рукава* итд.), и 4. *градивни, материјални квалитатив* у генитиву с предлогом ОД (*од злата јабука, кула од карата, руке од челика* итд.). Такође се истиче и застарела употреба неких конструкција као, на пример, употреба предлога у првом типу (*папир од исте боје*), те устаљеност или фолклорна обележеност неких конструкција из четвртог типа.

2.1.18. Категорију квалификативног генитива посматрао је Б. Куна у раду *Квалитативни генитив у хрватскоме језику* (KUNA 2010). Поред утврђивања његових функција (атрибутске и лексичке допуне копулативног предиката), синтаксичких и семантичких особености у виду присуства обавезног детерминатора и издвајања извесне особине дела или целине одређеног референта, аутор пажњу поклања и конкурентности с осталим средствима за обележавање квалитета. Осим тога што говори о конкурентности са квалификативним инструменталом, он врло детаљно разрађује услове под којима је алтернација с придевом могућа и утврђује три ситуације (ИСТО: 74–76). Када се генитивни референт квалификује преко свог дела који га у целости прожима, читаву генитивну конструкцију замењује придев као конгруентни атрибут (*играч снажне грађе* ↔ *снажан играч*). У другом случају, када је реч о истицању трајног или привременог својства интегралног дела, при чему придев мора бити двосложен, генитив алтернира с придевском сложеницом (*мачка кратке длаке* ↔ *краткодлака мачка*). Придевска сложеница може упућивати и на особине које се односе на цео ентитет, али његова обележја нису значењски кључна за његово одређење (*уређају ниског напона* ↔ *нисконапонски уређаји*). Трећи случај се односи на конструкције којима се означавају унутрашња својства карактера, интелигенције или телесне грађе. Тада се као конкурентно средство јавља придев изведен од именице у генитиву, који је

квалификован поприложеним придевом (ученик *натпросјечне интелигенције* ⇔ *натпросјечно интелигентни ученик*).

2.2. ЕКВАТИВНИ ГЕНИТИВ

2.2.1. Однос изједначавања (еквације) „između nekog detalja svojstvenog konkretnoj individui sa odgovarajućom pojedinošću vezanom za određeni fizički tip odnosno ljudski karakter“ на којем се заснива значење генитива типа *ход балерине*, *поглед невинишцета* уочила је М. Ивић, те га је, стога, прва термилошки одредила као еквативни генитив (IVIĆ 1971b: 305). У таквим синтагмама, ступањем управног појма као персонализованог носиоца особине и генитива као генерализованог, типског репрезентатнта у однос интегралног дела према целини, управни појам се квалификативно одређује (ИСТО: 306-307).

2.2.2. Овај тип генитива региструју и други лингвисти.¹⁸⁵ Тако С. Стојановић (1996: 333) каже да се овим генитивом идентификује класа детерминисаног појма путем преноса општих особина класе на индивидуу при чему именица у генитиву пролази кроз процес деиндивидуализације.

2.2.3. Мразовић и Вукадиновић (2009²: 353), Васић (1996: 40) и Антонић (2005: 161–162) еквативни генитив одређују као подтип квалификативног генитива и на примерима *осмех пријатеља*, *корак балерине*, *рука боксера* констатују да он карактерише управну именицу „преко изједначавања с појмом познате квалификације“ (АНТОНИЋ 2005: 161–162), односно тиме што „означава или неку типолошку особину или је властито име неке познате личности“ (MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009²: 353).

2.2.4. Спроведећи детаљну синтаксичку и семантичку анализу адноминалног генитива на теоријским поставкама генеративне граматике, Р. Ђурић (2009) овај генитив дефинише као подврсту дескриптивног генитива и термилошки га одређује као класификаторни генитив јер „imenica posesora ima ulogu klasifikatorne modifikacije“ с обзиром на то да се у тој функцији појављују имена познатих личности с

¹⁸⁵ До појаве поменутог рада М. Ивић, наши граматичари не бележе овај тип генитива. У *Србској синтакси*, Даничић (1858: 54) даје само примере с присвојним придевима (*један јунак лица ђевојачка*) за које каже да су то додаци који показују какав је управни појам, те су најчешће заступљени придевима. Уп. *Дај ми Боже очи соколове / И бијела крила лабудова* (ИСТО: 24). О еквативном генитиву нема помена ни код Стевановића (1986³), па чак ни у примера који би одговарали том типу. Исти случај је и у граматикама Станојчића и Поповића (1992), Е. Барић и сарадника (1997), па и у Силић – Прањковићевој (2005).

карактеристичном особином (*осмех Мона Лизе, храброст Милоша Обилића, стас Наполеона*) или неке друге генерички употребљене именице (*ход балерине, ударац боксера* и сл.), којима је заједничко то што указују на „*karakteristično svojstvo određenog tipa ličnosti*“ (ЂУРИЋ 2009: 78).

2.2.5. За ауторе *Нормативне граматике српског језика* (ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 338) еквативни генитив је подврста поредбеног генитива и служи „за квалификацију онога што се пореди с оним што значи именица у таквом генитиву“ (*има душу детета, воли њен корак гимнастичарке, добио је изглед бившег телохранитеља*). За разлику од осталих поменутих граматичара, они еквативно значење приписују и генитиву с предлогом ПОПУТ (*Она је лепа попут њене сестре*) и оном са спојевима у ОБЛИКУ, У ДУХУ, У ВИДУ, У СВОЈСТВУ, У СТИЛУ, У ТОНУ, нпр. *направити торту у облику срца*.

2.3. ЕКСПЛИКАТИВНИ ГЕНИТИВ

У сербо-кroatистичкој граматичкој литератури под експликативним се значењем традиционално подразумева значење генитива којим се јасније дефинише именица уз коју стоји а која је недовољно одређена сама по себи (нпр. *знак једнакости, дар немушког језика, стање мира, поглед блудника, боја дрвета, облик стабла* итд.). У неким граматичким приручницима експликативном генитиву посвећено је доста пажње (КАТИЋИЋ 2002³: 457–460; ВАРИЋ I DR. 1997: 560–561; АНТОНИЋ 2005: 135–137), неке граматике га само помињу уз кратко објашњење (SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 202), неке га не идентификују као таквог, већ га само помињу као генитив тицања или га сврставају под посесивни генитив (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 175–179), док има и оних у којима се он уопште не помиње (ДАНИЧИЋ 1858; МАРЕТИЋ 1963; СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992; ПИПЕР – КЛАЈН 2013).

2.3.1. У својој студији о српскохрватском генитиву, Фелешко (1995: 34) издваја тзв. дефинициони генитив за који каже да обједињује „све оне примене генитива које се не могу сместити у било коју од група изразито садржински прецизираних“ те да он „једноставно изражава сам однос и ништа више“. Разматрајући примере типа *степен његове кривице, историја нашег доба, књиге историје* и сл., он закључује да се такав однос може тумачити увек вишезначно, те да су употребе ових конструкција семантички празне због чега овај генитив класификује као граматички падеж. Аутор сматра да ове генитивне синтагме не изражавају ништа више од самог односа те,

користећи трансформациони тест, закључује да се такав однос може тумачити увек вишезначно, као и да свим појединачним употребама ових конструкција недостаје заједничка семантичка компонента.¹⁸⁶ Из овога произилази његов закључак да су ове генитивне синтагме резултат „навике да се спајају номиналне основе у синтагме са генитивом“ и представљају „збир појединачних употреба тога падежа који је особен по могућности да уводи различите вербалне елементе без заједничког семантичког именитеља“ (ИСТО: 35).

У истој студији, Фелешко за експликативни генитив констатује да има нестабилне границе те је подложен субјективном тумачењу (ИСТО: 24). Он га надаље не издваја као посебну категорију.

2.3.2. Аутор *Савременог српскохрватског језика*, М. Стевановић, другачије схвата експликативни генитив јер примере какве наводи Фелешко сврстава под посесивни генитив, нпр. *знаци негодовања и презрења* (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 179). Он закључује да код експликативног значења управна реч објашњава појам у генитиву, али и да та објаснидбена функција иде и у супротном смеру (ИСТО: 210–11). Стевановић експликативно значење, за разлику од Фелешка, приписује примерима типа *рпа звона, дажд стрижела, мреже првога мрака* и сл. са не тако очигледним аблативним значењем по којем се приближава генитиву с предлогом Од (*рпа од звона, дажд од стрижела*) јер генитив обележава појам од којег потиче слика у свести говорника. Квалификација је у овим синтагмама, по његовом схватању, двосмерна: управна реч је појам у генитиву (*дажд стрижела су стреле које су у облику дажда*), али се и генитивом обавештава о номинативу, односно апстрактни појам се експлицира преко неког конкретног. При том, истиче Стевановић, уочава се и постојање поредбеног односа јер се два ентитета изједначавају (*стреле су као дажд = даждасте, звоно је као рпа = рпасто*).¹⁸⁷ Овај атрибут, заправо, одговара генитиву метафоре јер експлицира на шта се односи пренесено значење управне именице.¹⁸⁸ Овакве примере, међутим, Фелешко (1995: 72) сврстава под стилистичку употребу генитива у метафорама.

¹⁸⁶ Вишезначност ових синтагми потврђују различита трансформациона решења која аутор наводи: *степен његове кривице* [← *степен којим је заступљена његова кривица*], *историја нашег доба* [← *историја коју захтева наше доба*], *књиге историје* [← *књиге које садрже историју*].

¹⁸⁷ Стевановић је овом проблему посветио и посебан рад (СТЕВАНОВИЋ 1967: 27–31).

¹⁸⁸ Овај тип генитива И. Грицкат (1986) назива *експресивним*, К. Фелешко (1995) примере овог типа убраја у *стилистичку употребу генитива*, а Р. Ђурић (2007) назива га *генитивом метафоре*.

2.3.3. Исто схватање налазимо и у *Хрватској граматички* Е. Барић и сарадника (1997: 560), у којој се експликативни (објаснидбени¹⁸⁹) генитив одређује као атрибут који се односи на исто на шта и управна именица те „*služi samo kao dodatno objašnjenje imenici uz koju stoji*“. Аутори овај тип атрибута илуструју примером *пожар страсти* за који кажу да настаје преобликовањем реченице *Страст је пожар*. С друге стране, примере типа *израз неизрециве жалости*, *слика насиља*, *књига мржње* и сл., дефинишу као генитив садржаја „*koјим се изгиче припадност опцијег појма одређенијем садржају*“ и наводе да се њиме исказује облик или начин, струка, улога, положај и садржај управног појма (ИСТО: 559–560)

2.3.4. С овим је у складу и став Р. Катичића да је експликативни генитив онај који најчешће стоји уз именице пренесеног значења, те представља сажето поређење (*пламен црнога ока*, *бисерје суза*, *дажд стријела* и сл.). Он овај генитив раздваја на генитив садржаја уз именице са значењем облика, које у оваквим спојевима не значе облик (*мрежица бора*, *срп мјесеца*, *црта свјетлости* и сл.) (КАТИЋИЋ 2002: 455) и експликативни генитив у спојевима у којима се атрибут и управна именица односе на исто, па се о једном предмету говори на два начина (*бисерје суза*, *мреже мрака*, *слама косе* и сл.). С друге стране, Катичић конструкције које наводи Фелешко разликује од експликативних и одређује их као *генитив садржаја* који дефинише као именички атрибут са значењем припадања неког општијег појма неком одређенијем садржају (ИСТО: 454).¹⁹⁰

2.3.5. Преплитање експликативног и квалификативног значења налазимо у класификацији експликативног генитива коју даје И. Антонић (2005: 136, 161). Она у овај тип сврстава генитив с предлогом БЕЗ типа *посао без краја*, *поглед без сјаја*, који је врло сличан генитиву одсуства карактеристичне појединости (*жена без капе*, *кутија без поклопца*). Поред тога, генитиву у синтагмама *очи варљива сјаја* и *писма милионске вредности*, ауторка приписује експликативно значење на основу тога што се њиме управна именица идентификује „*посредством експликације његове семантике*

¹⁸⁹ На основу увида у граматичку и осталу лингвистичку литературу, да се констатовати да је поменути преводни еквивалент у употреби на хрватском језичком подручју.

¹⁹⁰ Проучавајући посесију у енглеском и српском језику, С. Стојановић упућује на Kruisinga And Erades (1960), који на примерима из енглеског језика успостављају разлику између *defining genitive* и *classifying genitive*, при чему први одређује управну именицу, а други је подводи под одређену класу (СТОЈАНОВИЋ 1996: 99).

или неке његове карактеристике, нпр. особине, места и сл.“ (ИСТО). Из датих класификација и објашњења која иду уз њих, једина разлика је у томе што експликативне конструкције кондензују релативне клаузе [*← посао КОЛИ нема краја; поглед КОЛИ нема сјаја; четкица КОЈА служи да се њоме перу зуби*).

2.3.6. Када је реч о посебним студијама посвећеним овом питању (посебно или у оквиру ширег истраживања генитива), на првом месту се издваја рад И. Грицкат (1986) у којем је синтагме са беспредлошким генитивом овог семантичког типа ауторка поделила на три врсте. Прве две, илустроване примерима *стуб ватре* и *стуб надања*, одликују се спојевима у којима именица информише о форми генитива с том разликом што је у другом типу и појам у номинативу метафоризован па је степен апстракције већи (Грицкат 1986: 76–78). Насупрот њима, чланови синтагми треће врсте међусобно успостављају однос метафоричке посесије, која се одликује тиме што је номинатив део генитива (*крила мрака, реп судбине* итд.). При том, номинатив мора бити метафорички употребљен да се не би успоставио однос паритивности (ИСТО: 80).

2.3.6. Ако се вратимо на Катичићев став да се експликативним генитивом исказује однос припадања општијег појма неком одређенијем садржају, видећемо да супротно мишљење има М. Омеровић (2011: 43–44), која сматра да је овде реч о обрнутом односу: атрибут обележава одређенији садржај управне речи која означава општи појам. Она овај генитив дели на две групе. Прву чине генитивне конструкције које конкретизују садржај лексема категоријалне семантике (*начин писања, врсте снега, облик стваралаштва, форма духовности* и сл.), док се у другој групи налазе све остале које додатно објашњавају управни појам конкретније семантике и са њим се поистовећују (*казна затвора, знак крепкости, магла прошлости, титула војводе* и сл.) (ИСТО: 45–48). Ван ове две групе остају конструкције типа *министар науке и образовања* и оне с предлогом од као што су *чудо од детета, грдосија од човека* итд. (ИСТО: 49).

2.3.7. У анализи експликативног генитива, утемељеној на когнитивној методологији, Г. Танацковић Фалетар (2011: 76) закључује да је у случају експликативног генитива реч о концептуалној условљености управног појма његовим зависним чланом. С обзиром на то да је управна лексема прилично неодређене семантике те, у том смислу, несамостална, њено значење конкретизује генитив конкретније семантике.

2.4. ПОСЕБАН ТИП ГЕНИТИВА С ПРЕДЛОГОМ ОД

2.4.1. Конструкцији ОД + N_{GEN}, која означава неки унутрашњи аспект детерминисаног појма (*материјали од значаја, човек од акције*), у нашим је граматицама посвећивана неједнака пажња. О њима детаљније расправља М. Стевановић у својој синтакси (1986³: 215–217) и раду *Значење и функције генитивне синтагме с предлогом од* (СТЕВАНОВИЋ 1964–1965). Свега два примера налазимо у граматицама Т. Маретића (1963: 575) и Брабец – Храсте – Живковића (1961: 225–226), док га неке граматике уопште и не помињу (КАПЋИЋ 2002³; ВАРИЋ I DR. 1997; СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992; МРАЗОВИЋ – ВУКАДИНОВИЋ 2009²).

Овај генитив граматичари класификују на мање-више сличне начине. Стевановић (1986³: 223, 225) каже да се он појављује у функцији атрибута заједничких именица (*књижевник од заната, писац од талента, момчић од ока*) и придева у предикату (*питање је од еминентне важности, бити од помоћи*) те да означава оно по чему се управни појам одликује. У складу с овим тумачењем, Силић и Прањковић (2005: 205) га класификују као атрибутни генитив приписујући му квалификативно значење, као и Антонић (2005) која га сврстава под основни семантички тип (в. т. 2.1.11 на стр. 186). Увидом у класификацију коју је извршила В. Васић (1996), рекло би се да она, иако овај тип сврстава под квалификативни генитив, имплицитно указује на значење еквације тиме што га одређује као генитив чији се однос с управном именицом заснива на једначењу (в. т. 2.1.5 на стр. 184).

2.4.2. К. Фелешко (1995: 112) сматра да су ове конструкције „највероватније калкови одговарајућих облика из аналитичких језика који се граниче са сх. језичком територијом (исп. *човек од угледа* према тал. *uomo di merito*, нем. *ein Mann von Charakter* итд.)“, те да могу бити и резултат аналогije с беспредлошким квалификативним генитивом типа *човек беле браде*. Он констатује да су ове конструкције доказ да се квалификативни генитив не може остварити као слободан падеж, те се везује за предлог онда када уз њега не стоји атрибутска одредба.

2.4.3. М. Јоцић је овој врсти генитива посветила читав рад под називом *О синтагмама типа човек од речи, злато од жене* (1994) раздвојивши га при том на два типа: тип А (*човек од речи*) и тип Б (*душа од човека*). Тип А се одликује тиме што је

позиција детерминисаног појма ограничена на лексеме које означавају типичне представнике људског рода (*човек, жена, девојка, момак* и сл.), занимања (*књижевник, уметник, радник*) и неке предмете (*ствар, новац, хартија, посао* и сл.), а функцију квалификативног детерминатора врши зависни члан синтагме. О типу Б ауторка констатује да детерминативну функцију овде има централни члан синтагме при чему се квалификација постиже читавом синтагмом. Ова структура има наглашено метафоричко значење које, осим тога што исказује неко позитивно својство, може бити обојено и пежоративном нијансом. Заједничко обама овим типовима, закључује ауторка, јесте да означе неко релевантно својство или скуп особина којима се могу оквалификовати нека личност, предмет или појам.

2.4.4. У конструкцијама типа Б Антонић (2005: 161) уочава квалификативну компоненту (в. 2.1.11 на стр. 186), али додаје (у складу с констатацијом М. Јоцић) да функцију квалификатора врши управна именица, те да на нивоу реченице цела синтаagma функционише као квалификативни детерминатор.

2.4.5. Термином *експликатив* Прањковић (2001: 28) обухвата генитив који је део изразито фразеологизираних спојева типа *чудо од детета, крпа од човека* и сл.. Слично томе, примере овог типа Пипер (2005: 835) назива *конструкцијама квалификативног генитива с експликативним значењем*, које припадају сфери експресивне синтаксе будући да се важна особина појма у номинативу истиче уз емотивно наглашавање.

2.4.6. Експликативно значење (без напомене о присуству квалификативне компоненте) овим конструкцијама додељују и Силић – Прањковић (2005: 205) сврставајући их у исту групу са примерима типа *људи од пера*, без указивања на разлику између њих.

2.4.7. Веома је значајан поглед који на класификацију синтагми овог типа има М. Омеровић (2011: 49) ослањајући се на закључке М. Стевановића (1967) и И. Грицкат (1986). Она их сврстава у експликативни генитив уз важну напомену да вредност надређеног члана зависи од степена метафоричности лексеме у тој улози. Ради илустрације супротставља примере *питање просперитета* и *царство мрака* и закључује да се прва синтаagma разликује од друге по степену метафоризације јер је њен надређени члан мање семантички информативан од надређеног члана друге синтагме, који носи већи семантички потенцијал због изразите сликовитости. Ауторка је, заправо, овом илустрацијом имплицитно сврстала беспредлошке и предлошке конструкције у

исти семантички тип, што је деценијама раније учинио Стевановић (1967: 29) истакавши да се уместо генитива без предлога може употребити генитив с предлогом ОД и то илустровао примерима као што је *прамен гласа* = *прамен од гласа*.¹⁹¹

У релевантним граматицама и стручној литератури, како видимо, овај тип предлошког генитива описује се као генитив којим се означава неко својство, квалитет неког појма, а уколико се и укаже на присуство аблативног значења, оно се само констатује као значење порекла (потичања) без подробнијег објашњења о томе на који се начин успоставља веза између аблативности и квалификативности. Стевановић (1986³: 225) чак истиче да је аблативно значење овог генитива немотивисано, те да он нема падежно значење односа. Другим речима, сматра се да је предлог ОД у овим примерима прошао кроз процес десемантизације и изгубио аблативно значење, те да се не исказује никакав однос међу члановима синтагме (Јоцић 1994: 262). Исто тако, аблативност се искључује и стога што је у овом генитиву присутна нијанса посесивности (додуше, условне) ако се изглед, тј. природа појма схвате као нешто што му припада (ГрицкАТ 1986: 78). С друге стране, И. Антонић (2006: 139) указује на то да се обележје аблативности може транспоновати у друга семантичка поља, те да се услови за конституисање генитива с предлогом ОД могу објаснити посебно уз примену когнитивносемантичког приступа (Исто 2006: 131). Исти став заступа и Љ. Шарић (2012: 30) указујући на то да просторна метафора повезује генитивни референт као извор са детерминисаним појмом као његовим резултатом. Дакле, просторно значење које је садржано у генитивној конструкцији с предлогом ОД веома је погодно за метафоричка пресликавања на недимензионални домен квалификације.

2.5. КВАЛИФИКАТИВНИ АКУЗАТИВ

2.5.1. Атрибутска функција увек се приписује предлошком акузативу за разлику од слободног акузатива који је резервисан за функцију правог објекта. У том смислу, његови семантички типови разноврснији су у односу на слободни акузатив, али се и у њима огледа основно акузативно обележје директивности.

¹⁹¹ Увидом у своју грађу, Стевановић (1967: 28) је уочио да је у књижевном језику предлошка конструкција уобичајенија, те да је и синтаксички и семантички синонимна са беспредлошким конструкцијама забележеним у дијалекатској грађи.

У сербо-кroatистичкој литератури квалификативни адноминални акузатив или се уопште не помиње (BARIĆ I DR. 1997; KLAJN 2005 и 2006; MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009²) или се помиње узгредно и кратко при чему се у први (једини) план истиче његова атрибуцка функција с минималним објашњењима његове семантике, која се махом везује за намену (ДАНИЧИЋ 1858; МАРЕТИЋ 1899, 1963; КАТИЋИЋ 2002³; СТЕВАНОВИЋ 1986³; СТАНОЛЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992; ТЕЖАК – ВАВИЋ 2003¹³; СИЛИЋ – ПРАНЈКОВИЋ 2005). У том погледу се донекле разликују *Синтакса савременога српског језика* (АНТОНИЋ 2005) и *Нормативна граматика српског језика* (ПИПЕР – КЛАЈН 2013) у којима се овај акузатив термилошки одређује као квалификативни.

2.5.2. У *Србској синтакси* једино се код акузатива с предлогом УЗ може наслутити значење квалификације јер му се приписује пратилачки карактер, који указује на то да, како Даничић каже, оно што се простире уз нешто, с њим је заједно (нпр. *пријеву уз здравице* (Даничић 1858: 552).

2.5.3. Маретић, такође, не приписује атрибуцком акузативу квалификативно значење, а невелик је и број примера са значењем које би се могло тако схватити. Он истиче да акузатив с предлогом ЗА ретко означава сврху, нпр. *вода за ниће, јање за клање* и сл.), те да се намена уочава и у примерима типа *грађа за роман, брашно за хљеб* (МАРЕТИЋ 1899: 569). Акузатив с предлогом ЗА у синтагмама *суд за ракију, каца за мед* сврстава у групу са значењем „пристајања, приликовања“ и придружује их примерима *важна за српски језик, то је за њега срамота* и сл. и додељује му функцију семантичке допуне именицама (ИСТО: 570; МАРЕТИЋ 1963: 590).

2.5.4. *Грамматика хрватско-српскога језика* (BRABEC–HRASTE–ŽIVKOVIĆ 1961: 234) значење намене додељују свим акузативима с предлогом ЗА, тј. и онима којима се исказује чиста намена (*подесно за творницу*) и онима у којима је евидентно присуство квалификативне нијансе значења (*вода за ниће*).

2.5.5. Од наведених граматика не разликује се много ни Стевановићева синтакса *Савремени српскохрватски језик*. Он акузатив с предлогом НА у примерима типа *брод на једра, саонице на расклапање, дан је био на кишу* одређује само као акузатив у функцији атрибута без икаквог даљег објашњења (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 413). Мало је одређенији код акузатива с предлогом ЗА где истиче да конструкције у примерима *предмети за украс, хармоника за уста* и сл. имају значење праве намене, да врше атрибуцку функцију, те да су замењиви придевима: *украсни предмети, усна хармоника* (ИСТО: 429–

30). Значајна је и његова констатација о присутности општег значења циља у свим наменским конструкцијама: „И све што се врши ради остварења неког циља, односно с неком намером, намењено је томе циљу, па је тешко одвајати циљ или намеру од намене“ (Исто: 431).

2.5.6. У граматици Станојчића и Поповића (1992: 254) акузатив о којем је реч помиње се само у оквиру падежних атрибута с придевским значењем уз објашњење да се свим таквим атрибутима (*машина за писање*, *столица на расклапање*) исказује садржај именичког појма у виду његове квалификације.

2.5.7. Ауторке *Граматице српског језика за странце* (MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009²: 348–349) помињу адвербијалне допуне у акузативу типа *одлазак у Америку* која се реализује уз именице изведене од глагола с истом валентношћу. С друге стране, и неизведене именице могу за себе везати такву допуну, а тада читава именичка фраза представља сажету реченицу без управног глагола (*аутопут води за Ниш* → *аутопут за Ниш*).

2.5.8. У приручнику В. Васић (1996: 41), у оквиру адноминалног детерминативног акузатива издваја се онај акузатив којим се врши спецификација особине или облика (*блуза на туфне*, *сукња у цвике*), али и намене (*хаљина за изласке*). Ауторка примећује да је у оба случаја могућа замена придевом уколико творбене могућности именица то дозвољавају (*штрафтасте панталоне*, *балска хаљина*).

2.5.9. Одређење квалификативног акузатива, односно онога шта се под овим термином подразумева у *Синтакси савременог српског језика* није најдоследније спроведено (ПИПЕР и др. 2005). Тако се на стр. 225 каже да се њиме именички појам одређује „преко саставног дела, карактеристичне појединости, покретача, облика, величине, намене и сл.) уз навођење разних примера с предлозима НА, ЗА и У (*авион на млазни погон*, *торта на спрат*, *четкица за зубе*, *крагна у шпиц* итд.), док на стр. 835 наилазимо на објашњење да овај акузатив само „значи квалификацију по дезену или облику, а у његовом саставу су предлози *на* и *у*“, док сва остала претходно наведена ужа значења изостају.

2.5.10. Граматика Силића и Прањковића (2005: 226) нигде не наводи квалификативно значење адноминалног акузатива, већ констатује његову атрибутску функцију с предлогом НА у примерима типа *осуђеник на смрт*, *бродница на једра* и *лежај на расклапање*. Значење намене посматра се у конструкцијама с предлогом ЗА, међу

којима се, при том, не одвајају оне уз именицу од оних уз глагол, те се пример који је за нас интересантан, *строј за кемијско чишћење*, налази у истој групи са, рецимо, примером *Мама шије за цијелу обитељ*. Једини додатни коментар у овој граматици јесте да је ово значење једно од најчешћих, те да је различито нијансирано.

2.5.11. *Нормативна граматика* се у погледу овог падежа од осталих разликује у томе што термин *квалификативни* приписује акузативу уз именице, док онај уз глаголе назива начинским. Тако квалификативни акузатив има функцију одредбе „са значењем особине онога што значи именица уз коју стоји и коју одређује“ а налази се у примерима *свеска на линије*, *договор у танчине*, *убиство на свиреп и подмукао начин* (ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 371). Значење намене није уврштено у овај тип, већ се помиње у оквиру циљног акузатива без икакве напомене о могућем мешању с квалификативношћу (ИСТО: 374).

2.5.12. Акузативне конструкције у атрибутој функцији биле су предмет и појединачних радова. Њих помиње Св. Георгијевић у раду *Атрибутоке синтагме у нашем језику* (1953–1954: 302), који каже да су синтагмама типа *вода за пиће*, *кутија за цигарете*, *полуга на лакат* настале (па и оним у осталим падежима) као узор послужиле генитивне у чијој се базичној структури појављује глагол *бити*, док је код осталих падежа то неки други глагол па тако *вода за пиће* значи *вода која се употребљава за пиће*.

2.5.13. Стевановић, у раду *Падежне синтагме с предлогом за* (1961), адноминалним акузативним конструкцијама с наменским значењем приписује атрибутоку, односно одредбену функцију, којом се означава однос између облика речи (*предмети за украс*, *камен за зидање кућа*, *одијела за купање* и сл.). Другачије наменско значење приписује примерима типа *песник за слободу и заштиту сиротиње*, *осећај за лопту*, *основа за успех*, без додатног објашњења у чему се дата разлика огледа, док код синтагми типа *борба за индивидуални опстанак* указује на мешање значења намене и намере.

2.5.14. О супстантивним неконгруентним акузативним синтагмама са значењем намене Ковачевић је посветио један део свог рада *Неколика значења падежних атрибута* (1983а: 90). Аутор констатује да је предлог ЗА најфреквентнији за исказивање намене, те да се у улози управног појма најчешће појављује именица која означава неки предмет (нпр. *виле за шљунак*, *полуге за прагове*, *чамци за спасавање*). За њом долазе

именице са значењем неке животиње при чему се тада акузативом формализује нека девербативна именица, нпр. *коњ за вучу терета, овце за мужу, телад за продају*.

На другом месту, Ковачевић (1983: 159–60) региструје и један пример акузатива с предлогом НА у значењу карактеристичне појединости (*кућа на овакве спратове*). За њега констатује да се одликује веома ограниченим бројем лексема у управној позицији, и то онима које значе објекте за становање, док се у зависној позицији увек налази лексема *спрат*. Обавезни детерминатор у облику неког нумеричког квантификатора (нпр. *кућа на два спрата*) не мора бити експлициран ако се у тој улози налази број *један* (*кућа на спрат*).

Карактеристикама које, с једне стране, повезују наменско и намерно значење, а с друге их раздвајају, бавио се Ковачевић у студији *Кроз синтагме и реченице* (1992: 99–129). Посматрајући релевантан број примера, аутор је закључио да је намерно значење било основа за стварање наменског које је „stalna, apstrahovana namjera, odvojena od svog pokretača i prenesena na produkt njegove aktivnosti“ (ИСТО: 129). Међутим, намена представља посебну семантичку категорију са сопственим језичким изразом, а њихова се разлика уочава како на контекстуалном нивоу, тако и по томе што је управни члан у наменским синтагмама увек статичног типа, док је у намерним доследно динамичан.

2.5.15. За нас је од посебног значаја студија Н. Арсенијевић *Акузатив с предлогом у савременом српском језику* (2003) у оквиру које се посматра и онај акузатив који остварује значење квалификације именичког појма и има детерминативну функцију. Ауторка је веома темељито представила овај семантички тип посматрајући га у светлости његових унутарсинтагматских односа, који је поделила на два основна типа: *акузативне конструкције с наменским значењем* и *акузативне конструкције са значењем карактеристичне појединости*. Значење адноминалне квалификативности приписује предлошким акузативним конструкцијама са *квалификативно-идентификативним* значењем (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 111–133), а овакву поделу ауторка објашњава тиме што особина која је латентна у језичком потенцијалу управне речи представља или појам којем је нешто намењено или одређену карактеристичну појединост. Значење намене потврђује се као доминантно и одликује се обележјем индиректности (нпр. *приче за децу*), док се за значење карактеристичне појединости везује директност јер је акузативом формализован неки интегрални део управног појма (нпр. *бунар на ћерам*). Међу овим конструкцијама указује се и на оне које имају

прилошко значење, посебно просторно и временско (*кућа уз море* → *кућа која се налази уз море*). Следећи Белићево схватање да су предлози носиоци и општег и специфичног значења (Белић 1998: 91), ауторка посебно истиче улогу предлога у устројавању семантичких типова, те и у случају исказивања намене констатује да је предлог ЗА најфреквентнији.

Посебну пажњу завређује анализа наменских конструкција чију класификацију ауторка заснива на семантици управног члана синтагме, при том издвајајући два основна типа: акузативне конструкције уз појмове живе природе и оне уз појмове неживе природе. У оквиру прве групе, која је знатно продуктивнија, региструје десет подтипова у којима управни члан означава: а) прибор, оруђе и инструменте (*четкица за зубе*), б) разне врсте хемијских средстава (*маст за лице, пилуле за спавање*), в) просторије и намештај (*соба за госте, сто за ручавање*), г) гардеробу (*капа за купање*), д) прехранбене производе (*чоколада за кување*), ђ) писана и усмена језичка остварења (*читанка за пети разред*), е) људске органе (*органи за слух*), ж) друштвене и професионалне групе (*комисија за избор кандидата*), з) институције и установе (*факултет за уметност*), и) друштвене манифестације (*конференција за новинаре*). Другу групу чине конструкције које квалификују живо биће углавном из класе *nomina professionis* (*министар за образовање*).

2.5.16. Ово значење анализирао је и М. Омеровић (2011: 110–117) у монографији *Неконгруентни атрибут у босанском језику* чији се корпус ограничава на текстове из научног и административног функционалног стила. Ауторка врши поделу на основу поделе Н. Арсенијевић, при чему истиче да, због специфичности функционалних стилова на којима се заснива њен корпус, није пронашла примере који би потврдили постојање подгрупа људских органа, гардеробе и оних који се односе на друштвене манифестације (Исто: 111).

2.6. КВАЛИФИКАТИВНИ ЛОКАТИВ

Квалификативном локативу у номиналним синтагмама није посвећивано довољно пажње у нашој лингвистичкој литератури. Неке граматике га уопште не региструју (КАПЋИЋ 2002³; МРАЗОВИЋ – ВУКАДИНОВИЋ 2009²; ТЕЖАК – ВАБИЋ 2003¹³; СИМИЋ – ЈОВАНОВИЋ 2002; СИЛИЋ – ПРАНЈКОВИЋ 2005; КЛАЈН 2005; КЛАЈН 2006; ПИПЕР –

Клајн 2013), а уколико га помињу, то чине углавном уз локатив у адвербијалној позицији без детаљнијих додатних коментара.

2.6.1. Метафоричко преношење просторног значења Даничић (1858: 616–617) констатује код примера локатива с предлогом НА уз именицу (*јунаци на гласу*) и оног у копулативном предикату (*бити на помоћи, бити на терету*). Пренесено значење види и у локативу с предлогом ПО у примерима у којима се у централној позицији налази именица са значењем родбинских односа: *Јетрвице по богу сестрице; Не узми је, мој по богу брате; Он је мој по греху син* и сл. (ИСТО: 629), као и у изразу *бити по вољи* (*Који је по мојој вољи; Ал ти није господар по вољи*) (ИСТО: 631). Метафоричку „опкољеност“ управног појма Даничић приписује локативу с предлогом У са значењем облика: *дукати у злату, колачи у брашну, кошуље у бијелу платну, нарицања у стиховима, кисео купус у главицама, сијено у откосима* (ИСТО: 637). Истом падежном конструкцијом формализује се и „опкољеност“ радњом, стањем и другим умним стварима: нпр. *бити у животу/разбору/невољи/дугу/најму/миру, остати у жалости* и сл. (ИСТО: 638–639).

2.6.2. У својој *Граматици и стилистици*, Маретић бележи само примере обличког локатива, исте које налазимо и код Даничића (нпр. *дукати у злату, кисео купус у главицама* итд.), али каже да он има значење онога „од чега је што састављено“ (MARETIĆ 1899: 576-577).

2.6.3. Брабец, Храсте и Живковић (1961: 237–238) само помињу локатив којим се ближе одређују именице и придеви. Такав локатив се реализује с предлозима ПО (*рођак по оцу, славан по свом дјелу*) и У (*Ако сам и простак у ријечи, али у разуму нисам*).

2.6.4. Детаљније о овом локативу говори Стевановић истичући да локатив с предлогом У има функцију именичке одредбе придевског карактера што илуструје примерима типа *човек у белим рукавицама, куће у пламену, роман у наставцима, девојка у годинама*. Овим примерима придружује и оне уз копулативни глагол *јесам* и неправокопулативи *остати* за које каже да имају предикатскопридевску функцију, нпр. *бити у добром здрављу, бити у свађи, остати у вриједности* (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 500). Што се тиче локатива с предлогом ПО у адноминалној позицији, он наводи примере *социјалисти по схватањима* и *песимист по духу*, које дефинише као допуне управне речи (ИСТО: 511–512). Атрибутску функцију приписује примерима у којима је присутно

значење угледања¹⁹² (*колега по поезији, деда/брат по оцу, син по пророштву, бити по људи*) и напомиње да је с једне стране реч о допунској, а с друге, о одредбеној функцији (ИСТО: 513). Иако он ову тврдњу не објашњава, допунски карактер овог локатива везује се за његову употребу уз копулу. Придевску функцију, према аутору, има и локатив који се односи само на именицу коју одређује (*доручак по швајцарском начину, чланови по положају и по народном избору*) (ИСТО: 513–514).¹⁹³

2.6.5. Адноминални локатив квалификативног типа без додатних објашњења региструје и средњошколска граматика (СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 254) у оквиру падежних атрибута с придевским значењем (*младић у сивом џемперу, човек у годинама*).

2.6.6. В. Васић (1996: 41) у свом приручнику наводи да се локатив у адноминалној детерминативној функцији појављује само с предлозима НА и У, те да се детерминација врши преко спецификације по особини или обличју који могу бити сталног (*сам на торњу*) или привременог типа (*жена у црном, жена у црнини*) и рестрикције придевског детерминатора (*широк у раменима, румен у лицу*). Осим ових, наводи се и израз *људи у белом* (= лекари) којим се илуструје фразеологизираност уз напомену да је она у локативу знатно ређа него у генитиву. О конкуренцији локатива и придева ауторка констатује да је она присутна онда када је реч о спецификацији сталне особине (*службеник на шалтеру ↔ шалтерски службеник*). С друге стране, у дубинској структури увек је присутна релативна клауза, нпр. *човек у кожном капуту → човек који је у кожном капуту → који има/носи кожни капут*].

2.6.7. Под адноминалним квалификативним локативом у *Синтакси савременога српског језика* (АНТОНИЋ 2005: 291) подразумевају се само конструкције с предлозима У и НА, које представљају мање или више фразеологизирание изразе. У њима позицију зависног члана заузима лексема *година* (*човек у годинама, човек у младим годинама*) и *глас* (*професор на гласу*), а њихов фразеолошки карактер, иако се то не експлицира, види

¹⁹² Да је реч о овом значењу потврђују Стевановићеве речи: „Локатив с предлогом *по* у служби казивања п р е м а ч е м у је неко или нешто оно што се о њему говори управном речју синтагме [...]“ (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 513).

¹⁹³ Стевановић у овој функцији издваја и социјативни локатив с предлогом ПРИ у примерима типа *чиновник при жупанији ↔ жупанијски чиновник, бити при пуној снази и при пуном здрављу ↔ бити снажан и здрав, бити при себи ↔ бити нормалан* и сл, али за њега нисмо нашли потврде у нашем корпусу.

се у парфрази у којој се уместо локативне конструкције појављује синонимни придев (*стар човек, млад човек, познат професор*).

2.6.8. Св. Георгијевић у свом раду (1953–1954) посматра и локативне синтагме типа *род по крви, месо при кости, земља при кришу, другари у војевању* и сл., те истиче да су и оне настале по угледу на синтагме с предлошким генитивом, односно онда када су престале да се употребљавају уз глагол (в. т. 2.4.12. овог увода).

2.6.9. У својој студији о локативу, Т. Батистић је један део посветила адноминалном локативу у којем је приметно значење квалификативности (BATICIĆ 1972: 194–195). Њиме су формализовани денотати одеће и обуће, те га ауторка доводи у везу са инструменталом карактеристичне појединости и каже да може имати функцију сталне или привремене одредбе (нпр. *момак у прљавој коцкастој кошуљи и заврнутим сукненим чакширама*). Као и све локативе у адноминалној позицији, и овај карактерише трансформација релативном клаузом, што је доказ постојања везе са глаголом *бити* (*налазити се*), који подлеже супституцији глаголом *имати* што условљава прелазак локатива у акузатив. Ауторка даље констатује да је у примерима у којима је локатив везан уз обавезни детерминатор могућа и замена генитивом (нпр. *медаљон у величини цекина* → *медаљон величине цекина, слике у живим бојама* → *слике живих боја*) јер је управо он услов за јављање квалификативног генитива.

Поред онога што је ауторка констатовала, могло би се додати да се код одређеног броја може говорити (и) о квалификативном значењу. Такав је, на пример, месни локатив у примерима *службеници на шалтерима* и *професор на најбољој гимназији* (ИСТО: 191), који алтернирају са придевским лексемама *шалтерски* и *гимназијски* (овај би био могућ кад не би било придевске одредбе), те се може говорити о квалификацији према сталној особини (уп. VASIĆ 1996: 41). И локатив уз неке апстрактне именице може се тумачити у квалификативном смислу: *живот у заједници* је живот који је супротстављен животу ван заједнице, одређене групе, колектива (СЕР, *заједница*), а *органи у општинама, републикама и федерацији* јесу *општински, републички и федерални органи*.

2.6.10. Квалификативни локатив предмет је рада М. Ковачевића (1983) као један од падежних облика са значењем карактеристичне појединости. Њега аутор сврстава и у први и у други семантички тип при чему први представља онај чији се однос с управним појмом заснива на односу *део-целина* (*човек у годинама*) (ИСТО: 161), док другом

придружује локатив који се ограничава на лексеме са значењем одеће и обуће (*човјек у чудном одијелу*). Примери првог типа увек у централној позицији имају лексему са обележјем [живо +], а на месту зависног члана именицу *година*, којој увек претходи (експлициран или неексплициран) обавезни детерминатор *поодмакле*. За примере другог семантичког типа карактеристична је замена релативном реченицом с глаголом *бити* (*човјек у униформи* → *човјек КОЛИ ЈЕ у униформи*), док алтернација с глаголом *имати* захтева увођење израза *на себи* или *на глави* (*човјек КОЛИ на себи има униформу*, *човјек КОЛИ на глави има капу*) (Исто: 164–165).

3. СТРУКТУРА ПОЉА АДНОМИНАЛНЕ КВАЛИФИКАТИВНОСТИ

Квалификативно значење обједињује различита специфична, ужа значења садржана у номиналним синтагмама чије центре детерминишу различите семантичке улоге падежних и предлошко-падежних конструкција које се реализују у шест семантичких субпоља: *квалитет*, *карактеристична појединост*, *компарација*, *начин*, *квантитет* и *експликација*. Свако од ових субпоља функционише као посебан тип са својим микропољима у којима се улоге квалификативних детерминатора реализују зависно од односа који успостављају с управном именицом. Пошто субпоља представљају отворени систем (КОВАЏЕВИЋ 1988: 93), поједина микропоља, са својим синтаксичким изразом, не ограничавају се само на једно субпоље, већ се појављују у више њих. Тако се, на пример, значење форме из субпоља квалитета, с формалном реализацијом $N + u N_{LOC}$, у примерима типа *демон у људском обличју* или значење перцептива из субпоља експликације, с формалним изразом $N + \emptyset N_{GEN}$, у примерима типа *облик викендице*, *боја нафте* могу сврстати и у субпоље компарације јер означавају извесно поређење два ентитета (*демон у људском обличју* је демон који изгледа као људско биће, *облик викендице* је облик какав има викендица, *боја нафте* је боја какву има нафта).

Позицију управних чланова синтагми у нашем корпусу заузимају лексеме врло разнородне семантике, које се првенствено одликују конкретним и апстрактним значењима. Конкретне појмове представљају ентитети с обележјима [живо +] и [живо -], при чему су појмови неживе природе нешто чешћи. Разлог је тај што у семантичко поље квалификативности улазе разна значења, при чему се квалификација живих бића у

највећем броју случајева своди на физиономијску¹⁹⁴ и психолошку квалификацију (*жена црне косе, девојчица са великим очима, епски јунак у људском обличју, личности од утицаја*).

Апстрактни појмови који подлежу квалификацији свде се на оне који означавају материју (*смеша склада и несклада, материја од тајне и светлости*), појмове из физичке и духовне сфере човека (*пословице претхришћанског порекла, литература лингвистичке провенијенције, музика из снова, глас без боје, књига под насловом Најлепши потписи сабљом*), стварност и феномене стварности (*простор са поплочаним стазама, време без историје, висина од хиљаду метара, стварност изнад стварности*), физичка стања и својства живих и неживих ентитета (*мирис на мемлу, боја дрвета, облик викендице, израз бола*), номинализоване глаголске радње (*поклич из племена Сијукса, зајам са накнадом, савијање у лук, израда калупа методом калуповања, вежбе за стомак, поглед на Дунав*), именице са значењем стручних ангажмана и оне којима се конотира присуство човека (*спортиста без срчане болести, стручњак за фудбал, комисија за докторски испит, концерт за виолину и оркестар, испит из прве помоћи*). Међу управним члановима апстрактне семантике посебно место заузимају они који имају метафоричко значење (*бисер Додекада с фасцинантном природом, вртлог трагичних догађаја*).

У функцији квалификатора налазе се именице које, у највећем броју, представљају посесуме управних појмова у парафрази: *чуперак дебелих и ретких црних длака* → *чуперак који има дебеле и ретке црне длаке, капа широког обода* → *капа која има широк обод, зграда на спрат* → *зграда која има спрат, марципан с румом* → *марципан који (у себи) има рума* итд. Смер предикације у базичној структури овог типа квалификативног значења супротан је од оног који се остварује у прототипичном посесивном значењу, у конструкцијама с посесивним генитивом где је посесор детерминисани члан.¹⁹⁵ Квалификација се у овим конструкцијама актуализује

¹⁹⁴ Физиономијска специфичност је термин С. Павловића, који се односи на квалификацију управног појма његовим интегралним делом (ПАВЛОВИЋ 2006: 396–411).

¹⁹⁵ Посесивност се остварује на две релације. Њен прототипични вид реализације од посесора ка посесуму подразумева употребу посесивног генитива (*сестрина кућа*), док се посесивност као припадност реализује у предикацијама чији смер иде од посеума ка посесору (*кућа моје сестре*) (СТОЈАНОВИЋ 1996: 14). У везу с тим могу се довести истраживања С. Павловића усмерена на квалификативни генитив у којима аутор истиче да значење квалитета представља инверзивну посесивност (ПАВЛОВИЋ 2007а, 2007б).

редукцијом предикације на позицију обележја (СТОЈАНОВИЋ 1996: 15), што је оверено у могућности парафразе релативном клаузом с релативизатором који. Посесивни однос на којем се заснива квалификативно значење у номиналним синтагмама тиче се успостављања два основна вида релације између дела и целине.¹⁹⁶

У неким примерима квалификатор је експонент субјекта: *шпорет на струју* → *шпорет који покреће струја*, *пут са једносмерним саобраћајем* → *пут на којем се одвија једносмерни саобраћај*, или објекта: *чизме од седам миља* → *чизме у којима се прелази седам миља*, *маска за лице* → *маска која негује лице*, а може представљати и вербални елемент који подлеже начинској, односно поредбеној детерминацији: *човек једноставног понашања* → *човек који се једноставно понаша*, *божанство тотемског изгледа* → *божанство које изгледа као тотем*.

У грађењу копулативног предиката учествују копула и лексички део, тј. именски предикатив којим се одређени садржај приписује субјекту. У улози копуле реализује се глагол *јесам-бити*, тзв. *esse* глагол, који се у разним језицима користи на два начина: 1) као граматичка јединица, односно као копула, и 2) као пунозначна реч, тзв. провербум, који замењује низ других глагола као што су *постојати*, *егзистирати*, *имати*. Када се појављује у функцији копуле, овај глагол има функцију успостављања граматичке везе између два именичка појма или именичког појма и његовог обележја, као што илуструје пример *Значи да је Перун у близини и да је доше воље* (ГН, 26). С друге стране, глагол *бити* може да понесе значење глагола *имати* (лат. *habere*), што се може илустровати примером *био је мршав, али јаких костију* → *био је мршав, али је имао јаке кости* (СМ, 156).¹⁹⁷

У функцији предикатива,¹⁹⁸ који допуњују копулативни глагол и с којим граде предикат, појављују се падежне квалификативне конструкције чије су конституентске

¹⁹⁶ Однос *део-целина* М. Ивић (2008: 277) дефинише као „однос између две појаве (А и Б) од којих се једна (Б) поима као саставни део оне друге (А)“.

¹⁹⁷ С. Кордић (2002: 144) упућује на Бенвениста, који истиче да је у већини језика конструкција са глаголом *esse* једина могућност изрицања значења *имати*, те да он дијахронијски претходи глаголу *имати*, и додаје да у неким језицима *habere* чак и не постоји.

¹⁹⁸ Предикативи на функционалном плану представљају именичке јединице с придевским конституентским значењем јер падежни облик, односно предлошко–падежна конструкција показује придевско, тј. квалификативно значење (уп. СТАНОЛЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 217 и 271–273). Дајући типологију допуна, В. Петровић ове предикативе назива допунским и разврстава у тип Ц1

јединице у облику именица у неком од косих падежа квалификативног значења, нпр. *коса јој је златноплава, и дуга, до рамена, шешир бијел, широког обода* (СМ, 203). Овако конституисани предикати субјекат квалификују у смислу особине, стања у ком се налази, или реферишу о некаквом његовом својству и сл. У вези с употребом ових форми у служби придева, Стевановић истиче да оне немају право падежно значење: „Када се каже: Он је *високог раста* – у тој реченице именски део предиката је у генитиву и тај генитив у ствари казује исто што и придев *висок*“ (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 43).

Такође, реализују се и оне квалификативне предикатске структуре у чији састав улазе предлошко–падежне конструкције које су облички примарно спацијалне. Ово се може објаснити чињеницом да је семантичка структура падежа комплексна, тако да се у оквиру одређене категорије може мешати више падежних значења, у чему се огледа и фазичност семантичких категорија уопште (РАДОВАНОВИЋ 2009). У том смислу, Пипер (2001: 113–117), према основним поставкама локалистичке теорије падежа, истиче могућност метафоричког преношења просторних критеријума у сфере које не припадају спацијалности. Овде је, заправо, реч о примерима „транспоноване употребе примарно просторних језичких средстава“ (PIPER 2001: 103).

Тако би се протолокализација, с одговарајућим транспозицијама у начин и квалитет могла илустровати примером: *Сав је био у тој несрећи* (СМ, 20). Лексема *несрећа* има значење локализатора пренесеног у апстрактну сферу, при чему се на њему реализује управна предикација *је био*, док предлог *у* упућује на (апстрактну) унутрашњост локализатора. Мешање категорија спацијалности и квалификативности огледа се управо у томе што, примарно спацијална, предлошко–падежна конструкција у *тој несрећи* квалификује стање у ком се остварује предикација. Услов за интерпретацију ових предлошко–падежних форми у квалификативном, односно придевском значењу јесте могућност замене одговарајућим придевским изразом, нпр. (*бити у несрећи* → *бити несрећан, бити високог раста* → *бити висок* итд.).¹⁹⁹

(граматичкосемантички), којим се означава појам који учествује у датој радњи и који је на неки начин одређује (ПЕТРОВИЋ 1992: 123 и даље).

¹⁹⁹ Овај критериј узима у обзир и Пипер када образлаже шта јесте предикатив, а шта није (ПИПЕР и др. 2005: 492). Он напомиње да примере у којима се уз копулу остварује глаголска или нека друга апстрактна именица која алтернира с глаголом или неким глаголско–именичким изразом не треба интерпретирати као предикативе, већ као декомпоноване или перифрастичне предикате. Ту констатацију поткрепљује примерима: *Она је на лечењу* → *Она се лечи*; *Она је без подршке* → *Она нема подршку* итд.

3.1. СУБПОЉЕ КВАЛИТЕТА

Субпоље квалитета се грана на три микропоља: *инхерентно својство*, *приписано својство* и *извор*. Критеријум за овакву поделу заснован је на схватању квалитета као присуства одређене особине, конституционалне или стечене, која временски и просторно коегзистира заједно са својим носиоцем. Дакле, њихова коегзистенција је у тесној вези са посесивношћу, јер свака особина представља својство које неко има или нема.

Значења *интегралног дела* и *инхерентне особине* представљају неко инхерентно својство управног појма с којим дати ентитет чини једну целину. У улози квалификатора појављују се лексеме са значењем интегралног дела тела и појмова који чине живо биће, као и саставних делова предмета, чија се формализација своди на беспредлошки генитив с обавезним детерминатором (*девојке дугуљастих лица*, *молитвеник пожутелих листова*) и инструментал с предлогом С(А) (*старац са бујном косом*).

Значење *инхерентне особине* обухвата неколико ужих значења што га чини комплекснијим од значења интегралног дела. Тако се живи и неживи ентитети квалификују према некој карактеристичној особини формализованој генитивом и инструменталом блокираним обавезним детерминатором и предлогом С(А) (*човек једноставног понашања*, *предмети са магичним моћима*). Ова особина се може манифестовати и као *форма*, односно облик, а средства њене формализације представљају падежи најчешће блокирани обавезним детерминатором. Међу њима су, поред беспредлошког генитива (*чаше оштрих линија*), забележени и акузатив с предлогом НА (*кошуља на цветиће*, *вила на спрат*), генитив с предлогом ОД (*зграда од једног или два спрата*), локатив с предлозима НА и У (*запис на латинском језику*, *демон у људском облику*, *филм у колору*). Квалитет може бити и *афективног типа* уколико означава својство које производи одређени чулни ефекат. Квалификаторе у овим синтагмама представљају падежне конструкције с обавезним придевским

Међутим, он на истој страни међу предикативе сврстава и генитив у примеру *Тај посао ће бити од користи свима*, вероватно имајући на уму алтернант у виду придева (*тај посао ће бити користан свима*), а не глагол *користити* (*тај посао ће користити свима*). Овакве могућности двојачке алтернације отварају питање како тумачити конструкције које, у зависности од средства којим се замењују, могу бити и предикативи и декомпоновани предикати.

детерминатором, од којих су забележени беспредлошки генитив (*јастук **пурпурне боје**, сир **буђонијевског укуса***) и локатив с предлогом у (*четворосед **у беж боји***), који се може реализовати и без одредбе (*дама **у астрагану***).

3.1.1. МИКРОПОЉЕ ИНХЕРЕНТНОГ СВОЈСТВА

Ово значење је карактеристично за постноминални генитив и предлошки инструментал, којима се открива квалитет, односно стално својство неког ширег појма с којим они чине јединствену целину. У сценаријима парцијално-инклузивне употребе генитива²⁰⁰ кодирају се управни појмови који су са генитивним референтима повезани неотуђивом посесијом²⁰¹ заснованом на односу део-целина. Дакле, генитивни референт се појављује у својству семантичког посесума у односу на управни појам, који иступа као посесор, али је ова врста посесивности инверзивног типа, јер квалификаторску функцију има посесум, а не посесор као у случају посесивног генитива (ПАВЛОВИЋ 2007а: 436). Стога се уместо синтагми као што су *ждребац **дуге гриве*** и *жена **строга и непријатна израза лица*** у парафрази појављују релативне клаузе са релативизатором КОЈИ и глаголом *имати* [*→ ждребац КОЈИ **има дугу гриву**, жена КОЈА **има строг и непријатан израз лица***]. Парафраза генитивне синтагме такође је и посесивно-релативна клауза са заменицом ЧИЈИ у којој управни појам представља семантички субјекат, а придевска одредба лексички део копулативног предиката, нпр. *ждребац **дуге гриве** → ждребац ЧИЈА **грива је дуга***].

Структурна специфичност генитивних синтагми тиче се присуства обавезног детерминатора уз квалификатор, којом се он експлицитно издваја и која представља његово темељно обележје. Како наша грађа показује, можемо констатовати да у

²⁰⁰ Будући да овај тип генитива означава неотуђиви део целине, Павловић (2007а: 435–436) семантичку сферу његовог појављивања дефинише као сферу инклузивне физиономијске квалификативности парцијалног типа.

²⁰¹ Отуђива и неотуђива посесија се разликују у употреби глагола *имати* и копуле. Прва се може исказати на оба начина, нпр. *жена има ташну / ташна је њена*, док друга не може: *жена има строг и непријатан израз лица / *строг и непријатан израз лица је њен*. Разлог за немогућност комбиновања неотуђивог посесума са копулом јесте тај што делови тела инхерентно припадају свом власнику, те значење неотуђиве посесије укључује однос део-целина, док отуђива посесија укључује однос између два засебна ентитета. О схватању ове две врсте посесије у различитим културама, као и о културолошкој условљености њиховог значења в. RADDEN – DIRVEN (2007: 280).

ситуацији у којој семантичког посесора представљају именице са значењем живих бића, генитив је лексикализован ознакама *делова тела* или *појмова који чине живо биће* (нпр. *девојке дугуљастих лица; он је крупна грудна кош*). С друге стране, саставни део може чинити целину и са неким појмом неживе природе и тада се неживом посесору приписује интегрални део као инхерентни ентитет целине (нпр. *молитвеник пожутелих листова*).²⁰² У случају квалификације неким својством, односно особином, генитивни референти се остварују уз појмове и живе и неживе природе (*човек мирне савести, правила су диспозитивног карактера*).

У том смислу, квалификацијом интегралног својства путем експлицирања придевске одредбе спецификује се и управни појам као посебан у односу на остале појмове исте врсте. Поред тога, обавезни детерминатор указује на придевско значење генитива интегралног својства стога што овим синтагмама врло често конкуришу описни, неререференцијални придеви, који могу бити њихови значењски синоними (нпр. *ждребац дуге гриве* → *дугогриви ждребац*), а и не морају уколико унутрашњи садржај падежне конструкције припада истом значењском типу (нпр. *жена строга и непријатна израза лица* → *антипатична жена*) (ИВИЋ 1955–1956а: 264). Као конкурентно средство може се појавити и инструментал с предлогом С(А), при чему постоје одређене семантичке разлике у употреби ове две конструкције.²⁰³

Да бисмо показали да присуство интегралног дела или инхерентне особине као карактеристичних појединости представља перцептивну модификацију њиховог носиоца, неопходно је укључити и прагматичку компоненту у граматички опис. Комуникацијски контексти у којима употребљавамо овај подтип квалификативног генитива јесу случајеви у којима пажњу саговорника усмеравамо према одређеном објекту који је теже уочљив из разних разлога. Истицањем одређене карактеристичне појединости, чија је сврха да помогне при идентификацији датог објекта, њега издвајамо из скупа сличних ентитета или га концептуално чинимо лакше доступним. Овај процес састоји се из три фазе (ТАНАСКОВИЋ FALETAR 2011: 89). У првој фази, посматрач уочава карактеристичну појединост, односно квалитет који тај предмет чини

²⁰² Д. Сааведра (1997: 75) наглашава да синтагме у којима се на позицији управног члана налазе предмети нису довољно проучаване иако су веома честе у српском језику.

²⁰³ О разлици између квалификативног генитива и квалификативног инструментала биће речи касније, у делу о значењу пратећег детаља.

перцептивно приступачнијим, да би се у другој фази пажња посматрача почела кретати од интегралног дела ка читавом предмету као целини. У трећој фази профилише се перцептивно обухваћен целовит предмет, који се тако квалитативно одређује у својој целокупности прецизним локализовањем особине карактеристичне за целину.

Овом значењском типу припада и инструментал којим се врши квалификација неког ентитета преко његовог интегралног дела или инхерентног својства. Његова конкурентност проистиче из истозначности са генитивом, а избор између ова два падежна облика условљен је променом перспективе. Другим речима, генитив се употребљава ако је фокус на целини, док избор инструментала проистиче из фокусирања на детаљ (ИВИЋ 1955–1956а: 268).

Употреба квалификативног генитива и квалификативног инструментала била је предмет нормативних савета неких граматика. Тако аутори *Граматице хрватско-српског језика* препоручују да се у ситуацијама у којима је реч о чисто придевском значењу и квалификацији целине избегава употреба инструментала (БРАВЕЦ – НРАСТЕ – ЖИВКОВИЋ 1961: 223).²⁰⁴ Стевановић (1986³: 457–458) такође сматра да инструменталу треба дати предност ако се истиче неки ситан детаљ који прати целовит појам, као и у случајевима када је пратилачки појам привремено везан за појам с којим чини целину. Тежак и Бабић (ТЕЖАК – ВАВИЋ 2003¹³: 243) сматрају да су обе конструкције граматички правилне, те да се избор темељи на стилским разлозима писца. С друге стране, остале граматике које смо консултовали истичу или синонимност ова два падежна облика (СТАНОЈЧИЋ – ПОПОВИЋ 1992: 272; МРАЗОВИЋ – ВУКАДИНОВИЋ 2009²: 353) или, само указују на семантичку разлику која се тиче фокуса на саставном делу у случају инструментала, односно на целини кад је реч о употреби генитива (АНТОНИЋ 2005: 257, ПИПЕР–КЛАЈН 2013: 381).

Међутим и поред препорука које дају Брабец – Храсте – Живковић, Ивић и Стевановић, на основу корпуса можемо констатовати да је инструментал у широкој употреби приликом квалификације појма као целине. Исто тако, наши ексцерпирани примери (нпр. *молитвеник **пожутјелих** листова*) потврђују став неких граматичара (ФЕЛЕШКО 1995: 44; KUNA 2010: 76) да ограничавање употребе квалификативног

²⁰⁴ М. Ивић изражава своје слагање с ауторима поменутих граматика и упућује на издање из 1954. године, те додаје да је исправније употребити инструментал када се истиче присуство неке појаве, а не моменат који је резултат тог присуства (ИВИЋ 1955–1956а: 268).

генитива на детерминацију живог бића преко његовог интегралног дела тела или психолошке стране његове личности (Ивић 1954: 204 и Ивић 1955–1956а: 264) не одговара савременом стању у језику.

3.1.1.1. Интегрални део

Остварује се у генитивним и инструменталним конструкцијама, које су заступљене именицама чија семантика упућује на саставне делове живих или каквих других (фантастичних) бића, као и неживих појмова.

(1) Најпродуктивније синтагме овог значењског типа у позицији квалификатора имају именице са ознаком *органа, делова тела и појмова који чине живо биће*, као и *интегралних делова предмета*, који преузимају функције квалификативне одредбе уз именицу и квалификативног предикатива у копулативном предикату.

Важно је напоменути да значење квалитета актуализују оне именице које означавају веће делове тела као што су *лице, руке, ноге*, док се од делова тела мањих димензија појављују они који су ближи лицу. Тако су најфреквентније лексема *лице* и оне које се односе на његове делове. Уз ове генитиве, у својству обавезног детерминатора налазе се описни придеви (нпр. *девојке дугуљастих лица; био је јаким костију*) и релативне реченице с релативизатором КОЈИ (*младић коже која је преко чела затегнута*). Конкурентност с осталим језичким средствима условљена је одређеним лексичко-семантичким и творбеним ограничењима. На основу те законитости, значење интегралног дела може се поделити на неколико подтипова, који остварују функције квалификатора у номиналној синтагми и лексичког дела предиката:

а) Уколико се живи ентитет²⁰⁵ квалификује преко трајног или привременог својства свог дела, које при том врши модификацију читавог бића, генитиву конкурише одговарајућа придевска сложеница (нпр. *човек дуге браде* → *дугобради човек*):

$$N + [_{ATR} [_{NS} [O_{Det}_{ADJ} N_{GEN}]]]$$

Корача са неким веома мршавим *младићем наперјасте браде* [...] (КМ, 7) – Сви *наследници риђе браде* [...] (ПМ, 39) – Замишљан је као зрео *човек дуге браде* [...] (ГН, 40) – Трећа је била *девојка од порцулана, врло светлих очију* [...] (НБ, 32) – Руђина је била прелепа *мелескиња* [...]

²⁰⁵ У синтагми *девојка од порцулана врло светлих очију*, денотатом људског бића обележен је предмет.

необичних светлих очију (ХТЉ, 97) – *Белопутан, црвене длаке и зелених смелих очију*, Јакша је био сушта супротност своје оцу (АИ/АВ, 53) – [...] да су сељаци прелазили из Срема, са великим санкама и *коњима крвавих губица* [...] (БЛ, 16) – [...] *висока, пуна Крстиница, риђе косе, јаких руку* и ватрена погледа (АИ/АВ, 79) – У галерију је тада ушла *жена црне косе* [...] (АД, 92) – Прича се да су то *ситне жене дуге косе* [...] (ГН, 186) – [...] окретали су се у истом часу, сви заједно, и кретали за *црвенкастим ждријепцем дуге зриве* [...] (СМ, 71) – Замишљали су је као *жену* велике главе и *дугих руку* [...] (ГН, 66) – [...] никако зато да бих остао са *њом голог рамена* [...] (СС, 142) – [...] да се *овај* са пола репа и *полуголе главе* једва жив вратио у отаџбину (НБ, 49) – Замишљали су је као *жену велике главе и дугих руку* [...] (ГН, 66).

Алтернација с инструменталом проистиче, како је већ речено, из промене фокуса, док лексички моменти, бар како наш корпус показује, нису релевантни за избор једног или другог падежног облика:²⁰⁶

N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{INST}]]]]]

Онда је одједном, као да је неко окренуо некакав шалтер, нестало *добре, патријархалне бакице с бијелом чистом косом* [...] (СМ, 123) – То је био *старац са бујном косом* [...] (АИ/АВ, 13) – [...] *расла је мршава и висока девојчица са великим очима* [...] (АИ/АВ, 27) – У Русији се чак замишљао као *оријаш са једним оком* [...] (ГН, 52) – Познат је запис о *Перуновом идолу од дрвета, са сребрном главом и златном брадом* [...] (ГН, 40) Псоглави су *демони лешинари* људског облика, *са псећом главом, козјим ногама, репом* [...] (ГН, 189) – [...] привиђење, али и *стварна жена са слатком крви* [...] (АИ/ЈЖКН, 267) – [...] *комад трске с отровном сулицом* унутра (ПМ, 40).

Уместо инструментала овог типа појављује се генитив када је у функцији обавезног детерминатора неки нумерички квантификатор:

N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{ODet_{NUM}} N_{INST}]]]]]

Словени су га замишљали као *бога са три главе* [...] (ГН, 48) – Саксо Граматик описује *његов идол са седам глава* [...] (ГН, 57) – Псоглави су *демони лешинари* људског облика, *са* [...] *једним или три ока* [...] (ГН, 189) – Уз пут смо се малчице као мазили, тражили *детелину са четири листа* [...] (КМ, 61) – [...] баш као и *детелина са четири листа* [...] (ГН, 151).

б) Правило о парафрази придевским сложеницама важи уколико је обавезни детерминатор заступљен двосложним придевима. Код тросложних придева, глаголских синтагми и допуна у виду релативне клаузе оваква замена није могућа иако је реч о истом значењском типу. Замену придевском сложеницом није могуће извршити ни у изразима у којима су генитивом формализоване именице од којих се не могу извести придеви:

N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{GEN}]]]]]

То је био *белелик, танак и висок дечак, насмејаних дивних очију*, али малоуман (АИ/АВ, 26) – [...] *две девојке, дугуљастих лица* [...] (АД, 150) – Колено на нози је глава *младића* [...] *чистог*,

²⁰⁶ Употребу генитива Д. Сааведра везује за значајније, примарније делове тела, док је инструментал чешће резервисан за сценарије у којима се управни појам квалификује преко другоразредних органа као што су *њушка, шаке, вилице* и сл. (СААВЕДРА 1997: 74).

стреловитог носа [...] (СС, 8) – [...] *црвена и крупна полусељанка састављених обрва* (АИ/АВ, 45) – [...] никако зато да бих остао са њом голог рамена и *прекривене обле дојке* [...] (СС, 142) – [...] које се примењује за *пљоснате комаде тешких зидова и малог попречног пресека* [...] (ИТП, 288) – Извадила је из дубоког џепа *стари молитвеник*, сав искрзан, *пожутјелих листова* (СМ, 13) – [...] на њеној глави била је *некаква ваљкаста капа широког обода* [...] (ЖЗ, 36) – На окуци је видио непознату жену [...] *под шеширом широка обода* [...] (СМ, 82) – *Нервозни чуперак дебелих и ретких црних длака* (СС, 8).

N + [ATR [NS [N_{GEN} Comp_{CL} / N_{GEN} Comp_{VS}]]]

Колено на нози је глава *младића* [...] *коже која је преко чела затегнута* [...] (СС, 8) – [...] *турски војници, лица смрешкана од чуђења*, јурили су са бакљама [...] (ВЈС, 26).

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ} N_{INST} / N_{INST} Comp_{VS}]]]]]

У *предметима* мале тежине са *танким зидовима* [...] (ИТП, 19) – Онда је одједном, као да је неко окренуо некакав шалтер, нестало *добре, патријархалне бакице* с бијелом чистом косом и *сухим ружичастим лицем* [...] (СМ, 123) – [...] јеромонах Доситеј, *тај омањи, пуначак стараца са безазленим лицем* [...] (ВЈС, 70) – *Тане кујунџија*, мршав, *с безбојним увек раширеним очима* у изможденом лицу [...] (АИ/АВ, 45) – [...] *две девојке*, дугуљастих лица и *с косом чврсто везаном у реп* [...] (АД, 150).

б.1. У функцији предикатива у копулативном предикату, овај генитив показује исте семантичке и творбене особености: [...] *била је витка и висока, плаве косе и плавих као различак очију* (СС, 205). Одређивање субјекта придевском сложеницом као конкурентним средством генитиву своди се на мали број лексема као што су *очи* и *коса* (нпр. *била је плаве косе и плавих очију* → *била је плавокоса и плавоока*). Предикатив је семантички посесум, те се у парафрази појављује предикација са глаголом *имати* [→ *имала је плаву косу и плаве очи*]:

Уколико генитивну синтагму у функцији предикатива чини одредба у виду тросложног придева и/или супстантивне допуне, или именица од које се не може творити придев, супституција придевом није могућа као ни у примерима детерминације именичког појма, нпр. *био је опуштене коже и накостријешене длаке* → **био је опуштенокожаст и накостријешенодлакав*.²⁰⁷ Међутим, у таквим случајевима могуће је да се појави нека лексема као семантички синоним генитивне синтагме (*био је омлитавео и накострешен*):

V_{СOP} + [LEX [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]

Био је неугледан сеоски пас, стар, ороноу, слаб, ружан, *опуштене коже и накостријешене длаке* [...] (СМ, 182) – Аврам Бранковић *је* човек наочит, *крупна грудна коша* [...] (ПМ, 41) – [...] јер она је једина *остала* нема, непомична, и даље *полупогнуте главе* [...] (СС, 184) – [...] обично *су* запуштени [дивови] и *грубе спољашњости* (ГН, 165) – *Био је средњег раста, мишићав, кудраве црне косе* [...] (КД/ЕМ, 2).

²⁰⁷ Генитивна конструкција у примеру: *Био је мршав, али јаких костију* [...] (СМ, 156) алтернира са придевом *кошчат* у значењу 'који има крупне, јаке кости' (СЕР, *кошчат*).

б.2. Експлицирање копуле није обавезно, те има и примера са имплицираном копулом, нпр. *снаха јој (је) црне косе и великих очију*:

(V_{COP+}) [LEX [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]

[...] коса јој је златноплава, и дуга, до рамена, шешир бијел, *широког обода* [...] (СС, 203) – А снаха јој, витка, бледа, *црне косе и великих очију* [...] (АИ/АВ, 49).

Имплицирана копула у одговарајућем контексту може сигнализирати и да је читава клауза у којој се налази генитивна синтагма узрочног карактера, нпр. *Беле коже већ подстављене наборима сала* [...] *Милоје је деловао као велика мрцина* (СС, 143) [→ *Будући / Пошто је био беле коже већ подстављене наборима сала* [...] *Милоје је деловао као велика мрцина*]:

(V_{COP+}) [LEX [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]

Беле коже већ подстављене наборима сала [...] *Милоје је деловао као велика мрцина* (СС, 143) – Овако гломазна, *крупних тарзалних и метатарзалних костију* прстних чланака, *меснатог великог палца и малог шестог прста* [...] изгледа као да је зарасла у своје место на тепиху [...] (СС, 7–8).

в) Питање присуства генитивне допуне поставља се код квалификатора који су кодирани инструменталом а лексикализовани именицама *тело, глава, лице* и *лик*. Избор између допунског, посесивног генитива и посесивног придева тиче се неодређености првог, односно имплицираности одредбе *неког (било којег)*, и одређености, конкретизације другог (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 184; KUNA 1999: 5).²⁰⁸

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]

Крилата чудовишта са птичјим телом и женском главом [...] (ХЋЉ, 160) – *Наказе са човечијим телима* [...] (ХЋЉ, 160).

N + [ATR [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] а онда *Баиш-Челик*, тај непобедиви, *са ликом Турчина* [...] (ВЈС, 20) – [...] многа словенска племена правила су *дутку са ликом Моране* [...] (ГН, 65) – *Наказе са* [...] *главама коња, лисица, мачака* (ХЋЉ, 160) – *Тај банкар, са лицем продуховљеног пацова* [...] (ВЈС, 17).

У случају конструкције *лик Турчина* ова дистинкција налази своју пуну потврду. Међутим, властито име у конструкцији *лик Моране* већ само по себи идентификује управну именицу те би се очекивао посесиви придев *Моранин*. Дакле, пошто име Морана у контексту словенске митологије конотира присуство одредбе *богиња*, односно означава словенску богињу по имену Морана, намеће се избор генитива (ФЕЛЕШКО 1995: 39). Стога се може закључити да је употреба посесивног

²⁰⁸ О конкуренцији и функцијама посесивног придева и посесивног генитива врло детаљно расправља Фелешко наводећи теорију А. Хајнца (ФЕЛЕШКО 1995: 37–41).

генитива условљена чињеницом да се генитивом истиче нека врста контакта, односа (IVIĆ 1995: 212–214). У том смислу, генитивна допуна представља посесора с којим посесум ступа у однос изједначавања (*лик Моране* → *лик КАКАВ има Морана*), те је овде, заправо, реч о тзв. еквативном генитиву,²⁰⁹ који уз управни појам остварује допунску функцију.

г) Међу синтагмама ове групе, у којима се у својству квалификатора налази именица *руке*, издвајају се два примера. Придевска допуна *раширених* у примеру *Све је било стално ту: [...] и девојка у белој хаљини, раширених руку [...]* (АИ/ЈЖКН, 267) условљава другачију интерпретацију генитивне синтагме. Разлика у односу на синтагме у којима се интегрални део квалификује описним придевом тиче се семантичког ограничења које налаже детерминација трпним глаголским придевом *раширен*. С обзиром на то да је стање раширености у којем се налазе руке привременог карактера, упитно је да ли се генитивна синтагма може парафразирати релативном клаузом коју уводи релативизатор КОЈИ [*→ ?девојка која има раширене руке*]. Водећи се сопственим језичким осећањем, сматрамо да је обавезни детерминатор семантички предикат релативне клаузе, а генитив објекат радње [*→ девојка КОЈА је раширила руке*], али исто тако може се закључити да је читава номинална синтагма резултат испуштања копуле у дубинској структури (ЗНИКА 1977: 157) и преласка номинатива у генитив [*→ девојка КОЈОЈ/ЧИЈЕ су руке раширене*].

У другом примеру: *Терзији Мехмеду се допадао овај младић златних руку [...]* (ВЈС, 27), реч је о изразу који је достигао висок степен фразеологизације стога што је генитивна синтагма претрпела метафоричко проширење лексичких значења споја *златне руке*. Наиме, лексема *рука* метонимијски стоји за активност (вештину) која се изводи рукама (KÖVECSÉS 2010: 243). За метафоричко проширење значења кључан је атрибут *златан*, која лексеми *руке* одређује преко концептуалне метафоре ЗЛАТНО ЈЕ ДРАГОЦЕНО. Спајањем ова два домена читава синтагма добија ново, умерено значење ‘момак који је веома вешт у послу који обавља рукама’ (СЕР, *рука*). Висока фразеологизираност оваквих израза онемогућава алтернатију с инструменталом (уп. **младић са златним рукама*), што и јесте једна од карактеристика квалфикативног генитива (СААВЕДРА 1997: 78).

²⁰⁹ О овом значењском типу биће речи касније у раду.

г.1. Спој придева *широк* и *срећан* уз именицу *рука* указује на висок степен фразеологизације предикативног генитивног израза: *Пијан, био је широке руке* (ХЂЛ, 39) – *Говорило се да је срећне руке* [...] (ВС, 74). Тако *широке руке* значи ‘дарежљив’, а *срећне руке* ‘таличан’:

д) Апстрактни појмови који чине живо биће, заступљени именицама *глас* и *поглед*, концептуализују се као неутуђиви делови човека јер представљају производе људских органа:

$$N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/DES}} N_{GEN}]]]$$

Нису ни помишљали да се *тај слепи певач, изломљеног гласа* невидљиво смеши над узбуђењем [...] (ВЈС, 48) – [...] *тај добрунски протџо*, прав као проштац, *дубока и свечана гласа, укочена погледа* [...] (АИ/АВ, 57) – [...] *висока, пуна Крстиница*, риђе косе, јаких руку и *ватрена погледа* (АИ/АВ, 79).

$$N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/DES}} N_{INST}]]]]]$$

[...] замирући пред кордоном *целата* с бајонетима и с [...] *сулудим погледима* [...] (ТА, 34).

(2) Одређени број примера показује да се различита писана и усмена остварења квалификују присуством *садржаја*, односно да семантички посесум квалификује семантичког посесора преко његовог састава. На недељивост *садржаја* од квалификованог појма указује њихова међусобна концептуална условљеност. Генитив се парафразира предикацијом с глаголом *састојати се*, нпр. *књига Фасбиндерових текстова* → *књига КОЈА се састоји од Фасбиндерових текстова*:

$$N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/DES, POSS}} N_{GEN}]]]$$

[...] а онда сам налетео на књигу коју сам тражио годинама, *књигу Фасбиндерових текстова*, и то за само 150 динара (ВС, 6) – [...] јер је од других, исто толико моћних, добијао *поруке другачијег садржаја* [...] (ВЈС, 10).

$$N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/DES}} N_{INST}]]]]]$$

[...] ја сам мислио о том као о *стварном писму* одређене личности, *са одређеном садржином* (АИ/ЈЖКН, 274).

Интегрални делови квалификују управни појам тако што га ближе одређују преко његовог *садржаја*. Генитив је овде у функцији семантичке допуне придева *пуно*:

$$N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/PLUH}} N_{GEN}]]]$$

Млада особа пуна ентузијазма се запошљава, максимално је посвећена послу [...] (БЖ 15516) – [...] на којима носе *црева пуна смрдљивог измета* и *бешику пуну мокраће* [...] (СС, 106) – А понекад се будио *очију пуних осушених суза* [...] (ПМ, 98) – [...] у засебном *дијаграму пуном дијаграма* [...] (ПМ, 95).

$$V_{COP} + [_{LEX} [_{NS} [_{Adj_{PLUH}} N_{GEN}]]]$$

Маман је увек осећала да *сам препуна различитих комплекса* [...] (КМ, 94) – Али *је* црквена лађа *пуна музике* (СМ, 31) – [...] али *је* срце *пуно неискazanог задовољства* док слушаш како

се ријечи нижу једна на другу, као ниска (СМ,158) – Пензионери *су пуни искуства* (СМ,167) – Он *је* још *пун наде*, нека му не смета (СМ 203).

На ову садржинску семантику упућује придевска допуна *пун*, којом се истиче особина испуњености неког ентитета одређеним садржајем (нпр. *особа пуна ентузијазма*). Квалификативно значење оверено је двома чињеницама. Прво, не може бити реч о релационој употреби придева *пун*, у којој би се синтагме одликовале партитивношћу, јер се управним појмовима приписује особина испуњености, а главна именица не означава мерну јединицу. Стога се група $N + N_{GEN}$ не може употребити самостално, нпр. **особа ентузијазма* (REDLI 2010: 15). Друго, својство испуњености ступа у опозитни однос према својству неиспуњености, те се, нпр. *особа пуна ентузијазма* супротставља *особи без ентузијазма*. Ово није случај у синтагмама с партитивним значењем где управни појам има улогу неке мерне јединице (уп. *чаша сока* према *количина сока која стане у једну чашу*).

3.1.1.2. Инхерентна особина

За значење инхерентне особине начелно вреди све што је речено и за значење интегралног дела. Кључна разлика је у томе што су овим конструкцијама формализовани апстрактни појмови којима се денотирају одређена својства а односе се на неке инхерентне особине (REDLI 2014: 202).

У оквиру ове значењске групе, издваја се неколико типова на основу семантике генитивних референата. У том смислу, квалитет може бити обележен карактеристичном особином неког ентитета и његовим потицањем.

3.1.1.2.1. Карактеристична особина

Карактеристична особина представља унутрашњи аспект који квалификује различите предмете и стања, односно појаве као њихова инхерентна особина, издвајајући их на тај начин од осталих примерака исте врсте. Уколико је у позицији управног појма живо биће, инхерентна особина је обележена унутрашњим аспектом личности, односно психофизичким карактеристикама. Остварује се у облику генитива обавезно праћеног придевском одредбом, а релација део-целина, која се успоставља између генитивног референта и управног појма, видљива је у парафрази где генитив заузима позицију посесума.

(1) Парафраза придевом у функцији конгруентног атрибута примењива је када се управни појам квалификује преко истицања својства које га у целини прожима, тј. оних особености којима се дати појам карактерише у целини и придружује скупу ентитета са истим или сличним обележјима. Детерминативна именица је у том случају сувишна, јер се подразумева да сваки ентитет има дато својство, те је неутуђивост јаче наглашена и стога је довољно истаћи само његову особину, нпр. *лице племенитих црта* → *племенито лице, пропис савезног карактера* → *савезни пропис*:

N + [_{ATR} [_{NS} [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]

Лице младо [...] али лепо и *племенитих црта* (ХЂЈ, 37) – Наш најзначајнији извор облигационог права је Закон о облигационим односима, који је био донет као *пропис савезног карактера* [...] (НЂ, 14) – Облигација је *однос релативног карактера* (НЂ, 19) – [...] јесте да се њиме може срочити и тако заумна *синтагма*, готово *онострано „фазичне“ семантике* [...] (РМ, 13) – У *новијој балканолошкој литератури лингвистичке* провенијенције и *фокуса* [...] (РМ, 29).

N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ/DES} N_{INST}]]]]]

[...] да је највиши облик змаја баш *епски јунак* у људском обличју, али *са неким посебним обележјима* [...] (ГН, 172) – [...] које би *брижљиво лице са просечним знањем и искуством* лица истог занимања и струке као купац могло лако опазити [...] (НЂ, 64).

Уколико се у генитиву појави девербативна именица, поред парафразе придевом (*човек једноставног понашања* → *једноставан човек*), могуће је и да се она појави у улози семантичког предиката релативне клаузе. При том, придевска допуна ће добити форму начинског прилога: *човек једноставног понашања* → *човек КОЈИ се понаша једноставно* или поредбеног члана КАО-конструкције уколико је заступљена класификативним придевом: *божанство тотемског изгледа* → *божанство КОЈЕ изгледа као тотем*:

N + [_{ATR} [_{NS} [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]

[...] дошао је *млад човек*, брадат, прилично неуредно обучен, *једноставног понашања* (СМ, 156) – [...] пао би ничице пред *божанством тотемског изгледа* [...] (СС, 15) – [...] и *радни кутак сасвим модерног изгледа* (КС, 19).

Ипак, парафраза ових израза глаголским лексемама може наметнути и такво тумачење да се дата својства схвате као привремена (нпр. *човек који се сада једноставно понаша*).

Да би се избегла оваква могућност, у првој групи примера предност ће се дати парафрази копулативним предикатом, нпр. [→ *човек КОЈИ је једноставног понашања*].

а) Генитив карактеристичне особине у функцији лексичког језгра копулативног предиката исказује управо трајне особине. Њему, такође, конкурише

номинална синтагма с описним придевом у функцији конгруентног атрибута: [...] *је регулисана правилима која су, углавном, диспозитивног карактера* [...] (НЂ, 66) [→ *диспозитивна правила*].

Ипак, уколико би субјекат носио обележје [живо +], могућност двојаког тумачења у наредним примерима даје примат генитиву над придевом: [...] *она је затворена, и онако осамљена и мрачна изгледа као неко старо турбе* (АИ/АВ, 86) [→ *она је мрачна* = има мрачне мисли] – *Био је, кажу, жива духа и одличан говорник* [...] (КД/ЕМ, 3) [→ *био је жив/живахан*].

б) Квалификација субјекта може се вршити и преко начина на који он врши радњу имплициране предикације у датом тренутку. Тада појам у генитиву означава карактеристичну особину субјекта, која је привременог карактера. У парафрази се уместо генитивне синтагме појављује предикација са глаголом *имати* (нпр. *ма како светлог и јасног погледа (био)* → *ма како светао и јасан поглед имао* или глаголски израз с начинским прилогом [→ *ма како светло и јасно гледао*:

(V_{cop}) + [LEX [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]

[...] *ма како светлог и јасног погледа*, нећу моћи да откријем ни усред најсунчанијег дана (СС, 188) – Паранеопластичке аутономне неуропатије *су* обично *субакутног почетка* (БК, 375) – [...] *био је* тако *лаког хода* као да га носе велика крила [...] (ВЈС, 20) – *Био је* [...] *Спорих покрета* (ХЂЉ, 123) – Сваки ковчег *био је најфиније израде* [...] (ХЂЉ, 38).²¹⁰

в) Уколико је генитивом формализована деадјективна именица, целом споју конкурише придев изведен од именице у генитиву, који је најчешће модификован поприложеним придевом²¹¹ (нпр. *ствари истог квалитета* → *једнако квалитетне ствари*). Спој прилога и именице изостаје у оним случајевима у којима придевски атрибут може да понесе целу информацију о квалитету управног појма, нпр. *бића огњене силе* → *огњевита бића*:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]

У том смислу зајмодавац је дужан да у уговореном року врати исту количину *ствари, исте врсте и квалитета* (чл. 562. ст. 1. ЗОО) (НЂ, 192) – [...] као и *каменови посебних својстава* [...] (ГН, 99) – [...] други кум је био секретар школе Шухо, *човек преваходне и непоновљиве једноставности* (СМ, 57) – Стефан је [...] *човек ретке доброте* [...] (ХЂЉ, 37) – – *Човек велике смелости и изванредне снаге и памети* (АИ/АВ, 31) – Ови змајевити јунаци рађају се

²¹⁰ У парафрази се уместо генитивне синтагме појављује начински прилог у функцији начинске одредбе у пасивној реченици [→ *био је најфиније израђен*].

²¹¹ Термин *поприложени придев* односи се на придев који се у парафрази појављује као прилог (KUNA 2010: 75).

из веза жена са змајевима, као деца изузетне снаге [...] (ГН, 172) – Заиста, били су налик младићима неописиве лепоте (ХЂЉ, 9) – Змајеви су бића огњене силе [...] (ГН, 109).

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{INST}]]]]]

Чињеница да је граница лексема са примарно просторним значењем [...] (РМ, 58).

Ако се истиче особина дела ентитета или је генитивом заступљена права именица, такво се устројство не може успоставити, нпр. *човек мирне савести* → **мирно савестан човек*, *каменови посебних својстава* → **посебно својствени каменови*:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]

расковник је права магичне моћи (ГН, 111) – [...] као што *човек мирне савести* [...] може заспати (НБ, 61) – [...] младић затворене душе и неразвијена разума [...] (АИ/АВ, 76) – [...] или су му драже оне скромног духа, и малих знања [...] (ХЂЉ, 55) – Понекад је излазила *са старијом женом* увијек у хаљинама тамних боја, строга и непријатна израза лица [...] (СМ, 136) – [...] свој хлеб и свој лог деле са аветима, а не као ја, *са истинском женом савршеног бића и лика* (АИ/ЈЖКН, 262).

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUBST}]]]]]

Мисли се да и *неки предмети са магичним моћима* помажу [...] (ГН, 115) – [...] важну улогу у магијским обредима Словена имали су и *поједини предмети са нарочитом магијском снагом* (ГН, 99) – [...] и пре њих уберу *право лековито биље са магичним својствима* [...] (ГН, 147) – [...] добили би се *одливци са* јасно израженом анизотропном структуром и *механичким својствима* (ИТП, 6) – Лак за нокте са ефектом мозаика (АВ 4/2013).

г) Унутрашње стање може бити обележено и фиксираном акузативном конструкцијом *за себе*, која представља фразеологизам чије значење објашњавају управо придеви који му претходе у реченици: [...] *други лењ и чудан, другачији, за себе је, тако је рекао* (ВС, 36).

д) Квалификација путем поређења с типичном трајном особеношћу неког ентитета живе или неживе природе исказује се акузативом с предлогом НА. У акузативу се налази именица *начин* уз коју се остварује придевска одредба. Појава овог придева директно је условљена значењем трајног својства управо тиме што се њиме означава својство одређеног типа датог ентитета. Конкурентно средство акузативу јесте класификативни придев, нпр. *закрпе на енглески начин* → *енглеске закрпе*:

N + [ATR [PP [НА [NS [ODet_{ADJ/CLASS} N_{ACC(НАЧИН)}]]]]]

А тек њено слово р на париски начин (КМ, 37) – *О закрпама на енглески начин* (КМ, 36) – Био је то [...] господин и племић на венецијански начин (ХЂЉ, 116).

3.1.1.2.2. Форма

Ово значење је садржано у оним падежним и предлошко-падежним конструкцијама које дају информацију о облику и структури неког ентитета. Форма означава специфичну карактеристику живог или неживог појма која га одређује на основу његове спољне површине дефинисане границом. Специфичност форме огледа се у њеној променљивости, те тако један исти ентитет може мењати свој изглед при чему његова суштина остаје иста. У том смислу, форма је начин постојања, делања и испољавања неког ентитета.²¹² Квалификација обликом остварује се у два обрасца: као одредба именског појма и као лексички део копулативног предиката, а актуализује се на два начина: преко детерминације саставних делова неког ентитета и преко његовог састава.

У парафрази, квалификатор може имати различите синтаксичке функције као што су објекат-посесум: *чаше оштрих линија* → *чаше које имају оштре линије*, адвербијал: *вила на спрат* → *вила која се издиже на спрат*, *запис на латинском, грчком и српскословенском језику* → *запис који је забележен на латинском, грчком и српскословенском језику*, поредбено–начинска клауза: *закрпе на енглески начин* → *закрпе направљене ОНАКО КАКО се праве у Енглеској*, заступник предикације: *жртве у храни и пићу* → *храна и пиће су у својству жртава*, и копулативни предикатив: *метали у чврстом стању* → *метали су чврсти*.

(1) Значење облика се актуализује квалификавањем саставног дела неког тела, предмета или лика.

а) Формализацију овог значења врши генитив блокиран придевском одредбом у функцији квалификативног детерминатора и лексичког језгра копулативног предиката. Његова лексикализација у обе форме спроводи се именицама са значењем интегралних делова, чијим структурирањем и ближим одређењем управни појам добија перцептивно уочљиву форму (нпр. *чаше оштрих линија*; *била је једноставних линија*). Интегралне делове представљају и апстрактне именице које у свом семантичком потенцијалу садрже податак о форми јер се у свести читаоца/слушаоца ствара визуелна представа

²¹² За Аристотела, материја се састоји од оних елемената за које се, када неки ентитет настане, може рећи да су постали тај ентитет, док је форма уређеност или организација путем које су одређени елементи постали дати ентитет. Тако су цигле и малтер материја која, кад добије један облик, постаје кућа или, кад добије други, постаје зид (ARISTOTLE 2008: 1811).

облику детерминисаног појма (нпр. *шалей врхунске савремене архитектуре*). Функцију квалификованог појма у највећем броју случајева остварују појмови са значењем разних предмета, док се у мањем броју појављују денотати делова тела:

N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]]}

[...] *хермафродитски трапез заобљених углова и лучних ивица* (СС, 205) – Зато је група „Pure Concept“ пројектовала и изградила неколико *шалей врхунске савремене архитектуре, дизајна и технологије* (КС, 72) – Пројектујте савршену *кућу врхунског дизајна* (КС, 29) – Свакако највећа сличност са ривалом [...] су карактеристична *врата кружног облика* (ТС 5542) – Основу је чинило *двориште квадратног облика* [...] (ХЂЉ, 96) – Два *балкона*, на јужној и северној страни, *неправилног облика* [...] (КС, 34) – *Кров сложене и захтевне морфологије* покривен је [...] (КС, 47) – Туфнасти дезен чини да и *халџина најкласичнијег кроја* изгледа допадљиво (БЖ 15507) – На њој је била *бундица* од атласа, *необична кроја* (АИ/АВ, 27) – [...] а коњ носи *капу модернијег кроја*, троугласту (ВЈС, 7) – Носила је *црне халџине елегантног кроја* [...] (ХЂЉ, 14) – [...] *брада и бркови најразличитијих боја и кројева* [...] (ПМ, 60).

Конкурентност других језичких средстава условљена је истим законитостима које важе у случају значења интегралног дела и инхерентне особине, јер ова два значења леже у основи форме. Стога је замена описним придевом могућа када неко интегрално својство квалификује управни појам у целости, нпр. *трапез заобљених углова* → *заобљени трапез*.

Када је генитивом формализована именица која представља резултат неке глаголске радње, у парафрази га замењује трпни глаголски придев, односно копулативно-партиципски предикат. Појава начинског прилога уместо обавезне придевске одредбе зависи од типа придева: *кућа врхунског дизајна* → *врхунски дизајнирана кућа* / *кућа КОЈА је дизајнирана врхунски*, *бундица необична кроја* → *необично скројена бундица* / *бундица КОЈА је скројена необично*.

Постоје и случајеви у којима конкурентна средства нису истозначна јер синтагма с конгруентним атрибутом има шире значење. Такви су следећи примери:

N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]]}

[...] као и коктел *чаше оштрих линија* [...] (КС, 76) – [...] колико је најсавременији „Energy“ *мотор новије конструкције* способан да се избори са значајно снажнијим СДП мотором (ТС 5089).

Тако *оштре чаше* могу означавати и чаше које имају оштре ивице, на које се неко може посећи, али и чаше које нису нимало заобљене. *Новији мотор*, исто тако, може значити и мотор који је тек изашао у продају, али и нови тип мотора.

а.1. Предикативни генитив има исте карактеристике, а конкурише му описни придев, нпр. *венци су кружног облика* → *венци су кружни/округли* и релативна клауза с глаголом *имати* [→ *венци КОЈИ имају кружни облик*]:

V_{COP} + [LEX [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]

Била је једноставних линија [...] (ХЂЉ, 96) – Сви ови венци *су кружног облика* [...] (ГН, 104).

У овој групи примера, имплицираност копуле указује на узрочни карактер читаве конструкције: *Чистих линија и оштрих углова, неретко делују као скулптуре* [...] (КС, 40) [→ *С ОБЗИРОМ НА ТО ДА СУ ЧИСТИХ ЛИНИЈА И ОШТРИХ УГЛОВА, НЕРЕТКО ДЕЛУЈУ КАО СКУЛПТУРЕ*].

б) Када је реч о обличком акузативу, он се остварује с предлогом уз који је обележен високим степеном контактности. Ово обележје се испољава на тај начин што се „нешто, обично мање, налази или [да се] ставља, прибија или причвршћује при чему другом, или [да се] веже за нешто друго“ (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 405). Метафоричко проширење просторног значења на значење квалификације омогућено је комбинацијом овог предлога с именицом која означава део тела и именицом у значењу накита и одевних предмета:

N + [ATR [PP [УЗ N_{ACC}]]]

Избегавајте *огрлице уз врат* [...] (БЖ 15528) – *Халјине уз тело* су одраз сигурности у своју линију и тело (СЛ 2014/03/29) – Лагерфелд уводи занимљив и иновативан модни додатак – *дубоке чизме уз ногу* у више занимљивих верзија (ГРАЦ).

Акузативни референт квалификује управни појам тиме што га ставља у однос супротности према свим осталим појмовима који нису обележени тако високим степеном контактности, при чему се у свести читаоца ствара представа о одређеном облику датог предмета. Конструкције оваквог типа ограничене су на квалификацију уског круга предмета, који би се углавном сводио на накит и одевне предмете, те се може констатовати да оне нису нарочито продуктивно средство адноминалне квалификације.

(2) Облик може бити обележен и структурним устројством целине, односно саставом који представља сложеност од више елемената.

а) Обличка модификација генитивним конструкцијама заснива се на квалификовању грађевинских објеката, предмета и апстрактних појмова просторне семантике преко њихових саставних делова. Избор између различитих предлошких решења зависи од тога шта се жели истаћи када се одређује дати појам. Уколико је у фокусу само информација о одређеном саставу без спецификовања конкретних елемената, употребиће се беспредлошки генитив, односно предлошки инструментал, оба блокирана придевском одредбом:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]

[...] остварују се у *активној средини одређеног састава* [...] (ИТП, 284) – Стемасто каљење се примењује за *комаде сложене конфигурације* [...] (ИТП, 291).

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ/CLASS} N_{INST}]]]]]

[...] добили би се *одливци са јасно израженом анизотрином структуром* и механичким својствима (ИТП, 6).

Ако желимо да истакнемо конкретне елементе које поседује управни појам или да пажњу посматрача усмеримо на њих, определићемо се за генитив с предлогом ОД: *Око њега је подизана зграда од једног или два спрата* (ХЋЉ, 96). У овој се конструкцији, оствареној по моделу N + [ATR [PP [ОД ODet_{NUM} N_{GEN}]]], имплицира предикација чији је заступник глагол *састојати се*, што намеће квалификацију управног појма преко квантификације његових елемената, коју врши бројна допуна. Стога кокурентно средство овом генитиву представља придевска сложеница (*једносратна зграда*).

б) Употреба акузативне конструкције с предлогом НА омогућена је метафоричким пресликавањем просторног домена на домен квалитета тако што се физички ентитети (*спрат, квадратићи, цветићи*) профилишу као перцептивни циљни ентитети, који омогућавају фиктивно кретање ентитета, нпр. *вила на спрат* → *вила КОЈА се издиже на спрат*. У том смислу поменути перцептивни циљ представља особину насталу у резултату сегментирања, којом се управни појмови визуелно спецификују и, истовремено, квалификују стављањем у однос супротности према сличним ентитетима (*вила на спрат*²¹³ : *приземна вила*):

N + [ATR [PP [НА N_{ACC}]]]

Стане *пред кућом* на углу, некада господском, *на спрат* [...] (ВЈС, 11) – [...] *ова зграда на спрат* била је, до његове погибије, *конак Кучук-Алије* [...] (ВЈС, 70) – Ружићеви су живјели у *лијепој великој вили, на спрат* [...] (СМ, 136).

Акузативни израз у примеру: *Сећам се* [...] *крова на четири воде* [...] (СС, 11), претрпео је висок степен фразеологизације и означава један од три типа крова (нпр. поред *крова на једну воду* и *крова на две воде*). Квалификација се заснива управо на

²¹³ Ова конструкција замењива је придевским образовањем *спратна вила*, док њен семантички опозит нема предлошку-падежну алтернативу (**вила на приземље*). Разлог је тај што ми у нашем искуству не концептуализујемо приземље као простор на који се може нешто издизати нити који је издигнут (као што спрат то јесте), самим тим што оно означава део зграде који се, као што му и име каже, налази при земљи.

детерминацији одређеног типа који има посебну, препознатљиву структуру и специфичан облик као резултат сегментирања и квантификације.²¹⁴

в) Истицање облика се исказује и предлогом НА с акузативом лексикализованим именицама *квадратићи* и *цветићи*, које, заправо, означавају облик украсних шара, односно одређени тип дезена:

N + [_{ATR} [_{PP} [НА N_{ACC}]]]

[...] нисам га користио скоро две године, само хемијске оловке и *свеске на квадратиће* [...] (BC, 13) – А Гиле ти, ни пет ни шест: „Извео ме“, каже; „на вечеру онај балет-мајстор из позоришта што носи *кошуљу на цветиће* и пудра се (KM, 27).

Ова група примера се од претходне разликује утолико што се њима не исказује фиктивно кретање према циљном ентитету, већ је реч о израженој контактности између управног и зависног члана. Будући да је та контактност управног појма везана за ентитет који га квалификује, могућа је замена конструкције НА + N_{ACC} инструменталом с предлогом С(А): *свеске на квадратиће, кошуља на цветиће* → *свеске са квадратићима, кошуља са цветићима*. Актуализација квалитета је, при том, оверена могућношћу ступања ових израза у опозитни однос према генитивним изразима с предлогом БЕЗ: *свеске без ичега (квадратића, линија) = празне свеске*, односно *кошуља без детаља, дезена = једнобојна кошуља*. Међутим, у случају замене конструкцијом С(А) + N_{INST}, губи се из вида компонента контактности, а више се истиче здруженост дела са целином.

Исту семантику има и предикативни акузатив у моделу V_{СОР} + [_{LEX} [_{PP} [НА N_{ACC}]]]: *Свеска је на квадратиће и онда испуњавам те квадрате* (BC, 33).

(3) Као што смо већ напоменули, форма је специфична по томе што је променљива, те се неки ентитети могу појавити у *различитим облицима* (КЛИКОВАС 2006: 165).

а) Облици се манифестују као, на пример, верзије текста (*препис*), начини приношења жртве (*храна и тиће*), издања књига (*том*) итд. При том, неке форме су обележене начином појављивања одређене материје у свом прототипичном облику,

²¹⁴ Према мишљењу Н. Арсенијевић (2003/II: 133), овакве конструкције не одликују се идентификативном функцијом, што потврђује мала вероватноћа да ће се поставити питање *Који?*.

који подразумева разне појавне манифестације течности, нпр. блато као материја у виду течности нешто чвршће структуре (КЛИКОВАС 2006: 102).²¹⁵

N + [ATR [PP [Y N_{LOC}]]]

Јосип Мал наводи *један рукопис светог Саве, у препису* из XVI века [...] (ГН, 67) – Личила сам сама себи на главну јунакињу *неког филма у колору и у бојицама* [...] (КМ, 58) – [...] то су *дневници Хенрија Дејвида Тороа, у два тома* [...] (ВС, 57) – [...] у *запуштено турско гробље, СВЕ у блату* [...] (ВЈС, 67) – *Прва страна, СВА у сликама* (КМ, 93).

N + [ATR [PP [Y [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{LOC}]]]]] / [ATR [PP [Y ВИДУ N_{GEN}]]]

Решење у електронској форми којим се налаже уклањање возила доставља се електронским путем [...] (ЗОБСНП, чл. 296) – [...] да постоје *докази* о пореклу и власништву возила *у писаној форми* [...] (ЗОБСНП, чл. 270, т. 1) – Камени рибарски *тегови* из Лепенског Вира у Србији [...] *у виду глава*, чији је горњи део обојен у црвено [...] (ГН, 153).

Такви облици имају својство садржатеља (ИСТО: 164), на шта указује и употреба локатива с инклузивним предлогом у. Прототипично значење ове конструкције јесте садржаност неког ентитета у јасно оцртаним границама тродимензионалног оријентира, односно смештеност ентитета у његовој унутрашњости. Овакав сценарио погодан је за метафоричка пресликавања просторног домена на концептуално теже доступан домен квалификације, при чему се облик тумачи као садржатељ који у потпуности обухвата квалификовани ентитет. Наши примери показују да ову потпуну обухваћеност наглашава заменица *сав* у својству детерминатора локативног референта (нпр. *страна СВА у сликама*).

Синтаксичка одлика ових конструкција односи се на директну корелацију локатива с номинативом, при чему долази и до преласка номинатива изворне конструкције у генитив, нпр. *рукопис у препису* → *препис рукописа* (БАТИСТИЋ 1972: 87). Међу овим примерима уочени су и они у којима локативу, поред номинатива конкурише придевско образовање (нпр. *страна у сликама* → *осликана страна*).

Посебну пажњу захтева пример: [...] *коме су се тога дана приносиле жртве у храни и пићу* [...] (ГН, 180). Он се од претходних разликује по томе што је управни појам тај који алтернира с придевским образовањем (*жртвена храна и пиће*) чиме се

²¹⁵ Локативи лексикализовани именицама конкретног предметног значења као што је *блато* могу се тумачити и у просторном смислу, што указује на то да је мешање значења места са значењем квалитета контекстуално условљено. Ово запажање илустровала је Т. Батистић (1972: 155) показавши како се локативом праћеним генитивом конкретних појмова означава прототипична смештеност (нпр. *живјети у блату сеоских улица*).

истиче намена тако квалификованог појма (*храна и тиће КОЈИ се приносе ради жртвовања*).

б) Језик такође представља одређени облик постојања неког ентитета:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{HA} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/POSS}} N_{LOC}]]]]]$

[...] наложио је да се црква ослика призорима ове страдалне повести, о чему је остао запис на латинском, грчком и српскословенском језику (ХЋЉ, 29).

Локативни референт блокиран придевском одредбом и овде алтернира с придевским образовањем, па ће се у парафрази уместо локативне конструкције појавити присвојни придев (*запис на латинском, грчком и српскословенском језику* → *латински, грчки и старословенски запис*). Оно што ове конструкције разликује од претходних јесте употреба предлога НА. Семантика овог предлога указује на дводимензионалну површину, те језик представља метафоричку површину на којој је смештен управни појам.²¹⁶ Концепт смештености управног појма у границама локализатора омогућава метафоричко проширење утемељено на појмовној метафори **ЈЕЗИК ЈЕ ОМЕЂЕН ПРОСТОР**, преко које се облик разуме као константан начин постојања датог ентитета у одређеним границама.²¹⁷

в) Овом типу квалификације подлежу и жива бића (права и метафоризована), која, такође, представљају материју испољену у одређеном облику, а лексикализација локатива именицама *форма, облик, обличје* и *вид* недвосмислено денотира ово значење:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{У} [_{NS} [_{ODet_{ADJ/DES}} N_{LOC}]]]]]$

Ово су *страшила у животињском облику* [...] (ГН, 132) – Како се вила приказује као *женски демон у људском облику* [...] (ГН, 150) – [...] да је највиши облик змаја баш *епски јунак у људском обличју* [...] (ГН, 172) – Обично се змајевитим сматра *епски јунак у људском обличју* [...] (ГН, 172).

Разлика у односу на примере с неживим квалификованим појмовима тиче се немогућности парафразе локатива придевским образовањем (*демон у људском обличју* → **људски демон*). Један од разлога можда лежи у семантичком ограничењу придеврски

²¹⁶ Предлогу НА прототипично је просторно значење *супралокативности* (PRANJKOVIĆ 2001: 9). Пипер (2001: 72–73) констатује да конструкције овог типа имају семантичку компоненту „површина”, те да се у локативној конструкцији с предлогом НА истиче контакт са различитим тачкама на локализатору.

²¹⁷ Истим придевско-именичким спојевима лексикализовано је значење средства-спроводника у домену адвербијалне квалификације: [...] *који су тада говорили заједничким, прасловенским језиком* (ГН, 17). Овом семантичком типу беспредлошког инструментала конкурише локатив с предлогом НА (*говорили су на прасловенском језику*) што потврђује да се језик може концептуализовати и као средство и као облик комуникације.

модификованих именица *животиња* и *људи*, које се не могу комбиновати с именицама из исте семантичке класе. Други разлог се може тицати чињенице да је облик перцептивно доступан, а демонска природа је невидљива. Пошто облик у оваквим сценаријима није само једна од компонената целине, већ примарни елемент, ми демона у људском обличју видимо као људско биће.

в.1. Облик у којем се испољава субјекат исказује се и предикатским копулативним изразом по моделу $V_{\text{COP}} + [_{\text{LEX}} [_{\text{PP}} [_{\text{У ВИДУ}} N_{\text{GEN}}]]$: [...] *женски су демони судбине, обично у виду младих жена* [...] (ГН, 193).

Копула не мора бити експлицирана иако њено имплицитно присуство може бити замагљено неким другим глаголом као што показује пример: *Мисли се да се вукодлак може препознати чак и у људској форми* [...] (ГН, 162). Да овде није реч о одредби глагола *препознати* показује то што се на питање *Како се вукодлак може препознати?* не може одговорити начинском клаузом **Може се препознати ОВАКО: у људској форми*. Одговор би евентуално могла бити конструкција са значењем основа (*По људској форми*), али она не алтернира с локативом у обличком значењу јер има значење основа/критерија. Дакле, једино се може констатовати да је реч о својеврсној елипси где је копула, односно читава зависна предикација изостала: *Мисли се да се вукодлак може препознати чак и онда када ЈЕ у људској форми*.

г) *Стање* у којем се налази неки ентитет такође се концептуализује као облик његовог постојања (BATICIĆ 1972: 51–52). Локатив је у већини случајева лексикализован именицом *стање*, која захтева детерминацију придевом. Разлог за то лежи у чињеници да је одређено стање инхерентно сваком ентитету, односно сваки ентитет се увек налази у неком стању. Дакле, овакво семантичко деблокирање истоветно је оном у случају квалификативног генитива лексикализованог неким интегралним делом или инхерентном особином²¹⁸ којом се спецификује садржатељ и тиме издваја из мноштва других могућих садржатеља.

Могућност алтернације локативних конструкција с одговарајућим описним придевима (нпр. *метали у чврстом стању* → *чврсти метали*; *боравак у спокојству*

²¹⁸ У вези с овом појавом Т. Батистић (1972: 95) каже да се обавезни детерминатори јављају уз именице које „представљају појаве, особине itd. које су интринсичке именичким лексемима уз које се јављају као детерминатори, односно које су на извјестан начин укључене у њиховој семантичкој структури па због тога немају same по себи неку информативну функцију“.

→ *спокојан боравак*) или са номинативом (*чврсто стање метала; спокојство боравка*) оверава квалификативно својство овог локатива:

$N + [_{ATR} [_{PP} [Y N_{LOC}]]] / [_{ATR} [_{PP} [Y [_{NS} [_{ODet_{ADJ/DES}} N_{LOC}]]]]]$

[...] овај *боравак у спокојству* није могао дуго трајати (ВЈС, 70) – Величина скупљања *метала у чврстом стању* [...] (ИТП, 1) – [...] величина скупљања *легура у течном стању* [...] (ИТП, 2) – Микроструктура *челика у ливеном стању* је крупнозрна [...] (ИТП, 284) – *Терет у расутом стању*, сем на прикључном возилу за трактор, мора да буде прекривен (ЗОБСНП, чл. 112).

г.1. Као и у случају адноминалне квалификације овог типа, у копулативном предикату долази до метафоричког проширења просторног концепта смештености у омеђени простор, где тај простор представљају нека душевна стања (*био је у несрећи*) као и физиолошка (*била је у ватри*):

$V_{COP} + [_{LEX} [_{PP} [Y N_{LOC}]]] / [_{LEX} [_{PP} [Y [_{NS} [_{ODet_{ADJ/DES}} N_{LOC}]]]]]$

[...] на суровост његовог деловања која *је у нескладу* са хришћанским милосрђем (ГН, 38) – [...] који *су у несагласности* са црквеним учењима [...] (ГН, 197) – Сав *је био у тој несрећи* (СМ, 20) – Госпођа Ружић није знала да ли је њен муж све испричао тој строгој жени што се облачи као да *је у сталној полужалости* (СМ, 145) – А он *је био у посебном расположењу* (СМ, 103) – Да није био толико племенит, да није хтио да јој по сваку цијену доведе доктора, не *би сад био у овом немогућем положају* (СМ, 171–172).

У примерима *Жена је била у ватри*, и *доктор је одмах почео са својим бајањем* (СМ, 174) и *Болестан си, још си у ватри* (СМ, 220), десни аргументи исказани локативом представљају појам који, такође, означава човеково физиолошко стање, а формализовани су као (псеудо)објекат локализације и семантички представљају посесум: [→ *Жена је имала високу температуру*], [→ *Болестан си, још имаш високу температуру*].

д) Значењу стања врло је блиско значење *положаја* који човек заузима у одређеном простору и времену, те врло често долази до њиховог мешања. Сличност се огледа у чињеници да се *положај* разуме као стање смештености ентитета (КЛИКОВАС 2006: 125). Концептуализација стања као облика везује се за усложњавање временског значења. С једне стране, време се овде концептуализује као одређени облик постојања, а с друге, постојање неког ентитета у одређеном облику везано је за његово кретање кроз време:

$N + [_{ATR} [_{PP} [Y N_{Loc}]]]$

А поп Коста, *човек већ у годинама* [...] (АИ/АВ, 11) – У кревету до мене лежао је старац, *професор цртања и сликања, у пензији* (ВС, 34).

Квалификативно значење ових фразеологизама показује могућност замене придевима који су њихови лексички или семантички синоними (*човек у годинама* →

старији човек; професор у пензији → *пензионисани професор*). Парафраза релативном клаузом с релативизатором КОЈИ показује да овај локатив у базичној структури врши функцију копулативног предикатива [\rightarrow *човек КОЈИ је у годинама, професор КОЈИ је у пензији*]:

д.1. Генитив блокиран предлогом ВАН и сложеним предлогом ИЗВАН формализује значење изузимања онога што се исказује управном речју. Ваља напоменути да ове предлошке генитивне конструкције примарно врше службу одредаба за место, односно реферишу о локализатору на спољашњости просторног оријентира. Када је реч о квалификативном карактеру датих конструкција, њихово примарно просторно значење метафоричким проширењем прелази у шире значење квалитета. У нашем корпусу, као квалификативни предикатив регистрован је израз *ван памети*, који представља фразеологизирану конструкцију са значењем ‘лудо, глупо’:

$V_{\text{COP}} + [{}_{\text{LEX}} [{}_{\text{PP}} [{}_{\text{VAN/IZVAN}} N_{\text{GEN}}]]]$

[...] у свему томе би нашао неки смисао, неки макар и глуп разлог, али ово *је било изван памети* [...] (СМ, 111) – Анастасијевић је, згранут, појмио да *је* оно што би сад желео да учини потпуно *ван памети* (ВЈС, 79).

Форма се у овом случају манифестује као просторно-временско егзистирање субјекта изван сфере генитивног референта, који се, очекивано, остварује с предлозима ВАН и ИЗВАН. Значењска сличност са конструкцијама с предлогом БЕЗ огледа се у чињеници да и ове конструкције означавају некакво изузимање, те остварују антонимни однос према локативу с предлогом У. У складу с тим, конкурише им генитив с предлогом МИМО (*било је изван памети* → *било је мимо памети*).

3.1.1.2.3. Афективни квалитет

Афективни квалитет се односи на она својства чије присуство у неком ентитету производи одређени ефекат на посматрача.²¹⁹ Утицај таквог квалитета испољава се на два начина: ентитет који га поседује квалификује се као такав и такав због самог присуства дате особине, али исто тако и због тога што она има моћ да утиче на човекова чула. У том смислу, афективни квалитет је обележен перцептивном квалификацијом управног појма, при чему модификативну улогу имају појмови лексикализовани именицама са значењем ентитета доступних људским чулима. Језичка

²¹⁹ Термин *афективни квалитет* користи Аристотел у свом филозофском спису *О категоријама* (ARISTOTLE 2008: 27–28).

средства у својству афективних квалификатора остварују се у облику генитива с обавезним детерминатором, који је заступљен описним придевом (нпр. *саобраћајни знакови беле боје*) и супстантивном синтаксемом (нпр. *мелескиња коже боје какаовог праха*), и локатива с предлогом У (нпр. *четворосед у беж боји*).

(1) Квалификатор означава визуелни утисак и заступљен је именицама *боја*, *тон* (у значењу нијансе), *дезен*, а реализује су у облику генитива, инструментала и локатива. Обавезност придевске одредбе уз генитив условљена је истим семантичким разлозима који важе за било који генитив својства:

$$N + [_{ATR} [O_{Det} [_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]$$

[...] може бити регулисано и *светлосним саобраћајним знаковима беле боје* (ЗОБСП, чл. 137) – Госпа са Исусом *на кићеном олтару* пуном пешкира и *златнобијеле боје* (СМ, 32) – [...] док је зелено светло са симболом бицикла смештено у *крузу црне боје* (ЗОБСП, чл. 140) – [...] ставила сам *сомотски јастук пурпурне боје* (ХЂЉ, 121) – Ради заштите од њих, породиља заштити десно уво *вуном црвене боје* [...] (ГН, 186) – Застајкујући у послу, гледао сам [...] *хотелске етикете јарких боја* [...] (АИ/ЈЖКН, 253) – [...] а ако вам је дете стидљиво украсите његов простор *сликама отвореног простора* и *јарких боја* (БЖ 15476) – Одећа јој је била по млетачком укусу, скројена од најфиније свиле и *броката јарких боја* (ХЂЉ, 71) – Понекад је излазила са старијом женом увијек у *хаљинама тамних боја* [...] (СМ, 136) – *Струкирани блејзер упадљивих, јарких боја* комбинујте са једноставном, једнобојном сукњом (БЖ 15507) – [...] *брада и бркови најразличитијих боја* [...] (ПМ, 60) – Ако је дан хладнији, обуците *кончани кардиган нежних браон-беж тонова* (БЖ 15507).

И генитиву и локативу конкуришу описни придеви типа *бео*, *црн*, *јарка*, а могућност парафразе релативном клаузом с глаголом *имати* указује на чињеницу да се афективни квалитет схвата као посесум, односно као саставни део ентитета у улози посесора.

Уместо обавезне придевске одредбе, уз генитив може стајати и квалификативна допуна (нпр. *локне боје злата*). Разлика у употреби две конструкције тиче се улоге таквог генитива као реченичног аргумента у парафрази [\rightarrow *боје какву има злато*] и чињенице да се концептуализација генитивне допуне заснива на концепту потицања (*боја злата* је боја која потиче од злата):²²⁰

$$N + [_{ATR} [_{NS} [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]$$

Руђина је била *прелепа мелескиња коже боје какаовог праха* [...] (ХЂЉ, 97) – [...] како су испробавале перикла са *локнама боје злата* [...] (КМ, 6).

Важно је напоменути да концепт обавезност/необавезност треба раздвојити од концепта одвојивост/неодвојивост с обзиром на то да се неки необавезни део (као што

²²⁰ О овим генитивним допунама више ће бити речи у опису субпоља експликације и значења перцептива.

је дезен неке одеће), чим се дода неком ентитету, може сматрати елементом који се више не може од њега одвојити. Управни појмови са значењем предмета квалификују се саставним деловима који могу и не морају представљати њихове обавезне елементе:

$$N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet}_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]$$

Три четврт беж панталоне комбинујте са *кошуљом цветног дезена* (БЖ 15507) – Сада у понуди можете да нађете *плочице истог дезена* [...] (КС, 24)

$$N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} N_{INST}]]]$$

Носила је хаљину са *цветним дезеном* [...] (АД, 92) – У складу са традицијом, посебан зачин у кокпиту дају спортска *седишта са препознатљивим карираним дезеном* [...] (ТС 5295).

Конкурентна средства генитиву и инструменталу могу бити описни придеви и квалификативни генитив. Описни придев (*цветна хаљина*, *карирана седишта*) указује на то да се врши квалификација појма у целини, док се генитивом наглашава идеја о здружености дела и целине (*хаљина са цветним дезеном* → *хаљина цветног дезена*).

Придеви који одређују именице као њихово својство могу прећи у прилоге једино под условом да и ти прилози могу означити како својство учесника радње, тако и саме радње. Тако се придев у синтагми *кошуља цветног дезена* може заменити одговарајућим прилогом у синтагми где на позицији управног члана остаје именица (*цветно дезенирана кошуља*). Међутим, он нема могућност комбиновања с глаголом, односно предикатом, јер не представља никакво својство саме радње нити околности под којима се она врши, те би реченица **кошуља КОЈА је дезенирана цветно* била бесмислена.²²¹ Имајући у виду наведена семантичка ограничења овог придева, па самим тим и од њега изведеног придева, треба додати и то да придев *цветни* у овој синтагми има градивно значење ‘који је од цвећа’ (СЕР, *цветан*), те се стога од њега не може градити прилог. Могућа замена генитивне конструкције укључује замену акузативом с предлогом НА (*кошуља на цветове*).²²²

а) Значење афективног квалитета уз копулу остварује се у облику везаног генитива, који је лексикализован именицом *боја* и представља особину неживих

²²¹ Прилоге са значењем својства учесника радње и саме радње детаљно је описала С. Ристић (1990: 74–84) истакавши при том да се често реализују и необични спојеви као што су синтагме с прилозима насталим од градивних придева (нпр. *теразије метално звекнуше*, *бела брада вунасто пада*). С друге стране, М. Ивић (1995: 271) указује на чињеницу да употреба прилога не долази у обзир уколико се неки квалитет не може интерпретирати детерминативно у односу на радњу.

²²² О значењу структурног акузатива акузатива с предлогом НА в. на стр. 228–229.

ентитета. Предикативном генитиву, такође, конкурише описни придев у функцији конгруентног атрибута (нпр. *био је мутне боје* → *био је мутан*):

$V_{\text{COP}} + [\text{LEX} [\text{NS} [\text{ODet}_{\text{ADJ/DES}} \text{N}_{\text{GEN}}]]]$

Под у одајама *био је* [...] *мутне боје* [...] (ХЂЉ, 96) – [...] премда [змај] може *бити различитих боја* [...] (ГН, 170) – [...] за косу се најчешће каже да *је зелене боје* [...] (ГН, 191).

(2) Мотивација за локативно кодирање овог значења заснива се на концептуализацији квалификатора као садржатеља управног појма, а не као његовог интегралног дела. Квалификатор у таквим примерима представља спољни слој материје који се концептуализује као ПРЕКРИВАЧ (КЛИКОВАЦ 2006: 69). Складно томе, локативна конструкција с предлогом У и квалификативни генитив разликују се по томе што се генитивом у фокус ставља физички квалитет управног појма, а локативом стање његове метафоричке прекривености, односно садржаности.²²³

Детерминација се и овде заснива на перцептивном аспекту. Управни појам се доживљава као потпуно прекривен бојом чак и кад боја није спецификована. Одредба која прати локатив у овим изразима факултативног је типа јер неки предмет који је у боји заправо је обојен било којом хроматском бојом, не обавезно неком одређеном. Стога он стоји као опозит према неком другом предмету који је бео,²²⁴ црн или црно-

²²³ О разлици међу синтагмама *несигурност у гласу* и *несигурност гласа* пише Д. Кликовац (Кликовац 2000: 526). Она закључује да неграматичност исказа **јачина у гласу* проистиче из чињенице да јачина представља физички квалитет, што припада домену генитива.

²²⁴ Овде сад ваља истаћи да би, за разлику од израза *бела кошуља*, неуобичајено било употребити израз *?кошуља у белој боји*, из чега следи да се бела боја не концептуализује као ПРЕКРИВАЧ односно САДРЖАТЕЉ. Намера нам није да улазимо дубље у разлоге зашто је то тако нити у питање да ли се бела и црна уопште сматрају бојама. У сваком случају, у погледу ахроматских боја (црна, бела и сива), мишљења се сучељавају. Физичари црну не сматрају бојом јер црни ентитети упијају светлост, а ништа не рефлектују назад у око. Насупрот њој, бела је боја с обзиром на то да бели ентитети одбијају сву светлост, а ништа од ње не упијају. С друге стране, сликари црну сматрају бојом јер при сликању користе пигменте и друге материјалне боје, али што се тиче беле имају дилема. У СИЕ систему (скраћ. франц. *La Commission Internationale de l'Eclairage*, Међународна комисија за осветљење), црна и бела се сматрају бојама, с обзиром на то да представљају производе различитих комбинација хроматских и ахроматских боја (FORD–ROBERTS 1998). Дакле, можемо само претпоставити да ми у нашој свести белу боју не поимамо као боју, већ као одсуство исте, те да стога предмет не може бити садржан у нечему чега нема. С друге стране, синтагма *жена у белом* сасвим је коректан и уобичајен будући да бела боје овде метонимијски стоји за белу одећу у целини.

бео јер обојеност не обухвата ахроматске боје, тј. белу, црну и сиву (BUGARSKI 2003: 214).²²⁵

$N + [_{ATR} [_{PP} [Y N_{LOC}]]]$

Неки модерни *четворосед у беж боји* (КС, 49) – *Кошуља, у боји*, с црвеним и бијелим пругама, заиста је изгледала чиста (СМ, 157).

(3) Интерпретација следећих примера утемељена је на метонимији БОЈА ЗА ОДЕЋУ и МАТЕРИЈАЛ ЗА ОДЕЋУ будући да су локативним референтом означени сви делови одеће одређених боја, односно одећа од одређеног материјала, коју особа у датом тренутку носи на себи, али се у свести интерпретатора активира само детаљ који је визуелно карактерише:

$N + [_{ATR} [_{PP} [Y N_{LOC}]]]$

[...] књиге које понекад узима од *жене у тамном* [...] (СМ, 140) – [...] није одвраћао поглед са *прилике у црном* [...] (ЖЗ, 37) – Муж *даме у астрагану* изгледао је као и сви остали мужеви *дама у астрагану* [...] (КМ, 57).

(4) Конструкције с квалификаторима у значењу аудитивних, олфакторних и густаторних утисака заступљени су генитивом именица *укус*, *задах*, *звук* и *јачина*, које су блокиране придевском одредбом:

$N + [_{ATR} [_{NS} [O_{Det}_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]$

Горгонзола, будало једна блесава, није презиме аргентинског нобеловца, већ назив за талијански специјалитет — *сир* изванредно *буђонијевског укуса* (КМ, 71) – *Крилата чудовишта* [...] *кужног задаха* (ХЂЉ, 160) – Сима је пратио *речи непознатог звука* [...] (ВЈС, 16) – [...] мешало се са њим у *божански оркестрирану симфонију заглушне јачине* (СС, 183).

Ови генитиви нису замењиви локативним образовањима јер дати ентитети представљају метафоричко кретање које се пружа из управног појма, те се у том смислу не могу концептуализовати као његови садржатељи, већ само као саставни делови.

Ови квалификатори формализовани су и обликом инструментала праћеног супстантивном допуном која експлицира садржај именица олфакторне семантике.²²⁶

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]$

Још на вратима собе ме је запухнуо мирис *јела са благом аромом доброг дувана и слабом*, али тако *карактеристичним итихом вискија* (СС, 205) – [...] уопште није знао да је у

²²⁵ Бугарски као илустрацију наводи да се тако, нпр. *црно-бели филм* значењски супротставља *филму у боји*.

²²⁶ Супстантивне допуне инструменталних референата у парафрази представљају реченичне аргументе. О њиховом перцептивном значењу у субпољу експликације биће више речи на крају овог рада.

међувремену Југославија постала најважнији увозник пластичних коски за псе, са аутентичним мирисом праве кости из спреја (КМ, 86).

а) Исте семантике је и везани инструментал у функцији копулативног предикатива у моделу $V_{\text{COP}} + [\text{LEX} [\text{PP} [\text{C}(\text{A}) [\text{NS} [\text{ODet}_{\text{ADJ/DES}} \text{N}_{\text{INST}}]]]]$: [...] *и ово паковање Горгонзоле било је буђаво и с потпуно истим мирисом* [...] (КМ, 70).

* * *

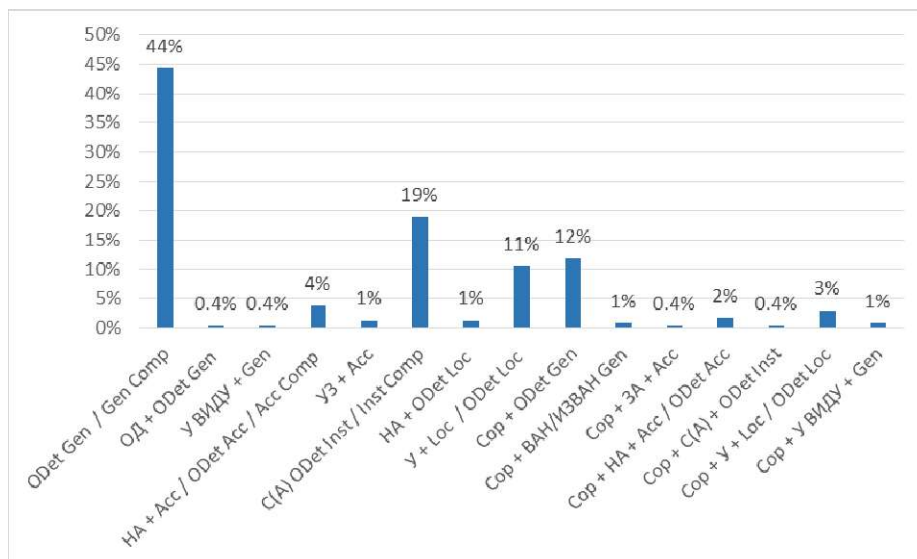
Синтаксички центар микропоља инхерентног својства чини беспредлошки генитив с обавезним детерминатором, који се реализује у највећем броју примера како у функцији атрибута, тако и у функцији лексичког језгра копулативног предиката. Он је специјализован за исказивање значења у чијој је основи неутуђивост извесног својства, што показује и посесивна предикација у дубинској структури, нпр. *лице племенитих црта* → лице које *има племените црте*.

За обележавања овог значења користи се и инструментал с предлогом C(A), али само они изрази који својом семантиком указују на неодвојивост дела од целине (*девојчица са великим очима*). У супротном, овом инструменталном конструкцијом обележава се појам пратилачког карактера, те је стога он периферно средство унутар овог семантичког микропоља.

Остали падежни облици нису резервисани искључиво за ово значење, а у њиховој семантичкој бази налазе се просторна значења аблативности (ОД + N_{GEN}), контактне директивности (НА/УЗ + N_{ACC}), смештености (НА/У + N_{LOC}) и екстралокализованости (ВАН/ИЗВАН + N_{GEN}).

Слика бр. 19: Фреквенција специфичних значења у микропољу инхерентног својства

Слика бр. 20: Фреквенција структурних модела у микропољу инхерентног својства

3.1.2. МИКРОПОЉЕ ПРИПИСАНОГ СВОЈСТВА

Квалитет обележен приписаним особинама произилази из оних одлика које су на било који начин узроковане споља, односно нису конституционалне. Он, дакле, не представља инхерентну особину ентитета који га поседује, већ одлику стечену у одређеним околностима, у одређеној средини и одређеном времену, или је резултат субјективне процене, те је стога непрепознатљива у другој средини или се може брзо уклонити.

Ово значење остварује већ описани генитив блокиран обавезним детерминатором (*забаве мањег значаја*), генитив с предлогом ОД (*пут од општег значаја*), као и локативни фразеологизирани израз *на гласу*.

У парафрази, квалификативни детерминатор има различите синтаксичке функције, те тако може бити објекат посесум: *послови мањег значаја* → *послови који имају мањи значај*, предикат релативне клаузе: *човек једноставног понашања* → *човек који се понаша једноставно* и копулативни предикатив: *био је од помоћи* → *био је користан*.

У нашем корпусу генитивни референти заступљени су именицама *значај*, *вредност*, *интерес*, *намена* уколико одређују неживи појам, а уколико је тај појам живо биће, функцију квалификатора остварују именице *утицај*, *везе*, *углед*, *иметак* и *акција*. Метафоричка екстензија аблативног значења на значење квалитета видљива је у

концептуализацији својства ентитета у номинативу као активног извора начина на који се тај ентитет остварује.

(1) Беспредлошке генитивне конструкције одликују се присуством обавезне придевске одредбе и могућношћу парафразе описним придевима и релативном клаузом с глаголом *имати*, нпр. *примерак непроцењиве вредности* → *непроцењиво вредан примерак* / *примерак КОЈИ има непроцењиву вредност*:

$$N + [_{ATR} [_{NS} [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]$$

[...] је превалио дуг пут од раскошног аутомобила, преко отпада у Њу Џерсију, до данас колекционарског *примерка непроцењиве вредности* (ТС 5542) – Но све су то биле *моје забаве мањег значаја* [...] (НБ, 43) – [...] и *правне послове (уговоре) мањег значаја* (НБ, 25) – Као допуна EDS система нови „фор моушн“ систем поседује и *XDS функцију, сличне намене* (ТС 318).

У парафразираним структурама, како видимо, детерминација особине, односно посесума није обавезна, те је могуће рећи, нпр. *вредан примерак* и *примерак КОЈИ има вредност*. Разлог је тај што су именице као што је *вредност* обележене те се њима увек конотира позитивна особина.²²⁷ Ово је главна одлика по којој се разликују појмови с обележјем инхерентности од оних који представљају неку стечену карактеристику.

Међутим, инструментал лексикализован именицом *проводљивост* може се тумачити двојачо јер проводљивост неког материјала не мора бити инхерентна особина. Недоумицу решава семантика управне именице: зависно од материјала од којег су направљени, калупи могу бити и проводљиви и непроводљиви, те се у том контексту проводљивост тумачи као стечена особина.²²⁸

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ/DES} N_{INST}]]]]]$$

[...] што се постиже применом материјала или боја за *калупе са ниском проводљивошћу топлоте* [...] (ИТП, 5).

Уколико је генитивом формализована деадјективна именица, целом споју конкурише придев изведен од именице у генитиву, који је најчешће модификован поприложеним придевом (нпр. *ствари истог квалитета* → *једнако квалитетне ствари*):

²²⁷ За разлику од њих, необележене именице увек ће захтевати некакву одредбу, нпр. *пропис савезног карактера* (в. значење инхерентне особине). У тим случајевима није могуће рећи, нпр. * *пропис који има карактер*, већ се карактер мора ближе одредити.

²²⁸ Да се у улози управног појма налази, нпр. именица *злато*, проводљивост би била инхерентна особина.

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]

[...] наишле су искре, *бића прозрачне радости* [...] (BJC, 47) – Урлих је био *човек многих несклада* (ХЋЉ, 72).

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{INST}]]]]]

Ђурађ је био [...] *владар са највећим богатством и угледом* (ХЋЉ, 46) – *Врло сличан обред*, сасвим сигурно *са идентичним смислом* [...] (ГН, 107).

Спој прилога и именице изостаје у оним случајевима у којима придевски атрибут може да понесе целу информацију о квалитету управног појма, нпр. *бића огњене силе* → *огњевита бића*.

а) Генитивним предикативом као допуном неправог копулативног глагола *остати* у моделу V_{COP} + [LEX [NS [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]] обележава се унутрашње стање човека и даје информација о завршној фази у реализацији датог стања: *Остали су* некако млаки и *тромаг ума* (ХЋЉ, 22). Квалификативна допуна је семантички посесум, нпр. *остали су тромаг ума* → *имају тром ум*.

У примеру: [...] *значи да је Перун у близини и да је лоше воље* (ГН, 26), генитивна допуна претрпела је одређени степен фразеологизације, те јој конкурише придев *нерасположен* као њен семантички синоним [→ *Перун је нерасположен*].

Квалификација стања у којем се налази његов носилац врши се преко његовог *статуса*, те је појам у генитиву лексикализован именицама које означавају статус субјекта: *Да достојно служи свога мужа и господара, ма како високог положаја* [...] *био* (ХЋЉ, 19).

Квалификативна допуна формализована генитивом с обавезним детерминатором означава *утисак* који оставља субјекат: [...] *само што су деца скромнијих претензија од родитеља* (НБ, 53).

(2) Генитив а предлогом ОД најчешће долази без одредбе јер је у већини случајева лексикализован обележеним именицама, нпр. *материјали од значаја*. Уколико се ипак у тој форми употреби нека именица немаркиране семантике, одредба мора бити експлицирани (уп. *трговац од многих веза* : **трговац од веза*).

Могућност парафразе описним придевом указује на квалификативну компоненту значења (*значајни материјали*), док се посесивно значење открива у парафрази с глаголом имати [→ *материјали који имају значај*]:

N + [ATR [PP [ОД N_{GEN}]]]

[...] већ је део интерактивног и динамичног система који природне и друштвене елементе сматра *материјалима од суштинског значаја* за овај пројекат (КС, 8) – анализира, прати и

унапређује систем безбедности саобраћаја (развој и коришћење јединствене базе *података од значаја* за безбедност саобраћаја) (ЗОБСНП, чл. 9/1) – [...] о учешћу у јавним расправама о раду правосуђа, правним проблемима и другим *питањима од општег значаја* (КПЕА, 5.2.7/5) – јавни пут је *пут од општег значаја* (ЗОБСНП, чл. 7/3) – [...] Геца Кон [...] *издавач од највећег утицаја* у Београду (ВЈС, 38) – [...] окружен гостима који су обично били и *личности од утицаја* [...] (ВЈС, 70) – *Трговац од великог угледа и многих веза* [...] (ВЈС, 42) – [...] Анастасијевић, већ *марвени трговац од угледа и од иметка* [...] (ВЈС, 77).

С друге стране, генитив у примеру: [...] *једном човеку од акције* [...] (СС, 180) не поседује посесивну компоненту те се не може парафразирати као **човек има акцију*. Ово ограничење условљено је семантиком именице у генитиву јер *акција* значи ‘делање, рад’ (СЕР, *акција*), дакле, активност, те се као таква не може поседовати. У том смислу, она се разуме искључиво као полазни потенцијал карактеризације човека: *човек од акције = предузимљив човек*.

Могућности парафразе су ограничене у још неким случајевима, те је генитив замењив једино релативном клаузом, нпр. *трговац од многих веза* → *трговац КОЈИ има много веза*. Исто тако, ако је у генитиву именица *интерес*, она успоставља метонимијску везу са оним за шта стоји (ŠARIĆ 2012: 30): ИНТЕРЕС ЗА БИТИ ВАЖАН, ЗНАЧАЈАН ЗА НЕКОГА: *Технички преглед возила је делатност од општег интереса* [...] (ЗОБСП, чл. 255).

Врло често се ови генитиви сматрају идиомима као што је то случај с изразом *хартине од вредности* (РСМ, *вредност*): *На начин описан у правилу 25.1. Кодекса адвокат ће поступити и када новац, хартине од вредности или друге имовинске вредности од трећег лица прима у име, за рачун и по овлашћењу клијента* (КПЕА, 26.2/15).

а) Када генитив функционише као лексичка допуна копули, показује исте карактеристике: [...] *Добрача је, не једном, био од помоћи* Карађорђу [...] (ВЈС, 42) – *Од велике дијагностичке помоћи је тилт тест* [...] (БК, 383).

Уколико творбене могућности именице у генитиву дозвољавају, њему конкурише описни придев као његов лексички синоним (нпр. *они су од значаја* → *они су значајни*) или семантички синоним (нпр. *био је од помоћи* → *био је користан*). Парафраза се може вршити и неким другим конструкцијама, нпр. *био је од помоћи* → *помогао је*.

Када је генитивом формализована именица *помоћ*, као конкурентно средство иступа придев *користан*, који преноси исто значење као и конструкција *од помоћи*.²²⁹

Својство чији је заступник именица *значај* у нашем се корпусу приписује неживим ентитетима, док се именицом *важност* изражава својство ентитета како неживе тако и живе природе:

V_{СОР} + [LEX [ОД N_{GEN}]]

[...] несавесност преносиоца може *бити од значаја* за висину накнаде (НЂ, 61) – [...] који *су од значаја* за примену прописа о безбедности саобраћаја на путевима (ЗОБСНП, чл. 9, т. 4).

Конструкцијама у којима уз генитивни референт стоји факултативни придевски детерминатор конкурише описни придев с начинским прилогом, нпр. *разлика је од дијагностичког значаја* → *разлика је дијагностички значајна*:

V_{СОР} + [LEX [ОД N_{GEN}]]

[...] разлика у систолном крвном притиску [...] *је од дијагностичког значаја* за ортостатску хипотензију (КТШ, 20) – А пошто *је* мени овде *од прворазредног значаја* управо лингвистички увид у посматране појаве [...] (РМ, 15) – Пуоздање у тајност података које је клијент пренео адвокату *од суштинске је важности* [...] (КПЕА, 9.1/6) – [...] но за нас *је од посебне важности* то што фокус пажње [...] (РМ, 47) – [...] али *је* његов утицај на живот сваког појединца *од пресудне важности* (ГН, 193).

(3) Веома висок степен фразеологизације претрпели су изрази *испод части* и *на гласу*. Оба се састоје од примарно просторних предлога који у споју са датим именицама метафоричким проширењем добијају недимензионално значење квалитета, те тако први има значење ‘недостойно, неприлично’, а други ‘чувен, познат’ (СЕР, *част* и *глас*): *Вилама је обично испод части да се мешају у послове смртника* [...] (ГН, 148).

Приписана особина формализована локативом концептуализује се као локализатор на чијој је површини смештен детерминисани појам. Метафоричко проширење просторног домена огледа се у чињеници да је реч о идиоматизованом изразу *на гласу*, који значи ‘бити познат, бити онај о којем се говори’.²³⁰ Дакле, *глас*, односно *гласовитост*, концептуализује се као особина која квалификује њеног носиоца

²²⁹ У истом значењу (*бити од помоћи*) регистровани смо и дату конструкцију уз глагол *наћи се*: *Пожурио је да се Кнезу нађе од помоћи* [...] (ВЈС, 79) [→ *Пожурио је да кнезу буде користан*]. Исто тако, забележен је и архаизам, акузативни израз *на ползу* у истом значењу: *И данас је то Капетан–Мишино здање велелепно, и на ползу народа* [...] (ВЈС, 8).

²³⁰ Значајно је запажање Т. Батистић (1972: 51, нап. 12), која каже да израз *бити на гласу* значи *бити познат*, те да, као и њемуодговарајући придев *гласовит*, означава онога кога многи знају, што га изједначава са изразима типа *бити на цени*.

у одређеном окружењу и времену и у том смислу је за такав сценарио непромењива, статична, што је управо обележје локатива:

$$N + [_{ATR} [_{PP} [_{HA} N_{LOC}]]]$$

[...] и данас осећам нешто као благу муку када ми нетко спомене те декоративне *кафане на гласу!* (КМ, 61) – [...] *продавница „Србијатекса“, на гласу са својих тканина* (ВЈС, 28) – Стојан, *јунак на гласу* [...] (ВЈС, 33).

$$V_{COP} + [_{LEX} [_{HA} N_{LOC}]]$$

Рујани *су*, према хроничарима, од памтивека *били на гласу* због блискости са боговима [...] (ГН, 61).

С обзиром на природу ових израза, квалификативно значење је јасно из значења самих идиома у којима његову актуализацију омогућавају придевске одредбе, које алтернирају с придевима у конкурентним структурама. Тако *мисао на женску руку* значи *мисао својствена женама*,²³¹ *радни однос на одређено/неодређено време* – *привремен/сталан радни однос*, а *љубав на први поглед* – *тренутну љубав* (СЕР, *на први поглед*):

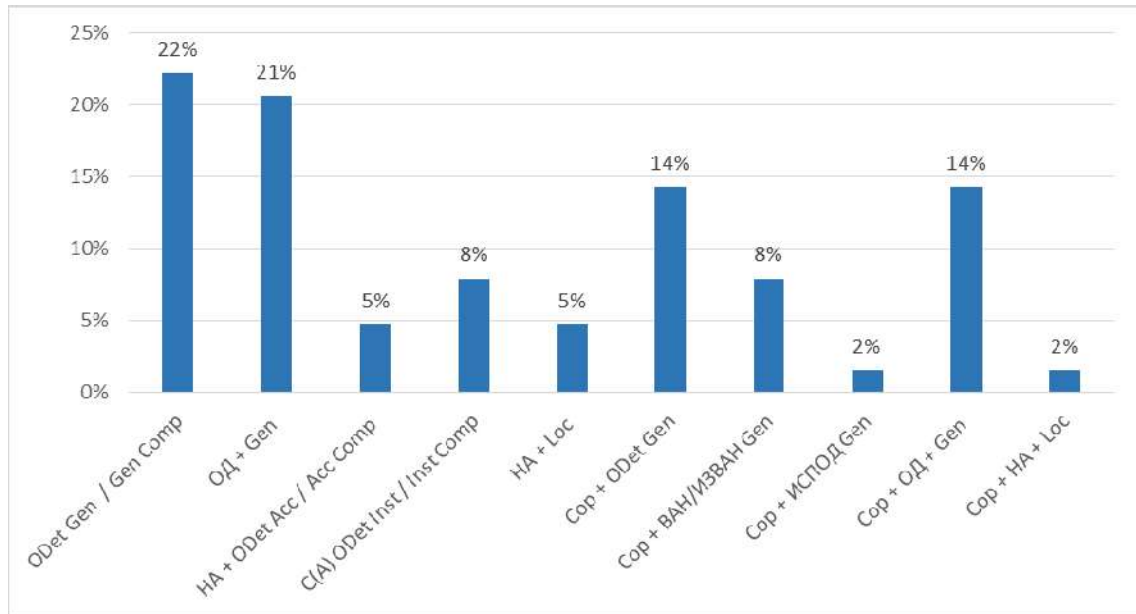
$$N + [_{ATR} [_{PP} [_{HA} [_{NS} [_{ODet}_{ADJ/DES} N_{ACC}]]]]]$$

То је била више *мисао на женску руку* (АИ/ЈЖКН, 278) мисао на женски начин (рука за начин рада) – Контролори техничког прегледа морају бити у *радном односу на одређено или неодређено време* са пуним радним временом [...] (ЗОБСНП, чл. 259) – [...] један психијатар покушава да излечи Ану од *љубави на први поглед* (КМ, 93).

* * *

Микропоље приписаног својства сродно је микропољу инхерентног својства са којим дели највећи број синтаксичких средстава за исказивање датог значења. Тако се и овде као основни облик издваја беспредлошки генитив с обавезним детерминатором (*забаве мањег значаја*), али се по фреквентности истиче и генитив с предлогом ОД (*пут од општег значаја*). С обзиром на то да се ово микропоље заснива на значењу квалитета који није конституционалне природе, у његовом систему не налазе се значења форме и афективног (перцептивног) квалитета.

²³¹ Значење фразема *на женску руку* нисмо пронашли ни у једном релевантном речнику, те је он вероватно творевина самог писца. Стога његово значење изводимо аналошки према форми фразема *на своју руку* (СЕР, *рука*) и према семантици фразема *женска логика* (СЕР, *логика*), који значи ‘расуђивање које се заснива на осећањима, а не на објективним разлозима’. Изведено значење потврђено је и у ширем контексту у којем анализирани фразем појављује: *Остала је ту тренутак-два непомична (упоредо са њом застао је и мој дах), а онда ми је положила руку на раме. Не бих могао казати како ни по чему сам то осетио. То је била више мисао на женску руку* (подвукла Ј. Р.)

Слика бр. 21: Фреквенција структурних модела у микропољу приписаног својства

3.1.3. МИКРОПОЉЕ ИЗВОРА

Падежне и предлошко-падежне конструкције с општим значењем извора имају ужа значења материје и порекла, која представљају метафоричко исходиште управног појма, а остварују функције неконгруентних атрибута и предикатива у копулативном предикату. Зависним чланом истиче се извориште управног појма, које може бити обележено оним од чега је нешто направљено, као и припадношћу заједници, класи, припадношћу по рођењу, месту рођења и становања и сл.

Примарно аблативно значење, најпрозирније у генитиву с предлогом ОД (СТЕВАНОВИЋ 1964–65: 239),²³² садржано је и у генитивним конструкцијама с предлозима ИЗ и С(А), као и у беспредлошком генитиву, у чијем је значењу присутна семантичка компонента одвајања, садржана у сценарију припадности некоме/нечему.

²³² Описујући генезу генитива с предлозима ОД и ИЗ, Белић наводи да је стари аблатив *идем куће* значио 'идем од куће', те да му се додавао предлог ИЗ у прилошком значењу *идем куће из* тако да је читава конструкција добијала значење 'идем (од) куће из унутрашњости (њене)' (БЕЛИЋ 1998: 92). Повлачење слободног генитива на рачун предлошког највероватније је почело у позном прасловенском, у време кад су се почели конституисати појединачни словенски језици (ПАВЛОВИЋ 2006: 408).

Ова метафоричка аблативност, стога, алтернира са дативом којим је кодирана „особа–мета“²³³, нпр. „голф“ *седме генерације* → голф КОЈИ припада седмој генерацији.

Из значења порекла проистекло је и посесивно значење генитива (STOJANOVIĆ 1996: 438), што показује и могућност парафразе неких генитива порекла у релативну клаузу с глаголом *имати* (*другови сељачког порекла су другови КОЈИ и имају сељачко порекло*, односно *дечак из трговачке породице* је *дечак КОЈИ припада трговачкој породици*). Посесивност је, према томе, секундарна за генитивно значење јер генитив нема прецизну посесивну вредност (ПАВЛОВИЋ 1964–1965: 235–236; STOJANOVIĆ 1996: 438).

Као и генитив порекла, и генитив материје карактерише посесивност, која је, додуше, секундарног карактера. Другим речима, прототипична конструкција не садржи глагол *имати*, већ *направити*, нпр. *сладолед од чоколаде* → *сладолед КОЈИ се прави од чоколаде* / *КОЈИ је направљен од чоколаде*], али с обзиром на то да је генитивом формализована материја од које се нешто прави, она је последично и материја коју дати ентитет има у себи (*сладолед има чоколаду* /у себи/).

У складу с овим прототипичним значењем, као формализатори иступају беспредлошки генитив, слободан и везан детерминатором (*смеша склада и несклада*, *трка интернационалног типа*, *деца добрих родитеља*) и генитив с предлозима ОД (*сладолед од чоколаде*), ИЗ (*примерак из „GT2“ серије*) и С(А) (*шлагери с топ–листе*).

Кад је реч о значењу материје, позицију квалификатора заузимају именице које означавају састојке (*сладолед од чоколаде*, *ваниле и цитрона–мешано*, *нога од мишића*, *жлезда и крви*) и материјале (*веш од синтетике*), док се у својству метафоричке материје²³⁴ налазе појмови са значењем стања, особине (*мешавина од љубави*, *неповерења и суревњивости*) и ентитети који производе чулне ефекте (*колибица од светлости*).²³⁵ С дуге стране, значење порекла дели се на два типа. Први тип

²³³ Концепт особе–мете увела је Ана Вјежбицка (WIERZBIĆKA 1988), а његов граматички експонент је датив. Особа–мета је особа која индиректно трпи последице деловања неког процеса, односно стања, зато што они, иако нису непосредно усмерени на њу, захватају неки ентитет у њеној близини.

²³⁴ О фигуративној употреби генитива материје говори Стевановић (1964–65: 255) и наводи примере типа *И ја сам сав од среће*, *од прозирне среће*.

²³⁵ Занимљиво је запажање М. Ковачевића (1983: 162) да генитив материје представља интегралну особину управног појма. Овакво одређење има потпуног основа имајући у виду да је материја од које је сачињен неки ентитет његов неодвојиви део, који га квалификује у целости. С друге

представљају синтагме у којима је генитив семантички посесор, лексикализован апстрактним и конкретним именицама које означавају какву заједницу или скуп (*облици несавршене врсте, трка интернационалног типа, голф седме генерације, дете из боље куће* итд.), место или време потицања (*тканине са Истока, човек из равнице, слова из прошлости*) и научну област и људске делатности (*задатак из математике, испит из прве помоћи*). Други тип чине оне синтагме у којима улогу посесора има управна именица, а генитив означава део целине (*празници соларног порекла*).

У парафрази, генитив материје функционише као прилошка допуна глаголима *састојати се* и *правити* у релативној клаузи, нпр. *сладолед од чоколаде, ваниле и цитрона–мешано* → *сладолед који се састоји / прави од чоколаде, ваниле и цитрона–мешано, веш од синтетике* → *веш који се прави од синтетике*. Генитив порекла је семантички посесор релативне клаузе с глаголом *припадати*, нпр. *голф седме генерације* → *голф који припада седмој генерацији* или посесума клаузе с глаголом *имати*, нпр. *празници соларног порекла* → *празници који имају соларно порекло*.

Избор предлошког решења у сценаријима исходишта зависи од семантике квалификатора. Основно значење предлога ОД је просторно значење аблативности. У прототипичним сценаријима кретања, објекат локализације се удаљава од локализатора као просторног полазишта, док се метафоричко проширење на значење квалитета огледа у квалификовању неког ентитета преко материјала, односно саставног (градивног) елемента од којег је сачињен.²³⁶ Из сценарија аблативности који је кодиран генитивом с предлогом С(А) произилази идентификација управног појма чије потицање карактерише удаљавање са метафоричке површине оријентира (REDLI 2014: 205). За предлог ИЗ такође је прототипично значење аблативности, али интралокативног типа

стране, и значење порекла садржано је исто тако у неким изразима са значењем инхерентне особине, па се, на пример, *лице племенитих црта* може разумети и као *лице које је сачињено (састављено) од племенитих црта*.

²³⁶ О употреби аблативног предлога ОД у значењу квалитета или начина говорио је још Белић (1972: 228) истичући да материја већ сама по себи означава некакву каквоћу. У вези с овом конструкцијом Фелешко (1995: 109) истиче да је генитив с предлогом од у функцији атрибута семантички маркиран када означава какав материјал или порекло.

будући да се њиме означава просторно удаљавање детерминанта из унутрашњости детерминатора.²³⁷

Слика 22. Разлика у концептуализацији генитива с предлозима ОД, ИЗ и С(А)

3.1.3.1. Материја

У оваквом сценарију, просторни извори пресликавају се на материјал од којег је нешто начињено, те тако генитивни референт представља метафорички извор, а управни појам његов резултат. Ово тумачење заснива се на појмовној метафори МАТЕРИЈАЛ ЈЕ ИЗВОР КОНАЧНОГ ПРОИЗВОДА (ŠARIĆ 2012: 23). Стога се квалификација може реализовати и као модификација управног члана појмовима који представљају градивни елемент и метафоричку материју. Прву групу чине: а) „састојци“ чијим спајањем настаје нека целина (*сладолед од чоколаде, ваниле и цитрона-мешано*), б) интегрални делови живих бића (*нога од мишића, жлезда и крви*), и в) материјали (*веш од синтетике*). У својству метафоричке материје појављују се: а) особине и емоције: (*мешавина од љубави, неповерења и суревњивости*), б) појмови који производе чулне ефекте (*колибица од светлости*), в) састојци састављени од више истоврсних ентитета (*ткање од opakих светлосних нити*), и г) жива бића (*зид од младих сељака и варошана*). Управне именице означавају ентитете чија лексичка семантика садржи семему *правити* (АНТОНИЋ 2006) и значење ‘оно што је настало спајањем саставних делова’, те појмови кодирани генитивом представљају исходиште појавног облика, односно порекло ентитета у чијем се саставу налазе или од којих су сачињени.

3.1.3.1.1. Састојци чијим спајањем настаје управни појам као целина

(1) Генитивни референт је лексикализован именицама у значењу *састојака биљног и животињског порекла*. Управни појам је такав да га је немогуће дезинтегрисати уклањањем датих састојака и у највећем броју је заступљен именицама

²³⁷ Термином *аблативна интралокализација* С. Павловић (2000: 17) одређује параметар кинетичког аспекта просторне детерминације предлогом ИЗ чиме истиче базично значење одвајања из унутрашњости.

са значењем производа за јело и пиће, а затим и онима које означавају хемијске производе и предмете који служе у медицинске сврхе.

Управна именица са значењем *прехранбених производа* квалификује се преко материје од које је настала. Та материја представља њен основни састојак, састојак без којег она не би могла постојати, те генитив нема алтернативу у инструменталу с предлогом С(А), којим се истиче пратилачко својство њиме кодираниог ентитета (нпр. *снег од беланаца* → **снег са беланцима*). Генитиву конкуришу номинатив у функцији апозитива (*сос од парадајза* → *парадајз-сос*) и градивни, односно присвојни придев у функцији конгруентног атрибута (*напици од биља* → *биљни напици*, *сок од лимуна* → *лимунов сок*):

N + [ATR [PP [ОД N_{GEN}]]]

[...] па постепено умешајте у *крем од јаја* (БЖ 8616) – [...] и на крају *чврст снег од беланаца* (БЖ 8616) – [...] личи на *обичан сос од парадајза* [...] (КМ, 11) – [...] а он вадио из цепа биоскопске карте, ментол-бомбоне и бадеме у *шлафроку од чоколаде* [...] (КМ, 34) – Момак ишчезну на тренутак и врати се са *два сока од парадајза* [...] (КМ, 43) – [...] полако пијуцка *црвени сок од нара* [...] (СС, 112) – 1/4 шоље уља од кокоса, кашичице *сока од лимуна* и кашике меда (БЖ 15531) – Да испије *сок од кактуса*. И *чај од трава* [...] (ХЂЉ, 166) – *Светла пива од јечма, пшенице или зоби* (ХЂЉ, 143) – [...] доносила му *топле напитке од биља* [...] (ХЂЉ, 165) – 1/4 шоље *уља од кокоса* [...] (БЖ 15531).

Парафраза градивним придевом у функцији конгруентног атрибута могућа је једино када је градивни елемент чоколада, док у случају именица страног порекла,²³⁸ при чему је једна од њих и сложеница, оваква парафраза није могућа: [...] *лижеш сладолед од чоколаде, ваниле и цитрона-мешано* [...] (КМ, 2) [→*чоколадни сладолед*].

Алтернација са конструкцијом С(А) + N_{INST} могућа је у оним случајевима у којима су генитивом формализовани елементи који не чине једине саставне делове квалификованог ентитета. Такви квалификатори се комбинују с именицама које означавају *хемијске производе* (нпр. *пилинг од рузмарина и лимуна* → *пилинг са рузмарином и лимуном*), осим у једном примеру у којем је у позицији управног члана прехранбени производ (*пита од винове лозе и рибе* → *пита са виновом лозом и лимуном*):

N + [ATR [PP [ОД N_{GEN}]]]

За *пилинг од рузмарина и лимуна* потребно је да направите смесу од 2 кашике измрвљеног рузмарина, 1/4 шоље морске соли [...] (БЖ 15531) – Направите *природну маску за лице од панаје, јогурта и меда* (БЖ 15531) – [...] што је познавао и друкчију апотекарску вјештину

²³⁸ Чоколада је реч такође страног (италијанског) порекла, али се у српском језику толико одомаћила да је не осећамо као страну.

справљања *дијекова од трава и соли*, као и мириса и *мирисних bouquet-a од есенције и разних додатака* (СМ, 145) – Мењала сам му *облоге. Од сирћета и брашна. Од козјег лоја. Од загрејане свињске масти. Од истопљеног воска* (ХЋЉ, 166) – Доситеј је сам припремио [...] *питу од винове лозе и рибе* [...] (ВЈС, 70).

Прецизније одређење састава врши се путем квантификације састојака чиме се истиче да управни појам садржи само одређену количину материје од које је сачињен. У том случају, функцију квалификатора преузима партитивни генитив с нумеричком одредбом:

N + [ATR [PP [ОД [ОД_{etNUM} N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]

[...] потребно је да направите *смесу од 2 кашике измрвљеног рузмарина, 1/4 шоље морске соли, 1/4 шоље уља од кокоса, кашичице сока од лимуна и кашике меда* (БЖ 15531).

(2) Генитив лексикализован именицама које означавају *интегралне делове тела и појмове који чине живо биће* такође квалификује неки живи или неживи ентитет и то преко материје сачињене од састојака који се не могу уклонити: [...] *нога од мишића, жлезда и крви* [...] (СС, 24).

Уколико се уз именицу са значењем људског бића у својству квалификатора нађе именичка синтагма *крв и месо*, читава шира синтагма има пренесено значење и представља фразеологизирани израз: *И потпуно исто као са женом од крви и меса* [...] (АИ/ЈЖКН, 251).

(3) Генитивни референт означава и састојке *од више истоврсних ентитета*, при чему се у позицији управне именице појављује појам који је могуће дезинтегрисати уклањањем датих састојака. Формални израз овог значења јесте генитив с предлогом ОД:

N + [ATR [PP [ОД N_{GEN}]]]

[...] *најљепши вијенац од вјештачког цвијећа* купила би да се баци на пучину [...] (СМ, 13) – Такође се и вилама приносе жртве у цвећу, пољским плодовима или *венцима од биља и трава* (ГН, 104) – [...] блех-оркестри на палубама, окићени *гурландама од цвијећа* (СМ, 33) – [...] овде се поново ваља сетити српског и хрватског обичаја пуштања *венаца од траве и цвећа* низ воду [...] (ГН, 191) – Положили су га на *носила од пушака* [...] (ВЈС, 26) – [...] кућа се срушила као *кула од карата* (КД/УДК, 43) – [...] или чак помало кичаста, али бескрајно шармантна, *са висуљцима од разнобојних стаклића* (КС, 76) – [...] након што нам је келнер изрецитовао *листу од десетак разних чајева* [...] (АД, 103) – [...] донекле прекривена *рухом од напрати, траве и цвећа* [...] (ГН, 64).

Ова генитивна конструкција конкурише беспредлошком генитиву који квалификује именицу *мешавина*: *Али та храна и то пиће били су мешавина људских излучевина* (ХЋЉ, 143) [→ *били су мешавина од људских излучевина*].

(4) Појам у генитиву је градивни елемент, односно *материјал* од којег настаје неки ентитет. Квалификативно значење актуализује се могућношћу парафразе градивним придевом, који прецизније одређује именицу у смислу квалитета (нпр. *лустери од гвожђа* → *гвоздени лустери*). С друге стране, замена придевом није могућа у изразима у којима су генитивом формализоване именице од којих се не могу извести придеви, као што су именице страног порекла (нпр. *предмети од цинка* → **цинковани предмети*²³⁹).

Управну позицију заузимају именице различите семантике, које носе једно заједничко обележје – све означавају неку врсту предмета. Наш корпус региструје следеће:

а) кухињски прибор:

N + [ATR [PP [ОД N_{GEN}]]]

Странци су јели и пили *из блештаве чаше од метала* [...] (АИ/АВ, 16) – И *дебелу чашу од полукристала* (СС, 113) – [...] а њихови матори нису у стању да им пруже ништа више сем *оног идиотског сервиса за ракију од кристала* купљеног на некој распродаји (КМ, 33) – [...] део *разбијеног донца од печене иловаче* [...] (СС, 11).

б) намештај, постељина и други кућни предмети:

N + [ATR [PP [ОД N_{GEN}]]]

Са таваница су висили *лустери од гвожђа* [...] (ХЂЉ, 119) – [...] седела је после ручка у *новој, оригиналној чипендејл-столици од махагонија* [...] (СС, 168) – [...] а такав мамлаз за то време куцка прстима *по столу од изрезбарене ораховине* и купује одмах ствари у пола цене (КМ, 71) – Пространи кокпит од тиковине је и елегантан и практичан са гарнитуром у облику С која је ограђена *столом од тиковине*, такође (ТС 5569) – [...] где има *лепих седишта од камена* [...] (ПМ, 51) – Сто на подијуму *белим чаршавом од лана* (ХЂЉ, 121) – [...] око великог писаћег стола *са столњаком од шареног сомота* [...] (СС, 180) – Двојица по двојица носили су *ковчеге од либанске кедровине и нобрдског сребра* (ХЂЉ, 38).

в) грађевински објекти, елементи грађевинских објеката и остали појмови у простору:

N + [ATR [PP [ОД N_{GEN}]]]

[...] и страшно га је мрзело да се сада малтретира *по некаквим лажним бетонским бункерима од кашираног картона* (КМ, 26) – Пространи кокпит *од тиковине* је и елегантан и практичан [...] (ТС 5569) – Из близине, *то здање од дрвета* није више изгледало тако неприкосновено [...] (ВЈС, 68) – [...] први је подигао [...] *неколико дућана од камена и од цигле* [...] (ВЈС, 83) – Аустријанци су од њега направили *широк бедем, од камена и од цигле* [...] (ВЈС, 4) – [...] одвојене од ње само *танким преградним зидом од иловаче и плевe* [...] (СС, 20) – [...] али се и те како опажају и *ти сводови, од цигле и камена*, зли (ВЈС, 21) – [...] први је подигао [...] неколико дућана [...] *са капцима од гвожђа* на прозорима (ВЈС, 83) – [...] ишли су ка предграђу,

²³⁹ Придев *поцинкован* има другачије значење: ‘пресвучен танким слојем цинка’ (СЕР, *поцинковати*).

ка Теразијама, друмом од утабане, вруће земље [...] (ВЈС, 19) – [...] већ је саграђено градско језро од патинираног камена [...] (КС, 2) – Ружићеви су живјели у лијепој великој вили [...] са четири стуба од камена [...] (СМ, 136) – [...] наслонио се на ограду од камена [...] (ВЈС, 40).

Пример: *Куће дуж улица од воде, у које се улази из барки* (ХЋЉ, 90) намеће питање може ли се овде говорити о могућности замене придевом (*?водене улице*) или оваква конкуренција није могућа. С обзиром на високу контекстуалну условљеност ове синтагме (реч је о улицама италијанског града Венеције), генитив може алтернирати с градивним придевом јер овде није реч о фигуративном, већ о дословном значењу ‘улице сачињене од воде’, које стоји у односу супротности према улицама сачињеним од бетона/земље.

г) уметничка дела:

N + [ATR [PP [ОД N_{GEN}]]]

[...] у покрету којим Чаранић од бронзе вади мач [...] (ВЈС, 20) – Све те лекције подсећају ме некако на оне несрећне писце од бронзе [...] (КМ, 37) – Трећа је била девојка од порцулана [...] (НБ, 32) – [...] где је видео малу сову од оникса [...] (АД, 182) – [...] неку фигуру од стакла [...] (СС, 107) – [...] потврђује и фигура од храстовине [...] (ГН, 101) – Познат је запис о Перуновом идолу од дрвета [...] (ГН, 40) – [...] где је постојао храм са идолом од злата (ГН, 72).

д) украсни и остали предмети:

N + [ATR [PP [ОД N_{GEN}]]]

Са мржњом у срцу стајао сам и гледао како целат вади из свог турбана дугачку иглу украшену зеленим полумесецим од емајла (ХЋЉ, 48) – Иста текстура се налази и у унутрашњости, на „хај глос“ апликацијама од пластике [...] (ТС 5295) – [...] многобројне продавнице са вероватно најлепшим производима од керамике у Грчкој (БЖ 15494) – У старом делу града су продавнице са сувенирима и традиционалним производима од коже [...] (БЖ 15494) – Покушала сам да тај невесели простор улепшам [...] финим предметима од теракоте, цинка и сребра [...] (ХЋЉ, 96) – [...] студио такође развија радове у ограниченим серијама, пре свега од стакла (КС,11) – Рецимо, плафон у дневној соби, са декорацијом од гипса [...] (КС,19) – [...] и поклонио бакути хемијску оловку од лажног злата [...] (КМ, 21) – [...] а организатори би јој уваљали и заставице од хартије да њима маше (КМ, 21) – Душа није марамница од млетачке чипке [...] (ХЋЉ, 108) – И слали су му у омотима од јуте прамење детиње косе (ПМ, 47) – Ја сам ходао са штапом. Од ружиног дрвета [...] (ВС, 29) – [...] чесма од бијелог камена стоји испод борове шуме [...] (СМ, 119) – [...] показујући танке и дебеле црте које је написала на таблицу од шкриљевца [...] (СМ, 124) – Лутка од сламе, која се назива Јарило [...] (ГН, 59) – [...] многа словенска племена правила су лутку од крпа и сламе са ликом Моране [...] (ГН, 65) – [...] да се добију одливци од ливеног гвожђа [...] (ИТП, 6) – При ливењу [...] првенствено крупних одливака од ливеног гвожђа [...] (ИТП, 13) – Жарење се примењује првенствено за одливке, отпреске и откивке од подеутектоидних угљеничних и легираних челика [...] (ИТП, 284).

Следећи примери показују мању фреквентност предлога ИЗ у истом значењу и његову комбинабилност са појмовима везаним за област машинства:

N + [ATR [PP [ИЗ N_{GEN}]]]

При стврдњавању *одливка из чистог метала* [...] (ИТП, 2) – Стврдњавање *одливка из легуре* са широким температурним интервалом [...] (ИТП, 2) – За *одливке из ковнога лива и челика* [...] (ИТП, 6).

Одливци се добијају топљењем метала, који се, затим, улива у калуп и оставља да се охлади, из чега је јасно да је метал материја од које настаје одливак.²⁴⁰ С обзиром на то, употреба предлога ИЗ на рачун предлога ОД не би била оправдана јер је реч о прављењу нечега од неке целине, а не из њених делова.²⁴¹

Поред тога, иако је значење исходишта, удаљавања заједничко обама предлозима (PRANJKOVIĆ 2001: 10), темељна разлика између генитива с предлогом ИЗ и оног с предлогом ОД, осим што се тиче чињенице да је употреба конструкције ИЗ + N_{GEN} у овој функцији ограничена, те да је исказивање материје својствено махом генитиву с предлогом ОД (БЕЛИЋ: 296, ФЕЛЕШКО 1995: 89), тиче се и почетног односа између Л и ОЛ. У случају конструкције с предлогом ИЗ управни појам полази из унутрашњости оријентира, дакле, ентитет није захваћен њиме у целисти, док у конструкцији с предлогом ОД полази из позиције непосредног површинског контакта (ТАНАСКОВИЋ FALETAR 2011: 110), што наглашава учешће целине у профилисању значења материје. Управо на основу овог обележја предлога ИЗ, његова употреба у горенаведеним примерима ипак се показује оправданом. Наиме, у основи овог односа налази се метафора НАСТАНАК ЈЕ ИЗЛАЖЕЊЕ, односно ОБЈЕКТ ИЗЛАЗИ ИЗ МАТЕРИЈЕ²⁴² преко које се управни појам (*одливак*) концептуализује као производ који је у почетној фази чинио јединство са материјом (*метал, челик*) да би, затим, из интралокативног стања прешао у екстралокативно и доживео физичку промену (BELAJ 2008: 109–110).

²⁴⁰ За детаљан опис процеса ливења одливака в. документ са сајта Катедре за производно машинство: <http://cent.mas.bg.ac.rs/nastava/statut99/ma/tehnedusis/radstud/livenje.pdf>

²⁴¹ Стевановић наводи примере у којима је у значењу материје употребљен предлог ИЗ, истичући да је уз генитив материје јасно „не само што се употребљава облик за одвајање него и што уз тај облик стоји предлог који ближе одређује да се потребна грађа узима између делова целине“ (СТЕВАНОВИЋ 1986: 240), али ипак предлаже употребу предлога ОД у оваквим случајевима. Ситуација у старом језику била је пак нешто другачија. У својству конституаната старог, прасловенског, слободног генитива материје на словенском југу углавном се појављивала конструкција с предлогом **otъ*, док је на северу у употреби био предлог **ъzъ*. Као илустрацију, Павловић (2006: 408, нап. 522) наводи руски пример *посуда из сребра*, словеначко *kadilnice iz zlata* и сл.

²⁴² Више о овим појмовним метафорама в. у LAKOFF – JOHNSON (2003: 73–74), KLIKOVAC (2006: 219) и BELAJ (2008: 108).

ђ) одевни предмети или делови одеће:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{OD} N_{GEN}]]]$

[...] *рухо од чоје* и источњачко прстење, све је доносило брз добитак (ВЈС, 39) – Лежала је цео дан тако пресамићена [...] *на јечерми од плаве свиле* (АИ/АВ, 52) – На њој је била *бундица од атласа*, необична кроја (АИ/АВ, 27) – Како је овде романтично! — процвркута једна месечарка у *бунди од синтетичког астрагана* (КМ, 57) – [...] у *кратким небоплавим гаћама од пуплина* [...] (СС, 7) – [...] да ми, стидљив [...] дође са [...] *јегерком од најфинијег антилопа* [...] (СС, 169) – [...] а уз то тако отмену даму, с *пелцом од лисице* [...] (КМ, 21) – Одећа јој је била по млетачком укусу [...] *огртач од сомота* обрубљен хермелином (ХЂЉ, 71) – [...] и по њима попреко бачена *моја планинска пелерина од тамнозеленог сукна* (АИ/ЈЖКН, 252) – [...] него у *богатим хаљинама од чисте свиле, финог жерсеја, увозног скупог најлона* (СС, 139) – Поручио је [...] *веш од синтетике* [...] (СМ, 99) – [...] мајка ми је опет обукла нове хаљине са *штриканом кражном од чипке* [...] (НБ, 65).

ђ.1. Предикативна функција генитива материје такође отвара место актуализацији значења материјала од којег настаје неки ентитет:

$V_{COP} + [_{LEX} [_{PP} [_{OD} N_{GEN}]]]$

[...] песма која говори да *су* му кости *од злата* (ПМ, 41) – У испијању чаја више се ужива ако *су* шоље *од порцелана* (КС, 84) – У кухињи ми је важно да бар неки материјал *буде од природног камена* [...] (КС, 49) – Под у одајама *био је од трошног камена пешчара* [...] (ХЂЉ, 96) – [...] као да су укућани глухи, или *су* им живци *од бакрене жице* (СМ, 127) – Ипак, овај идол *био је од сувог злата и сребра* [...] (ГН, 50) – Најчешће *су* идоли *били од липе или од хроста* [...] (ГН, 70).

Квалификативно значење актуализује се могућношћу парафразе градивним придевом, који прецизније одређује субјекат преко његове особине (нпр. *шоље су од порцелана* → *шоље су порцеланске*). С друге стране, замена придевом није могућа у изразима у којима су генитивом формализовани спојеви придев + именица (нпр. *Живци су од бакрене жице* → **живци су бакрено жичани*)

3.1.3.1.2. Метафоричка материја

Квалитет је обележен метафоричком материјом када је појам у генитиву заступљен апстрактним именицама, те тада цела синтагма има фигуративно значење (СТЕВАНОВИЋ 1964–1965: 255–256). Због природе како апстрактних именица, тако и целе синтагме, замена придевским образовањем није могућа (нпр. *мешавина од љубави, неповерења и суревњивости* → **љубавна, неповерљива и суревњива мешавина*).

(1) Генитивни референт је лексикализован апстрактним именицама које означавају *стање* или емоцију (нпр. *склад, несклад, љубав*), односно поимениченим придевима са значењем *особине* (*иреално, истинито*):

N + [_{ATR} [Ø N_{GEN}]]

[...] умео је да пронађе *ону смешу склада и несклада* [...] (ВЈС, 67) – Нисам то могао иако је поређење мамило *мешавином гротескно иреалног и истинитог* [...] (ТА, 32).

N + [_{ATR} [_{PP} [ОД N_{GEN}]]]

[...] постојала је одувек нека привлачност, *нека мешавина од љубави, неповерења и суревњивости* (АИ/АВ, 82) – [...] и решен да једном рашчистим *то плетиво од обмана* [...] (АИ/ЈЖКН, 276).

Као конкурентно средство беспредлошком генитиву иступа генитив с предлогом ОД. Тиме се оверава значење материје, а не значење интегралне особине, која је формализована истим језичким средством (*смеша склада и несклада* није **складна и нескладна меша*, већ *смеша сачињена од склада и несклада*):²⁴³

(2) Генитив може бити заступљен и појмовима који производе одређени *чулни ефекат*. Такав појам лексикализован је деадјективним и девербативним именицама, или онима које означавају извор датог ефекта. Замена описним придевом, без последице по значење, могућа је ако уз Л не стоји придевски атрибут (*колибица од светлости* → *светлосна колибица*):

N + [_{ATR} [_{PP} [ОД N_{GEN}]]]

[...] чинило се да везир пребива у *колибици од светлости* [...] (ВЈС, 69) – [...] додирне *ту материју од тамне тајне и претамне светлости* [...] (ВЈС, 39) – [...] аутомобили лете низ падину, ка Дунаву, у колонама, *преко коловоза од црног сунца* [...] (ВЈС, 7) – [...] где има *лепих седишта од* камена и *грчког мрака* [...] (ПМ, 51) – Сутрадан, *пред јунско подне од тамног блеска* [...] (ВЈС, 18).

(3) У неким примерима примећено је да заменица *сав* иступа као супстантивни детерминатор појма који најчешће има обележје [живо +]. Ова заменица има деиктичку функцију, односно упућује на неку реч или именичку синтагму која се појавила пре ње у датом контексту а која може, али и не мора бити експлицирана:

N + [_{ATR} [_{NS} [_{Pron_{CAB}} [_{PP} [ОД N_{GEN}]]]]]

[...] и Васа, дечак у кошуљи слепљеној од росе, *цар змајева, сав од недхватне сени*, лебди према зори (ВЈС, 20) – [...] допире *подумрак сав од прозрачне језе* [...] (ВЈС, 24) – Колико пута га је Васа Чарапић [...] затицао *СВЕГ* црног и *од сумње* [...] (ВЈС, 21) – Сад се устремио на њега, *сав од злог пламена* [...] (ВЈС, 79) – Јован је погледао у мајска *небеса сва од испреплетаних блескова* [...] (ВЈС, 14) – [...] ово *ткање, све од opakих светлосних нити* [...] (ВЈС, 83).

а) Ово значење остварује се и у генитиву који функционише као лексички део копулативног предиката. Метафоричка материја у овим конструкцијама обележена је

²⁴³ На нелогичност тумачења у смислу инхерентне особине утиче и антонимни пар *склад* – *несклад*, док семантика саме именице *смеша* указује на то да генитивни референти имају значење састојака.

састојцима чијим спајањем настаје управни појам као целина, као и доследним појављивањем заменице сав, који детерминише неживе ентитете:²⁴⁴

$V_{\text{COP}} + [\text{LEX} [\text{NS} [\text{Pron}_{\text{САВ}} [\text{PP} [\text{ОД } N_{\text{GEN}}]]]]]$

Тамо су, из дана који *је био сав од јасног, светлосног ткања* [...] (ВЈС, 57) – [...] и оно *је било све од просејане, меке туђине* [...] (ВЈС, 39) – Дан *је био сав од пространих, силовитих светлости* [...] (ВЈС, 71).

3.1.3.2. Порекло

Када је реч о модификацији аниматног појма ентитетом који се схвата као исходиште његовог порекла, у основи квалификације према пореклу доминантније је значење ‘припадати, потицати од’ него значење ‘имати’. Тако значење потицања (порекла) у извесним случајевима садржи у себи и однос посесивности: *деца добрих родитеља* → *деца КОЈА потичу од добрих родитеља*, али и *деца КОЈА припадају добрим родитељима* (БЕЛИЋ 1998: 167), те се у парафрази појављује релативна клауза с глаголом *припадати*, при чему се генитивом профилише однос припадности одређеној класи.²⁴⁵

С обзиром на то да је класа хиперонимни појам према особи која јој припада, детерминисани појам представља део који је квалификован својством целине у виду припадности специфичном ентитету као класи (ПАВЛОВИЋ 2007а: 439), што је супротан процес онеме који се дешава код синтагми са значењем интегралног дела. Другим речима, квалификатор је семантички посесор, док у значењу интегралног дела и инхерентне особине ту улогу има управни појам.²⁴⁶ Дакле, у значењу порекла мешају се посесивно значење и значење инхерентног својства (ПАВЛОВИЋ 2007а: 436).²⁴⁷

²⁴⁴ Квалификација субјекта забележена је и у конструкцији са семикопулативним глаголом: *Необично у тој материји било је то што је изгледала нематеријално, сва од тамног сјаја* [...] (ВЈС, 5). Да је реч о квалификацији носица особине, а не о квалификацији начинског типа, потврђује парафраза [→ *изгледала је сва сјајна*].

²⁴⁵ Категорије квалификативности и посесивности додирују се управо у примерима тог типа, који је постојао још у прасловенском језику (ПАВЛОВИЋ 2007b: 133–134).

²⁴⁶ С обзиром на то да појам у генитиву представља некакву класу, С. Павловић (2007а: 439) га одређује као носиоца класификационе посесивности.

²⁴⁷ На примерима генитива порекла, Фелешко (1995: 89–90) изводи закључак да предлошко-падежне конструкције у адноминалној позицији врше функцију околносног атрибута, наводећи и примере у којима је околносно значење прозирно (нпр. *слике из српско-бугарског рата*), али и оне из којих то значење није јасно, нпр. *трговци из Басре* и *поклоници из Марока и Либије*.

Ексерпирана грађа показује да се значење порекла исказује беспредлошким генитивом (нпр. *људи племенита рода*) и генитивом с предлозима ИЗ, С(А) и ОД (нпр. *људи из старих добрих породица, тканине са Истока, принц од Велса*).

Међу њима су најзаступљеније конструкције с предлогом ИЗ, чије је прототипично значење, такође, аблативност и то интралокативног типа будући да се њиме означава просторно удаљавање управног појма из унутрашњости квалификатора (што га чини контактном маркираним унутрашњошћу), који се стога концептуализује као извор–садржатељ (ŠARIĆ 2012: 13). У синтагмама у којима је генитив блокиран овим предлогом однос између независног и зависног члана, поред одвајања, означава и потицање (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 233; ŠARIĆ 2012: 21).

Другим речима, прототипични аблативни концепт добија метафоричко проширење на непросторни однос квалификације тако што генитив спецификује управни појам (најчешће лексикализован именицама у значењу људских бића) местом његовог настанка, потицања. Квалификативно значење ових конструкција реализује се у парафрази релативном клаузом с глаголима *долазити* и *живети*, унутар које генитивна конструкција функционише као просторни адвербијал, нпр. *пријатељ из Трста* → *пријатељ који живи у Трсту / долази из Трста*.

Значење порекла садржано је, као што смо већ видели, и у конструкцијама са генитивом и предлогом ОД као површинским експонентом дубинске релативне клаузе с глаголима *потичати*, *долазити*, који указују на нераскидиву повезаност просторног и непросторног у значењу порекла.

Иако су предлошка решења веома продуктивна, наши примери потврђују да је беспредлошки генитив још увек фреквентан у исказивању значења порекла.²⁴⁸ Стога смо ово значење поделили на два основна семантичка типа која се гранају на неколико подтипова.

3.1.3.2.1. Припадност заједници или скупу истих ентитета

Квалификацију управног појма преко *припадности заједници или групи истих ентитета* врше појмови неживе и живе природе. Генитивном референту у таквим спојевима конкурише придевски атрибут.

²⁴⁸ Продуктивност беспредлошког генитива у означавању општег генитивног односа констатује и Фелешко (1995: 110).

(1) Кад је генитив лексикализован именицом *врста*, уз њега је обавезна придевска одредба чије је конкурентно средство: 1. придевска сложеница (*ствари исте врсте* → *истоврсне ствари*), 2. показна, односно општа заменица (*разматрања ове врсте* → *оваква разматрања*; *губитак сваке врсте* → *свакакав/сваковрстан губитак*), и 3. придев (*облици несавршене врсте* → *несавршени облици*). Алтернација с придевском сложеницом остварује се уколико је генитивни референт блокиран једносложним или двосложним одредбама:

$$N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet} [_{ADJ/DES, PRON} N_{GEN}]]]]$$

У том смислу зајмодавац је дужан да у уговореном року врати исту количину *ствари, исте врсте* и квалитета (*чл. 562. ст. 1. ЗОО*) (НЂ, 192) – [...] аристотеловска „тврда“ логика, као ментални *алат своје врсте* [...] (РМ, 12).

У случајевима у којима је генитив блокиран показним заменицама типа *овај/тај*, одредба алтернира и с општом заменицом, односно показном заменицом која упућује на претходни садржај (нпр. *разматрања ове врсте* → *оваква разматрања*):

$$N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet_{PRON}} N_{GEN}]]]$$

[...] шта би у том смислу био општи научни (филозофски и логички) оквир за *разматрања ове врсте* (РМ, 15) – [...] и као што сте се већ навикли да очекујете у *осталим причама ове врсте* [...] (КМ, 77) – Једно време изучавала сам детаљно *најидиотскије одговоре те врсте* [...] (КМ, 53) – [...] он је гледао како му доноси *губитак сваке врсте* (ВЈС, 44).

Постоје и случајеви у којима је могућа једино парафраза придевом. Разлог су структурна ограничења вишесложних придева, која не дозвољавају комбиновање с именицом уз коју стоје (нпр. *облици врло несавршене врсте* → *врло несавршени облици*):²⁴⁹

$$N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet} [_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]]$$

[...] подразумевају употребу посебног, *лековитог биља, тачно одређене врсте* [...] (ГН, 104) – [...] којом ће Милоје раздвајати своје забринуте мисли претворене у *граматичке облике врло несавршене врсте* [...] (СС, 172).

Синонимно конструкцијама с именицом *врста*, појављују се оне с именицом *тип* (СЕР, *врста*), које врше модификацију конкретних појмова као што су предмети и жива бића, али и неких апстрактних. С обзиром на то да је реч о истозначним речима, семантичке разлике између конструкција с лексемом *врста* и оних с лексемом *тип* нема. Поред тога, и њих карактерише могућност супституције придевом у функцији конгруентног атрибута (нпр. *трка интернационалног типа* → *интернационална трка*), док се немогућност овакве парафразе појављује код примера код којих се

²⁴⁹ О овој специфичности већ је било речи у одељку о значењу интегралног дела (в. т. 3.1.1.1.).

лексема *тип*, уместо с одредбом, остварује с каквом сусптантивном допуном (*појмови типа нејасности* → **нејасни појмови*):

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]

[...] одржавала се сваке године *традиционална бициклистичка трка интернационалног типа* [...] (КМ, 85) – Општи „западни“ научни оквир утемељен је превасходно у „тврдој“ *логици аристотеловског типа* [...] (РМ, 16) – [...] зато што је била *култура усменог типа* [...] (ГН, 17).

N + [ATR [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]

[...] аутори спремни да се озбиљно базирају на *појмове типа „нејасности“* [...] (РМ, 52) – [...] формира *декор типа геометријске орнаментике* [...] (КС, 47).

Када се генитив реализује уз именице с обележјем [живо +], парафраза је условљена одређеним синтаксичко–семантичким ограничењима. Тако се генитиви блокирани детерминаторима заступљеним присвојном заменицом типа *његов* и описним придевом *нов* не могу заменити присвојном заменицом, односно придевским образовањем јер би дошло до потпуног померања значења: *фолиранти његовог типа* ~ *његови фолиранти*; *младић новог типа* ~ *нови младић*. С друге стране, еквивалент генитива којем претходи показна заменица *тај* може бити једино показна заменица *такав*, а никако *тај*:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES, PRON} N_{GEN}]]]

[...] и где нема места за *фолиранте његовог типа* који се баве апстрактним хуманизмом [...] (КМ, 71) – Није млади Дефосе само и искључиво *снажан и безбрижан младић новог типа* [...] (ЕК) – [...] да Аца стекне позитивну идентификацију са *женском родитељком тог типа* [...] (ЕК).

(2) Значење класификације према припадности „заједници“ имају и генитиви лексикализовани именицама *генерација* и *серија*, који се реализују по моделу N + [ATR [NS [ODet_{NUM} N_{GEN}]]]: [...] *Фолксвагенов „голф“ седме генерације освојио је још једно престижно признање* (НОВ 05/03/2015). Појава атрибутива у парафрази условљена је тиме што семантику генитивног референта прецизира бројна одредба (*голф седме генерације* → *голф седмица*):²⁵⁰

(3) Генитивне конструкције с предлозима ИЗ и С(А) формализују појмове који се концептуализују као тродимензионални садржатељи, односно дводимензионални

²⁵⁰ Употреба атрибутива овог типа врло је уобичајена у разговорном језику. У СЕР-у се као једно од значења ових бројних именица наводи и ‘оно што је обележено бројком, цифром X (нпр. возило, ...)’ (уп. СЕР, *двојка, тројка, четворка* итд.).

носителџи.²⁵¹ Значење порекла актуализује се преко екстралокализације ових ентитета, која почива на корелацији *бити у/НА – долазити ИЗ/С(А)*.

Генитив с предлогом ИЗ истозначан је са беспредлошким генитивом из исте семантичке групе. Употребом овог предлога само се наглашава потицање из групе која се концептуализује као метафоризован тродимензионални објекат. Таквој концептуализацији доприноси наглашавање постојања више типова који чине дату серију:

N + [ATR [PP [ИЗ [NS [ODet N_{GEN}]]]]]

[...] на паркингу хотела, где смо преузимали тест-аутомобиле није било *ни једног примерка из „RS“, „GT3“ или „GT2“ серије* [...] (ТС 1708).

Квалификацију према пореклу врше и именице *племе* и *топ-листа*, које означавају скуп ентитета исте врсте. С обзиром на то да се *племе* схвата као заједница људи затвореног типа, генитив се остварује по моделу N + [ATR [PP [ИЗ [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]: [...] *ставих длан на уста и у мртвачкој тишини испустих свој чувени ратни поклич из племена Сијукса* [...] (КМ, 97).

Топ-листа као врста списка поима као дводимензионални предмет, што отвара пут детерминацији предлогом С(А): *Специјално одређен диск-џокеј преко целе ноћи му је пуштао врхунске шлагере с топ-листе* [...] (КМ, 98). Генитиву с овим предлогом конкурише релативна клауза са просторним локативом блокираним предлогом НА и описни придев у суперлативу [→ *шлагери који се налазе на топ-листи / најпопуларнији шлагери*].

(4) Порекло по рођењу такође се схвата као припадност некој врсти родбинске заједнице. Експонент овог значења јесте генитив лексикализован именицама *сој*, *род*, *раса* и *пасмина*, који се реализује уз именице са значењем живих бића:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]

Са свим знацима *човека господског соја* [...] (АИ/АВ, 57) – Но *тај несрећник поганог соја* заборава добротинства силног цара царева [...] (ХЂЉ, 23) – *Син племенитог и снажног рода*, угледу предака додао је свој (ХЂЉ, 13) – [...] и све синове из угледних кућа, који су тражили *невесте доброг рода* (ХЂЉ, 28) – *Људи* часни и *племенитог рода* (ХЂЉ, 35) – Стефан је велики *господин најплеменитијег рода* [...] (ХЂЉ, 37) – Ђурађ је био *племћ најбољег рода* [...] (ХЂЉ, 46) – Стециште *људи* [...]. *Разних раса* (ХЂЉ, 91) – Замишљао је романтичну причу о некој *коњу племените пасмине* [...] (СМ, 63).

²⁵¹ Термин *носиатељ* преузет је од КЛИКОВАЦ (2006). Насупрот садржатељу којег карактерише отвореност са горње стране, носитељ је обележен затвореношћу (КЛИКОВАЦ 2006: 47).

N + [ATR [PP [ИЗ [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]]]

Стидљив као *сви људи из старих добрих породица* [...] (АИ/АВ, 16) – Живот *дечака из трговачке породице* [...] (ПД, 73).

Придевска одредба може постати средство парафразе овог генитива, али би се у том случају изгубила информација о томе да се датим својством одликује не само његов носилац, већ и читав род којем он припада, нпр. *људи племенита рода* (= племенити су и људи и род од којег потичу) ≠ *племенити људи*.

Грађевински објекти могу метонимијски стајати за породицу (метонимија КУЋА ЗА ПОРОДИЦУ):

N + [ATR [PP [ИЗ [NS [ODet_{SUPST} N_{GEN}]]]]]

Испостави се да *све девојке из бољих кућа* одлазе томе доктору Манџуки (КМ, 94) – Знам, за њега сам била *дете из боље куће* [...] (КМ, 53).

а) Када је реч о живим бићима, порекло по рођењу исказује се у моделу V_{COP} + [LEX [PP [ОД N_{GEN}]]] генитивним квалификативним предикативом који је лексикализован именицом *род*: [...] *када је и сам замишљао како је од змајевскога рода* (ВЈС, 20). Алтернацију с генитивом блокираним обавезним детерминатором омогућава управо опште значење генитива – значење исходишта, нпр. *он је од змајевскога рода* → *он је змајевскога рода*.

(5) Значење заједнице имају и именице *вероисповест, вера, обичај, правило*. Дистинктивно обележје које их сврстава у посебну групу јесте особина променљивости (нпр. *вера се може мењати, док раса не може*). Заправо, овде није реч о партонимијском, већ о таксонимијском односу према којем се семантички посесум разуме као једна од појавних врста датог ентитета, а не као његов неотуђиви део (ИВИЋ 2008: 289):

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]

Калуђери фрањевачког и доминиканског правила (ХТЉ, 91) – Стециште *људи разних обичаја* (ХТЉ, 91) – За министра војног узели смо *нашег друга јеврејске вероисповести*, Давида Мешулама (НБ, 47) – [...] обухватају пре свега хронике *аутора друге вере* [...] (ГН, 18) – [...] и код словенског *становништва исламске вере* [...] (ГН, 27).

а) Припадност заједници може бити исказана и предикативом, при чему носилац тог својства бива квалификован као носилац условно трајног обележја:

V_{COP} + [LEX [NS [ODet_{POSS} N_{GEN}]]]

[...] Словени *су* данас највећим делом православни [...] а релативно мањим делом *римокатоличке и протестантске* [...] *исламске* [...] *или неке друге вероисповести* (ГН, 24).

(6) Када се у својству квалификатора нађе именица *порекло*, односно њен синоним *провенијенција* (СЕР, *провенијенција*), као и именица *оријентација*, концептуализација посесивног односа иде у обрнутом смеру јер је семантички посесор означен у управном члану, те се парафраза с вербалним елементом *имати* остварује као ‘X има Y’, односно појам у генитиву представља саставни део, нпр. *празници соларног порекла* → *празници КОЈИ имају соларно порекло*. Овакав однос условљен је тиме што *порекло* и *оријентација* представљају хипонимне појмове у односу на управне појмове.

Могућности алтернације с другим језичким средствима показују да уколико се у позицији управног појма налази живо биће, генитиву конкурише именица (*другови сељачког порекла* → *другови сељаци*), док генитив уз појмове неживе природе алтернира с придевом (*празници соларног порекла* → *соларни празници*):

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]

[...] таман довољно шик порекла, да би импоновала *друговима сељачког порекла* [...] (СС, 106) – [...] гледао како неколицина *младића хрватског порекла* пребија двојицу српских момака [...] (АД, 107) – [...] појављују се *семантичари лингвистичке, филозофске и психолошке оријентације* [...] (РМ, 67) – [...] да су Бадњи дан и Божић *празници соларног порекла* [...] (ГН, 25) – [...] сведоче и бројне народне *пословице*, очигледно *претхришћанског порекла* [...] (ГН, 45) – У новијој балканолошкој *литератури лингвистичке провенијенције* [...] (РМ, 29).

а) Квалификативни предикатив заступљен именицом *порекло* такође има функцију дубинског посесума, нпр. *синкопа је срчаног порекла* → *синкопа има срчано порекло*, док се њена придевска природа огледа у могућности алтернације придевом (нпр. *јунаци су змајског порекла* → *јунаци су змајевити*):

V_{COP} + [LEX [NS [ODet_{ADJ/DES, POSS} N_{GEN}]]]

[...] код пацијената са сумњом да је синкопа *срчаног порекла* [...] (КТШ, 320) – Да достојно служи свога мужа и господара, ма како [...] *часног порекла био* (ХЂЉ, 19) – [...] сви гласовити јунаци *су змајског порекла* [...] (ГН, 88) – Разлика у односу на алу, са којом је супротстављен иако *су истог порекла*, има много (ГН, 171).

Експлицирање копуле није обавезно ако се из контекста може видети да је она присутна у парафрази: [...] таман довољно *шик порекла*, да би импоновала *друговима сељачког порекла* [...] (СС, 106) [→ таман је довољно *шик порекла*, да би импоновала ...].

3.1.3.2.2. Место и време потицања

Порекло које је обележено *местом и временом потицања* управног појма такође проистиче из сценарија аблативности и формализован је истим синтаксичким моделима којима су заступљени примери претходног семантичког типа.

(1) Појам у генитиву представља *географске појмове* и *остале појмове просторне семантике*. У својству управног члана иступају ентитети с обележјем [живо ±] као дубински субјекти предикације којом се реферише о њиховим активностима. Генитивни референт је у том случају семантички просторни адвербијал. На основу сакупљене грађе, издвојили смо неколико семантичких типова ових конструкција:

а) Када су генитивом заступљени *топоними* и остали *географски појмови*, а управни појам има обележје [живо +], квалификација је обележена местом потицања, те према томе и особинама којима се одликује. С тим у складу, у парафрази се појављује релативна клауза с глаголима *долазити* и *живети* у којима генитивна конструкција врши функцију просторног адвербијала, нпр. *пријатељ из Трста* → *пријатељ КОЛИ долази из Трста /живи у Трсту*. Генитиву може конкурисати и форма етника (*Трићанин*), али и посесивни придев (*трићански пријатељ*):

N + [ATR [PP [ИЗ NGEN]]] / [ATR [PP [ИЗ [NS [ODet_{ADJ/POSS} NGEN]]]]]

Је ли онај *пријатељ из Трста*, коме је упућен, поштом, сандук са тајним прогласима, на време о томе обавештен? (ВЈС, 56) – Дошли су му *гости из Сарајева*, двојица угојених Османлија (АИ/АВ, 73) – Када је са *бурезијом из Кијева* [...] (СС, 104) – [...] коју нарочито за њега готови *један евнух из Кавале* [...] (ПМ, 44) – [...] међу Хрватима и другим *досељеницима из Југославије* (АД, 119) – Прво је читао *песник из Чилеа*, потом *драмски писац из Торонта*, [...] па *песникиња из Ванкувера* [...] (АД, 127–128) – [...] као *чудовиште из језера Лох* [...] (СС, 13) – [...] ко би нормалан уложио све наде у *неког студента из провинције* [...] (КМ, 29) – И баш на том тајанственом месту приче, *наивни несрећници из провинције* почну да се лепе за њих као шашави — систем фластеријана (КМ, 33) – [...] нарочито када је у питању *човек из равнице* [...] (АД, 127) – Насртаји *палих духова из поднебесја* (ХЂЉ, 32) – А тражили су ме рођаци мојих зетова, *племићи* [...], *из Цариграда* [...] (ХЂЉ, 35) – А тражили су ме рођаци мојих зетова, *племићи из балканских земаља*, [...] (ХЂЉ, 35).

N + [ATR [PP [C(A) NGEN]]]

А тражили су ме рођаци мојих зетова, *племићи* [...] *са острва* (ХЂЉ, 35) – [...] али откако је упознао навике *људи са севера Европе* [...] (АД, 99) – [...] *неког давно ишчезлог племена с обала Црног мора* [...] (ПМ, 61) – [...] као и у варијанти *многбројних група са друштвене или сексуалне или религијске маргине* [...] (АД, 127).

Исти концепт преноси се и генитивном конструкцијом с предлогом C(A). Међутим, синтагма која захтева посебну пажњу јесте *ала са Босфора* у примеру: [...] *непомирљиви и непоколебљиви противници але са Босфора* [...] (ХЂЉ, 24).

Овде је приметно деловање метафтонимије и то оног типа који подразумева метафору унутар метонимије.²⁵² Наиме, генитив је лексикализован именом географског

²⁵² О различитим начинима на које метафора и метонимија могу остваривати интеракцију у идиоматизованим изразима бавио се Херертс (GEERAERTS 2002). Разрадивши Гусенсов појам

појма *Босфор*, који метонимијски стоји за Османлијско царство као део за целину. У позицији управног појма читаве синтагме налази се именица *ала* која означава митско биће с негативним особинама као што су прождрљивост и грабљивост. Тако значење читаве синтагме добија метафтонимијско проширење у значење ‘ала с Босфора су немилосрдни, окупаторски Турци’.

Употреба генитива с предлогом *Од* у истом значењу и истој функцији резервисана је махом за титуларна обележја особа, те функционише као саставни део личног имена (СТЕВАНОВИЋ 1986: 223).²⁵³

N + [_{ATR} [_{PP} [_{ОД} N_{GEN}]]]

Живот дечака из трговачке породице и *принца од Велса* ишао је истом путањом [...] (ПД, 73) – Александар Карло, *принц од Виртемберга*, који је постао командант у Србији [...] (ЕК) – [...] и да је и ово куда сада треба да га поведе, геуцајући, његов хроми заштитник, *моћни кнез од Беневента*, само део тога круга који је сав беспуће (ЕК).

Сценарио који се овде успоставља заснива се на близини ОЛ у односу на Л, а не на његовој интралокализованости као у случају синтагми типа *племић из Цариграда* (Даничић 1850: 223; ŠARIĆ 2012: 18).²⁵⁴

б) Потцање према каквом конкретном месту обележеном *географским појмовима*, односно *областима* одређује управни појам приписујући му карактеристике датог места. С обзиром на то да је квалификовани ентитет неживи појам, у парафрази не може бити употребљен глагол *живети*, нпр. *тканине са Истока* [→ **тканине које живе на Истоку*].

Узмимо за пример именицу *ваздух*. Будући да долази са пучине, он може бити свеж, мирисан, пријатан и сл., те на тај начин бива спецификован у односу на ваздух који долази са копна. Уколико се у својству локализатора појави неки географски појам, квалификација је обележена приписивањем њему типичних својстава, нпр.

метафтонимије и принципе њеног појављивања, аутор је употребом призматичког модела показао да се оне могу појавити у различитим низовима. О метафтонимији в. и VOERS (1996: 31–33).

²⁵³ Данас је ретка употреба овог генитива као саставног дела нечијег имена (СТЕВАНОВИЋ 1964–65: 251). Изолован пример представља име нашег познатог сликара, Милића Станковића, који је широко јавности био познатији под својим уметничким псеудонимом, Милић од Мачве.

²⁵⁴ На примеру *ага од рибника*, Фелешко (1995: 110) преноси тумачење Р. Алексића заснованог на теорији индоевропског генитива А. Хајнца по којој су партитивност, посесивност и аблативност различити аспекти једне исте појаве. Наиме, конструкција *ага од Рибника* изводи се из *ага који је од Рибника*, а *ага рибнички* из *ага из Рибника*, а односи које оне исказују, у виду порекла, посесивности (припадности) и придевске детерминације, присутни су у њима истовремено.

тканине *са Истока* су тканине које се одликују специфичним дезеном, материјалом и сл. Дати концепт може се исказати и беспредлошким, али и генитивом с предлозима ИЗ и С(А):

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ/POSS} N_{GEN}]]]

[...] како то већ бива у *проређеном ваздуху брдских врхова* (ЖЗ, 27).

N + [ATR [PP [ИЗ N_{GEN}]]]

Стакло из Мурана (ХБЈ, 91) – Као да је оживљавао неке далеке *успомене из* прасвијести и *дивљине* [...] (СМ, 197) – [...] *извори из разних примера* [...] (ГН, 44).

N + [ATR [PP [C(A)N_{GEN}]]]

Ово крдо слободних коња, који живе о трави и роси, који удишу *слани ваздух с пучине* [...] (СМ, 66) – [...] у собу је јурнуо *мирисан ваздух с пучине* (СМ, 182) – [...] да се осуши *на мирисном ветру с Босфора* [...] (ПМ, 46) – [...] биле су изложене *најфиније тканине* углавном *са Истока* (ВЈС, 75) – То може да буде *вода са неког лековитог извора* [...] (ГН, 108).

Разлика између ове три конструкције тиче се концептуализације квалификатора. У конструкцијама с беспредлошким генитивом јаче је изражена компонента посесивног значења па се генитив може заменити посесивним придевом: *ваздух брдских врхова* је *брдски ваздух*. С друге стране, предлозима ИЗ и С(А) наглашава се метафоричко кретање (*извори из примера* су *извори КОЈИ долазе из структуре примера*, а *ваздух с пучине* је *ваздух КОЈИ долази површине мора*).

в) Квалификација генитивом који је лексикализован именицама са значењем *установа, фирми и објеката одређене намене* обележена је одређивањем управног појма према подручју какве делатности. У парафрази се тада појављује релативна клауза с глаголом *радити* или *лечити се*, нпр. *човек из киоска* → *човек КОЈИ ради у киоску*, *мој најтос из стационара* → *најтос КОЈИ се лечио са мном у стационару*:

N + [ATR [PP [ИЗ N_{GEN}]]]

[...] испричаћу вам случај *са човеком из киоска*, па куд пукло да пукло (КМ, 51) – Зора, *Миђина старија другарица из канцеларије* [...] (СС, 207) – [...] а њему су се, одасвуд, не приметно, примицали *људи из полиције* (ВЈС, 56) – [...] а завршиће, у најбољем случају, као супруге *чиновника из спољнотрговинских фирми*, [...] (КМ, 46) – То је *мој најтос из стационара* (ВС, 34).

N + [ATR [PP [C(A)N_{GEN}]]]

Метода коју су развили *научници са Института „Стенфорд“* могла би да помогне лекарима [...] (БЖ 15538).

г) Појам у генитиву представља *активности и места где се активности одвијају*. У парафрази се уместо генитива појављује релативна клауза (*лица из пратње* → *лица која прате*) и придев као семантички синоним (*друг са разбојишта* → *ратни друг*):

N + [ATR [PP [ИЗ N_{GEN}]]]

[...] као да ми је *друз* [...] *из шенлука* или *из лова* (ХЋЉ, 39) – [...] као и да се придржава наредби које му дају *лица из пратње* [...] (ЗОБСНП, чл. 107).

N + [ATR [PP [C(A)N_{GEN}]]]

[...] као да ми је *друз са разбојишта* [...] (ХЋЉ, 39).

д) Порекло обележено *делом тела* специфично је по томе што се генитивом кодира изворишно место неког ентитета, које омогућава да се он смести под одређену врсту. Генитив у оваквим примерима може бити блокиран инструменталним изразом ПОРЕКЛОМ, као и предлогом C(A). О генитиву с предлогом C(A) већ смо говорили, те ћемо се овде осврнути на први случај.

Мотивација за употребу инструменталног израза ПОРЕКЛОМ у вези је с концептом паралелизма карактеристичног управо за инструментал (ТАНАСКОВИЋ FALETAR 2011: 224–260). Место порекла у том смислу представља ентитет који се синхронизовано креће на метафоричкој путањи с појмом који одређује, односно схвата се као његово стално обележје:

N + [ATR [PP [ПОРЕКЛОМ ИЗ N_{GEN}]]]]

Атонички напади и *напади пореклом из фронталног режња* могу бити кратки [...] (КБ, 382).

N + [ATR [PP [C(A)N_{GEN}]]]

[...] требало би у ту сврху балзамовати *његов велики нокат са малог прста* [...] (КМ, 70).

Постоје и случајеви у којима цела синтагма поприма карактер фразеологизованог израза. Такав је пример: [...] *то мора да буде нешто што ће ме спасити осећања да сам модни вазал, колонија, дама из друге руке* [...] (КМ, 34), где конгруентни атрибут представља нумерички детерминатор који читавом изразу даје идиоматски карактер. Тако се *дама из друге руке* схвата као жена која није права дама, аналогно значењу фразема *из друге (треће итд.) руке* где генитив има значење ‘путем посредника, преко посредника’ (ОТАШЕВИЋ 2012: 804–805).

д.1. Квалификацију извориштем врши и конструкција у копулативном предикату V_{COP} + [LEX [PP [ПОРЕКЛОМ ИЗ [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]]]: [...] *и да је ово знање пореклом из доњег света* [...] (ГН, 118).

(2) Метафоричко проширење временског домена на домен квалитета показују конструкције ИЗ + N_{GEN} у којима су кодирани неки *временски периоди*,

концептуализовани као својство које свог носиоца прати на временској оси.²⁵⁵ То својство врши и додатну функцију квалификовања издвајањем према временској припадности, што је осведочено у парафрази у којој генитивне конструкције, као што ћемо видети, могу бити замењене придевским образовањима која су семантички синоними генитива (REDLI 2014: 204):

N + [_{ATR} [_{PP} [ИЗ N_{GEN}]]]

[...] њише се сабласно по ритму *музике из снова*, сасвим лагано, затворених очију... (СС, 6) – Као да је оживљавао неке далеке *успомене из прасвијести* и дивљине [...] (СС, 197) – Умрла је усмрћена истодобно *словима из прошлости и из будућности* (ПМ, 37).

Квалификативно значење постаје јасније ако се синтагме у оваквим сценаријима протумаче помоћу појмовних метафора. Метафора СНОВИ СУ ОМЕЂЕН ПРОСТОР на којој се заснива значење синтагме *музика из снова* указује на време потицања које утиче на квалитет, односно особину музике, те јој додељује специфичан карактер најлепше, ванвременске музике. Запажа се, дакле, да генитивни референт конотира временско значење упућујући на музику какву чујемо док сањамо или маштамо, док денотација квалификативног значења проистиче из постојања одређеног квалитета, особине, која квалификованом појму додељује специфичан карактер остварен у највишем степену. У том смислу, конструкција ИЗ + N_{GEN} означава стално својство управног појма по којем он постаје препознатљив. Синтагма *успомене из прасвести* такође представља метафоричко проширење на временски домен. Успомене су настале у неком прошлом времену, при чему се та давна прошлост односно старина, у складу са појмовном метафором ПРОШЛОСТ ЈЕ ПОСУДА, концептуализује као својство које свог носиоца прати на временској оси и које метафорички бива извучено на видело човековом одређеном менталном активношћу. То својство врши и додатну функцију квалификовања управног појма његовим издвајањем према временској припадности, што је видљиво јер се *успомене из прасвести* могу парафразирати као *веома старе, древне успомене*.

Генитив може бити употребљен и као део фразеологизираниог израза: [...] *те „вести из минута у минут“ које ждери људе* [...] (ВС, 8). У таквим случајевима,

²⁵⁵ Време потицања може се схватити и као околност која окружује неки ентитет, а из које се он метафорички издваја. Ова значењска нијанса свакако да се може оправдати тиме што се време концептуализује као апстрактно кретање у простору. Још је Аристотел говорио о времену као о броју промена у односу на пре и после (ARISTOTLE 2014).

редупликацијом именице са значењем неке временске јединице профилише се сценарио који почива на односу извориште–циљ. Тај однос на синтаксичком плану заступа конструкција у којој је први члан ИЗ + N_{GEN}, а други У + N_{ACC}. Квалификативно значење ових конструкција обележено је одређивањем начина појављивања управног појма исказивањем учесталости, чиме се он карактерише као сталан, непрекидан и сл.²⁵⁶

Квалификација временом потицања, као што се види, чешћа је у идиоматизованим изразима. Забележен је тек један пример у којем се као квалификатор појављује јединица мере времена, што генитив у овој употреби чини маркираним средством: [...] *има и много од замаха јунака социјалистичког рада из касних четрдесетих година овог века* [...] (ВЈС, 21). Он је, заправо, сведен на ону функцију којом се управном појму приписују карактеристике својствене датом временском периоду.

3.1.3.2.3. Научне области и људске делатности

Потицање се може исказати и на различите друге начине. Тако се истицањем порекла према некој *научној области*, односно каквој *људској делатности*, управни појам квалификује на основу уског круга, врло специфичних карактеристика. Генитиву тада конкурише присвојни придев (нпр. *знање из филозофије* → *филозофско знање*) или начинска клауза коју уводи спој предлога и корелатива ИЗ ТОГА и начински прилог КАКО, нпр. *испит из прве помоћи* → *испит ИЗ ТОГА КАКО се пружа прва помоћ*:

N + [_{ATR} [_{PP} [ИЗ N_{GEN}]]]

[...] *свим својим великим знањем из филозофије и богословља* [...] посветио се испуњењу онога што је Марку обећао (ХЂЉ, 133) – [...] Ања, као, ради *задатак из математике* [...] (ВС, 28).

Генитив у устаљеним изразима праћен је нумеричким детерминатором, док се супстантивна допуна појављује уз девербативну именицу као експонент спроводника: *једење ножем и виљушком* → *јести ножем и виљушком*:

²⁵⁶ Појаву ових конструкција уз глаголе региструје М. Стевановић (1986³: 237) истичући да представљају глаголске начинске одредбе. Такво временско–начинско значење констатује посебно код истозначног генитива с предлогом С(А), који се такође комбинује са конструкцијама У/НА + N_{ACC} (Исто: 250–251).

N + [ATR [PP [ИЗ [NS [ODet_{NUM} N_{GEN} / N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] које је положило испит из прве помоћи (ЗОБСНП, чл. 179/4) – За то време онај даса у кожњаку, што је испљубао деда Гаврила као проклетог буржуја, узимао редовно лекције из једења ножем и виљушком [...] (КМ, 32).

Тумачење одређених конструкција у квалификативном смислу може бити у великој мери контекстуално условљено. То показују следећа два примера у којима се појам *синкопа* квалификује синонимним именицама *узрок* и *етиологија*.²⁵⁷

N + [ATR [ODet_{ADJ/DES} N_{GEN}]]]

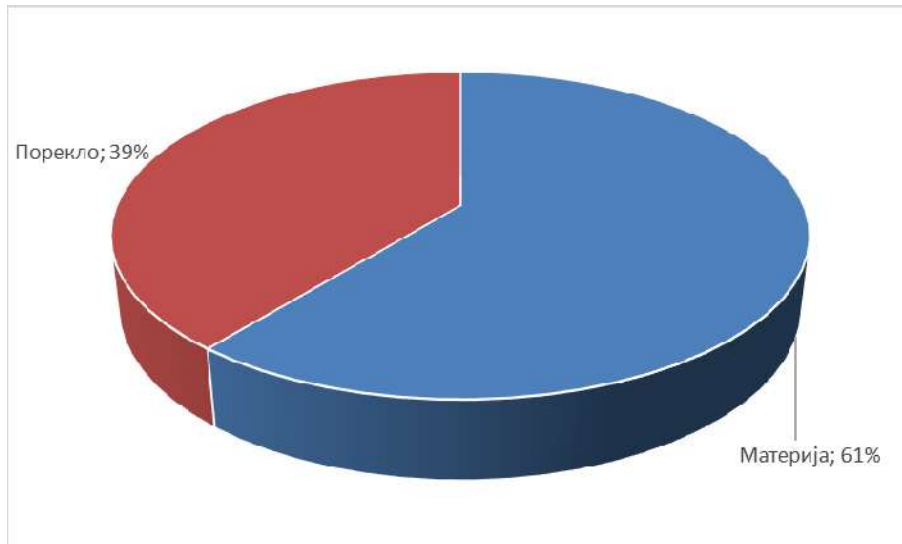
[...] и синкопе непознатог узрока (ВТ, 17) – Треба је радити у пацијената [...] са синкопом непознате етиологије (КТШ, 319).

* * *

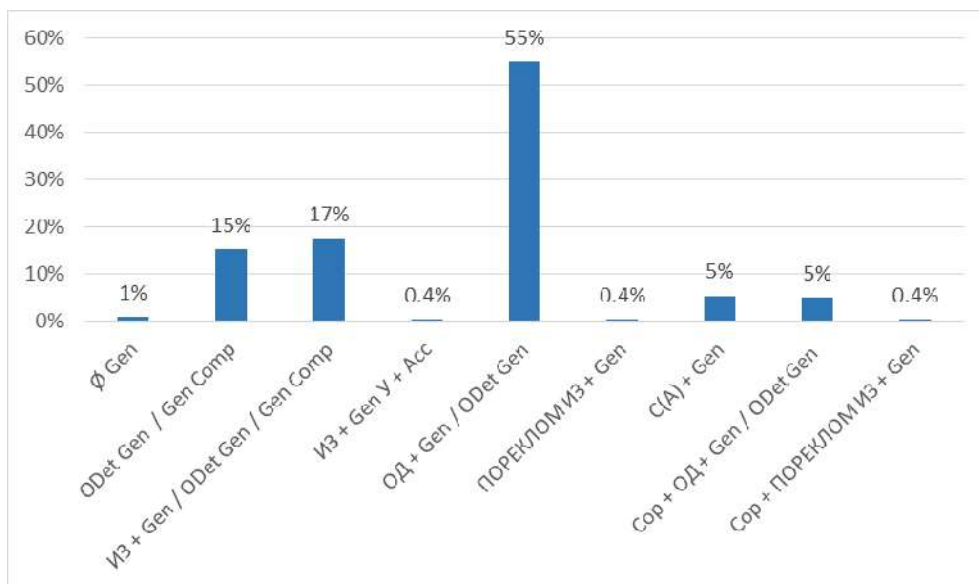
Значења материје и порекла у овом семантичком пољу уклапају се у основно значење извора. По броју модела за исказивање овог надређеног значења истиче се значење порекла, које чини и семантичку базу конструкција са значењем материје. Разнородност падежних облика у микропољу извора с једне стране указује на његову нестабилност, али с друге, и на чињеницу да се сви они уклапају у семантичку схему исходишта, која је садржана у основи аблативних предлога ИЗ, ОД и С(А).

На самој периферији овог система налази се беспредлошки генитив, који значење порекла дели са значењем инхерентног својства (*ствари исте врсте*, *људи племенита рода*). Разлог је чињеница да се и порекло може тумачити у смислу конституционалне особине, неодвојиве од свог носиоца.

²⁵⁷ У медицинској пракси, подела синкопа на врсте врши се према етиолошком узроку (КОВАЧЕВИЋ - ТОПАЛОВ – ШАРОЊА 2007: 17).

Слика бр. 23: Фреквенција специфичних значења у микропољу извора

Слика бр. 24: Фреквенција структурних модела у микропољу извора

3.2. СУБПОЉЕ КАРАКТЕРИСТИЧНЕ ПОЈЕДИНОСТИ

Ово субпоље значењски је најхетерогеније у семантичком пољу квалификације јер у његовом структурирању учествује пет микропоља са значењима *покретача*, *манипулативне способности*, *саставног дела*, *пратилачког елемента* и *намене*.

Акузативом с предлогом НА обележава се неки саставни део управног појма који има улогу његовог *покретача*, што му на дубинском плану осигурава позицију агенса зависне предикације, нпр. *шпорет на струју* → *шпорет који ради тако што га*

покреће *струја*. Исту структуру имају и неки фразеологизирани изрази типа *мисао на женску руку*.

Уколико се у позицији овог акузатива нађе девербативна именица, читава конструкција имаће значење *манипулативне способности*, које се показује и у парафрази где радња формализована акузативом прелази у радњу формализовану предикатом, нпр. *сто на склапање* → *сто који се склапа*.

Карактеристичну појединост представљају и падежне конструкције у значењу *саставног дела* управног појма, које иступају као семантички посесуми. Тако се у овом значењу појављује именица *име* у беспредлошком генитиву блокираном придевском одредбом, нпр. *Грк чудног имена* → *Грк КОЈИ има чудно име*, замењив инструменталом с предлогом С(А) (*жена са драгим именом*), као и инструментал с предлогом ПОД и апелативном допуном (*сећање под насловом: 'Мишелино — мој дужник'*). Функцију семантичког објекта има локатив с предлогом У, којим се обележавају одевни предмети, нпр. *жена у црвеној хаљини* → *жена КОЈА на себи има/носи црвену хаљину*.

Инструментал с предлогом С(А) основни је синтаксички облик за обележавање *значања конлатива* и представља експонента објекта–посесума у релативној клаузи с глаголом *имати*. У овом облику могу се појавити именице с обележјем [живо +] и тада цела конструкција има социјативно значење, односно значење пратиоца (*човек са псом*). Значење пратећег детаља имају именице различите семантике, али је свима заједничко то што су обележене неутуђивом или отуђивом посесијом (нпр. *руке са најнежнијом кожом*, *бурек са сиром*, *кутија с пудером*, *мушкарац са капом на глави*). Значење пратећег својства остварују оне именице којима се обележава каква особина живог или неживог ентитета (*људи са слабостима*, *камен са сјајем слонове кости*), односно околност која га окружује (*кућа са функционалном поделом*).

Насупрот конлативу стоји *синелатив* чији је синтаксички израз генитив с предлогом БЕЗ. Будући да има обележја [живо +] и [живо -], њиме се означава одсуство неке особине, својства, конкретног ентитета, особе, односно детаља, које (као и у случају конлатива) карактеришу обележја отуђивости и неутуђивости (нпр. *очи без трепавица*, *глас без боје и живости*, *младић без оца и мајке*). Генитивни референти су исказани у номинализованим структурама с имплицитно присутном негацијом (RADOVANOVIĆ 1990), те у парафрази остварују синтаксичку функцију објекта–посесума у негираној

релативној клаузи с глаголом *немати*, нпр. *очи без трепавица* → *очи КОЈЕ немају трепавице*.

Квалификација субјекатског аргумента преко одсуства карактеристичне појединости постиже се и генитивом у копулативном предикату, који је репрезентован девербативима, односно деадјективима са предлогом БЕЗ. И у овим структурама у парафрази је присутна значењска компонента посесивности, нпр. *његова жеља је без икаквог стварног изгледа* → *његова жеља није изгледна / нема стварног изгледа, све је било без смисла* → *све је било бесмислено / ништа није имало смисла*].

Намена као веома продуктивно значење представља микропоље различитих ужих значења метафоричке усмерености.

У конституисању наменског значења учествују квалификатори формализовани акузативом с предлогом ЗА и, његовим опозитом, генитивом с предлогом ПРОТИВ. У својству квалификатора појављују се лексеме врло разноврсне семантике које смо поделили на осам група.

Тако се у значењу објекта имплициране радње издвајају именице с обележјем [живо -], којима се обележавају интегрални делови човека: *тоник за танку косу* → *тоник за неговање танке косе*; предмети, врсте задужења, храна: *боја за стакло* → *боја којом се боји стакло, рата за кредит* → *рата којом се отплаћује кредит, рецепт за салату* → *рецепт на основу којег / помоћу којег се прави салата*; научне и стручне области: *колеџ за дизајн* → *колеџ на којем се студира дизајн*. Резултативни карактер имају неке именице које иступају као целина у односу на појам у централној позицији. Оне, заправо, обележавају резултат радње која се врши уз употребу одређеног ентитета, нпр. *месо за гулаш* → *месо које се користи да би се направио гулаш / гулаш се прави уз употребу меса*.

Генитив као еквивалент акузатива могућ је у оним синтагмама у којима је намена управног појма усмерена на спречавање негативних стања и појава: *балзам против перути* → *балзам који уклања перут*; *лекови за прехладу* → *лекови који лече прехладу*. Појмови живе природе формализовани генитивом с предлогом ПРОТИВ на дубинском плану врше функцију објекта независне клаузе, а субјекта зависне, при чему је намена усмерена на сузбијање њихових активности, нпр. *мере против несавесних трговаца* → *мере које спречавају трговце да се несавесно понашају*.

Семантички објекат радње може бити и објекат локализације, односно садржани појам, уколико се реализује уз именице са значењем садржатеља. У улози таквих објеката појављују се именице са значењем појмова у унутрашњости локализатора и на његовој спољашњости, нпр. *посуда за млеко* → *посуда у којој се држи млеко*; *сто за компјутер* → *сто на којем стоји компјутер*. Девербативна именица у акузативу, праћена генитивном допуном, експонент је дубинске предикације с објектом, нпр. *чаша за остављање вештачких зуба* → *чаша у коју се остављају вештачки зуби*. С друге стране, значење локализатора и функција адвербијалне допуне у парафрази резервисани су за појмове који означавају просторије и прибор и иступају као садржатељи управног појма, нпр. *душек за плажу* → *душек који се користи на плажи*.

Акузативни референт у парафрази иступа као субјекат онда када обележава вршиоце имплицираних радњи: *испит за возача* → *испит који полаже будући возач / особа да би постала возач*. Као што се види, ове синтагме се могу тумачити и у намерном смислу. Функцију семантичког субјекта имају и они акузативи који обележавају живе и неживе кориснике управног појма, нпр. *колица за инвалиде* → *колица која користе инвалиди*; *делови за моторе* → *делови које користе мотори*.

Појава девербативних именица у акузативу актуализује намену коју управни појам остварује вршећи одређену активност. Тако се ове именице у парафрази реализују као предикати релативне клаузе, док се улоге управних појмова дефинишу као средство: *спреј за заштиту косе* → *спреј који штити косу*; локализатор: *вреће за спавање* → *вреће у којима се спава*; објекат: *макета за гађање* → *макета у коју се гађа*; агенс: *група за пребацивање лица преко државних граница* → *група која пребацује лица преко државне границе*; и домен: *могућности за дизајн* → *могућности да се дизајнира* → *дизајнерске могућности*.

Функцију наменског квалификатива остварују појмови који се комбинују с именицама типа *именовање*, *назив*. Ове именице се према акузативним референтима односе као део према целини што омогућује тумачење акузатива у смислу посесора: *стари словенски назив за Каунас* → *Каунас има стари словенски назив*.

Еквивалентност генитива није ограничена само на примере с предлогом ПРОТИВ, већ је присутна и у случајевима конкуренције акузатива с предлогом ЗА и беспредлошког генитива. Такве су синтагме у којима се исказује намена живих бића при чему су акузативом формализовани топоними (*представник за Босну* →

представник Босне) и појмови који се односе на какав скуп, односно систем истих или сличних ентитета (*представник за штампу* → *представник штампе*, *министар за науку* → *министар науке*).²⁵⁸ Међутим, еквивалентност ових синтагми није потпуна, јер се генитивом топикализује целина, односно истиче се значење посесивности.

Значење карактеристичне појединости, како наш корпус показује, имају оне конструкције којима се исказује неко привремено својство ентитета, које га квалификује у датом тренутку. С друге стране, када је реч о квалификацији преко интегралних делова управног појма, за разлику од генитива из семантичког поља квалитета, падежне конструкције са значењем карактеристичне појединости представљају мање делове тела којима се не квалификује посесор у целости, већ само неки његов део. У оба случаја, фокус се не шири на цео ентитет, већ остаје на његовом делу.

3.2.1. МИКРОПОЉЕ ПОКРЕТАЧА

Значење покретача кодирано је акузативом с предлогом НА, који квалификује именице са значењем разних *апарата*, *возила* и *њихових механизма*, односно појмове који могу бити покренути. Управо њихова семантика налаже квалификацију преко покретача који, ступајући с њима у однос део–целина, представљају њихову карактеристичну појединост.

Покретачи су у нашем корпусу заступљени именицама *струја*, *весла*, *једра*, *бензин* и *точкови*, и према управном појму иступају као средства чијом се употребом предмет денотиран управном именицом ставља у покрет.²⁵⁹ Квалификативно значење ових конструкција потврђује се, с једне стране, тиме што је у неколико примера могућа алтернација с придевским образовањима (*на струју* → *електрични*, *на бензин* → *бензински*), а с друге, тиме што се остварује однос супротстављања (нпр. *шпорет на струју* : *шпорет на дрва*²⁶⁰; *бродић на весла и једра* : *бродић на мотор*). Међутим, у

²⁵⁸ СЕР бележи да је *штампа* ‘заједнички, општи назив за све дневне и периодичне листове; све оно што се штампа’, а *наука* ‘систем знања, систем схватања, тумачења, скуп чињеница и сл.’.

²⁵⁹ Блискост значења покретача и инструменталног значења уочили су Павловић (2000: 129) и Арсенијевић (2003/П: 132), који истичу да се коришћењем покретача омогућава покретање управног појма.

²⁶⁰ С. Павловић (2000: 136–137) добро примећује да довођење у међусобну везу спојева као што су *шпорет на дрва* и *шпорет на струју* чини њихову везу стабилнијом. Иако експлицитно не помиње то да се квалификативно значење актуализује односом супротстављања у којем се ове синтагме налазе, чини се

парафрази овај акузатив заузима синтаксичку позицију субјекта зависне предикације, нпр. *шпорет на струју* → *шпорет који ради ТАКО ШТО га покреће струја*, који уједно представља и начин функционисања управног појма, из чега је јасно да су ове конструкције обележене и нијансом начинског значења (ОМЕРОВИЋ 2011: 118).

Разликовно обележје овог акузатива у односу према генитиву саставног дела тиче се одсуства супстантивне допуне. Реч је, заправо, о томе да се допуна неће остварити уз именице које означавају отуђиви део целине, те се као конкурентно средство може појавити само социјативни инструментал (*бродих с веслима и једрима*), али не и поменути генитив (**бродих весала и једара*).²⁶¹

N + [_{ATR} [_{PP} [_{HA} N_{ACC}]]]

Најпре купе пеглу, па *шпорет на струју* [...] (КМ, 68) – Пратиле су га хиљаде гондола, и *бродиха на весла и једра* [...] (ХЂЉ, 92) – [...] један сасвим нов концепт комбинације *електричног и класичног погона на бензин* (ТС 2341) – [...] нова генерација „4 моушн“ *погона на све тачкове* [...] (ТС 5515).

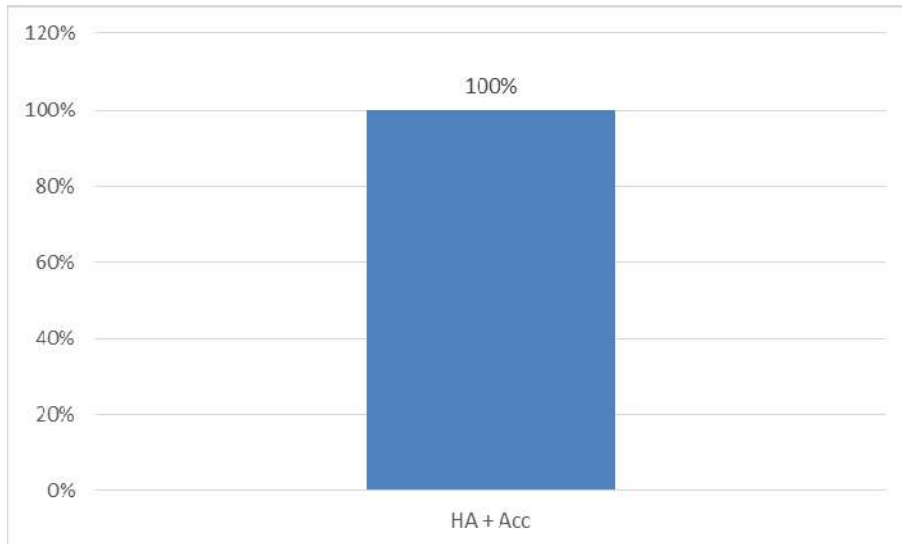
Структурно је исти пример: *Да сте само видели како се [...] прскају пиштољима на воду* [...] (КМ, 59). И овде је реч о саставном делу целине, али је он експонент објекта: *пиштољи на воду* → *пиштољи КОЛИ гађају ТАКО ШТО испљују воду*. Квалификативно значење се актуализује тиме што *пиштољи на воду* ступају у опозитни однос према *пиштољима на метке*, односно правим пиштољима.

* * *

За значење покретача резервисан је искључиво акузатив с предлогом НА, а оно се ограничава на денотате појмова који се могу покренути, односно ставити у погон. У том смислу је ово микропоље веома уско омеђено и стабилно јер му не конкуришу други падежни облици.

да их он управо тако и посматра тиме што их третира као кохипониме у односу према појму који не детерминише покретач.

²⁶¹ Посматрајући неконгруентне посесивне синтагме са значењем карактеристичне појединости, Ковачевић (1992: 18) закључује да присуство допуне није обавезно онда када појмови у акузативу обележавају неиманентне карактеристичне појединости. Н. Арсенијевић (2003/II: 132) потврђује овај закључак истичући да „уколико је карактеристична појединост заступљена именицом без детерминатора, појављују се само инструментал и акузатив, нпр. **лађа једара / лађа с једрима / лађа на једра*“.

Слика бр. 25: Фреквенција структурних модела у микропољу покретача

3.2.2. МИКРОПОЉЕ МАНИПУЛАТИВНЕ СПОСОБНОСТИ

Квалификатор заступљен девербативном именицом означава *манипулативну способност* управног појма (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 131), којом се неки појам издваја из скупа сличних ентитета и ставља у однос супротности према онима који ту способност немају (нпр. *сто на склапање*, односно сто који се може склопити стоји у супротности према столу који ту способност нема):

$$N + [_{ATR} [_{PP} [_{HA} N_{DEV/ACC}]]]$$

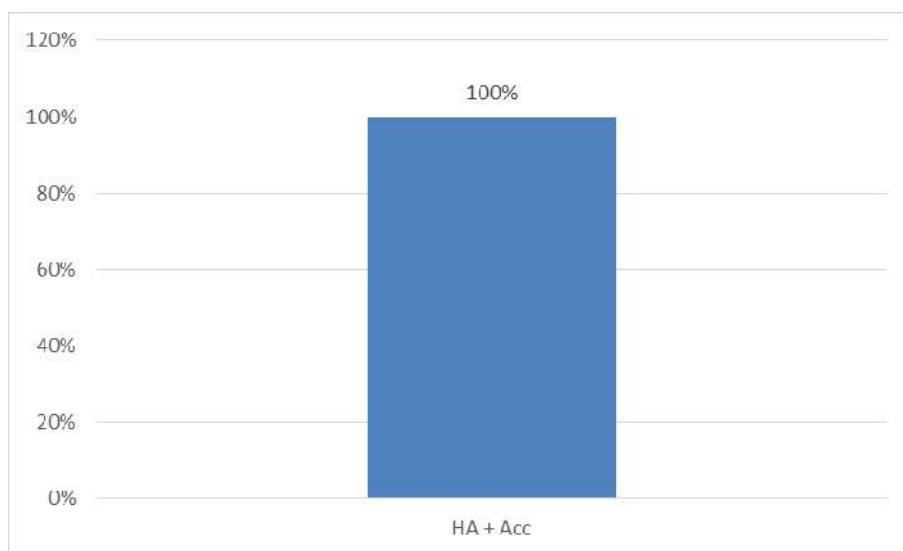
Мислила је, наима да је Снежана *неки пластични фазон на навијање* (КМ, 74) – Од намештаја је имала [...] чак и *сто на склапање* [...] (ХЂЉ, 120) – *Фотелја на расклапање* је око 10.000 динара и то је једна од јевтинијих [...] (ЕК) – [...] нека ми неко покаже место где би у граду било безбедно оставити *аутомобил „на пуњење“* (ТС, чл. 4235) – Иако се већ последњих година усталио један изглед телефона, изгледа да ће *телефони на преклоп* поново постати популарни међу корисницима (БЛИЦ 511557) – Округао изрез ће се добро слагати са истим оним огрлицама које иду и уз *кошуљу на закопчавање* (БЖ 26020) – Филм подсећа на старе списе католичких мисионара из 17. века који описују домородачку игру у којој се *гумена лопта на надувавање* контролише стопалима (Б92, СП) – *Овај песак/со распришивач на вучу* је веома zgodан за зимско одржавање дворишта и пешачких стаза (АВНТ).

Квалификативно значење је, осим опозитним односом међу ентитетима, оверено и у парафрази где акузативна конструкција заузима позицију дубинске предикације коју уводи начински везник ТАКО ШТО: нпр. *фазон на навијање* → *фазон који се покрене тако што се навије*. Акузативна формализација квалификатора у овим примерима утемељена је на обележју контактне директивности будући да се свака врста манипулације којој је неки предмет подложен може сматрати циљем имплицитне

радње која датом предмету омогућава да оствари своју функцију. При том, процеси имплицирани девербативним именицама *навијање*, *склапање* и *пуњење* имају дистрибутивни карактер, те су стога формализовани акузативом с предлогом НА, који, у свом примарном, просторном значењу, претпоставља лоцирање на површини дводимензионалног локализатора.²⁶² У том смислу, метафоричко проширење се огледа у томе што манипулативна способност предмета представља циљну фазу самог процеса дистрибуције.

* * *

Ово микропоље дели свој синтаксички израз с микропољем покретача, дакле, акузатив с предлогом НА, што је и очекивано јер су значења покретања и манипулативне способности семантички сродна по томе што се у основи оба налази значење руковања нечим. И ово је микропоље уско ограничено и непродуктивно како у свом синтаксичком изразу, тако и у избору лексема у функцији детерминатора – увек су то девербативне именице којима се означавају неки процеси.

Слика бр. 26: Фреквенција структурних модела у микропољу манипулативне способности

²⁶² О различитој перцепцији процеса исказаних акузативом с предлогом НА и оним с предлогом У већ је било речи у оквиру дистрибутивног значења акузативних конструкција у адвербијалној позицији (в. т. 2.1.1.1.1.).

3.2.3. МИКРОПОЉЕ САСТАВНОГ ДЕЛА

3.2.3.1. Ознака

Имена, називи и наслови представљају заступнике појмова на које се односе, односно, иступају као њихова *ознака*, средство њихове идентификације.²⁶³ У складу с тим, идентификативно значење формализовано инструменталом с предлогом ПОД произилази из метафоричког проширења примарно просторног значења којим се положај управног појма одређује с обзиром на доњи део инструменталног референта. У том смислу, однос означитеља (назива) и означеног (носиоца назива) концептуализује се као однос надређеног и подређеног, у којем се идентификација ознаком схвата као врста контроле над означеним. Осим значења подређености садржаног у семантици предлога ПОД, кодирање инструменталом мотивисано је и паралелним постојањем квалификатора и управног појма, односно њиховом нераскидивом повезаношћу (ТАНАСКОВИЋ ФАЛЕТАР 2011: 257).

Међутим, тиме што се неки појам идентификује одређеним називом, он уједно пролази и кроз процес квалификације. Квалификативно значење актуализује се издвајањем датог појма као јединственог, посебног, путем назива својственог само њему, који на тај начин иступа као његова карактеристична појединост:²⁶⁴

N + [ATR [PP [ПОД [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

Писаће чланке и *сећање под насловом: „Мишелино — мој дужник“* (КМ, 56) –покренула је нову *иницијативу* са циљем промоције одрживог развоја *под називом "Пројекат ефикасности ресурса производа за праишкасте детерџенте у земљама западног Балкана"* (БЖ 15509) – [...] у *књижи под насловом Најлепши потписи сабљом* [...] (ПМ, 95).

Улогу управног члана синтагме обавља и општа заменица *сав* чији номинативни множински облик упућује на претходни контекст са податком о појмовима који подлежу детерминацији инструменталом: *Писала бих о свему томе и још о неким фазонима,*

²⁶³ Инструментал ознаке спомиње још Маретић (1963: 596), илуструјући га примерима као што је *калуђер именов Максим*.

²⁶⁴ Примере сличне овима посматрао је С. Павловић (2006: 400) проучавајући категорију спецификативности у старосрпској пословноправној писмености. Реч је о конструкцијама са слободним инструменталом лексикализованим именицама *име* или *род* „које иступају као ознаке једног од аспеката детерминисаног појма“, нпр. *село именов Куцово, улијар именов Добрена*. У вези с тим, Павловић упућује на занимљиво „прастаро поимање имена као еквивалента појединца, мере људског бића или просто као двојника“ (ПАВЛОВИЋ 2006: 400, нап. 510 према БАНДИЋ 1991: 105, РАДЕНКОВИЋ 1996: 11, ГРКОВИЋ 1999: 10).

када бих се само одлучила да издам своје мемоаре. Било би то страшно зезање, на часну реч! Све под звучним насловом живот на брзака или нешто слично (КМ, 20).

Што се тиче кодирања овог значења генитивом, разлика се огледа у томе што у оваквом сценарију не долази до актуализације односа надређености и подређености (својственог, како је већ речено, конструкцији ПОД + N_{INST}), већ се употребом генитива у први план ставља нераздружива веза између управног појма и квалификатора, којом се истиче неутуђивост имена од његовог носиоца:

N + [_{ATR} [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]

[...] дугокоси је Грк, чудног имена [...] писао брзо [...] (ВЈС, 53) – Наиме, на основи „ролс ројса“ представљена је студија необичног и дугачког имена „ролс ројс јонкхир аеродајнамик купе II” (ТС 5542).

Алтернативна формализација подразумева употребу инструментала, при чему се у својству пратећих детаља именица с обележјем [живо +] појављују именице *име* и *родослов*. Будући да је реч о инхерентним својствима сваког живог бића (јер име и порекло су нераздруживо везани за свако живо биће, било да је реч о индивидуи или читавој врсти), придевска одредба се не може изоставити. У случају детерминације именицом *име*, идентификација појма отвара пут његовој квалификацији као посебног, јединственог представника врсте:

N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]]

[...] привиђење, али и *стварна жена са* слатком крви, драгим именом [...] (АИ/ЈЖКН, 267) – Постоји и неколико сличних врста *митских демонских бића са различитим именима* (ГН, 198) – Родио се наследник са најчистијим родословом у Европи [...] (ХЂЉ, 101).

3.2.3.2. Одевни предмет

Живи ентитети могу се квалификовати и *одећом* коју имају на себи. Тако је овом интралокативном конструкцијом квалификатор обележен као неживи локализатор у којем је садржан ентитет, а лексикализован је ознакама одеће с јасно профилисаним спољним границама:

N + [_{ATR} [_{PP} [Y N_{LOC}]]]]

[...] а за њим два иследника инквизиције у љубичастим одорама високих свештеника [...] (ЖЗ, 36) – [...] дочекују их отмени кумови у героцима и полуцилиндрима (СМ, 57) – Са стране су дјеверуше с огромним букетима цвијећа, у цркви свештеници у свечаном орнату [...] (СМ, 57) – Пратиле су је отмене даме, и слуге у ливреји са грбом Цељских (ХЂЉ, 71) – Продавац кромпира, крупан мушкарац, у војничком шињелу [...] (ВС, 28) – [...] излази момак у крзненом прслуку [...] (ВС, 54) – [...] продавац, крупан момак у црној тренерци, стајао је крај касе и оздравио ме (ВС, 6) – Кад, прође неко време, а онај даса у кожњаку направио и базен (КМ, 32) – [...] неки даса у кожном капуту до земље упадне у нашу кућу и изврѣја мога деду на мртво

име [...] (КМ, 32) – [...] процвркута једна месечарка у бунди од синтетичког астрагана (КМ, 57) – И саме мачке у кратким сукњицама [...] служиле су наоколо [...] (КМ, 91).

Схематични однос у који овде ступају квалификовани и квалификатор заснива се на парцијалној инклузији у којој квалификатор има улогу садржатеља људског тела, што представља мотивацију за употребу локатива с предлогом у. Наиме, делови одеће се концептуализују као предмети који имају унутрашњост, границе и спољашњост, и чија се функција садржавања манифестује као заштита, обухватање и блокирање визуелног приступа покривеним деловима тела. Оно по чему се ово значење разликује од прототипичног просторног значења садржавања јесте то што квалификатор не служи за лоцирање управног појма, већ за његову идентификацију (у овом контексту не може се поставити питање *Где су кумови? – У *героцима и полуцилиндрима*). У том смислу, он квалификује дати ентитет тако што спецификује његов изглед у конкретној одећи или деловима одеће, те је јасно уклапање ове локативне конструкције у значење карактеристичне појединости

Примери који следе специфични су по томе што ће се уз њих обавезни детерминатор остварити у зависности од начина на који концептуализујемо однос исказан локативним референтом:

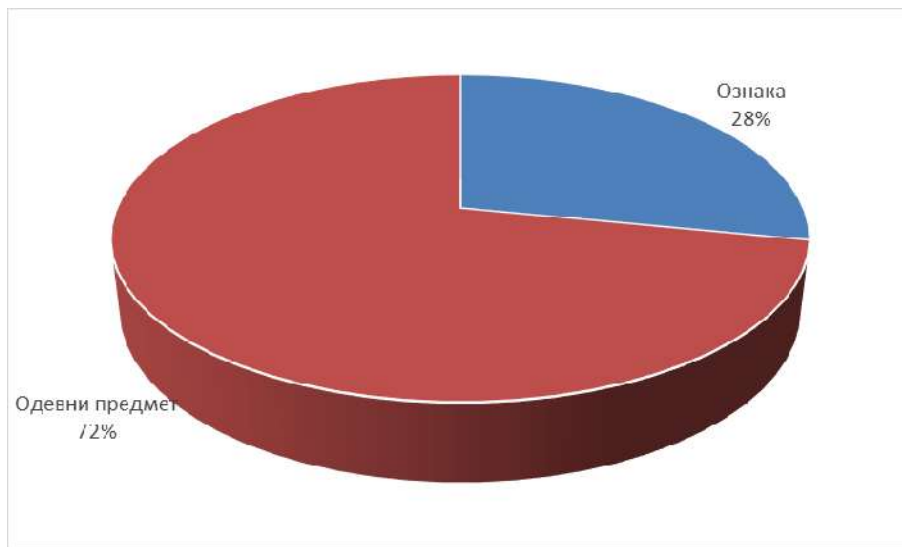
$$N + [_{ATR} [_{PP} [_{У} [_{NS} [_{ODet}_{ADJ} N_{LOC} / N_{LOC} Comp_{SUPST}]]]]]$$

Окренуо се: низ степенице је с хора сишла млада опатица у ШИРОКОЈ РЕДОВНИЧКОЈ хаљини (СМ, 33) – На окуци је видио непознату жену, саму, лијепу, свјежу, у ЦРВЕНОЈ хаљини и високом ципелама С ПЛУТОМ [...] (СМ, 82) – Понекад је излазила са старијом женом увијек у хаљинама ТАМНИХ БОЈА, [...] (СМ, 136) – [...] очараног добротом на лицу тог чудака у ТУРСКИМ хаљинама [...] (ВЈС, 78) – [...] жене у ЛАКИМ хаљинама [...] (АИ/АВ, 16) – Возио га је јак момак у МОРНАРСКОЈ мајици (СМ, 85) – [...] пут од села до увале и од увале до села јој је сав пут, па и њега прелази с момком у МОРНАРСКОЈ мајици [...] (СМ, 86) – Чума или Куга је баба без ноктију, у ЦРНОЈ одећи [...] (ГН, 200) – Био је још дечарац у ДУГАЧКОЈ кошуљици [...] (ВЈС, 20) – Продавац кромпира, крупан мушкарац, у [...] ЦРНИМ панталонама [...] (ВС, 28).

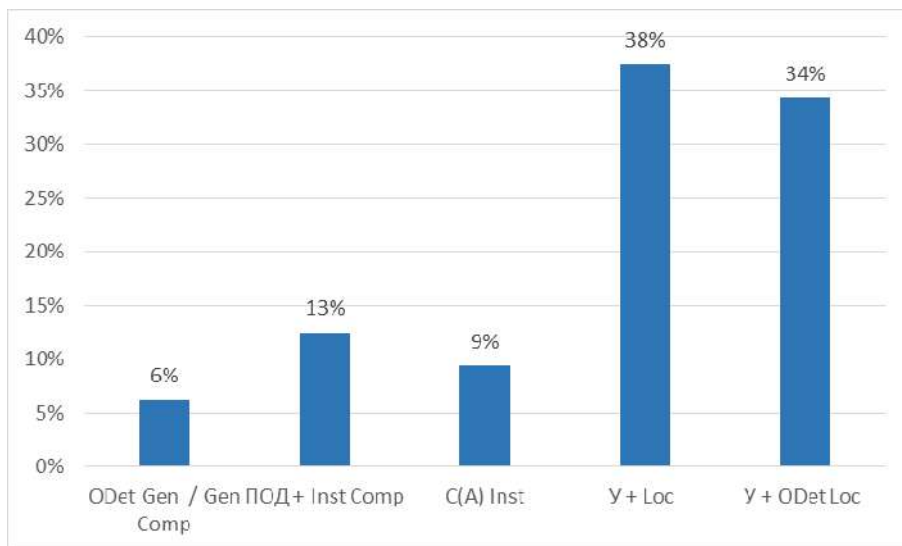
Примери с придевском одредбом, односно супстантивном допуном показују специфичну условљеност оваквог граматичког решења. Наиме, уколико је локатив лексикализован именицама типа *хаљина*, *ципеле*, односно именицама чија семантика не указује на специфичну врсту одеће, детерминација квалификатора је обавезна јер би, у супротном, цела синтаagma имала антонимно значење (нпр. *жене у лаким хаљинама су жене које носе лаке, летње хаљине*, док *жене у хаљинама* значе *жене које су обучене, тј. нису голе*). С друге стране, детерминација локативног референта није обавезна уколико је фокус на супротстављању квалификатора, нпр. *жене у хаљинама* : *жене у панталонама*.

* * *

Микропоље саставног дела прилично је нестабилно у субпољу карактеристичне појединости јер се ово значење исказује различитим падежним облицима, који се могу наћи и у другим семантичким микропољима. Беспредлошки генитив и локатив с предлогом у дели с пољем квалитета, а инструментал с предлогом *с(А)* са сродним значењем конлатива. Ово микропоље и лексички је ограничено јер се у својству атрибута најчешће појављују именице у чијој је основи семема *име* и именице са значењем одевних предмета.

Слика бр. 27: Фреквенција специфичних значења у микропољу саставног дела

Слика бр. 28: Фреквенција структурних модела у микропољу саставног дела

3.2.4. МИКРОПОЉЕ КОМИТАТИВНОСТИ

Пратилачко (комитативно) значење остварују инструментал с предлогом С(А), који се у прототипичним сценаријима овог типа остварује у значењу социјатива,²⁶⁵ и генитив с предлогом БЕЗ као његов опозитни пар.

3.2.4.1. Конлатив

Квалификативно значење инструменталне конструкције везује се за овај тип инструментала јер се између управног појма и појма који функционише као његов квалификатор успоставља однос метафоричког друштва који се манифестује као паралелно постојање у простору и времену. Метафоричко проширење социјативног значења у значење квалитета карактерише губљење самосталног односа инструменталног референта, који, тиме што добија подређен статус према управном појму, постаје његова карактеристика (Ивић 1954: 195) и с њим остварује просторно-временску везу као његов дубински посесум (ИСТО: 207), нпр. *баба са великим ноктима* → *баба има велике нокте*, *писмо са одређеном садржином* → *писмо има одређену садржину*]. Као и у случају квалификативног генитива, и овде је реч о инверзивној посесивности јер детерминативну функцију врши посесум, а не посесор (Павловић 2006: 396).

Будући да предлог С(А), како смо већ напоменули, има социјативно значење, његова употреба у овим инструменталним конструкцијама утемељена је на појмовној метафори ОСОБИНА (СВОЈСТВО) ЈЕ САПУТНИК. Присуство карактеристичне појединости у статичним сценаријима овог типа представља перцептивни паралелизам у процесу идентификације ентитета, те је у погледу одвојивости/неодвојивости дела од целине инструментал карактеристичне појединости немаркиран у односу на квалификативни инструментал (Ивић 1955–1956а: 267–268).

Темељну разлику између квалификативног инструментала и инструментала карактеристичне појединости представља чињеница да се првим означавају својства целине (*старац са бујном косом*, *биље са магичним својствима*), док други квалификује управни појам присуством неког детаља (*баба са великим ноктима*, *бурек са сиром*). Исто тако, инструменталом карактеристичне појединости означавају се својства одређених саставних делова целине (Ивић 1955–1956а: 268), нпр. *руке са*

²⁶⁵ О значењу предлога С(А) в. поглавље о адвербијалној квалификативности, т. 2.1.2.1.1.

најнежнијом кожом, квачило са вишеламеластом спојницом. Због тога он не подлеже ни замени квалификативним генитивом (*руке најнежније коже, *квачило вишеламеласте спојнице) нити адјективизацији (*кожасте руке, *сираст бурек).

На основу семантике квалификатора и односа који успоставља с управним појмом, издвајају се три подзначења у оквиру конлатива: пратилац (*човек са псом*), пратећи детаљ (*руке са најнежнијом кожом, бурек са сиром*), пратеће својство (*људи са слабостима, возила са електричним погоном*). Овом значењу придружује се и синелатив, којим се исказује одсуство неког пратећег појма, те се у оквиру њега издвајају значења одсуства пратиоца (*младић без оца и мајке*), одсуства пратећег детаља (*очи без трепавица, хаљина без струка*) и одсуства својства (*очи без снаге, мржња без обличја*).

3.2.4.1.1. Пратилац

Пратилац представља карактеристичну појединост која квалификује неко живо биће тако што га ставља у однос супротности према бићу које таквог пратиоца нема. Другим речима, квалификативно значење актуализује се успостављањем бинарне опозиције *присуство* : *одсуство* неког појма. При том, да би се могло говорити о пратиоцу, и квалификовани и квалификатор морају имати обележје [живо +]. Њихово паралелно постојање на линијама метафоричког кретања с једне стране захтева формализацију инструменталом, а с друге омогућава да се та два појма концептуализују као једна целина. Немогућност замене беспредлошким генитивом (нпр. *човек са псом* → **човек пса*) указује на одвојивост дела од целине, те на његов привремени карактер:

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]]$$

[...] а из српског табора дојаха мањи одред *коњаника са живим голубовима у рукама* (ПМ, 71) – Наишао је *један човек са псом* (ВС, 44) – [...] него га, сувише, још и жалио, *удовца са женским дететом* [...] (ПБ, 21).

У прва два примера може се довести у питање примарност адноминалне употребе над адвербијалном. Другим речима, на први поглед нејасно је да ли је реч о детерминацији именице: *коњаници са живим голубовима* и *човек са псом* или се ради о детерминацији глагола: *коњаници су дојахали са голубовима*, односно *човек је наишао са псом*. У оваквим случајевима дилему решава линеаризација реченичних елемената, односно ред речи. С обзиром на то да је инструментални квалификатор

позициониран непосредно иза именице те доста удаљен од глагола управне радње, може се закључити да у овим примерима инструментал врши функцију атрибута.²⁶⁶

3.2.4.1.2. Пратећи детаљ

Инструментални референти представљају карактеристичне појединости појмова с обележјима [живо +] и [живо -], с тим да је много више ових других које заступају ентитети са значењем *делова тела* и *предмета*. Први означавају физичке карактеристике управних појмова, док се под предметима подразумевају сви они појмови који нису жива бића.

Квалификативно значење актуализује се и могућношћу успостављања опозитног односа према ентитету који нема дати пратећи елемент (нпр. *руке са најнежнијом кожом* : *руке које такву кожу немају*; *штиво са сликама* : *штиво без слика*). На основу физичких карактеристика квалификатора, издвајају се два главна типа: 1. пратећи детаљ као неотуђиви део појма, и 2. пратећи детаљ као отуђиви део појма. У оквиру ова два типа, издваја се неколико подтипова којима се открива однос између саставног дела и целине коју он одређује. Први тип карактеришу квалификатори чија се неодвојивост од целине схвата као „урођена“ или стечена у одређеном времену а који заједно с управним појмом чине један ентитет (*руке са најнежнијом кожом*, *планина с високим врхом*, „*ролс ројс*“ *са округлим вратима*), затим они који се концептуализују као његов продужетак (*мајица са ресама*, *поткровље са лепим погледом*), садржај (*штиво са сликама*, *леја с луком*, *марципан с румом*, *зграда с базеном*), додатак (*зрб с орлом*, *кућа са вртом*, *лук са стрелама*, *сукња са жипоном* итд.), саставни део тела живог бића (*баба са великим ноктима*). При том се обележје неодвојивости посматра према управном појму који представља прототип. Тако се, нпр. *струк* схвата као неотуђиви део хаљине у примеру *хаљина са високим струком* јер се прототипичном хаљином сматра управо онаква какву је цртају деца – сужена у средини, тј. струкирана.

²⁶⁶ Овим питањима бави се Фелешко упућујући на Апресјана, који сматра да се уз именицу најлакше позиционирају они падежни облици чија је веза с глаголом најслабија. Аутор затим констатује да се у случају таквих слабо регираних облика припадност адноминалној или адвербијалној позицији може одредити на основу реда речи, интонације и сл. (ФЕЛЕШКО 1995: 89–90).

Другом типу припадају квалификатори који се, за разлику од оних из првог типа, од управног појма могу одвојити у било којем моменту. Они означавају какав садржај управног појма (*кутија с пудером*, *зделице са сиром* итд.) или његов додатак (*дан са суснежицом*, *сто са столњаком*, *гаће са учкуром* итд.).

У забележним примерима често се експлицира и локализатор инструменталног референта, без обзира на то да ли се квалификатор односи на отуђиви или неотуђиви део управног појма, при чему ни његова ужа значења (садржај, додатак, саставни део тела) нису релевантна за просторну детерминацију. Тако се у оваквим примерима као локализатори зависног дела синтагме појављују следеће предлошко-падежне конструкције:

(1) НА/У + N_{LOC}: *кућа са вртом НА ОБАЛИ СЕНЕ*, *бандера са осветљењем НА ВРХУ*, *невач са ожилком НА ОБРАЗУ*, *јунак са младежом НА ДЕСНОЈ*, „ДОБРОЈ“ *МИШИЦИ*, *девојка са осмехом НА УСНАМА*, *чоја са чипкама НА УЗГЛАВЉУ*, *обућа са рупом НА ПОТПЛАТИ*, *огртач са флекоом НА ЛЕЂИМА*, *човек с капом НА ГЛАВИ*, *дворана са подијумом У ПРЕДЊЕМ ДЕЛУ*, *небеска купа са буктињом сунца У СРЕДИШТУ*, *двориште са бунаром У СРЕДИНИ*;

(2) ИСПОД/ ДО + N_{GEN}: *јунак са крилима ИСПОД МИШИЦА*, *просторија са пролазом ДО КАПЕЛЕ*.

3.2.4.1.2.1. Пратећи детаљ као неотуђиви део појма

3.2.4.1.2.1.1. Пратећи детаљ и управни појам су један ентитет

Квалитет је обележен интегралним деловима који се, заједно с појмом у чији састав улазе, концептуализују као један ентитет. Обележје неодвојивости дела од целине намеће детерминацију инструменталног референта, те се квалификација управног појма врши преко квалификације његовог дела (као и у случају значења интегралног дела тела), при чему је експлицирање одредбе обавезно.

(1) Међу ентитетима који подлежу оваквом типу квалификације посебно се издвајају делови тела (*лице*, *руке*, *стопала*, *кожа*) и појмови којима се конотира веза са њима (*фризура*):²⁶⁷

²⁶⁷ Постоје свакако и примери чије је значење условљено искључиво контекстом. Такав је инструментал у примеру: *Када сте уопште видели макар и једну једину Милоску Венеру са рукама?* [...]

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ} N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] и сео поред свеће која му је обасјавала [...] *широко сиво лице са очима као мрачним рупама* (АИ/АВ, 71) – [...] Михаило јој сагледа *руке*, снажне и лепе, *са најнежнијом кожом и бледоруменим ноктима* (АИ/АВ, 43) – Он мрзи њену *шпанску фризуру*, зализану, *с бијелим коријеном израсле косе* [...] (СМ, 6) – [...] *босих слоновских стопала са два витка глежња и једанаест прстију* [...] (СС, 186) – [...] а још ти није јасно да си [...] носилац *најглаткије коже* првог реда *са златним прамењем иза уха* [...] (КМ, 6) – *Његова, са шест полидактиличних прстију* [...] спада међу ноге које најбоље познајем (СС, 7).

(2) Обавезне пратеће детаље представљају и појмови који су накнадно додати, најчешће током производње, те се у позицији управног појма по правилу појављују именице са значењем возила (нпр. *мерцедес*, *аутићи*, *ролс-ројс*) и њихових делова (*квачило*, *управљач*):

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]

Као тест возило нам је послужило „*мерцедес А200*” *са бензинским мотором* [...] (ТС 5496) – Наиме, сви посетиоци Салона, могли су да донесу *своје аутиће са оштећеном фарбом* [...] (ТС 1708– Уникатни и један једини до сада произведени „*ролс ројс*“ *са округлим вратима* је превалио дуг пут [...] (ТС 5542) – [...] док је *верзија са шестостепенем ДСГ мењачем* за десети део секунде бржа у спринту до „стотке“ (ТС 5295) – Scenic је до сада представљен у три генерације, у зависности од породичних потреба и „бројчаног стања“ долази у *стандардној верзији са пет* и продуженој, *са седам седишта* (ТС 5089) – [...] или који још увек обожава *старог Демлера са бицикластим точковима* [...] (СС, 15) – [...] *електрично контролисано хидраулично квачило са вишеламеластом спојницом* [...] (ТС 318) – а на првим фотографијама се истиче и *задебљан управљач са три паока* заравњен у доњем делу (ТС 5295).

(3) Неотуђивост саставних делова грађевинских објеката и просторија у неким је случајевима недвосмислена (нпр. *просторија са издвојеним улазом, соба са много прозора*), док је у неким условљена семантиком како управног појма, тако и именице-квалификатора (нпр. *апартман са великим купатилом*, где апартман значи ‘стан’ или ‘две или више просторија које се у хотелима издају као једна целина’ (СЕР, *апартман*), те је јасно да таква стамбена јединица мора имати купатило):

N + [ATR [PP [C(A) [NS [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]

Себи је узела *крајњу просторију, са издвојеним улазом*, [...] (ХЋЉ, 120) – На првом спрату сместио се *мастер апартман са* [...], *великим купатилом* [...] (КС, 76) – [...] *биоскоп са три сале* [...] (КС, 2) – [...] да се стара о *старој турској кући са новим, застакљеним прозорима* [...] (ВЈС, 71) – [...] први је подигао [...] *неколико дућана* [...] *са гвозденим вратима* [...] (ВЈС, 83) – Склоп куле чини *стрм четвороводни кров са оштро савијеним кровним равнима* [...] (ВЈС, 47) – Била је то интимна просторија, *нужник са дубоким окном* (ХЋЉ, 119) – *Велика*

(КМ, 96). Иако се ради о квалификацији преко интегралног дела, било која придевска одредба која се појави уз њега биће факултативна (нпр. *Милоска Венера са дугачким/нежним/крупним рукама*). Другим речима, овде се ради о пратилачком значењу, а не о значењу интегралног дела с обзиром на то да се цео израз односи на познату мермерну статуу једне од богиња античке Грчке, познате по томе што нема руке.

соба са много прозора била је недовољно грејана [...] (АИ/ЈЖКН, 253) – У *малој соби* у коју су га сместили, *са ниским прозорима* [...] (ВЈС, 68).

(4) Интегралност пратећих елемената својствена је и другим појмовима различите семантике:

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]] / [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [O_{Det}_{ADJ} N_{INST}]]]]]$$

[...] и множе се на *тој малој планини с високим врхом* [...] (СМ, 63) – Има и *своју планину с највишим врхом од 1.205 метара* [...] (БЖ 15494) – [...] видио је да жена иде у *подераним ципелама с искривљеним петама* (СМ, 121) – [...] носите *хаљине са високим струком* (БЖ 15528) – [...] и да се у том смислу ради о барем *два језичка савеза* у Европи [...] *са „меком“ границом између њих* (РМ, 30).

Пример: *И то изгледа као писмо са густим, правилним редовима* (АИ/ЈЖКН, 275) захтева додатно објашњење. Детерминатор је уз именицу *ред* обавезан. Наиме, не може се успоставити опозиција према *писмо без редова* јер писмо у значењу ‘папир с написаним текстом, сам текст који се шаље’ (СЕР, *писмо*) подразумева присуство текста па самим тим и редова тог истог текста.

Квалификација каквог предмета пратећим детаљем који није његов обавезни саставни део актуализује се стављањем у однос супротности према предмету који дати део нема, те се остварује без обавезног детерминатора. Тако машина у примеру: *Била је то сингер машина, с ножном педалом* (КД/УДК, 42) стоји у опозицији према машини која педалу нема.

Следећи пример посебно је занимљив јер потенцијално одвајање ентитета који се разуме као интегрални део музичког инструмента какав је гитара не утиче на његову концептуализацију. Наиме, гитара се и даље сматра гитаром чак и онда кад јој се жице уклоне. Такво поимање омогућује њен специфичан облик, по којем је она препознатљива²⁶⁸: [...] *и кроз излог угледам једну гитару [...] с пластичним жицама* (ВС, 10).

3.2.4.1.2.1.2. Пратећи детаљ је неутуђиви продужетак управног појма

Управни појам се квалификује присуством предмета који представља његов одвојиви део, али се концептуализује као његов продужетак. Концептуализација спојености дела и целине заснива се на визуелној перцепцији позиције продужетка, те

²⁶⁸ Оваква концептуализација се односи на повезивање специфичних облика са било којим музичким инструментом. Ипак, овде се нећемо бавити разликама међу сличним инструментима, који суштински припадају истој врсти, као што су разлике између гитаре, тамбуре и сл.

тако тачка спајања може бити на горњој или доњој страни предмета, од чега зависи и избор именица уз које ће се инструментал реализовати. Другим речима, делови који визуелно продужавају управни појам с горње стране остварују се уз именице које представљају дводимензионалне садржатеље, док се у случају тродимензионалних ствара представа о њиховој затворености:

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$$

[...] затим на тему *музичке кутије, са оловним војником и балерином* [...] (КС, 6) – Идеалан поклон може да буде *лампа* [...] или чак помало кичаста, али бескрајно шармантна, *са висуљцима* [...] (КС, 76) – *Сива мајица са розе ресама* даје целој комбинацији дозу ексцентричности (БЖ 15507) – [...] *еполете са ресама* се затресу (ВЈС, 12) – [...] где сваки сто има *лампу са абажуром* [...] (КМ, 10) – *Његово огромно камиље седло с прапорицима* [...] (ПМ, 44) – Пала је *саксија с туберозом* (СМ, 17) – [...] цио сат радио гимнастику дижући тегове разне величине и растежући *федере са два и три крака* [...] (СМ, 146) – [...] поред рингли од шпорета које се котрљају по улици, *бочица са цуцлом* [...] (КМ, 28) – [...] остала је и онда кад *кочева са главама* више није било (ВЈС, 22) – Напукло огледало и стари умиваоник, [...] излизан тепих и *кревет са жутиим месинганим куглама* (КМ, 81) – Васа Чарапић гледа у *високу зграду, са куполом* [...] (ВЈС, 25) – У њој се сада налазио *витки црни штап са изрезбареном белом фигуром на врху* (ЖЗ, 17) – [...] а дуж зидова *свећњаци са прстенастим држачима* (ХЋЉ, 119) – *распоредила је уљане лампе, начињене у облику посуде са постолем* (ХЋЉ, 121).

Инструментални референти лексикализовани именицом *поглед* захтевају семантичко допуњавање свог садржаја. Тако ове конструкције допуњује просторни акузатив, чији се прилошки карактер види у парафрази, нпр. *планина с погледом на далеку пучину* → *планина КОЈА гледа на далеку пучину*.²⁶⁹

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [N_{INST} \text{ Comp}_{SUPST}]]]]]$$

[...] у самоћи и пустоши *Видове планине, с погледом на далеку пучину* [...] (СМ, 64) – [...] чесма од бијелог камена стоји испод борове шуме [...] мало *на брду, са прекрасним погледом на море* (СМ, 119) – [...] папас Адам окупио нас је у *својој дворници с погледом на три мора* (ПМ, 64).

Постоје свакако и примери у којима допуна није исказана, али се њена присутност имплицира. При том, именица *поглед* може бити детерминисана и неким придевом, али и не мора:

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]] / [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]$$

Стан, *неко поткровље са лепим погледом* [...] (КС, 49) – Влади се родила идеја да се *од „куће с погледом“* направи вила са собама за изнајмљивање (ЕК).

²⁶⁹ Д. Кликовац (2001: 208, нап. 11) каже да се поглед „konceptualizuje kao IZDUŽENI PREDMET KOJI JE PRUŽEN OD POSMATRAČEVOG OKA DO POSMATRANOG PREDMETA I POMIČE SE SVOJIM SLOBODNIM KRAJEM“.

3.2.4.1.2.1.3. Пратећи детаљ је неотуђиви садржај управног појма

Управни појам се квалификује присуством ентитета који се концептуализују као његов *садржај*. Садржај могу представљати саставни делови врло разноврсних појмова.

(1) *Музички предмети* и *појмови везани за музику* подлежу квалификацији појмовима из истог значењског круга. Ови квалификатори трајно карактеришу управни појам као јединствен међу појмовима исте врсте:

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]]$$

Направила сам сендвиче, очистила атеље, а он је пустио *лонглеј плочу са Баховим фугама* ради интелектуалне атмосфере (КМ, 56) – [...] *свечани променадни концерт са потпуријем* из оперета Франца Лехара (КМ, 14).

(2) Квалификација неког *писаног или ликовног остварења* остварује се преко појма који представља његов необавезан садржај јер није присутан у семантичком потенцијалу именице којом је заступљен. Управни појам, заправо, може постојати и без таквог квалификатора јер је он само један од могућих елемената његовог садржаја (нпр. писмо мора имати текст, али тај текст не мора имати форму ни значење поруке).²⁷⁰

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]]$$

Јер, многи од нас је много пута мислио о [...] *његовом неочекиваном писму са добрим, срдачним порукама* [...] (АИ/ЈЖКН, 274) – Али кад би сутра освануло *њено писмо, са порукама* [...] (АИ/ЈЖКН, 276) – У уџбенику за четврти разред моја ћерка има и *задатке* о обиму, површини, *са једначинама, разломцима* [...] (БЖ 15498) – Највише им одговара кад добију *припремљене збирке* за пријемне испите, *са познатим одговорима* које могу да науче напамет (БЖ 15498) – [...] највећи број младих Београђанки живи у чаробном свету који се сакрива међу корицама различитих модних журнала или *неког сличног поучног штива са сликама* (КМ, 33) – [...] на мркој кадифи, истканој од претамне светлости, леже *старе књиге, са црним и златним словима* [...] (ВЈС, 45) – [...] и исцепам *страницу са китњастим словима* [...] (АД, 162) – Сложене облигације деле се на *сложене облигације са више лица* и *сложене облигације са више предмета* (НЂ, 20) – [...] на основу једне житејне *иконе с чудима св. Илије пророка* [...] (ПМ, 38) .

(3) *Ентитети биљног и животињског порекла*, као и неки *предмети*, ближе одређују појмове у чијем се простору налазе тако што их спецификују према њиховој намени која се најчешће односи на тип производње:

²⁷⁰ Обавезност придевског атрибута у примеру: *Овај значајни роман, са многим аутобиографским елементима, обогаћује нашу уметност једним новим видом: наивном прозом* (КМ, 69) искључиво је семантичке природе јер именица *елемент* није довољно информативна да би самостално одређивала управни појам (**роман са елементима*).

N + [ATR [PP [C(A)N_{INST}]]]

[...] простирала се башта са воћем и поврћем [...] (ХЂЉ, 118) – [...] а иза куће је била башта са стаблима бресака и маслина [...] (СМ, 136) – Надгледао је деје са поврћем [...] (ВЈС, 71) – Ето, видите, онде где је она деја с луком [...] (КД/УДК, 42) – Шта кажете, нема овде улице с дрворедом кестенова? (КД/УДК, 40) – [...] чокоће са лозом што дозрева под добрим сунцем одувек је доживљавао као мала бића [...] (ВЈС, 69).

(4) Разни *састојци биљног и животињског порекла* иступају као пратећи детаљ уског круга денотата, који такође припадају категорији прехранбених производа. Њиховим истицањем обележје управног појма се помера са значења [опште] на [специфично]. Мотивација за формализацију инструменталом лежи у томе што ови састојци нису и основни, односно једини састојци ентитета који одређују.²⁷¹

N + [ATR [PP [C(A)N_{INST}]]]

Након тога умешајте и марципан с румом (БЖ 8616) – [...] који уместо хлеба једе бурек са сиром (СС, 102) – Ако волите чај са лимуним соком [...] (КС, 85) – Грашак и пасуљ са луком и шафраном (ХЂЉ, 143) – [...] и удавио у чорби с купусом (ПМ, 67) – [...] где купујем ружицу, чоколаде са лешницима, цигарете и жвакероне (КМ, 7) – Ставили бисмо у торбу два велика сендвича са саламом и сиром [...] (КМ, 13).

Исти је случај и са појмовима који означавају козметичка средства:

N + [ATR [PP [C(A)N_{INST}]]]

Маска са аргановим уљем за све типове косе (АВ, 4/2013) – Маска са глином за поре на лицу са салицилном киселином 0,5% (АВ, 4/2013) – Шампон са копривом и чичком (АВ, 4/2013) – Шампон са камилицом и алојом (АВ, 4/2013) – 2 у 1 шампон и балзам са црвеном детелином и црном рибизлом (АВ, 4/2013) – Гел крема за лице са краставцем и зеленим чајем (АВ, 4/2013) – Крема за руке са матичним млечом (АВ, 4/2013) – 2 у 1 средство за чишћење лица са алојом и ђумбиром (АВ, 4/2013) – Хидратантни лосион са бета каротеном (АВ, 4/2013) – Руж са 24К златом (АВ, 4/2013) – Крема за руке са глицерином, калцијумом [...] (АВ, 4/2013) – Третман са липозомима (АВ, 4/2013) – Користите креме са ретинолом [...] (БЖ 15531) – Гел за туширање са салицилном киселином 2% (АВ, 4/2013).

N + [ATR [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]

Нежни гел за туширање са екстрактима камилице и овса (АВ, 4/2013) – Балзам за усне SPF 15 са семеном грожђа и витамином Е (АВ, 4/2013).

(5) *Грађевински објекти, просторије* и остали појмови у простору концептуализују се као садржај ограђених простора:

N + [ATR [PP [C(A)N_{INST}]]]

Сад је то уредно просечена и асфалтирана улица, са понеком старом кућом [...] (ВЈС, 34)²⁷² – Основна просторија била је дворана, са подијумом у предњем делу (ХЂЉ, 119) – Себи је узела

²⁷¹ О условима под којима је могућа алтернација инструментала с предлогом С(А) и генитива материје с предлогом ОД већ је било речи у делу посвећеном семантичком пољу квалитета, где смо се бавили значењем материје.

²⁷² Присуство заменичке одредбе у овом примеру занимљиво је са семантичког аспекта, јер се њоме конотира дистрибутивни карактер инструменталног референта уз импликацију множинског облика.

крајњу *просторију, са* [...] лучним *пролазом до капеле* (ХЋЉ, 120) – На тој страни су и *кухиња са шпајзом* [...] (КС, 31) – [...] и упутио се *према згради с базеном и спортском двораном* [...] (АД, 157) – На првом спрату сместио се *мастер апарتمان са салоном*, [...] (КС, 76) – [...] то је *тврђавица*, [...], *са подрумима и лагуима* у којима бораве турске страже, *са засвођеним ходницима* (ВЈС, 21) – [...] пронађосмо *напуштен брод са кабином* (КМ, 13) – [...] *до ниске таванице са цевима топловода* уздизала се уска витрина [...] (ЖЗ, 41).

(6) *Географски појмови* могу представљати метафорички садржај у синтагмама с изразито пренесеним значењем. Обавезни чланови ових израза су придевске одредбе и супстантивне допуне, којима се инструментални референт квалификује или се експлицира његово значење:

N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [O_{Det} _{Adj} N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]]

[...] и пратећи погледом који блуди [...] и *небеску купу* нада мнош, *са усвијаном буктињом сунца* у средишту [...] (ТА, 32) – Родос је израстао у *бисер Додекада с фасцинантном природом и непроцењивим богатством споменика* [...] (БЖ 15494).

3.2.4.1.2.1.4. Пратећи детаљ је неутуђиви додаток управног појма

Управни појам се квалификује присуством ентитета који се концептуализују као његов додаток. Додатке могу представљати саставни делови, ознаке, односно симболи, који се реализују уз именице различите семантике, али се на основу свог дистинктивног обележја могу поделити на две основне групе и то на 1) појмове који се квалификују трајним својством, и 2) оне који подлежу модификацији у одређеном времену те је њихова квалификација привременог карактера.

(1) Појмове који се квалификују према трајном својству, заступају:

а) грађевински објекти и њихови делови:

N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]]

Не може свако да има *засебну кућу са вртом на обали Сене* [...] (КС, 36) – Сва од дрвета и *са доклатом кућа* је, изгледа, чувала нешто од исконске тишине (ВЈС, 71) – Ружићеви су живјели у *лијепој великој вили*, на спрат, *с терасама, са четири стуба од камена, с венецијанским лавом* [...] (СМ, 136) – Споља гледано, „Сан Арбоа“ је *класична планинска брвнара с терасама* на које ретко ко излази [...] (КС, 72) – [...] што је, неопажена, промицала *дуж силних дрвених дућанчића, са ћепенцима* [...] (ВЈС, 83) – [...] први је подигао [...] *неколико дућана* [...] *са капцима од гвожђа* на прозорима (ВЈС, 83) – [...] заштићени *дрвеним капцима са гвозденим шипкама* (ХЋЉ, 119) – [...] тачно *изнад оних сутеренских прозора са дебелим гвозденим шипкама* [...] (НБ, 18) – Журно је подигао поглед *ка високом прозору са зарђалим решеткама* [...] (ЖЗ, 9) – [...] изненадно раздањивање у *високом оквиру са решеткама* (ЖЗ, 24) – [...] а потом се у даљини разлеже храпав шум отварања *неких преградних врата са решеткама* (ЖЗ, 34) – [...] *све кућне капије са великим углачаним плочама* на којима се деца играју [...] (АИ/АВ, 84) – [...] то је *тврђавица, са окованим дверима*, [...] (ВЈС, 21) – Осам сати је увече и гледам у то високо дрво, и *ту бандеру са осветљењем на врху* (ВС, 20) – *Степениште са савијеним челичним тракама* [...] (КС, 30) – [...] да га човек случајно погледа са стране, мислио би да иде

При том, употребом оваквог сингуларског образовања уместо плуралског указује се на малобројност пратећих детаља.

у купатило с најлепшим шареним **плочицама** (КМ, 48) – [...] дрвеће испред **куће са бројем 30** изгледа младо (ВЈС, 38).

б) гардероба и модни детаљи:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]] / [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]$

Наочаре за читање, **са округлим, металним рамом** склизнуле су јој на доњу половину носа [...] (ЖЗ, 38) – Женствена широка **сукња са жипоном**, налик на шездесете године, прави је избор [...] (БЖ 15507) – [...] мајка ми је опет обукла **нове хаљине са штриканом крагном од чипке** [...] (НБ, 65) – Носио је [...] **огртач са хермелином** (ХЂЉ, 116) – Пратиле су је отмене даме, и слуге у **дивреји са грбом Целских** (ХЂЉ, 71) – На окуци је видио непознату жену [...] у црвеној хаљини и **високим ципелама с плутом** [...] (СМ, 82) – **Кошута**, у боји, **с црвеним и бијелим пругама**, заиста је изгледала чиста (СМ, 157) – Збаци **искрпљену пиццу са црвеним пругама** [...] (СМ, 220) – Носила је [...] **прстен са ликом Пресвете Богородице** (ХЂЉ, 14) – [...] како су испробавале **перикла са локнама боје злата** [...] (КМ, 6).

в) различити предмети:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

[...] у којој се вијорио **барјак са нашим знаком** [...] (ХЂЉ, 13) – [...] и још **једначине са три непознате** [...] (КМ, 4) – [...] и тако окачим на своју црну цемперешку **неку звезду са два мача** (КМ, 31) – Па зар **Карађорђеву звезду с мачевима** на ланац? (КМ, 32) – [...] био је солидно нафатиран **чистом целулозом са потписом гувернера банке** (КМ, 57) – Идеалан поклон може да буде **лампа** [...] **она са потписом звучног дизајнерског имена** [...] (КС, 76) – [...] које носи његов **грб с једнооким орлом и геслом** [...] (ПМ, 61) – [...] и **разнобојним заставама са грбом Венеције и сликом лава** (ХЂЉ, 92) – [...] мада их мрзим из дубине душе, [...], део **коњске опреме са два слова (ам)**, [...] (КМ, 54) – Идеалан поклон може да буде **лампа** [...] **она са** [...] **етикетом познатог бренда** [...] (КС, 76).

г) појмови у простору:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]] / [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]$

Поље са бројкама зрачило је јарком белином (ЖЗ, 23) – [...] млада врела ватра **на плавој позадини с црним рубовима** (СМ, 219) – аутопут је **државни пут** намењен искључиво за саобраћај мотоцикала, путничких возила, теретних возила и аутобуса [...] **са најмање две саобраћајне траке** по смеру и једном зауставном траком за сваки смер [...] (ЗОБСНП, чл. 7/5) – аутопут је **државни пут** [...] **са физички одвојеним коловозним тракама** [...] (ЗОБСНП, чл. 7/5) – [...] уређен је **мали простор са поплочаним стазама** (ВЈС, 67) – Такође, услови вожње **на тркачкој стази са безбедним зонама излетања** су нам омогућили [...] (ТС 2941).

д) намештај, оружје, прибор:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

[...] када седне **на неку блесаву лажну алдајч столицу са равним наслоном** [...] (КМ, 68) – [...] и да ће му у том случају дати **дук са стрелама** [...] (ПМ, 99) – [...] панелу на којем су дубоко усађени **инструменти са доминантним брзиномером и обртомером** (ТС 5295) – Дигитални часовник **на табли са инструментима** [...] (АД, 163).

ђ) возила:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

[...] враћа се онај први тип што је збрисао преко црте **на бициклу са бројем један** [...] (КМ, 86) – **Најновији изданак са ГТИ потписом** у потпуности подржава корпоративна правила понашања [...] (ТС 5295) – Продаја новог „голфа“ **са ознаком „4 моушн“** већ је стартовала у Немачкој [...] (ТС 5515).

е) географски појмови:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]]$

[...] и множе се *на тој малој планини с [...]* *вјечно бистрим језером [...]* (СМ, 63) – Чини природну *границу* између Егејског и Средоземног мора *с обалом од 220 километара и прелетим пешчаним, шљунковитим или каменитим плажама* (БЖ 15494) – [...] *бањско место с топлом минералном водом [...]* (АД, 101).

(2) Појмови који подлежу квалификацији у одређеном времену лексикализовани су именицама са значењем годишњих доба и временских одсека. Квалификатори у оваквим спојевима привременог су карактера, али док су присутни, неодвојиви су од управног појма:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]]$

Идеалан поклон може да буде *пампа [...]* *она са [...]* *етикетом познатог бренда [...]* (КС, 76) [...] *чокоће са лозом* што дозрева под добрим сунцем одувек је доживљавао као мала бића [...] (ВЈС, 69) – [...] кад је оваква новембарска *јесен са много лишћа [...]* (АМ, 12) – [...] 5. јун, засењен, *омађијан дан, са дубоким светлостима* (ВЈС, 18) – Кад најђе студен *дан са суснежицом [...]* (АИ/АВ, 29).

3.2.4.1.2.1.5. Пратећи детаљ је интегрални део тела управног појма

Карактеристичну појединост неког живог или каквог другог (фантастичног) бића представља *саставни део његовог тела*. У примерима који следе не може се говорити о значењу квалитета јер овај инструментал није замењив квалификативним генитивом:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]] / [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{Adj} N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]$

Затим зазвони звонце, баш као у зоолошком врту, и у разред уфура *она афектација од разредног старешине, са ево оволиким бордо ноктима [...]* (КМ, 45) – То је *стара и ружна баба са великим ноктима*, понекад *и гвозденим зубима [...]* (ГН, 199) – Треба само да видиш мог професора фискултуре — *један такав надувенко, са лажним мишићима* (КМ, 36) – На Бранковића столу чучи *дрвени мајмун* природне величине *с огромним споловилом* (ПМ, 45) – Дивна *сипа, са четири прекрасна крака* (СМ, 84) [...] *мала шумска бића са великим зубима [...]* (ГН, 168) – Обично се змајевитим сматра *епски јунак [...]* *са [...]* *бичем вучје длаке* на десној, „доброј“ мишици (ГН, 172).

Значење карактеристичне појединости актуализује семантика инструменталних референата који представљају тзв. квази-партониме јер су заступљени именицама са значењем мањих, ситнијих делова тела (*нокти, мишићи*), које карактерише већа удаљеност од лица живог бића, те се са целином повезују посредним путем, нпр. *нокат преко прста, зуби преко уста* итд. (ИВИЋ 2008: 288; СААВЕДРА 1997: 74). С обзиром на то да се на помисао о било којем бићу у нашој

свести појављује првенствено његов лик,²⁷³ те да је, како смо напоменули, део тела на већој перцептивној удаљености од лица, фокус остаје на том детаљу и не помера се на читав живи ентитет.

Управни појам је најчешће исказан, али смо регистровали пример који показује да он не мора бити експлициран: *Млад, црвених очију, са стакленим ноктима на руци, иде ка Цариграду [...]* (ПМ, 45) [\rightarrow *Млад човек, црвених очију, са стакленим ноктима на руци ...*].

Инструментал се појављује и без обавезне придевске одредбе, односно може се реализовати с факултативним детерминатором или чак и без њега. У тим случајевима, квалификатор означава саставне делове који или имају довољно информативну семантику (*канџе, младеж*) или су привременог карактера (*ожиљак, брада, бубуљице, осмех*), или су пак неуобичајени за појам уз који стоје (*реп, крила, рогови*):

N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]]

Крилата чудовишта [...] *са оштрим канџама [...]* (ХЂЉ, 160) – Обично се змајевитим сматра епски *јунак [...]* *са малим крилима испод мишица и са змијским младежом [...]* на десној, „доброј“ мишици (ГН, 172) – Је л' преводиш? — упитих преводиоца, *неког младог лингвисту са бубуљицама [...]* (КМ, 22) – Трећа је била *девојка од порцулана*, врло светлих очију и *са осмехом на уснама* (НБ, 32) – [...] да се *овај са пола репа [...]* једва жив вратио у отаџбину (НБ, 49) – који су сусретали *дугокосог певача са ожиљком на образу [...]* (ВЈС, 47) – Водени дух је *наг и космат старац, са брадом и риблим репом [...]* (ГН, 154) – [...] *шестоногог чудовиште са крвавим роговима [...]* (ГН, 168) – То је *стара и ружна баба са [...]* *роговима* (ГН, 199) – [...] и описом одговарају *малим људима са крилима [...]* (ГН, 181).

У својству карактеристичне појединости може се појавити и именица *слово* као денотат графема које чине име датог ентитета:

N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]]

[...] мада их мрзим из дубине душе, а нарочито *тронску птицу са три слова (ара)*, [...], египатско *божанство са два слова водоравно (Ра)* [...] (КМ, 54).

3.2.4.1.2.1.6. Пратећи детаљ у функцији копулативног предикатива

У конструкцијама с копулативним предикатом, пратећи детаљ је обележен именицама са значењем интегралног дела тела и оним које се концептуализују као додатак управном појму, те се субјекат квалификује преко физичког изгледа. У својству

²⁷³ Когнитивни значај назива појава (нпр. делова тела) огледа се у чињеници да се у човековој свести аутоматски активира слика ентитета чији је назив он чуо или прочитао а који се под њим подразумева (IVIĆ 2008: 291–292 према LANDAU ET AL. 1998).

оператора налази се копулативни глагол у облицима презента *буде/је* и перфекта *био је*, као и неправи копулативни глагол *остати*:

(1) Субјекат се квалификује присуством *интегралног део тела*:

$V_{\text{COP}} + [\text{LEX} [\text{PP} [\text{C(A)} \text{N}_{\text{INST}}]]] / [\text{LEX} [\text{PP} [\text{C(A)} [\text{NS} [\text{ODet}_{\text{NUM}} \text{N}_{\text{INST}}]]]]]$

[...] тражи да дете *буде са телесним недостацима* (ГН, 194) – [...] јер она је једина *остала* нема, непомична [...] *са руком скамењеном на пола пута између стола и својих усана* [...] (СС, 184) – Ипак, овај идол *био је* [...] *са три главе* [...] (ГН, 50).

(2) Субјекат се квалификује присуством појмова који се концептуализују као његов *додатак*:

$V_{\text{COP}} + [\text{LEX} [\text{PP} [\text{C(A)} \text{N}_{\text{INST}}]]]$

Сваки ковчег *био је* [...] *са украсима и гравурама* [...] (ХЂЉ, 38) – [...] и ово паковање Горгонзоле *било је* буђаво и *с* потпуно истим мирисом и *зеленкастим мрљама* [...] (КМ, 70) – Микроструктура челика у ливеном стању *је* крупнозрна *са грубим накупинама ферита* (ИТП, 284).

3.2.4.1.2.2. Пратећи детаљ као отуђиви део појма

С обзиром на обележје отуђивости, инструментални референти се уз управне именице реализују у слободној форми по моделу $N + [\text{ATR} [\text{PP} [\text{C(A)} \text{N}_{\text{INST}}]]]$, нпр. *кутија с пудером*. Међутим, експликација придевске одредбе или супстантивне допуне обавезна је у оним случајевима када је неопходно допунити садржај неке именице у функцији инструменталног квалификатора, те ће се инструментал реализовати по моделу $N + [\text{ATR} [\text{PP} [\text{C(A)} [\text{NS} [\text{ODet}_{\text{ADJ}} \text{N}_{\text{INST}} / \text{N}_{\text{INST}} \text{Comp}_{\text{SUSPST}}]]]]]$ нпр. *радње са тканим и везеним производима, продавнице са производима од коже*.

3.2.4.1.2.2. 1. Пратећи детаљ је отуђиви садржај управног појма

Управни појам се квалификује присуством *садржаја*, који се с њим налази у односу део-целина, а лексикализован је именицама са значењем садржатеља (*кутија, сандук, зделица, ћуп, продавница* и сл.) и носитеља (*двориште, плафон, плажа* итд.). Квалификатор је заступљен именицама различите семантике, при чему се у нашем корпусу издваја неколико група: а) материје прашкасте и течне структуре: *кутија с пудером, шоље са чајем*, б) прехрамбени производи: *зделице са сиром*, в) скуп једнаких ентитета: *ћуп са златницима*, г) производи који се продају у објектима одређене намене: *продавнице са сувенирима*, и д) саставни делови институција,²⁷⁴

²⁷⁴ Указујући на сличности и разлике међу грађевинама и институцијама, Д. Кликовац (2006: 62) истиче да институције и зграде успостављају метонимијску везу тако што, с једне стране, институције

просторија и осталих појмова у простору: *биоскоп са најмодернијом опремом, салон са намештајем, двориште са бунаром, плажа са лежаљкама и сунцобранима* итд.

(1) Као пратећи детаљ појављују се именице са значењем *материје праишкасте и течне структуре*:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]]$

Колико је пута господин судија однео кући *кутију с пудером* госпође начелниковице [...] (НБ, 42) – Па онда госпођа попадаја *кутију са бурмутом* среског начелника [...] (НБ, 42) – [...] он *запечаћени сандук с хашишом* повремено шаље скоротечом чак у Пешту [...] (ПМ, 44) – Анастасијевић је [...] узео од њега *вреће са сољу* [...] (ВЈС, 78) – [...] на коме је држала хлеб и малу *чиницицу са сољу* (СС, 178) – [...] да је за длаку избегао *тегду са шпиритусом* на медицинском институту [...] (КМ, 10) – [...] да би се на крају нагнуо над сто и *шоље са хладним чајем* [...] (АД, 118) – [...] јер је грешком упао у *буре с младим вином* [...] (КМ, 22) – [...] и подрум у који су, из Карловаца и Земуна, из Фенека и Врдника стизала, као поклон, *мала бурад са вином* (ВЈС, 71) – [...] *боцу с вином* [...] ставили на велики камен посред сцене [...] (ПМ, 53) – Усред куле био је *бунар са водом* (ХЂЉ, 118).

У овој групи примера концептуализација неживих ентитета као тродимензионалних садржатеља инструменталног референта отвара пут тумачењу ових синтагми и у партитивном смислу те је стога могућа замена партитивним генитивом и то оним типом који се назива *генитив мере* (нпр. *кутија с пудером* → *кутија пудера, шоља са чајем* → *шоља чаја*)²⁷⁵. Међутим, семантика инструментала није иста генитивној (СААВЕДРА 1997: 76) јер је у синтагмама с инструменталом доминантно значење материјала као представе о садржају за разлику од партитивног значења које фаворизује представу о количини.

(2) Квалификатор може бити заступљен и именицама са значењем *прехрамбених производа*:

заузимају исти простор као и зграде, а с друге, одређени тип зграде често означава и институцију која се у њој налази. Тако би, на пример, библиотека у синтагми *библиотека са скулптуром* уједно означавала и грађевину уколико се налази у засебној згради.

²⁷⁵ Овај тип генитива Фелешко (1995: 49–50) издваја у оквиру партитивног генитива и истиче да га карактерише схватање управног појма као јединице мере. Примере којима илуструје ово значење могуће је заменити инструменталом (*кутије цигарета* → *кутије са цигаретама*) за разлику од генитива дела (*грудвице сира* → **грудвице са сиром*) и генитива целине (*штил карата* → **штил са картама*) иако аутор ту могућност не помиње. Оно што он ипак експлицитно износи јесте да је у неким примерима могуће „видети елементе генитивних типова као што је материјал, припадност, порекло и др. између којих су границе нестабилне и омогућавају субјективну интерпретацију [...]“ (ФЕЛЕШКО 1995: 50).

N + [ATR [PP [C(A)N_{INST}]]]

[...] који су у Паризу грешком купили *конзерве са храном за псе* [...] (СС, 179) – [...] и приносила све нове и *нове зделе* са [...] *сиром, путером, кајмаком, kobасицом, паштетом, гушчијом машу* [...] (СС, 198).

(3) Квалификацију врше и именице са значењем *скупа (једнаких) ентитета*. У том случају, квалификатор је увек у облику множине или је реч о збирној именици. Значење мноштва ентитета оверено је у парафрази експликативним генитивом као допуном придева *пун* (нпр. *ћуп са златницима* → *ћуп пун златника*):

N + [ATR [PP [C(A)N_{INST}]]]

[...] да је нашао *ћуп са златницима* [...] (ВЈС, 32) – Анастасијевић је оставио барону *вреће са новцем* [...] (ВЈС, 78) – Наш живот је [...] *попут вреће с кромпиром* [...] (АД, 149) – Победник је спустио и отворио свој *кофер с дисковима* (ВС, 56) – [...] и за изношење *канти с отпацама и опилцима од разног метала* (ВС, 54) – Је ли онај пријатељ из Трста, коме је упућен, поштом, *сандук са тајним прогласима*, на време о томе обавештен? (ВЈС, 56) – Од намештаја је имала кревет, *сандуке са одећом и рубљем* [...] (ХЂЉ, 120) – [...] тик до *чиније са овсеним пахуљама* [...] (АД, 152) – [...] *чинијица са бисквитима* [...] (АД, 104) – [...] и приносила све нове и *нове зделе са салатама, рибицама*, [...] (СС, 198).

(4) Управни појам лексикализован именицама са значењем *зграда (грађевина)* подлеже квалификацији денотатима *производа који се продају у објектима одређене намене*. Реч је, наиме, о томе да позицију управног члана заузимају *potina loci* у којима се обавља радња садржана у парафрази (ФЕЛЕШКО 1995: 29), те се као алтернатива инструменталу појављује беспредлошки генитив који не садржи семантичку компоненту партитивности, већ актуализује објекатско значење (нпр. *продавнице са сувенирима* → *продавнице сувенира* → *продавнице у којима се продају сувенири*):

N + [ATR [PP [C(A)N_{INST}]]]

У старом делу града су *продавнице са сувенирима* [...] (БЖ 15494) – [...] смрад заглибљених *радњица, са месом и рибом* [...] (ВЈС, 82).

Експликација супстантивне допуне или придевске одредбе обавезна је уз именицу *производ* с обзиром на то да су производи, без обзира на врсту којој припадају, иманентни свим продајним објектима: *У старом делу града су продавнице са [...]* *традиционалним производима од коже (сандале, ташне, јакне) као и бројне радње са тканим и везеним производима* (БЖ 15494).

(5) Немогућност замене појмова концептуализованих као садржај партитивним генитивом проистиче из семантичких ограничења именица у позицији управног појма. Семантика ових појмова веома је уска тако да уз себе везује веома мали број

денотата.²⁷⁶ Тако се, на пример, уместо *несесер са прибором за бријање* не може рећи **несесер прибора за бријање*:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

[...] *несесер са прибором за бријање* [...] (АД, 115) – И још сам осећала као да сам изгубила *албум са својим најдражим фотографијама* са мале матуре (КМ, 54).

Семантички се исто понашају и тродимензионални садржатељи у виду просторија различитих намена:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

Поглед ка прилазном путу *преко салона са савременим намештајем* [...] (КС, 31) – На првом спрату сместио се *мастер апартаман са* [...], *камином*, [...] *и гардеробером* (КС, 76) – [...] *биоскоп са* три сале и *најмодернијом опремом на Балкану* [...] (КС, 2) – [...] као и *библиотека са модерном скулптуром* у форми ока испред (КС, 89) – [...] невелик круг светлости који је само делимично осветљавао *нишу са пртљагом* (АИ/ЈЖКН, 253).

Ограђени дводимензионални простори квалификују се, такође, присуством саставних делова врло разноврсне семантике. Немогућност замене генитивом произилази из чињенице да појмови који означавају дводимензионалне садржатеље²⁷⁷ немају способност везивања генитива јер не могу означити количину као што то могу они типа *кутија, сандук, ћуп, врећа, буре* и сл. (нпр. *двориште са бунаром* → **двориште бунара*):

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

Основу је чинило *двориште* [...] *са бунаром у средини* (ХЂЉ, 96) – Добро, казао је деда Гаврило и одселио се у тамо *неко двориште са заједничком чесмом у средини* (КМ, 32) – *Пространи кокпит* од тиковине је и елегантан и практичан *са гарнитуром у облику С* [...] (ТС 5569) – Рецимо, *плафон* у дневној соби, *са декорацијом од гипса* [...] (КС, 19) – [...] *велика градска плажа*, дугачка три километра, *са лежаљкама и сунцобранима* [...] (БЖ 15494).

3.2.4.1.2.2.2. Пратећи детаљ је отуђиви додаток управног појма

Управни појам се квалификује присуством ентитета који се концептуализују као његов *додатак*. Додатке могу представљати именице различите семантике, које се

²⁷⁶ Потврду ове своје тврдње добили смо на СЕР-у у којем се за одреднице *несесер, албум* и *кофер* може наћи свега по једно значење.

²⁷⁷ Значење садржатеља могу имати не само тродимензионални ентитети, већ и дводимензионални иако се они углавном концептуализују као носитељи. Реч је заправо о промени перспективе гледања, односно о преласку на ниво гледања одгоре. Овакву концептуализацију врло добро објашњава Д. Кликовац (2006: 79–80), која каже да се утисак дводимензионалности у оваквим случајевима добија тиме што се, с једне стране, у свести посматрача занемарује висина бочних страна, граница датог садржатеља, а с друге, дводимензионални простор као што је *двориште, авлија* и сл. постаје садржатељ онда када је дефинисан оним што се на њему налази.

у сваком тренутку могу одвојити од надређеног појма свлачењем (*столњак*, *чипка*), извлачењем (*учкур*), скидањем (*привезак*), одвајањем (*приколица*), неутрализацијом и/или поправком (*рупа*, *флека*, *недостатак*) итд.

Према семантици, издвајају се следеће групе квалификатора које се доследно остварују по моделу $N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$:

(1) именице са значењем разних *оштећења* као што су *рупа*, *флека* и сл. иступају, по правилу, као привремена својства предмета, посебно одеће и обуће, која при том могу бити и локализована:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

[...] док је мој Стефан стајао пред њима. [...]. У *обући са рупом НА ПОТПЛАТИ* (ХЂЉ, 110) – Носио је [...] *огртач са великом флеком НА ЛЕЂИМА* (ХЂЉ, 123) – [...] јер се сматра да је прибавилац хтео да прибави *ствар са тим недостатком* [...] (НЂ, 64).

(2) кућна галантерија као саставни део намештаја и материјала:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

[...] *око великог писаћег стола са столњаком од шареног сомота* [...] (СС, 180) – Тек што сам се сместио у купеу, на седишту поред прозора (*бледозелена чоја, са белим чипкама* на узглављу!), воз креће [...] (АИ/ЈЖКН, 259).

(3) предмети као саставни делови гардеробе, накита и осталих прибора:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

Знате, био је то један од оних интелектуалаца за које сте сасвим сигурни да је све до пре вратоломног салта мортале у финоћу носио *дугачке гаће са учкуром* (КМ, 69) – [...] нежне дугачке *огрлице са великим привеском* ће учинити да изгледате смело (БЖ 15528) – [...] и ја утонух право у зелена тепихана поља и *полураспаковане кофере с налепницама свих светских аеродрома* (КМ, 72).

(4) одвојиви део возила:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

Један Циганин седи за управљачем *импровизованог моторног возила с приколицом* препуном сакупљене хартије и дебелих картона [...] (ВС, 54–5).

Појмови концептуализовани као додатак квалификују и живе ентитете као што су човек или неко фантастично биће. Формализација слободним инструменталом по моделу $N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$ знак је да пратећи детаљи који се налазе у сфери човека (нпр. *одећа*, *модни детаљи*, *оруђе*, *оружје* и сл.) имају неинтегрални, отуђиви карактер, као и да представљају предмете који њихови носиоци имају уз себе свакодневно (Ивић 1954: 203):

(5) додаци су одећа и модни детаљи:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

Куртизане са обавезним жутиим марамицама, као ознаком свога заната (ХТЉ, 91) – [...] а уз то тако *отмену даму, с пелцом од лисице* [...] (КМ, 21) – Све што је по замућеним обрисима могла са извесношћу да закључи било је то да је посреди неки високи *мушкарац са тамним огртачем* (ЖЗ, 39) – [...] да из чиста мира мало причам о једној *девојци с наочарима огромне диоптрије* [...] (КМ, 16) – *Овај мали старац са крзеним огртачем* живи на огњишту [...] (ГН, 180).

(6) додаци су прибор, оруђе, оружје и остали предмети:

$[_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$

Ма нисам савила окуку ни иза ћошка своје улице, а већ ме је зауставио *један веома стари госн Кречко Лапонац, са штапом* (КМ, 31) – Зна да смрт није *страшна жена с косом*²⁷⁸ [...] (СМ, 176) – Још ћу почети да замишљам *смрт с косом* (СМ, 176)²⁷⁹ – [...] замирући пред кордоном *целата с бајонетима* [...] (ГА, 34) – Саксо Граматик описује *његов идол са* седам глава и *осам мачева* [...] (ГН, 57) – [...] пооткидао све жице, као *неталентовани клинац*, човек, *са својим инструментом* (ВС, 46).

Свим овим пратећим предметима заједничко је то да су локализовани на субјекту: у руци – штап, коса, бајонети, мачеви, инструмент; на раменима – пелц, огртач; и на очима – наочаре. С обзиром на то да је реч о уобичајеном месту локализације, оно се не исказује.

За разлику од претходне групе примера, локализованост пратећих предмета на живом бићу може бити и експлицирана и тада је локализатор исказан спацијалном генитивном или локативном конструкцијом (овом другом много чешће). Ове супстантивне допуне дају нову информацију о посесору (ИВИЋ 1954: 203) и служе успостављању визуелне представе пратећег детаља и његовог носиоца као јединствене целине у датом тренутку:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{NS} [C(A) Comp_{SUPST}]]]]]$

Продавац кромпира, *крупан мушкарац*, у војничком шињелу и црним панталонама [...] и *са црном вуненом капом на глави* [...] (ВС, 28) – [...] који представља *брадато божанство са шлемом на глави* (ГН, 73) – Чинило ми се да поред мене пролази *поворка са маскама на лицима* (АИ/ЈЖКН, 265) – [...] сачекао је да *ја* онако мали и сићушни *са цигаром у устима* попушим докраја [...] (СС, 176) – [...] приказују *мушкараца са великим рогом изобиља у рукама* [...] (ГН, 61) – Словени су га замишљали као *бога са* три главе и *златним повезима преко уста и очију* [...] (ГН, 48).

²⁷⁸ Овде *коса* има значење ‘пољопривредна алатка која служи за кошење’ (СЕР, *коса*).

²⁷⁹ Смрт у оваквим контекстима представља персонификовано живо биће, што потврђују и многобројни ликовни прикази у којима је она представљена као биће људског облика у дугачком црном огртачу с капуљачом и косом у руци.

Уколико би се квалификатор реализовао без локативне допуне, тумачење би могло бити двојако, нпр. *мушкарац са капом* = *мушкарац који носи капу у руци / на глави*. У том су смислу занимљиви денотати *капа*, *шлем*, *маска* и остали из ове групе. Наиме, експлицирање њихове локализације условљено је чињеницом да је учесталост њиховог стављања и скидања, односно промене места, већа него што је то случај с другим пратећим детаљима.

Пример: *На окуци је видео непознату жену [...] под шеширом широка обода [...]* (СМ, 82) унеколико је специфичан с обзиром на то да се значење пратећег детаља остварује инструменталом с предлогом ПОД који алтернира с конструкцијом С(А) + N_{INST}. Кодирање односа управног појма и квалификатора овом конструкцијом мотивисано је чињеницом да се концепт паралелизма остварује у статичном просторном сценарију у којем се положај сублоцираног живог бића одређује у односу на доњи део локализатора. Заправо, овде је реч о метафоричком проширењу описаног односа, којим се неки ентитет квалификује с перцептивног аспекта.

Управни појам (*жена*) је прекривен квалификатором који уз њега приања (*шешир*) и који се, тиме што представља део одеће који се ставља на главу, тј. на горњи део тела, концептуализује као одвојиви део и средство њеног ближег одређења. Значење ове конструкције у оваквом сценарију једнако је значењу инструментала с предлогом с(а) (*жена са шеширом на глави*), али је разлика у перспективи другачија. Осим самим просторним положајем који одевни предмет заузима, мотивисаност употребе сублокативног предлога ПОД²⁸⁰ може се растумачити помоћу оријентационе метафоре ЗАШТИТА ЈЕ ГОРЕ односно ЗАШТИЂЕНО ЈЕ ДОЛЕ и подметафоре ЗАШТИТА ЈЕ ПРАТИЛАЦ, којом се илуструје намера жене да измени свој изглед и тако се сакрије од погледа других људи помоћу шешира као пратећег средства својеврсне заштите.²⁸¹

²⁸⁰ Прањковић (2001: 9) сублокативним конструкцијама сматра оне у којима објекат локализације стоји у односу с нижим односно доњим делом локализатора, а исто објашњење даје и Пипер (2001: 71) закључујући да се објекти локализују најчешће горњом површином. Пипер још примећује да ове конструкције добијају и секундарно значење локализације у унутрашњости (*под морем*, *под муљем*), али оно за нашу анализу није релевантно.

²⁸¹ Концептуално исти, али семантички нешто другачији је пример: *Требало је створити словенску школу под грчким утицајем [...]* (ПМ, 81). Овде се концептуализација статичног паралелизма не заснива на квалификацији с перцептивног аспекта, већ је реч о квалификацији околностног типа где пратећи елемент представља околност која окружује дати ентитет.

Међусобна замењивост инструментала с предлогом С(А) и оног с предлогом ПОД у контекстима посесивних односа у каквима се, као што смо већ истакли, остварује С(А) + N_{INST} указује на сценарио другачији од оног који је уобичајен за предлог ПОД. Другим речима, овде предлог ПОД уводи посесума (*жена под шеширом* → *жена са шеширом* → *жена има шешир*) иако је очекивано да у сценаријима потчињености он уводи посесора (СТОЈАНОВИЋ 1996: 441–442).

3.2.4.1.3. Пратеће својство

3.2.4.1.3.1. Пратећа особина

3.2.4.1.3.1. 1. Унутрашњи аспект управног појма

О овом аспекту значења већ је било речи, али оно што инструментал разликује од генитива у истој употреби јесте управо фокус на делу целине, при чему тај део не квалификује управни појам у целости:

N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]]

[...] са глаголима са „фазном компонентом значења“ [...] (PM, 59).

Стога се као конкурентно средство инструменталу не може појавити генитив (**глаголи фазне компоненте значења*), а ни присвојни придев у функцији конгруентног атрибута није прави конкурент инструменталу јер уноси другачију значењску нијансу (**фазни глаголи*). Тако се под глаголима са фазном компонентом подразумевају глаголи *отварати/затварати*, док фазне глаголе представљају *почети/завршити* (РАДОВАНОВИЋ 2009: 59).

Ова конструкција реализује се с адјективном одредбом (*са фазном компонентом значења*) ако се, као и у случају генитива, у улози квалификатора налази неки интегрални део. Евентуална појава супстантивне допуне уз инструментални референт условљена је потребом за експлицирањем његовог садржаја.

У парафрази, уместо инструментала у овом семантичком микропољу може да се појави и релативна клауза у којој именица у инструменталу прелази у одговарајући глагол, а генитивни атрибут у поредбени члан конструкције с прилошким везником КАО: [...] *већ је саграђено градско језгро од патинираног камена са сјајем слонове кости* [...] (КС, 2) →... *од патинираног камена КОЈИ сјаји као (што сјаји) слонова кост*].

Пратеће својство је обележено *унутрашњим аспектом личности* уколико се у позицији управног појма налазе денотати живих бића. Ако творбене могућности зависног члана то дозвољавају, овим изразима конкурише описни придев (нпр. *лопов с обзирима* → *обзиран лопов*):

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]]$$

Шта би се десило да *тај лопов с обзирима* није ушао у стан? (СМ, 133) – [...] да *људи са ситним слабостима* нису подобни за крупне подвиге (НБ, 41) – Казао ми је да је *Представник* душа од човека, *са принципом*: живи и дај другима да живе (КМ, 73) – [...] у којој је довољно безопасно непристајањем освојити углед *човека са ставом* (СС, 106).

Неки инструментални референти појављују се с адјективним одредбама у моделу $N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]$ или са супстантивним допунама које допуњују њихов семантички садржај, као део модела $N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]$:

Интелигентна млада особа са литерарним склоностима и извесном афирмацијом у својој улици (КМ, 67) – [...] док на сваком ћошку постављају замке *оцвали лепотани са блудним мислима у глави* [...] (КМ, 2) – [...] да се раније радило о *два одвојена митолошка бића са потпуно различитим особинама* (ГН, 163) – [...] *обојца, са смислом за парадоксе у историји* можда би му помогли да искаже оно што га мучи већ више од једног столећа [...] (ВЈС, 18) – [...] *епски јунак са карактеристикама полубога* [...] (ГН, 29).

Субјекат се према неком свом унутрашњем аспекту квалификује и инструменталном конструкцијом у функцији копулативног предикатива:

$$V_{COP} + [_{LEX} [C(A)N_{INST}]]$$

[...] тако да *је* прелаз између језика постепен, обично *са безброј нијанса* (РМ, 27) – Само у емоцији *је* све како јесте, сви животни сокови, све људско и ништа модерно. *Са стилем* (ВС, 7).

3.2.4.1.3.1.2. Карактеристична особина управног појма

Пратеће својство може представљати и каква *карактеристична особина*:

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A)N_{INST}]]] / [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]$$

Понуда са оградом није понуда у правном смислу [...] (НЂ, 30) – [...] доводи понекад до *неправилне конструкције са непогодним ливеним удубљењем* (ИТП, 19) – [...] неодољиво га је привлачила камена *чесма с дозивом и поздравом* [...] (СМ, 117) – [...] када је то неопходно ради спречавања извршења *најављеног кривичног дела са знатном друштвеном опасношћу* (КПЕА, 16.1.2/8) – Код *зајма са накнадом*, као и код осталих теретних уговора, постоји одговорност прениоца за материјалне недостатке испуњења (НЂ, 191) – Одливак добија *неповратну деформацију (савијање) с испупчењем* према страни интензивнога хлађења (ИТП, 8).

Средство којим се може извршити парафразирање инструменталне конструкције представља описни придев (нпр. *понуда са оградом* → *ограничена понуда*), а у конструкцији с адјективном одредбом, придев изведен од именице у генитиву, који је детерминисан поприложеним придевом као његовом одредбом (нпр.

кривично дело са знатном друштвеном опасношћу → *друштвено знатно опасно кривично дело*).

Квалитет може бити обележен и високим степеном фразеологизације: *Контролори техничког прегледа морају бити у радном односу на одређено или неодређено време са пуним радним временом* [...] (ЗОБСНП, чл. 259).

3.2.4.1.3.1.3. Психофизичке карактеристике

Појмови са значењем *психичких и физичких карактеристика* квалификују управне чланове са семантичким обележјем [живо +] као њихово пратеће својство. Стога, карактеристичну појединост представља какво својство које свог носиоца карактерише само у одређеном временском периоду и на тој временској линији нераздрживо је за њега везано. Недовољна информативност апстрактних именица у функцији квалификатора условљава експликацију придевске одредбе, односно супстантивне допуне, те се ови инструментали остварују по моделима $N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{INST}]]]]]$ и $N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{N_{INST}} Compl_{SUPST}]]]]]$:

[...] што понекад није могуће код старијих *пацијената са оштећеним когнитивним функцијама* (КТШ, 320) – [...] понашао се као *расни спортиста са задњом вучом* (ТС 1708) – *Је л' преводиш?* — упитах преводиоца, *неког младог лингвисту са* [...] *обавезним осећањем мање вредности* (КМ, 22) – [...] *лица са ограниченом пословном способношћу* могу предузимати све остале правне послове [...] (НЂ, 26).

3.2.4.1.3.2. Пратећа околност

Значење околности која прати неки ентитет, односно оне која га окружује, заступљено је апстрактним именицама и представља својство које не квалификује управни појам као целину, већ у фокус ставља један његов карактеристичан детаљ. Ова одлика актуализује значење карактеристичне појединости због чега се не може говорити о значењу квалитета: [...] *возачи су дужни да оставе слободан простор за пролаз возила под пратњом и возила са правом првенства пролаза* [...] (ЗОБСНП, чл. 35).

(1) Када се у улози квалификатора нађу именице са значењем *процеса* или њихових резултата, реч је о заступницима имплициране предикације, нпр. *пут са једносмерним саобраћајем* → *пут НА КОЈЕМ се одвија једносмерни саобраћај*:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{INST} / N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]$

Површине, објекти или уређаји из става 1. овог члана који се налазе на средини *пута са једносмерним саобраћајем* [...] (ЗОБСНП, чл. 57) – Пратили су њега, Симу Нешића,

терцумана са сјајним изгледима на успех [...] (ВЈС, 18) – [...] и другим *зонама са повећаним присуством рањивих учесника* у саобраћају [...] (ЗОБСНП, чл. 6) – Неопходно је да се ради о двостраном *уговору са истовременим извршењем обавеза* [...] (НЂ, 67).

Процес или његов резултат заступају имплицирану предикацију, при чему је придевска одредба експонент, најчешће, начинског детерминатора, нпр. *кућа са функционалном поделом* → *кућа КОЈА је функционално подељена*:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST}]]]]]$

Вртешка са непредвидљивим окретајима, живот му је, ево, опет припремио изненађење [...] (ВЈС, 71) – Била је то *грешка са кобним крајем* (ХЂЉ, 45) – [...] зашто толико важности придају том *краткотрајању са отуђено извесним завршетком?* (СС, 107) – [...] да се добију *одливци с минималним напрезањима* [...] (ИТП, 6) – За *дегуре с повећаним скупљањем* [...] препоручује се [...] (ИТП, 14) – [...] али и *кућа за становање са функционалном поделом* на ниски сутерен, приземље и спрат [...] (КС, 42).

По моделу $N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]$ где је квалификатор допуњен неком супстантивном речју, остварује се пример: *Интересантан је случај температурне деформације одливка у облику греде с асиметричним распоредом температуре* [...] (ИТП, 8).

(2) У својству пратеће околности налазе се и именице са значењем *покретача* и *процеса* који представљају карактеристичну појединост детерминисаног ентитета. Већ семантика датих квалификатора указује на то да они упућују на одговарајућу предикацију, нпр. *возила са електричним погоном* → *возила КОЈА покреће мотор, голф VII са интегралним погоном* → *голф VII КОЈИ покрећу сва четири точка*:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]$

[...] што не укључује масу батерија *возила са електричним погоном* [...] (ЗОБСНП, чл. 7/38) – [...] мораће да издвоје 1.800 евра више од износа који је потребан за еквивалентни *модел са предњим погоном* (ТС 5515) – [...] највећи европски произвођач је проширио понуду свог најпродаванијег модела, лансирајући „*голф VII*“ *са интегралним погоном* (ТС 5515) – [...] при чему радна запремина мотора, када возило има *мотор са унутрашњим сагоревањем* не прелази 50 цм³ [...] (ЗОБСНП, чл. 7/34) – [...] када возило има *мотор са унутрашњим сагоревањем* [...] (ЗОБСНП, чл. 7/35) – [...] захваљујући чему се сваки „4 моушн голф“ понаша као спортеки *аутомобил са блокадом диференцијала* (ТС 5515).

Пример: [...] *што му обезбеђује карактеристике возила са нултом емисијом издувних гасова* [...] (ТС 2341) специфичан је у односу на претходне, јер је овде заправо реч о квалификацији одсуства околности која се формално исказује конструкцијом са значењем датог својства. Дакле, бројна допуна *нулти* чини да у основи ове конструкције лежи генитивна конструкција с предлогом БЕЗ: *возила без емисије издувних гасова*.

(3) Пратећа околност лексикализована денотатима *болести/поремећаја* налаже парафразу релативном клаузом с глаголом *пратити*: [...] *брадикардија са последичном хипотензијом* [...] (КТШ, 317) [→ *брадикардија КОЈУ прати последична хипотензија*]. Овај глагол указује на посебно изражен пратилачки моменат, који се природно везује за разне болести стога што сваку болест увек прате одређени симптоми и друге појаве.

Присуство придевског образовања у неким примерима указује на постојање глаголског или прилошког елемента у парафрази, што утиче на његов синтаксички статус. Тако у примеру: *Поремећаји слични синкопи са смањеном свести или њеним потпуним губитком* (ТВ, 18), придев има статус допуне који му обезбеђује предикатски статус у базичној структури [→ *синкопа током које се свест смањује*], док му одредбени статус у примеру: [...] *изненадни пролазни губитак свести са спонтаним опоравком* (ТВ, 15) обезбеђује функција начинског детерминатора [→ *губитак свести која се враћа спонтано*].

Уколико се у својству пратећег стања каквог живог бића појави нека болест, поремећај или посебно психофизичко стање у којем се његов носилац налази, квалификација има трајни или привремени карактер:

$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]] / [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{INST} / N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]$

[...] *пацијенти са синкопом* чине 3-5% хитних случајева [...] (КТШ, 15) – 25% *пацијената са симптоматском аортном стенозом* (КТШ, 317) – на паркинг месту које је допунском таблом саобраћајног знака или ознаком на коловозу обележено као место за паркирање за возила за *особе са инвалидитетом* (ЗОБСНП, чл. 66/20) – на пешачкој стази, односно на делу тротоара који је намењен за кретање *лица са посебним потребама* [...] (ЗОБСНП, чл. 66/14) – [...] можда би се неко и окренуо за тобом на улици. Ко зна? *Неко с великом диоптријом* (КМ, 15) – [...] код *пацијената* [...] *са опструкцијом излазног тракта леве коморе* [...] (КТШ, 321).

Квалификовање живог бића преко болести доводи у неким примерима и до мешања квалификативног с узрочним значењем, које је видљиво у парафрази. Тако су *пацијенти са синкопом* заправо *пацијенти КОЈИ болују (пате) од синкопе*. Дакле, у основи инструменталног квалификатора лежи активни узрок типа ‘ефектор’, којим се уједно и квалификује начин испољавања процеса или стања (RADOVANOVIĆ 1977: 133).

3.2.4.1.3.2.1. Пратећа околност у функцији копулативног предикатива

Околности у виду процеса и њихових резултата могу вршити и функцију копулативних предикатива, а целу структуру репрезентује модел $V_{COP} + [_{LEX} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$. Пример који смо регистровали остварује се у акузативу с предлогом уз којем

конкурише инструментал с предлогом С(А): [...] *уговори могу бити [...] уз накнаду (онерозни уговори) [...]* (НЂ, 45).

Предлошко-падежна конструкција с инструменталом блокираним предлогом С(А) иступа као граматикализатор пратећег стања, које је лексикализовано именицама из класе *nomina acti*: [...] *биће то са муком и удахом, замолити сина за услугу* (СС, 174).

Семантичка нијанса пратеће околности исказана императивном конструкцијом са деадјективном именицом репрезентује особину, карактеристику која прати начин остваривања дате предикације: *Нека вам је са срећом нови живот! — наздрављао је весели Шухо → Нека вас у новом животу прати срећа* (СС, 61). Предлошки инструментал у наведеном примеру означава да је процес започињања новог живота, односно његовог живљења, у целом свом току праћен осећајем успешности, среће, при чему се емоција метафорички удружује са доживљавачима и „прати“ их током процеса, те се у том смислу може говорити о имплицитно присутној значењској компоненти друштва, али без обележја активне динамичности.

3.2.4.1. Синелатив

Значење синелатива односи се на одсуство каквог дистинктивног својства живог или неживог ентитета, а формализовано је генитивом с предлогом БЕЗ. Метафоричко проширење просторног односа у означавању непросторног заснива се на квалификацији управне именице преко одсуства саучесника, пратећег детаља или пратеће околности. Генитивни референти могу бити лексикализовани именицама које означавају интегралне делове тела (*очи без трепавица*), отуђиве детаље (*лак без ацетона*), особине (*глас без боје и живости*), па чак и жива бића (*младић без оца и мајке*).

У тако кодираном сценарију концептуално је истакнут управо онај детаљ који управном појму недостаје, којег је он лишен, који је од њега метафорички удаљен, што отвара могућност за уклапање ових номиналних синтагми у семантичко поље карактеристичне појединости. У том је смислу очит разлог због чега су генитивни референти исказани у номинализованим структурама с имплицитно присутном негацијом. Могућност парафразе релативном клаузом с глаголом *нeмати* (нпр. *човек без лица → човек КОЈИ нема лице*) показује присуство значењске компоненте

посесивности, што сигнализира чињеницу да човек концептуализује квалитет као нешто што постоји или не постоји, нешто чега има или нема (REDLI 2014: 203). Заправо, однос који остварује генитив с предлогом БЕЗ према инструменталу с предлогом С(А) у парафрази представља однос супротности између негације и афирмације (ПАВЛОВИЋ 2006: 406). Појачана експресивност овог генитива манифестује се у семантички неуобичајеним спојевима (нпр. *змија без тела, говори без речи*).

Генитивним конструкцијама конкуришу и описни придеви који су њихови лексички (*човек без части* → *беишчастан/нечастан човек*) или семантички синоними (*лице без осмејка* → *озбиљно лице*). Што се тиче негације референта, она може бити тотална онда када он није детерминисан придевском одредбом (нпр. *очи без трепавица*) или делимична када се, заправо, негира сама одредба, а не појава представљена управном речју (СТОЈАНОВИЋ 1996: 446). Тако у примеру: [...] *о томе како је „гомила песка“ [...] појам без оштре границе [...] (PM, 35) предлог БЕЗ не негира постојање границе уопште, већ упућује на појам који је слабо ограничен. Делимична негација остварује се и у неким примерима са генитивом без одредбе као што је случај са синтагмом *пустиња без граница*. Ту није могућа замена придевским образовањем без последица по значење. Наиме, уколико би се генитив *без граница* заменио придевом *безграничан*, читава синтагма добила би једну нову семантичку компоненту – могла би се тумачити и у квантификативном смислу као ‘огромна, превелика, предугачка пустиња’ (СЕР, *безграничан*).*

У улози управних чланова примера регистрованих у нашем корпусу појављују се именице различите семантике. Тако су забележени појмови који означавају жива бића (*човек без свога лица*), конкретне предмете (*стаза без препрека*), апстрактне појмове (*морал без предубеђења*) и органе (*очи без снаге*).

Одлика која овај генитив доводи у везу са пратилачким значењем заснива се на схватању да одсуство неког ентитета прати стање у којем или ситуацију у којој се налази детерминисани појам.

3.2.4.1.1. Одсуство пратиоца

Управни појам се квалификује одсуством живог бића. Генитиву конкуришу супстантивне речи као његови семантички синоними (*младић без оца и мајке* → *сироче*):

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] и неки Коста, звани Грк, *богат младић без оца и мајке* (АИ/АВ, 51) – Постао је, рекао је Даниел Атијас, [...], *целат без жртве* (АД, 176).

3.2.4.1.2. Одсуство пратећег детаља

3.2.4.1.2.1. Одсуство пратећег детаља као неопућивог дела

(1) Уколико је пратећи детаљ саставни део којег је лишен појам неживе природе, генитиву конкурише описни придев у функцији адјективне одредбе као његов семантички синоним (нпр. *стомак без “шлауфа”* → *раван стомак*). На основу семантике квалификатора, издваја се неколико група:

а) Квалитет је обележен интегралним деловима чије одсуство разбија представу о њиховој здружености с управним појмом у целину:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Из тога лавиринта бора гледале су *велике округле очи без трепавица* [...] (АИ/АВ, 57) – *Две велике беоњаче без дужица*, као превучене млечном скрамом (ХЂЉ, 53) – [...] резултат ће бити само један – *леп стомак без “шлауфа”* (БЖ 15520) – Између њеног муклог, тешког гласа, *белог лица без осмејка* [...] (АИ/АВ, 42) – Језик уштављен од дувана, црн и задебљао у *устима без пљувачке* (СС, 192).

Када се у позицији управног појма налази девербативна именица настала од глагола који денотира радњу чији вршилац може бити искључиво живо биће, део тела се везује за дату радњу у чијем је семантичком потенцијалу садржан податак о његовој активацији: *Ујед без зуба. Кобни загрљај без руку* (СМ, 177) [→ *Ујед ТОКОМ КОЈЕГ се не користе зуби; Кобни загрљај ТОКОМ КОЈЕГ се не користе руке*].

б) Квалификативно значење се актуализује метафоризацијом генитивних конструкција преко одсуства саставних делова појмова везаних за време и простор:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Али откад нема багремова, нема ни провидних сенки. *Улица без сенке, без одраза*, као какав папирнати вампир (БЛ, 14) – [...] која и данас има нешто *од заборављеног, пустог сокака, без ваздуха и без неба* [...] (ВЈС, 53) – [...] а за хришћане, потопљене у *там* оштру до несна, *без звезда и без дана*, 30. новембар, дан Св. Андрије, требало је да осване са њиховом победом (ВЈС, 25) – [...] из ледене магле *над Савом*, огромном и тмастом, *без обала* [...] (ВЈС, 28) – Заспати, спавати *сном без снова*, мртвим сном, [...] (АИ/ЈЖКН, 254) – Тако сам, опет једном, за *јесењег дана без сунца*, под сивим небом, стајао изгубљен у степи [...] (АИ/ЈЖКН, 261) – [...] меко су падали у белину *дана без дана* [...] (ВЈС, 53) – [...] нема *ни једног бунара без дана* [...] (КМ, 12) – [...] што утоне у *ноћ*, непријатељску и *без сванућа* (АИ/АВ, 19) – [...] јер је, уосталом, растао у *времену без историје* и у *земљи без историје* [...] (АД, 106) – [...] и проговорио је *језиком без речи* [...] (СС, 24) – [...] ма колико да је уживао у *тим својим говорима без ријечи* [...] (СМ, 115) – [...] и, једва се њишући, пјевао *неку пјесму без ријечи, без мелодије* [...] (СМ, 197).

С обзиром на то да су ови елементи садржани у семантичком потенцијалу управне именице, квалификативно значење се актуализује неуобичајеношћу појма добијеног оваквим противречним спојевима, којима конкуришу описни придеви као семантички синоними (нпр. *говори без речи* → *неми говори*) и, у једном примеру, временска релативна клауза с негираном предикацијом (*ноћ без сванућа* → *ноћ ПОСЛЕ КОЈЕ не свиће*).²⁸²

в) Одсуство интегралних делова лексикализованих именицама чија семантика указује на покривање, ограничавање, попуњавање нечега квалификује детерминисани појам као отворен, неограничен или неиспуњен, односно пуст:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Штала и *стаја без крова* (ХЂЉ, 120) – земљани пут је *пут без изграђеног коловозног застора* [...] (ЗОБСНП, чл. 7/9) – Лијено је мислио: море — [...] *пут без граница* [...] (СМ, 19) – [...] долазила ми је као *врела пустиња без граница, без травке и воде* (АИ/ЈЖКН, 254).

г) Одсуство појмова који су интегрални делови одеће актуализује квалификативно значење спецификавањем другачије форме од оне коју управни појам има када су интегрални делови присутни. Генитиву лексикализованом именицом *струк* конкурише придев с префиксом *не-* (нпр. *хаљина без струка* → *неструкирана хаљина*):

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] носи *ону широку трапезасту хаљину без Струка* [...] (КМ, 7) – [...] док идеш у својој јединој ципси-сукњи и *жутој мајици без рукава* [...] (КМ, 2).

д) Одсуство одређеног хемијског средства из козметичког производа квалификује дати производ у позитивном смислу као производ који није штетан. Као конкурентно средство иступа придев с префиксом *без-*: *Хранљиво средство за скидање лака са ноктију без ацетона* (АВ 4/2013).

(2) У својству пратећих детаља којих су лишена жива бића налазе се именице са значењем интегралних делова тела. Такви изрази се везују за врло узак круг денотата, те нису веома продуктивни у српском језику. Разлог је тај што лишеност неке особе од било којег њеног инхерентног својства представља неуобичајену ситуацију.

а) Квалитет је обележен одсуством интегралног дела тела живог бића, које управни појам квалификује као непотпун или са каквим оштећењем:

²⁸² У ову групу смо сврстали и пример: *Ово је „слика без речи“* (КС, 36), који се од осталих разликује само по томе што представља фразеологизирани израз.

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]] / [ATR [PP [БЕЗ [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]

Уз ивицу провалије прибијена су три борца [...] два ногата и један без ногу [...] (СС, 107) – Ружићеви су живјели у лијепој великој вили, [...] с венецијанским лавом [...] без једног уха и без дијела гриве, али још присталим, чак господственим (СМ, 136) – Змија без тијела (СМ, 177) – Чума или Куга је баба без ноктију [...] (ГН, 200).

Забележили смо свега један пример који има супротно значење: [...] и то тако што се преко гробља преводи вранац без белега [...] (ГН, 137). Генитив овде квалификује управни члан у позитивном смислу уколико се одсуство белега схвата као одсуство каквог оштећења. Квалификација може бити и неутрална, односно може носити само информацију да одређене карактеристике нема.

Уколико је генитив лексикализован именицама образ и лице, квалификативно значење се актуализује преко појмовне метафоре, односно метонимије:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

А Турска је добила младог господара, силника без образа [...] (ХЂЉ, 69) – Онда је он човјек без свога лица, човјек који показује лице какво би желио да му други виде (СМ, 151).

У фразеологизму силник без образа примећује се деловање метафоре. На концепту ОБРАЗ ЈЕ ЧАСТ почива разумевање читаве синтагме. Наиме, образ је део тела који црвени уколико се човек застиди или се осети кривим због неког свог поступка. У том смислу, човек који је без образа заправо је човек који се ничега не стици, дакле, неморалан човек.²⁸³ Фразеологизам човек без свога лица утолико је другачији што се у њему појављује деловање метонимије. Концепт на којем он почива је метонимија ЛИЦЕ ЗА КАРАКТЕР, ЛИЧНОСТ преко које се читав израз тумачи као 'човек који нема карактер'.

б) Квалитет је обележен одсуством интегралног дела биљке. У парафрази се, поред негиране предикације с глаголом имати, појављује описни придев као семантички синоним (нпр. дрво без сока → суво дрво) и придев с префиксом без- (нпр. стабло без плода → бесплодно/неплодно²⁸⁴ стабло):

²⁸³ Денотативно значење лексеме образ прошло је кроз процес семантичке трансформације путем које се развио фразеологизам 'бити поштен, частан'. Пренесено значење ове лексеме резултат је психофизиолошке реакције навирања крви у образе приликом каквог узбуђења, које укључује и осећање стида (ШИПКА 2008: 564–565).

²⁸⁴ Имајући на уму описане разлике између семантике префикса без- и не-, примећујемо да избор између ова два придевска решења зависи од ширег контекста, на основу којег би се могло утврдити да ли је реч о дрвету које у датом тренутку нема плода или о дрвету које уопште не рађа.

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] *тврдо дрво без сока и сласти* (АИ/АВ, 17) – Оставиће ову врелу камену литицу на којој и гуштер издише, и *ову спржену тврду траву без сокова* [...] (СМ, 19) – *Једно квргаво, повијено стабло без плода* (КД/УДК, 42) – [...] једино дрвеће око њих, на тротоару, *голо дрвеће, без иједног листа* (ВС, 13).

(3) Интегралним делом лексикализован је и копулативни предикатив, који се остварује у моделу V_{COP} + [L_{EX} [БЕЗ N_{GEN}]], а може бити и конститутивни елемент релативне клаузе C_{REL} [V_{COP} [L_{EX} [БЕЗ N_{GEN}]]]:

Он закључује да је то „име демона ветра који *је без једнога ока* [...] (ГН, 43) – Ноћ *је била* мркла; *без месечине* [...] (ЖЗ, 9).

3.2.4.1.2.2. Одсуство пратећег детаља као отуђивог дела

(1) Управни појам се квалификује одсуством ентитета који се концептуализују као његов *садржај*. Истицањем одсуства састојака, који се на концептуалној разини понашају као пратећи елементи разних конкретних и апстрактних појмова, дати појмови се или квалификују као празни, пусти (као у случају *јалове воде*) или се доживљавају као такви због одсуства неког суштински важног елемента:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Зимска вода, јаловица, *без рибе, без инсекта, без прута и листа, без нагрисане воћке* [...] (АИ/ЈЖКН, 257) – [...] *чај без шећера* делује много јаче (КС, 85) – Истина, није било *куће без распећа* [...] (ХЋЉ, 92) – Будим се у свет свога садашњег живота, значи: у *свет без Јелене* (АИ/ЈЖКН, 271) – [...] већ због страха од *старости без игде чега* (СМ, 101).

(2) Управни појам се квалификује одсуством ентитета концептуализованог као његов *додатак*. Одсуством неког додатка, за разлику од ентитета који се схватају као садржај, у први план се не истиче празнина управног појма, већ пре недостатка каквог очекиваног пратећег елемента:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Лијено је мислио: море — *стаза без препрека* [...] (СМ, 19) – [...] јер је то резерват, као *велики кокошињац, без видљивих ограда, без жица, без чувара* [...] (СМ, 73) – [...] натерао бих оног мог пуковника код куће да трчи *на осми спрат без лифта* и то са гас-маском (КМ, 81) – Возач је дужан да моторно, односно прикључно возило, осим *мотоцикла без бочног седишта* и мопеда [...] (ЗОБСНП, чл. 67).

Квалификација живог бића преко одсуства појма који се концептуализује као његов *додатак* актуализује се истицањем лишености управо оног предмета чије се присуство апсолутно очекује. Квалификативно значење је у таквим примерима обележено неуобичајеношћу положаја у којем се налази управни појам:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] уз ивицу провалије прибијена су *три борца без* хране и *оружја* [...] (СС, 107) – [...] на своме печату је [...] имао скаредни облик *жене без одеће* (ХЋЉ, 72).

3.2.4.1.3. Одсуство пратеће околности и пратећег стања

(1) Квалитет је обележен одсуством околности под чијим утицајем управни појам, заступљен апстрактним именицама, мења стање у којем се налази. У парафрази се, поред уобичајених језичких средстава, појављује и придев као алтернант деадјективне именице (нпр. *смрт без мира* → *немирна смрт*):

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]] / [ATR [PP [БЕЗ [NS [N_{GEN} Compl_{SUPST}]]]]]

Она поседује личну слободу, *морал, без предубеђења* [...] (СМ, 37) – Нека све иде својим редом, и живот и смрт, [...], *смрт без муке* (СМ, 214) – [...] живот не би био ово што јесте: *смрт без мира и извесности* (АИ/ЈЖКН, 254) – [...] и наћи ћете *исту страст*, замрлу, *без наде на остварење* [...] (АИ/ЈЖКН, 258).

Када се уз управне чланове налазе појмови просторне и временске семантике, као и они којима се та семантика имплицира, могућност парафразе показује да се модификовани ентитети на концептуалној разини понашају као метафорички садржатељи денотата исказаних генитивом:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Објаснила сам му још и то да волим *свет без мистификације* [...] (КМ, 71) – [...] изићи ће у неки нови *свијет без слободе* (СМ, 74) – Нека све иде својим редом, и живот и смрт, *живот без зла*, [...] (СМ, 214) – Београд јесте био *место без наде* (ХЋЉ, 145) – У *доба* ретко на Балкану, *без ратовања* [...] (ВЈС, 31).

У случају квалификативног значења ових израза, парафраза ће садржати релативну клаузу с прилошком ознаком места, која се уводи релативизатором КОЈИ са предлогом у.²⁸⁵ Тако се, нпр. *место без наде* концептуализује као *безнадежно* јер означава *место У КОЈЕМ НАДА НЕ ПОСТОЈИ*

У примеру: *Преда мном је ноћ без сна* [...] (АИ/ЈЖКН, 266), генитивни израз почива на концепту метонимије, где САН стоји за СПАВАЊЕ.

(2) Квалитет је обележен одсуством околности под чијим утицајем управни појам престаје да делује на одређени начин. У парафрази се појављују глаголски прилог садашњи у атрибутој функцији (*неимашина без понижења* →

²⁸⁵ Избор између овог језичког средства и релативне клаузе коју уводи прилошки релативизатор ГДЕ условљен је тиме да ли је нагласак на идентификацији управног појма или се жели истаћи додатно значење места (KORDIĆ 1995: 235).

непонижавајућа немаштина) и описни придев као семантички синоним генитивне конструкције (*море без покрета* → *мирно море*):

N + [_{ATR} [_{PP} [БЕЗ N_{GEN}]]] / [_{ATR} [_{PP} [БЕЗ [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]]]

[...] јер је **неимаштина без понижења** очувала у њима младалачку драж уживања у лијепим стварима без користи (СМ, 140) – [...] **море** је почело полако да се љуља, раздражено, још **без видљивог покрета**, мирно на површини (СМ, 20).

(3) Квалитет је обележен одсуством стања и резултата радње који се везују за субјекат. Пратилачки елемент значења истакнут је у парафрази где генитивна конструкција преузима улогу субјекта релативне клаузе с глаголом *пратити*: [...] *привремени поремећај слуха и вида*, али **без губитка свести** (КТШ, 15) [→ ... *који не прати губитак свести*].

Када је у позицији управног члана живо биће лексикализовано именицом из класе *nomina agenti* и *nomina deadjectiva*, квалификативно значење се актуализује неубичајеношћу противречних спојева:

N + [_{ATR} [_{PP} [БЕЗ N_{GEN}]]]

Постао је, рекао је Даниел Атијас, **кривац без кривње**, [...] (АД, 176) – Постао је, рекао је Даниел Атијас, [...], **злочинац без злочина**, [...] (АД, 176).

У оваквим комбинацијама долази и до мешања квалификативног значења с допусним: *он је кривац ИАКО није крив*; *он је злочинац ИАКО није починио злочин*.

(4) Квалитет је обележен одсуством обољења, којим се управни појам, заступљен именицама из класе *nomina professionis* и *nomina rascientis*, квалификује у позитивном смислу:

N + [_{ATR} [_{PP} [БЕЗ [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]]]]]

[...] и код **испитаника без срчаног обољења** [...] (КТШ, 327) – Код **спортиста без структуралне срчане болести** [...] (КТШ, 355).

Придевска одредба уз именицу *обољење/болест* има статус обавезног члана синтагме јер би њеним изостављањем генитиву *без обољења/болести* конкурисао придев *здрав* у својству семантичког синонима (нпр. *спортисти без болести* → *здрави спортисти*), а то није значење ових синтагми.

3.2.4.1.4. Одсуство пратећег својства

Својство којег је лишен управни појам може обележавати неку његову карактеристичну особину (*људи без стрпљења*), форму у којој се испољава (*мржња без обличја*), неку афективну (перцептивну) одлику (*очи без боје*), као и особину која

му се приписује у одређеном времену (*питање без важности*). Ово значење формализовано је генитивом, који се доследно реализује у форми N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]], дакле, без обавезне одредбе, што указује на чињеницу да се одсуство својства схвата као пратилачки елемент, који не квалификује свог носиоца у целости.

3.2.4.1.4.1. Одсуство карактеристичне особине

Разни ентитети с обележјем [живо ±] могу бити лишени какве *физичке карактеристике* или неке друге *особине* за њих карактеристичне. Таква врста одсуства најчешће врши негативну квалификацију управног појма, као што показују и регистровани примери. Зависно од творбених могућности именице у генитиву, могућа је парафраза придевским образовањем као лексичким или семантичким синонимом (нпр. *људи без стрпљења* → *нестрпљиви људи*, *очи без снаге* → *слабе очи*):

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] тромо кружећи *очима без снаге*, чекао је и желио да се нешто деси [...] (СМ, 16) – [...] био је то лаки хуј, ситан звиждук, *замах без жестине* [...] (СМ, 69) – Дан лишен суштине [...] *дан без својстава* [...] (АД, 162) – *Град без својстава*, авет (БЛ, 13) – Пацијенти су *тешки људи*, захтевни, *без стрпљења*, и то је тако (ВС, 35) – [...] *страшно створење без стида и разума* (АИ/АВ, 72) – [...] да бежи [...] као *човек без части* и кривац (АИ/АВ, 81).

У свега два примера лишеност својства квалификује његовог носиоца на позитиван начин:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] био је то лаки хуј, ситан звиждук, [...] *цик без љутине* [...] (СМ, 69) – И сам помало *змај, без страха*, од свих људи на свету Марко је Васи био најближи (ВЈС, 23).

3.2.4.1.4.2. Одсуство форме

Квалитет је обележен одсуством облика као начина испољавања, односно постојања управног појма заступљеног апстрактним именицама. У својству квалификатора појављују се именице којима се облик непосредно исказује (*обличје*) или оне чија семантика омогућава стварање визуелне представе о одређеној форми:

N + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]]

Али, не: као да су сви које је сусретао били сатерани у исти страх са много обличја и у *исту мржњу без обличја* (ВЈС, 47) – Смрт је присуство ништавила. Онда је нешто што је ту, око нас, нешто што бира по пакости или злој памети, нешто што јест. [...] И ето, то *нешто без облика* и *без сигурног одређења* [...] (СМ, 177) – аутопут је *државни пут* намењен искључиво за саобраћај мотоцикала, путничких возила, теретних возила и аутобуса [...] *без укритања* у нивоу са другим путевима и железничким или трамвајским пругама [...] (ЗОБСНП, чл. 7/5).

3.2.4.1.4.3 Одсуство афективног квалитета

Квалитет је обележен одсуством ентитета доступних чулу вида (*боја, сјај*) и чулу слуха (*звук, гласноћа*), којим се квалификује неки део тела или појам који чини живо биће. Конкурентно језичко средство генитиву јесте описни придев који је његов семантички синоним (нпр. *очи без сјаја* → *мутне очи*) и описни придев с префиксом *без-* (нпр. *очи без боје* → *безбојне очи*):

N + [_{ATR} [_{PP} [БЕЗ N_{GEN}]]]

Очи ситне, утонуле у меснате образе, и мутне, *без боје и сјаја*, као испране алкохолом (ХЋЉ, 142) – [...] *речи без боје и мириса* [...] (СС, 200) – [...] говорио је [...] *дубоким гласом без боје и живости* (АИ/АВ, 13).

3.2.4.1.4.4. Одсуство приписаног квалитета

Ова врста лишености подразумева одсуство одлика које је појам с обележјем [живо ±] стекао у одређеним околностима, у одређеној средини и одређеном времену. Као што је већ раније речено, ове одлике су специфичне по томе што су на неки начин приписане ентитетима који их поседују, те су нестабилне и променљиве. Стога се истицањем њиховог одсуства врши квалификација негативног типа:

N + [_{ATR} [_{PP} [БЕЗ N_{GEN}]]]

[...] јер је неимаштина без понижења очувала у њима младалачку драж уживања у *лијепим стварима без користи* (СМ, 140) – [...] недвосмислено произлази да су извори облигација: уговор, проузроковање штете, *стицање без основа*, [...] (НЋ, 21) – Тај тренутак *пуне извесности*, а *без стварног основа* [...] (АИ/ЈЖКН, 278) – Иако је то било *питање без веће важности* [...] (ВЈС, 34) – Удала се за *човека* [...] *без положаја* (ХЋЉ, 63) – [...] о старом кечупу и *писању без везе* (КМ, 9) – Почели су да разговарају један с другим, па да додајују *ријечи удаљенијим пријатељима без икакве везе* с оним што су чули [...] (СМ, 93).

Квалификација субјекатског аргумента преко одсуства карактеристичне појединости постиже се и генитивом у функцији копулативног предикатива, који је репрезентован девербативима, односно деадјективима са предлогом БЕЗ. И у овим структурама на дубинском плану присутна је значењска компонента посесивности, нпр. *његова жеља је без икаквог стварног изгледа* → *његова жеља није изгледна / нема стварног изгледа*], *све је било без смисла* → *све је било бесмислено / ништа није имало смисла*]:

V_{COP} + [_{LEX} [_{PP} [БЕЗ N_{GEN}]]]

Али је одмах увидио да *је* његова жеља *без икаквог стварног изгледа* (СМ, 70) – Његов спомен *је без трајања*, јер *је* он *без значаја* (СМ, 108) – Све *је било без смисла*, па и његова судбина (СМ, 112) – Као да *је* у та два отегнута тона што су трајала по вољи, и *без икакве правилности* у измјени, *била* сва туга његовог живота и овог свијета (СМ, 196) – [...] али је он сматрао да је све то више него довољно да *буде без мане* ([...]144).

У примеру: *Била је то чиста срећа. Сва бијела. Без трага мисли о себи* (СМ, 28) занимљива је и појава тзв. парцелисаног предикатива који спецификује семантички садржај предиката и квалификује субјекатски аргумент (ПИПЕР и др. 2005: 567).²⁸⁶

Субјекат се квалификује и преко особине. Копулом у облику футура II, односно императива у овим се примерима имплицира експектативност :

$V_{\text{COP}} + [_{\text{LEX}} [_{\text{PP}} [\text{БЕЗ } N_{\text{GEN}}]]]$

[...] али је он сматрао да је све то више него довољно да *буде без мане* (СМ, 144) – *Будите без бриге*, нећете напустити ову ћелију [...] (ЖЗ, 20).

Регистровани примери показују да су у односу на девербативе више заступљени деадјективи као генитивни референти. С обзиром на то да су настали од квалификативних придева, они поседују већи значењски потенцијал за исказивање квалификативног значења у конструкцији са предлогом БЕЗ.

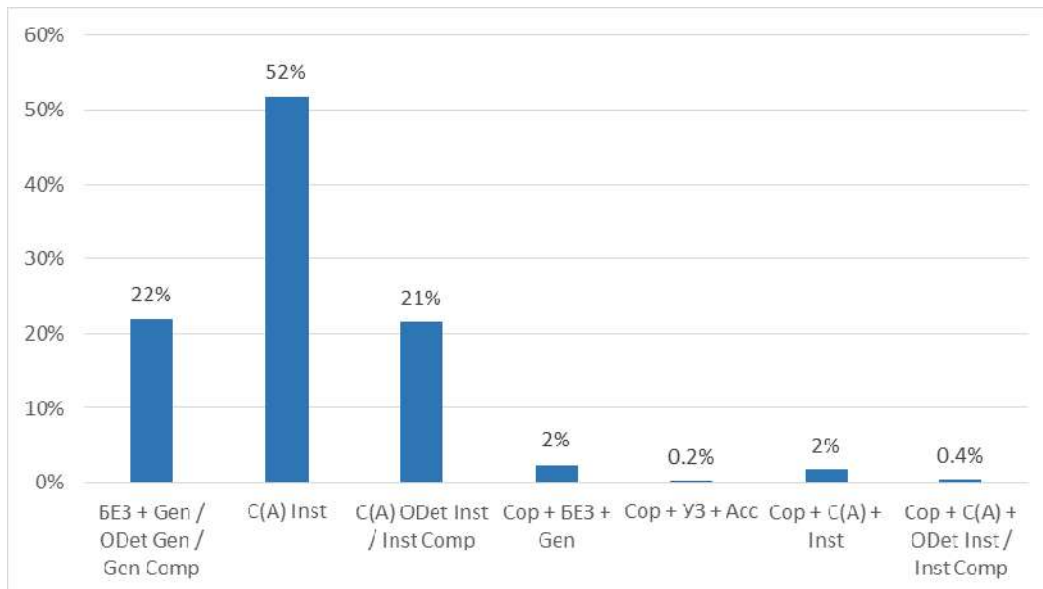
* * *

Микропоље комитативности одликује се великом продуктивношћу примера којима се исказује пратилачко значење. С обзиром на то да га чине семантичка поља конлатива и синелатива, у његовом центру налазе се инструментал с предлогом С(А) и генитив с прелогом БЕЗ, који стоје у односу обележене јединице према необележеној. Разнолика ужа значења која егзистирају унутар овог микропоља указују на то да је обележававање пратилачког значења централна функција ових падежних облика. При том, ови синтаксички облици ни лексички нису ограничени јер се њима формализују лексеме разноврсне семантике.

²⁸⁶ Парцелација је посебан синтаксички поступак којим се делови реченице, тесно функционално–семантички повезани с осталим реченичним члановима, осамостаљују. Овим поступком нарушавања традиционалних принципа моделирања реченице и разграђивањем реченичне структуре, реченица се рашчлањује, те казивање постаје динамичније, добија другачију ритмичку организацију и постижу се одређени стилски ефекти (ПИПЕР и др. 2005: 564–566).

Слика бр. 29: Фреквенција специфичних значења у микропољу комитативности

Слика бр. 30: Фреквенција структурних модела у микропољу комитативности

3.2.5. МИКРОПОЉЕ НАМЕНЕ

Адноминална квалификација према намени односи се на детерминацију супстантивних речи према служби коју њима означени појмови треба да остваре, односно сврси за коју су створени или која им је додељена (ПАВЛОВИЋ 2006: 412). Дакле, семантичка категорија намене означава службу или сврху неког ентитета, која је усмерена на потенцијалног корисника. С обзиром на то да служба представља циљ који неки појам треба да достигне (ПАВЛОВИЋ 2006: 412), примарно просторно значење

директивности обележава намену као усмереност неког ентитета ка одређеном циљу. Ту директивност карактерише статичност пошто намену остварује ентитет који не предузима свесну акцију ради постизања циља (КОВАЏЕВИЋ 1992: 124). Ове конструкције обележене су и индиректношћу (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 112), што значи да управни појам не мора достићи оно што је обележено наменским квалификатором. Необавезност достизања циља представља основну разлику између наменских и намерних конструкција, при чему се прве везују најчешће за предмете, а друге за жива бића (КОВАЏЕВИЋ 1992: 124).²⁸⁷ Метафоричким проширењем директивног значења на недимензионално значење квалификације, настају врло продуктивне конструкције са значењем намене.

Како показују примери из нашег корпуса, квалификација по намени формализује се акузативом с предлогом ЗА (*тоник за танку косу, четкица за зубе, вежбе за стомак, боја за стакло, рецепт за салате, рата за кредит* итд.) и генитивом с предлогом ПРОТИВ (*балзам против перути*). Осим наведених конструкција, наменско значење имају, додуше врло ретко, беспредлошки генитив замењив акузативом с предлогом за (*министар саобраћаја* → *министар за саобраћај*) и, сада већ архаични, генитив с предлогом ОД у примерима типа *кошуља од урока*.

У акузативним конструкцијама са предлогом ЗА доминантан је концепт спецификације по циљу, који представља метафоричко проширење просторног циљног значења.²⁸⁸ Акузативно кодирање мотивисано је чињеницом да контакт квалификованог и квалификатора није профилисан, већ се намена концептуализује као метафоричка циљна тачка на којој дати ентитет треба да оствари своју сврху. Та сврха, као његова употребна вредност, управо својом латентном особином квалификује успостављени

²⁸⁷ М. Ковачевић значење намене разликује од финалног (намерног) значења по томе што намену приписује предметима као „објективну службу ђега“, док намеру дефинише као свесно деловање живог бића усмерено ка одређеном циљу. Ипак, оба се значења на концептуалном нивоу остварују као циљ што потврђује и његова примедба да намена увек укључује намеру јер предмети сами по себи немају намену све док им је човек не одреди, а такво деловање човека јесте циљно деловање (КОВАЏЕВИЋ 1992: 124). Са Ковачевићем се слаже Павловић када каже да је категорији дестинативности (термин којим обухвата намену, службу и употребну вредност) иманентна интенционалност, те истим чињеницама подупире своју тврдњу (ПАВЛОВИЋ 2006: 412).

²⁸⁸ За предлог ЗА, осим просторног значења *постлокативности*, карактеристична су и недимензионална финална значења (PRANJKOVIĆ 2001: 9, 21).

однос између два ентитета. Стога је разумљиво што управни појмови у највећем броју случајева имају обележје [живо -], док наменска квалификација живих бића истиче област деловања управног појма, нпр. *тоник за танку косу* → *тоник КОЛИМ се негује танка коса* : *стручњак за фудбал* → *човек КОЛИ је стручан у области фудбала, представник за штампу* → *човек КОЛИ некога/нешто представља пред штампаним медијима*).²⁸⁹

Наменски квалификатори заступљени су лексемама различите семантике, а намена управног појма усмерена је на објекат имплициране радње, садржани појам, околност у којој се одвија дата радња, кориснике, учеснике разних догађаја, затим на процес или радњу, стручну област итд. На синтаксичком плану, акузатив има функцију атрибута, а у парафрази уступа место одговарајућем предикату или објекту радње. На основу семантике квалификатора, издвојили смо осам семантичких типова који представљају наменска подзначења:

3.2.5.1. Намена неживих ентитета

3.2.5.1.1. Намена је усмерена на објекат имплициране радње

Намена је спецификована објектом имплициране радње која се предузима ради постизања позитивног ефекта, нпр. *тоник за танку косу* → *тоник КОЛИМ се негује танка коса*, те управни појам представља средство којим се врши намењена радња.

3.2.5.1.1.1. Интегрални део

У својству наменских квалификатора појављују се делови тела и појмови који чине људско тело. Уколико се у позицији управног члана налазе именице са значењем *козметичких средстава* и *органских једињења*, у парафрази се уместо акузатива појављује објекатски генитив уз девербативну именицу која имплицира предикацију усмерену на објекат радње, нпр. *тоник за танку косу* → *тоник за неговање танке косе*.

²⁸⁹ Већу фреквентност неживих ентитета према живима у позицији управних чланова ових синтагми региструје и Н. Арсенијевић (2003/II: 113), а као разлог наводи чињеницу да је употребна вредност карактеристична управо за предмете.

Семантика имплициране радње пружа могућности за додатну поделу на наменске подтипове, што указује на разноликост начина на које се управни појам користи (Арсенијевић 2003/II: 120):

(1) Управна именица означава *козметичка средства* чија је намена хранљива нега тела:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]]$

Серум за суве крајеве за све типове косе (АВ 4/2013) – *Пилинг за тело* (АВ 4/2013) – *Направите природну маску за лице* [...] (БЖ 15531) – *For Men хидратантна крема за лице* (АВ 4/2013).

Појава именичке допуне условљена је тиме што се акузативом формализују именице апстрактне семантике па се морају спецификовати неком другом лексемом или је реч о ситнијим деловима тела које је неопходно или бар пожељно лоцирати:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [N_{ACC} Comp_{SUPST}]]]]]$

Хидратантни лосион за тело за све типове коже (АВ 4/2013) – *Anew Vitale гел крема за предео око очију* (АВ 4/2013) – *Reversalist третман за блиставу кожу у пределу очију* (АВ 4/2013).

(2) Управна именица означава *козметичка средства* чија је намена улепшавање па се акузативним референтом имплицира предикација са глаголима типа *исцртавати*, *бојити*, *намирисати*, којима се постиже трансформација објекта радње, нпр. *сенка за очи* → *сенка КОЈОМ се боје очи*, *оловка за обрве* → *оловка КОЈОМ се исцртавају обрве*, *дезодоранс за стопала* → *дезодоранс КОЈИМ се миришу стопала*:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]]$

Светлуцава сенка за очи у праху (АВ 4/2013) – *Крејон за очи* (АВ 4/2013) – *Оловка за обрве* (АВ 4/2013) – *Хидратантна купка за тело и косу* (АВ 4/2013) – *Сјајне куглице за лице* (АВ 4/2013) – *Дезодоранс за стопала* (АВ 4/2013) – *Лухе сјај за усне* (АВ 4/2013) – *Оловка за усне* (АВ 4/2013) – [...] а затим *ружем за усне* написах преко огледала [...] (КМ, 16) – *Nailwear Pro+ лак за нокте* (АВ 4/2013).

Придевска одредба уз акузативни референт није обавезна, али упућује на ефекат који постиже управни појам због чега се овакви примери, поред наменског, имају и намерно значење, нпр. *подлога за блистав тен* → *подлога КОЈА се ставља да би тен био блистав*:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{NS} [_{3A} ODet_{ADJ} N_{ACC} / N_{ACC} Comp_{SUPST}]]]]]$

Умирујућа подлога за блистав тен (АВ 4/2013) – *Спреј за целодневни сјај косе* (АВ 4/2013) – *Третман за бисерни сјај noktију* (АВ 4/2013) – *Балзам за пуноћу усана* (АВОН 4/2013).

(3) Употребна вредност *прибора* спецификује се одређеним делом тела при чему је њихова основна улога вршење радње усмерене на њен објекат. Имплицирани вршилац има обележје [живо +] (Арсенијевић 2003/II: 118) што је и логично јер

прибори лексикализовани именицама *четкица* и *марама* представљају средства која човек користи да би остварио дату радњу (*четкица за зубе* → *четкица КОЈОМ неко пере зубе*):

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

[...] ту је и *четкица за зубе* [...] (КМ, 6) – Силази лепо из куполе и прелази улицу, с пешкиром око врата и са *четкицом за зубе* у руци [...] (КМ, 48) – [...] стрпала ми у џеп чисту и лепо савијену *мараму за нос* [...] (НБ, 64) – [...] *дуплим маказама за фризуру* [...] (АН 2003, 119: ЕЛ, 15) – Прво ћеш их зачешљати нагоре и све дуге длачице пажљиво скратити *маказицама за нокте* (БРАВО).

(4) Намена *активности* усмерених на интегралне делове човека као што су *стомак* и *душа* претпоставља позитиван ефекат. Управни појам припада класи девербативних именица и стога се у парафрази уместо њега појављује предикација чије деловање треба да доведе до жељеног резултата. Реализатор таквих активности јесте човек, те је управни појам уједно и средство реализације имплициране радње, која садржи и нијансу намерног значења, нпр. *вежбе за стомак* → *вежбе КОЈЕ раде људи ДА би смањили стомак / људи вежбају ДА би смањили стомак*]:

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

Иако *вежби за стомак* има много, класични трбушњаци су најнефективнији (БЖ 15520) – [...] даћемо цркви да нам се служи *миса за душу* (СМ, 118) – [...] нико јој неће изговорити *молитву за душу* (СМ, 134).

3.2.5.1.1.2. Предмети, врсте задужења, храна

Ове акузативне референте сврстали смо у исту групу на основу једне заједничке одлике. Реч је о денотатима ентитета који настају или доживљавају какву трансформацију уз помоћ управног појма, односно његовим деловањем. Дакле, појам у централној позицији се, заправо, понаша као својеврсни инструмент у рукама његовог корисника, нпр. *отварач за флаше* је отварач који неко користи да би отварао флаше, *рецепт за салату* је рецепт уз помоћ којег се прави салата.

(1) Појмовима са значењем предмета спецификује се намена *хемијских средстава*, *алата* и *прибора* чија се употребна вредност испољава кроз вршење одређених радњи над акузативним референтима. Те радње су (најчешће) лексикализоване управо оним глаголима од којих су изведене *nomina instrumenti* у својству управних чланова и подразумевају се у парафрази, нпр. *боја за стакло* → *боја КОЈОМ се боји стакло*:

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

Други пут сам, опет, дочепао кутију *фикса*²⁹⁰ **за ципеле** [...] (НБ, 33)– Пошто се сетио да у куполи нема *отварач за флаше*, Мишелино се врати поново унутра [...] (КМ, 56) – [...] дизајнер обилато користи *боје за стакло* [...] (КС,12) – Говориће вам да сте одсвирали своје док се *помоћу кашике за ципеле* будете увлачили у прошлогодишњи костим за купање (КМ, 34) – *У потпуној тишини, коју је прекидало само жвакање оних пословњака и звекет прибора за јело* [...] (КМ, 62).

Акузативни референт у примеру: *Неки му је кључић за стварност* [...] *још недостајао* (ВЈС, 74) представља предмет у пренесеном значењу јер се апстрактан појам *стварност* концептуализује као конкретан појам *врата*. Квалификативно значење овде је појачано чињеницом да се предмет у својству управног члана употребљава на неубичајен начин.

(2) Наменско значење може бити актуализовано и спецификацијом целине управним појмом који је њен саставни део. У таквим случајевима, квалификација датог ентитета остварује се преко спецификовања врсте којој припада или намене. Имплицитно значење пратећег елемента акузативних референата садржано је у базичној еквивалентној клаузи „У се прави уз употребу Х“, а управна именица (очекивано) означава храну животињског и биљног порекла и разне материјале, нпр. *месо за гулаш* → *гулаш се прави уз употребу меса, материјал за кућу* → *кућа се прави уз употребу материјала*:

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

Катарина је пошла на пијацу да купи *месо за свадбени гулаш* [...] (СМ, 58) – Београд је измислио још и хладно пиво са *ротквицама за мезе* (КМ, 29) – [...] а он исто крао, али за кућу, *материјал за кућу* [...] (ВС, 38).

Када се у централној позицији налази нека врста упутства за справљање нечега или руковање нечим, реч је, заправо, о својеврсној „основи“ на којој се темељи имплицирана предикација, односно начин на који се она реализује: *рецепт за салату* → *рецепт НА ОСНОВУ КОЈЕГ се прави салата*. Имплицирана радња усмерена је, при том, на објекат чији је површински експонент акузативни референт:

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

Ми вам предлагемо *три рецепта за салате* [...] (БЖ 3382) – Ако чује и *неки јефтин рецепт за ручак или за јело* које не подиже крвни притисак, ето му чисте користи (СМ, 96).

²⁹⁰ *Фикс* је варијантни облик именице *викс* (нем. Wichse), која значи ‘маст за гланцање’, а изведена је од родног глагола *виксати* (ВРСРИ 2007, *викс*).

(3) Управна именица означава разна *средства плаћања* чија се намена спецификује појмовима који означавају врсту задужења, а имплицирана предикација заступљена је глаголом типа *платити/отплатити/уплатити*, нпр. *рата за кредит* → *рата КОЈОМ се отплаћује кредит*:

N + [_{ATR} [_{PP} [_{ЗА} N_{ACC}]]]

Управо је пошао у друго село, на пошту, да пошаље *мјесечну рату за кредит* [...] (СМ, 81) – [...] кад им се одузму *рате за кредит* [...] (СМ, 139) – Пажурео је на пошту, предао *уплату за кредит* [...] (СМ, 82) – Чак му је укинула *новац за лутрију* [...] (СМ, 201) – Бескућник јој је дао *новац за такси* (НОВ 17/12/2014) – Али откуд им *паре за овакво одело* (ЕК).

3.2.5.1.1.3. Ентитети које треба уклонити или спречити њихово деловање

(1) Намена је спецификована сузбијањем, спречавањем, односно отклањањем неког, по правилу негативног, стања (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 121), нпр. *балзам против перути* → *балзам КОЈИ уклања перут*. Дата употребна вредност карактерише појмове који означавају хемијска средства као што су лекови²⁹¹ и разни козметички препарати. Формално језичко средство за исказивање овакве намене представља генитив. Његово комбиновање с недимензионалним предлогом ПРОТИВ обележено је наглашеном супротношћу према конструкцији ЗА + N_{ACC}²⁹² те се генитивно кодирање темељи на обрнутој концептуализацији односа између управног и зависног члана синтагме, који тако ступају у опозитни однос:²⁹³

²⁹¹ М. Ковачевић наглашава (и примерима показује) да се у позицији управног члана најчешће појављује лексема *лек* (КОВАЏЕВИЋ 1992: 126). Иако су у нашем корпусу заступљене и лексеме *балзам*, *лосион*, *третман*, не може се сумњати да је Ковачевић у праву јер се лек дефинише као ‘средство које служи за отклањање, спречавање или ублажавање болести’ (СЕР, *лек*). Поред тога, и наши примери показују да су најфреквентније речи *лек* и *мелем*, која означава ‘народни лек, обично маст [...]’; *лек* уопште’ (СЕР, *мелем*).

²⁹² М. Ковачевић (1992: 126–127) употребу генитива с предлогом ПРОТИВ тумачи као онемогућавање деловања „*onoga što je obilježeno determinantom*” и сматра га конкурентном конструкцијом генитиву с предлогом ОД (*лек од опекотина*). Чини се да је ова конкуренција могућа јер се на темељу оријентационе метафоре ОДСУТНОСТ ЈЕ ДАЛЕКО, заштита од негативног стања концептуализује као метафоричка удаљеност од њега, тј. његових последица. У конкурентан однос аутор ставља и акузатив с предлогом ЗА, што илуструје примерима *мантил за кишу* и *платнени хаљетак против вјетра*.

²⁹³ У складу с тим, И. Антонић (2005: 175) овај генитив издваја као засебан тип и назива га *опозитним генитивом*.

N + [ATR [PP [ПРОТИВ N_{GEN}]]]

2 у 1 *шампон и балзам против перути* (АВ 4/2013) – Cellu Defy *досион против целулита* (АВ 4/2013) – Попио сам *лек против болова* [...] (ВС, 5) – Кина пронашла *лек против еболе?* (БЛИЦ 503330) – Па, да видимо који су то *најефикаснији природни лекови против депресије* [...] (ПЛС) – *Мелем против хемороида* је потпуно природни препарат [...] (ХСЛ) – *Инстант третман против акни* (АВ 4/2013) – Као, управо измишља *серум против беснила* [...] (КМ, 11).

У примерима: Clinical Pro Line *третман против бора* (АВ 4/2013) и *Инстант третман против акни* (АВ 4/2013), управна именица је метонимијски употребљена. Реч је о девербативној именици која има значење ‘употреба лекова, или других поступака при лечењу; терапија’ (ВРСРИ, *третман*), али она овде замењује препарате који се користе у ту сврху.

Што се тиче именице *антитела*, само њено значење које је садржано у префиксу *анти-* дозвољава комбинацију искључиво с предлогом ПРОТИВ: *У око 50% оболелих позитивни су тестови на антитела против ацетил холинских рецептора* [...] (БК, 375).²⁹⁴

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

Многи предозирани *лекови за прехладу* [...] имају антихолинергичне нусефекте [...] (КТШ) – Кинески произвођач лекова, иначе повезан са војском, послао је експериментални *лек за еболу* у Африку [...] (БЛИЦ 503330) – Ракија комовица од давнина је позната као *природни лек за многе болести* па и *за хемороиде* (ПЛС) – Dr Plant Mammy *мелем за брадавице* ублажава болне и испуцале рагаде (ЕС 151) – *Маска са глином за поре на лицу са салицилном киселином 0,5%* (АВ 4/2013)²⁹⁵.

(2) Акузативни референт може бити заступљен и девербативном именицом која је експонент предикације при чему њен објекат заступа генитивна допуна, нпр. *биљка за лечење депресије* → *биљка која лечи депресију*.²⁹⁶

²⁹⁴ Без потребе улажења у медицинско објашњење шта су то антитела против ацетил холинских рецептора (в. <http://www.simptomi.rs/index.php/bolesti/14-neurologija-bolesti-nervnog-sistema/397-miastenia-gravis>), довољно је да истакнемо да префикс *анти-* значи управо ‘против’ (СЕР, *анти*). Поред тога, и дефиниција антитела каже нам да она бране тело од једне посебне врсте антигена („Each type of antibody is unique and defends the body against one specific type of antigen“ (<http://www.nlm.nih.gov/medlineplus/ency/article/002223.htm>)).

²⁹⁵ Пресудну улогу за сврставање овог примера у дату групу има семантика квалификатора, односно именице *поре*, која означава ‘ситне отворе знојних жлезда на површини коже’ (СЕР, *пора*), те овде не може бити реч о нези пора, већ о њиховом затварању ради лепшег изгледа коже.

²⁹⁶ У вези са овим типом наменског акузатива заступљеног девербативном именицом Н. Арсенијевић (2003/II: 122) истиче да има и таквих примера у којима је предикација имплицитна и то илуструје примерима типа *средства за измокравање* → *средства која „помажу“ да се избаци мокраћа*. Овде би требало додати и то да се имплицитност предикације уочава не само у оваквим случајевима, већ

N + [ATR [PP [ЗА [NS [N_{DEV/ACC} Comp_{SUPST}]]]]]

Кантарион или госпина трава је вероватно најпознатија *биљка за лечење депресије* у земљама западног света (ПЈС) – Тазаротен се користи у облику *гелова и крема за лечење благе до умерене псориазе* [...] (СТЕТ) – *Мелем за регенерацију коже* на бази уља кантариона и невена, са етарским уљем лаванде утиче на стварање новог ткива и епитела [...] (ПЈ).

Управо сценарији у којима је семантика управног појма таква да подразумева спречавање негативних стања омогућавају алтернацију конструкција ПРОТИВ + N_{GEN} и ЗА + N_{ACC}, што није случај у наведеној групи примера који показују да је реч о постизању позитивног ефекта, где употреба овог генитива није могућа.²⁹⁷

Опозитни однос остварује и конструкција ЗА + N_{ACC} у којој појам у акузативу означава живо биће, а управна именица хемијско средство које је намењено његовом уништењу: [...] *из којег се расипа отров за комарце* [...] (БЛ, 15) [→ *отров који уништава/убија комарце*].

(3) С друге стране, девербативне именице које означавају такву активност која може имати и позитиван и негативан ефекат не дозвољавају алтернацију с акузативом јер би таква конструкција означавала активност супротну од сузбијања (нпр. *бајалица за смрт* → *бајалица КОЈА се изводи ради призивања смрти*).²⁹⁸

N + [ATR [PP [ПРОТИВ N_{GEN}]]]

и у онима у којима су и акузатив и генитив заступљени правом именицом, нпр. *лек за прехладу* → *лек КОЈИ уклања прехладу*, *маска за поре на лицу* → *маска КОЈА затвара поре на лицу*, *лекови против депресије* → *лекови КОЈИ ублажавају/уклањају депресију*.

²⁹⁷ Уп. пример: *Ћутали смо и био је то прави реквијем за стару, славну Скадарлију* [...] (КМ, 63) у којем именица *реквијем* означава композицију црквеног карактера чија је сврха добијање милости за мртве (ВРСРИ, *реквијем*).

²⁹⁸ Иако оба генитива у синтагмама *заштита против нервних стресова* и *молитва или бајалица против смрти* имају исто значење, алтернација предлога ПРОТИВ и ОД није могућа у другом примеру, а разлог томе је семантика управних именица. У првом примеру управни појам је девербативна именица и представља резултат концептуалног померања познатог као *концептуална реификација*, која не утиче на појмовни садржај процеса садржаног у семантици глагола од ког је настала (LANGACKER 2008: 95; RADDEN – DIRVEN 2007: 78–79). Тако се *заштита* концептуализује као предузимање одређених мера ради спречавања последица негативног психичког стања (уп. са значењима која наводи СЕР под одредницом *заштита*). У ширем смислу, *заштита* је последична реакција коју узрокује одређено стање. Стога је алтернативна употреба предлога ОД мотивисана управо овим узрочно–последичним односом. С друге стране, *молитва* и *бајалица* се не концептуализују као последице, већ као скуп радњи чија је намена неутралисање датог психичког стања, које у том смислу не означава узрок (СЕР, *молитва* и *бајалица*).

[...] да су механичке навике *најсигурнија заштита против нервних стресова* [...] (СМ, 146) – [...] и волио би кад би знао *молитву или бајалицу против смрти* (СМ, 176) – [...] успевала да понуди *савез против свог осталог света* (СС, 106) – Дан *борбе против сиде*, јавили су на радију [...] (ВС, 5) – Нисам тражила *помоћ против Бога* (ХЂЉ, 163) – Он је изјавио да ће предузети потребне *мере против несавесних трговаца* који увозе буђаве сиреве (КМ, 70) – [...] када је Тома Вучић Перишић изводио *своју прву буну против кнеза Милоша* (ВЈС, 9).

Иако генитивне синтагме у свим наведеним примерима имају исто значење, алтернација предлога ПРОТИВ и ОД могућа је једино у споју *заштита против / од нервних стресова*.²⁹⁹ Разлог је семантика управне именице која се у РМС (2007) дефинише као ‘одбрана, обезбеђење [...], средство против оштећења, пропадања’, али и семантика глагола *заштитити* од којег је та именица настала: ‘заклонити од опасности, одбранити, сачувати од непријатности, од тешкоћа’. Дакле, *заштита* се концептуализује као средство које служи држању неког негативног стања на довољној удаљености од субјекта чиме се потврђује могућност замене предлога ПРОТИВ аблативним предлогом ОД.

У сценаријима у којима генитив означава појмове живе природе (*Бог, трговци, кнез Милош, ми*), намена проистиче из деловања управног појма на жива бића. Управном именицом се, у неким случајевима, исказује одређена активност с циљем сузбијања имплициране активности коју предузима или је већ предузео генитивни референт. Тако су, нпр. *мере против трговаца* мере које спречавају трговце да се понашају на одређени начин. Наменски квалификатор у овим синтагмама је допуна која је прешла у одредбу. Његов допунски карактер произилази из двоструке аргументске позиције у парафрази, где он преузима функцију објекта независне клаузе, а функцију субјекта зависне, нпр. *мере против трговаца* → *мере КОЈЕ спречавају трговце да се трговци понашају на одређени начин, борба против сиде* → *борба која спречава сиду да се сиду шири*.³⁰⁰

²⁹⁹ Комбиновање предлога ОД са именицама *молитва, лек* и сл. било је обично за старији српски језик и присутно је у примерима из дела писаца 19. века, које наводи Стевановић (1964–1965: 253). Он добро примећује да употреба овог предлога упућује на одвојеност управног појма од појма у генитиву, на раскинуту везу између њих. Неуобичајеност ових спојева у савременом стандардном српском језику указује на другачију концептуализацију ових односа, али то би могао бити предмет неког другог истраживања које би обухватило дијахроно-синхрони план.

³⁰⁰ Другачији однос показује пример *Стога је и Кантакузина приморана на брак против душе* (ХЂЉ, 45) у којем је генитив заступљен појмом из човекове сфере. Намена је овде спецификована супротносту, неслагањем са оним што чини саму природу човека, те самим тим и човека уопште. У том

Ове синтагме карактерише и присуство намерног значења јер се у позицији управног члана налазе именице чија семантика указује на „*svesnu, voljnu, dakle, par excellence intencionalnu predikaciju*“ коју уводи семантички дистинктиван предлошки израз *с циљем да* (RADOVANOVIĆ 1977: 86), нпр *заштита против нервних стресова* → *заштита КОЈА се спроводи С ЦИЉЕМ ДА се спрече нервни стресови*.³⁰¹

У примеру: *Кошуља од урока је део одеће* [...] (ГН, 107) присутно је мешање с узрочним значењем, које је видљиво у парафрази *кошуља КОЈА штити од урока*. Значење намене оверено је могућношћу замене генитивом с предлогом ПРОТИВ (→ *кошуља против урока*).

(4) Посебан подтип представљају конструкције у којима квалификатор обележава просторно–временску околности у којој употребна вредност управног појма долази до изражаја:

N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]]

Позициона светла морају бити укључена све време када је укључено дуго, односно кратко светло, односно *светло за маглу* (ЗОБСНП, чл. 78) – Када правите избор *наочара за сунце* водите рачуна само да и облик и боју прилагодите вашем лицу и стилу (НОВ 29/07/2014) – Данас они не представљају само *британски мантил за кишу* већ су популарни широм света [...] (НМНС).

То значење садржано је у парафрази ових конструкција, које представљају просторне или временске адвербијале, односно зависне просторне или временске клаузе: [→ *светло КОЈЕ неко/возач пали по местима по којима је магла / КАД је магловито време; наочаре КОЈЕ неко носи КАД сија сунце*].³⁰² При том, управни појам означава средство чија је намена обележена ефикасношћу његове употребе против негативног деловања појма означеног акузативом. Тако, на пример, *светло за маглу је светло против магле* јер побољшава видљивост током војње тако што спречава негативно деловање магле

Алтернација с конструкцијом ПРОТИВ + N_{GEN} није могућа једино у примеру: *она не би успела много да разазна без наочара за даљину* [...] (ЖЗ, 39). Иако на смислу, намена управног појма има повратну путању: човек чини нешто што је усмерено против њега самог.

³⁰¹ М. Радовановић истиче да је у оваквим конструкцијама тешко разликовати значење намере од значења семантичке допуне те да би се задржало интенционално значење, уводи везник С ЦИЉЕМ ДА, који је семантички дистинктиван у односу да неутрално ДА (RADOVANOVIĆ 1977: 86).

³⁰² О овим појмовима писала је М. Ивић (1951–52: 179–180) посматрајући локативне конструкције с предлогом ПО које се реализују са просторним и темпоралним значењем.

концептуалном плану наочаре спречавају негативно деловање даљине тако што свом кориснику помажу да види удаљене предмете [→ *наочаре КОЈЕ неко носи ДА би могао видети у даљину*], замена није могућа стога што се даљина, за разлику од осталих ентитета у позицији управног члана, схвата као појам који не развија самоактивност, који је „пасиван“ у односу на остале. Другим речима, маглу, сунце и кишу карактерише својеврсно (метафоричко) кретање, па тако и кажемо *магла/киша пада, сунце сија*, док даљина ту „способност“ нема.

3.2.5.1.2. Намена је усмерена на садржани појам

Садржани појам преко којег управни члан синтагме остварује своју сврху уједно је и објекат имплициране радње и објекат локализације: *посуда за млеко* → *Млеко је у посуди. Неко пије млеко из посуде*. Дакле, управни појам остварује своју сврху као предмет–садржатељ, одн. локализатор акузативног референта.

Овај тип наменске квалификације поделили смо у две подгрупе у зависности од семантике квалификатора па се тако издвајају: 1. ентитети у унутрашњости управног појма (*посуда за млеко*), и 2. ентитети на његовој површини (*сто за компјутер*).

3.2.5.1.2.1. Ентитети у унутрашњости

Именицама са значењем појмова који се конзумирају и разних предмета спецификује се намена предмета-садржатеља. Дубинска предикација заступљена глаголима *држати, чувати* и прилошким образовањем с обележјем интралокативности, нпр. *посуда за млеко* → *посуда У КОЈОЈ се држи млеко*] или глаголима који у својој семантици садрже везу с објектима својих радњи, односно означавају типичне радње за дати појам, при чему је присутно обележје аблокативности, нпр. *чаше за шампањац* → *чаше ИЗ КОЈИХ се пије шампањац*]. Акузативни референти могу се остварити у оба граматичка броја, а који ће се употребити зависи од природе појма, те се множинско образовање појављује код именица које се могу издвојити као појединачни ентитети (*простор за књиге*), док се у

једнини реализују именице у генеричком значењу, нпр. *шкриње за накит и ручни рад* (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 123).³⁰³

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{ACC}]]]]]$

Волим да поклањам *чаше за црно вино* [...] *оне за шампањац* [...] као и *коктел чаше* оштрих линија *за мартини* [...] (КС, 76) – [...] а њихови матори нису у стању да им пруже ништа више сем *оног идиотског сервиса за ракију* од кристала купљеног на некој распродаји (КМ, 33) – [...] актуелна форма расвете, *простор за књиге* (КС, 19) – Преписао је стихове у *стари женину свеску за кухарске рецепте* [...] (СМ, 82) – [...] који од целулоида израђује новчанике и *улошке за личне карте* (КМ, 70) – [...] није казао шта се налазило у *кутији за пенкало* (АД, 118) — Је л' оно тамо *соба за бубње*? (ВС, 57) – Представници великих сила отпратили су ме све до моје куће, то јест *до киоска за новине* [...] (КМ, 24)) – [...] па му моја маман пришила две кожне закрпе на њих, [...] само са друге стране оне коже, све провидно као *цедиљка за чај* (КМ, 40).

Специфичност спојева у којима семантика управне именице садржи појам о врсти активности у којој акузативни референт учествује као објекат имплицитне радње уочила је Н. Арсенијевић, која је указала на конкурентност овог акузатива с генитивом уколико управни појам има обележје агентивности, тј. ако се доживљава као самоактивни појам (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 120, нап. 443). У нашим примерима, ово својство има само spoj *држач за свеће* → *држач свећа*.

У следећим примерима алтернацију с генитивом онемогућава чињеница да би се генитивним кодирањем актуализовало партитивно значење, те би управна именица функционисала као ненумерички квантификатор (нпр. *зделица за шећер* ≠ *зделица шећера*):

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} N_{ACC}]]]]]$

[...] *посуда за млеко, зделица за шећер* [...] (АД, 104) – Са два резервоара, *једним за воду* од 332 литара и *другим за гориво* од 700 литара [...] (ТС 5569) – [...] када сам за скромне хонораре исликавао амбаре и *силосе за жито* (АД, 171) – Згужвао је бесно хартију са господином Роршахом и бацио је у *корпу за отпатке* (КМ, 95) – [...] сећање, *распарана кеса за новце*, виси празно (ВЈС, 25) – *Неколико држача за свеће* искривљено (ХЂЉ, 120) – Од намештаја је имала [...] *шкриње за накит и ручни рад* [...] (ХЂЉ, 120).

Наменско значење остварује и акузатив у виду девербативне именице којом се спецификује сврха управног појма. При том акузатив прати генитивна допуна, која је експонент семантичког објекта: *Напукло огледало и стари умиваоник, бокал воде, чаша*

³⁰³ За избор плуралске или сингуларске форме од значаја је и фокализација. Ако су нам у фокусу појединачни ентитети, определићемо се за множину, а ако желимо да истакнемо да је реч о одређеној врсти ентитета, употребићемо облик једнине. О тзв. генеричкој употреби једнине говори и М. Ивић (2008: 15–17) објашњавајући разлику између употребе плуралског и збирног образовања (*сви ЦВЕТОВИ су оштећени* : *титам се да ли да јој однесемо чоколаду или ЦВЕЋЕ*).

за остављање вештачких зуба [...] (КМ, 81) → *чаша У КОЈУ се остављају вештачки зуби*].

3.2.5.1.2.2. Ентитети на површини

Именицама са значењем разних предмета спецификује се намена објеката чија површина служи за складиштење. У парафрази се стога појављују глаголи *држати* и *стајати*, и прилошко образовање с обележјем супралокативности, нпр. *сто за компјутер* → *сто НА КОЈЕМ стоји компјутер*:

N + [ATR [PP [3A N_{ACC}]]]

Сто за компјутер, актуелна форма расвете, [...] (КС,19) – [...] јер су у њему биле *полице за кухињске потрепштине* (КС, 33) – Од намештаја је имала [...] *чивилук за огртаче* [...] (ХЂЉ, 120).

3.2.5.1.3. Намена је усмерена на садржатеља

Намена је спецификована појмом којим се денотира простор.³⁰⁴ У ову групу спадају предмети који, захваљујући свом изгледу, могу иступати као локализатори, односно садржатељи управног појма и у парафрази имају прилошко значење „X се користи у/на Y“, нпр. *славине за купатило* → *славине КОЈЕ се користе у купатилу*, *душек за плажу* → *душек КОЈИ се користи на плажи*:

N + [ATR [PP [3A N_{ACC}]]]

GROHE славине за купатило уједињују награђиван дизајн са најбољим материјалима и најновијом индустријском технологијом (ГРОХЕ) – Увек вам пале цигарету златним упаљачем, придржавају капуте, одмичу и примичу столице, а миришу на *дуван за лулу* [...] (КМ, 10) – Његови радови, када је реч о *ситним предметима за дом* [...] (КС,12) – [...] мада ми прија идеја о *савршеним техничким уређајима за кућу* [...] (КС, 51) – Човек би мирно могао да га употребљава као *душек за плажу* (КМ, 36).

3.2.5.1.4. Намена је усмерена на корисника

Намена је спецификована живим и неживим корисницима управног појма, који иступају као семантички субјекти предикација са глаголом *користити*: *колица за инвалиде* → *колица КОЈА користе инвалиди*, *делови за моторе* → *делови КОЈЕ користе мотори*. У позицији управне именице, комплементарно овом наменском типу, појављују се појмови у значењу средстава која дати ентитети користе да би остварили

³⁰⁴ Н. Арсенијевић напомиње да се разлика између атрибутског и прилошког значења ових конструкција примећује на дубинском плану на којем се имплицира предикација базирана „на ефикасности коришћења управног појма“ онда када је реч о правом наменском односу (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 121).

своју функцију или реализовали неку радњу. Према нашем корпусу, издвојили смо следеће групе:

(1) Ентитети у акузативу корисници су *прибора, оруђа, инструмената*. Ови предмети уједно представљају и њихове саставне делове ако зависни члан синтагме има обележје [живо -]:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]]$

Колица за инвалиде покреће језик (МОН 649448) – [...] а онда рече: „Само пажљиво!“ и спусти се унатрашке на тротоар у својим *колицима за тешке инвалиде* (КМ, 55) – *Лагана кишобран колица за близанце* израђена су од комбинације лаганог алуминијума и пријатног материјала лаког за одржавање (БЕБ) – Први на списку је *бицикл за децу* који би смео да доспе искључиво у руке каскадера [...] (ЕК) – Кћерка Катарина је набила сенилној мајци *школску торбу, за основце* [...] (СМ, 124) – У тој радионици смо производили пластичне притискиваче за бурад са укисељеним купусом [...] некакве *делове за моторе* [...] (ВС, 27) – Шофер Дрнда ишао често у Трђу да набаци *делове за колица* (КМ, 88) – „Јеси ми купио *батерије за транзистор*?“ питао би (ВС, 36) – Свако правно лице и предузетник који обавља делатност производње, одржавања, стављања у промет, поправљања или преправљања возила или уређаја, резервних делова и *опреме за возила* [...] (ЗОБСНП, чл. 4) – [...] чиме се смањује [...] утршак *материјала за калупе и језгра*, снага машина за калуповање [...] (ИТП, 9).

Када је реч о предметима, они значење корисника остварују посредно, преко особе која их користи. Тако су, на пример, *делови за мотор* заправо делови које користи човек да би поправио/направио мотор.

Уколико деривационе могућности зависних именица то дозвољавају, акузатив алтернира с придевом у функцији конгруентног атрибута, нпр. *колица за инвалиде* → *инвалидска колица*,³⁰⁵ *делови за моторе* → *моторни делови*.

(2) *Писана и усмена језичка остварења* која припадају сфери школовања, науке, забаве и информација, и *музичка остварења* остварују се у два лика: са нумеричким или придевским детерминатором (*читанка за први разред, музика за окретне игре*) или у невезаној форми уколико конкретизација није ни синтаксички ни семантички неопходна, нпр. *упутство за апарат* → *упутство КАКО руковати апаратом*:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [_{ODet_{NUM/ADJ}} N_{ACC}]]]]]$

Мислим, *ови часописи за неписмене* стварају код луцкастих Београђанкица осећање да су у контакту са светом (КМ, 33) – Због њих би требало издавати *новине за неписмене* — само у сликама (КМ, 47) – *Посебан колективни уговор за спортисте, тренере и стручњаке у спорту* закључују репрезентативно удружење за спортску делатност (ЕК) – [...] историја ове крчме

³⁰⁵ Конкурентско придевско образовање могуће је само онда када акузативни референт није у споју с каквим придевским атрибутом. Стога, у нашем примеру *колица за тешке инвалиде* оваква парафраза није изводљива (**тешкоинвалидска колица*).

почиње са првим лекцијама из *читанке за први разред гимназије* (КМ, 62) – У *уџбенику за четврти разред* моја ћерка има и задатке о обиму, површини, са једначинама, разломцима [...] (БЖ 15498) – [...] као *музику за окретне игре* [...] (СС, 108) – Највише им одговара кад добију *припремљене збирке за пријемне испите* [...] (Блиц жена, Породица, 15498) – Пронађите и скините *упутство за ваш апарат* (ГОР).

Неки акузативни референти имају метонимијски карактер, те стоје за кориснике управног појма са којима су у вези, нпр. *читанка за први разред* је *читанка за ученике првог разреда*.

(3) *Установе* везане за просвету, уметност, смештај представљају места намењена задовољавању одређених људских потреба. Сврха њиховог постојања имплицирана је значењем именице у акузативу:

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]] / [ATR [PP [ЗА [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]

И баш када сам размишљала о томе да ли да на Ади Циганлији отворим [...] *Школу за моментално заосталу децу* [...] (КМ, 68) – [...] у близини малог дрвеног моста и *студија за музичаре* [...] (АД, 125) – [...] која нема намере да у својој рођеној кући отвара *дом за дојенчад* [...] (КМ, 28).

(4) *Појмови примарно просторног (неконвенционалног) карактера* актуализују своју намену као места предвиђена за спровођење одређених активности. У парафрази се остварују као антецеденти предлога и заменичког релативизатора КОЈИ или прилошког релативизатора ГДЕ, којима се наглашава месно значење, нпр. *саобраћајна трака за спора возила* → *саобраћајна трака ПО КОЈОЈ се крећу спора возила / ГДЕ се крећу спора возила*:

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

саобраћајна трака за спора возила је саобраћајна трака којом се морају кретати спора возила [...] (ЗОБСНП, чл. 7/14) – Има три улаза: *један* на средини, велики, *за кола*, [...] (ВЈС, 21) – [...] на *стајалишту за возила јавног саобраћаја* [...] (ЗОБСНП, чл. 66/9).

Уколико је акузативни референт *живо биће*, одн. животиња и човек, а управна именица означава неку врсту просторије, актуализација квалификативног значења остварује се у виду визуелне представе о димензијама и целокупном изгледу објекта који је намењен њиховом смештају. Међу акузативним референтима с обележјем [човек +] могу се појавити и *nomina agentis* и *nomina professionis*:

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

Вратих се тако у свој *кавез за канаринца* [...] (КМ, 76) – [...] колико *кавез за веће птице* или мању *зверад* [...] (ПМ, 41) – Кантакузина се са својим духовником [...] сместила у *крило за госте* (ХЂЉ, 120) – [...] има „*ходнике за инвалиде, куле за астрономе, и балконе за љубавнике*“ (АД, 102) – Ушли су на *улаз за глумце* [...] (ПМ, 53) – Има три улаза: [...] и по *један* мањи, са сваке стране, *за пешаке* (ВЈС, 21) – [...] на путу који се спуштао *према паркингу за посетиоце* [...] (АД, 142) – [...] који се сматра *станом за умрле душе* (ГН, 99).

Сви акузативни референти, без обзира на то да ли припадају живој или неживој природи, експоненти су семантичког субјекта, а управне именице просторни адвербијали нпр. *стајалиште за возила* → *стајалиште НА КОЈЕ се заустављају возила* (*возила се заустављају на стајалишту*), *улаз за глумце* → *улаз НА КОЈИ улазе глумци* (*глумци улазе на (тај) улаз*).

(5) Намена прехранбених производа спецификује се њиховим конзументима које заступају жива бића:

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

[...] запиткује Милоја о кукурузу, о *храни за јариће*, о порезу (СС, 17) – [...] који су у Паризу грешком купили конзерве са *храном за псе* [...] (СС, 179) – [...] уопште није знао да је у међувремену Југославија постала најважнији увозник *пластичних коски за псе* [...] (КМ, 86) – Због тога су наше Хумана кашице за бебе доступне у неколико укуса (ХУМ) – *Скупа храна за дијабетичаре* обично не доноси неке посебне предности (Б92 751305) – *Aqua Gala* идеално је *пиће за спортисте, рекреативце и особе изложене физичком напору* (ДЕЛ).³⁰⁶

(6) У комбинацији с именицама које означавају вршиоце имплицитних радњи, намена управног појма заступљеног именицама из класе *nomina acti* спецификује се као околност у којој се одвија дата радња. У таквим спојевима, акузативни референт је семантички субјекат радње која тек треба да се оствари у будућности, те је присутно и намерно значење, нпр. *испит за возача* → *испит КОЈИ полаже будући возач / испит КОЈИ полаже особа ДА би постала возач*):

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]]

спроводи стручни *испит за испитивача*, организује семинаре унапређења знања и обавља *провере знања за испитиваче* на возачком испиту (ЗОБСНП, чл. 9.7) – које је положило *возачки испит за возача* одређене категорије моторних возила, односно скупа возила (ЗОБСНП, чл. 179.4).

3.2.5.1.5. Намена је усмерена на активност

Појам у акузативу заступљен девербативном именицом насталом од прелазног глагола означава *процес или радњу* чијом активацијом управни појам остварује своју намену. Девербативна именица за допуну најчешће има објекатски генитив, експлицитно или имплицитно присутан, нпр. *спреј за заштиту косе*, *гел за бријање (браде)*. Да ли ће се девербативна именица реализовати с генитивном допуном или не,

³⁰⁶ У оквиру групе примера с прехранбеним производима у позицији управног члана, Н. Арсенијевић бележи и акузатив заступљен девербативним именицама (*вода за пиће, чоколада за кување*) и констатује да девербативна именица указује на то да је „намена оваквих управних појмова најизразитија при конзумирању“ (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 124).

зависи од неколико фактора. Ако је комбинабилност активности кодиране акузативом са различитим објектима већа (*спреј за заштиту косе/коже/дрвета/стакла* итд.), генитивна допуна је обавезна (*спреј за заштиту косе* : **спреј за заштиту*). С друге стране, допуна у генитиву није обавезна у следећим случајевима: а) ако управни појмови имају делотворно дејство (*пилула за смирење*), б) ако је њихов објекат познат, односно присутан у семантици имплициране радње (*гел за бријање*), и в) ако за њихову намену није релевантан корисник, већ врста употребе (*вреће за спавање*).³⁰⁷

Ове конструкције могу се поделити у три групе зависно од значења управног појма: 1. управни појам је средство које омогућава реализацију радње, 2. управни појам је локализатор процеса, односно стања, и 3. управни појам је објекат над којим се врши радња заступљена појмом у акузативу.

3.2.5.1.5.1. Намена средства

У својству *средства* које омогућава реализацију радње, појављују се именице с обележјем [живо -], које иступају као омогућивачи имплициране радње садржане у зависним члановима именичких синтагми.

(1) Управне именице са значењем *хемијских средстава* (најчешће козметичких препарата) обично заступају девербативне именице настале од прелазних глагола. Уз њих се остварују генитивне допуне које у парафрази преузимају функцију објеката, нпр. *спреј за заштиту косе* → *спреј који штити косу*.³⁰⁸

N + [_{ATR} [_{PP} [_{ЗА} [_{NS} [_{N_{DEV/ACC}} Comp_{SUPST}]]]]]]

Спреј за заштиту косе током фенирања (АВ 4/2013) – *Лосион за дневну негу лица* (АВ 4/2013) – *Хидратантни лосион за самопотамњивање лица и тела* LihgtM (АВ 4/2013) – Clinical ThemaFirm *крема за лифтинг лица* (АВ 4/2013) – Anew Vitale *гел за чишћење лица* (АВ 4/2013) – 4 у 1 *средство за умивање, дубинско чишћење, пилинг, хидратацију и негу коже* (АВ 4/2013) – *Уље за јачање ноктију* (АВ 4/2013) – Ideal Flawless beauty *балзам за тонирање лица* SPF 15 (АВ 4/2013) – Ideal Luminous *посветљивач за истицање контура лица* (АВ 4/2013) – *Третман за уклањање заноктица* (АВ 4/2013) – *алфа блокатори за лечење хипертензије* [...] (КТШ, 322) – *Коришћење алтернативних горива за погон аутомобила* у Србији већ је одавно уобичајена ствар (Б92 373669).

³⁰⁷ Ова семантичка ограничења добро је уочила Н. Арсенијевић (2003/II: 118–120) уз констатацију да семантика и управног и зависног члана синтагме утиче на начин реализације акузатива.

³⁰⁸ Допуна девербативне именице у акузативу може се појавити и у форми девербативне именице којом се исказује секундарна предикација. У функцији њене допуне појављује се конкретна именица, која у парафрази постаје субјекат секундарне радње: *Roll-on за успоравање раста длачица* (АВ 4/2013) [→ *Roll-on КОЈИ успорава длачице које расту*].

Примећујемо да су ови примери слични онима описаним под тачком 3.2.5.1.1.1. (*тоник за танку косу, крема за лице, оловка за обрве* и сл.). Оно по чему се разликују и због чега су издвојени у посебну групу условљено је неколиким моментима. Девербативна именица у акузативу експлицирана је онда када обележава једну од могућих активности на које је усмерена намена управног појма (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 201). Тако се *спреј за заштиту косе* може супротставити *спреју за бојење косе*, *лосион за самопотамњивање лица* може стајати насупрот *лосиону за чишћење лица* итд.

С друге стране, кад се и у зависној позицији нађе именица са значењем козметичког препарата, експликација девербативне именице обавезна је стога што би спој две именице из исте семантичке класе, при чему је прва врло уопштене семантике, био бесмислен и неинформативан (**лосион за шминку, *средство за лак/шминку*).³⁰⁹

N + [_{ATR} [_{PP} [_{ZA} [_{NS} [_{N_{DEV/ACC}} Comp_{SUPST}]]]]]]

Лосион за скидање шминке око очију (АВ 4/2013) – *Хранљиво средство за скидање лака* са ноктију без ацетона (АВ 4/2013) – *Средство за уклањање дуготрајне шминке* (АВ 4/2013).

Генитивна допуна може бити и имплицирана онда када је објекат познат, односно када на њега указује сама семантика имплициране радње (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 201), нпр. *гел за бријање* → *гел за бријање браде*:

N + [_{ATR} [_{PP} [_{ZA} N_{DEV/ACC}]]]]

Mediterranean Olive Oil *серум за затезање* (АВ 4/2013) – *Мултивитаминска водоотпорна крема за сунчање* (АВ 4/2013) – *Fog Men пенушави гел за бријање* (АВ 4/2013) – 4 у 1 *гел за бријање и туширање*, шампон и балзам (АВ 4/2013) – Даса само спусти чашу на сто па оде до тоалета да попије *пилулу за смирење* (КМ, 75) – Мушкарци често прибегавају узимању алкохола, а жене *лековима за смирење* (БЖ 15516).

Исти однос показује и пример: *Шампон за волумен са малином и хибискусом за танку и масну косу* (АВ 4/2013). Девербативна именица и генитивна допуна именице *волумен* имплицитно су присутне (*шампон за повећање волумена косе*).

(2) Управна именица означава *уређаје, направе*, који се према сврси могу поделити у две групе: 1. они намењени дезинтеграцији објекта радње (*направе за черечење*) или спречавању његовог ангажовања (*уређаји за заустављање*), и 2. они намењени омогућавању реализације радње (*помагала за ходање*).

³⁰⁹ Разматрајући услове појављивања девербативне именице на површинском плану, Н. Арсенијевић (2003/II: 201) је уочила да се она реализује и онда када је реч о специфичној намени управног појма (*посуда за дестилацију воде*). Насупрот томе, када се исказује основна његова намена, службу детерминатора преузима „права“ именица (*посуда за воду* → *посуда У КОЈОЈ се држи вода*).

У централној позицији, осим поменутих, појављују се и именице са значењем *прибора, средства плаћања, превозних и осталих средстава*.

У оквиру ових група, издвајају се три подтипа: б.1. девербативна именица у акузативу везује се за експлицирану објекатску допуну (*мехови за **распиривање пламена***), б.2. објекатска допуна је имплицирана (*направе за **сакаћење** → **направе за сакаћење људи***):

N + [_{ATR} [_{PP} [_{ZA} [_{NS} [_{N_{DEV/ACC}} Comp_{SUPST}]]]]]]

Напињао ми је груди као *мехове за **распиривање пламена*** [...] (СС, 183) – [...] наоружано најмодернијим *справама за **уништавање ђака*** (НБ, 67) – А када су живи људски језици у питању, и њихова *средства за **квалификовање вредности*** [...] (РМ, 19) – пешачко острво је обележени или уздигнути део коловоза који је одређен за привремено задржавање пешака који прелазе преко коловоза, улазе или излазе из *возила за **јавни превоз путника*** (ЗОБСНП, чл. 7.29) – [...] већ зато што није имала *ефикасније **решење за ширење свог учења*** (ГН, 26) – [...] показује се у систему *средстава за **изражавање временских односа*** [...] (РМ, 62) – *Прилог за **изучавање недозвољеног уличног жаргона*** (КМ, 25).

N + [_{ATR} [_{PP} [_{ZA} N_{DEV/ACC}]]]]

[...] иако је, ваљда утиска ради, у позадини стајала сва сила *направа за **сакаћење, черечење, одсецање, комадање и дробљење*** (ЖЗ, 14) – Помоћу ужета не сме да се вуче моторно возило на коме су неисправни *уређаји за **управљање*** или *уређаји за **заустављање***, теретно возило или аутобус (ЗОБСНП, чл. 72) – Сада је пронашао две *машине за **фотокопирање*** [...] (ВС, 20) – [...] чиме се смањује [...] утршак материјала за калупе и језгра, снага *машина за **калуповање*** [...] (ИТП, 9) – [...] преноси се заједно са модел плочом на *механизам за **пресовање*** (ИТП, 21) – Ако немате од кога да позајмите *опрему за **кречење***, уложити мало више новца (БЖ 15510) – *Наочаре за **читање*** [...] склизнуле су јој на доњу половину носа [...] (ЖЗ, 38) – *Сет за **француски маникир*** (АВ 4/2013) – *кључ за **слагање неспојивог*** (КС, 19) – *Таблице за **привремено означавање*** [...] издаје територијално надлежна организациона јединица [...] (ЗОБСНП, чл. 269) – [...] па му тако одузму *тачкице за **снабдевање*** и све [...] (КМ, 85) – обезбеђују *средства за **финансирање*** унапређења безбедности саобраћаја (ЗОБСНП, чл. 17).

Истом семантичком типу припада и пример: *Ја нисам више био само мали радозналац, већ права **машина за питања*** [...] (НБ, 34). Разлика у односу на дату групу своди се на присуство објекта имплициране радње а одсуство девербативне именице којом је та радња заступљена. Овакво граматичко решење произилази из чињенице да је радња довољно позната да се не мора експлицирати, односно семантика именице у акузативу (*питања*) уз себе везује једину могућу радњу (*постављати*).

Као трећи подтип издвајају се конструкције посебне по томе што је девербативна именица у акузативу пореклом од интранзитивног глагола, те не може бити речи ни о каквој објекатској допуни, чак ни имплицираној. Такав акузативни референт је експонент радње коју врши неки субјекат уз помоћ управног појма, нпр. *помагала за **ходање** → човек **хода** уз помоћ помагала*]:

N + [ATR [PP [3A N_{DEV/ACC} {← V_{INTRANZ}}]]]]

Инфузије, инјекције, лекови, десетак дана у колицима, а онда *са разним помагалима за ходање* [...] (BC, 13) – Возач не сме да користи телефон, односно *друге уређаје за комуникацију* [...] (ЗОБСНП, чл. 27).

(3) Управна именица означава разне врсте *докумената, уредаба и осталих писаних језичких остварења*, чија је намена усмерена на активности које предузима њихов корисник, нпр. *путокази за лечење* → *путокази КОЈИ усмеравају некога/лекара како да лечи*. У овој позицији појављују се лексеме *дозвола, правила, тужба, подаци* и сл.:

N + [ATR [PP [3A N_{DEV/ACC}]]]

[...] када је то одређено у *дозволи за ванредни превоз* (ЗОБСНП, чл. 111.1) – *Путокази за лечење* су такође објављени [...] (КТШ, 363) – [...] док са друге стране *грађу за проучавање* садрже народне песме [...] (ГН, 18) – [...] *захтев за принудно извршење* на дужниковој имовини [...] (НЂ, 17).

Забележен је свега један пример у којем се у позицији управног појма налази какво вербално остварење: *Толико лијепо да немам ријечи за одушевљење* (СМ, 105). С обзиром на то да је реч о синтагми која представља фразеологизирани израз, продуктивност оваквих спојева не може бити велика.

Појаву генитивних допуна у својству семантичких објеката условљава уопштена семантика девербативних именица. Транзитивни глаголи од којег оне потичу (*обављати, руковати, испунити, користити*) такве су семантике да је круг њихових објеката широк те траже њихово експлицирање:

N + [ATR [PP [3A [NS [N_{DEV/ACC} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] сматрајући да је у *правила за обављање адвокатске професије* неопходно уградити принципе прокламоване Повељом Уједињених нација [...] (КПЕА, 2) – [...] *говоре и ригорозна правила за руковање овим „култним предметом“* [...] (ГН, 102) – [...] *тужба за испуњење обавезе* [...] (НЂ, 17) – [...] пружи *податке за коришћење прописа и правне литературе* (КПЕА, 41.2.2/24).

(4) Управни појам је *поступак* који омогућава да се оствари радња имплицирана девербативном именицом у акузативу, нпр. *начин за утврђивање споразума* → *начин НА КОЈИ се утврђује споразум, поступак за њихову производњу* → *поступак ПОМОЋУ КОЈЕГ се они производе*:

N + [ATR [PP [3A [NS [N_{DEV/ACC} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] јер је заједнички обед један од *најбољих начина за утврђивање споразума* (ГН, 29) – [...] искоришћују се у разради *мера за борбу против грешака* [...] (ИТП, 2) – [...] али типичан опоравак подразумева започињање *мера за спасавање живота* (ЕК, 350) – Казаљка је показала да располажем са 85 отма (*моја мера за отменост*) (КМ, 59) – При конструисању шупљина неопходно је испуњавати технолошке услове. [...]. Ово омогућује да се примени *машински*

поступак за њихову производњу (ИТП, 18)³¹⁰ – Најефектнија *метода за спречавање образовања пукотина* [...] (ИТП, 285).

3.2.5.1.5.2. Намена локализатора

Управни појмови су *локализатори процеса, стања*, чија се намена квалификује преко околности у којима се користе, а њихова семантика утиче на то да се као конкурентно средство акузативној конструкцији појави спој предлога У и НА и релативизатора КОЈИ, нпр. *вреће за спавање* → *вреће У КОЈИМА се спава*. Исто тако, у парафрази се може појавити и релативна клауза коју уводи прилошки релативизатор ГДЕ, нпр. *место за живот* → *место ГДЕ се живи*. На основу семантике управног појма, овај акузатив делимо на неколико семантичких група:³¹¹

(1) Управна именица означава *предмете-садржатеље*:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{DEV/ACC}]]]$

[...] а не као ови данашњи француски шалабајзери што се мувају у *врећама за спавање* по белом свету и разносе вашке (КМ, 32) – [...] са оном обавезном великом торбом, комбинацијом коферчета, *вреће за спавање* и несесера (КМ, 6) – У атељеу имам *цак за спавање* (КМ, 43) – [...] услед различитих својстава *кадупа за ливење* [...] (ИТП, 6) – Абио и другови су му, са пуно духа, предали „пензионерску“ *столицу за љуљање* и црно-бели огртач (ЕК) – У соби су кревет, простор за личну хигијену, радни сто и, евентуално, *клуна за седење* (ЕК).

(2) Управна именица означава *грађевинске објекте, просторије и остале појмове у простору*, чију квалификацију врше активности које се у њима одвијају. Субјекти који су стварни вршиоци тих активности присутни су у парафрази, нпр. *сала за играње* → *сала У КОЈОЈ људи играју*:

³¹⁰ Разлог одсуства супстантивне генитивне допуне у синтагми *поступак за њихову производњу* у вези је са дистрибутивним ограничењем посесивне заменице. Другим речима, да је употребљена именица на коју заменица упућује, она би се реализовала у генитиву, с десне стране управног члана, те би вршила функцију објекатске допуне (*поступак за производњу шупљина*). Овако, пошто је уместо именице употребљена присвојна заменица, неопходно је испунити два услова да би синтагма била граматична: 1. заменица мора претходити управном појму те вршити функцију његовог детерминатора (*поступак за њихову производњу*), јер 2. функцију допуне не може вршити генитив личне заменице (**поступак за производњу њих*). Ипак, има примера и употребе генитива личних заменица (*Што више ружа! За тијанство и лудило њих; твоја душа свијетли са дна мене* и сл.) чије одступање од норме Б. Куна (2003: 165) оправдава поетско–стилским разлозима.

³¹¹ Локализатор у примеру: *Покријте папиром за печење* [...] (БЖ 8616) локализује имплицирани објекат радње [→ *папир У КОЈИ неко увија месо када га пече / које пече*].

N + [ATR [PP [3A N_{DEV/ACC}]]]

Ово је веома економична варијанта изградње *мега-блокова за становање* [...] (КС, 36) – [...] али и *кућа за становање* [...] (КС, 42) – [...] поравнао чаршав, као *арену за ноћне борбе* [...] (АИ/ЈЖКН, 255) – Главна *просторија за ислеђивање* налазила се у подруму [...] (ЖЗ, 15) – Али баш у тај час су га обавестили да доле, у *соби за примање* [...] (ВЈС, 11–12) – [...] он никад није ни крочио у *салу за играње* (СМ, 38) – *саобраћајна трака за укључивање* је саобраћајна трака намењена за укључивање возила на пут [...] (ЗОБСНП, чл. 7.16) – Писци, као и обично без новчаница, пронађу тако *једно згодно место за седење* и бифецију који даје пиће на креду (КМ, 63) – [...] Београд никад није постао *добро место за живот* (ХЂЈ, 121) – [...] а Калемегдан, тај Фићир-Бајир, *Брег за размишљање* [...] (ВЈС, 12) – на паркинг месту које је допунском таблом саобраћајног знака или ознаком на коловозу обележено као *место за паркирање* за возила за особе са инвалидитетом (ЗОБСНП, чл. 66.20) – Приступ броду *преко платформе за купање и сунчање*, те крмене палубе, јесте једноставан и лак (ТС 17935) – аутобус је возило за превоз путника које има *више од девет места за седење* [...] (ЗОБСНП, чл. 7.42).

Генитивне допуне појма у акузативу на дубинском плану могу имати аргументски и одредбени статус. Тако се реализују оне које су експоненти субјекта радње (*место за седење возача* → *место НА КОЈЕМ возач седи*) и оне са објекатском функцијом:

N + [ATR [PP [3A [NS [N_{DEV/ACC} Comp_{SUPST}]]]]]

аутобус је возило за превоз путника које има [...] *место за седење возача* [...] (ЗОБСНП, чл. 7.42) – [...] могу се превозити лица у *простору за смештај терета* (ЗОБСНП, чл. 116) – [...] имао је *тајну малу радионицу за израду изазова историји* [...] (ВЈС, 55) – Највише бих волела да по завршеној матури отворим *радионицу за пуњење пешчаних часовника* (КМ, 66) – [...] презентовали су доказе да је у источној Србији, у доба неолита, постојала *радионица за топљење и прераду бакра* [...] (ГН, 19) – Епизоде могу бити провоциране у *лабораторијама за тестирање аутономне функције* [...] (БК, 376) – Потукли су се *око места за продају пиратских дискова* (ВС, 56) – [...] нашао се још *необичнији штанд, за поправку модела и аутомобила, и за евентуални “тјунинг” играчака* (ТС 1708) – [...] узани *канал за одвод воде* у раменом појасу [...] (ТС 2941) – [...] само ако су та места обележена саобраћајним знаком као *места за паркирање возила* (ЗОБСНП, чл. 64) – И баш када сам размишљала о томе да ли да на Ади Циганлији отворим *Центар за рекреацију дављеника* [...] (КМ, 68)³¹².

Исти случај је и у примеру: *Нема у Банфу бољег места за чај* [...] (АД, 100), где *место за чај* подразумева *место за пијење чаја*.

Овакве конструкције подложне су и фразеологизацији: *Не лажем, тако ми свега, не лажем, нема места за лагање* [...] (СС, 198).

Неаргументски статус на дубинском плану имају генитивне допуне које остварују функцију спацијалног детерминатора у парафрази, нпр. *саобраћај у оба смера* → *саобраћај КОЈИ се одвија/тече у оба смера*]:

³¹² Овој групи управних појмова придружује се и именица *центар* са значењем установе. Квалификативно значење актуализовано је истицањем основне улоге овог појма – ‘место где је сконцентрисана каква активност’ (СЕР, *центар*).

N + [ATR [PP [ЗА [NS [N_{DEV/ACC} Comp_{SUPST}]]]]]]

аутопут је државни пут намењен искључиво за саобраћај мотоцикала, путничких возила, теретних возила и аутобуса, са или без прикључних возила, *са физички одвојеним коловозним тракама за саобраћај из супротних смерова* [...] (ЗОБСНП, чл. 7.5) – *На бицикличким стазама за саобраћај у оба смера* возила, возач бицикла мора да се креће десном страном у смеру кретања возила (ЗОБСНП, чл. 89).

(3) *Гардероба* и *одећа* у позицији управног члана представљају метафоричке садржатеље људског тела. Имплицирана предикација, као парафраза акузативне конструкције, представља радњу коју врши имплицирани субјекат, односно околност у којој се квалификовани ентитет користи, нпр *костим за купање* → *костим У КОЈЕМ се неко купа* / *костим КОЈИ неко облачи када се купа*:

N + [ATR [PP [ЗА N_{DEV/ACC}]]]]

Говориће вам да сте одсвирали своје док се помоћу кашике за ципеле будете увлачили у *прошлогодишњи костим за купање* (КМ, 34) – Мало касније се појавио на вратима [...] *са гаћицама за купање* преко рамена (СС, 115) – [...] и као поседници одређених магичних предмета, *попут чизама за брзо путовање* [...] (ГН, 165).

3.2.5.1.5.3. Намена објекта

Управни појам је *објекат* над којим се врши радња имплицирана девербативном именицом у акузативу, нпр. *гајба за издавање* → *гајба КОЈУ неко издаје* (*неко издаје гајбу*). Зависно од семантике глагола од којег потиче девербативна именица, објекат уједно може бити и локализатор дате активности, нпр. *макета за гађање* → *макета У КОЈУ се гађа* (*неко гађа макету / у макету*):

N + [ATR [PP [ЗА N_{DEV/ACC}]]]] / [ATR [PP [ЗА [NS [ODet_{ADJ} N_{DEV/ACC}]]]]]]

Ма, погледајте како корачају, како блазирано носе своје једино свечано перје, као да уопште имају још *нешто за облачење* у ормару [...] (КМ, 33) – Што је најжалосније, за све то време осећате се као *нека блесава макета за гађање* [...] (КМ, 51) – И то због тога што матори није стигао од силног узбуђења да исприча маман како су их (то нас) избацили *из ранице гајбе за издавање* [...] (КМ, 28) – [...] и упознавање *са иновативним компакт детерџентима за кућну употребу* [...] (БЖ 15509) – За ливене конструкције које се обрађују треба да буду предвиђени *додаци за обраду* (ИТП, 11).

3.2.5.1.6. Намена је усмерена на домен

Управни појам лексикализован девербативним, деадјективним и апстрактним именицама своју намену остварује преко *домена* за који се везују њиме означене околности. Допунски карактер овог акузатива оверен је у парафрази где се уместо њега појављује допунска клауза, нпр. *могућности за дизајн* → *могућности ДА се дизајнира*, односно објекат радње, нпр. *корист за здравље* → *користи здрављу*. Могућност конкурентног придевског образовања потврђује одредбену улогу наведених примера

(могућности за дизајн → дизајнерске могућности, корист за здравље → здравствена корист):³¹³

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{DEV/DEADJ/APSTR} ACC]]]$

[...] који пружа безграничне могућности за дизајн [...] (КС, 6) – *О користи за здравље*, рекла је, не треба ни говорити (АД, 130) – [...] припреме за устанак су се ближиле крају [...] (ВЈС, 56) – Војни походи трајали су дуго, а варљива и неспокојна примирја кратко, и испуњена припремама за нови рат (ХЂЉ, 14) – [...] немам дара за то, за језике (ВС, 52) – [...] имао је дар за математику, а нарочито за геометрију. (ВЈС, 37).

Акузативни референти са којима управни појам успоставља однос замене, односно накнаде (нпр. *награда за цртеж* → *награда КОЈУ је неко добио као замену/накнаду за нешто што је нацртао*) такође означавају домене везане за догађаје на друштвеним манифестацијама:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [N_{DEV/ACC} Comp_{SUBST}]]]]]$

Прошлогодишњи лауреати Награде за цртеж [...] (КС, 6) – [...] и добитнику специјалне награде за анимацију [...] (КС, 6) – Директор Агенције за безбедност саобраћаја Стојадин Јовановић уручио је Плакету за изузетну подршку и допринос безбедности саобраћаја председнику Томиславу Николићу (РТС 1495149).

Придевска одредба у неким примерима квалификује врсту награде при чему даје потпуну информацију и с управном именицом чини устаљени израз:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [O_{Det_{ADJ}} N_{ACC}]]]]]$

Тај момак ће, на часну реч, једнога дана, ако не и раније, мазнути награду за животно дело [...] (КМ, 66) – [...] има много оних који би његовом деди одали признање за послератну активност [...] (АД, 119).

3.2.5.1.7. Намена је усмерена на посесум

Допунска функција акузатива у конструкцијама у којима се намена спецификује *ознаком*, прелази у одредбену када акузативни референт у односу на управни појам има дистинктивну улогу. Овај допунски карактер обележен је значењем

³¹³ Н. Арсенијевић (2003/II: 174–175) ове акузативне конструкције посматра у оквиру семантичких допуна, слажући се, при том, с Белићевим ставом да је могућ прелаз допунских синтагми у одредбене (Белић 1998: 129–130). Иако је допунска функција ових акузатива очигледна, сматрамо да овим конструкцијама не треба спорити квалификативно значење управо стога што могућа придевска образовања показују да овај акузатив квалификује управни појам издвајајући га у односу на остале могуће истоврсне појмове (*припреме за устанак* : *припреме за рат*). Мада квалификативно значење ових конструкција ауторка не помиње, она им ипак признаје и детерминативну функцију као њихово дистинктивно обележје (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 174, нап. 524).

посесивности које је присутно у парафрази исказа: *назив за Каунас* → *Каунас има назив*.³¹⁴

Централну позицију у синтагмама заузимају именице *именовање, назив, израз, термин*, а у парафрази се појављују глаголи *означавати* и *именовати*, нпр. *назив за Каунас* → *назив КОЈИ означава / именује Каунас*]. Уз именице *именовање* и *назив* као конкурентно средство акузативу може се појавити генитив (*назив за талијански специјалитет* → *назив талијанског специјалитета*):

N + [ATR [PP [ЗА N_{ACC}]]] / [ATR [PP [ЗА [NS [N_{DEV/ACC} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] антрополошко и неурофизиолошко објашњење откуд „*темељни термини за боје*“ [...] (PM, 76) – [...] *стари словенски назив за Каунас* [...] (ГН, 41) – Горгонзола, будало једна блесава, није презиме аргентинског нобеловца, већ *назив за талијански специјалитет* — *сир изванредно буђонијевског укуса* (KM, 71) – [...] емпиријска мотивација у усвајању *именовања за биљке и животиње* [...] (PM, 76) – *Раније коришћени термини за опис овог стања* [...] (BK, 378) – Београђанке имају фантастично глуп *израз за вођење љубави*; оне кажу да се забављају са неким (KM, 33) – Њено име се тумачи као *назив за четири стања свести* код Хазара (PM, 33).

3.2.5.2. Намена живих ентитета

Синтагме у којима позицију управног члана заузимају појмови са значењем живих бића нису толико продуктивне у односу на оне у којима се акузатив намене комбинује са појмовима неживе природе. Разлог за ово могао би се тражити у констатацији М. Ковачевића (датој у уводном опису наменског значења овог рада), који намену приписује предметима, а намеру живим бићима. Стога је лексема са значењем појмова живе природе знатно мање, при чему се значење намене, односно службе, своди на узак круг денотата. Њима се денотира каква *стручна област* или *садржај и предмети области њиховог поља деловања*,³¹⁵ те се зато у својству управног

³¹⁴ О посесивном односу као карактеристици допунских синтагми писао је Белић (1998: 129–130). Да би илустровао прелазак допунске функција у атрибутску, он је навео управо пример посесивог генитива *кућа мога оца*, који добија одредбени карактер тиме што се поставља у однос супротности према *кућа неке друге личности*.

³¹⁵ Ослањајући се на закључке М. Ивић (1995: 238) о денотативној и конотативној карактеризацији неког ентитета, Н. Арсенијевић (2003/II: 129, нап. 450) истиче да овај акузатив спада у денотативне одредбе јер се њиме не конотирају моралне особине лекара. Денотативно значење се, дакле, везује за исказивање својства особе која је стручно оспособљена за дату професију (IVIĆ 1995: 240), односно за указивање на одређену класу ентитета (LYONS 1977: 207).

појма појављују именице које означавају људе са професионалним и стручним ангажманом.

(1) Акузатив лексикализован именицама са значењем научних и стручних области употребљен је генерички што доприноси типизацији датих спојева, односно њиховом преласку у устаљене изразе (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 129). Стога, уколико творбене могућности именице дозвољавају, акузатив је замењив придевским образовањем што указује на то да се ради о сталној особини (нпр. *стручњак за фудбал* → *фудбалски стручњак*):

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [N_{DEV/ACC} Comp_{SUPST}]]]]]$

Поред мене, он је *највећи стручњак за фудбал* којег познајем (BC, 12) – Али, увек има неки Мајстор. И *за ноге*, као и за све, постоји *Мајстор* (BC, 46) – Данас бисмо, место „марвени (лекар)“ радије рекли – *лекар за животиње* или сл. [...] (ЕК) – Не постоји лекар, па то не бих могао ни ја, као *специјалиста за анестезију и реанимацију* [...] (ЕК) – [...] или као што ће се ускоро десити са *мајсторима за оправку писаћих машина* [...] (АД, 159).

За разлику од генерички употребљеног акузатива, конструкције с референцијалним значењем указују на особине привременог карактера те немају могућност преласка у устаљене изразе нити се могу заменити одговарајућим придевом:

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} N_{ACC}]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [O_{DetPRON} N_{ACC} / N_{ACC} Comp_{SUPST}]]]]]$

[...] и могу вам рећи да важим за *највећег европског стручњака за ту врсту питања* (KM, 53) – [...] а још ти није јасно да си [...] *најексклузивнији манекен за јамице на образима* [...] (KM, 6) – У ствари, она има дјевојку, има чак и *двоје, за кућање и спремање куће* [...] (CM, 40) – Јешић од Варге, који је *специјалиста за овакве задатке*, по доласку у Београд очекује исцрпан извештај [...] (ЕК) – [...] омиљени мотив оних вазелинских уштви из мог одељења, *стручњака за улизивање* (KM, 33).

Акузативу у овим синтагмама може конкурисати беспредлошки генитив, такође у функцији неконгруентног атрибута. Ова конкуренција могућа је само онда када се акузативом формализује нека конкретна именица (нпр. *представник за Босну* → *представник Босне*, али *представник за питања ратних злочина* → **представник питања ратних злочина*) или пак именица која је у метонимијском односу с неким другим појмом (нпр. *представник за штампу* → *представник штампе*, при чему *штампа* стоји за све дневне и периодичне листове).

Међутим, ови алтернанти нису истозначни: акузативом се истиче наменско значење, док генитив успоставља значење припадности (*штампа има свог представника*).³¹⁶

³¹⁶ Ову разлику запазила је Н. Арсенијевић на истом примеру који смо и ми регистровали (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 130). Она примећује да је посесивно значење приметније у спојевима с управном

N + [ATR [PP [3A N_{ACC}]]] / [ATR [PP [3A [NS [N_{ACC} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] *високи представник за (заједничку) европску спољну политику и безбедност*, салутира у знак почаста? (ЕК) – [...] *специјални представник* генералног секретара УН за *Босну* Жак Клајн и *високи представник за Босну* Волфганг Петрич [...] (ЕК) – „Тренутно нисам у могућности да кажем да је контакт у потпуности успостављен“, рекла је *представник за штампу* Вера Медведкова (ЕК) – Посебан колективни уговор за научноистраживачку делатност потписали су јуче *министар за науку и технологију Србије* [...] (ЕК) – Министар, односно *министар за послове здравља*, ближе прописује услове за оцену поступака самоконтроле из става 1 овог члана (ЕК) – *Амерички представник за питања ратних злочина* Дејвид Шефер је у мају прошле године чак рекао [...] (ЕК).

Квалификативним значењем одликују се и акузативне конструкције које заједно с управним члановима, с обележјем [живо ±], представљају фразелогизирани изрази. Намена управног појма актуализује се преко *суштинског карактера датог ентитета*. Тако акузативни референти у синтагмама *примјер за углед* и *биће за себе* конотирају неку моралну и менталну карактеристику којима се њихов носилац трајно квалификује преко особине суштинске природе:³¹⁷

N + [ATR [PP [3A N/Pron_{ACC}]]]

Мене море мало плаши – рекла је жена [...]. Сувише је велико, сувише изван мене, није по људској мјери. Увијек остаје одвојено: *биће за себе* (СМ, 105) – Спаваћа соба је *свет за себе* (KS,19) – Јер, оно што нигдје више не постоји, сачувало се овдје као чудо, као могућност, као општа нада, *примјер за углед*³¹⁸ [...] (СМ, 65) – Ниси баш *риба за бацање* (КМ, 15).

У синтагми *биће за себе* појам у акузативу на концептуалној разини представља предмет сопствене потребе и сам је себи циљ. Квалификативно значење дате конструкције актуализовано је, с једне стране, потпуном фразеологизираношћу читаве синтагме, а с друге, чињеницом да особина која је конотирана акузативом

именицом која, поред значења институције, има и изначење колектива (*члан клуба, шеф одељења, представник комисије*). Овој констатацији можемо додати и то да се управо значење колектива остварује и код појмова с метонимијским проширењем, какве показује и наш корпус (*представник за штампу* према *представник штампе*).

³¹⁷ М. Ивић показује, додуше на примерима другачијег типа, да суштинска квалификација означава сталну црту нечије природе (Ivić 2008: 161).

³¹⁸ Н. Арсенијевић (2003/II: 175), такође, региструје пример овог типа (*узор за углед*), али га сврстава у групу семантичких допуна, коју одваја од групе квалификативно-идентификативног значења. Прихватајући ауторкино решење, сматрамо да се оваквим конструкцијама допунска функција свакако мора приписати на семантичком плану. Ипак, не може им се оспорити ни квалификативно значење самим тим што се њима конотира нека стална особина (нпр. *он је толико квалитетна личност да се на њега треба угледати*). Чини се да такву импликацију има и ауторкино решење да ову конструкцију сврста у подгрупу именица са значењем „модела“.

одваја управни појам од свих других сличних или истих појмова. Поред тога, појмовна метафора МОРЕ ЈЕ ЖИВО БИЋЕ, која лежи у основи синтагме *биће за себе*, открива нам персонификовање мора особинама као што су посебност, ђудљивост и сл.

(2) Управни појмови, лексикализовани именицама са значењем *друштвених група*, односно установа везаних за просвету (*кабинет, колеџ, одсек, катедра, институт*), уметност (*студио, галерија*), разне делатности (*агенција, сервис, центар*), и формалних друштвених група (*комисија, тим, група, одбор*). У овим примерима присутна је метонимија ОРГАНИЗАЦИЈЕ/ПРОСТОРИЈЕ за ЉУДЕ јер се управним именицама конотира присуство људи који у датим зградама/просторијама раде:³¹⁹

$$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{N_{ACC}}]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [_{NS} [_{N_{DEV/ACC}} \text{ Compl}_{SUPST}}]]]]]$$

Ово је *кабинет за палеолингвистику*, зар не? (ЖЗ, 40) – Посебно ће бити занимљиво видети скицен-блокове, *студије за керамику и слике* [...] (КС, 8) – Складиште као *уметничка галерија за мурале* (Б92 774260) – [...] радио је као шеф катедре на *Beckats колеџу за дизајн* у Стокхолму (КС, 12) – Влада, на предлог министарства надлежног за послове саобраћаја, оснива *Агенцију за безбедност саобраћаја* [...] (ЗОБСНП, чл. 9) – Изградњу друмских саобраћајница обавила је *Радна организација за путеве „Зајечар“* (ЕК) – [...] захваћени *покретом за напуштање подручја под Турцима* [...] (ПМ, 38) – [...] *Комисија за набавку стране литературе* и *Радна група за увођење јединствене евиденције* у библиотекама (ЕК) – [...] пружају једна другој информације о лицима, организаторима, извршиоцима и методама криминалних *група за организовано илегално пребацивање лица* преко државних граница [...] (ЕК) – Процену ризика узимања ћелија и ткива по здравље даваоца цени *тим за трансплантацију ћелија, односно ткива* (ЕК) – Зато сам формирао *Радни одбор за прикупљање прилога*, а чинили су га Александар В. Гајић и моја маленкост [...] (ЕК) – [...] а сада га организују *Национални центар за контролу тровања* ВМА [...] (ЕК).

Наменски однос који се у овим синтагмама успоставља јесте однос објекта изучавања и других видова човековог деловања и простора у којем се имплицирана активност одвија, нпр. *кабинет за палеолингвистику* → *кабинет у којем неко/научник изучава палеолингвистику, колеџ за дизајн* → *колеџ у којем студенти студирају дизајн* представљају вршиоце имплициране предикације која се појављује у надређеној клаузи у парафрази. Акузативни референти заступљени девербативним именицама експоненти су имплициране предикације заступљене одговарајућим

³¹⁹ О семантичким проширењима према метонимијској формули у којима долази до појаве регуларне полисемије говори Д. Гортан-Премк (1997: 67–79). За разлику од М. Ивић на чије се истраживање веома често позива, ауторка сматра да организације које немају своје сопствене зграде, које су при том с препознатљивим карактеристикама, као што су банка, школа и сл., већ се налазе у каквим привременим просторијама, не развијају регуларну полисемију иако могу бити метонимијски употребљене (Исто: 77).

транзитивним глаголом, док њени објекти могу бити експлицирани у облику генитива, нпр. *тим за трансплантацију хелија* → *тим КОЈИ трансплантира хелије*:

Регистровали смо свега један пример с имплицираним објектом. У таквим примерима објекти се подразумевају уколико је њихов број сужен, као што показује пример: *Постарајте се да се сместа допреми овамо и да екипа за вакцинацију буде спремна* (ЕК) [→ *екипа КОЈА вакцинише* (људе/животиње)].

Улога конгруентног атрибута у функцији придевске одредбе заснива се на прецизирању делатности којом се бави нека група или установа (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 126):

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [N_{ACC}]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]$

[...] па се умеша [...] међу студенте *Института за стране језике* [...] (ВЈС, 15) – *Одсек за српски језик и лингвистику*, са својим двама катедрама – *Катедром за српски језик* и *Катедром за српски језик као нематеријни*, матични је одсек за две студијске групе (ФФ) [...].

Када се у управној позицији нађу лексеме са значењем друштвених група, конститутивни елемент базичне предикације јесте глагол *бавити се*, односно *обављати* (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 127):

$N + [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [N_{ACC}]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{3A} [NS [ODet_{ADJ} N_{ACC}]]]]]$

[...] којем је он недавно био председник у *комисији за докторски испит* [...] (ПМ, 105) – Израдила их је *Радна група за стандарде универзитетских библиотека* на основу Међународних стандарда (ЕК) – У Бујану је образован *Народноослободилачки одбор за Косово и Метохију* [...] (ЕК) – [...] одлучују о појединим правима грађана, правних лица или других странака, као и између *општинских управа за поједине области* [...] (ЕК) – [...] а сада га организују [...] и *Секција за токсикологију* Српског лекарског друштва (ЕК).

Акузативу конкурише одговарајући придев, који га може заменити онда када се зависна именица не комбинује с обавезним детерминатором (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 127), нпр. *комисија за испит* → *испитна комисија*, *кабинет за палеолингвистику* → *палеолингвистички кабинет*, *студио за керамику и слике* → *керамичарски и сликарски студио*, *колеџ за дизајн* → *дизајнерски колеџ*, *секција за токсикологију* → *токсиколошка секција*.

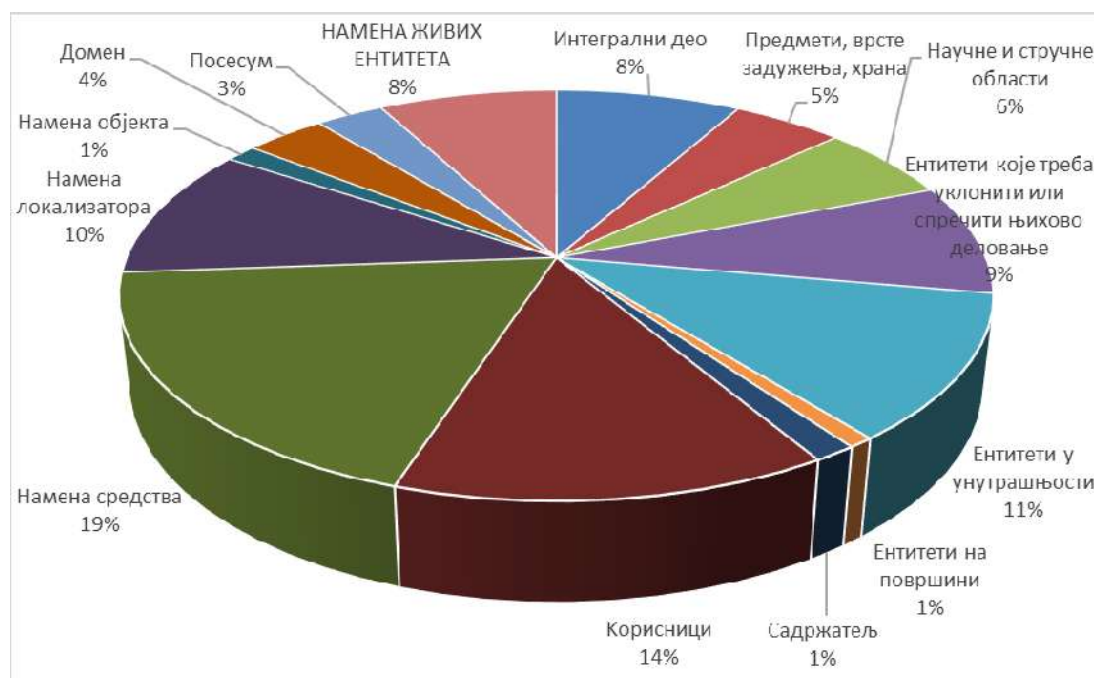
Међутим, алтернација није могућа кад постоје лексичко-семантичка и творбена ограничења именица која утичу на другачији квалитет информације. Тако *група за стандарде* не може бити **стандардна група* јер би то значило да она 'одговара стандарду' (СЕР, *стандардан*) уместо да утврђује стандарде. Ни *одбор за Косово и Метохију* не може бити замењен посесивним придевом **косовскометохијски одбор* јер он не припада КиМ, већ је задужен за питања КиМ и не мора се обавезно

налазити у тој нашој покрајини. Кад је реч о галерији *за мурале* и *организацији за путеве*, творбена ограничења именица у акузативу не омогућавају замену.

Као што се из наведених примера види, реализација акузатива с једне стране и придевског решења с друге има мање-више исти опсег, односно не ограничава се на комбиновање само с одређеним лексемама.³²⁰

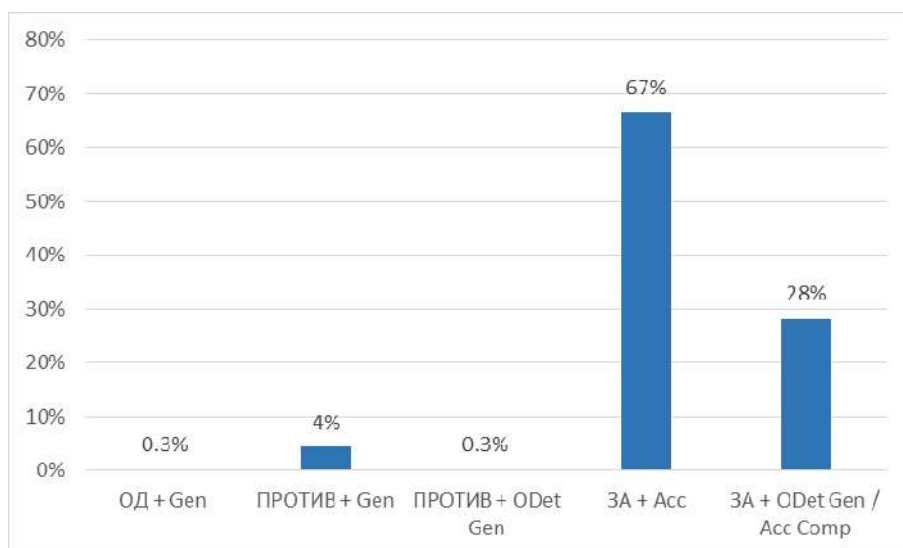
* * *

Микропоље намене у субпољу карактеристичне појединости веома је непродуктивно у погледу језичких средстава којима се исказује. Као основно, издваја се акузатив с предлогом ЗА, који се користи за исказивање бројних односа унутар наменског значења. Његов опозит, генитив с предлогом ПРОТИВ, лексички је ограничен на лексеме које обележавају негативна стања и појаве, те је у том смислу непродуктиван. С обзиром на чињеницу да се и акузативом може исказати однос који изражава његов генитивни пар, ове две предлошко-падежне конструкције стоје у односу необележене према обележеној јединици.

³²⁰ Н. Арсенијевић (2003/II: 127) је као задатак за нека наредна истраживања поставила да се испита ово понашање акузатива и њему конкурентног придева. Она је, посматрајући свој корпус, уочила да се алтернација акузатива с одговарајућим придевом углавном појављује уз именице *група* и *секција*, а наш корпус потврђује овакву еквивалентност и акузатива именица *екипа*, *тим*, *одбор*, *центар*, *комисија*, *кабинет*, *студио*, *колеџ*, *секција*.

Слика бр. 31: Фреквенција специфичних значења у микропољу намене

Слика бр. 32: Фреквенција структурних модела у микропољу намене

3.3. СУБПОЉЕ КОМПАРАЦИЈЕ

Синтаксичку структуру субпоља компарације чини узак круг језичких јединица којима се исказују два вида компарације, те се у оквиру овог субпоља издвајају два микропоља са посебним синтаксичким изразима.

Тако се поређење по једнакости исказује дативом с попредложеним придевом НАЛИК, акузативом с предлогом НА и оним с изразом НАЛИК НА, којима су формализоване именице различите семантике, у неким сегментима са истим или сличним одликама управног појма (нпр. *када **налик чизми**, **мирис на мемлу**, **девојка налик на вучицу***).

С друге стране, значење поређења по неједнакости актуализују оне падежне и предлошко–падежне конструкције које стоје у суперлативном односу према појму у централној позицији. Формализатори овог значења јесу беспредлошки генитив блокиран обавезним детерминатором (*услов **свих услова***), генитив с предлогом ИЗНАД (*стварност **изнад стварности***) и инструментал с предлогом НАД (*битанга **над битангама***).

Синтаксичке улоге које ове конструкције имају у парафрази укључују функције заступника (посесора) поредбене клаузе с везником КАКАВ: *мирис **на мемлу** → **мирис КАКАВ има мемла***, неправог објекта релативне клаузе: *када **налик чизми** → **када КОЈА личи на чизму*** и допуне с метафоричким просторним значењем: *стварност **изнад стварности** → **стварност КОЈА се налази изнад стварности***].

3.3.1. МИКРОПОЉЕ ПОРЕЂЕЊА ПО ЈЕДНАКОСТИ

У овом субпољу, квалитет је обележен *приписивањем особина* управном појму. Овим поступком дати ентитет се упоређује с квалификатором при чему у први план иступају управо оне одлике које их чине једнакима, односно сличнима.

(1) Акузативом с предлогом НА управни појам се квалификује успостављањем поредбеног односа који се заснива на мирису. Денотате у својству квалификатора представљају именице са значењем биљака и других ентитета које карактерише препознатљив мирис као њихово инхерентно својство. На месту управне именичке лексеме налази се именица *мирис*, која пролази кроз процес квалификације путем поређења, што се показује у парафрази где се појављује поредбена клауза с везником КАКАВ, нпр. *мирис на мемлу* → *мирис КАКАВ има мемла*:

N + [_{ATR} [_{PP} [НА N_{ACC}]]]

[...] утврдио сам да је та Горгонзола буђава и да има веома *непријатан мирис на мемлу* (КМ, 70) – Понова осети од њега *сав онај мирис на зној*, неопраност и крпе (ЕК) – Од њеног одела, простог, али новог, јаке футе и дебеле јој кошуље на прсима, запахивао је *мирис на лан, конопље и на оне високе планинске траве* (ЕК) – [...] предлажу *оштар мужеван мирис на кедар и еукалиптус*, с дозом цимета, тек да зачини ствар [...] (ЕК).

Иако би се на први поглед могло чинити да је овај акузатив замењив беспредлошким генитивом (*мирис мемле*), он ипак није његов прави конкурент јер не преноси исто значење. Наиме, с обзиром на то да је прототипично значење акузатива везано за концепт циља, метафоричко кретање управног појма концептуализује се као приближавање квалификатору и тежња да се он достигне. За разлику од тога, у синтагмама с генитивом, квалификатор се схвата као извор управног појма. Стога генитивна конструкција не садржи поредбено значење јер *мирис мемле* није мирис какав мемла има, већ мирис који потиче од мемле, мирис који мемла „исијава“.³²¹

(2) Значење поређења остварује се акузативним и дативним конструкцијама којима се ствара поредбена веза заснована на истакнутој особини подложној визуелној перцепцији, при чему је употреба ова два језичка средства синонимична. У позицији

³²¹ Више речи о генитивним конструкцијама овог типа биће касније у раду.

управног члана налазе се живи и неживи појмови, при чему та маркираност нема утицаја на вид квалификације.³²²

N + [ATR [PP [НАЛИК НА N_{ACC}]]]

На реку се навлачио *нешто налик на старачку мрену* (КМ, 15) – *Женствена широка сукња* са жипоном, *налик на шездесете године*, прави је избор [...] (БЖ 15507) – Ниједан *од тих покрета*, *налик на благе ћушке стварима*, није изазивао никакву очигледну промену [...] (ЕК) – [...] нашао се на школском игралишту, на коме је двадесетак ученица у *белим гаћицама и мајицама*, *налик на букет расцветалих ружа*, играло кошарку (ЕК) – А тај обријани тип у *капуту налик на циркуски фрак* стварно је био феномен своје врсте (ЕК) – [...] да је поред једног огромног вука видео *живу најлепшу девојку* нашег села, додуше мало *налик на вучицу*, окружену вучићима [...] (ЕК).

Примери са конструкцијом састављеном од предложеног придева НАЛИК и датива показују једнаку продуктивност као и у случају акузатива:

N + [ATR [PP [НАЛИК N_{DAT}]]]

[...] лицу је придодео *нешто налик блаженом изразу* [...] (ЕК) – Mlle Corday је Пријатеља народа затекла у *кади налик чизми* [...] (ЕК) – Пастрмке су *необична створења*, *налик рибама* (ЕК).

Ове две конструкције су синонимичне, и у обе конструкције квалификатор је као референтна тачка фиксиран (нпр. *девојка налик на вучицу* ≠ *вучица налик на девојку*, *када налик чизми* ≠ *чизма налик кади*). Сада се поставља питање има ли икакве разлике међу њима. Примери у РМС показују да се уз НАЛИК остварује рекцијски однос само с акузативом и предлогом НА (РМС 2007), док се у Московљевићевом речнику (РММ 2000, *налик*) наводи значење ‘сличан’ и даје пример *бити н.: личити*. Једино Матичин шестотомни речник, поред акузативне, потврђује и дативску рекцију: *сличан (некоме, нечему)* (РМСМХ 1969, *налик*).

Што се тиче врсте којој припада лексема *налик*, у свим поменутих реченицима бележи се само *непром.* осим у СЕР-у који бележи *прид. непром.* и у *прил. служби* (СЕР, *налик*). Дакле, може се констатовати да ће се акузатив с предлогом НА употребити уколико се НАЛИК схвата као поприложени придев те се прави аналогија са глаголом *личити* (*личити на некога/на нешто : налик на некога/на нешто*), док ће дативску рекцију имати као прави придев уз успостављање аналогије са придевом *сличан* (*сличан некоме/нечему : налик некоме/нечему*)

Дативом се формализују и личне и показне заменице које упућују на ентитете као референтне тачке из контекста који претходи исказаној информацији. Да ли ће та

³²² Ову карактеристику приметила је Н. Арсенијевић (2003/II: 82) посматрајући начинску детерминацију с глаголима сличности.

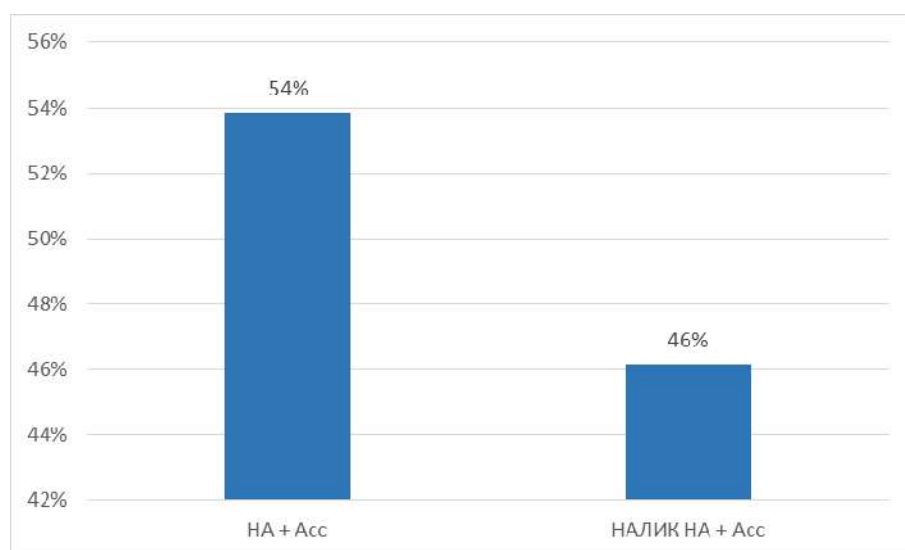
референтна тачка имати обележје [живо +] или [живо -] зависи од обележја управног појма:

$$N + [_{ATR} [_{PP} [НАЛИК \text{ Pron}_{DAT}]]]$$

Много сам пута видела *људе налик њима* (ХЂЉ, 142) – Чинило јој се да никад у животу није видела *депону налик овој* која је стајала пред њом (ЕК).

* * *

Центар овог микропоља представљају падежни облици уз предлошке изразе НАЛИК и НАЛИК НА, којима се најексплицитније обележава значење поређења, посебно кад је реч о лексеми НАЛИК којој је поређење једино значење. Лексички ово микропоље није ограничено јер се у својству денотата појављују лексеме разноврсне семантике, али с обзиром на синтаксичка средства, може се закључити да није продуктивно у систему квалификативности.

Слика бр. 33: Фреквенција структурних модела у микропољу поређења по једнакости

3.3.2. МИКРОПОЉЕ ПОРЕЂЕЊА ПО НЕЈЕДНАКОСТИ

Ово значење проистиче из односа управног и зависног члана синтагме и представља квалитет који је обележен испољавањем управног појма у већем, односно највећем степену. Конкурентна средства овим конструкцијама су компаративна и суперлативна придевска форма *већи/бољи*, односно *највећи/најбољи*.

Инструменталом с предлогом НАД исказује се особина испољена у највећем степену. Квалификатор је у овој конструкцији у облику множине, јер се њиме тада

испољава однос према којем је управни појам на разини већој од оне на којој су сви могући појмови исте врсте (КОВАЧЕВИЋ 2009: 13), нпр. *битанга над битангама* је битанга која је „највећа од свих битанги“:

N + [ATR [PP [НАД N_{INST}]]]

[...] онај магарац Мирза Ибришевић па Хасан Халиловић Дамбо и она *битанга над битангама* Енвер Дуро [...] (ЕК) – Тако отприлике изгледа *та тајна над тајнама* виђена одавде [...] (ЕК) – [...] рекло би се да је на неком мору, таквих је колико вам душа иште, истих таквих, само мало већих, *кућа над кућама* (ДАН 255037) – По вољи *цара над царевима* [...] (ХЂЉ, 41) – На једној је записано: „Томас Кофи, Краљ Мосуа, *Цар над Царевима*“, два корака даље налази се његов гроб (ЕК) – После прошлогодишњих избора за “*краља над краљевима*” у којима је учествовало нешто више од 200 афричких краљева и традиционалних владара, либијски председник је изабран за председавајућег Афричке уније (БЛИЦ 77100) – “*Кувар над куварима*” је осмислио и паељу “Црни лабуд” [...] (ПОЈ 27/02/2011) – Већ тада је било јасно да је Италија добила свог Мерлина, *чаробњака над чаробњацима* (СПОР 80633).

Различити степени заступљености особина могу се истовремено наћи унутар једног истог исказа. Која ће особина бити присутна у вишем, а која у највишем степену зависи од избора самог говорника: *Питање одласка на ЕУРО је задатак изнад задатака, циљ над циљевима* (МОН 734496).

Генитив с предлогом ИЗНАД квалификује управни члан тако што га поставља на разину већу од оне на којој се он сам налази. Иако се у лингвистичкој литератури посматрају и генитив с предлогом ИЗНАД и инструментал с предлогом НАД (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 273; PRANJKOVIĆ 2001: 23–24, ПИПЕР И ДР. 2005: 257), пропуштено је да се укаже на једну врло важну чињеницу. Упркос томе што је овај сложени предлог настао спајањем предлога ИЗ и НАД (БЕЛИЋ 1999: 298; СТЕВОВИЋ 1955–1956), замена генитива инструменталом није могућа јер ови предлози нису истозначни. Наиме, управни појам и генитив су увек у истом броју, тј. уколико је дати ентитет у једнини и квалификатор ће бити у једнини (исто важи и за множински облик), што указује на то да се између њих остварује однос синтаксичке компарације. Тако, нпр. *стварност изнад стварности* означава стварност која је на вишем степену од једне могуће стварности, али не и од свих осталих:

N + [ATR [PP [ИЗНАД N_{GEN}]]]

Зато, рекао је Даниел Атијас, што им фантастични облик стварности, *стварност изнад стварности*, никада није сметао [...] (АД, 171) – Света Литургија је Христово Царство у Духу Светом а по вољи Бога Оца, *Живот изнад живота*, врлина и радост неисказива и вечна (ЦУО) – [...] тако је и у Миленковићевом театру глас, став, однос, сценски покрет и све што глуму чини *истином изнад истине* узето из богатог арсенала карактера [...] (УКВУК) – Исусе, Ти који јеси / *Светлост изнад светлости*, / исповедам Ти да ходам / у тамни, у тмини греха (СВТС).

Да би генитив имао могућност успостављања односа који исказује инструментал, мора му се додати заменица *САВ*, која не мора бити експлицирана у конструкцији с инструменталом јер се њено значење ту подразумева (КОВАЧЕВИЋ 2009: 16). Тако ће *стварност изнад стварности* у значењу ‘стварност већа од једне могуће стварности’, односно ‘стварност већа од онакве каква се може очекивати’, додавањем заменице *САВ* добити значење идентично оном које исказује конструкција НАД + N_{INST} (*стварност изнад СВИХ стварности* → *стварност над стварностима*).

Оно што је пак заједничко обема конструкцијама јесте то што примарно значење њихових предлога, просторно значење супралокативности, омогућава метафоричко проширење у квалификативно значење тиме што се управни члан концептуализује као ентитет који се налази на разини већој од оне на којој је зависни члан, односно као присуство својства у већој мери оне исказане зависним чланом.³²³

Структурно различита, а семантички иста инструменталној конструкцији, јесте беспредлошка генитивна конструкција у примерима типа *услов свих услова* где је ова заменица неиспустиви конституент синтагме:³²⁴

N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet_{CAB}} N_{GEN}]]]

[...] био је спреман да испуни *услов свих услова* (ХЋЉ, 131) – *Питање свих питања*, питање за милион долара гласило је: – Када ћеш ми родити кћерку Ању? (ЕК) – Када то увидиш, останеш са дубоким миром, нека велика тишина претегне. Тишина је решење. Тај мир је одговор, *одговор свих одговора* (ЈОГ) – [...] него он у потпуности напушта другобивствени спољашњи свет механичке каузалности [...] и тврди да тек супстанцијална субјективност

³²³ Сличности и разлике између ових конструкција на семантичком плану могу се сагледати и из угла ексцесивности, коју је проучавао П. Пипер (2003). Наиме, ексцесивост представља „вербализован степен одступања од испољености неког својства „за који је релевантна градуелна локализација спољашњом границом локализатора“ (ПИПЕР 2003: 166). Стога је у исказивању прекорачења „горње границе могућности онога што именује део ексцесивног израза“ један од њених најчешћих синтаксичких израза конструкција с предлозима ИЗНАД и НАД (ИСТО: 167). Наши примери с предлогом НАД представљају прелазне типове између ексцесивности и означавања наглашеније границе у виду обележавања екстремне изражености својства јер отклон у односу на спољашњу границу прелази у отклон у односу на ужу и ширу унутрашњу (ИСТО: 170, 174).

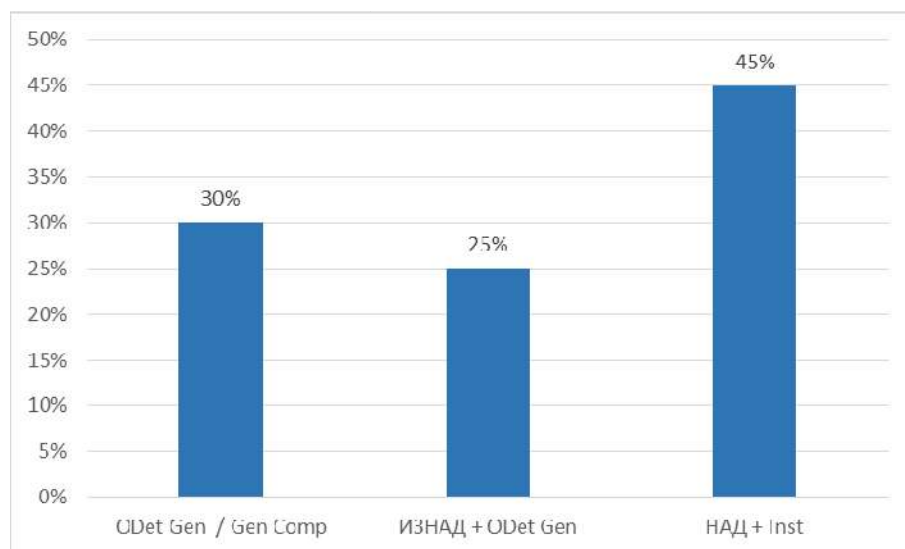
³²⁴ Занимљива је констатација М. Ковачевића у вези са (не)испустивошћу детерминатора *САВ*. Он примећује то да, иако је овај заменички детерминатор по правилу увек експлициран, он нема увек статус обавезног детерминатора. Тако примери као што је *врх врхова* у значењу ‘највиши положај или слој у друштву’ и *крем кремова* са значењем ‘најодабранији део друштва’ показују да детерминатор (чак ни имплицитно) није присутан у синтагмама чији су конституенти употребљени метафорички и које, стога, имају метафоричко значење (КОВАЧЕВИЋ 2009: 20).

највише *монада свих монада, представа свих представа* [...] (ФИЛ) – Не можете га застрашити – он је упознао *страх свих страхова*”, каже Џон Стејнбек у *Плодовима гнева* (ВРМ 1004593).

Дакле, у сва три регистрована модела квалификативна улога зависног члана произилази из чињенице да он иступа као полазна вредност, одређени стандард у процесу вредновања. Исто тако, и заменицом *САВ* исказује се исти однос с обзиром на то да се имплицира релација заснована на појмовној метафори ДОБРО ЈЕ ГОРЕ, што је оверено могућношћу додавања поменутих предлога, нпр. *услов изнад свих услова* = *услов над свим условима* = *услов свих услова*.

* * *

Структуру овог микропоља чине беспредлошки генитив, и генитив и инструментал који се везују за предлоге примарно просторне семантике. Значење поређења по неједнакости најтачније исказују управо ове предлошко-падежне конструкције јер се предлозима ИЗНАД и НАД наглашава лоцираност детерминисаног појма изнад детерминатора. Беспредлошки генитив је у овом микропољу периферно језичко средство јер је крајње обележен.

Слика бр. 34: Фреквенција структурних модела у микропољу поређења по неједнакости

3.4. СУБПОЉЕ НАЧИНА

Именичке синтагме с начинским значењем припадају посебном типу синтагми у семантичком пољу квалификације и резултат су процеса номинализације вербалних синтагми с начинским адвербијалима. Приликом преласка вербалних синтагми у именичке, долази до функционалне транспозиције зависног члана (КОВАЏЕВИЋ 1988:

80), начински адвербијали преузимају улогу неконгруентних атрибута, задржавајући начинско значење, које секундарно квалификује управну именицу преко транспоноване квалификације радње (OMEROVIĆ 2012: 25): *деформације у облику зреде* [*< деформисати се у облику зреде*], *савијање у лук* [*< савијати се у лук*], *путовања са Јеленом* [*< путовати са Јеленом*] итд. Оваква транспозиција је, како се види из наведених примера, условљена појавом девербативне именице као синтагматског центра. Она је, наиме, заступник предикације, док је њен детерминатор у базичној структури адвербијал (RADOVANOVIĆ 1977: 85) с начинским значењем.

Субпоље начина представља скуп одређених микропоља која чине структуру субпоља квалитета и субпоља карактеристичне појединости. Међу њима су регистрована микропоља *форме*, *комитативности* са подзначењима факултативног саучесника, *пратеће околности* и *одсуства претеће околности*, као и микропоље инструментативности са значењем *омогућивача* и микропоље *основа/критерија*. Разлог за овакво устројство лежи у чињеници да су начинске номиналне синтагме резултат номинализације глаголских синтагми с начинским адвербијалима.

Синтаксичка средства којима се ово значење исказује јесу падежне и предлошко-падежне конструкције с општим значењем начина, које се гранају на неколико значењских подтипова. Дакле, значење форме остварују генитив с предлошким изразима У ВИДУ и У ОБЛИКУ (*скупљања у виду разних нехомогености*, *деформације у облику зреде*), и акузатив с предлогом У (*савијање у лук*).

Комитативност, са два подзначења – значењем факултативног саучесника и пратилачке околности – имају инструментал с предлогом С(А) (*путовања са Јеленом*) и акузатив с предлогом УЗ (*разговори уз вику*), док се синелатив, обележен одсуством околности, исказује генитивом с предлогом БЕЗ (*суђење без одуговлачења*).

Омогућивач је кодиран слободним инструменталом уз који се без изузетка реализује и супстантивна допуна у виду експликативног генитива (*наплата запленом новца*), као и инструментал с прилошким изразом ПОМОЋУ (*повезивање помоћу траке*).

Што се тиче значења основа/критерија, његови носиоци су локатив с предлогом ПО, који је карактеристичан по томе што функционише као допуна именице *живот* настале од интранзитивног глагола *живети* (*живот по милости људској*) и генитив с предлошким изразима чији је други члан нека именица која својом семантиком обележава основ, становиште: ИЗ УГЛА, НА ОСНОВУ, С(А) АСПЕКТА/СТАНОВИШТА

(дефинисање значења *из угла услова истинитости*, препознавање *на основу знакова*, дефинисање значења *са аспекта тврдњи* и другачијих исказа *са становишта лингвистике*).

Функција предлошко–падежних конструкција у субпољу начина зависи од функције коју имају у базичној структури уз одговарајуће глаголе. Тако већина њих врши функцију одредбе, док облици уз именицу *живот* имају допунски статус.

3.4.1. МИКРОПОЉЕ ФОРМЕ

Конструкције са значењем форме као вида, односно облика испољавања радње функционишу као квалификатори појмова заступљених девербативним именицама у чијој основи лежи значење какве глаголске радње која добија нови квалитет, односно облик, те су и ови спојеви обележени резултативношћу. Ови квалификатори су експоненти посесора у објекатској синтагми, која је део начинске клаузе: *деформације у облику греде* [*< деформисати ТАКО ДА има облик греде*], *савијање у лук* [*< савити ТАКО ДА има облик лука*].

Језгро овог значења представљају генитивне конструкције с предлошким изразима У ВИДУ и У ОБЛИКУ с обзиром на то да семантика конституентских именица не дозвољава ниједно друго значење осим значења форме:

$$N_{DEV} + [_{ATR} [_{PP} [У ВИДУ / У ОБЛИКУ N_{GEN}]]]$$

[...] образовање грешака услед *скупљања у виду разних нехомогености* (ИТП, 1) – Стигла је *пресуда у виду Кумановског споразума* [...] (БЛИЦ 285267) – Чешћом употребом постиже се добро здравствено стање и избегава *употреба у виду неукусних чајева* [...] (НМЕД) – Интересантан је случај *температурне деформације* одливка *у облику греде* [...] (ИТП, 8) – [...] консолидовани завршни рачун Републике и *организација обавезног социјалног осигурања у облику предлога закона* [...] (ЕК).

О обличком значењу акузатива с предлогом у већ је било речи у делу о адвербијалној квалификацији (в. т. 2.1.1.1.2.). Исти закључци односе се и на адноминални форматив, који се у потпуности подудара с његовим адвербијалним паром посебно стога што се њиме исказује транспоновано значење начина реализације радње, нпр. *савијање у лук* ← *савијати се у лук*:

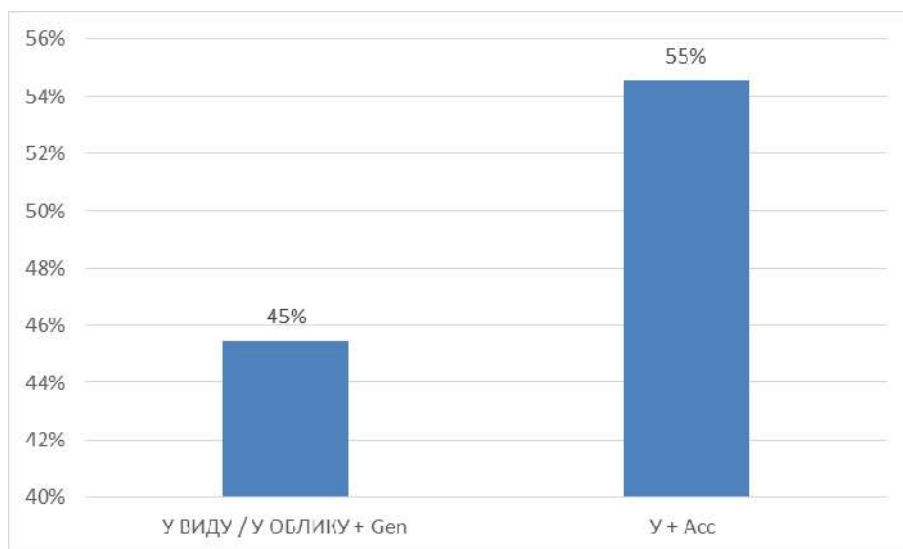
$$N_{DEV} + [_{ATR} [_{PP} [У N_{ACC}]]]$$

Он води ружног боксера »да обави све што треба«, и Лорд то обавља, уз ограду, уз електрични стуб, уз дрво, а он гледа у страну, неугодно му је то псеће грчење и *савијање у лук* (СМ,41) – [...] с обзиром на готово идентично „узимање ваздуха“ и његово *обликовање у музичку реч* (ЕК) – [...] и стога га обузима неко суморно сивило тог деја ву, неко осећање мучнине *од те монотоније вртње у круг* [...] (ЕК) – Али овако, дух се само тупио и оглупљавао *од непрестаног окретања у*

круг (ЕК) – Можда најкласичније везивање представља *једноставно везивање у чвор* [...] (ВНБ) – Међутим, веома је важан и метод који се користи за *прикупљање косе у пунђу* (СРФ).

* * *

Микропоље форме у субпољу начина специфично је по томе што свој синтаксички израз „позајмљује“ из субпоља унутар два подсистема квалификативности. Његов основни падежни облик је акузатив, који се везује за предлошке изразе У ВИДУ и У ОБЛИКУ из подсистема адноминалне квалификативности, док предлог У узима из подсистема адвербијалне квалификативности.

Слика бр. 35: Фреквенција структурних модела у микропољу форме

3.4.2. МИКРОПОЉЕ КОМИТАТИВНОСТИ

3.4.2.1. Конлатив

3.4.2.1.1. Факултативни саучесник

Управни појам заступљен именицом с ознаком активности квалификује се *присутвом живог бића*, које представља дубинског коагенса: *путовања са Јеленом* [*< путовати са Јеленом → путовали смо Јелена и ја заједно*]. Квалификативно значење актуализује се успостављањем односа супротности између ситуације у којој суделује саучесник и оне у којој он не учествује. Тако се *путовања са Јеленом* супротстављају *путовањима без Јелене*, односно, синтагма прелази у предикацију *путовао сам са Јеленом*, супротстављајући се предикацији *путовао сам сâм*:

$$N_{DEV} + [_{ATR} [_{PP} [C(A) N_{INST}]]]$$

На оваквим путовањима са Јеленом такве, иначе ретке, замене чула биле су непрестано и потпуно могућне [...] (АИ/ЈЖКН, 261) – Она је интелектуалка, а и политичко знање је имала па је добро дошла за рад са женама [...] (ЕК) – Без обзира да ли је у питању партија фудбала, групни час у теретани или трчање са пријатељем, људи ретко вежбају сами (Б92 903553) – Кување са мамом може бити забавно (ИЗД) – Спавање у кревету са родитељима препоручује се само изузетно (ДЗН) – У наредној епизоди емисије Плес са звездама Александар Шапић и његова партнерка Слађана Иванишевић имаће тежак задатак [...] (СТОРИ 39490).

Акузативна конструкција с предлогом уз такође квалификује радњу преко учешћа саучесника и тада је она делимично конкурентна инструменталу³²⁵ из претходне групе примера (опуштање уз дете ↔ опуштање са дететом):

$$N_{DEV} + [_{ATR} [_{PP} [УЗ N_{ACC}]]]$$

Радост поновног одрастања уз дете, а не крутост у уверењу да су сви рођени да буду професионални спортисти, треба да усмери родитеље [...] (ЕК) – Љубитељи животиња упорно тврде да је одрастање уз љубимца најлепше искуство које носе из детињства [...] (ЖИВ 8539) – Марију три минута кашњења коштала ноћења уз бескућнике (ПРЕЛ 1128285) – Грозница куповине уз писце и Дејана Цукића (ДАН 91315) – Мина Лазаревић: Опуштање уз децу (ХЕЛМ).

Међутим, зависно од семантике девербативне именице, саучесничко значење може бити усложњено и значењем омогућивача. Тако се, нпр. учење уз професора може тумачити као учење са професором, при чему је професор уједно и иницијатор дате радње, а његов ученик објекат: ученик учи са професором (а не сам) ТАКО ШТО га професор подучава (тј. не подучава сам себе):

$$N_{DEV} + [_{ATR} [_{PP} [УЗ N_{ACC}]]]$$

Комбинација самосталног учења и учења уз професора, гарантује да ћете за мање од 2 месеца проговорити основе енглеског језика [...] (КУП 2187) – Дечење само уз лекара (БИЗ 356).

3.4.2.1.2. Пратећа околност

Значење пратеће околности подразумева квалификацију преко околности које окружују радњу репрезентовану девербативном именицом у позицији управног појма. Шире значење квалификације актуализује се тако што се спецификује реализација имплициране глаголске радње:

³²⁵ Док се инструменталом, као прототипичним коагенсом, формализује аниматни појам који изводи акцију паралелно с неким другим аниматним појмом, акузативом се обележава саучесник који не мора бити прави, активни пратилац (ŠARIĆ 2012a: 186), већ би он могао имати и пасивну улогу. Тако се, на пример, синтагмом одрастање уз дете имплицира одрастам ја и одраста моје дете, док одрастање уз љубимца може имплицирати такав концепт паралелизма, али и не мора (одрастање уз љубимца може значити и да дете одраста уз већ одраслог љубимца).

$N_{DEV} + [_{ATR} [PP [U3 N_{ACC}]]]$

У својим дугачким *разговорима уз вику и ракију* [...] (АИ/АВ, 13) – У обреду је најважније прскање и *поливање* водом *уз песму* [...] (ГН, 64) – [...] а присутнима се путем видео линка обратио и професор Исак Адигес и одржао *получасовно предавање уз дискусију* са присутнима о презентованој теми (ГМБ 3938).

У позицији квалификованог члана налази се девербативна именица као кондензатор истозначне предикације, те се у парафрази акузативна конструкција с предлогом *уз* и инструментална с предлогом *С(А)* замењују везником *ПРИ КОЈЕМ*, односно у предикатској структури везником *ПРИ ТОМ* (RADOVANOVIĆ 1977: 92–93) или *ПРИ ЧЕМУ*, с имплицираним истим агенсима и у надређеној и у зависној предикацији, нпр. *разговори уз вику и ракију* → *разговори ПРИ КОЈИМА се виче и није ракија* [*< разговарају ПРИ ЧЕМУ вичу и нију ракију*], *продаја са погодбама* → *продаја ПРИ КОЈОЈ се погађају* [*< продају ПРИ ЧЕМУ се погађају*].

Разлика између акузатива и инструментала односи се на чињеницу да се инструментал с предлогом *С(А)* везује за административно-правни стил српског језика што показује и наш корпус у којем су сви примери писани правним дискурсом формализовани овим обликом.³²⁶

С обзиром на то да су квалификатори лексикализовани именичким речима врло уопштеног значења, уз њих се често остварује каква супстантивна допуна, која је експонент допунске предикације, нпр. *повраћај с позивом на исплату* → *повраћај с позивом ДА се исплати*, или семантичког објекта, нпр. *продаја са задржавањем права својине* → *продаја ПРИ КОЈОЈ се задржава право својине*:

$N_{DEV} + [_{ATR} [PP [C(A) N_{INST}]]] / [_{ATR} [PP [C(A) [NS [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]]]$

Случајеви *продаје са нарочитим погодбама* (НЂ, 180) – И по садржају и по форми, противтужба је исто што и *тужба са самосталним тужбеним захтевом* (ПРОЈУР) – Јер, врло често место испуњења зависи од воље једне од њих (на пример: *продаја са накнадном диспозицијом*) (ЕК) – [...] дужник који добровољно изврши природну облигацију нема права да захтева *повраћај с позивом на исплату* недугованог (НЂ, 21) – *Продаја са задржавањем права својине* (НЂ, 182) – *Продаја са правом прече куповине* (НЂ, 180).

Што се тиче глаголског вида који карактерише глаголе у предикатској структури, запажа се унеколико другачија ситуација од оне коју констатује М.

³²⁶ Иако Радовановић (1977/I: 73) износи чињеницу да је Матесијус први уочио већу стилску условљеност фреквентности кондензатора реченичне предикације, његов је закључак, на основу података које је забележио, другачији: „Nijedna od konstrukcija o kojima je u ovom poglavlju reč ne vezuje se posebno za određene slojeve srpskohrvatskog jezičkog standarda, već su sve one, zapravo, relativno ravnomerno raspoređene u različitim funkcionalnim stilovima.“ (RADOVANOVIĆ 1977/II: 93).

Радовановић (1977/II: 94). Запажа се да није неопходна појава глагола имперфективног вида иако пратећа околност претпоставља симултаност с корелативном предикацијом. Наши примери с инструменталном конструкцијом показују да се у парафрази може појавити и перфективни глагол, нпр. *продаја са погодбама* [*< продали су (нешто) ПРИ ЧЕМУ су се погодили*].

3.4.2.2. Синелатив

3.4.2.2.1. Одсуство пратеће околности и стања

Квалитет је обележен *одсуством околности* које спецификују реализацију радње заступљене девербативном именицом:

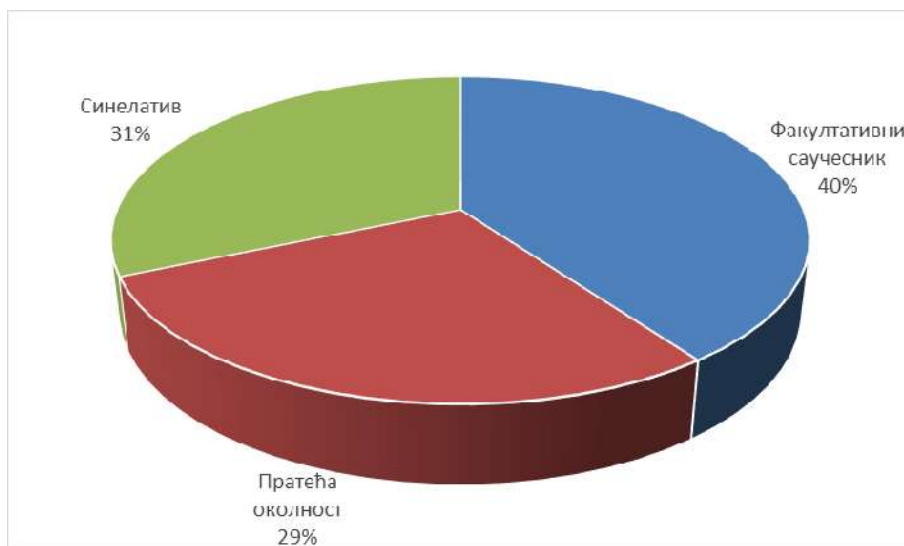
$$N_{DEV} + [ATR [PP [БЕЗ N_{GEN}]]] / [ATR [PP [БЕЗ [NS [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]$$

[...] недвосмислено произлази да су извори облигација: [...] *пословодство без налога* [...] (НЂ, 21)³²⁷ – Код *зајам* *без накнаде* зајмодавац није одговоран за материјалне недостатке ствари [...] (НЂ, 191) – [...] *о фер и непристрасном суђењу без непотребног одуговлачења* [...] (КПЕА, 2) – Човек скоро поверује да су страшно распродате, да их очекује најфантастичнији провод, мислим, да их чека ко зна ко, а овамо — труба, *глуварење без краја и почетка* (КМ, 33) – [...] и ако све то није само *бесмислена и мучна игра без краја* (АИ/ЈЖКН, 272) – *Путовање без надзора*, заправо, део је вечите приче о слободи [...] (КС, 92) – *Хранљиви третман без испирања* са аргановим уљем (АВ 4/2013) – [...] опрему која омогућава *телефонирање без ангажовања руку* за време вожње (ЗОБСНП, чл. 28) – [...] одлична је прилика да дете искуси *функционисање без непосредне близине родитеља* [...] (КС, 92) – [...] недвосмислено произлази да су извори облигација: [...] *пословодство без* [...] *једностране изјаве воље* (НЂ, 21).

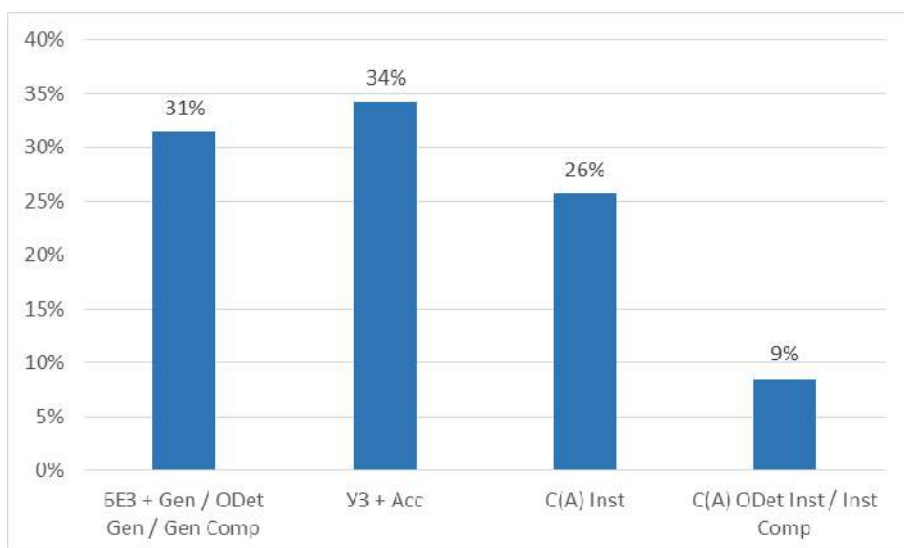
Парафраза релативном клаузом с негираном предикацијом остварује се у примерима у којима је и генитив заступљен девербативном именицом, нпр. *суђење без одуговлачења* → *суђење ТОКОМ КОЈЕГ се не одуговлачи* [*< судити и ПРИ ТОМ непотребно не одуговлачити*], при чему прилошки временски везник *ТОКОМ* указује на симултаност корелативних предикација. Овакву временску локализацију показује и трпни глаголски придев с префиксом *не-*, нпр. *путовање без надзора* ⇔ *ненадзирано путовање* [*< путовати без надзора / ненадзирано*]. С друге стране, мање је примера у којима генитиву конкурише описни придев. Такве конструкције не припадају пословноправној сфери, а замењују се одговарајућим придевима с префиксом *без-*, нпр. *глуварење без краја* ⇔ *бескрајно глуварење* [*< глуварити без краја / бескрајно*].

³²⁷ *Пословодство без налога* (лат. *negotiorum gestor*) представља стручни термин из сфере права и значи 'незвано вршење туђих послова' (НИКОЛИЋ 2006: 127). Овај синониман термин уместо генитива *без налога* садржи описни придев *незвано* у функцији конгруентног атрибута.

Основно синтаксичко средство којим се исказује комитативност у субпољу начина јесу опозитни пар инструментал с предлогом С(А) и генитив с предлогом БЕЗ. У том смислу, они чине центар овог микропоља по чему се оно подудара с истим микропољем из субпоља карактеристичне појединости, било да је реч о адноминалној или адвербијалној квалификативности.

Слика бр. 36: Фреквенција специфичних значења у микропољу комитативности

Слика бр. 37: Фреквенција структурних модела у микропољу комитативности

3.4.3. МИКРОПОЉЕ ИНСТРУМЕНТАТИВНОСТИ

3.4.3.1. Омогућивач

Значење омогућивача имају генитивна конструкција с прилошким изразом ПОМОЋУ и беспредлошки инструментал с именичком допуном. Начинско значење актуализује се квалификацијом радње кондензоване девербативном именицом. Ове две конструкције међусобно су замењиве без последица по значење:

$$N_{DEV} + [_{ATR} [_{PP} [ПОМОЋУ N_{GEN}]]]$$

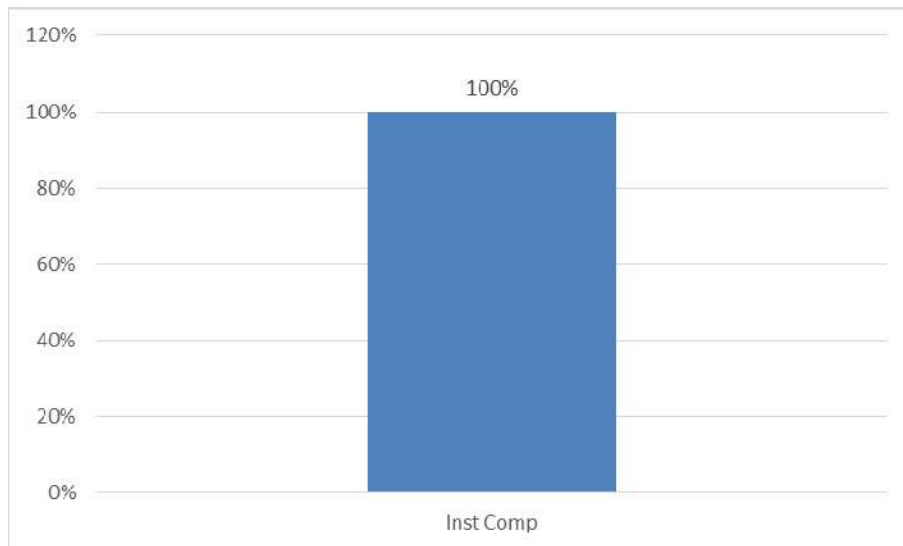
Израда калуца у поду [...] **помоћу продужних модела** [...] (ИТП, 21) – [...] обезбедити да попречни пресеци чункова и обујмица омогућавају спајање помоћу прикључка за димњак (ДЕМ) – Да бисте се повезали са подацима приликом отварања радне свеске, омогућите податке за повезивање помоћу траке „Центар за поузданост“ (СО) – растерска графика је „цртање“ **помоћу мозаика пиксела** при чему сваки пиксел посебно носи информацију о боји коју репродукује (ОСХРС).

$$N_{DEV} + [_{ATR} [_{NS} [N_{INST} Comp_{SUPST}]]]$$

Израда калуца у поду [...] помоћу продужних модела **методом калуповања** [...] (ИТП, 21) – Уколико обвезник не плати порез, извршава се *принудна наплата запленом новца и прихода* [...] (МФИН 4250) – Докторску дисертацију под насловом „*Колаборативно учење применом технологија Семантичког Web-а“ је одбранио 11. 11. 2009. године на Факултету организационих наука (ВИС).*

* * *

Непродуктивност овог микропоља у систему јединица за исказивање начина адноминалног типа проистиче из везаности овог значења за детерминацију глаголом означене радње. Стога су његова реализација и фреквентност примера у којима се појављује контекстуално уско везани и ограничени на детерминацију девербативних именица такве семантике која омогућује квалификацију овог типа.

Слика бр. 38: Фреквенција структурних модела у микропољу инструментативности

3.4.4. МИКРОПОЉЕ ОСНОВА/КРИТЕРИЈА

(1) Квалификација је, као и у подсистему адвербијалне квалификативности, обележена *основом као извориштем гледишта, става*. У парафрази се уместо генитивне синтагме појављује дативна синтагма са значењем основа или поредбено-начинска клауза, нпр. *дефинисање значења из угла услова истинитости* [< Значење се дефинише **према условима истинитости** / **ОНАКО КАКО налажу услови истинитости**]. Управни појам је заступљен девербативним именицама и означава какву активност. Ове именице изведене су од транзитивних глагола, те уз себе обавезно везују објекатску допуну, која претходи квалификативној одредби.

Специфичност ових синтагми везује се за њихову фразеологизираност што потврђује чињеница да улогу предлога преузимају предлошки изрази ИЗ УГЛА, НА ОСНОВУ, С АСПЕКТА, који имају типично значење основа:

$N_{DEV} + [_{ATR} [_{PP} [_{IZ} [_{NS} [_{ODet_{ADJ}} \text{ УГЛА } N_{GEN}}]]]] / [_{ATR} [_{PP} [_{IZ} \text{ УГЛА } [_{NS} [_{N_{GEN}} \text{ Comp}_{SUPST}}]]]]]$
 [...] њој претходи *дефинисање* значења [...] *из угла услова истинитости* [...] (PM, 70) – [...] „ново читање“ и *другачије тумачење* старе и текуће лектире – *из новог, другачијега* (видећемо касније: „*фази*“) *угла посматрања* (PM, 11).

$N_{DEV} + [_{ATR} [_{PP} [_{HA} \text{ ОСНОВУ } N_{GEN}}]]]$
 [...] вештина *препознавања* воље богова *на основу различитих знакова* [...] (ГН, 114).

$N_{DEV} + [_{ATR} [_{PP} [_{C(A)} \text{ АСПЕКТА/СТАНОВИШТА } N_{GEN}}]]]$
 [...] њој претходи *дефинисање* значења [...] *са аспекта тврдњи и другачијих исказа* [...] *са становишта лингвистике, филозофије* [...] (PM, 70).

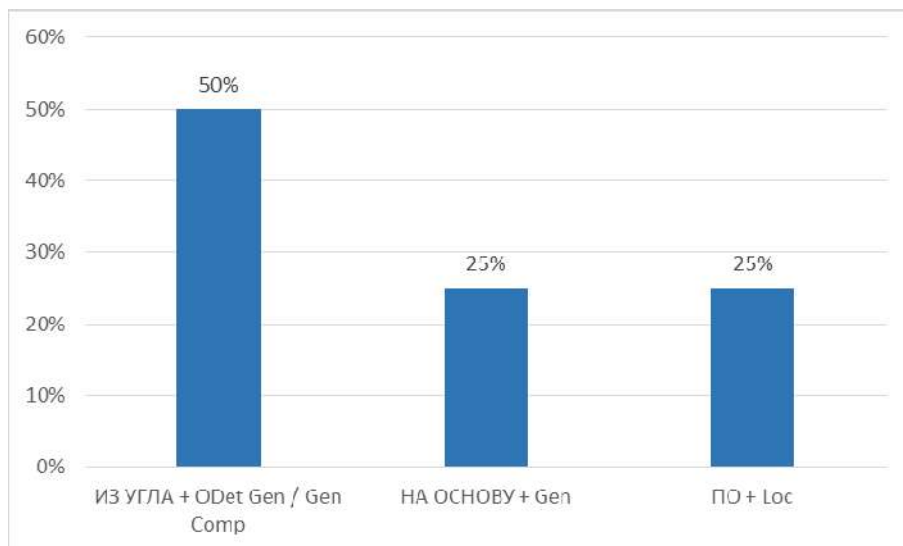
(2) Квалификација је обележена ознакама норме, које ограничавају и тиме усмеравају реализацију радње. Формализатор овог значења је локатив с предлогом по, који се остварује по моделу $N_{DEV} + [ATR [PP [ПО N_{LOC}]]]: [...] и читава једна врста је осуђена на погибију и на жалостан живот по милости људској (СМ, 64).$

Локативни референт представља чиниоца који квалификује управни појам тако што га смешта унутар јасних метафоричких граница, што се може представити парафразом *живот по милости људској* ⇔ *живот у границама људске милости*. Основ се овде, заправо, концептуализује као апстрактни темељ на којем је локализовани управни члан. Поред тога, квалификативно значење потврђује се и могућношћу увођења придевских заменица ОНАКАВ ... КАКАВ, којима се управни појам спецификује као посебна врста ентитета у својој класи [\rightarrow *ОНАКАВ живот КАКАВ омогућује људска милост*].

У овим случајевима је присутна и падежна конкуренција, и то на релацији локатив – датив. Наиме, локативу с овим значењем конкурише датив с предлогом ПРЕМА (*живот према милости људској*), те је присутно и значење основа/критерија, које се најчешће подводи под квалификативно значење, а видљиво је у парафрази *живот КОЈИ се заснива на људској милости*.

* * *

За разлику од истозначног микропоља у систему адвербијалне квалификације, ово у свом центру има предлошки израз ИЗ УГЛА, који у својој семантици садржи значења основа/критерија, тј. темеља из којег се, као почетне тачке, реализује радња. С обзиром на број примера, оно није продуктивно и у великој мери је контекстуално условљено.

Слика бр. 39: Фреквенција структурних модела у микропољу основа/критерија

3.5. СУБПОЉЕ КВАНТИТЕТА

У субпољу квантитета својство је обележено неком параметарском величином, која врши модификацију датог ентитета спецификајући га на основу физичких карактеристика које представљају какву меру. На тај начин, односно преко квантификације управног појма, посредно се врши и његова квалификација. Јасно је да се ово објашњење односи на однос атрибутске квалификације и квантификације јер квантификатори не исказују количину начина неке акције, већ количину особине субјекта (PIPER 1983: 102).

Као један од параметара квалификативне модификације у једном српском дијалекатском говору, Павловић (2000: 133–134) истиче тип дименсива, који је формализован генитивом с предлогом ОД.³²⁸ У оквиру овог значења, аутор региструје три семантичка типа – старост, масу и висину – која се потврђују и у нашем корпусу. Ослањајући се на ове податке и проширујући их сопственим регистрованим примерима, у субпољу квантификације издвајамо три типа.

Именице којима се лексикализује значење својства у субпољу квантитета означавају параметарске величине које се деле у четири групе на основу семантике

³²⁸ С обзиром на то да је ово истраживање усмерено на дијалекатски говор, аутор бележи и конструкцију ОД + N_{ACC}. Међутим, дијалекатске црте српског језика нису предмет овог истраживања, усмереног на стандардни српски језик, те се на њима нећемо задржавати.

квалификатора. Тако се издвајају: 1. мера, 2. степен, ранг, и 3. старосна доб. Формализаторе овог значења представљају генитив с обавезним детерминатором (*мајмун природне величине, колач човечје висине, гребени великих дужина, предмети мале тежине, квалитет високог нивоа, жена њених година*), генитив с предлогом ОД (*беба од шест месеци*), генитив с инструментално–генитивним предлошким спојем СА ПРЕКО (*пацијенти са преко 50 година*), инструментал с предлогом С(А) (*мењач са шест степени преноса*) и локатив с предлогом У (*Сунце у малом*).

Синтаксички израз у парафрази реализује се као објекат–посесум релативне клаузе с глаголом *имати*: *мајмун природне величине* → *мајмун КОЈИ има природну величину* и лексички део предиката којим се детерминише носилац одређеног својства: *Сунце у малом* → *Сунце КОЈЕ је умањено*] (в. СЕР, *мали*).

3.5.1. МИКРОПОЉЕ МЕРЕ

Величином, висином, дужином и тежином квалификују се појмови различите семантике, при чему је свима заједничка димензионалност, односно могућност да буду измерени. Немогућност реализације овог генитива у слободној форми указује на то да је реч о сталном својству квалификованог ентитета, које се схвата као његова инхерентна особина, односно његов неутуђиви део, те је могућа парафраза релативном клаузом с глаголом *имати*, нпр. *седишта мањих димензија* → *седишта КОЈА имају мање димензије*. Алтернација с придевским образовањем могућа је у оним случајевима у којима се као квалификатор појављује деадјективна именица (нпр. *колач човечје висине* ⇔ *колач висок као човек*):

N + [_{ATR} [_{NS} [ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]

[...] које нуде индивидуална *седишта нешто мањих димензија* [...] (ТС 5089) – [...] и *зУМОМ* једног од реномираних конкурентских произвођача исте класе и *истих димензија* (ТС 2941) – *Окна и отворе већих размера* треба учврстити рубовима [...] (ИТП, 19) – [...] матори је цртао све сама вешала, топове, тенкове и *револвере крупнијег калибра* (КМ, 37) – [...] да из чиста мира мало причам о једној девојци *с наочарима огромне диоптрије* [...] (КМ, 16) – [...] коју чине преломи *кровних равни различитих висина слемених линија* (КС, 47) – [...] када је испред идола стављан *колач човечје висине* [...] (ГН, 61) – То је резултовало значајним бројем увала и *гребена великих дужина* [...] (КС, 47) – У *предметима мале тежине* [...] (ИТП, 19).

Специфичност квалификатора заступљеног именицом *величина* огледа се у томе што је генитивно кодирање замењиво локативом с предлогом У (нпр. *мајмун природне величине* ⇔ *мајмун у природној величини*). Ово омогућује концептуализација

величине као квантитативног облика постојања неког ентитета, а већ је речено да је облик метафорички садржатељ (в. т. 2.1.1.1.2.):

$$N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet}_{ADJ} N_{GEN}]]]$$

На Бранковића столу чучи дрвени мајмун **природне величине** [...] (ПМ, 45) – [...] необрађени каменови различитих величина [...] (ГН, 99).

Обрнути смер алтернације показују локативне конструкције заступљене моделом $N + [_{ATR} [_{PP} [_{У} N_{LOC}]]]$ а са значењем метафоричког садржатеља, које представљају мање или више фразеологизиране изразе. Квалификација управног појма овде се одвија кроз процес квантификације преко степена заступљености особине исказане локативом. Стога се локативни референт у примеру: *Он симболизује „Сунце у малом“* [...] (ГН, 102) може заменити синтагмом *мало Сунце* јер означава ‘умањено Сунце’, односно ‘Сунце у малим размерама’ (СЕР, *мали*). Исто тако, и локативу у примеру: [...] *предвиђа се нагиб, по правилу, „у плусу“* [...] (ИТП, 11) конкурише придев *повећан* (*предвиђа се **повећан нагиб***).³²⁹

Примарно просторним падежним конструкцијама, $OD + N_{GEN}$ и $У + N_{LOC}$, формализује се аблативно–директивна, односно инклузивно–позициона сема (ПАВЛОВИЋ 2011: 46–47) чија семантичка компонента спацијалности може бити ослабљена под утицајем контекстуалног окружења. Ексерцирани примери показују да се овај процес може одвијати на два нивоа. Наиме, под утицајем димензивне семантике именица у позицији зависних чланова, стиче се услов за квантификативно тумачење генитивног и локативног референта, преко којег се, затим, врши квалификација управног појма.³³⁰

$$N + [_{ATR} [_{PP} [_{OD} [_{NS} [_{ODet}_{NUM} N_{GEN}]]]]]$$

[...] продавао је [...] *пластичне флаше од пола литре* [...] (ВС, 55) – Сигурно су прешли *висину од хиљаду метара* [...] (СМ, 68) – [...] с далеког пута што се прелази у *чизмама од седам миља* [...] (СС, 187).

Квалификацију овог типа врше и падежне и предлошко–падежне конструкције у функцији копулативног предикатива. Тако се генитивном конструкцијом с обавезним детерминатором указује на трајно својство појма с обележјем [живо +]. Као конкурентно

³²⁹ С обзиром на то да ниједан консултовани речник не пружа информације о значењу израза у *плусу*, за његово тумачење од помоћи је био графички приказ у *Приручнику* (ИТП, 11, сл. 32. Нагиби за калупе).

³³⁰ И. Антонић (2006: 140) генитив овог типа издваја као посебан тип: „предлог *од* као елемент квантификативног генитива”.

средство генитивној конструкцији може се појавити само описни придев уколико је садржан у семантици именице у генитиву, нпр. *идоли су дивовских размера* ⇔ *дивовски идоли*:

V_{COP} + [LEX [NS [ODet N_{GEN}]]]

Био је млађи од Стефана. *Средњег раста* [...] (ХЋЉ, 123) – [...] док за друге идоле хроничари наводе да *су дивовских размера* [...] (ГН, 50) – Предња седишта *су одличних димензија* [...] (ТС 5089) – Врло је важно да базне површине *буду минималних мера* [...] (ИТП, 11).

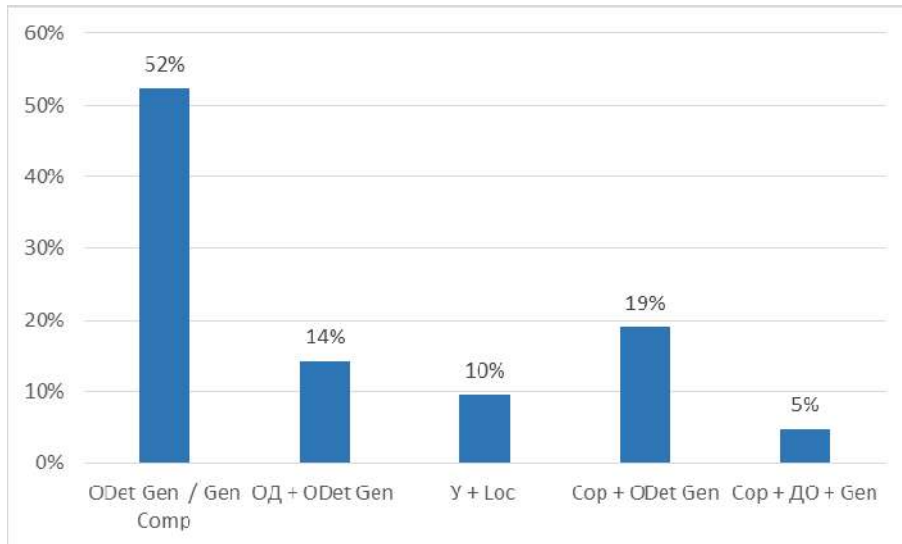
Контактно немаркирана падежна конструкција илустрована примером: [...] *коса јој је златноплава, и дуга, до рамена* [...] (СМ, 203) заступљена је генитивним обликом који примарно реферише о протолокационај директивности уз реализовање контактности као позиционе категорије (ПАВЛОВИЋ 2008: 291).³³¹

Директивно значење адлативности садржано је у квалификативној генитивској конструкцији која реферише о физичком својству управног појма у наведеном примеру, јер се дужина косе мери према локализатору (*рамена*), при чему се предлогом ДО конкретизује место у односу на тај локализатор. Међутим, њена квалификативна улога се успоставља постављањем питања *Каква јој је коса?*, при чему је одговор *Коса јој је дуга, до рамена*. Ова предлошко-падежна веза овде губи своје примарно значење просторног односа и своди се на значење квалификације, што би се могло илустровати парафразом *коса јој је средње дужине*. Синтагма *до рамена* већ самим својим значењем имплицира присуство одређене дужине као њено иманентно својство које се датом генитивном конструкцијом конкретизује.

* * *

Основно синтаксичко средство исказивања значења мере јесте беспредлошки генитив, којег ово микропоље „дели“ с генитивом инхерентног својства. Разлог за продуктивност ове падежне конструкције унутар овог микропоља јесте то што се и мера у смислу величине, висине, дужине, тежине и запремине схвата као особина неодвојива од свог носиоца. С друге стране, у малом броју примера појављује се генитив с предлозима ОД и ДО, чија је непродуктивност резултат јаке контекстуалне условљености, док је локатив с предлогом У потпуно фразеологизиран.

³³¹ Примарна протолокациона значења падежних конструкција свој пун израз налазе у семантичкој категорији спацијалности. У овом семантичком пољу укрштају се динамички и позициони параметри просторних релација које повезују локализатор и објекат локализације (ПАВЛОВИЋ 2008: 284).

Слика бр. 40: Фреквенција структурних модела у микропољу мере

3.5.2. МИКРОПОЉЕ СТЕПЕНА И РАНГА

Када се у својству параметарске величине налази каква именица са значењем *степенa*, *ранга*, квалификација је обележена степеном особине коју дати ентитет поседује. Значењска нијанса својства при том се потврђује генитивним кодирањем које указује на инхерентност дате особине, што је видљиво и из парафразе: *архитектонски квалитет високог нивоa* ⇔ *високи архитектонски квалитет*.

У овим изразима, функцију обавезне одредбе врше искључиво придеви *висок*, *средњи*, *низак*, који су латентни значењу именице у генитиву. Прегледом *Корпуса савременог српског језика*, утврђено је да се значење степена остварује искључиво уз генитивну постмодификацију (најчешће именица апстрактне семантике):³³²

$$N + [_{ATR} [_{NS} [_{ODet}_{ADJ} N_{GEN}]]]$$

[...] које тежи остварењу *архитектонског квалитета високог нивоa* [...] (КС, 47) – За неког писца историје може се рећи да је *историчар високог нивоa* ако подједнако успешно аналитички обрађује тзв. ситну тему [...] (ЕК) – Персонални досијеи руководиоца из *групе високог нивоa* из члана 258 овог закона, чувају се код директора (ЕК) – [...] као и структуру радних места по следећим групама: *руководиоци високог нивоa*; *руководиоци средњег нивоa*; *руководиоци нижег нивоa*; овлашћени извршиоци; помоћно и административно особље (ЕК).

³³² Примарно значење *разине*, *висине на којој се нешто налази* остварује се у спојевима у којима се у својству управног члана налази синтагма *високи ниво* с неком именичком допуном, нпр. због *високог нивоa подземних вода* може да дође до замућења воде (ЕК). У оваквим случајевима генитив нема значење квалитета, већ актуализује посесивно значење.

Значење степена имају и именице којима се денотира каква фаза која је саставни део начина функционисања датог ентитета. Овај значењски елемент формализован је инструменталом с предлогом C(A), који није замењив генитивом, што указује на изразито пратилачки карактер ових израза:

$$N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) [_{NS} [ODet_{NUM, ADJ} N_{INST} Compl_{SUPST}]]]]]]$$

Са стандардном трансмисијом, која подразумева *ручни мењач са шест степени преноса* [...] (ТС 5295) – *Стврдњавање одливка* из легуре *са широким температурним интервалом* [...] (ИТП, 2).

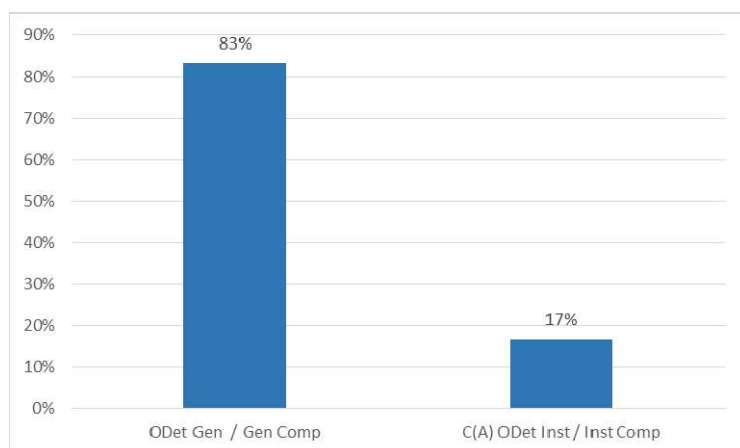
Ранг појмова заступљених конкретним именицама, попут оних са значењем грађевинских објеката, исказује се именицом *ред* праћеном редним бројем у својству обавезне одредбе. Ове генитивне синтагме алтернирају с описним придевима, који су њихови семантички синоними (нпр. *циљеви првог реда* ↔ *примарни циљеви*), док су у неким случајевима конкурентна средства устаљени изрази (*државни путеви првог реда* ↔ *магистрални путеви и аутопутеви*):

$$N + [_{ATR} [_{NS} [ODet_{NUM} N_{GEN}]]]$$

Од основа уговора разликују се мотиви, који су, такође, циљеви којима уговорници теже, али нису *циљеви првог*, већ *другог реда* [...] (НЂ, 37) – На аутопуту, мотопуту, *државним путевима првог реда* као и бицикличким стазама није дозвољен приступ животињама, односно вођење животиња (ЗОБСНП, чл. 87) – [...] а барем у домену живог, варијација и јесте, колико се зна, *законом првога реда* (РМ, 11).

* * *

И ово микропоље као основно синтаксичко средство има беспредлошки генитив, а разлози су исти као и код микропоља мере. Ово значење је, при том, лексички уско ограничено на именице које имају заједничку семему ‘степен’: *ниво*, *степен*, *интервал*, *ред*, те је у том смислу непродуктивно.

Слика бр. 41: Фреквенција структурних модела у микропољу степена, ранга

3.5.3. МИКРОПОЉЕ СТАРОСНЕ ДОБИ

Квалификација искључиво живих бића³³³ може се односити на *старосну доб* при чему формална језичка средства којима се тај параметар исказује представљају беспредлошки и предлошки генитив. Складно томе, овим падежима су формализоване именице са значењем временских јединица (*година, месец*) којима се мери дужина временске егзистенције (ŠARIĆ 2012: 31), обавезно праћене придевском или заменичком одредбом у виду присвојне заменице:

N + [ATR [NS [ODet_{ADJ, PRON} N_{GEN}]]]

[...] што за *жену њених година* и нису никакве године (КМ, 16) – Био је то *човек мојих година* [...] (ХЂЉ, 116) – [...] и све је то он видео очима *човека зрелих година* [...] (АИ/АВ, 62) – [...] али и неколико врло углађена *господина средњих година* (КМ 1983, 160: ДПВ, 152).

Могућност замене неким конкурентним језичким средством условљена је врстом речи у одредбеној и допунској функцији. Уколико се у његовој позицији налази лексема с посесивним значењем, могућа је једино алтернација с именичком синтагмом као семантичким синонимом целе генитивне синтагме (нпр. *жена њених година* ⇔ *њена вршњакиња*). Ако је одредба неки нумерички квантификатор или описни придев, генитив се може заменити одговарајућим придевом, али и синонимичном именицом (нпр. *жена од тридесетак година* ⇔ *тридесетогодишња жена* / *тридесетогодишњакиња*; *човек зрелих година* ⇔ *зreo/старији човек*)

Формализација генитивом с предлогом ОД и оним с предлогом ПРЕКО тиче се разлике између прецизне и оријентационе квантификације управног појма. Генитивом с предлогом ОД сценарио се концептуализује из перспективе одвајања у времену, где генитивни референт представља исходиште егзистирања живог бића, односно временску тачку његовог рођења:³³⁴

N + [ATR [PP [ОД [NS [ODet_{NUM} N_{GEN}]]]]]

[...] и никог није било у хану осим Крстинице, *рићокосе и пуне жене од тридесетак година* (АИ/АВ, 33) – [...] биле су то *праве клинке од седамдесет и две године* [...] (КМ, 6) – Имао је

³³³ Семантичко ограничење ових синтагми, које се тиче искључиве појаве именица са значењем живих бића у позицији управног члана уочава и Ковачевић (1983: 160), додајући да се у својству детерминатора ових лексема појављује именица *година*.

³³⁴ Други предлог који се реализује уз предлог ПРЕКО има функцију релативизатора. О томе говори С. Павловић (2000: 134), који у овој функцији региструје предлог ОД на дијалекатском материјалу: *ђо стари от преко седамдесе година да се жени и мјешину од близу шесе кила снијела*. Више о оваквим појавама в. Кашић (1969).

мало, бледушно, болесно лице *сељачета од две-три године* [...] (СС, 15) – Миша спава у кревету као *беба од шест месеци* (КМ, 82) – није с неким *балавцем од петнаест година* (КМ 1983, 161: ГС, 167) – Она је једном могла бити *дјевојчица од шест година*, други пут *мајка од тридесет седам година*, трећи пут *старија сестра од деветнаест* (КМ 1983, 161: ДЧ, 14).

Посебну специфичност, међутим, представља појава двоструке предлошке реализације генитива у примерима у којима се генитив остварује уз предлог ПРЕКО којем претходи инструментални предлог С(А):

N + [_{ATR} [_{PP} [C(A) ПРЕКО [_{NS} [ODet_{NUM} N_{GEN}]]]]] / [_{ATR} [_{PP} [C(A) ПРЕКО [_{NS} [N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]]]

[...] 83% *пацијената са преко 50 година* има ову дијагнозу (КТШ, 317) – Званични подаци говоре да у Смедереву међу незапосленима има и око 3.200 *лица са преко 50 година старости* (ЕК) – Ван ове приче остају *стари незапослени текстилни радници, са преко 50 година* [...] (ЕК) – [...] *известан пораст заступљености најчешћих обољења са годинама укупног стажа*, изузев за *раднице са преко 30 година* (ЕК).

У таквом споју, генитивним предлогом спецификује се оријентационо одмеравање управног појма, а инструменталним значење здружености, односно припадања. Разлика између генитивног и инструменталног кодирања везана је за перспективизацију, која директно утиче на концептуализацију датих сценарија. Концептуализација инструменталним предлогом у споју с предлогом ПРЕКО заснива се на посматрању с гледишта паралелног постојања два ентитета где старосна доб трајно прати свог носиоца на метафоричкој оси кретања.

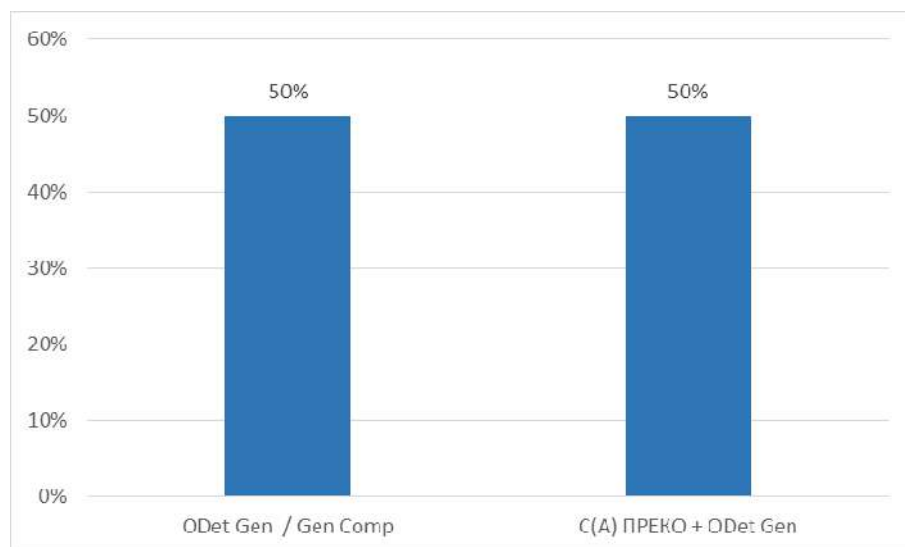
Обема конструкцијама, и са предлогом ОД и са предлошким спојем С(А) ПРЕКО, у фокус се ставља однос део–целина, односно имплицира се стање поседовања (аниматни појмови у синтагмама *жена од тридесетак година* и *пацијенти са преко 50 година* имају назначене године).³³⁵ При том је предлог ПРЕКО замењив изразом *више од*, те се друга конструкција тумачи као поседовање нечега у већем степену (нпр. *пацијенти са преко 50 година* јесу *пацијенти који имају више од 50 година*).

* * *

Ово микропоље разумења је по питању синтаксичких средстава од претходна два. Тако се значење старосне доби исказује беспредлошким гентиивом и генитивом с предлогом ОД и двоструким предлошким решењем СА ПРЕКО. Његов центар чини

³³⁵ Проучавајући падежни систем у руском језику, Јанда и Кленси (JANDA – CLANCY 2002: 129) истичу везу између категорија квантификације и посесивности. На примеру руског генитива, они показују да се део целине може тумачити у смислу количне, при чему генитив представља скуп одређених ентитета, а делови генитива су подложни мерењу. Исто се може применити на српски језик, а блискост квантитативних и посесивних значења уочава и Љ. Шарић (2012: 32) илуструјући то примерима *маче од два дана* → *маче има два дана*.

конструкција с предлогом *Од јер се*, с једне стране, њиме у оваквим спојевима обележава метафоричка почетна тачка процеса старења на временској оси, а с друге она је лексикализована именицом *година* која успоставља синтагматски однос с бројем.

Слика бр. 42: Фреквенција структурних модела у микропољу старосне доби

3.6. СУБПОЉЕ ЕКСПЛИКАЦИЈЕ

Експликативност је семантичка категорија отворена за оне падежне облике који на синтаксичком плану представљају семантичке допуне (комплементе) речи уз које стоје, а на семантичком имају улогу да јасније дефинишу управни појам који је недовољно одређен сам по себи. Најчешће се термин *експликативни* додељује извесним семантичким типовима адноминалног генитива који допуњује, конкретизује, другим речима, објашњава садржај управне именице (отуда и синонимни термин *објаснидбени*³³⁶).

С друге стране, под квалификативношћу се подразумева постојање неког инхерентног својства, квалитета неке предметне или процесуалне појаве (Пипер 2005: 830) а конструкцијама које имају ово значење најчешће се додељује функција одредбе (детерминатора) или атрибута. Дакле, ове семантичке категорије традиционално се посматрају одвојене једна од друге без указивања на могућности њиховог преплитања

³³⁶ На основу увида у граматичку и осталу лингвистичку литературу, да се констатовати да је поменути преводни еквивалент у употреби на хрватском језичком подручју.

иако се у литератури наводе и такви примери који би могли припадати обема категоријама.

Као што се може видети из података које смо навели у т. 2.3, експликативност се донекле различито поима, те није увек сасвим јасно шта се све под њом подразумева, односно не подразумева. Увид у нашу грађу омогућио нам је да нека ужа значења која исказују генитивне синтагме експликативног типа сврстамо под квалификативно значење стога што генитивни референт у таквим случајевима представља појавни облик, односно начин на који се доживљава, концептуализује или перцепира ентитет који подлеже оваквој модификацији. Другим речима, експликативно–квалификативно значење остварује беспредлошки генитив, који функционише као квалификативна допуна управне именице.

Допунски статус му обезбеђује улога реченичног аргумента у дубинској структури (најчешће граматичког субјекта или објекта), који са другим чланом остварује одређени однос, нпр. *знак једнакости* → *знак КОЈИ представља једнакост*, *боја дрвета* → *боја КАКВУ има дрво*, *мирис ружа* → *мирис КАКАВ има ружа*, затим предвидљив падежни облик (нпр. *боја*, *мирис*, *знак* + Ø N_{GEN}), као и способност да допуни значење ентитета који квалификује. Његова дистрибутивна ограничења фиксирају му позицију непосредно иза управног појма, те не може мењати место с евентуално присутним одредбама, нпр. *професор филозофије плавих очију* : **професор плавих очију филозофије*, *очи пантера из зоолошког врта* : **очи из зоолошког врта пантера*, *боја београдског асфалта у августу* : **боја у августу београдског асфалта*, *представник [је] душа од човека са принципом* : **представник [је] душа са принципом од човека*.

У складу с оваквим одређењем, субпоље експликативне квалификације поделили смо на два микропоља. Прво, микропоље *експликативног квалификатива* чине значења *презентатива*, *класификатива* и *перцептива*, док су у другом, микропољу *метафоре*, садржана значења *еквативне метафоре* и *еквативно–обличке метафоре*. Критеријум за овакву поделу заснива се на чињеници да детерминатори овог типа тиме што експлицирају садржај управног појма, уједно га и квалификују као посебан, специфичан.

3.6.1. МИКРОПОЉЕ ЕКСПЛИКАТИВНОГ КВАЛИФИКАТИВА

Експликативно–квалификативно значење имају номиналне синтагме које се актуализују двоструким процесом – експликацијом и квалификацијом – при чему процес експликације семантике управног појма преко неке његове карактеристике омогућује да се он истовремено и квалификује.

Ово значење има беспредлошки генитив с којим се управни појам изједначава, поистовећује, односно генитив с предлогом Од са којим се дати појам пореди.³³⁷ Дакле, у оквиру овог типа издвајамо три подтипа на основу начина на који генитив допуњује садржај ентитета уз који стоји. *Презентативом* се прецизније одређује садржај управног појма преко експликације неке његове карактеристичне особине (нпр. *знак једнакости*, *обичај жртвовања петла*, *стање мира*). *Класификатив* је други подтип и њиме се нека карактеристична особина изједначава са управним појмом тако да иступа као најистакнутија особина одређеног типа (*срце Обилића*, *душа уметника*, *одора отпадника* и сл.). Неки ентитет могуће је концептуализовати и путем чулних утисака, те му се у ту сврху придружује *перцептив*, који управном појму даје нови, конкретнији квалитет (*боја нафте*, *израз гадљивости*, *изглед замка*, *звук гитаре*, *мирис ружа*, *укус чоколаде* итд.).

3.6.1.1. Презентатив

Експликативни квалификатор је заступљен именицама различите семантике, које прецизније одређују садржај управног појма и с управним именицама релацијског типа, остварују репрезентативну посесију (СТОЈАНОВИЋ 1996: 340).³³⁸ Истовремено, квалификација управног појма актуализује се тиме што се у свести читаоца ствара његова визуелна представа у виду неког покрета, симптома, симбола, или аудитивне манифестације. У том смислу, квалификација и конкретизација садржаја управног појма врши се према некој истакнутој особини денотатума исказаног генитивом. Осим тога, појам у генитиву са управним појмом остварује однос репрезентативне посесије.

³³⁷ Наш термин мотивисан је термином *експликатив* под којим И. Прањковић обухвата изразе овог типа а о чему је већ било речи у Уводу.

³³⁸ Веза релацијских речи с генитивом заснива се на репрезентативној партитивности и означава приказивање целине у делу при чему део представља збир неких обележја целине (СТОЈАНОВИЋ 1996: 67–8, 91).

Ова посесија одражава такав однос дела према целини у којем део представља збир неких обележја целине (СТОЈАНОВИЋ 1996: 68).³³⁹

У парафрази ових синтагми уместо генитива се појављује релативна клауза с глаголом *представљати*, а квалификација се врши преко појма који има обележивачку улогу и који је експонент семантичког објекта, нпр. *знак једнакости* → *знак КОЈИ представља једнакост*, *симбол јарког сунца* → *симбол КОЈИ представља јарко сунце*. На основу наведених обележја и семантике појма у генитиву, издвојили смо следеће семантичке групе у којима квалификацији подлежу именице *знак*, *значање*, *симбол*, *обележје*, *белег*, *титула*, *статус*, *атмосфера*, *обичај*, *карактер*, *дар* и *моћ*.

(1) Генитивни референт квалификује управни појам експлицирајући вид његовог испољавања, односно одређени облик:

$$N + [_{\text{ATR}} [\emptyset N_{\text{GEN}}]]$$

[...] поштвала и обожавала униформу као знак *правог господства* [...] (ЕК) – Мислио је у почетку да је то знак ливца, или нешто слично [...] (ЕК) – Тада није пронашао *никакав знак једнакости* између трача и истине [...] (ЕК) – Куртизане са обавезним жутим марамицама, као ознаком *свога заната* (ХЋЉ, 91) – [...] алем–камен који је симбол јарког сунца [...] (ГН, 99).

Тумачење ових примера у експликативном смислу омогућено је испустивошћу придевске одредбе (SILIĆ – PRANJKOVIĆ 2005: 202), као и парафразом релативном клаузом с глаголом *представљати* и допуном чији је експонент појам у генитиву, нпр. *знак једнакости* → *знак КОЈИ представља једнакост*.

Забележен је и један пример у којем је присуство обавезног придевског детерминатора условљено тиме што је реч о устаљеном изразу сакралне семантике (*Света тројица*),³⁴⁰ док је у другом примеру супстантивна допуна средство експликације садржаја генитивног референта непотпуне семантике (*број четири*): *Они у*

³³⁹ Проблемима релације детаљно се бавила С. Стојановић, која репрезентативну посесију објашњава као однос који остварује генитив као квалификатор тзв. релацијских именица (СТОЈАНОВИЋ 1996: 340). Ове именице имају неке одлике именица и неке одлике глагола, нпр. *слика* као ‘резултат рада уметника’ и као ‘представа лика’ (ТОŠOVIĆ 2001: 127), одликују се постојањем такве унутрашње везе која се реализује као приказивање целине у делу (СТОЈАНОВИЋ 1996: 67) због чега се генитивне синтагме са таквом именицом у центру одликују тзв. репрезентативном партитивношћу.

³⁴⁰ Критериј на основу којег се у Силић – Прањковићевој граматици (2005: 202) овај тип генитива сврстава под експликативни управо је могућност изостављања придевске одредбе без утицаја на граматичност израза.

знаку Свете тројице, у мушком знаку, примају читајући непарне, а ми, у знаку броја четири, женског броја [...] (ПМ, 80).

(2) Уколико је генитив заступљен девербативним именицама, карактеристику којом се допуњује садржај управног појма представља *околност* која прати манифестацију датог ентитета: *знаци дехидрације* → *знаци КОЛИ се појављују када човек дехидрира, атмосфера узвишених мисли* → *атмосфера КОЈА се ствара (у таквим околностима) када људи имају узвишене мисли*. При том, девербативне именице настале од прелазних глагола добијају генитивну допуну која у парафрази постаје објекат, нпр. *обичај жртвовања петла* → *обичај КОЛИ се врши када се жртвује петла*]:

N + [_{ATR} [Ø N_{DEV/GEN}]]

Пажња се, такође, треба усмерити на [...] *знакове дехидрације* [...] (КТШ, 357) – Је ли то био [...] *знак уверења* да ће му одлуке увек бити оне праве? (ВЈС, 77) – [...] као да понављам *неки тајни знак препознавања* [...] (АД, 169) – [...] најновији „гранд сеник“ имаће сада *знак распознавања* из готово сваког угла (ТС 5089) – Само је Стефан никада није назвао тим туђим именом, које је било *симбол њеног ропства* (ХЂЉ, 72) – [...] избијала је већ *атмосфера говора и одговора, венаца* [...] (ТА, 28).

Ту околност заступа девербативна именица у генитиву која је експонент допунске предикације, нпр. *знакови дехидрације* → *знакови ДА је дехидрирао, обичај везивања божје браде* → *обичај ДА се везује божја брада*,³⁴¹ док се квалификативно значење актуализује с појмом у генитиву као носиоцем латентног својства. Тако, на пример, *знакови дехидрације* означавају такве конкретне знакове који се манифестују као главобоља, сува уста и кожа, замор мишића итд.³⁴²

Управни појам може бити лексикализован и именицама с атрибутима који означавају његову *аудитивну манифестацију*: *Возач је дужан да употреби звучни знак упозорења када то захтевају разлози безбедности саобраћаја* [...] (ЗОБСНП, чл. 58).

Генитивни референти који су настали номинализацијом транзитивних глагола добијају генитивну именичку допуну, нпр. *значење промене саобраћајне траке* → *значење ДА се промени саобраћајна трака*, док они лексикализовани именицама чије је

³⁴¹ С обзиром на то да је у централној позицији релацијска именица, може се говорити о двострукој семантичкој номинализацији, односно о двоструком синтаксичком кондензовању, на које указује Радовановић (1977/II: 120) у случајевима синтагми реализованих као спој двеју девербативних именица или деадјективне и девербативне именице (нпр. *знакови крварења, могућност афирмације* и сл.).

³⁴² О овим знаковима (симптомима) в. на <http://www.stetoskop.info/Simptomi-dehidracije-4903-s13-content.htm>.

значење неопходно допунити детерминише придевски атрибут (*атмосфера узвишених мисли*):

$N + [_{ATR} [_{NS} [N_{GEN} Comp_{SUPST} / ODet_{ADJ} N_{GEN}]]]]]$

Жута трепћућа стрелица усмерена косо надоле има значење обавезне промене саобраћајне траке изнад, односно у којој се овај знак налази [...] (ЗОБСНП, чл. 145) – [...] и да замена испуњења не садржи обележја искоришћавања тешког положаја клијента [...] (КПЕА, 31.3.6/18) – Са овим се може повезати обичај „везивања божје браде“ [...] (ГН, 42) – Још једну блиску везу ова два супротна бога можемо наћи и у српском обичају жртвовања петла [...] (ГН, 47) – [...] избијала је већ атмосфера [...] узвишених мисли (ГА, 28).

(3) За разлику од околносне квалификације, деадјективне именице конкретизују управни појам дајући му посебан квалитет (*знак немира, атмосфера жалости, стање мира*):

$N + [_{ATR} [\emptyset N_{DEADJ/GEN}]]]$

[...] а то је, наравно, најчешће знак највећег немира (АД, 103) – [...] и ја сам тај јасни знак присности примила као дар (ХЂЉ, 60) – [...] подићу ли им се обрве као знак искрене радости [...] (АД, 95) – [...] уз све те знаке наклоности као да се око њега стварала и нека танушна брана, неко упозорење од којег се, ноћу, повремено будио (ВЈС, 41) – [...] ако је сукња одиста символ попустљивости и мекуштва [...] (НБ, 39) – Оно што су други препознавали као белег добротe на Анастасијевићевом лицу, Господар Јеврем је видео као белег препредености [...] (ВЈС, 78–79) – [...] магичне птице обдарене способношћу говора и читања мисли [...] (ГН, 99) – Човек на неки мистериозан начин добија дар немушког језика [...] (ГН, 117) – [...] и верује се да има велику моћ трансформације [...] (ГН, 149).

У парафрази се уместо генитива појављује допунска клауза због чега му се приписује функција експликатора семантичког садржаја управног појма (АНТОНИЋ 2005: 136). Међутим, управо формализација деадјективном именицом актуализује квалификативно значење јер је генитив експонент предиката с придевом у лексичком језгру, нпр. *знак радости* → *знак да су радосни, символ попустљивости и мекуштва* → *символ да је неко попустљив и мекан*.

Кад су у централној позицији именице *стање* и *атмосфера*, генитивни референт алтернира и с описним придевом у функцији конгруентног атрибута, нпр. *стање мира* ⇔ *мирно стање*, *атмосфера жалости* ⇔ *сетна атмосфера*. Ову конкуренцију омогућује семантика датих именица јер је реч о околности у којој се неко налази (СЕР, *стање; атмосфера*) и која се, стога, и сама може ближе одредити:

$N + [_{ATR} [\emptyset N_{DEADJ/GEN}]]]$

[...] да бих могао да се вратим у стање мира (СС, 193) – [...] и пораст ослобађања ендотелина доводе до стања доминантне вазоконстрикције (КТШ, 315) – Налазим се у стању опште узнемирености [...] (КМ, 95) – [...] под којим се подразумева стање апсолутне уздржаности једног лица од предузимања било каквих аката [...] (НЂ, 28) – [...] избијала је већ атмосфера [...] организоване жалости [...] (ГА, 28).

Придевске одредбе које детерминишу генитивни референт, иако су факултативног карактера, одликује једна специфичност. Атрибути *највећи*, *доминантан* и *апсолутан* прецизирају његову вредност тако што појачавају степен заступљености особине исказане деадјективном именицом, нпр. *стање апсолутне уздржаности* је стање у којем је његов носилац апсолутно, сасвим уздржан (СЕР, *апсолутан*), док се атрибутима *општи* и *организован* констатује начин присуства особине те је тако, на пример, *стање опште узнемирености*, у ствари, стање у којем је неко узнемирен у потпуности (СЕР, *општи*).

(4) Квалификативно значење се актуализује експликацијом природе управног појма. Генитивни референт у таквим спојевима иступа као посесор имплициране предикације с којим управни појам ступа у поредбени однос, нпр. *карактер приговора* → *карактер КАКАВ има приговор*. Придевски атрибут у функцији факултативне одредбе појачава квалификативни карактер читаве синтагме:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

Приговор неиспуњеног уговора има *карактер материјалноправног приговора* са одложеним дејством [...] (НЂ, 68) – Ова скупштина имала је *карактер општесловенске и југословенске манифестације* (ЕК).

(5) Генитивом именица са значењем стручних и научних области, који се комбинује с именицама из класе *nomina professionis* у значењу неког професионалног ангажмана, истиче се област деловања, односно функција особе у позицији управног члана.

Експликативно–квалификативно значење ових синтагми актуализује се у две фазе. Прво се звање особе конкретизује тиме што се везује за област у којој делује да би се затим квалификовало истицањем из групе истих ентитета:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

Највише података о њему дао ми је његов шофер, иначе *доктор чисте филозофије* (КМ, 73) – Докони *професор филозофије* [...] (БЈ, 15) – Треба само да видиш *мог професора фискултуре* — један такав надувенко, са лажним мишићима! (КМ, 36) – [...] попут Ханса Рајхенбаха [Hans Reichenbach], *теоретичара вероватноће* [...] (РМ, 17) – Сваки четврти ортопед и сваки трећи *лекар опште праксе* има овај синдром – каже она (БЖ 15516).

У парафрази овај генитив фунгира као објекатска допуна управног глагола, нпр. *професор филозофије* → *професор КОЛИ предаје филозофију*.

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

[...] осећате да он ни мртав не би желео да постане *министар саобраћаја* или нешто слично (КМ, 62) – Све то некако давало му је довољно квалификација за *министра полиције* [...] (НЂ,

46) – Рокфор, драги мој мамлазе, није име *британског министра спољних послова* [...] (КМ, 71).

Алтернација са конструкцијом ЗА + N_{ACC} није могућа јер се на комуникативном плану ова два значења разликују (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003/II: 114). Наиме, лексема *професор* не може успоставити однос с акузативом (**професор за филозофију*) јер професор (за разлику од министра, представника и сл.) није функција која се намењује за одређену област, већ је реч о стручном звању које се додељује у оквиру одређене области (ИСТО: 130). Могућност алтернације генитива и акузатива с предлогом ЗА постоји у случају када управни појам означава неку друштвену функцију надлежну за одређене области, а при том се не искључује ни значење намене, нпр. *министар саобраћаја* ⇔ *министар за саобраћај*.³⁴³

Та функција, међутим, мора бити усмерена само на појединачне области, а не на неки појам у целини. Тако у примерима: [...] *да ће министар Србије говорити само у име своје земље* [...] (ЕК) и *На фудбалске утакмице улазио је без карте, као председник општине* (ЕК) генитив није могуће заменити акузативом (**министар за Србију*, **председник за општину*), а разлог је то што се, у таквим случајевима, не успоставља однос контактности, већ припадности [*← Србија има министра; општина има председника*].

3.6.1.2. Класификатив

Квалификативно значење актуализује се преко успостављања еквативног односа између чланова синтагме и остварује у случајевима изједначавања дела неког ентитета с одговарајућим физичким, карактерним и интелектуалним типом, односно карактеристичним својством, тако да иступа као његова најистакнутија особина и полазиште из којег се развија, исходи конкретно својство (REDLI 2014: 208). Реч је о генитиву који се традиционално назива *еквативним* (Ivić 1971b: 301–308), а имајући у виду наведена истраживања овог генитивног значења (в. т. 2.2.) и корпусну грађу, наше је опредељење да овај генитивни тип назовемо класификативом.

³⁴³ М. Омеровић (2011: 116) истиче да се генитивна конструкција (посебно са лексемом *министар*) све чешће среће, највише у новинарском стилу, што приписује тенденцији да се умањи значај намене, а истакне идентификовање с одређеном облашћу.

У парафрази, класификативи представљају субјекте посесије у поредбеној релативној клаузи: *срце Обилића* → *срце КАКВО је имао Обилић*, *поглед блудника* → *поглед КАКАВ има блудник*.

(1) Посесум је заступљен именицама са значењем органа, делова тела и појмова који чине живо биће, док се у улози посесора типизираним својства налази неки аниматни појам у облику генитива (нпр. *поглед блудника*, *срце Обилића*). Нереперенцијална употреба овог генитива указује на карактеристичну одлику одређеног типа личности, односно на класу којој дата личност припада (Ђурић 2009: 78):

N + [_{ATR} [Ø N_{GEN}]]

Родила сам га са *срцем Обилића* (ХЂЉ, 23) – Оно што ме је излуђивало код њега биле су *сиве очи пантера* из зоолошког врта [...] (КМ, 52) – Имао је *душу гњиде* и немоћно је мрзео све који су стајали по нечем изнад њега [...] (ЕК) – Ненад Богдановић био је инжењер са *душом уметника* [...] (ЕК) – Имао је повијен кошчат нос и *профил овце* (КД/ЕМ, 2) – Имао је *глас лудака* и *поглед блудника* [...] (КД/ЕМ, 3).

Управо због тога што се управни појам изједначава са одређеном карактеристиком извесног физичког типа или карактера неке личности преко одговарајућег детаља (IVIĆ 1971b: 305) њему конкурише класификативни придев у функцији конгруентног атрибута (*блуднички поглед*, *обилићко срце*),³⁴⁴ као и клауза с поредбеним везником КАКАВ (*има поглед КАКАВ има блудник*, *има срце КАКВО је имао Обилић*). Из истог разлога могуће је генитивно образовање чак и уз лично име (ИВИЋ 1967: 259–260).

Може се приметити да избор алтернанта који се појављује у парафрази у великој мери зависи од питања да ли управни појам и генитивни референт могу природно остварити прави посесивни однос, нпр. *очи пантера* ↔ *пантерове очи*, *душа уметника* ↔ *уметникова душа*, али *душа гњиде* ≠ **гњидина душа*.

³⁴⁴ Р. Ђурић примећује да имена познатих личности формално могу бити у форми присвојног придева, а да им при том значење буде нереперенцијално као код класификативних придева, нпр. *Обилићева/обилићевска храброст* (Ђурић 2009: 78). Истог је мишљења и М. Зника, која указује на то да се придев, по форми присвојни, може разумети као односни: *учитељев капут* може се тумачити као ‘капут који је у некаквом односу с учитељем’ уместо ‘капут који припада учитељу’ (ЗНИКА 1999: 381–382), а Б. Куна додаје да је једино односни придев у складу и с нормом и с квалификативним значењем синтагме те се не препоручује употреба генитива што илуструје примерима *инвалидски статус* // **статус инвалида* (КУНА 1999: 5–6).

Други начин утврђивања да ли је у питању квалификативно или посесивно одређење управног појма заснива се на две чињенице. Прво, у случајевима у којима генитив има квалификативно значење не долази у обзир замена присвојним придевом на -ов/-ев (**Обилићево срце*, **блудников поглед*) јер је реч, како је већ наведено, о означавању припадања типу, класи, а не одређеном лицу, што подразумева одсуство блискости, емпатије карактеристичне за присвојне придеве (IVIĆ 1995: 212–214).³⁴⁵ Друго, у парафрази може бити имплицирана одредба личног имена или презимена (ФЕЛЕШКО 1995: 38–39; IVIĆ 1995: 213–214; KUNA 1999: 5), а у овом случају, одредба презимена Обилић јесте *јунак (срце јунака **Обилића**)*, која може заменити место и постати одредба управне именице чиме би класификативни карактер читаве синтагме био изразитији: *јуначко срце **Обилића***, док се квалификација апелатива своди на парафразу типа *поглед било којег блудника*, блудника као представника такве врсте људи. Уколико се, дакле, однос припадности уопштава истицањем припадности одређеној класи, употребиће се генитив.

Забележени су и примери с експлицираном придевском допуном уз именицу у генитиву, што омогућује недвосмислено тумачење ових синтагми у квалификативном смислу:

$$N + [_{ATR} [_{NS} [O_{Det}_{ADJ} N_{GEN}]]]$$

Имала је [...] *осмех задовољне жене* (ХЋЉ, 97) – „Имао је *очи мртвог човека*“, сећа се тог портретисања Дина (ЕК).

Актуализација квалификативног значења омогућена је тиме што описни придев типолошки одређује посесора, те онемогућава деловање детерминатора уопштавања (ИВИЋ 1967: 260). Тако, на пример, *осмех задовољне жене* значи *ТАКАВ осмех КАКАВ има задовољна жена*, а не било која жена.

Експлицирана заменичка одредба регистрована у примеру: [...] *на лице му се врати ЊЕГОВ [...] израз малумног човека* (АИ/ЈЖКН, 76) само појачава информацију о

³⁴⁵ М. Ивић (1971: 306–307) истиче да уколико нема обележја персонализованости код зависног члана као генерализованог представника одређеног физичког или карактерног типа, које је неопходно за конституисање посесивног значења, аутоматски се отвара пут квалификативној детерминацији појма, а не посесивној. У том случају, могуће је увођење атрибутског детерминатора у форми броја *један (ореол (једног) свеца)* или у форми придева (*глава жене* → *глава младе жене*) (ИВИЋ 2006: 123). Присуство одредбе у парафрази запажа и Куна (1999: 5), који каже да је она сигнал за употребу генитивног образовања и то илуструје супростављајући пример *глава дјечака* → *глава неког (било којег) дјечака* примеру *дјечакова глава* → *глава тог (одређеног) дјечака*.

посесивном односу између управног и зависног појма јер је на информативном плану редундантна.³⁴⁶ Другим речима, када је ентитет у својству управног појма дате синтагме неодвојив од дела на који се локализује (а такав се однос може сагледати само у контексту), посесивну заменицу није потребно исказати на површинском плану. Примењено на наш пример, пошто се *израз* не може одвојити од *лица* на које се враћа, синтагма *израз малоумног човека* сасвим је оверена.

Са примером: *а у глави [...] и седам непријатељских офанзива [...] осмех Омара Шарифа* (КМ, 4) нешто је другачији случај јер је генитивом формализовано име познате личности, у овом случају, славног глумца. С обзиром на то да посесивни придев упућује на одређеност посесора, а генитив на његову неодређеност (СТЕВАНОВИЋ 1986³: 184), јасно је да се презиме у улози супстантивне допуне појављује стога што би *осмех Омара* значио *осмех неког, било којег Омара*, при чему се таква употреба не препоручује³⁴⁷ или је његова употреба упитна јер је већ одређен тиме што има лично име. С друге стране, оваква употреба је оверена тиме што се дато име асоцијативно везује за одређену личност те је у свести говорника присутно и одговарајуће презиме као његова одредба.³⁴⁸

(2) У својству управног појма може се наћи и одевни предмет. Тако се у примеру: *Српски деспот је на себе навукао одору отпадника [...]* (ХЂЉ, 46) у парафрази уместо генитива појављује класификативни придев (*отпадничка одора*) и

³⁴⁶ Обавезност овакве одредбе М. Ивић (1971b: 307) приписује оним синтагамама у којима може доћи до двосмислености, нпр. (*спустио му је на раме руку пријатеља : спустио му је на раме своју руку пријатеља*).

³⁴⁷ С нормативног становишта употреба присвојног генитива уз именицу с обележјем [живо +] није препоручљива. О томе говори Стевановић (1986³: 181) истичући да синтагме типа *дела Вука/Мажуранића* и *поезија Његоша/Мажуранића* нису у духу нашег језика, те препоручује употребу посесивних придева. Павловић (1965: 236) наводи примере који показују да су посесивне синтагме с личним именима у генитиву могуће, али се оне ограничавају на оне у којима је реч о генитиву множине (нпр. *кућа Петровића = кућа Петровићевих*).

³⁴⁸ М. Ивић (1967: 259–260) је утврдила да је генитивно образовање уз властито име могуће онда када се именована особа не посматра као приватно лице, већ као представник одређене професије. На примеру песника Бранка Радичевића, она објашњава да је у синтагми *песме Бранка* на дубинском плану присутна одредба *песник* онда када се мисли на нашег познатог песника. Ову констатацију, ауторка допуњује примедбом да је употреба генитива везана за одсуство емпатије, односно блискости, карактеристичне за присвојне придеве (IVIĆ 1995: 212–214).

поредбена клауза с везником *КАКАВ* (*одора КАКВУ носе отпадници*). Могућност парафразе клаузом са КАО-конструкцијом [\rightarrow *обукао се КАО отпадник*] указује на чињеницу да је овде реч о редукованој поредбеној клаузи с поредбеним везником КАО ШТО који се одликује денотацијом стварног поређења начина вршења радње с еквативним степеном поређења (REDLI 2010: 804), те долази до парафразе [\rightarrow *обукао се КАО ШТО се облачи отпадник*].

(3) Нешто другачије поредбено значење присутно је и у синтагмама у којима је управни појам заступљен именицама *живот* и *каријера*:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

У току *свог дугог живота прогнанице* често сам се селила (ХЂЈ, 90) – Друг Топ тако постаје генерални директор издавачког предузећа „Млади плам“, што је било пресудно *за његову даљу каријеру књижевника* [...] (КМ, 69).

У првом случају, генитивни референт остварује функцију атрибута девербативне именице настале од глагола који захтева допуну у виду КАО–конструкције, нпр. *живот прогнанице* \rightarrow *живела је* КАО *прогнаница*, док се у другом случају у парафрази појављује глагол *градити* с објекатском допуном и КАО–конструкцијом: *каријера књижевника* \rightarrow *градио је каријеру* КАО *књижевник*. Генитивни референти у оваквим спојевима означавају својство субјекта предикације.

Овде је, заправо, у првом случају реч о редукованој поредбеној клаузи с поредбеним везником КАО ШТО који се одликује денотацијом стварног поређења начина вршења радње и еквативним степеном поређења (REDLI 2010: 804), те долази до парафразе [\rightarrow *живела је* КАО ШТО *живи прогнаница*]. У другом случају се појављује генитив уз предлошки израз у СВОЈСТВУ: [\rightarrow *градио је каријеру* у СВОЈСТВУ *књижевника*].³⁴⁹

(4) У значењу разних професија иступају генитивни референти којима се именује каква *титула*, *звање* или *статус*:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

[...] задржали бисте *титулу краљевог астронома* [...] (ЖЗ, 13) – [...] кад је од папе добио *звање панонско-сремског надбискупа* [...] (ПМ, 84) – [...] тако да он нема *статус понудиоца* [...] (НЂ, 30).

Експликативно–квалификативно значење актуализује се ближим одређењем управног члана, односно тумачењем генитивних референата као начина именованја,

³⁴⁹ Генитив с овим предлошким изразом бележи И. Антонић (2007а: 112) у парафрази номинативне конструкције с везником КАО уз семикопулативне глаголе *радити*, *запослити се* и сл.

при чему у парафрази није присутно значење посесивности, већ је реч о детерминативној улози зависног појма, тако да, нпр. *титула краљевог астронома* не значи **краљевски астроном има титулу*. Заправо, квалификативно значење се у овим примерима актуализује тако што управни појам прво подлеже експликацији, односно идентификацији (*титула је краљевски астроном*) да би, затим, дошло до његовог изједначавања са детерминатором (*титула какву има (један) краљевски астроном*).

3.6.1.3. Перцептив

Беспредлошки генитив формализатор је и значења *перцептива*, које се заснива на квалификацији према чулним утисцима: визуелним, аудитивним, олфакторним и густаторним, који управном појму дају нови, конкретнији квалитет. Генитивни референт се разуме као целина јер, осим квалитета садржаног у номинативу, он поседује и друге квалитете који се могу перципирати осталим чулима (нпр. дрво се може квалификовати и обликом, бојом, текстуром). Мотивација за генитивно кодирање овог значења потиче од разумевања да специфичан чулни ефекат потиче од појма у генитиву, метафорички се пружа из њега (REDLI 2014: 208).³⁵⁰ Такав генитив заступљен је именицама различите семантике, које са управним појмом остварују однос део–целина. Овај однос условљен је и самим именицама у централној позицији, које у свом семантичком потенцијалу садрже податак о одређеном перцептивном (визуелном, аудитивном и сл.) утиску, нпр. *боја, израз, слика, звук, шум, укус* итд. Квалификативно значење оверено је и у парафрази, где се појављује поредбена клауза са везником КАКАВ, нпр. *боја разлирене нафте* → *боја КАКВУ има разлирена нафта*.

Квалификативно значење потврђује парафраза поредбеном клаузом и везником КАКАВ, нпр. *боја дрвета* → *боја КАКВУ има дрво*. Оно по чему се овај генитив разликује од генитива инхерентне особине (*јастук пурпурне боје, сир буђонијевског укуса, демон у људском облику* и сл.) јесте управо његов релативан, променљив карактер. Наиме, ентитети који се остварују у конструкцијама са значењем инхерентне особине квалификују управни појам као његова неодвојива и, пре свега, непроменљива карактеристика на шта указује и присуство обавезног детерминатора (REDLI 2014: 202).

³⁵⁰ Корпус даје свега један пример који показује формализацију овог значења локативним изразом у облику: [...] али ту су вам *шкорпије, вилини коњици, муве, гуштери, змије у облику наруквице, привесци у облику привезака, корњаче у облику корњача* [...] (КМ, 65).

Дакле, *јастук* је увек неке боје, *сир* је увек неког укуса, *демон* је увек неког облика. Насупрот томе, појмови који квалификују именице *боја*, *облик*, *форма*, *изглед*, *мирис*, *укус* и остале именице из ове групе другачије се понашају. Они су променљиви и, као такви, не представљају инхерентну особину управног појма (нпр. боја није увек боја нафте, већ може бити и боја дрвета, боја вина, боја неба итд.).³⁵¹

3.6.1.3.1. Квалификација према визуелном утиску

Квалификација према визуелном утиску обележена је приписивањем одређеног изгледа, форме управног појму, који је заступљен именицама *боја*, *облик*, *форма* и чија семантика, већ сама по себи, упућује на некакав квалитет:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

[...] *боја разливене нафте* по реци Сави, крцкање печених кокица, линија цоњања на некој тараби, *боја београдског асфалта* у августу [...] (КМ, 34) – За дневну собу увек бих бирала *неутралну боју дрвета* [...] (КС, 49) – [...] које је, грубо издубљено ножем, још увек имало *облик стабла* [...] (СС, 12) – [...] те она за мене има *облик викендице или неког летњиковца* (КС, 49) – [...] онда је зазирао од надмоћи као *облика чисте лаж* (ВЈС, 74) – Према начину испољавања, форма може бити: писмена, *форма јавне исправе* (свечана) и реална (НЂ, 39) – Ти идоли су [...] или добили *прописну форму крста* или су деградирани [...] (ГН, 70).

Када је реч о именицама *израз*, *осмех* и *поглед*, квалификује се спољна манифестација некаквог унутрашњег стања, расположења или карактеристичан израз, стил у којем се управни појам испољава. Слободни генитив даје могућност супституције придевским образовањима у функцији конгруентних атрибута, нпр. *израз бола и прекора* ⇔ *болни и прекорни израз*:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

Ту се нагнух преко стола ка Роберту Манџуки, *с изразом крајње конспирације* на лицу (КМ, 99) – Био је то *израз бола и прекора* [...] (СС, 119) – Даниел Атијас није крио *израз гађења* на свом лицу (АД, 91) – [...] само да склоне с лица *те своје изразе гадљивости* пред послом којим се баве (КМ, 62) – Имао је *израз самртника* (ЕК) – Благојев осмех је био *осмех извињења* (СС, 16) – [...] спречавали да проведе дуже од пола сата *под Танкосавиним погледом потпуног крављег обожавња* [...] (СС, 102).

³⁵¹ У строго физичком смислу, боја, за разлику од тежине и величине, није инхерентно својство неког ентитета јер се мења кад год се промени осветљење. Поред тога, различити посматрачи различито перцепирају исту боју те је она за некога плава, за некога сива, а за некога је жута итд. (KRIMER-GAVOROVIĆ 2011: 21 према GODDARD 1998: 111). У прилог томе говори и истраживање М. Ивић везано за именовање боја где она објашњава како људи различито доживљавају, па самим тим и именују, различите боје коже па и боје неких других ентитета (IVIĆ 1995: 19–46). Тако је, на пример, боја коже Јапанаца за белце жута, док је за Јапанце бела; *белим* се зове браон када се односи на кафу, жуто када се односи на вино, а розе када је реч о кожи белаца (IVIĆ 1995: 10–14).

Генитивни референт у следећим примерима представља целину која се концептуализује као дводимензионални облик, тј. као слика. Ту целину, као и сваку другу, чине разне појединости и компоненте које се у нашој свести појављују као њене посебне карактеристике. Будући да је оно што је насликано изложено посматрању, управни појам је профилисан, тј. когнитивно истакнут тиме што се квалификује као одређена, специфична врста слике:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

[...] мој први сусрет са експонатима била је слика *невероватних олдтајмера* [...] (ТС 1707) – [...] а ако вам је дете стидљиво украсите његов простор сликама *отвореног простора* и јарких боја (БЖ 15476) – [...] имао на уму неку фреску или слику, *човековог пада* [...] (АД, 158).

Примери с овом управном именицом имају и пренесено значење онда када слика не представља физички ентитет, већ апстрактну представу неког концепта:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

Била је то најјезивија слика *сенилне старости* [...] (СМ, 124) – [...] слика *једног тренутка*, *једне имовине* [...] (СС, 11) – [...] пружа илустративну слику *социјалног раслојавања* (КС, 90).

Објаснићемо то на једном примеру: *Била је то најјезивија слика сенилне старости* [...] (СМ, 124). Овде слика представља оно што одликује старост, а то је смањивање способности памћења. У таквом споју, *сенилна старост* представља апстрактни ентитет, док је *слика* конкретни вид, тј. облик њеног испољавања. Придевска одредба која детерминише појам старости факултативног је типа, али додатно спецификује дати појам.³⁵²

Квалификација према визуелном утиску може бити обележена и неким карактеристичним изразом, стилем у којем се испољава управни појам лексикализован именицама *манир, изглед*:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]] / [_{ATR} [_{NS} [N_{GEN} \text{Comp}_{SUPST}]]]$$

Пет моћних закошених стубова придржава, у *старом добром маниру* *архитектуре средине прошлог века* [...] (КС, 29) – [...] дајући [...] читавом глежњу изглед *нечег племенито мршавог и расног* (СС, 8) – *Његов изглед замка*, који би се пре, рекао сам, могао дефинисати као парафраза елемената замка [...] (АД, 102) – [...] даје елегантан изглед *старих вила* [...] (КС, 34).

³⁵² Значење конкретизације садржано је и у самом глаголу *осликати*, чије је фигуративно значење ‘живо, сликовито описати, представити некога, нешто’ (РМС 2007, *осликати*).

3.6.1.3.2. Квалификација према аудитивном утиску

Ова врста квалификације обележена је приписивањем одређене форме звука управном појму, који је лексикализован именицама аудитивне семантике:

$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]] / [_{ATR} [NS [ODet_{ADJ} N_{GEN} / N_{GEN} Comp_{SUPST}]]]$

Негде са дна ходника допрло је најпре неразговорно комешање, па *резак звук откључавања браве* [...] (ЖЗ, 15) – [...] а потом се у даљини разлеже *храпав шум отварања неких преградних врата са решеткама* (ЖЗ, 34) – [...] разлегоше се *кристални звуци небеских сагласја* (ЖЗ, 32) – Америка, а нарочито Мексико, јесте свет зелене боје као Амазон, са мирисом тропске гујабе, са укусом кафе, *са звуком гитаре и удараљки* (ЕК) – Покушао је да пригуши *уздах олакшања* [...] (ЖЗ, 33) – Сав се у страх претворио. У ужас. У [...] *неми крик безизлаза* (ХЋЉ, 48).

Именичка допуна генитиву присутна је у оним случајевима када је генитивни референт настао од транзитивних глагола, те представља реченични аргумент у полазној структури, нпр. *звук откључавања браве* [*< звук који прави брава када је неко откључава*]

3.6.1.3.3. Квалификација према олфакторном утиску

Олфакторни утисак квалификује управни појам лексикализован именицама *мирис, арома, задах* приписивањем одговарајућег квалитета. У парафрази, генитивни референт је члан поредбене клаузе и увек је аргументског типа, нпр. *мирис ружа* → *мирис КАКАВ имају руже / мирише КАО ШТО миришу руже*]:

$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$

[...]: *мирис ружа* и *мирис измета* (ВЈС, 12) – [...] да би се изгубио *мирис балеге и блата* у њој [...] (ПМ, 53) – [...] уопште није знао да је у међувремену Југославија постала најважнији увозник пластичних коски за псе, *са аутентичним мирисом праве кости* из спреја (КМ, 86) – [...] гледао вас некако онако, у *миришу тек покошеног сена* [...] (КМ, 34) – У ваздуху се осећао *мирис борова* [...] (АД, 89) – [...] где су дивљале траве и *мириси бруснице и ловорике* [...] (ПМ, 53) – [...] *мирисом целог једног предела или северца* који наговештава први снег (АИ/ЈЖКН, 249) – Америка, а нарочито Мексико, јесте свет зелене боје као Амазон, *са мирисом тропске гујабе*, са укусом кафе, са звуком гитаре и удараљки (ЕК) – Још на вратима собе ме је запухнуо мирис јела *са благом аромом доброг дувана* [...] (СС, 205) – Осећала је ваше примицање као *задах трулежи* [...] (ХЋЉ, 137) – [...] *задах* [...] *влаге* који га је окруживао [...] (ЖЗ, 12) – *Задах пропадања* (ХЋЉ, 122).

Пример: *Цио стан је од ње добио киселкаст задах мокраће и улежане старости* [...] (СМ, 125) има пренесено значење јер генитивни референт означава (негативне) околности које прате доба старости. Он тако добија олфакторни квалитет који се може разумети уколико се исказ парафразира као *улежана старост мирише ОНАКО КАКО мирише мокраћа*. Формализација генитивом је условљена тиме што тај

специфични задах не настаје сам од себе, већ потиче од старости, метафорички се пружа, исијава из ње као свог исходишта.

Као што је већ речено у поглављу о адвербијалним квалификаторима, када је реч о лексемама које детерминишу управни појам по мирису, особина по којој се управни и зависни појам пореде суштински је важна за стварање представе о детерминисаном ентитету. Стога, иако ове конструкције формално и значењски припадају субпољу експликације, односно микропољу експликативне квалификације, приметно је мешање с компаративним значењем.

3.6.1.3.4. Квалификација према густаторном утиску

Квалификација према густаторном утиску актуализује се изједначавањем с особинама доступним чулу укуса. Управни појам у таквим спојевима доследно је лексикализован именицом *укус*:

N + [_{ATR} [Ø N_{GEN}]]

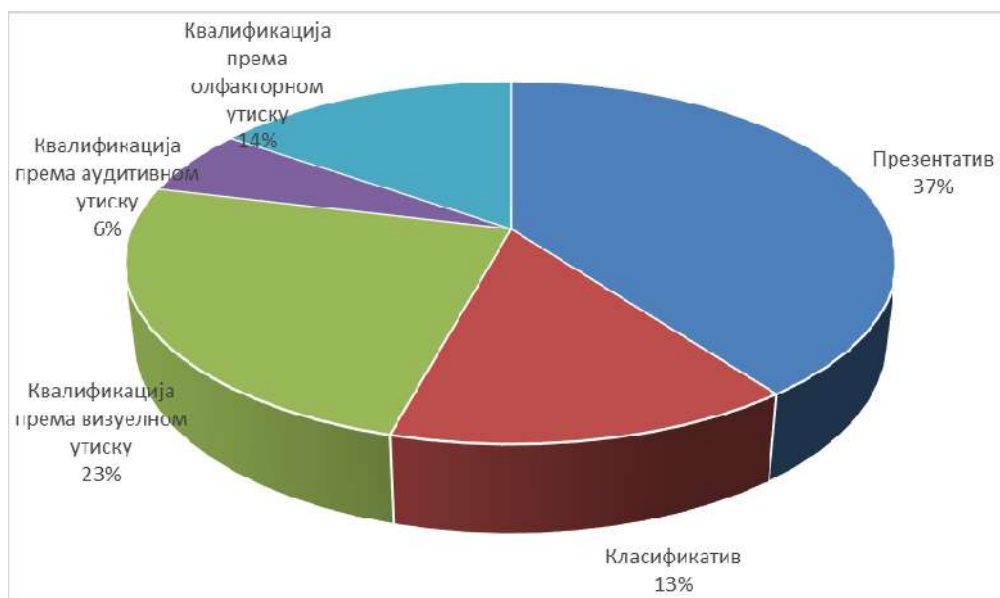
[...] хотел у ком можете уживати у *укусу изврсне чоколаде и белих тартуфа* (БЖ 15489) – те је дознао да мушко семе има *укус женскога млека* (ЕК) – Храна коју ће моћи да додоби имаће *укус песка* што га ветар проноси улицама [...] (ЕК) – Слатко, са *укусом воћа и свежих трава*, ова врста се користи уз рибу, парадајз, бели лук и динстана јела (ЕК) – Америка, а нарочито Мексико, јесте свет зелене боје као Амазон, са мирисом тропске гујабе, са *укусом кафе*, са звуком гитаре и ударалки (ЕК).

Укус може бити и метафоризован као што је случај у примеру: [...] *он је, опет, осетио укус пустоши* [...] (ВЈС, 35). Спајање на први поглед неспојивих ентитета доприноси високој метафоризованости оваквих синтагми. Заправо, овде је реч о преношењу значења именице *пустош* на концептуални ниво где се она доживљава као празна, вероватно у облику неке пустиње, састављена само од песка или земље и прашине. У таквом сценарију, укус пустоши изједначава се са укусом суве, опоре земље.

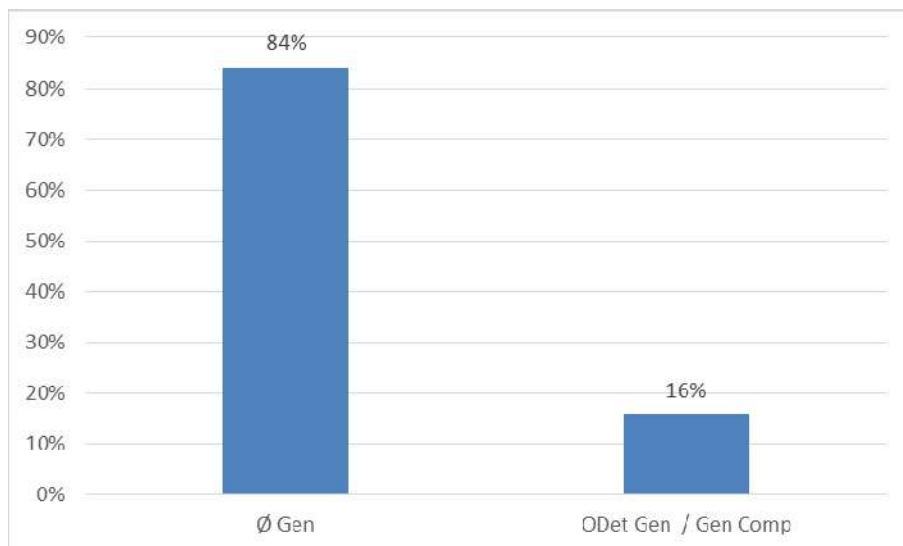
* * *

Микропоље експликативног квалификатива веома је продуктивно у семантичком смислу јер се унутар њега реализује три значења са бројним подзначењима, која су резултат широког круга лексема различите семантике. Основно и једино синтаксичко средство њиховог обележавања представља беспредлошки генитив. Ово не чуди јер је он најчешћи формализатор експликативности и квалитета, респективно.

Он врши функцију квалификативне допуне управо због свог експликативно-квалификативног карактера. Таквом генитиву конкурише одговарајући описни или класификативни придев, док се у парафрази појављује поредбена или допунска клауза, односно предикација са субјекатским или објекатским аргументом чији је површински експонент генитив. Поред тога, алтернација генитива и акузатива с предлогом ЗА могућа је у једној малој групи примера и подлеже лексичко-семантичким ограничењима управног појма, који мора означавати неку друштвену функцију усмерену на појединачне области деловања. Тиме се семантичко поље у којем фунгирају описане номиналне синтагме још више усложњава значењем намене.

Слика бр. 43: Фреквенција специфичних значења у микропољу експликативног квалификатива

Слика бр. 44: Фреквенција структурних модела у микропољу експликативног квалификатива

3.6.2. МИКРОПОЉЕ МЕТАФОРЕ

Метафора је била предмет истраживања још од времена Аристотела, који је у својој *Поетици* дефинише као преношење имена с рода на врсту, с врсте на род, с врсте на врсту, или преношење по аналогији (ARISTOTLE 2008: 3339).³⁵³ Он највише пажње поклања аналошкој метафори, која „је од велике вредности за поезију и прозу“ и „доприноси стилској јасности, лепоти и изврности“ (ИСТО: 3265), те је од четири врсте најпривлачнија (ИСТО: 3281). Помоћу ње слушалац види ствари због чега усвајање нове идеје на њега оставља још већи утисак (ИСТО: 3283–3284). Поред тога, Аристотел одређену пажњу посвећује и неаналошкој метафори која се остварује у виду властитих и обичних израза употребљених у свакодневној комуникацији (ИСТО: 3265). Дакле, постоји разлика између *поетске метафоре* као стилске фигуре, која „је средство оживљавања слике песничког језика“ и *појмовне метафоре*, која „је повезана са начином на који разумемо стварност“ (ДРАГИЋЕВИЋ 2007: 147).

³⁵³ Ово је слободни превод Аристотеловог превода на енглески који гласи: “Metaphor is the application of an alien name by transference either from genus to species, or from species to genus, or from species to species, or by analogy, that is, proportion” (ARISTOTLE 2008: 3339). Наводећи исту ову дефиницију, Ј. Радић (2008: 349) се ослања на српски превод Аристотелове *Поетике* у којој је *преношење имена* преведено као *преношење израза* што је, по ауторкином мишљењу, боље решење јер обухвата све термине коришћене у тумачењима метафоре.

Однос између управног појма и појма у генитиву, који се уобличава преко њихових заједничких перцептивних одлика, припада категорији појмовних метафора бројних у песничком језику.³⁵⁴ Оне су богате визуелним представама које се заснивају на облицима два ентитета, при чему један појам оном другом приписује атрибуте нереалне у стварном свету, те га читалац преко искуствено познатог фигуративног значења идентификује и ствара јасну слику о њему засновану на односу „X се разуме у смислу Y”. Овакво метафоричко пресликавање информација из два различита домена заснива се на визуелној иконичности,³⁵⁵ која овакве метафоричке изразе чини поетским. Поред тога, песничке метафоре се у великој мери свде на појмовне метафоре (KÖVECSES 2010: 49–61).

Метафором, односно појмовном (концептуалном) метафором, највише се бави когнитивна семантика још од кад су 1980. Џорџ Лејкоф (George Lakoff) и Марк Џонсон (Mark Johnson) поставили први модел по којем је метафора у фокусу појмовне и језичке организације и при том истакли да она није примарно ствар језика, већ ствар мишљења (LAKOFF – JOHNSON 2003: 4–7). Она представља когнитивну способност разумевања и доживљавања једне врсте појмова на основу других (ИСТО: 6). Другим речима, теорија концептуалне метафоре подразумева дводоменски приступ у интерпретацији исказа, што значи да су присутна два концептуална домена – улазни простор 1 (изворни домен, енг. *source domain*) и улазни простор 2 (циљни домен, енг. *target domain*).³⁵⁶ Улазни простор 1 је на конкретнији начин утемељен у телесном искуству човека и, као такав, пружа концептуалну позадину за разумевање улазног простора 2.

³⁵⁴ Метафоре су углавном проучаване као песничка језичка средства стога што се поезија фокусира на знак, а прагматична проза првенствено на референт (ЈАКОВСОН 2003: 47).

³⁵⁵ *Иконичност* у језику подразумева сличност између стварности и језичке структуре, а заснива се на принципу *проксималност–дисталност* према којем су јединице које припадају једна другој концептуално јаче интегрисане у структуру језика (RADDEN – DIRVEN 2007: 53). У *теорији семантичких локализација* иконичност се, као појавни облик метафоре и метонимије, објашњава као изражавање непосторних значења средствима са примарно просторним значењима (PIPER 2001: 19, 57–58, 158). О схватању иконичности од античке Грчке па све до данас, као и о њеним манифестацијама на свим језичким нивоима в. VAN LANGENDONCK 2007: 394–418.

³⁵⁶ Термини *улазни простор 1* и *улазни простор 2* преузети су из ТАНАСКОВИЋ FALETAR (2010).

Метафоричко значење приписује се генитивним синтагмама у којима се квалификативно–компаративна модификација управног појма у парафрази остварује као поредбена конструкција с везником КАО, нпр. *пупољак доброте* → *доброта је (лепа) КАО пупољак*, *леш цвета* → *цвет је (свенут) КАО леш* итд.³⁵⁷

На основу поменутих одлика метафоричких израза и примера којима располажемо, значење метафоре делимо на *еквативно* и *еквативно–обличко*. Прва се одликује изразима типа *сенка од човека* у којима долази до допуњавања семантичког садржаја квалификованог појма путем изједначавања, приписивања особине уграђене у његову природу, која метафорички исходи из квалификатора. У другом типу (*леш цвета*) такође је реч о изједначавању два ентитета, али је оно такво да се квалификованом појму приписује облик (у ширем смислу) појма с којим се пореди.

3.6.2.1. Еквативна метафора

Овај тип метафоричког значења доследно се остварује по моделу N + [_{ATR} [_{PP} [ОД N_{GEN}]]]: *сенка од човека*, *рушевина од кује*, *грисине од руку*. Значење ових синтагми одликује се јачим степеном афективности јер номинатив приказује особину генитивног референта „лично обојено и упечатљиво“ (Грицкат 1986: 85).

Наше опредељење да овај генитив сврстамо у тип који се одликује и експликативношћу и квалификативношћу следећи је. Његов експликативни карактер проистиче из чињенице да он употпуњује семантички садржај именице уз коју стоји због чега се у лингвистичкој литератури најчешће и визуелно истиче у примерима који се наводе (предлог ОД и именица која га прати истичу се подебљаним или искошеним словима). Међутим, ако ове синтагме сагледамо с друге стране, закључујемо да појам у номинативу квалификује генитивни референт, тако да је, заправо, реч о двосмерном односу *квалификација* ⇔ *експликација* због чега овај генитив издвајамо као тип експликативног квалификатива и визуелно истичемо оба члана синтагме подједнако.

Овај тип генитива остварује се уз појмове живе и неживе природе и у том смислу је немаркиран. Разлика у односу на генитивне конструкције типа *трговац од угледа* тиче се високог степена метафоризованости употребљеног у квалификативном

³⁵⁷ И. Грицкат (1986: 71) наводи да метафора, као скраћено поређење, подразумева и постојање *tertium comparationis* између два референта у метафоричном изразу. Тај трећи члан је, заправо, квалитет заједнички двама члановима који се пореде.

значењу, као и чињенице да је значењско језгро исказа у генитиву, а не номинативу, односно да је когнитивно истакнути елемент, па самим тим и елемент који се квалификује, појам у генитиву:³⁵⁸

N + [_{ATR} [_{PP} [ОД N_{GEN}]]]

Иван није могао да не види *ту рушевину од кује* [...] (СМ, 186) – Није ни помишљао на Крсту, који је и иначе био *сенка од човека* [...] (АИ/АВ, 33) – Пре тога, наше маме обично вриште, као луде, па им *они орангутани од медицинских сестара* опаљују шљаге [...] (КМ, 27) – Затим зазвони звонце, баш као у зоолошком врту, и у разред уфура *она афектација од разредног старешине* [...] (КМ, 45) – [...] баш треба да је буде брига ако се случајно појави неки лажни рудар из Велса, *нека икебана од лажног певача и рудара*, хоћу да кажем (КМ, 91) – И онда заврше једнога дана факултете, жене им подшишају косицу и обрију *оно паперје од браде* [...] (КМ, 47) – [...] прекрстивши *своје грисине од руку* преко надуваног стомака (СС, 177) – Онда убацујемо *сав онај криш од ствари* у нову изнајмљену гајбу (КМ, 29).

Интерпретација односа између појма у номинативу и оног у генитиву захтева разрешење метафоричког односа, који произилази из оваквих спојева. Док је генитив доследно лексикализован конкретним именицама, номинативом су формализоване именице конкретне (*рушевина, орангутан, икебана, паперје, грисине*) и апстрактне семантике (*сенка, афектација, криш*), које дефинишу генитив путем својих померених значења.³⁵⁹ Тако оне, упућујући на физички изглед генитивног референта, нпр. човека или кује, уједно представљају резултат физичког стања (у случају именица *рушевина* и *сенка* резултати су старост, онемоћалост, слабост и сл.), који је могуће разумети помоћу појмовних метафора, у случају ових примера, КУЈА ЈЕ ОРОНУЛА ЗГРАДА И ЧОВЕК ЈЕ СЕНКА.

Схватању оваквог односа доприноси и могућност парафразе увођењем релативне реченице с поредбеном КАО–конструкцијом и глаголом *изгледати*, нпр. *рушевина од кује* → *куја која изгледа КАО рушевина, сенка од човека* → *човек који изгледа КАО сенка*, а као синонимна могућа је и поредбена конструкција у копулативном предикату [→ *куја је КАО рушевина; човек је КАО сенка*].

³⁵⁸ Ову карактеристику запазио је још Стевановић (1967: 31), који каже: „Психолошки је, међутим, и у стилској анализи основни појам у генитиву, а његова детерминанта, како рекосмо, у номинативу...“. И. Грицкат (1986: 78) такође примећује да би, формално гледано, појам у номинативу требало да буде значењско језгро исказа, али та улога припада генитиву пошто номинатив, у оваквим спојевима, само обавештава о генитиву.

³⁵⁹ Поделу синтагми овог типа на пет врста извршила је И. Грицкат (1986: 86) на основу семантике и понашања именице у номинативу.

Парафраза генитивних синтагми у следећој групи примера (нпр. *чудо од патње*) другачија је утолико што семантика управне апстрактне именице не допушта поређење по физичком изгледу [\rightarrow **патња изгледа КАО чудо*], него се ентитети пореде на основу заједничких одлика [\rightarrow *патња је КАО чудо: невероватно, нестварно велика*]. Ипак, ове примере сврставамо у исти тип на основу тога што је квалификовани члан синтагме појам у генитиву (REDLI 2014: 207):

N + [_{ATR} [_{PP} [ОД N_{GEN}]]]

Казао ми је да је Представник *душа од човека*, са принципом: живи и дај другима да живе (КМ, 73) – [...] да није баш *нека сила од човека* [...] (СС, 18) – У твојим годинама мени је већ било двадесет и три! — рече *тај геније од човека* [...] (КМ, 93) – [...] позабавимо се још мало *оним несрећником од келнера* у „Три шешира“ и нашим келнерима уопште (КМ, 62) – [...] знао је да је добио *чудо од песме* [...] (ВЈС, 51) – [...] није знао да је могућно и *ово чудо од патње* (АИ/АВ, 80) – Можда је то била, у слепом гуслару, *чиста срећа од постојања* [...] (ВЈС, 46) – Извињавајући се због савијања *ове речне окуке од говоранице* [...] (КМ, 36).

Појава броја *један* уз управну именицу истиче његову посебну, изразито експресивну функцију (IVIĆ 1995: 208), која се огледа у афективној квалификацији именице (MRAZOVIĆ – VUKADINOVIĆ 2009²: 289) при чему је његова интензификаторска улога додатно појачана дистрибуцијом иза именице:³⁶⁰

N + [_{ATR} [_{PP} [ОД N_{GEN}]]]

Наиђе неки глисер „Kris—kraf“ доле иза моста, подиже *чудо ЈЕДНО од таласа* [...] (КМ, 11) – Прерушио се у такозваног малог, радног човека — *чудо ЈЕДНО од скромности* (КМ, 86).

Што се тиче улоге предлога ОД у оваквим примерима, сматра се да је он прошао кроз процес десемантизације и изгубио аблативно значење, те да се не исказује никакав однос међу члановима синтагме (ЈОЦИЋ 1994: 262). Исто тако, аблативност се искључује и стога што је у овом генитиву присутна нијанса посесивности (додуше, условне) ако се изглед, тј. природа појма схвате као нешто што му припада (ГРИЦКАТ 1986: 78). Међутим, у расветљавању овог питања од помоћи је анализа путем когнитивистичког методолошког апарата, која показује да се однос између чланова синтагме успоставља као квалитет чија је исходна тачка генитивни референт.

Дакле, на концептуалној разини у овим се конструкцијама може говорити о просторном односу у базичној структури „*jer je prostor, uz vrijeme, temeljna kognitivna domena prisutna, eksplicitno ili implicitno, konkretno ili metaforički, gotovo u svakom*

³⁶⁰ Нарушавање неутралног реда речи у којем конгруентни атрибут с препозиције прелази у постпозицију у односу на управну именицу доводи до тога да се дата именица комуникативно истиче (ПИПЕР И ДР. 2005: 1075).

jezičnom iskazu kao projekciji svijeta“ (BELAJ 2008: 11).³⁶¹ У том се смислу овим конструкцијама формализује однос неке важне особине и њеног носиоца, а тај је однос истакнут као полазни потенцијал из којег се развија и настаје метафоризована особина утемељена на визуелној представи њеног носиоца. Другим речима, може се закључити да аблативност јесте присутна, у обрнутом смеру, јер изглед генитива исходи из концептуализације номинатива. Осим тога, овај генитив може бити и у вези са генитивом материје³⁶² ако се разуме тако да је, на пример, *рушевина од кује* заправо рушевина која се створила од кује јер је куја толико пропала да сад личи на разрушену зграду, односно да је *чудо од таласа* ‘чудо које се створило од таласа’ јер су они толико велики и снажни да изазивају чуђење.³⁶³

3.6.2.2. Еквативно-обличка метафора

О овој метафори, честој у песничком језику, није много писано у оквиру лингвистичких истраживања, посебно што се тиче мотивације за њено генитивно кодирање. У нашим граматицама она се врло ретко помиње (чак је уопште не налазимо ни код Даничића ни код Маретића).

И у овом типу синтагми когнитивно истакнути елемент је појам у генитиву, који је експлициран одређеном семантичком компонентом латентном номинативном референту. Појам у номинативу генитивном референту приписује атрибуте нереалне у стварном свету, а таква метафорична употреба мотивисана је потребом или намером аутора да појача разумевање основне идеје на коју жели читаоцу да укаже (GIBBS JR. 2007: 700). Таква стилска употреба има когнитивних користи јер читалац путем фигуративног значења, које му је искуствено познато, може лако да створи јасну слику

³⁶¹ Пресликавање димензионалног, просторног домена на друге, недимензионалне, апстрактне домене везано је за концептуалне метафоре у том смислу што се метафоричким пресликавањима конкретни домени, посебно домен простора, пресликавају на концептуално теже доступне, апстрактне домене као што су емоције, узрок, начин, особина итд., те се ови други, на тај начин, тумаче у смислу првих. “The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another.” (LAKOFF – JOHNSON 2003: 5).

³⁶² Питање порекла ових генитивних конструкција од генитива материје отворила је И. Грицкат (1986: 90).

³⁶³ Врло исцрпна семантичка анализа лексеме *чудо* може се наћи у раду И. Лазић–Коњик и М. Јелића (2012). За наше тумачење важна је констатација да у семантици ове лексеме „значајно место заузима сема интензитета, у смислу појачаног интензитета“ (ЛАЗИЋ–КОЊИК – ЈЕЛИЋ 2012: 204).

генитивног референта. Овакво метафоричко пресликавање информација из два различита домена заснива се на визуелној иконичности, која овакве метафоричке изразе чини поетским. Доказ за то пружају истраживања иконичности у књижевности, која показују да форма и значење успостављају ближи међусобни однос у књижевним него у некњижевним текстовима, међусобно делећи и сједињујући сензорне одлике (FREEMAN 2007: 1187–1188). Поред тога, као што ће се и видети у анализираним примерима из корпуса, песничке метафоре се у великој мери свде на концептуалне метафоре.³⁶⁴

Квалификација генитивног референта остварује се, дакле, путем појмовних метафора тако што говорник у својој свести од генитива твори апстрактну слику у облику појма исказаног номинативом. Долазећи с генитивом у неконвенционални спој, номинатив помера његово основно значење из изворног домена, представљеног различитим ентитетима из сфере човека и света који га окружује [људске особине, способности, унутрашњи живот, производи човековог деловања итд.], у циљни домен [свет природе, предмети, грађевинарство итд.]. Међусобним повезивањем сличности, елементи из ова два домена пројектују се у сасвим нов домен у којем читава синтаagma добија пренесено значење.

Поделу на неколико подтипова извршили смо на темељу односа који успостављају два ентитета. Поредбена веза између њих може се заснивати на субјективној димензији (*пупољак доброте*), док се квалификација утемељена на физичкој димензији остварује преко перцептивно доступнијег појма (*правоугаоник таме, пустиња пучине*) или материје у њеном прототипичном облику (*слапови платна*):

(1) Осветљавањем датих метафоричких односа постаје јасно да се између два ентитета остварује поредбена веза која се заснива на *субјективној димензији*. Истоветност управног и зависног појма остварује се кроз значење квалификативно–компаративне модификације, која се може разумети помоћу парафразе поредбеном клаузом са везником КАО, нпр. *пупољак доброте* → *доброта је (нежна, крхка) КАО пупољак*:

$$N + [{}_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

[...] *крхки пупољак доброте*, нејак и танушан нагло је увенуо (СМ, 18) – [...] *са усвијаном буктињом сунца* у средишту [...] (ТА, 32) – *Гром сливених људских гласова* проломио је небо [...] (ПД, 71) – [...] да није везано за *муњу свести* што неколико минута осветљава [...] (СС, 11)

³⁶⁴ О поетском језику и употреби метафора у њему детаљније говори Кевечеш (KÖVECSÉS 2010 : 49–61).

– [...] чију ће лагодност реметити [...] *бреме савести* (ЖЗ, 35) – [...] остао би загладан у *стетове измешаних прошлости* [...] (ВЈС, 25) – [...] како се трговци [...] таложу у прах, такође у колонама, у *невероватној измаглици времена* (ВЈС, 7) – [...] како се у њему поново издваја, као расветљење, *измаглица ведрине* (ВЈС, 71) – Могла је настати од *прашине пролазности* [...] (ВЈС, 5) – [...] и пре него што ће *спутани тигар смеха* у мом стомаку провалити врата кавеза [...] (СС, 180) – Као и онда, у Бечу, у Annagasse и сад је, у *паклу овог пораза* појмио да му се живот отвара, још једном (ВЈС, 43) – Такве су појединости [...] ишчезавале у *дармару пролазности* (ВЈС, 5).

(2) Када су генитивом кодирани различити апстрактни, визуелни ентитети, он подлеже квалификацији преко перцептивно доступнијег ентитета. Употребом оваквих спојева остварује се квалификативно–идентификативни однос у којем се помоћу номинативног референта износи на који се начин појам у генитиву визуелно доживљава, каква му је форма. Другим речима, веза између два појма очигледнија је када се заснива на некој *физичкој димензији* као што су *величина, ширина, облик*. Ове синтагме поделили смо на неколико типова, зависно од семантике квалификатора:

а) Квалификатор је лексикализован именицама са значењем *геометријских облика*, те је, у складу с тим, могућа парафраза локативним изразом у ОБЛИКУ (*чега*): *правоугаоник таме* → *тама је у облику правоуганика*. У овим случајевима, локатив се реализује као лексички део копулативног предиката, који субјекту приписује одређену особину:

$$N + [_{ATR} [\emptyset N_{GEN}]]$$

Мала столна лампа бацала је *невелик круг светлости* [...] (АИ/ЈЖКН, 253) – [...] тако да се отвор разазнавао само као незнатно *блеђи правоугаоник таме* [...] (ЖЗ, 9) – Видео сам га како промиче *кроз троугао мог видног поља* [...] (СС, 114).

У примеру: [...] *али се круг познанстава ипак стално шири* (СМ, 97) степен апстракције је унеколико већи. Именица *круг* представља ограђен дводимензионални облик, чији је репрезентант повезана група људи који се међусобно познају, те тако чине својеврсну заједницу обједињену заједничким својствима. Квалификација генитивног референта огледа се у томе што он, као апстрактан ентитет, добија облик који га спецификује. То се може разумети и помоћу метафоре ПОЗНАНСТВО (ПОВЕЗАНОСТ) ЈЕ КРУЖНОГ ОБЛИКА, која отвара могућност визуелне перцепције дате групе људи.

б) Квалификатор може бити лексикализован и појмовима који посредно означавају одређени облик, односно у нашој свести изазивају представу о њему. Тако нам наше језичко осећање намеће закључак да се именицама *вртлог* и *ковитлац*

конотира неки кружни облик, именицама *трака* и *бескрај* облик праве линије, појмовима *лабиринт* и *раскрсница* облик квадрата (с испресецањем унутрашњошћу):

N + [ATR [Ø N_{GEN}]]

[...] у *лабиринт* *кривудавих сокачића* око Матице српске и Темеринске пијаце [...] (АМ, 10) – Ветрови посустали у *лабиринту лагуна* (ХЂЉ, 79) – [...] у *ковитлац историјских збивања и тумачења* [...] (АД, 125) – Бранковиће је захватио *олујни вртлог трагичних догађаја* (ХЂЉ, 51) – [...] опасујући крај *траком свежје модрине* (ТА, 31) – [...] *испод раскрснице светлости* код Доситејево Велике школе [...] (ВЈС, 12) – [...] претворило се [...] у *бескрај тишине* [...] (АД, 177) – [...] види *пространу пустињу пучине* [...] (СМ, 77) – [...] у *широку плочу реке* [...] (АСПН, ТА, 31) – [...] те да је по праву те сродности одвуку у *амбис вечне таме* (ХЂЉ, 32) – [...] *пространства светлости* као да су постајала сурова [...] (ВЈС, 10) – [...] а рачун се плаћа ноћу, на великим, мрачним и врелим *пољима несанице* (АИ/ЈЖКН, 256) – [...] на већ *вртоглаву грађевину својих најтоплијих интимности* (АМ, 12) – [...] тако се оградио од света *зидовима речника и старих рукописа* (ПМ, 60) – [...] разбијали су се о *зид сељачког приповедачког канона* (СС, 18) – [...] пре него што је заједно са *стубом паре* сукнуо према црним пространствима поднебља [...] (СС, 12) – [...] да би од њих зидао *стуб истине* [...] (ПМ, 102) – [...] који је давно ишчезао с *позорнице светских збивања* [...] (ПМ, 100).

У спојевима два апстрактна ентитета, међутим, осим могуће представе о појавном облику, квалификатор појму уз који стоји приписује и одређена нефизичка својства, нпр. *вртлог трагичних догађаја* → *трагични догађаји су (брзи, нагли, хаотични) као вртлог*, те се значење усложњава представом о интензитету, структури, величини, осветљености и сл.

У неким случајевима, када је појам у генитиву лексикализован апстрактним именицама, визуелна представа се усложњава и значењима која су латентна управном појму, као нпр. значење прекривања, заштите, препреке, сакривања у синтагми *копрена заборава* → *заборав прекрива, скрива као копрена*:

N + [ATR [Ø N_{GEN}]]

Одједном смо се затекли у *шатору тишине* [...] као да је неко изнео цео ресторан на терасу, остављајући нас тројицу у тесном склоништу (АД, 118) – *Покров дубоке тишине* намах се спустио на ћелију (ЖЗ, 18) – Само у ретким приликама, *кроз сиву копрену заборава*, са неком чудном благошћу сећао сам се они давних сусрета [...] (ПД, 71) – Око нас се нису плеле *мреже династичких и државних планова*, ни *пузавице ситних интереса* (ХЂЉ, 58) – [...] па лепо пију кофијановић и довикују се међусобно делећи нам *читава лепецу корисних савета* (КМ, 28).

в) Генитивом су кодирани различити апстрактни ентитети, који подлежу квалификацији преко материје која се појављује у свом прототипичном облику.³⁶⁵

N + [ATR [Ø N_{GEN}]]

[...] кутлаче, баце на таваници, ја, *слапови врелог платна* – сви заједно завитлани у простор [...] (СС, 104) – [...] пошто сам осећао у себи *хладне, бујне слапове смеха* [...] (СС, 176) – [...] да

³⁶⁵ Прототипична МАТЕРИЈА је течна или чврста и може имати облик који представља начин њеног испољавања (КЛИКОВАС 2006: 166).

бацамо *таласе нашег смеха* [...] (СС, 184) – [...] одбијала се о зидове и враћала се према извору и почетку, сусрећући се с новим *таласима музичких тонова* [...] (СМ, 32) – [...] и заједно са *облаком паре* [...] извукла би нови терет жућкасте и вреле материје (СС, 12) – [...] и склупчан у *камен ужаса* видиш, видиш најзад излаз, рупу [...] (ТА, 34) – Жива стихија пружа палуцаве језике до ситног пијеска, љуби јој ноге, влажи је *пјеном бијесне жеље* (Селимовић, 84).

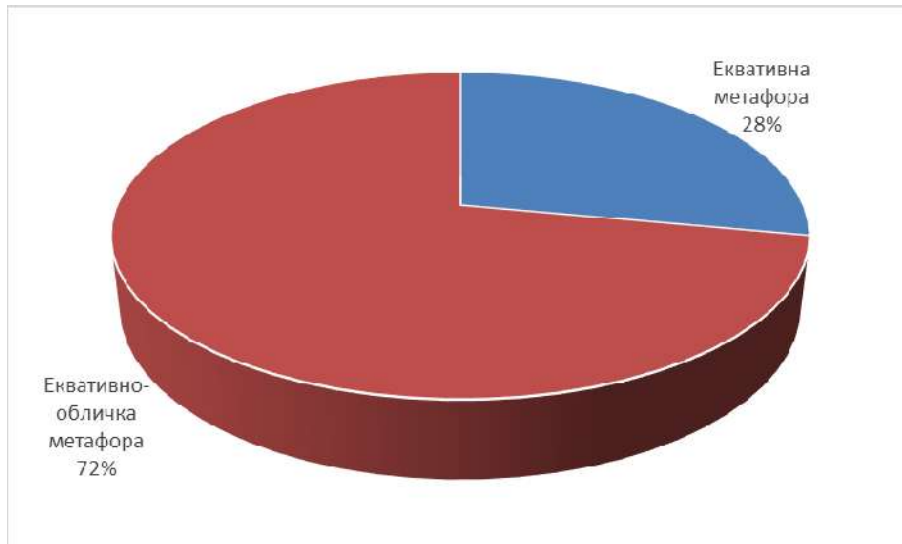
Значење квалификативно–компаративне модификације остварује се у конструкцијама са беспредлошким генитивом што постаје очигледно када наведене генитивне синтагме парафразирамо поредбеном клаузом с везником КАО, нпр. *пупољак доброте* → *доброта је (лепа) као пупољак*. Осветљавањем датих метафоричких односа постаје јасно да се између два ентитета остварује поредбена веза која се заснива на субјективној димензији и физичкој димензији облика, нпр. *круг познанстава* → *познанства су у облику круга*, а генитивни референт је експонент субјекта имплицираних предикације, те му припада статус квалификативне допуне.

Дате конструкције јасно се уклапају у концептуални оквир генитивног кодирања јер, приликом менталног повезивања два наизглед неспојива ентитета, појам у генитиву се преко својих карактеристика концептуализује као исходиште појавног облика, који и сам носи исте или сличне карактеристике. Ове синтагме карактерише и могућност замене генитивом с предлогом ОД: *пупољак доброте* ⇔ *пупољак од доброте*.³⁶⁶

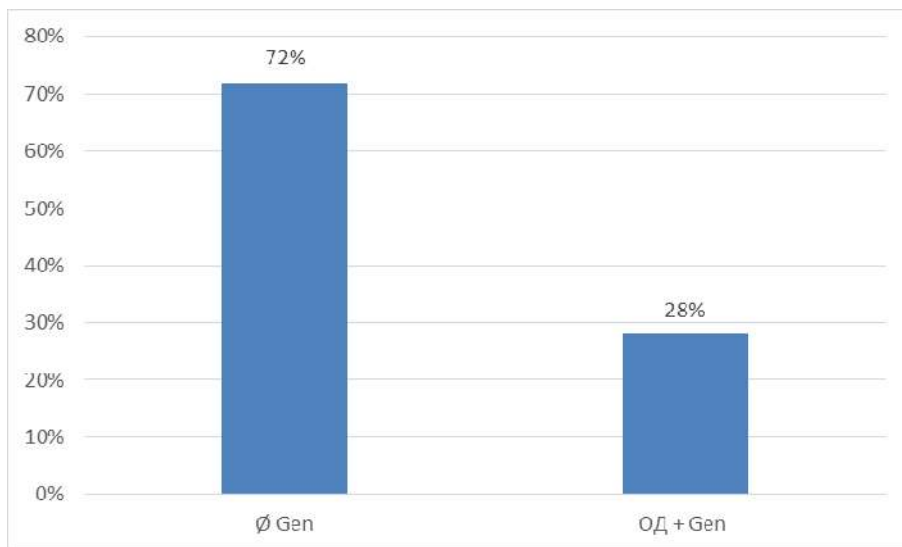
* * *

Микропоље метафоре ограничено је на генитив с предлогом ОД, који је формализатор значења еквативне метафоре, и беспредлошки генитив, којим се обележава значење еквативно-обличке метафоре. Међусобна конкуренција ова два падежна облика не иде у оба смера: док је беспредлошки генитив могуће заменити оним с предлогом ОД (*пупољак доброте* ⇔ *пупољак од доброте*), дотле обрнуто не долази у обзир због могућности реализације посесивног значења (*сенка од човека* ⇔ **сенка човека*). Ово ограничење указује на чињеницу да беспредлошки генитив има ширу семантичку употребу, а с обзиром и на то да није лексички ограничен, може се сматрати стабилнијим у систему експликативних падежа с квалификативним значењем.

³⁶⁶ Ову одлику Стевановић (1967: 29–30) објашњава аблативним карактером овог генитива, илуструјући свој став многим примерима ове алтернатије (нпр. *прамен гласа* = *прамен од гласа*). Своју тврдњу аутор подупире објашњењем да се појам у генитиву види, доживљава као квалификатор номинатива (од гласа се осећа прамен, тј. глас се осећа као прамен). Поредбени карактер ових синтагми потврђује појава везника КАО, али исто тако и придева на –*ст* у функцији епитета (*праменаст глас*).

Слика бр. 45: Фреквенција специфичних значења у микропољу метафоре

Слика бр. 46: Фреквенција структурних модела у микропољу метафоре

IV. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

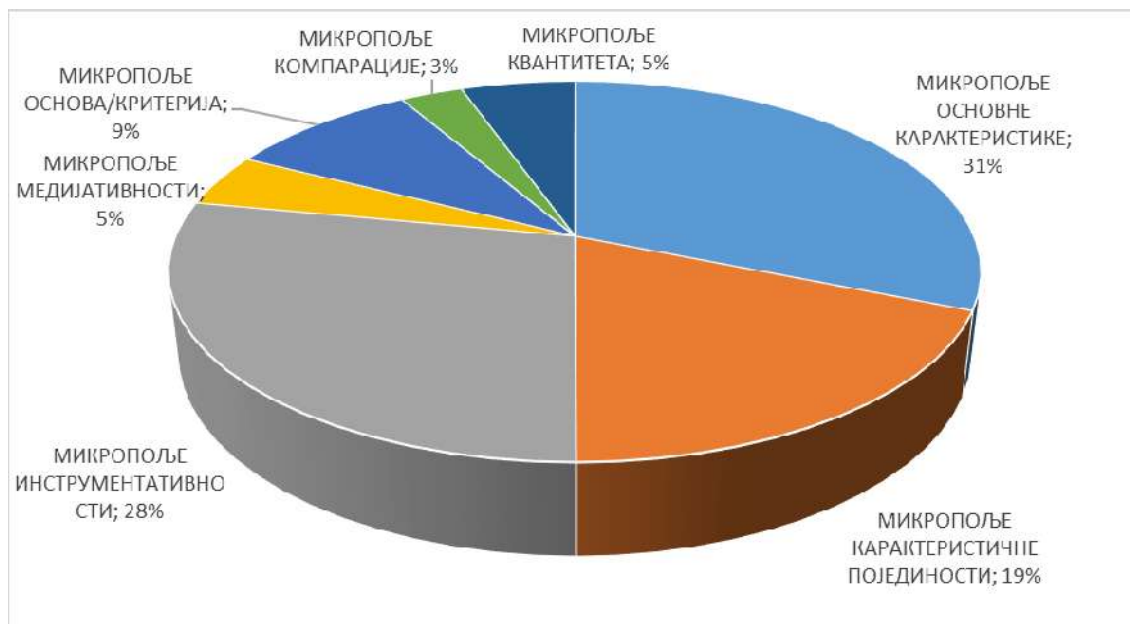
1. На крају ове студије указаћемо на резултате до којих смо дошли путем спроведене анализе. С обзиром на то да је основни циљ било утврђивање статуса семантичке категорије квалификативности исказане падежним и предлошко-падежним конструкцијама, њеног центра и периферије и веза са осталим семантичким категоријама, квалификативни падежни изрази најпре су подељени у две основне групе – на оне у адвербијалној позицији и оне у адноминалној – а затим су, уз примену различитих семантичких критеријума, уочена њихова семантичка и синтаксичка обележја. На основу добијених резултата, дата је типологија, која се заснива на устројавању падежних израза у различита семантичка микропоља, која творе већа субпоља. Овим је постигнуто сагледавање квалификативних падежа као кохерентног система у оквиру којег је указано на зоне преплитања категорије квалификативности са неким другим семантичким категоријама. Унутар сваког микропоља предлошко-падежни изрази сагледавани су полазећи од значења ка форми, а њихове значењске особености диференциране на основу улоге у оквиру читаве синтагме. Такође је указано и на формални израз квалификативних конструкција и на његову везу са значењем које оне остварују, а зависно од управне речи коју детерминишу, утврђена је и њихова синтаксичка функција.

1.1. Квалификативне падежне и предлошко-падежне конструкције у адвербијалној позицији означавају начин остваривања глаголске радње, односно околности у којима до изражаја долази нека релевантна особина дате радње или њеног вршиоца/трпиоца. На основу ове особености, издвојена су два велика семантичка субпоља. Прво (1) је **субпоље начина**, које је семантички и синтаксички сложеније од (2) **субпоља пропратне околности**. Прво се грана на седам микропоља: (1.а) *микропоље основне карактеристике*, (1.б) *микропоље карактеристичне појединости*, (1.в) *микропоље инструментативности*, (г) *микропоље медијативности*, (1.д) *микропоље основа/критерија*, (1.ђ) *микропоље компарације* и (1.е) *микропоље квантитета*, од којих се у његовом центру налази *микропоље основне карактеристике* унутар којег функционирају падежни и предлошко-падежни изрази којима се исказује *основна карактеристика учесника у радњи* и *основна карактеристика радње*. У оквиру првог семантичког типа, издвајају се значења *дистрибутивности* (нпр. *исећи на квадрате*), форме (нпр. *везати у реп*), квалитета (нпр. *седети прекрштених ногу*, *дати тешка срца*, *гледати*

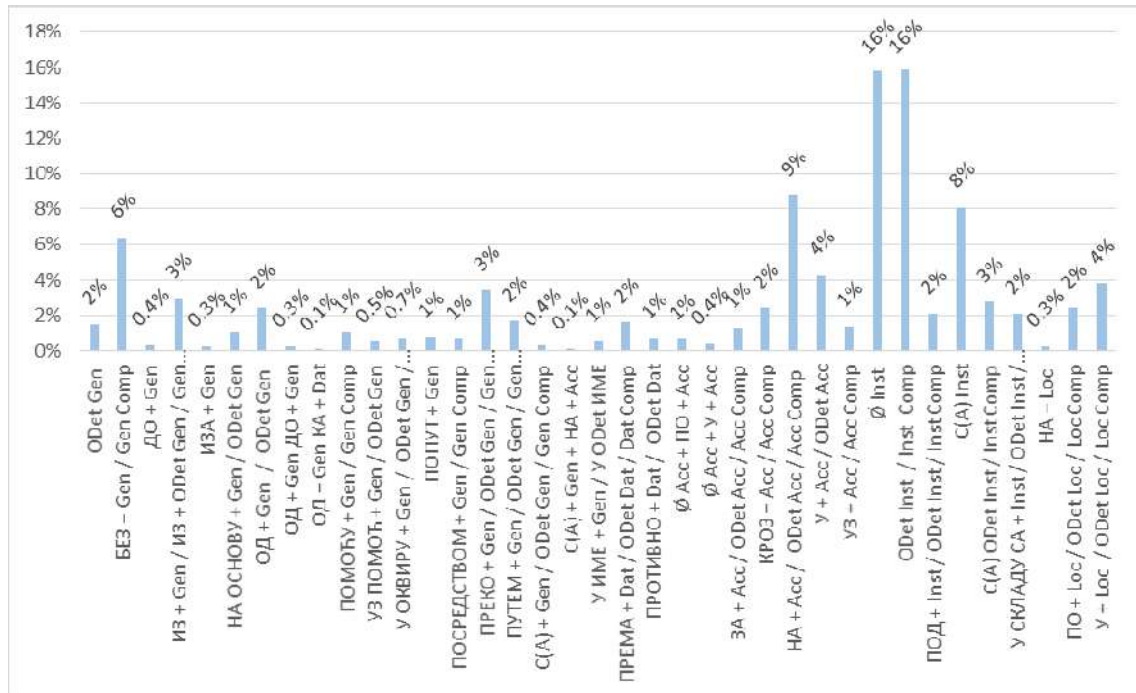
изгубљеним погледом) и извора (*начинити од блата, настати од змије*). Други семантички тип чине опште значење начина (нпр. *читати на јеврејски начин*), начин околносног типа (нпр. *држати под кључем, живети у демократији*) и начин просторног типа (нпр. *убити из потаје, возити у риквери, пити на немирно срце, погледати преко рамена, обавестити писменим путем*).

Шири центар могло би се рећи да чине, такође продуктивна, микропоља (1.в) *инструментативности* са значењима спроводника (*зауставити гласом, шишати машиницом, награђивати водом*), заступника (нпр. *стати лицем према вратима, прислонити се стопалом*) и омогућивача (нпр. *отерати штаповима, прорицати помоћу пепела, кретати се уз помоћ штапа, полагати путем теста, бирати тајним гласањем*), и (1.б) *карактеристичне појединости*, респективно, са значењима опозитног пара конлатив : синелатив (нпр. *ходати са штапом, испратити са почастима, молити без гласа, понављати се без реда*) и намене (нпр. *користити за лечење прехлада*).

Најфреквентније синтаксичко средство у субпољу начина јесте беспредлошки слободни инструментал, као и онај блокиран обавезним детерминатором или неком супстантивном речју. За њима следе акузатив с предлогом НА и инструментал с предлогом С(А), док је разлика у фреквенцији између осталих падежних и предлошко-падежних конструкција незнатна.

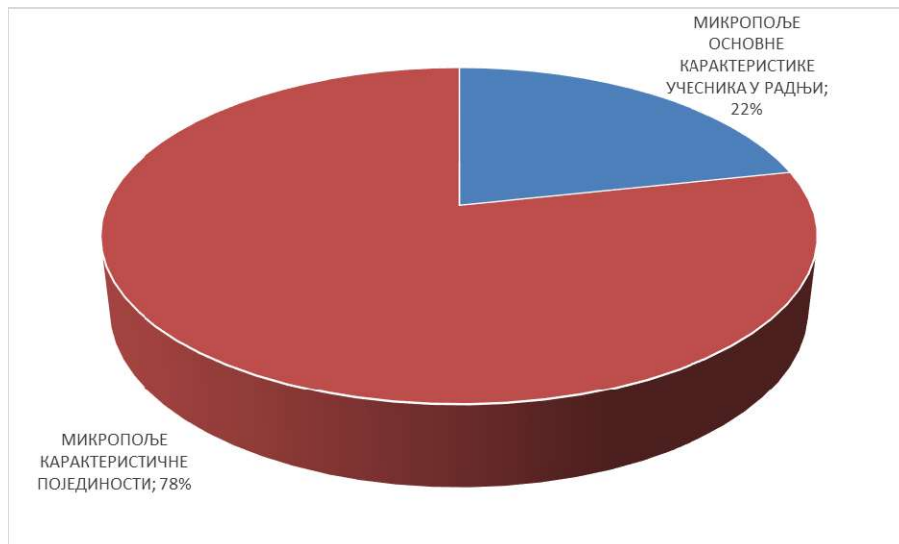

Слика бр. 47: Фреквенција специфичних значења у субпољу начина

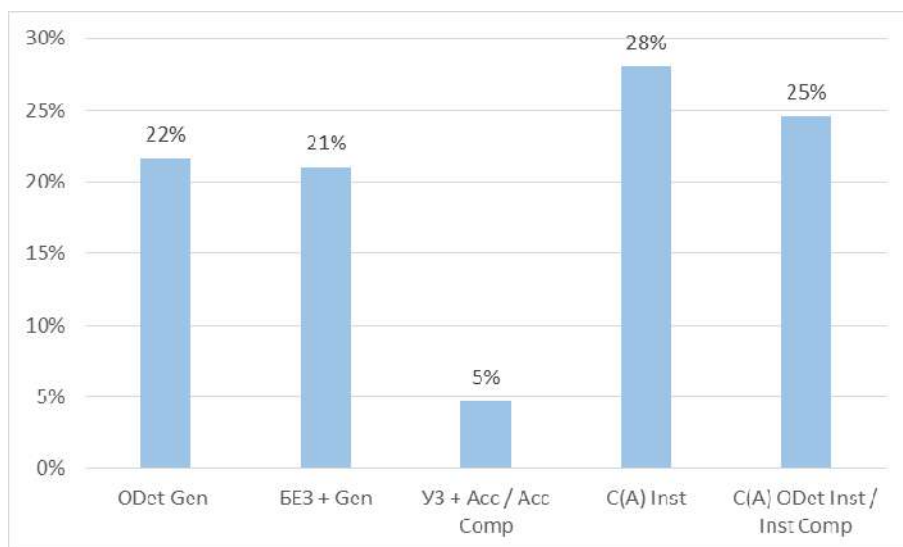

Слика бр. 48: Фреквенција структурних модела у субпољу начина

У оквиру адвербијалне квалификативности издваја се и **субпоље пропратне околности** унутар којег фунгирају језичка средства за индиректно квалификовање радње преко околности које је окружују због чега таква околност не утиче нужно на начин реализације радње. Ово субпоље чине свега два микропоља: (1) *микропоље основне карактеристике учесника у радњи* и (2) *микропоље карактеристичне појединости*, које, будући знатно продуктивније, чини и центар датог субпоља са својим значењима конлатива и синелатива (нпр. *ићи са стегнутим уснама*, *трчати с гас-маском*, *казати уз осмех*, *бележити са задовољством*, *слушати без гласа и покрета*, *стајати без сукње*, *плакати без дрхтаја*, *спуштати се без страха*). Као најфреквентније синтаксичко средство унутар овог субпоља издваја се инструментал с предлогом С(А) и његов опозит, генитив с предлогом БЕЗ, што је сасвим очекивано кад се има на уму значење које се издвојило као централно.

Слика бр. 49: Фреквенција специфичних значења у субпољу пропратне околности

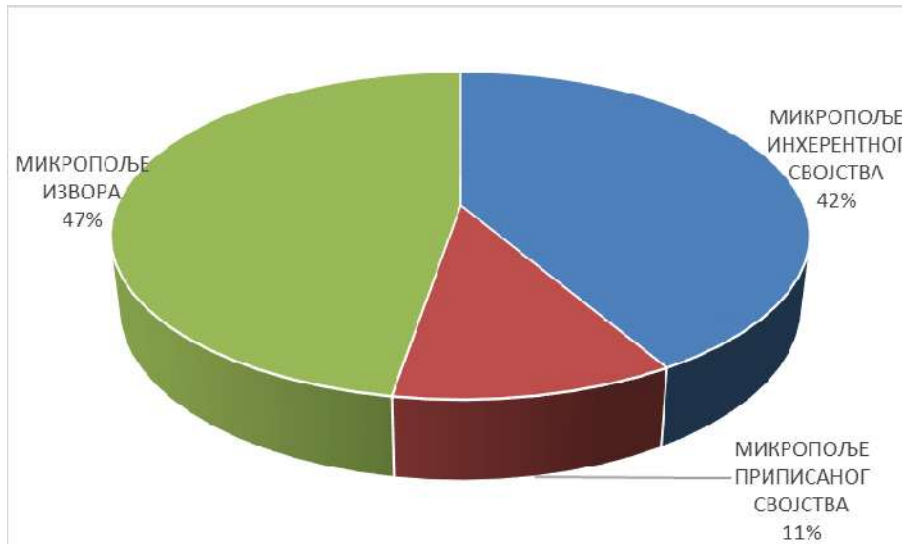
Слика бр. 50: Фреквенција структурних модела у субпољу пропратне околности

1.2. Адноминалну квалификативност исказују падежне и предлошко-падежне конструкције које главном члану номиналне синтагме приписују неко трајно или привремено својство а, традиционално гледано, остварују функцију неконгруентних атрибута. Адноминални квалификативни падежи устројавају се у шест семантичких субпоља: (1) субпоље квалитета, (2) субпоље карактеристичне појединости, (3) субпоље компарације, (4) субпоље начина, (5) субпоље квантитета, и (6) субпоље експликације. Структуру сваког субпоља чине микропоља, чија дистрибуција није ограничена, већ се појављују у више субпоља.

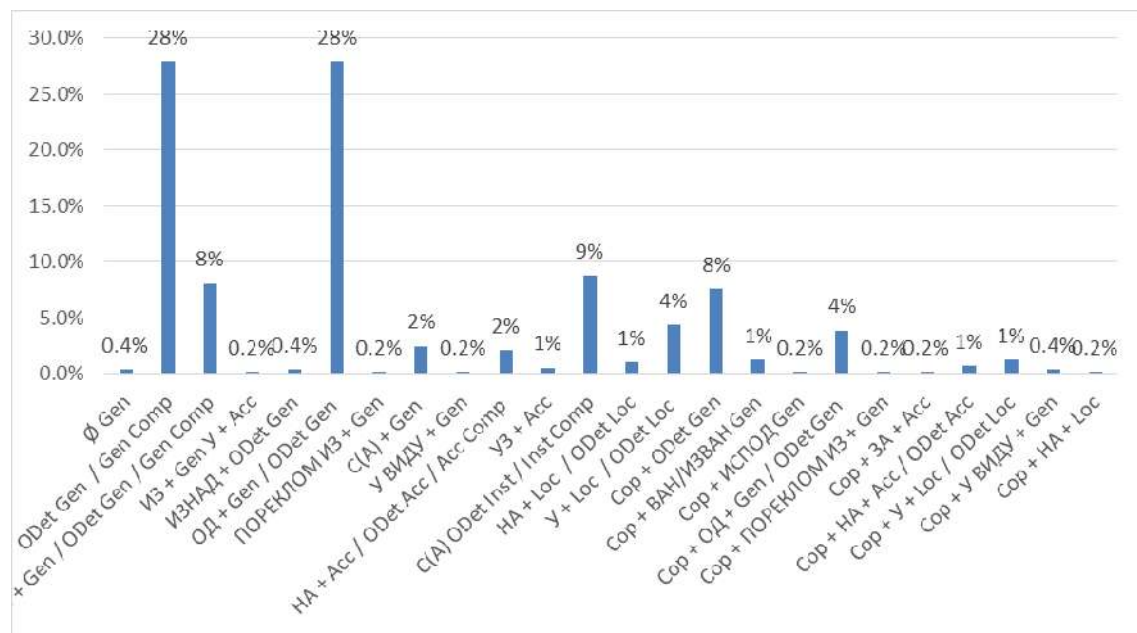
Семантички најразнороднија јесу **субпоља квалитета и карактеристичне појединости**, јер се унутар значења *инхерентног својства, приписаног својства и извора* код првог, односно значења *покретача, манипулативне способности, саставног дела, комитативности и намене* код другог, издваја мноштво ужих значења, која граде концептуалну схему основног значења трајног или привременог својства.

(1) **Субпоље квалитета** чине, као што је већ речено, три микропоља обједињена основним значењем урођене или стечене особине, која представља део у односу на њеног носиоца као целину. Прво, *микропоље инхерентног својства*, дели се на три шира значења: (1.1) интегрални део (нпр. *човек дуге браде, лутка са ликом Моране*), (1.2) инхерентна особина, са ужим значењима карактеристичне особине (нпр. *лице племенитих црта, биље са магичним својствима*), форме (нпр. *трапез заобљених углова, одливци са анизотрпном структуром, огрлице уз врат, кошуља на цветиће, рукопис у препису, запис на латинском језику*) и афективног квалитета (нпр. *знакови беле боје, хаљина са цветним дезеном, четворосед у беж боји*), (1.3) приписано својство (*примерак непроцењиве вредности, владар са угледом, материјали од значаја, јунак на гласу, љубав на први поглед*), и (1.4) извор, са подзначењима материје (нпр. *лустери од говџја, одливак из метала, мешавина излучевина*) и порекла (нпр. *људи племенита рода, дечак из трговачке породице, ала са Босфора, принц од Виртемберга, напади пореклом из режња*).

Најпродуктивнији синтаксички израз за исказивање овог значења јесте беспредлошки генитив с обавезним атрибутским детерминатором што је и очекивано јер се квалитет разуме као неотуђива карактеристика свог носиоца с којим чини јединствену целину, чије ближе одређење зависи управо од квалификације њеног дела.

Слика бр. 51: Фреквенција микропоља у субпољу квалитета

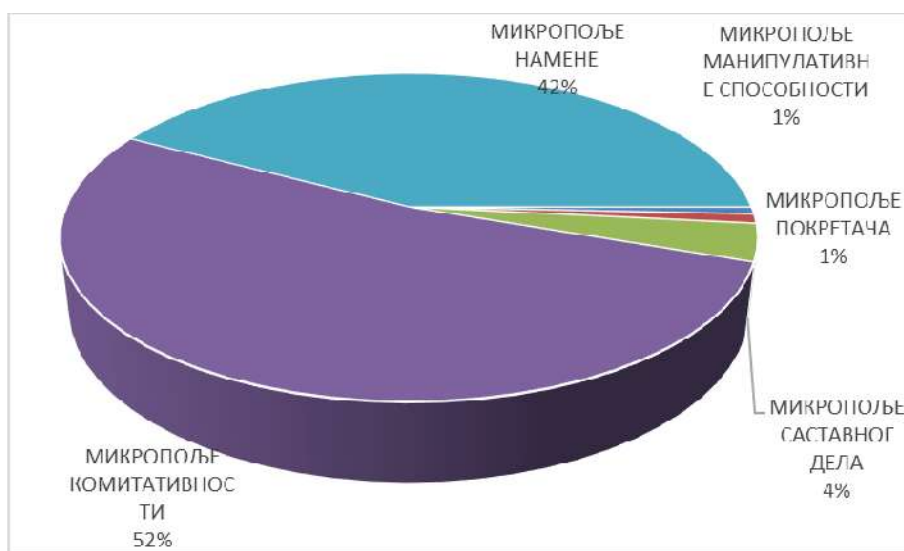

Слика бр. 52: Фреквенција структурних модела у субпољу квалитета

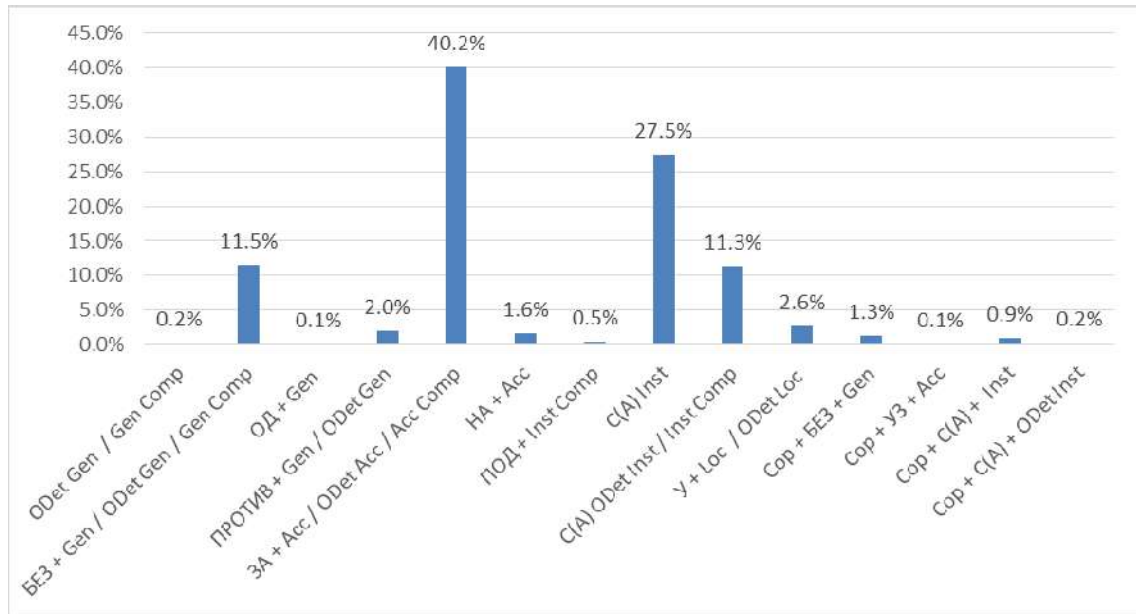
(2) Унутар другог, субпоља **карактеристичне појединости** за које је карактеристична квалификација преко неке специфичне особине која, својим присуством или одсуством, употпуњује концептуализацију ентитета којем припада или открива његов изглед. Издвајањем семантичких дистинктивних обележја падежних и предлошко-падежних конструкција којима се исказује ово значење, установљено је пет семантичких микропоља којима се обележава (2.1) покретач (нпр. *шпорет на струју*), (2.2) манипулативна способност (нпр. *сто на склапање*), (2.3) саставни део (нпр. *Грк*

чудног имена, жена са драгим именом, сећање под насловом: *‘Мишелино — мој дужник’*, жена у црвеној хаљини). (2.4) комитативност (нпр. *бурек са сиром*, *људи са слабостима*, *очи без трепавица*) и (2.5) намена (нпр. *тоник за танку косу*, *боја за стакло*, *институт за стране језике*, *лекови за прехладу*, *назив за Каунас*, *стручњак за фудбал*, *кошуља од урока*, *балзам против перути*).

Највећу фреквентност међу синтаксичким средствима имају акузатив с предлогом ЗА, којим се исказује намена, и инструментал с предлогом С(А) за обележавање комитативности, односно неке околности, детаља који коезистирају са својим носиоцима иступајући као њихови пратиоци на метафоричкој линији кретања.

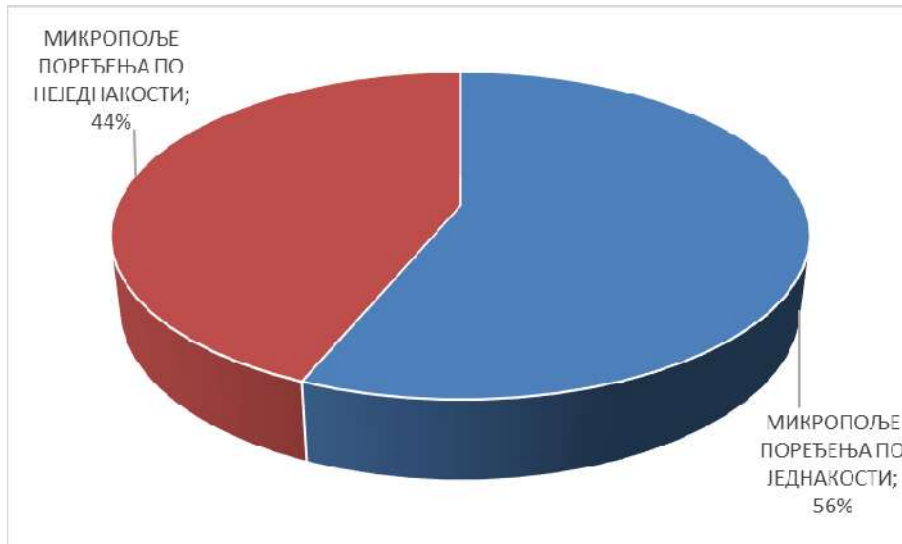

Слика бр. 53: Фреквенција микропоља у субпољу карактеристичне појединости

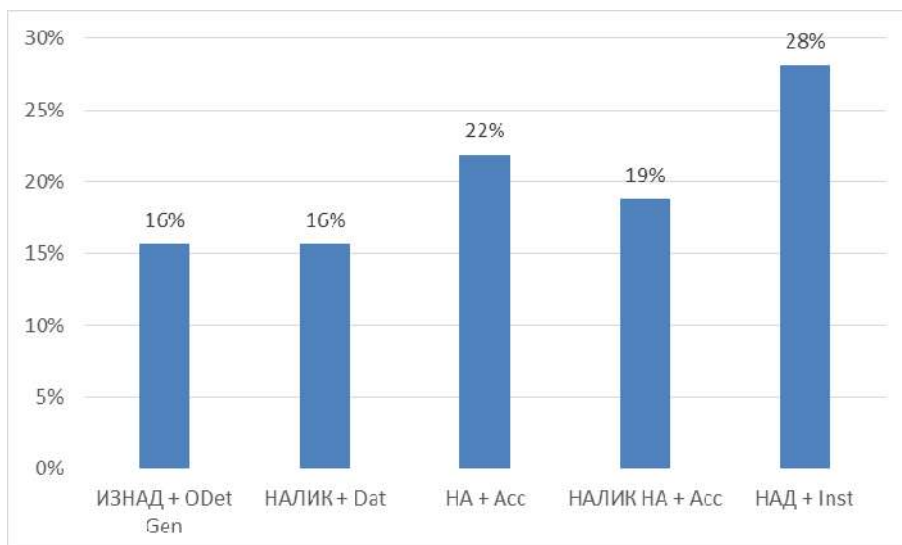

Слика бр. 54: Фреквенција структурних модела у субпољу карактеристичне појединости

(3) Треће, субпоље **компарације** обухвата конструкције којима се формализују значења поређења по једнакости и поређења по неједнакости. С обзиром на своје уско значење, ни број структурних модела није велик, те се специфична значења унутар овог субпоља исказују беспредлошким генитивом (нпр. *услов свих услова*), генитивом с предлогом ИЗНАД (нпр. *стварност изнад стварности*), њему конкурентним инструменталом с предлогом НАД (нпр. *битанга над битангама*), акузативом с предлогом НА и предлошким изразом НАЛИК НА (нпр. *мирис на мемлу*, *девојка налик на вучицу*) и дативом с попредложеним прилогом НАЛИК (нпр. *лепота налик овој*). Као најфреквентнији издваја се инструментал с предлогом НАД, али је разлика у његовој процентуалној заступљености у односу на друге формалне ликове мала.

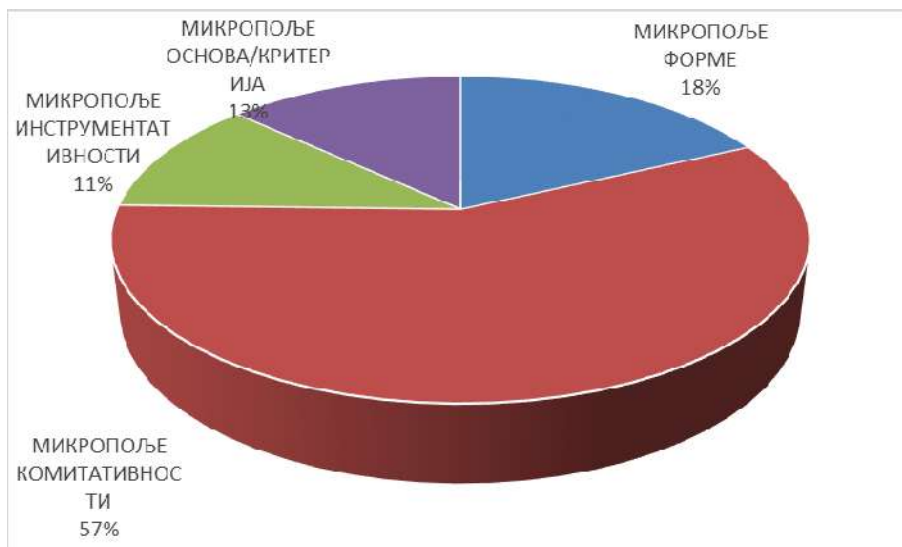
Слика бр. 55: Фреквенција микропоља у субпољу компарације

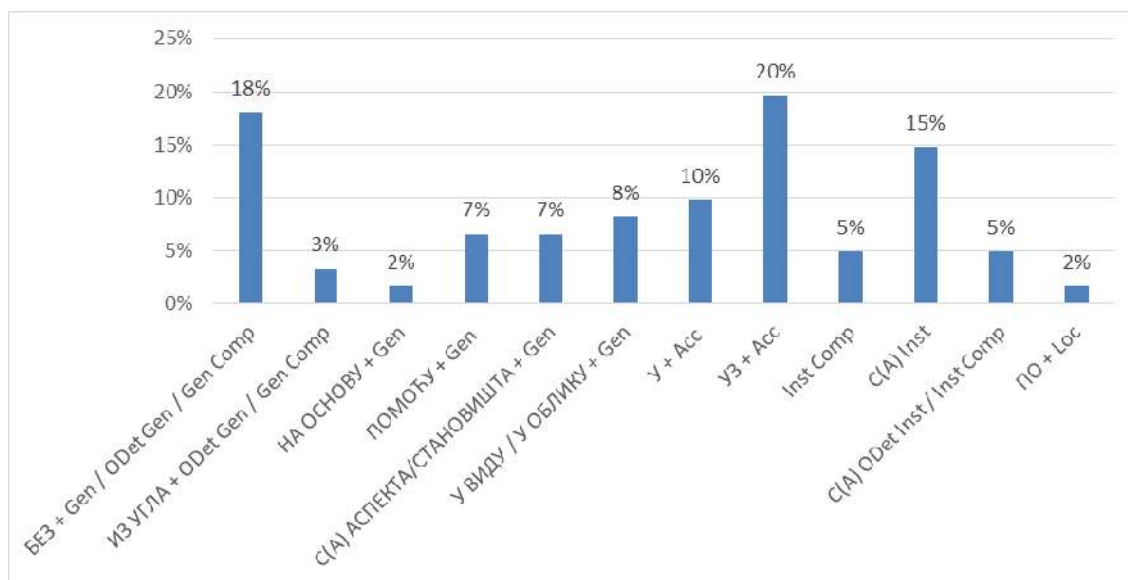
Слика бр. 56: Фреквенција структурних модела у субпољу компарације

(4) Унутар субпоља **начина** функционирају падежне и предлошко-падежне конструкције за обележавање начина вршења глаголске радње. Њихова специфичност огледа се у томе што синтагме чији су оне зависни чланови представљају номинализоване глаголске структуре с начинским адвербијалима. Стога се ово субпоље дели на микропоља карактеристична за семантичко поље адвербијалне квалификативности, односно на микропоље форме (нпр. *савијање у лук*, *деформације у облику греде*), комитативности (нпр. *путовања са Јеленом*, *разговори уз вику*, *суђење без одуговлачења*), инструментативности (нпр. *наплата запленом новца*, *повезивање*

помоћу траке) и основа/критерија (нпр. *живот по милости* људској, дефинисање значења *из угла услова истинитости*, препознавање *на основу знакова*, дефинисање значења *са аспекта тврдњи*). Центар овог субпоља чини најпродуктивније микропоље комитативности, а у складу с тим је и највећа фреквенција инструментала с предлогом С(А) и генитива с предлогом БЕЗ.

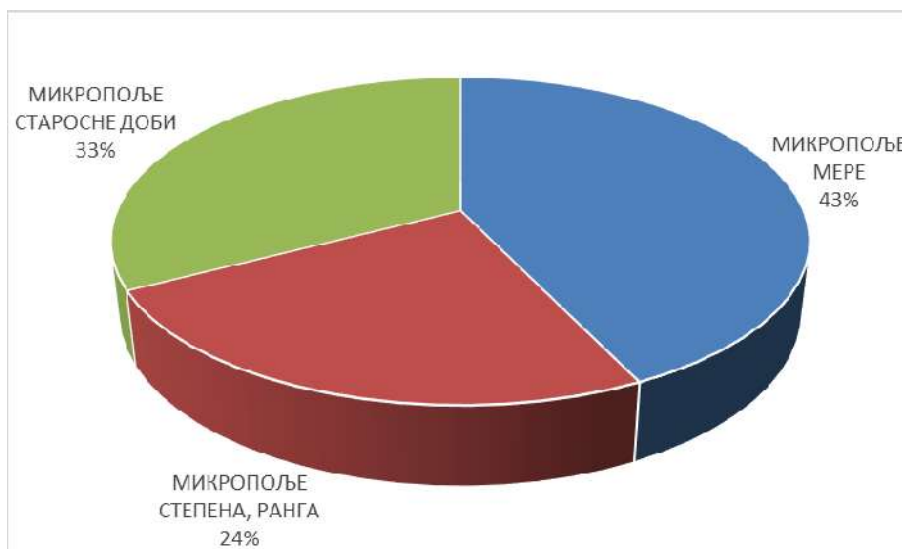
Слика бр. 57: Фреквенција микропоља у субпољу начина

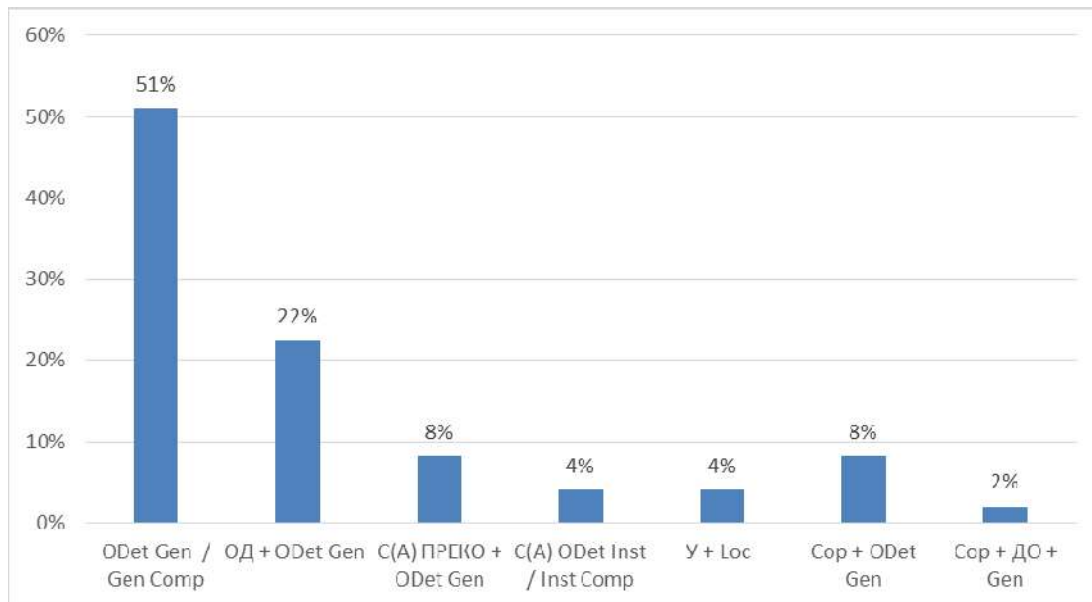
Слика бр. 58: Фреквенција структурних модела у субпољу начина

(5) Падежним изразима који се налазе у субпољу **квантитета** изриче се извесна параметарска величина која означава какво физичко својство управног члана

синтагме. То својство представља количину особине вршиоца неке глаголске радње, те се тако у оквиру овог субпоља издвајају микропоља *мере* (нпр. *седишта мањих димензија*, *флаше од пола литре*), *степен*, *ранга* (нпр. *квалитет високог нивоа*, *мењач са шест степени преноса*) и старосне доби (нпр. *жена њених година*, *жена од тридесетак година*, *пацијенти са преко 50 година*). Разлика у продуктивности датих микропоља није велика, те се може закључити да оно нема јасно дефинисан центар ни периферију, док је по питању фреквенности падежних модела ситуација нешто другачија јер се као најфреквентнији структурни образац појављује беспредлошки генитив с обавезним детерминатором, који формализује више од половине ексцерпираних примера.

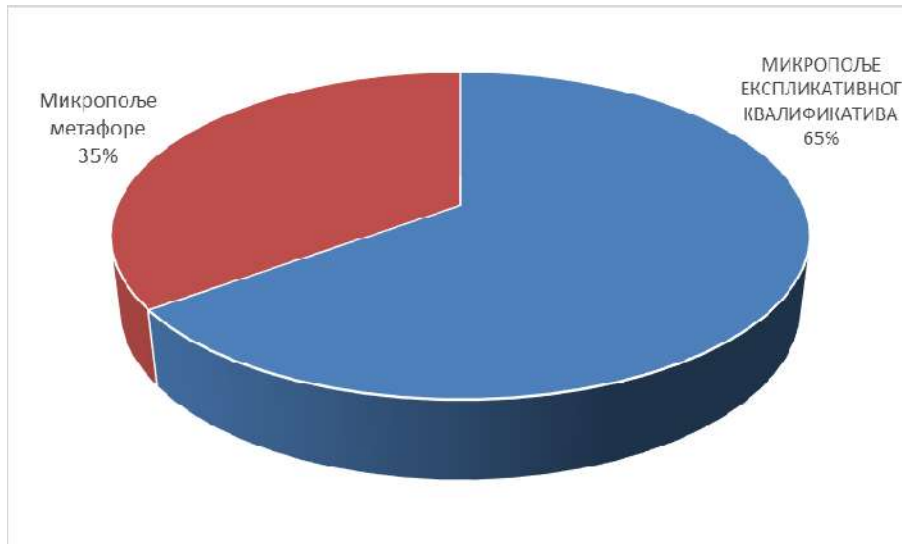

Слика бр. 59: Фреквенција микропоља у субпољу квантитета

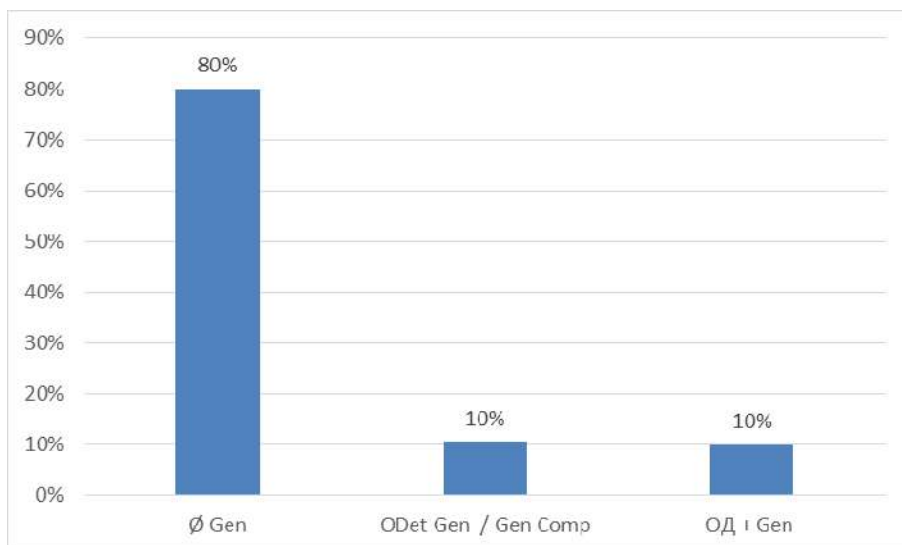

Слика бр. 60: Фреквенција структурних модела у субпољу квантитета

(6) И на крају, шесто субпоље **експликације** карактерише преплитање обележја експликативности и квалификативности. Падежне и предлошко-падежне конструкције које фунгирају као компленти управне речи управни појам се квалификују преко експликације његовог садржаја. На основу оваквог одређења, издвојено је *микропоље експликативног квалификатива*, са ужим значењима презентатива (нпр. *знак једнакости*, *стање мира*, *професор филозофије*), класификатива (*поглед блудника*, *срце Обилића*) и перцептива (нпр. *боја дрвета*, *израз бола и прекора*, *звук откључавања браве*, *мирис ружа*), и микропоље *метафоре*, које се дели на еквативну метафору (нпр. *сенка од човека*, *рушевина од кује*) и еквативно-обличку метафору (нпр. *пупољак доброте*, *вртлог трагичних догађаја*). Централну позицију унутар датог субпоља заузима микропоље експликативног квалификатива, а као доминантан структурни модел издваја се беспредлошки генитив, који формализује већину ужих значења.

Слика бр. 61: Фреквенција микропоља у субпољу експликације

Слика бр. 62: Фреквенција структурних модела у субпољу експликације

1.3. Сагледавање квалификативних падежних и предлошко-падежних израза као чланова једног целовитог система са својим семантичким субпољима омогућује и уочавање зона преплитања категорије квалификативности са неким другим семантичким категоријама које утичу на њено уобличавање.

1.3.1. КВАЛИФИКАТИВНОСТ И ПРОСТОР

Овај преглед започињемо повезаношћу категорије квалификативности са категоријом простора јер су различита квалификативна (недимензионална) значења

организована према моделу просторних (димензионалних) што указује на чињеницу да категорија простора има снажан утицај на категорију квалификативности. На то указују првенствено предлози који, у споју с одређеним падежима, примарно исказују аблативност (ИЗ/ОД/СА + GEN), адлативност (ДО + GEN), *латералну локативност и аблативну ареалокализацију* (СА + GEN), постлокативност (ИЗА + GEN), граничну и неграничну директивност (НА/У + ACC, ПРЕМА + DAT), перлативност (ПРЕКО + GEN, КРОЗ + ACC), просекутивност (ПО + LOC), сублокативност и супралокативност (ПОД/НАД + INST, ИЗНАД + GEN), и интралокативност (У + LOC), а метафоричким преношењем добијају квалификативно значење. Када такве језичке јединице ступе у однос супротности према истим или сличним јединицама, долази до транспозиције простора у начин (нпр. *ићи под оруђем* : *ићи ненаоружан*, *одржавати у тајности* : *одржавати јавно*, *доћи на коњима* : *доћи пешке*). Поред тога, просторно значење губе и конструкције чији је садржај обележен као неуобичајен, нпр. *пити некоме из уста*, као и фразеологизирани изрази типа *убити из потаје*, *ломити преко колена*, *провршитати кроз зубе*.

1.3.2. КВАЛИФИКАТИВНОСТ И ПОСЕСИВНОСТ

Преплитање квалификативности и посесивности уочљиво је у адноминалним падежним и предлошко-падежним конструкцијама које у парафрази представљају посесуме субјекта предикације исказане глаголом *имати*. Најбројније су конструкције беспредлошког генитива с обавезним детерминатором (нпр. *човек дуге браде*, *примерак непроцењиве вредности*) и предлогом ОД (*материјали од значаја*), и инструментала с предлогом С(А), којима се исказује неко трајно или привремено својство детерминисаног појма (нпр. *руке са најнежнијом кожом*, *човек са ставом*, *машина са педалом*). Овим конструкцијама могу се додати и неке друге, као што су генитивне с предлогом ОД (*зграда од једног или два спрата*) и акузативне с предлогом НА у значењу форме (*кошуља на цветиће*).

Смер предикације у базичној структури ових израза креће у супротном смеру од оног који карактерише прототипично посесивно значење, тако да је детерминисани члан синтагме посесор. Тачка преплитања квалификативности и посесивности одликује се преласком посесије у обележје, својство, а посесивни однос се у таквим сценаријима заснива на успостављању односа између дела и целине.

1.3.3. КВАЛИФИКАТИВНОСТ И КВАНТИТЕТ

Веза између квалитета и квантитета произилази из схватања количине као извесне особине неког ентитета. Другим речима, управни појам се квалификује преко утрђивања количине заступљености неког његовог својства или мере која нужно одређује начин реализације управне радње. У складу с тим, лексичка средства која најбоље показују везу између ове две семантичке категорије чине, с једне стране, именице са значењем неке параметарске величине (нпр. *мајмун природне ВЕЛИЧИНЕ*, *колач човечје ВИСИНЕ*, *беба од шест МЕСЕЦИ*), а с друге, предлошко-падежне конструкције којима се исказују различити квантитативни односи (нпр. *трудити се из петних жила*, *замахнути свом силином*, *описивати до детаља*, *гојити се килограм по килограм*).

1.3.4. КВАЛИФИКАТИВНОСТ И ИНСТРУМЕНТАТИВНОСТ

Категорија квалификативности односно, у ужем смислу начина, преплиће се са категоријом средства у оним случајевима у којима се средство вршења неке радње може тумачити као начин њене реализације. У таквим сценаријима, средство прераста у начин уколико је испуњен један од два услова. Прво, радња се квалификативно одређује издвајањем једног инструмента којим се она врши и постављањем у однос супротности према неком другом могућем инструменту (нпр. *ишиати машиницом*, *писати руком*, *полагати путем теста*, *кретати се уз помоћ пса водича*). Друго, употреба неког неубичајеног средства нужно утиче на начин остварења радње те се може рећи да се она врши на посебан начин и да је у том смислу квалификативно другачија од радње која би се извела употребом неког, за њу уобичајеног средства (нпр. *умивати сузама*, *извињавати се очима*, *написати крвљу*).

1.4. Коначно, треба додати да дати преглед показује које категорије имају највећи утицај на категорију квалификативности иако се она преплиће и са неким другим категоријама на које је указано у неколико наврата у самој анализи грађе (нпр. каузалност, концесивност, темпоралност, компаративност). Овакво сагледавање омогућено је издвајањем квалификативних падежа у семантичка микропоља, која граде шира субпоља са посебним схематичним значењем. Из наведеног произилази да се квалификативност у великој мери ослања на друге семантичке категорије, те да је врло често контекстуално условљена.

2. На самом крају намеће се закључак да овакво, системско сагледавање квалификативних падежа омогућује прецизно дефинисање значења квалификативности и његово супротстављање према неким другим, мање или више сродним значењима са којима се оно врло често меша. Тиме се успостављају јасни критеријуми на основу којих је могуће извршити тачну диференцијацију.

Резултати оваквог истраживања значајни су не само теоријски, већ се њихова вредност може уочити и у настави српског језика било као матерњег или као нематерњег/страног у оним сегментима који се баве учењем, односно усвајањем падежа и њихових значења.

ШТАМПАНИ ИЗВОРИ

- АВ AVON kampanja 4/2013
АД Albahari, David (2004). *Svetski putnik*. Beograd: Stubovi kulture.
АИ/АВ Andrić, Ivo (1977). *Anikina vremena*. U: Jelena, žena koje nema, Sarajevo: Svjetlost – Zagreb: Mladost.
АИ/ЈЖКН Andrić, Ivo (1977). Jelena, žena koje nema. U: Jelena, žena koje nema, Sarajevo: Svjetlost – Zagreb: Mladost.
АМ Antić, Miroslav (2000). *Nenapisana šansona za Novi Sad*. U: Antologija savremene novosadske priče. Novi Sad: Stylos
БЛ Blašković, Laslo (2000). *Zabranjeni grad*. U: Antologija savremene novosadske priče. Novi Sad: Stylos
БК Ksenija Božić u: Topalov, V. (2007). Sinkope, dijagnoza i terapija. U V. Topalov, D. Živkov-Šaponja, D. Kovačević, *Sinkope*. Zrenjanin: Agora.
ВС Valjarević, Srđan. *Dnevnik jedne zime*, Samizdat B92, Beograd 2005.
ГН Гајић, Ненад. *Словенска митологија: пантеон богова, демонологија, митска места, магијски ритуали*. 2. Издање, Београд: Лагуна, 2011.
ЖЗ Živković, Zoran. *Vremenski darovi*, Polaris, Beograd, 2001.
ИТП *Inženjersko tehnički priručnik u šest knjiga* (1976). Peta knjiga. Izdavačko preduzeće „Rad“, Beograd.
КД/УДК Kiš, Danilo (2000). *Ulica divljih kestena*. U: Antologija savremene novosadske priče. Novi Sad: Stylos.
КС *KUĆA stil: časopis koji se čuva*, god. 20, br. 221, januar 2013.
КТШ Kovačević, D., V. Topalov i D. Živkov Šaponja (2007). *Sinkope, dijagnoza i terapija*. Zrenjanin: Agora.
НБ Нушић, Бранислав (1966). *Аутобиографија*. Београд: Јеж.
НЂ Nikolić, prof. dr Đorđe (2006). *Obligaciono pravo*. Beograd: Projuris
ПБ Petrović, Boško (2000). *Ljubav Nataše Grigorijevne*. U: Antologija savremene novosadske priče. Novi Sad: Stylos.
ПД Popnovakov, Dragomir (2000). *To sam ja*. U: Antologija savremene novosadske priče. Novi Sad: Stylos.
ПМ Павић, Милорад. *Хазарски речник: роман лексикон у 100.000 речи: женски примерак*. Београд: Дерета, 2000.
РМ Радовановић, Милорад (2009). *Увод у фази лингвистику*. Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
ТА Tišma, Aleksandar (2000). *Bez krika*. U: Antologija savremene novosadske priče. Novi Sad: Stylos.
ХЂЉ Хабјановић-Ђуровић, Љиљана. *Затис душе*. Београд: Глобосино Александрија, 2007.

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ

- АВНТ www.avant.rs
Б92 СП <http://www.b92.net/sport/fudbal/vesti>
Б92 373669 www.b92.net/automobili/vozili_smo.php?nav_id=373669
Б92 751305 www.b92.net/zdravlje/bolesti.php?nav_id=751305
Б92 774260 www.b92.net/kultura/vesti.php?nav_category=270&yyyy=2013&mm=11&dd=06&nav_id=774260
Б92 903553 www.b92.net/zdravlje/903553
БЕБ www.bebino.rs/bebi-oprema/krecemo-na-put/kolica-za-blizance/kisobran-kolica-za-blizance-plava
БЖ 3382 <http://zena.blic.rs/recepti/recepti-redakcije/3382>
БЖ 8616 <http://zena.blic.rs/recepti/recepti-redakcije/8616>
БЖ 15476 <http://zena.blic.rs/Porodica/15476/Feng-shui-Osmislite-najveseliju-deciju-sobu>
БЖ 15489 <http://zena.blic.rs/Poslovna-zena/15516>
БЖ 15494 <http://zena.blic.rs/Porodica/15494/Rodos-Grcki-biser-u-Mediteranu>

БЖ 15498	http://zena.blic.rs/Porodica/15498/Deca-i-skola-Sve-teze-razumeju-logicke-zadatke
БЖ 15507	http://zena.blic.rs/Moda/15507
БЖ 15509	http://zena.blic.rs/Porodica/15509%29
БЖ 15510	http://zena.blic.rs/Porodica/15510
БЖ 15516	http://zena.blic.rs/Porodica/15489
БЖ 15520	http://zena.blic.rs/Zdravlje/15520
БЖ 15528	http://zena.blic.rs/Moda/15528
БЖ 15531	http://zena.blic.rs/Lepota/15531
БЖ 15538	http://zena.blic.rs/Bebe/15538/Otkrivena-metoda-koja-poboljsava-vantelesnu-oplodnju
БЖ 26020	http://zena.blic.rs/Moda/26020
БИЗ 356	www.biljeizdravlje.rs/code/356
БЛИЦ 77100	http://www.blic.rs/Vesti/Svet/77100
БЛИЦ 285267	www.blic.rs/Vesti/Politika/285267/Draskovic-Gubitak-teritorije-je-kazna-za-izgubljeni-rat/komentari/3726385/kome
БЛИЦ 503330	www.blic.rs/Vesti/Svet/503330/Kina-pronasla-LEK-PROTIV-EBOLE
БЛИЦ 511557	http://www.blic.rs/IT/511557
БРАВО	www.bravo.rs/beauty-tips/savrsene-obrve
ВИС	http://www.viser.edu.rs/profesori.php?id=212&tipNasOsoblja=nastavnik
ВЈС	Велмар-Јанковић, Светлана. <i>Дорћол</i> , http://www.ask.rs/
ВНБ	http://wannabemagazine.com/moda-za-muskarce-cetiri-nacina-kako-mozete-nositi-sal
ВРМ 316726	http://www.vreme.rs/cms/view.php?id=316726
ВРМ 1004593	http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1004593
ГМБ 3938	http://www.gmbusiness.biz/3938.html
ГОР	http://www.gorenje.rs/uputstvo
ГРАЦ	http://www.grazia.rs/moda/jesen-zima-2013-2014/chanel-jesen-zima-2013-2014
ГРОХЕ	www.grohe.com/rs/6558/
ДАН 91315	www.danas.rs/danasrs/srbija/novi_sad/news_id=91315
ДАН 146215	http://www.danas.rs/vesti/srbija/opori_zivot_maloletnih_antica.73.html?news_id=146215
ДАН 255037	www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/paklena_pomorandza.887.html?news_id=255037
ДЕЛ	http://www.deltaagrar.rs/code/navigate.php?Id=385
ДЕМ	www.demico.rs/Montaza.html
ДЗН	www.domzdravljanis.co.rs/id=0212
ЕК	Електронски корпус српског језика http://www.korpus.matf.bg.ac.rs
ЕС 151	http://esensa.rs/proizvodi/Melem-za-bradjavice/151
ЖИВ 8539	www.zivotinje.rs/vestiStrana.php?id=8539
ЗОВСНП	Закон о безбедности саобраћаја на путевима. Службени гласник РС, бр. 41/2009, 53/2010 и 101/2011. Приступљено 27. 3. 2012. http://www.mup.gov.rs/cms/resursi.nsf/Zakon%20o%20bezbednosti%20saobracaja%20na%20putevi%20ma.pdf
ИЗД	www.igrezadevojice.rs/igre-kuvanja/igre-mama-i-cerka-u-kuhinji
ЈОГ	http://www.joga.rs/meditacija/o-meditaciji/odgovor
КД/ЕМ	Киш, Данило: <i>Енциклопедија мртвих</i> . http://www.ask.rs/
КМ	Капор, Момо. <i>Белешке једне Ане</i> . http://www.ask.rs/
КПЕА	<i>Кодекс професионалне етике адвоката</i> , Адвокатска комора Србије, Београд, 11.02. 2012. http://www.advokatska-komora.co.rs/arhiva/dokumenta.html
КУП 2187	http://www.kupime.com/ponuda/2187
МОН 649448	http://mondo.rs/a649448/Magazin/Zdravlje/Kolica-za-invalidi-pokrece-jezik.html
МОН 734496	http://mondo.rs/a734496
МФИН 4250	http://www.mfin.gov.rs/newsitem.php?id=4250
НМЕД	http://narodnamedicina.com/kovacevic/salata_let.html

HMHC www.najboljamamasvetu.com/2014/02/kako-nositi-mantil/
 HOB www.novosti.rs/vesti/zivot_+305.html:502925-Retro-naocare-za-sunce
 29/07/2014
 HOB www.novosti.rs/vesti/naslovna/zanimljivosti/aktuelno.288.html:524815-Beskucnik-joj-je-dao-novac-za-taksi
 17/12/2014
 HOB <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/auto/aktuelno.233.html:422743-Golf-GTD-za-sladokusce>
 05/03/2015
 OCHPC <http://i6.oshrs.edu.rs/iii-grafika/20-alati-za-certane-i-obradu-grafike>
 ПЛ <http://prirodnilek.com/kategorije-proizvoda/product/24-melem-za-opekotine>
 ПЛС <http://www.priroda-leci-sve.com/protiv-depresije.htm>
 ПО 328557 www.pressonline.rs/plus/recepti/328557
 ПОЛ <http://www.politika.rs/rubrike/%20Kulturni-dodatak/U-Stradiji-nishta-novo.lt.html>
 29/08/2009
 ПОЛ <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Meni-za-Bal-guvernera-posle-dodele-Oskara.lt.html>
 27/02/2011
 ПОЛ www.politika.rs/rubrike/Politika/Da-li-je-televizijska-kampanja-odlucila-pobednika-u-Zajecaru.lt.html
 26/06/2013
 ПОЛ 53540 www.politika.rs/rubrike/Drustvo/t53540.lt.html
 ПРЕЛ www.prelistavanje.rs/vest/prikazi/1128285
 1128285
 ПРОЈУР <http://projuris.org/tuzba.html>
 ПРОП <http://www.propisi.com/hemikalije-toksicne-tetne-eksplozivne-zapaljive-citajte-etikete-gledajte-slice.html>
 РТС 1495149 <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/1495149>
 СВТС <http://www.svetosavlje.org/biblioteka/DuhovnoUzdizanje/SvetaGoraMolitva/SvetaGoraMolitva20.htm>
 СЛ <http://saznajlako.com/2014/03/29/najlepse-uske-haljine-uz-telo/>
 2014/03/29
 СМ Selimović, Meša. *Ostrvo*. <http://www.ask.rs/>
 СО <https://support.office.com/sr-latn-rs/article/3a557ddb-70f3-400b-b48c-0c86ce62b4f5>
 СПОР 80633 <http://www.sportske.net/blog/ivan-nikolic/ziv-bio-pipo-mio-80633.html>
 СРФ www.spiritualresearchfoundation.org/sr/pundja-kao-nacin-vezivanja-kose
 СС Selenić, Slobodan (1999). *Memoari Pere Bogalja*. Beograd: Prosveta.
 СТЕТ www.stetoskop.info/antipsorijatici-b13-bs204-p91-nc1-book.htm
 СТОРИ <http://www.story.rs/koktel/tv/39490>
 39490
 ТЕЛ 1310702 www.telegraf.rs/sport/1310702-djokovic
 ТС 318 <http://topspeed.telegraf.rs/aktuelno/318-volkswagen-golf>
 ТС 1707 www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=1707
 ТС 1708 http://www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=1708:porsche-sport-driving-school&catid=90&Itemid=155
 ТС 2219 <http://topspeed.telegraf.rs/aktuelno/2219-bmw-i3-buducnost-na-vratima>
 ТС 2341 http://www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=2341:opel-ampera&catid=90:reportae&Itemid=174
 ТС 2941 <http://topspeed.telegraf.rs/aktuelno/2941-goodyear-efficientgrip-performance-kisna-kraljica>
 ТС 5089 <http://topspeed.telegraf.rs/vozili-smo/5089-opel-zafira-tourer>
 ТС 5295 www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5295
 ТС 5496 http://www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5496
 ТС 5515 www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5515
 ТС 5542 www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5542
 ТС 5569 http://www.poleposition.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=5569:princess-v39&catid=55:jahte&Itemid=116
 ТС 17935 <http://topspeed.telegraf.rs/lifestyle/17935-ferretti-yachts-550-na-svetlu-dana>
 УКВУК http://www.ukvuk.org.rs/index.php?option=com_content&id=609
 УРС Устав републике србије („Сл. гласник РС“, бр. 98/2006)
http://www.srbija.gov.rs/cinjenice_o_srbiji/ustav.php

ФИЛ	HTTP://WWW.FILOZOF.RS/CLANCI/LAJBNIC-I-KANT
ФФ	http://www.ff.uns.ac.rs/fakultet/odseci/fakultet_odseci_srpski_jezik.html .
ХЕЛМ	www.hellomagazin.rs/inside-story/mina-lazarevic
ХСЛ	http://www.hemoroidi-simptomi-lecenje.com
ХУМ	www.humana.rs/proizvodi/zitarice.html
ЦУО	http://crkvauobrenovcu.rs/Misija/obraz-zivota

СЕКУНДАРНИ ИЗВОРИ

АН 2003, 119: ЕЛ, 15	Арсенијевић, Нада (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику. <i>Зборник Матице српске за филологију и лингвистику</i> , XLVI/1–2, 107–263, 53–216.
КМ 1983, 160: ДПВ, 152	Ковачевић, Милош (1983). Падешне и приједлошко-падешне конструкције као именички додаци са значењем „карактеристичне појединости“ у дјелима Анделка Вулећића. <i>Књижевност и језик</i> , XXX/3, 155–167.
КМ 1983, 161: ГС, 167	Ковачевић, Милош (1983). Падешне и приједлошко-падешне конструкције као именички додаци са значењем „карактеристичне појединости“ у дјелима Анделка Вулећића. <i>Књижевност и језик</i> , XXX/3, 155–167.
КМ 1983, 161: ДЧ, 14	Ковачевић, Милош (1983). Падешне и приједлошко-падешне конструкције као именички додаци са значењем „карактеристичне појединости“ у дјелима Анделка Вулећића. <i>Књижевност и језик</i> , XXX/3, 155–167.

ЛИТЕРАТУРА

- АЛАНОВИЋ, Миливој (2012). Допуне и додаци - између обавезности и испуствости. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, XXXVII, 145–162.
- АЛАНОВИЋ, Миливој (2006). Формалносинтаксички обрасци идентификације агенса. *Прилози проучавању језика*, 37, 105–117.
- АНТОНИЋ, Ивана (2005). Синтакса и семантика падежа. У: ПИПЕР и др. *Прилози граматици српског језика: Синтакса савременог српског језика*. Београд; Нови Сад: Институт за српски језик САНУ; Матица српска, 119–298.
- АНТОНИЋ, Ивана (2006). Предлог *од* у стандардном српском језику. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/1, 129–144.
- АНТОНИЋ, Ивана (2007). Синтакса и семантика падежа у новој „Синтакси савременог српског језика“. *Зборник Матице српске за славистику*, LXXI-LXXII, 343–356.
- АНТОНИЋ, Ивана (2007а). Синтакса и семантика номинатива. *Синтаксичка истраживања: дијахроно-синхрони план, Лингвистичке свеске 6* (ур. Ј. Грковић-Мејдор, В. Ружић и С. Павловић), 102–113.
- АНТОНИЋ, Ивана (2011). Синтакса и семантика предлога *према*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIV/2, 161–179.
- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада (1999). О конструкцијама у акузативу с предлогом *кроз*. *Актуелни проблеми граматике српског језика, зборник радова*, 113–120.
- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада (2003). Акузатив с предлогом у савременом српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVI/1–2, 107–263, 53–216.
- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада (2008а). Прилог проучавању семантике конструкција с предлозима *у* и *на*. *Семантичка проучавања српског језика* (ур. М. Радовановић, П. Пипер), 151–159.
- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада (2009). Синтаксичке улоге семантичког (дубинског) објекта у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LII/1, 179–190.
- АРСЕНИЈЕВИЋ, Нада (2012). *Падежи правог објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.
- БАНДИЋ, Душан (1991). *Народна религија у Срба у 100 појмова*. Београд: Нолит.
- БЕЛИЋ, Александар (1953–1954). О значају синтагма за развитак језичких појава. *Јужнословенски филолог*, XX (књ. 1–4), 1–27.
- БЕЛИЋ, Александар (1999). *Историја српског језика. Фонетика. Речи с деκлинацијом. Речи с конјугацијом* (1. изд., том IV) (ур. А. Младеновић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- БЕЛИЋ, Александар (1998). *Опита лингвистика. О језичкој природи и језичком развоју* (том. I, књ. II). Београд.
- ГЕОРГИЈЕВИЋ, Светозар (1953–1954). Атрибутске синтагме у нашем језику. (ур. А. Белић). *Јужнословенски филолог*, XX/1–4, 289–306.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка (1971). *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Београд: Институт за српскохрватски језик; Библиотека Јужнословенског филолога.

- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка (1997). *Полисемја и организација лексичког система у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- ГРИЦКАТ, Ирена (1961). Прилози и њихов однос према придевима и придевским значењима. *Наш језик*, XI/3–4, 69–80.
- ГРИЦКАТ, Ирена (1986). Експресивне синтагме са генитивима у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, XLIV, 71–93.
- ДАНИЧИЋЪ, Ђуро (1850). *Мала српска граматика*. Беч.
- ДАНИЧИЋЪ, Ђуро (1858). *Србска синтакса. Део први*. Београд.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна (2011). О именицама у служби предлога. *Јужнословенски филолог*, LXVIII, 91–111.
- ЗОЛОТОВА, Галина Александровна (1988). *Синтаксический словарь. Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса*. Москва: Академия наук СССР.
- ИВИЋ, Милка (1951–1952). О предлогу *по* у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*, XIX/1–4, 173–213.
- ИВИЋ, Милка (1954). *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд: Научна књига.
- ИВИЋ, Милка (1954а). Узрочне конструкције с предлозима *због, од, из* у савременом књижевном језику. *Наш језик*, V/5–6, 186–194.
- ИВИЋ, Милка (1955–1956). Из проблематике падежних временских конструкција. *Јужнословенски филолог*, XXI, 165–214.
- ИВИЋ, Милка (1955–1956а). Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала. *Наш језик, н. с. VII (VII–X)*, 260–269.
- ИВИЋ, Милка (1959). Српскохрватски падежни облици обавезно праћени одредбом као помоћним морфолошким знаком. *Годишњак филозофског факултета у Новом Саду*, VI, 180–190.
- ИВИЋ, Милка (1960). О појавама синтаксичке обавезности. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, VI, 180–190.
- ИВИЋ, Милка (1967). Генитивне форме српскохрватских именица и одговарајућа придевска образовања суфиксом *-ов* (*-ев, -овљев, -евљев*) у односу ‘комбинаторичких варијаната’. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, X, 257–262.
- ИВИЋ, Милка (1977). Теоријско-методолошки проблеми словенске синтаксе везани за концепт ‘фактивности’. *Јужнословенски филолог*, XXXIII, 1–6.
- ИВИЋ, Милка (1978). О српскохрватским реченичним прилозима. *Јужнословенски филолог*, XXXIV, 1–16.
- ИВИЋ, Милка (1998). О прилошкој детерминацији глаголског предиката. *Јужнословенски филолог*, LIV, 1–6.
- ИВИЋ, Милка (2006). О улози придевског атрибута у отклањању/успостављању двосмисла. *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика* (ур. П. Пипер), 121–124.
- ИВИЋ, Милка (2007). Релевантна улога чула мириса егземплификована српским језичким фактима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, L, 297–303.

- Јоцић, Мирјана (1994). О синтагмама типа *човек од речи и злато од жене*. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXVII/1–2, 257–263.
- КАШИЋ, Јован (1969). Појава нагомилавања предлога у савременом српскохрватском књижевном језику. *Зборник за филологију и лингвистику*, XII, 173–182.
- КИШ, Наташа (2007). О проблему негације код деадјективних именица. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, L, 389–396.
- КЛАЈН, Иван (2006). *Грамматика српског језика за странце*. Београд: Завод за уџбенике.
- КЛИКОВАЦ, Душка (2000). Појмовне метафоре и семантика предлога: о једном апстрактном значењу предлога у с локативом. *Јужнословенски филолог*, LVI, 521–528.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош (1981). Употреба приједлога *преко* у српскохрватском стандардном језику. *Наш језик*, XXV/3, 136–159.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош (1991). Усложњавање система модела зависносложених реченица у савременом српскохрватском језику. *Књижевни језик*, 19/2, 57–70.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош (2007). Синтакса и семантика прилошких израза. У: *Србистичке теме* (ур. М. Ковачевић). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 11–48.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош (2009). Експресивне синтагме са суперлативним значењем. У: *Огледи из српске синтаксе* (ур. М. Ковачевић). Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 11–26
- КОНЧАРЕВИЋ, К. (2000). Конкурентна синтаксичких средстава за исказивање квалитативности у српском и руском језику (лингводидактички аспекти). *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1, 307–317.
- ЛАЗИЋ-КОЊИК, Ивана и Маријан Јелић (2012). О значењу лексеме *чудо* у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LV/1, 197–210.
- МЕЗЕНЦЕВА, Ирина Ивановна (2009). Производное слово как средство выражения посесивных отношений в русском языке. *Современность в зеркале рефлексии: язык – культура – образование*. Иркутск: Иркутский государственный университет, 62–70.
- ПАВЛОВИЋ, Миливој (1964–1965). Посесивни генитив и присвојни придев. *Наш језик*, XIV/4–5, 235–238.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан (2000). *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*, н. с., књ. 16 (ур. М. Ивић) Београд: Институт за српски језик САНУ.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан (2004). Значење генитива с предлогом *б(р)ез* у старосрпским повезама и писмима. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVII/1–2, 205–214.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан (2006). *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*. Нови Сад: Матица српска.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан (2007а). Старосрпски квалитативни генитив у светлу посесивних релација. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LXXI–LXXII, 435–444.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан (2008). Плавци транспонованја протолокационих семантичких параметара у старосрпским детерминативним системима. *Јужнословенски филолог*, LXIV, 283–295.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан (2011). Реконцептуализација словесне просторне падежне парадигме. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LIV/1, 46–52.

- ПАВЛОВИЋ, Слободан (2013). Теоријске основе Даничићеве падежне синтаксе (прилог историји српске филологије). *Јужнословенски филолог*, LXIX, 255–276.
- ПАДУЧЕВА, Елена Викторовна (2004). *Диманические модели в семантике лексики*. Москва: Языки славянской культуры.
- ПЕТРОВИЋ, Владислава (1992). Прилог класификацији допунских адвербалних конструкција. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXV/2, 115–132.
- ПЕТРОВИЋ, Сретен (1999). *Систем српске митологије*, 1. изд. – *Српска митологија*, књ. 1, Ниш: Просвета.
- ПИПЕР, Предраг (2000). О полицентричности семантичких категорија. *Јужнословенски филолог*, LVI/3–4, 829–840.
- ПИПЕР, Предраг (2003). О ексцесивности у словенским језицима. *Зборник Матице српске за славистику*, LXIII, 159–176.
- ПИПЕР, Предраг (2005). Семантичке категорије у простој реченици: Синтаксичка семантика. У: ПИПЕР И ДР., *Прилози граматици српског језика: Синтакса савременог српског језика*. Београд; Нови Сад: Институт за српски језик САНУ; Матица српска, 575–978.
- ПИПЕР, Предраг и Иван Клајн (2013). *Нормативна граматика српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- РАДЕНКОВИЋ, Љубинко (1996). *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Ниш: Просвета.
- РАДИЋ, Јованка (2008). Метафора и (хипер)екстензија. *Јужнословенски филолог*, LXIV, 347–363.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад (2002). Још о појави декомпоновања језичких јединица. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLV/1–2, 21–28.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад (2009). *Увод у фази лингвистику*. Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића; Сајнос.
- РИСТИЋ, Стана (1990). *Начински прилози у савременом српскохрватском језику: Лексичко-семантички приступ*. Београд: Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога.
- СААВЕДРА, Димка (1997). Неки дублети у падежном систему српског језика. *Актуелни проблеми граматике српског језика*, 71–84.
- СИМИЋ, Радоје и Јелена Јовановић (2002). *Српска синтакса III–IV*. Београд: Филолошки факултет у Београду; Научно друштво за неговање и проучавање српског језика; Филозофски факултет у Никшићу; Црногорски универзитет; Јасен.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин (2000). Префикси *без-* и *не-* у сложеницама с именицом. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 29/1, 153–160.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин и Љубомир Поповић (1992). *Грамматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе* (друго, прерађено изд.). Београд; Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства; Завод за издавање уџбеника.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило (1961). Падежне синтагме с предлогом *за*. *Наш језик*, н.с., књ. XI, 207–225.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило (1964–1965). Значење и функције генитивне синтагме с предлогом *од*. *Наш језик*, XIV, 239–262.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило (1966). Синтагме с генитивом и предлогом *с(а)*. *Наш језик*, XV/1–2, 62–76.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило (1967). Једна синтагма с аблативним генитивом у стилској функцији поређења и епитета. *Наш језик*, XVI/1–2, 27–31.

- СТЕВАНОВИЋ, Михаило (1986). *Савремени српскохрватски језик (Граматички системи и књижевнојезичка норма), II Синтакса* (3. издање изд.). Београд: Научна књига.
- СТЕВОВИЋ, Игрутин (1955–1956). О питању конструкција падежа с предлозима. *Јужнословенски филолог*, XXI/1–4, 215–236.
- СТЕВОВИЋ, Игрутин (1974–1975). Прилози као врста речи. *Јужнословенски филолог*, XXXI, 79–109.
- ТОДОРОВИЋ, Стефан Д. (2014). Значење пропратне околности у србистичкој (и сербокроатистичкој) литератури. *Philologia Mediana*, 6, 397–411.
- ФЕЛЕШКО, Казимјеж ([1970] 1995). *Значење и синтакса српскохрватског генитива*. (прев. Г. Јовановић) Нови Сад – Београд: Матица српска – Вукова задужбина – Орфелин.
- ЧАЈКАНОВИЋ, Веселин (1994). *Сабрана дела из српске религије и митологије: Студије из религије и фолклора 1910–1924* (прир. Војислав Ђурић). Београд: Српска књижевна задруга – Београдски издавачко-графички завод Просвета – Партедон М. А. М.
- ШИПКА, Милан (2008). Фраземи с лексемом *образ*. *Јужнословенски филолог*, LXIV, 561–569.
- ***
- ANDERSON, John (2011). Case in Localist Case Grammar. In: Andrej Malchukov & Anthony Spencer (Eds.), *The Oxford Handbook of Case*. New York: Oxford University Press, 121–135.
- ARISTOTLE. Preuzeto 12. maja 2014, sa: The University of Adelaide Library:
<http://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/physics/book4.html>
- ARISTOTLE. (2008). *The Organon and Other Works (Translated under the editorship of W. D. Ross)*. Preuzeto u avgustu 2011, sa: Project Gutenberg: <http://www.gutenberg.org/ebooks/2412>
- ARISTOTLE. (n.d.). The Poetics of Aristotle. (S. H. Butcher, Trans.) <http://manybooks.net/>.
- BARIĆ, Eugenija i dr.(1997). *Hrvatska gramatika* (2. promijenjeno izdanje). Zagreb: Školska knjiga.
- BATISTIĆ, Tatjana (1972). *Lokativ u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*, n. s. knj. 3. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik, Biblioteka Južnoslovenskog filologa.
- BELAJ, Branimir (2008). *Jezik, prostor i konceptualizacija - shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*. Osijek: Grafika.
- BELAJ, Branimir i Branko Kuna (2013). О когнитивним темeljима положаја модификатора, детерминатора и квантификатора у именској синтагми. *Rasprave. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39/2, 311-344.
- BLAKE, Barry B. (2011). History of the research on case. In: Andrej Malchukov & Anthony Spencer (Eds.), *The Oxford Handbook of Case*. New York: Oxford University Press, 13–26).
- BOERS, Frank (1996). *Spatial prepositions and metaphor: a cognitive semantic journey along the up-down and the front-back dimensions*. Tübingen: Narr.
- BONDARKO, Alexander V. (1991). *Functional grammar: a field approach*. Amsterdam - Philadelphia: John Benjamins.
- BRABEC, Ivan, Mate Hraste i Sreten Živković (1961). *Gramatika srpskohrvatskog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BUGARSKI, Ranko (2003). *Uvod u opštu lingvistiku* (2. Izd.). Beograd: Čigoja.
- CARNIE, Andrew (2000). *Syntax*. Oxford: To be published by Blackwell Publishers (2001).
- CEST (1996). *Concise encyclopedia of syntactic theories*. (K. Brown, & J. Miller, Eds.) Oxford; New York; Tokyo: Pergamon.

- ĐURIĆ, Radmila (2009). *Genitiv u engleskom i njegovi ekvivalenti u srpskom - generativni pristup*. Novi Sad: Udruženje za anglo-američke studije Srbije.
- EVANS, Vyvyan & Melanie Green (2006). *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Mahwah, N.J.: Erlbaum Associates Publishers.
- EVANS, Vyvyan (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- FILLMORE, Charles J. (1967). *The Case for Case*. Proceedings of the Texas Symposium on Language Universals. To appear in Emmonn Bach and Robert Harms, Eds.), Holt, Reinhart and Winston.
- FORD, Adrian & Alan Roberts (1998). *Colour space conversions*. Preuzeto 16. novembra 2014, sa: http://147.228.63.6/research/night_road/westminster.pdf
- GEERAERTS, Dirk (2002). The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions. In: *Metaphor and metonymy in comparison and contrast* (R. Dirven, & R. Pörings, Eds.). Berlin: Mouton de Gruyter, 435–465.
- GELD, Renata (2006). Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi. *Suvremena lingvistika*, 62, 183–211.
- GRADY, Joseph E. (2007). Metaphor. In: *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* (D. Geeraerts & H. Cuyckens, Eds.), New York: Oxford University Press, 188–213.
- GRKOVIĆ, Milica (1999). Imena bogova i ljudi. *Folklor u Vojvodini*, sv. 10, 10–16.
- HALUPKA-REŠETAR, Sabina (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- IVIĆ, Milka (1962). The Grammatical Category of Non-omissible Determiners. *Lingua*, 11, 199–204.
- IVIĆ, Milka (1971b). O ekvativnom genitivu u srpskohrvatskom jeziku. *Sereta Slavica in Memoriam Aloisi Schmans*, 305–308.
- IVIĆ, Milka (1978). *Pravci u lingvistici*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- IVIĆ, Milka (1995). *O zelenom konju*. Beograd: Biblioteka XX vek, Slovoğraf.
- IVIĆ, Milka (2008). *Lingvistički ogledi* (3. допуњено изд.). Beograd: Biblioteka XX vek.
- JAKOBSON, Roman (2003). The metaphoric and metonymic poles. In: *Metaphor and metonymy in comparison and contrast* (R. Dirven & R. Pörings, Eds.), Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 41–48.
- JANDA, Laura A. (2002). *Concepts of case and time in Slavic*. Preuzeto 19. maja 2014. sa: The Slavic and East European Language Resource Center: https://slaviccenters.duke.edu/uploads/media_items/3janda.original.pdf
- JANDA, Laura & Steven J. Clancy (2002). *The Case Book for Russian*. Bloomington: Indiana University, Slavica Publishers.
- KASIRER, Ernst (1985). *Filozofija simboličkih oblika*. Novi Sad: Dnevnik i Književna zajednica Novog Sada.
- KATIČIĆ, Radoslav (2002). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* (3. poboljšano izd.). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Nakladni zavod Globus.
- KLAJN, Ivan (2005). *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- KLIKOVAC, Duška (2006). *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike* (2. izd.). Beograd: Filološki fakultet.
- KORDIĆ, Snježana (1992). Determinator – vrsta riječi ili funkcionalni razred? *Suvremena lingvistika*, 18/33, 27–32.
- KORDIĆ, Snježana (1995). *Relativna rečenica*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska.

- KORDIĆ, Snježana (1999). Gramatički opis koncipiran prema funkcionalno-semantičkim kategorijama. *Актуелни проблеми граматике српског језика*, 43–48.
- KORDIĆ, Snježana (2002). *Riječi na granici punoznačnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- KOVAČEVIĆ, Miloš (1983). Padežne i prijedloško-padežne konstrukcije kao imenički dodaci sa značenjem „karakteristične pojedinosti“ u djelima Anđelka Vuletića. *Književnost i jezik*, XXX/3, 155–167.
- KOVAČEVIĆ, Miloš (1983a). Nekolika značenja padežnih atributa. *Jezik*, 30 /3, 86–90.
- KOVAČEVIĆ, Miloš (1992). *Kroz sintagme i rečenice*. Sarajevo: Svjetlost.
- KOVAČEVIĆ, Miloš *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost.
- KÖVECSES, Zoltán (2010). *Metaphor. A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
- KRIMER-GABOROVIĆ, Sanja (2011). *Semantička i tvorbena sintagmatika leksema kojima se imenuju boje u engleskom i srpskom jeziku: kognitivnolingvistički pristup*. Doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu.
- KUNA, Branko (1999). Norma i posvojni genitiv bez odredbe. *Jezik*, XLVII/1, 1–9.
- KUNA, Branko (2003). Između atributne i predikatne posvojnosti. *Rasprave*, knj. 29, *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 157–171.
- KUNA, Branko (2010). Kvalitativni genitiv u hrvatskome jeziku. *Lingua Montenegrina*, III/5, 67–79.
- LAKOFF, George (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago; London: University of Chicago Press.
- LAKOFF, George & Mark Johnson (2003). *Metaphors We Live By*. London: The University of Chicago Press.
- LANDAU ET AL. (1998). Object perception and object naming in early development. *Trends in Cognitive Sciences* 2, 19–24.
- LANGACKER, Ronald W. (1982). Space Grammar, Analysability, and the English Passive. *Language*, 58/1, 22–80.
- LANGACKER, Ronald W. (1986). An Introduction to Cognitive Grammar. *Cognitive Science*, 10, 1–40.
- LANGACKER, Ronald W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar* (Vol. 1). Stanford, California: Stanford University Press.
- LANGACKER, Ronald W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar* (Vol. 2). Stanford, California: Stanford University Press.
- LANGACKER, Ronald W. (2008). *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
- LAZARD, Gilbert (1994). *L'Actance*. Paris: PUF.
- LYONS, J. (1977). *Semantics* (Vol 1). Cambridge: Cambridge University Press.
- MARETIĆ, Tomo (1899). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*. Zagreb: Štampa i naklade knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutch).
- MARETIĆ, Tomo (1963). *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (treće, nepromijenjeno izd.). Zagreb: Matica hrvatska.
- MIKEŠ, Melanija, Laslo Deže i Gordana Vuković (1972). Osnovna pitanja nominalne sintagme. *Kontrastivna gramatika srpskohrvatskog i mađarskog jezika*, 2.
- MRAZOVIĆ, Pavica i Zora Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

- NIKOLIĆ, Đorđe (2006). Poslovodstvo bez naloga. U: *Obligaciono pravo* (drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje izd.). Beograd: Projuris, 127–130.
- OMEROVIĆ, Mirela (2011). *Nekongruentni atribut u naučnom i administrativnom stilu bosanskoga jezika*. Sarajevo: Slavistički komitet.
- OMEROVIĆ, Mirela (2012). Supstantivne sintagme s načinskim značenjem u bosanskome jeziku. *Pismo*, 1, 25–32.
- OPAŠIĆ, Maja i Nina Spicijarić Paškvan, N. (2011). Holonim ruka i njegovi meronimi kao sastavnice hrvatskih i talijanskih frazema. *Suvremena lingvistika*, 71, 57–85.
- PALIĆ, Ismail (2007). *Sintaksa i semantika načina*. Sarajevo: Bookline.
- PALIĆ, Ismail (2010). *Dativ u bosanskom jeziku*. Sarajevo: Bookline.
- PALIĆ, Ismail (2011). Za novi pristup gramatičkoj strukturi rečenice u bosnistici. *Pismo*, 9/1, 39–68.
- PALIĆ, Ismail (2011a). O glagolima koji vežu obvezetne adverbijalne dopune u bosanskome jeziku. *Suvremena lingvistika*, 72, 201–217.
- PAVLOVIĆ, Slobodan (2007b). Prilog rekonstrukciji geneze slovenskog kvalifikativnog genitiva. *Slavica Slovaca*, 42/2, 131–135.
- PERELTSVAIG, Asja (2002). Cognate objects in modern and biblical Hebrew. *Themes in Arabic and Hebrew syntax* (J. Ouhalla, & U. Shlonsky, Eds.), 107–136.
- PERELTSVAIG, Asja (1999). Two classes of cognate objects. *The Proceedings of the WCCFL* (K. Shahin, S. Blake, & E. Kim, Eds.), XVII, 537–551.
- PIPER, Predrag (1983). *Zamenečki prilozi (gramatički status i semantički tipovi)*. Novi Sad: Institut za strane jezike i književnosti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
- PIPER, Predrag (2001). *Jezik i prostor* (2. izd.). Beograd: Biblioteka XX vek.
- PRANJKOVIĆ, Ivo (1992). Prostorna značenja prijedloga u hrvatskome standardnom jeziku. *Suvremena lingvistika*, 33, 21–26.
- PRANJKOVIĆ, Ivo (1992a). Prilozi kao „riječi sviju vrsta“. *Suvremena lingvistika*, 34, 243–249.
- PRANJKOVIĆ, Ivo (2001). *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- RADDEN, Gunter & Rene Dirven (2007). *Cognitive English Grammar. Cognitive Linguistics in Practice 2*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- RADOVANOVIĆ, Milorad (1977). Imenica u funkciji kondenzatora. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XX/1–2, 63–144, 81–160.
- RADOVANOVIĆ, Milorad (1990). *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- RADOVANOVIĆ, Milorad (1990a). Nominalizacija i negacija. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXIII, 407–416.
- RAKHILINA, Ekaterina & Elena Tribushinina (2011). The Russian instrumental-of-comparison: constructional approach. In: *S. I. Framework* (M. Grygiel, & L. A. Janda, Eds.). Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften.
- REDLI, Jelena (2010). Srpske sintaksičke konstrukcije sa složenim priloškim veznicima kao što i kao da i njihovi mađarski ekvivalenti. *Peti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kultura. Zbornik radova*, II, 803–810.

- REDLI, Jelena (2012). Sistem padeža sa kvalifikativnim značenjem u kopulativnom predikatu u romanu Ostrvo Meše Selimovića. *Sarajevski filološki susreti I. Zbornik radova*, I, 11–25.
- REDLI, Jelena (2014). Kognitivnolingvistička analiza adnominalnog kvalifikativnog genitiva u srpskom jeziku. *Konteksti I. Zbornik radova*, 1, 199–212.
- ROSCH, Eleanor (1999). Principles of Categorization. In: *Concepts: Core reading* (E. Margolis, & S. Laurence, Eds.). Cambridge, MA: MIT Press, 189–206.
- SILIĆ, Josip i Ivo Pranjković (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- SKOK, Petar (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (ur. Mirko Deanović i Ljudevit Jonke), knj. 1 A-J. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- STOJANOVIĆ, Smiljka (1996). *Binarne relacije posesije u engleskom i srpskohrvatskom jeziku*. Beograd: Filološki fakultet.
- ŠARIĆ, Ljiljana (1998). Pragmatička uvjetovanost značenjskih proširenja. *Rasprave*, 23–24/1. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 313–323.
- ŠARIĆ, Ljiljana (2012). OD-genitivi: kognitivnosemantička analiza. *Riječ* (Nova serija, br. 7), 7–36.
- ŠARIĆ, Ljiljana (2012a). The Croatian preposition *uz*: A cognitive approach. *Jezikoslovlje*, 13.1, 151–190.
- TANACKOVIĆ FALETAR, Goran (2011). *Semantički opis nesamostalnih (kosih) padeža u hrvatskome jeziku i njegove sintaktičke implikacije*. Doktorska teza odbranjena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku. Pregled bibliografske jedinice broj: 544600, <http://biblio.irb.hr/prikazi-rad?&lang=EN&rad=544600>
- TAYLOR, John R. (1989). *Linguistic Categorization. Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- TEŽAK, Stjepko i Stjepan Babić (2003). *Gramatika hrvatskoga jezika. Priručnik za osnovno jezično obrazovanje* (13. popravljeno izd.). Zagreb: Školska knjiga.
- TOPALOV, Vasilije, Dragan Kovačević i Dragoslava Živkov-Šaponja (2007). *Sinkope*. Zrenjanin: Agora.
- TOŠOVIĆ, Branko (2001). *Korelaciona sintaksa: projekcional*. Graz: Institut für Slawistik.
- VAN LANGENDONCK, Willy (2007). Iconicity. In: *The Oxford handbook of cognitive linguistics* (D. Geeraerts & H. Cuyckens, Eds.). Oxford University Press, 394–418.
- VASIĆ, Vera (1996). *Osnovi gramatike srpskog jezika (nacrt priručnika)*. Novi Sad: Azbukum.
- VASIĆ, Vera (1996a). Lingvistički aspekti subordinacije agensa proagentivnog tipa u Vukovom prevodu Novog zaveta. *Zbornik Mатице српске за књижевност и језик*, XLIV/1–3, 93–104.
- VUKOJEVIĆ, Luka (1995). Vrste, položaj i uloga determinatora. *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, 21, 227–238.
- ZNIKA, Marija (1977). O jednom tipu međusobnih odnosa nominalnih izraza. *Rasprave*, III/1, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 153–158.
- ZNIKA, Marija (1987). Jedan pogled na „sročne“ i „nesročne“ attribute. *Rasprave Zavoda za jezik*, 13, 191–201.
- ZNIKA, Marija (1999). Posvojni i odnosni pridevi. *Rasprave*, 25, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 377–389.
- WIERZBICKA, Anna (1972). *Semantic Primitives*. Frankfurt: Athenäum Verlag.
- WIERZBICKA, Anna (1980). *The case for surface case*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

WIERZBIČKA, Anna (1988). *The Semantics of Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

WIERZBIČKA, Anna (2011). Case in NSM. A reanalysis of the Polish dative. In: *The Oxford Handbook of Case* (A. Malchukov & A. Spencer, Eds.), New York: Oxford University Press, 151–169.

РЕЧНИЦИ:

ВРСРИ: КЛАЈН, Иван и Милан Шипка (2007). *Велики речник страних речи и израза* (друго доштампано изд.). Нови Сад: Прометеј.

МОСКОВЉЕВИЋ, Милош С. (2000). *Речник савременог српског књижевног језика с језичким саветником*. Београд: Гутенбергова галаксија.

ОТАШЕВИЋ, Ђорђе (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.

РМС: Речник српског језика (2007). Нови Сад: Матица српска.

РМС: Речник српскохрватског књижевног језика (1969). Нови Сад, Загреб: Матица српска, Матица хрватска.

СЕР: Српски електронски речник. Србософ. <http://srpskijezik.com/>

МАТЕШЋИЋ, dr Josip (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb: IRO Školska knjiga.

